

การจัดทำฐานข้อมูลวัฒนธรรมเพื่อการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมไทย
(ภาคเหนือ)

Cultural Database Operation for Cultural Heritage Protection
(Northern,Thailland)

หัวหน้าโครงการ

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. กาญจนา เจริญศรี

คณะนักวิจัย

รองศาสตราจารย์.ดร. พชรินทร์ สิริสุนทร

รองศาสตราจารย์.ดร. จีรวัฒน์ พิระสันต์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เรณู อรรฐาเมศร์

ดร. สุดากาญจน์ ปัทมดิลก

ดร.พีระธร บุญรัตพันธ์

เสนอ

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ2549

คำนำ

ปัญหาของการจัดเก็บ ICH (Intangible Cultural Heritage) พบว่าประเทศไทยได้มีการจัดเก็บ ICH เป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 20 ปี ตั้งแต่รองศาสตราจารย์ ธนู บุญรัตพันธุ์ แต่ว่าทุกแหล่งที่เก็บไม่ได้เก็บอยู่ในระบบเดียวกัน ทำให้ไม่สามารถมองเห็นเป็นภาพรวมของประเทศ และทำให้ไม่สามารถจะสืบค้นเพื่อแสดงหลักฐานว่าเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของประเทศไทยได้อีกทั้งถ้าจะมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมก็ไม่ทราบว่าข้อมูลไหนที่ขาดหายไป ไม่ทราบว่าข้อมูลไหนที่มีแล้ว หรือว่าข้อมูลไหนที่ไม่มีข้อมูลเลย

ปัจจุบันปัญหาการหยิบยืมหรือการละเมิดทรัพย์สินวัฒนธรรมปรากฏให้เห็นทั้งในและต่างประเทศเช่น เพลงมิดะ ของจรัญ มโนเพชร หรือกรณีของภาพยนตร์ที่มักจะพูดถึงภาพของชาวเขาย่างผิดเพี้ยนหรือการนำเรื่องผีฟ้าของชาวอีสานมาใช้ในแง่ไม่ดีทั้ง ๆ ที่ผีฟ้าเป็นผีที่ดีของชาวอีสาน เป็นต้น นอกจากนั้นกรณีของต่างประเทศ กรณีของ วอลท์ ดิสนีย์ เอานิทานพื้นบ้าน มุ่หลานของประเทศจีนไปทำเป็นการดูและขายได้ทั่วโลกแต่ประเทศจีนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินนี้ไม่ได้ผลประโยชน์อะไรเลย

กระแสโลกปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาสู่การใช้วัฒนธรรมเป็นทรัพย์สินในการลงทุนทางด้านการพาณิชย์หรือบางกลุ่มประเทศเรียกว่าอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ถ้าไม่รีบเร่งทำการสำรวจสถานภาพและจัดระบบข้อมูลให้เป็นสากลก็ไม่สามารถที่จะคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมเชิงนามธรรมได้เท่ากับประเทศอื่น รวมทั้งไม่สามารถยับยั้งคนในประเทศเองที่ขาดความรู้และความเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกของ ICH และนำไปใช้อย่างบิดเบือนหรือขาดความเคารพซึ่งจะมีผลทำให้ ICH สูญหายไปและอาจจะกลายเป็นลิขสิทธิ์ของผู้อื่นหรือของประเทศอื่น

ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจึงมีวัตถุประสงค์หลักในการทำวิจัยครั้งนี้คือ เพื่อให้ทราบว่าแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมมีอยู่ที่ไหนบ้าง มีจำนวนเท่าไร แต่ละแหล่งเก็บไว้ในรูปแบบใด แต่ละรูปแบบนั้นมีเนื้อหาของ ICH ด้านใดบ้างและมีจำนวนเท่าไร มีตัวอย่างอย่างไร ใครเป็นเจ้าของ ใครเป็นผู้ครอบครองหรือดูแล ใครเป็นผู้มีส่วนได้เสีย มีระบบการจัดเก็บอย่างไร และเราจะนำเสนอระบบการจัดเก็บอย่างไรเพื่อให้สามารถสืบค้นการคุ้มครอง ICH นี้ได้รวดเร็วขึ้นและเห็นเป็นภาพรวมของประเทศ

คณะผู้วิจัย

กุมภาพันธ์ 2550

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
1. บทนำ	1
2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
3. ข้อมูลวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน	29
4. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร	111
5. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดตาก	146
6. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุทัยธานี	187
7. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร	212
8. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์	234
9. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์	303
10. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก	335
11. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย	405
12. บทสรุป	
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ประวัติผู้เขียน	

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

องค์การด้านการศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ส่งเสริมให้ประเทศต่าง ๆ มีการสำรวจ ขึ้นทะเบียนและประกาศเพื่ออนุรักษ์ปกป้อง คุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในวิถีชีวิต (Intangible Cultural Heritage) อันได้แก่ วัฒนธรรมมุขปาฐะที่สืบทอดผ่านภาษา วัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดง ความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ด้านศิลปะการแสดงและความรู้ด้านช่างฝีมือของชาวบ้าน กระบวนการส่งเสริมการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมวิถีชีวิตดำเนินการโดยหน่วยบริหารของยูเนสโก ได้จัดการประชุมใหญ่ ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2544 มีสาระสำคัญคือ การรับรองปฏิญญาสากลแห่งยูเนสโกว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีข้อสังเกตที่พึงตระหนักว่า ปัจจุบันมรดกวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของกลุ่มชนด้อยทอดข้ามเผ่าพันธุ์ตามลัทธิจักรวรรดินิยมและตามกระบวนการสากลนุ้ดรออย่างหลากหลาย ตั้งแต่วัฒนธรรมทางการเมืองการปกครอง วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการกิน วัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจ วัฒนธรรมทางความคิด ฯลฯ วัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจแปรสภาพเป็นวัฒนธรรมสากล ทำให้เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรม หรือที่เรียกว่าระบบจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Imperialism) เช่นการบริโภคเบหมีสำเร็จรูปเป็นอาหารหลัก การพกวิทยุสเตอริโอติดตัวและการร้องคาราโอเกะ เพื่อคลายเครียดเป็นต้น ดังนั้นประเทศญี่ปุ่นไม่เพียงเกิดดุลทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังเกินดุลทางวัฒนธรรมอีกด้วย

สังคมไทยมีลักษณะพิเศษคือมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภารกิจของคนไทยคือการศึกษาความหลากหลายในแต่ละท้องถิ่น เรียนรู้คุณค่าของความหลากหลายเพื่อใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม และแสวงหาสู่ทางพัฒนาความหลากหลายให้คงอยู่ ปัจจุบันความหลากหลายของวัฒนธรรมไทยถูกคุกคามทั้งจากสภาพภายในและภายนอกประเทศ ดินแดนที่เป็นประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านที่เรียกว่าสุวรรณภูมินั้น มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอยู่ร่วมกันมาช้านาน ภาคเหนือมีกลุ่มชาติพันธุ์ไม่น้อยกว่าสิบกลุ่ม โดยชาว ลัวะ ซึ่งกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลมอญเขมรอยู่ร่วมกับชาวลื้อและชาวยวนที่พูดภาษาตระกูลไท ส่วนภาคอีสานประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมและกลุ่มที่อพยพเคลื่อนย้ายมาใหม่ มีทั้งวัฒนธรรมไทยลาว ผู้ไท ไทดำ ฉ้อ ถูย แสก เขอ ไล่ เวียดนาม มอญ จีน แต่ละกลุ่มต่างมีจารีตประเพณี มีพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อดั้งเดิม เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ ประเพณีบุญเลี้ยงบ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวต่างมีอค

ลักษณะของตนเองและเคารพในสิทธิของกลุ่มอื่น มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มดั้งเดิมและกลุ่มที่อพยพมาที่หลัง ส่วนภาคใต้ภาคกลางและภาคตะวันออกก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเช่นกัน สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีอัตลักษณ์ในพหุลักษณะ มีทั้งวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีทั้งวัฒนธรรมราษฎร์และวัฒนธรรมหลวง มีทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมพื้นเมือง

การลดทอนความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย เกิดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่หนึ่งเป็นต้นมากล่าวคือในยุคแรกเริ่ม การพัฒนาหมายถึงการทำให้ทันสมัยอย่างสังคมตะวันตกซึ่งมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมไทย การเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม ทำให้จิตสำนึกความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณี พิธีกรรม เปลี่ยนแปลงในเขตชุมชนเมืองและเขตเกษตรกรรมแบบก้าวหน้า แท้จริงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมค่างมีจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง รวมตลอดจนระบบความเชื่อและศรัทธา ระบบคุณค่าบรรทัดฐานทางจริยธรรม วรรณกรรมและศิลปะ พื้นฐานวัฒนธรรมเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หากแต่ค่อยเป็นค่อยไปในบางกรณีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดจากการปะทะกับวัฒนธรรมต่างชาติ และในบางกรณีเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจ แต่การเติบโตของทุนวัฒนธรรมในประเทศมหาอำนาจสามารถส่งผลกระทบต่อนโยบายทางวัฒนธรรมในประเทศอื่นได้ โดยผ่านกลไกการค้าระหว่างประเทศผ่านโทรทัศน์ระหว่างประเทศ ตลอดจนเครือข่ายสารสนเทศระหว่างประเทศ ดังเช่น Internet เกิดกระบวนการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า มีการลักลอบถ่ายทอดวัฒนธรรมข้ามพรมแดน และมีทั้งการบังคับประเทศที่อ่อนแอกว่าไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตกและญี่ปุ่น โดยที่ไม่ได้แบ่งปันผลประโยชน์กลับคืนผู้เป็นเจ้าของ ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา 46 กำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์ พื้นฟูจารีตประเพณีที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

จากปัญหาดังกล่าวประเทศไทยทุกภูมิภาค จึงควรตระหนักถึงความสำคัญของการให้ความสำคัญคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเบื้องต้นควรสร้างระบบข้อมูล ระบบการขึ้นทะเบียนทั้งในระดับชุมชนและระดับชาติให้สามารถตรวจสอบได้ และสามารถกล่าวอ้างความเป็นเจ้าของได้ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียเปรียบอย่างในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลและระบบการจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชนจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
2. เพื่อระบุถึงสถานภาพของข้อมูลและระบบการจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชนของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ และในภาพรวมของประเทศไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีฐานข้อมูลการรวบรวมและระบบการจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ลักษณะการคุ้มครองข้อมูลทางวัฒนธรรมวิถีชน เพื่อเป็นแนวทางหรือหลักฐานให้หาความคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมไทยในการอ้างอิงความเป็นเจ้าของ และสามารถระบุที่มาของมรดกวัฒนธรรมไทย
2. เพื่อให้ทราบว่าแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมมีอยู่ที่ไหน จำนวนเท่าไร แต่ละแหล่งเก็บไว้ในรูปแบบใด มีเนื้อหาของ ICH ด้านใดบ้างและมีจำนวนเท่าไร มีตัวอย่างอย่างไร ใครเป็นเจ้าของ ใครเป็นผู้คุ้มครองหรือดูแล ใครเป็นผู้มีส่วนได้เสีย มีระบบการจัดเก็บอย่างไร และนำเสนอระบบจัดเก็บอย่างไรเพื่อให้สามารถสืบค้นการคุ้มครอง ICH ได้อย่างรวดเร็วขึ้น ที่เห็นเป็นภาพรวมของประเทศ

ขอบเขตการวิจัย

โดยมีขอบเขตการวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขอบเขตด้านเนื้อหาและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของภาคเหนือประกอบด้วย

ขอบเขตด้านพื้นที่ แบ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ 2 ส่วน ได้แก่

ภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน ลำพูน พะเยา และลำปาง

ภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วย 3 พื้นที่ ได้แก่

- พื้นที่ที่ 1 ประกอบด้วย จังหวัดกำแพงเพชร ตาก และอุทัยธานี
- พื้นที่ที่ 2 ประกอบด้วย จังหวัดพิจิตร เพชรบูรณ์ และสุโขทัย
- พื้นที่ที่ 3 ประกอบด้วย จังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ และอุตรดิตถ์

ขอบเขตด้านเนื้อหา

โดยการศึกษาในการจัดทำฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ภาคเหนือ คณะผู้วิจัยได้สำรวจสถานภาพจากการสำรวจรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 5 สาขาได้แก่

1. มุขปาฐะ ได้แก่ นิทาน คำานาน บทสวดในพิธีกรรม คำอู้ว่าสาว ส่วนวน ภาษิต ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ชื่อบ้านนามเมือง ผญาเกี้ยว ปริศนาคำทาย และอื่น
2. ศิลปะการแสดง ได้แก่ ด้านดนตรีด้านการแสดง ด้านดนตรีและการแสดง ในพิธีกรรม เพลงร้องพื้นบ้าน และอื่น ๆ
3. ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และงานฉลอง ได้แก่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรม เช่น การทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ การเปลี่ยนผ่านของชีวิต ประเพณีในรอบปี (12 เดือน) งานฉลองอื่น ๆ
4. ความรู้และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจักรวาลและธรรมชาติ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน อาหาร การกิน การดูแลสุขภาพ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โหราศาสตร์ คาราศาสตร์ และอื่น ๆ
5. งานช่างฝีมือพื้นบ้าน ได้แก่ ผ้าผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง อัญมณีและเครื่องประดับ ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ งาน ศิลปกรรมพื้นบ้าน

วิธีการดำเนินงาน

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก และใน ระเบียบวิธีแบบสำรวจ (Survey Research) ในกรณีที่ข้อมูลขาดความชัดเจน เพื่อสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานะภาพของวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 5 สาขา ซึ่งมีขั้นตอนในการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาเอกสารเรื่องภูมิปัญญาไทยและรายงานการประชุมใหญ่รับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมทั้งสถานภาพการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้าน
2. ทบทวนความเหมาะสมของแบบสำรวจการรวบรวมและระบบการจัดเก็บข้อมูล วัฒนธรรมโดยทดลองใช้ แล้วนำมาปรับปรุง
3. สำรวจภาคสนามเบื้องต้นโดยสำรวจตามพื้นที่ทางวัฒนธรรมตามที่กำหนดไว้
4. กัดสรรพื้นที่ทางวัฒนธรรมจากการสำรวจเบื้องต้น เพื่อสำรวจการจัดเก็บข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน
5. จัดทำฐานข้อมูล โดยจำแนกประเภทตามขอบเขตของข้อมูล

6. จัดทำแผนการดำเนินงานที่จะดำเนินงานในช่วงต่อไปและส่งเอกสารสรุปรายงานความก้าวหน้าให้ สวช. ตามรายละเอียดในข้อตกลงการรับทุนอุดหนุนการวิจัย และสัญญาฯ การรับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีครั้งที่ 1 (3 เดือน) และครั้งที่ 2 (6 เดือน)

7. จัดประชุมฯ เพื่อเสนอรายงานผลการรวบรวมข้อมูลและระบบการจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชนจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ

8. จัดทำสรุปผลในภาพรวมของการเก็บรวบรวมและระบบการจัดเก็บข้อมูลฯ ภาคเหนือ เพื่อประกอบการส่งรายงานผลฉบับสมบูรณ์ ฐานข้อมูลระบบดิจิทัลและการสืบค้น ตามรายละเอียดในข้อตกลงการรับทุนอุดหนุนการวิจัย และสัญญาฯ การรับทุนอุดหนุนการวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชนของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
2. ลักษณะการคุ้มครองข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชน เพื่อเป็นแนวทางหรือหลักฐานการให้ความคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมไทยในการอ้างอิงความเป็นเจ้าของ และสามารถระบุที่มาของมรดกวัฒนธรรมไทย
3. สถานภาพและการเก็บรวบรวมและระบบการจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมวิถีชนของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
4. สามารถทราบถึงข้อมูลของมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมได้ทั้งภาคเหนือว่าข้อมูลทางวัฒนธรรมใดที่พร้อมจะขึ้นบัญชีรายชื่อ (Inventory List)

ระเบียบวิธีการวิจัย

คณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก และในระเบียบวิธีแบบสำรวจ (Survey Research) ในกรณีที่ข้อมูลขาดความชัดเจน เพื่อสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานะภาพของวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 5 สาขา โดยการศึกษาสถานะภาพจากการสำรวจรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 5 สาขา จากแหล่งข้อมูลที่สำคัญดังนี้

- 1.องค์กรชุมชนและเอกชน
- 2.หน่วยงานราชการต่าง ๆ
- 3.สถาบันการศึกษา
- 4.สถาบันวิจัยสังคมและวัฒนธรรม
- 5.ห้องสมุด

6. ศูนย์วัฒนธรรม

7. ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม

8. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและวัด

9. โรงพิมพ์และสำนักพิมพ์ท้องถิ่น

10. สื่อ ๆ ค่าง เช่น เว็บไซต์ ฐานข้อมูลของกระทรวงต่าง ๆ CD-ROM

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดทำข้อมูลพื้นฐานวัฒนธรรมเพื่อการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมไทย(ภาคเหนือ) Cultural Database Operation for Cultural Heritage Protection (Northern, Thailand) คณะผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารและค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจากเอกสารและงานวิจัยซึ่งนำเสนอตามลำดับดังนี้

1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ความหมายและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย
- 1.2 ความหมายและความสำคัญของมรดกปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ
- 1.3 ความหมายและความสำคัญของความรู้เรื่องจักรวาล
- 1.4 ความหมายและความสำคัญของความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ
- 1.5 ความหมายและความสำคัญของประเพณีพิธีกรรม
- 1.6 ความหมายและความสำคัญของงานช่าง
- 1.7 ความหมายและความสำคัญของศิลปะการแสดง
- 1.8 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นบ้าน

ในการดำเนินงานครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเรื่องภูมิปัญญาไทย จากรายงานการประชุมใหญ่รับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมทั้งสถานภาพการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง หลังจากนั้น จึงทบทวนความถูกต้องของข้อมูลจากเอกสารข้างเคียงอื่น ๆ

ความหมายและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทยประกอบด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น เกิดจากการสะสมการเรียนรู้ สะสมประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิต ปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยที่ปราชญ์ชาวบ้านได้มีกระบวนการวิเคราะห์มาเป็นเวลาช้านานจนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ภูมิปัญญาชาวบ้านมีหลายลักษณะ ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มุ่งมั่นเน้นการพึ่งตัวเอง ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้สามารถดำรงอยู่และสร้างสรรค์อารยธรรมได้อย่างมีคุณูปภาพกับสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศ แต่มีการแลกเปลี่ยน

เลือกเฟ้น และปรับใช้ภูมิปัญญาจากกลุ่มชนต่าง ๆ ตลอดจนมา

ความหมายและความสำคัญของมุขปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ

นิทาน คือเรื่องที่เล่ากันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่านิทานพื้นบ้าน บ้านนิทานพื้นเมืองบ้าง ลักษณะสำคัญที่สุดของนิทานพื้นบ้านอยู่ที่ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นครั้งแรก ทราบแต่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา อาจถ่ายทอดด้วยปากหรือด้วยการเขียนก็ได้ นิทานพื้นบ้านจำแนกเป็นหลายประเภท เช่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานวีรบุรุษ นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ คำนานปรัมปรา นิทานสัตว์ มุขตลก นิทานศาสนา นิทานเรื่องผีและนิทานเข้าแบบ

นิทานมีบทบาทในสังคมหลายประการคือ นิทานให้ความเพลิดเพลิน นิทานสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว นิทานให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการ นิทานปลูกฝังจริยธรรม และรักษาบรรทัดฐานของสังคม

นิทานมีปรากฏทุกชนชาติ การนำนิทานเล่าต่อกันฟังทำให้นิทานแพร่กระจายไปยังที่ต่าง ๆ เช่น นิทานอินเดีย นิทานเยอรมัน นิทานยุโรป ผู้ที่นำนิทานจากแหล่งหนึ่งไปสู่แหล่งหนึ่งในสมัยก่อนได้แก่ พ่อค้า กลาสิเรือ ผู้สอนศาสนา ทหารที่ไปรบ นิทานส่วนใหญ่เดิมมีลักษณะเป็นมุขปาฐะแล้วมีผู้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตามนิทานบางเรื่องอาจเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วมีผู้นำไปเล่าต่อ ๆ กันไป

ความหมายและความสำคัญของความรู้เรื่องจักรวาล

จักรวาลทัศน์ คือปริมปราศติหรือสำนึกต่อโลกของมนุษย์ซึ่งสื่อด้วยสัญลักษณ์ภายใต้การพรรณนาเรื่องเล่าเหนือธรรมชาติ จักรวาลทัศน์เสนอความจริงเกี่ยวกับการมีอยู่ของมนุษย์ในจักรวาล การเกิดและการตายของชีวิต การดำรงอยู่และการดำเนินไปของโลก

ความรู้เกี่ยวกับจักรวาล เป็นระบบความเชื่อด้านรากหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละชนเผ่า เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาการของสังคมระยะต้น เนื้อหาของปริมปราศติประกอบด้วย ความคิดเรื่องต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ความคิดเรื่องวาระสุดท้ายและความพินาศของจักรวาล ความคิดเรื่องกำเนิดโลกใหม่เชิงอุดมคติ ความคิดเรื่องชะตาชีวิตและโชคเคราะห์ ความคิดเรื่องเทพเจ้าในธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความคิดเรื่องการพัฒนาสังคม หน้าที่ของปริมปราศติคืออธิบายธรรมชาติแวดล้อม อธิบายสังคม และวัฒนธรรมผ่านรูปแบบเรื่องเล่า สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตในสังคม ปลูกฝังอุดมการณ์และสั่งสอนบุคคลถึงวิถีบรรลุดุคคติ

ความหมายและความสำคัญของความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ หมายถึงความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบกระบวนการในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การศึกษาธรรมชาติในมิติทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาระบบนิเวศเกษตร คือระบบการผลิตพืช สัตว์ ประมงและป่าไม้ ที่มนุษย์ได้กระทำให้

เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เพื่อการแลกเปลี่ยนและการค้าขาย โดยมีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช และองค์ประกอบที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศและแสงแดด รวมไปถึงปัจจัยที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจและสังคม แร่เพอไมต์และการเมือง ทั้งหมดนี้จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทำให้เกิดเป็นระบบนิเวศน์เกษตร ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ พันธุ์พืช ธรรมชาติ สัตว์ปีก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำเค็ม แม่น้ำลำธาร ทะเลสาบ แหล่งน้ำท่วม

อ่างเก็บน้ำ ปากแม่น้ำ ป่าชายเลน แนวปะการัง หาดหินดินทราย การศึกษา

ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับธรรมชาติมีน้อยมาก ควรศึกษาถึงเทคนิคการทำนา

ทำสวน และบริบททางวัฒนธรรมในการคิดค้นเทคนิคต่าง ๆ ควรศึกษาถึงประโยชน์ที่ชุมชนใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและความเชื่อมโยงกับความเชื่อประเพณีในสังคม ตลอดจนแบบแผนการจัดการระบบนิเวศ

ความหมายและความสำคัญของประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรม คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ศาสนาดั้งเดิมของชาวไทยคือความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ เมื่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ จึงผสมกลมกลืนเป็นศาสนาชาวบ้านที่มีความเชื่อถือทั้งผี พราหมณ์ พุทธ ชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาโดย เรียกว่าประเพณีการทำบุญ เช่น ประเพณีการทำบุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีอุปสมบท ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินและข้าวสาก ประเพณีบุญสงกรานต์ เป็นต้น ประเพณีไทยโดยทั่วไปมีสามลักษณะ ประเพณีที่สังคมถือว่าใครฝ่าฝืนหรือละเว้นถือเป็นคนผิดหรือชั่ว เรียกว่า จารีต ประเพณี ประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าเป็นศีลธรรมเป็นแต่เพียงว่าควรประพฤติ เรียกว่า ธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีประเพณี ในทัศนะของคนภายนอกชุมชนเห็นว่าประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา มีลักษณะพิเศษที่ดึงดูดความสนใจเช่นแปลกประหลาด ไม่เป็นเหตุเป็นผล ลึกลับ ซับซ้อน มีความหมายเชิงลึกลับ Max Weber เสนอแนวคิดที่ว่า ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเวทีเปิดโอกาสให้หลักการและความเชื่อทางศาสนา แสดงความหมายต่าง ๆ ออกมาในชีวิตจริงของผู้คนในลักษณะที่ตรงข้ามกับความจริง

ความหมายและความสำคัญของงานช่าง

ช่างในคติของศิลปะไทย หมายถึงผู้ทำงานฝีมือ เรียกตามลักษณะของวิธีการทำศิลปะแต่ละประเภท ได้แก่ ช่างรัก ช่างถม ช่างทอง ช่างจิตรสถาน ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างหล่อ ดังที่มีชื่อเรียกรวมว่า ช่างสิบหมู่ อันหมายรวมถึงช่างฝีมือในด้านต่าง ๆ ที่เป็นช่างหลวง หรือช่างประจำในสังกัดของเจ้านาย การช่างไทยเป็นงานศิลปะที่สร้างด้วยมือด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อการใช้สอยและ

วัตถุประสงค์อื่น ๆ ศิลปะหัตถกรรมวิธีการผลิต หรือจำแนกตามสถานภาพของช่างได้แก่ ช่างหลวงช่างวัดและช่างชาวบ้าน งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมที่บ้านที่ผลิตภายในครัวเรือน โดยการฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากกว่าการเรียนรู้ทฤษฎีแน่นอน ลักษณะงานที่นำเสนอถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ วิธีการผลิตมักจะเป็นไปตามธรรมชาติที่เรียบง่ายและมีความประสานกลมกลืน ทำให้เกิดความงามที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างไปจากสินค้าอุตสาหกรรม งานหัตถกรรมที่บ้านเป็นอาชีพที่ทำความรู้เกี่ยวกับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลายได้แก่ ฝ้ายทอ เครื่องปั้นดินเผา งานจักสานลายและไม้ไผ่ งานโลหะ งานตีเหล็ก ผลิตภัณฑ์คนตรีพื้นเมือง งานอิฐ และงานแกะสลัก นอกจากนี้งานช่างไทยยังรวมถึงสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม ด้วยเอกลักษณ์ของงานช่างไทยคือ รูปแบบกระบวนการผลิตและวัสดุที่ใช้ผลิตปัจจัยทั้งสามประการนี้ ทำให้งานช่างไทยมีลักษณะแตกต่างตามสภาพการดำรงชีวิตและสภาพของสิ่งแวดล้อม ความหมายและความสำคัญของศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านมานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้านและเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอพรจากเทพเบื่องบนให้ประทานความสุขความเจริญและพิชิตศัตรูอันตราย

ศิลปะการแสดงที่มหาชนนิยมดูในอดีต ได้แก่ การแสดงในพิธีกรรมและในงานเฉลิมฉลองโดยมีเจ้าภาพเป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย ชาวบ้านทั่วไปเป็นผู้ดู ปัจจุบันยังคงมีประเพณีการแสดงเช่นนี้ เช่น หมอลำ โนรา หนังตะลุง ลิเก ลิเกลูกทุ่ง ลิเกขอ ละครชาตรี หุ่นกระบอก เป็นต้น ศิลปะการแสดงที่ชาวบ้านมีส่วนในการสร้างสรรค์ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน คนตรีพื้นบ้านและฟ้อนพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่รวมบทร่ายกรองและคนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกัน สืบทอดกันมาด้วยปากเปล่า เช่น เพลงสวดทางศาสนา เพลงประกอบพิธีกรรม เพลงปฏิพากย์ เพลงในเทศกาลและเพลงพื้นบ้านที่เป็นมหรสพ

เพลงพื้นบ้านไทยมีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม มีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านให้ความบันเทิง บทบาทในด้านการสร้างความสามัคคี บทบาทด้านให้การศึกษา ปลุกฝังค่านิยมบทบาทในด้านบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และบทบาทในด้านระบายความคับข้องใจ ปัจจุบันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้เพลงพื้นบ้านหมดไปหรือเหลือน้อยลง ส่วนคนตรีพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตามประเพณีมุขปาฐะ เรียนรู้จากการฟังและการเล่นตามเทศกาลงานบุญ คนตรีพื้นบ้านแต่งขึ้นฉับพลันตามปฏิภาณของผู้เล่น โดยไม่มีการเขียน โฉด ซึ่งต่างจากคนตรีที่เล่นบรรเลงทั่วไป นอกจากนี้เครื่องดนตรีพื้นบ้านมีลักษณะงานหัตถกรรมที่ล้ำค่า ศิลปะการแสดงสี่สาวกรำเต้นล้วนบอกลักษณะนิสัยร่าเริงกระฉับกระเฉงและเด็ดขาด อันนี้เห็นได้ชัดจากการรำโนรา และการเชิดหนังตะลุง

การแสดงพื้นบ้านมีทั้งที่รู้จักกันแพร่หลายในบริเวณกว้าง สิ่งที่มีรู้จักกันเฉพาะท้องถิ่น และ สิ่งที่เป็นการแสดงของชนกลุ่มน้อยเช่น เงาะชาโก ไทยมุสลิม ฟ็อนโคใหญ่ ฟ็อนเงี้ยว ฟ็อนญไท แสกเค้นสาก กันคริม เจริงเมริน อาโย กะโนบดิงคิง

โกลมามั่วด เป็นต้น

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย

วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย คือ แบบแผนวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ปรากฏในภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน ภาคตะวันออก ภาคกลางของประเทศไทย ลักษณะสำคัญคือสังคมเห็นชุมชนระดับหมู่บ้านประกอบการผลิตแบบเกษตรกรรม มีคติความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นแกนกลางของเศรษฐกิจแบบศีลธรรม โดยศาสนากำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับระบบนิเวศเกษตร จากการศึกษาเชิงสำรวจพบว่าสถานภาพและศักยภาพภูมิปัญญาไทยมีในภาคกลาง ๒๖ จังหวัด (รวม กทม.) ๒๕๕ อำเภอ ภูมิปัญญาไทยมีในภาคอีสาน ๑๕ จังหวัด ๓๒๑ อำเภอ ภูมิปัญญาไทยในภาคเหนือ ๑๗ จังหวัด ๑๕๕ อำเภอ ภูมิปัญญาไทยภาคใต้มี ๑๔ จังหวัด ๑๕๑ อำเภอ สิ่งบ่งชี้ศักยภาพภูมิปัญญาไทย คือ แต่ละชุมชนมีทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม ตั้งแต่ระดับปานกลางไปจนถึงระดับค่อนข้างสูง ระดับสูง และระดับสูงมาก โยแต่ละท้องถิ่นต่างมีความเป็นชุมชน มีวิถีชุมชนที่พึ่งตัวเองได้สามารถแก้ปัญหาและสภาพของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แต่ละชุมชนสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ของตนเองได้โดยมีศักยภาพต่างระดับกัน ในภูมิปัญญาไทย 6 สาขา ได้แก่

1. สาขาเกษตร อาหารและโภชนาการ
2. สาขาหัตถกรรม อุตสาหกรรมครัวเรือนและผ้าไทย
3. สาขาแพทย์แผนไทยและสมุนไพร
4. สาขาเศรษฐกิจชุมชน กองทุนชุมชน องค์กรชุมชน และสวัสดิการชุมชน
5. สาขาศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี
6. สาขาการจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

มโนทัศน์เกี่ยวกับวัฒนธรรม

ชาติไทยเป็นชาติที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติหลายประการ ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีของชาติ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม อันจะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาและความมั่นคง ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศชาติ ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนในชาติควรได้ ร่วมมือกันทำนุบำรุงรักษา ส่งเสริมและเผยแพร่ให้ดำเนินไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2513 : 1) เพื่อให้วัฒนธรรมของชาติ ได้คงอยู่สืบไป อีกนานเท่านาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาท ไว้ว่า “งาน ด้านการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรม นั้น เป็นงานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและทางจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งดินเหตุและองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่นทั้งหมด และเป็นปัจจัยที่จะ ช่วยให้เรารักษาและดำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป” (ศิลปากร, กรม 2513 : 51)

ในแนวทางในการศึกษา ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พ.ศ.2539 คำนวณนโยบายวัฒนธรรม แห่งชาติ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ 3 ลักษณะคือ (สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2529 : 5-6)

1. วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีกลมเกลียว และ ความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คนประพฤติดี ปฏิบัติธรรม และ พร้อมทั้งจะเชิดชูชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์
2. วัฒนธรรมเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกัน และแก้ไขปัญหาลดข้อขัดข้องสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้
3. วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติ หรือประจำหมู่คณะ ซึ่งมีส่วน ช่วยให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้บังเกิดความรักสามัคคีกัน และจะส่งผล ต่อการรวมพลังของหมู่คณะและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

ความหมายของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535: 3-7) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ไว้ว่า มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ใน เมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่างๆ ให้พิจารณาอย่างซับซ้อน เรื่อง ของวัฒนธรรมจึงพลอยมองได้หลายแง่มุมไปด้วยดังจะเห็นได้ว่าทุกวันนี้ผู้ให้ความหมายคำว่า

วัฒนธรรมคือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้หรือได้ ส่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรมคือ ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและทุกปัญหาทุกแขนง

วัฒนธรรมคือ สิ่งที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีตกทอดมาจากบรรพบุรุษ

วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มีค่าแสดงรสนิยมของผู้ดีหรือชนชั้นสูงที่มีการศึกษา และฐานะดี

ในเอกสารหลักที่พิมพ์เผยแพร่โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติก็แสดงความหมายของวัฒนธรรมไว้ต่างกัน เช่น

วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประเพณีและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538:4)

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระ และรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534 : 1)

วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนและในสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งกินความรวมถึงทั้ง สังคมวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมมิใช่เป็นนามธรรมและรูปธรรมที่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงมีพลวัต ตลอดเวลา โดยวัฒนธรรมมุ่ง ความอยู่ดี มีสุข ของคนและสังคมโดยส่วนรวม วัฒนธรรมจึงต้องเชื่อมโยงระหว่างสภาพตนเองค่อครอบครัว ชุมชน สังคมและสภาพรอบโลก ต้องเชื่อมโยงระหว่างความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และต้องเชื่อมโยงระหว่างคนกับธรรมชาติ วัฒนธรรมจะพัฒนาออกมาได้ ต้องอาศัยความเชื่อมโยงและความเข้าใจในความหลากหลาย ความแตกต่าง และจุดร่วมของวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมของโลก ซึ่งมีวิวัฒนาการและมีความเปลี่ยนแปลง มีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง การประสาน เชื่อมโยงและชักทอดชีวิตของคนและชุมชนต่าง ๆ รอบโลก และกับธรรมชาติ เท่านั้นที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอันอื่นได้ (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2542)

ทพนาุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2530 : 746) ก็ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้เป็น 4 นัย ดังนี้ 1) สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ 2) วิถีชีวิตของหมู่คณะ 3) ลักษณะที่แสดงถึงความถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน และ 4) พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของคน

ควรตั้งข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้ว่า พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2538:92-93) เมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ 100 ปี พระชาอนุমানราชชน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ก็ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้เป็นหลายนัยอย่างน่าพิจารณา ดังนี้

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

วัฒนธรรม คือผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงาม ที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ

ความหมายของวัฒนธรรมคงยากมาแสดงไว้ข้างต้น แม้จะดูแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง ก็ล้วนมีคุณค่าในตัวเองในการชี้ให้เห็นแง่มุมต่าง ๆ ของวัฒนธรรม จึงยังคงมีผู้ใช้อยู่ทุกความหมาย ประเด็นความสำคัญของเรื่องนี้จึงมิได้อยู่ในการหาข้อยุติเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรม เพราะเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะกระทำได้และไม่จำเป็นต้องกระทำ ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.พิทยา สาธุ กิเคยตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า “สภาพการใช้ความหมายที่ต่างกันของคำว่า “วัฒนธรรม” มีทั้งในภาษาไทย และภาษาต่างประเทศทุกแห่งหน และทุกวงการ” สิ่งที่ยังกระทำก็คือ ต้องศึกษา และทำความเข้าใจความหมายอันหลากหลายของวัฒนธรรมอย่างรอบคอบ กับต้องสามารถจับสาระสำคัญของวัฒนธรรมให้จงได้ ซึ่งศาสตราจารย์เสนห์ จามริก ก็ได้กรุณาสรุปนำทางไว้ให้แล้วว่า “ไม่ว่าเราจะนิยามวัฒนธรรมกันอย่างวิจิตรพิสดารหรือลึกลับซึ่งอย่างไรก็ตาม แก่นสารจริง ๆ ของเรื่องทั้งหมดก็คือชีวิตคนนั่นเอง” พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ดังได้ยกมาแสดงไว้แล้วข้างต้น ผนวกเข้ากับทัศนะอันลุ่มลึกของศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ที่ว่า “วัฒนธรรมคือวิถีดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการแสดงออก และการสื่อความหมายของความรู้สึนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ ที่เห็นได้ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม และแน่นอนที่สุด วัฒนธรรมเป็นผลแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยีทั้งปวง” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535:5)

ในงานวิจัยนี้ใช้ความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสั่งขึ้น ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปะ และวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมีความหลากหลายและซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม ตามที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535:6) ได้เสนอไว้ดังนี้

ความหมายทั่วไป วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจซาบซึ้ง ขอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

ความหมายเชิงปฏิบัติการ วัฒนธรรมหมายถึง ความเจริญงอกงามซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเอกลักษณ์ และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสันติภาพ สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

ธรรมชาติของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2529:5) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของวัฒนธรรมดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีตหรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้หากสมาชิกยอมรับ และยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น
2. วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้จึงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย
3. วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบ บทบาท และหน้าที่แตกต่างกันไป หากว่าความแตกต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายนะต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็สมควรให้กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาสดำเนินชีวิตวัฒนธรรมของตนและกัน สภาพความแตกต่างเช่นนี้เป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม
4. วัฒนธรรมจำแนกได้เป็นหลายประเภท เช่น วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมสากล และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดและวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้ของผู้จำแนกการจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการสื่อความและการประสานงาน จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานวัฒนธรรม

ลักษณะของวัฒนธรรม

GEORGE P.MURDOCK (อ้างถึงในวัชรฯ คลาสนาทร, 2530:98-99) ได้สรุปลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยสัญชาตญาณ หรือโดยลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์แต่เกิดจากการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคม วัฒนธรรมเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ จากการที่มนุษย์เป็นสมาชิกในสังคม
2. วัฒนธรรมเป็นการถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสมาชิกรุ่นต่อไป วัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์ต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เริ่มแรกมนุษย์จะใช้ประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกจนสามารถค้นพบวิธีการต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและถ่ายทอดสืบต่อมา ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตยิ่งขึ้น วัฒนธรรมจึงเป็นการสะสมประสบการณ์ของมนุษย์ที่สืบทอดกันต่อมา
3. วัฒนธรรมเกิดจากการรับรู้ร่วมกันทางสังคม วัฒนธรรมมิได้เป็นของผู้ใดผู้หนึ่ง โดยเฉพาะแต่เป็นกระบวนการที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและสร้างรูปแบบการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นคุณลักษณะร่วมของสมาชิกในสังคม
4. วัฒนธรรมแสดงถึงรูปแบบของความคิดในการแสดงพฤติกรรม วัฒนธรรมของสังคมเกิดขึ้นโดยการร่วมกันกำหนดรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกคาดหวังว่าจะประพฤติปฏิบัติตามแนวความคิดที่รับรู้ร่วมกันนี้ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมเป็นเพียงรูปแบบของความคิดเท่านั้น แต่ในการแสดงพฤติกรรมจริงของสมาชิกบางคนอาจไม่เป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคม เพราะวัฒนธรรมเป็นเพียงแนวความคิดต่อพฤติกรรมที่คาดหวังให้สมาชิกแสดงออกเท่านั้น
5. วัฒนธรรมเป็นการสนองความต้องการและความพึงพอใจของสมาชิก วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งที่เป็นความต้องการทางร่างกาย และความต้องการทางจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่สมาชิกที่สามารถบรรลุถึงความต้องการเหล่านั้นได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนทางวัฒนธรรมของสังคม
6. วัฒนธรรมมีการปรับปรุง วัฒนธรรมมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม
7. วัฒนธรรมมีบูรณาการ วัฒนธรรมแต่ละอย่างในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีความสอดคล้องระหว่างกันเป็นส่วนรวมของสังคม วัฒนธรรมแต่ละส่วนจะเสริมสร้างความมั่นคงระหว่างกัน เพื่อให้การแสดงพฤติกรรมระหว่างสมาชิกมีความกลมกลืน โดยไม่ขัดแย้งต่อกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2538:25-34) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญบางประการของวัฒนธรรมไว้ดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสารสำหรับคนหมู่มาก วัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสาระ

หรือเนื้อหาเกี่ยวกับคนหมู่มาก ไม่ใช่เพียงเรื่องเฉพาะตัวบุคคล

2. วัฒนธรรมจะต้องพร้อมทั้งสาระและรูปแบบ วัฒนธรรมที่เป็นเนื้อหาถ้าไม่มีรูปแบบช่วยคนหมู่มากก็จะไม่ได้รับประโยชน์ ดังนั้นต้องมีรูปแบบที่จะสื่อให้เข้ากับสภาพที่เป็นจริงให้คนได้ประโยชน์จากเนื้อหาสาระได้จริง

3. วัฒนธรรมมีความต่อเนื่องเป็นกระแส คือ เป็นสิ่งที่มีการส่งผ่านถ่ายทอดแล้วก็ต่อเนื่องไป วัฒนธรรมด้อยอยู่กับอดีตอย่างเฉิว ไม่มาถึงปัจจุบันวัฒนธรรมนั้นก็ตาย ถ้าหยุดอยู่กับปัจจุบันไม่สามารถสืบสานไปสู่อนาคตวัฒนธรรมนั้นก็ไม่มีอนาคต ดังนั้นจะต้องเป็นวัฒนธรรมที่มีความสืบเนื่อง คือ ต่อจากอดีตและเป็นฐานสู่อนาคต

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาวัฒนธรรมในฐานะองค์รวม ซึ่งประกอบด้วยระบบใหญ่ ๆ อย่างน้อย 3 ระบบ ซ้อนรวมกันอยู่อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงตามที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538:5-7) เสนอไว้ดังนี้

1. ระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึง คีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มักแสดงออกในรูปของจักรวาลความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวม และเพื่อมนุษยด้วยกันเอง ในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของศาสนา และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานะแวดล้อม นอกจากนั้นยังสามารถเห็นได้จากแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรี และสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ นอกจากนั้นอุดมการณ์อำนาจนี้ยังจะแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก เพราะอุดมการณ์อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ท้องถิ่น เทศ หรือชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาและศึกษามิติทางวัฒนธรรมในความหมายที่รวมถึงองค์ประกอบ 3 ส่วนด้วยกันคือ

ส่วนแรก ความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง คุณค่าของความเป็นมนุษย์ จารีต กฎเกณฑ์ที่หลากหลาย และอำนาจของชุมชนท้องถิ่น

ส่วนที่สอง ระบบคิดทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง วิธีคิดแบบองค์รวม ที่มองความเชื่อมโยงอย่างมีบริบทและเงื่อนไขโดยไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อการวิเคราะห์และค้นหาหลักการที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจของชุมชน ที่เป็นพลังสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์และผลิตใหม่

ส่วนที่สาม กระบวนการทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชุมชนต้องคิดค้นและแสวงหาทิศทางทางการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และการเคารพหลักการของวัฒนธรรมอื่น กระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา

และเมื่อพิจารณาจากธรรมชาติและลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น ในงานวิจัยนี้ได้สรุปกระบวนการทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) เนื่องจากสังคมสามารถส่งสืบทอดประเพณีและความรู้ต่าง ๆ ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดจากการเรียนรู้ที่สังคมสามารถจะถ่ายทอดประเพณีและความรู้ต่าง ๆ ไปยังสมาชิกของสังคม ดังนั้น การดำเนินงานวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมในการดำเนินงานด้วย

2. กระบวนการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (acculturation) เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเปิดที่มีการติดต่อสื่อสารกันในกระแสโลกาภิวัตน์ จึงก่อให้เกิดการหลั่งไหลของวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาในสังคมไทย ก่อให้เกิดการแพร่กระจายและการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาในสังคมไทยด้วย ดังนั้น ในการดำเนินงานด้วย

3. กระบวนการปรับปรนทางวัฒนธรรม (cultural adaptation) เนื่องจากวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นในการดำเนินงานวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการปรับปรนทางวัฒนธรรมในการดำเนินงานด้วย

ประเภทของวัฒนธรรม

นักสังคมวิทยาได้จำแนกวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ (material cultura) ได้แก่ วัตถุอันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ ตลอดจนผลในทางศิลปกรรมของมนุษย์

2. วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (non-material cultura) ได้แก่ อุดมการณ์ ค่านิยม

แนวความคิด ความเชื่อ ความสนใจ ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ซึ่งเป็นนามธรรมไม่สามารถมองเห็นได้ อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมทางจิตใจ

วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ ย่อมต้องสัมพันธ์กัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะไม่สมบูรณ์ถ้าวัฒนธรรมของชาติใดหนักไปในประเภทใดประเภทหนึ่งเกิดความไม่สมดุลกัน ถ้าเจริญไปในทางวัตถุเกินไปแต่ทางจิตใจไม่เจริญ ก็จะกลายเป็นความหาชนะ แต่ถ้าเจริญทางจิตใจเกินไปทางวัตถุไม่เจริญ ก็เป็นเรื่องของการตัดขาดจากสังคม เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมทั้ง 2 ประเภทนี้ จึงต้องสัมพันธ์กันตามส่วนที่เหมาะสม อยู่ในดุลยพินิจของแต่ละสังคม

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมตามที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535:6) ได้กำหนดไว้ใน การให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งก็สอดคล้องกับที่นักสังคมวิทยาได้จำแนกไว้ข้างต้น กล่าวคือ

1. วัฒนธรรมด้านจิตใจ หมายถึง สิ่งที่เป็นรากฐานหรือพื้นฐานของความรู้สึกลึกซึ้งที่ซึบซึมเข้าไปในมนุษย์คิด พูด และทำ ด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นไปด้วยความอบอุ่น ได้แก่ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม คุณการณ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมด้านสังคม หมายถึง ระเบียบแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตที่ช่วยให้มนุษย์อยู่อาศัยและทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความเรียบร้อยของงาน ได้แก่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

3. วัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่แสดงออกซึ่งความประณีตแห่งความรู้สึกลึกซึ้งของมนุษย์ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ อาคาร เครื่องประดับตกแต่ง ศิลปกรรม ตลอดจนผลงานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น

โดยวัฒนธรรมทั้ง 3 ประเภทนี้ ย่อมต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเหมาะสมและสมดุล

วัฒนธรรมกับการพัฒนา

องค์การสหประชาชาติและองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม จึงได้ประกาศให้ปี พ.ศ.2531-2540 เป็น "ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม" (WORLD DECADE FOR DEVELOPMENT) โดยได้ขอให้รัฐสมาชิกร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม 4 ประการ คือ 1) เน้นการใช้มิติวัฒนธรรมในกระบวนการพัฒนา 2) เสริมสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรม 4) ส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ (สมาชิกรัฐสภาวัฒนธรรมไทย สภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป. : 1) ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ป.ยุคลโต) (2538 : 87-88) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเน้นความสำคัญของมิติวัฒนธรรมในการพัฒนาเช่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการค้นคว้าครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วไปในช่วงนี้

ของโลก โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้มองเห็นความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาที่ผ่านมา ว่าถึงแม้จะประสบความสำเร็จที่มีคุณค่าประโยชน์ แก่ปัญหาให้แก่มนุษยชาติได้มากมายก็จริง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่มุ่งความเจริญทางวัตถุ การขยายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเรื่อนำจนกระทั่งทำให้รู้สึกกันว่าความเจริญนั้นได้มาถึงจุดคิดค้นแล้ว ถ้าจีนคำนึงต่อไปในทิศทางนั้น มนุษยชาติอาจจะถึงกับประสบความพินาศสูญสิ้นไปก็ได้

นักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นอยู่แค่การบริโภคมากกว่า การสร้างสรรค์สังคมอย่างเป็นระบบพื้นฐานของค่านิยมทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้ว ผลที่ตามมาก็คือ วัฒนธรรมต้องสูญเสียบ้างและไม่สามารถเป็นค้ำประกันทิศทางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไปได้ในขณะเดียวกันการให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้กว้าง ๆ มักจะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เพราะทำให้ขาดความชัดเจน เลื่อนลอย และไร้พลังที่จะมีต่อสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมให้ต้องแท้และชัดเจนเสียก่อน

ศรีศักร วัลลิโภคม (2536:14-26) ได้ชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจวัฒนธรรมในความหมายของ “ศิลปวัฒนธรรม” คือ มองวัฒนธรรมว่าเป็นเพียงรูปของศิลปะและประเพณี ปัญหาสำคัญของการให้ความหมายของวัฒนธรรมในทำนองนี้คือ ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่ง ล่องลอย และไร้ชีวิตชีวา เพราะขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้น ซึ่งมักมีพัฒนาการที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นน่าจะควรหันมามองวัฒนธรรมในอีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า “สังคมวัฒนธรรม” หรือ “ชีวิตวัฒนธรรม” เพราะการมองวัฒนธรรมในลักษณะนี้จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจวิเคราะห์สังคมและชีวิตของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กับการทำความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมที่ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ เพราะไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่โดดเดี่ยวแต่ต้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนหลายชั้น ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

หากจะพิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมน่าจะถือได้ว่าเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างและสะสมขึ้นมา ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน คำนึงนี้วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปะ และวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมีความหลากหลาย และซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538: 5-9) ได้เสนอว่า วัฒนธรรมในฐานะองค์รวมนั้น ประกอบด้วยระบบใหญ่ ๆ อย่างน้อย 3 ระบบซ้อนรวมกันอยู่อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันคือ

1. ระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึง คีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มักแสดงออกในรูปของจักรวาลความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติบนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวม แลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของ ศาสนา และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม นอกจากนั้นยังสามารถเห็นได้จากแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรี และสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติ ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ นอกจากนั้นอุดมการณ์อำนาจนี้ยังจะแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก เพราะอุดมการณ์อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา

เมื่อพูดถึงมิติทางวัฒนธรรม มักจะหมายรวมถึง มุมมองที่มีองค์ประกอบ 3 ส่วนด้วยกัน คือ ความหมายของวัฒนธรรมดังกล่าวไปแล้วข้างต้น ระบบคิดทางวัฒนธรรม และกระบวนการทางวัฒนธรรม

1. ความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าของความเป็นมนุษย์ จารีตกฎเกณฑ์ที่หลากหลาย และอำนาจของชุมชนท้องถิ่น

2. ระบบคิดทางวัฒนธรรม หมายถึง วิถีคิดแบบองค์รวม ที่มองความเชื่อมโยงอย่างมีบริบทและเงื่อนไข โดยแยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อการวิเคราะห์และค้นหาหลักการที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจของชุมชน ที่เป็นพลังสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์และผลิตใหม่

3. กระบวนการทางวัฒนธรรมหมายถึง การเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชุมชนต้องคิดค้นและแสวงหาทิศทางการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของ

วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และการเคารพหลักการของวัฒนธรรมอื่น กระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา

ด้วยเหตุนี้กระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ จึงมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาอย่างมาก เพราะช่วยให้เข้าใจลักษณะที่เคลื่อนไหวของวัฒนธรรม ในความพยายามที่จะสืบทอดคุณค่าของความเป็นมนุษย์และอำนาจหรือศักดิ์ศรีของชุมชน ดังจะเห็นได้จากกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัวของชุมชน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาเป็นกรณี ๆ ไป เพื่อจะเข้าใจถึงศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนระดับต่าง ๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา อาจถือได้ว่า มิติทางวัฒนธรรมมีฐานะเป็นพลังที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาในด้านหลัก ๆ อย่างน้อย 3 ด้านคือ

1. ด้านเป้าหมายการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรม จะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรมซึ่งสามารถจำแนกออกได้ 3 เป้าหมายที่เชื่อมโยงกัน คือ การเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม

2. ด้านทิศทางการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายแนวทางมากขึ้น แทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับการคิดอย่างมีบริบทซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละกรณี และยังช่วยในการศึกษาปัญหาของการพัฒนาอีกด้วย ทำให้เกิดทางเลือกในการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาระหว่างชุมชนแทนการครอบงำทิศทางการพัฒนา

3. ด้านกระบวนการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถเข้าใจว่ากระบวนการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้น เริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคม และธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือกับสังคมภายนอกในระดับต่าง ๆ

ในมิติทางวัฒนธรรม การพัฒนาจึงไม่ใช่มีความหมายเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองอย่างกว้าง ๆ ในด้านขบวนการทางเดียว แต่การพัฒนาหมายถึง การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสิทธิให้ทุกส่วนของสังคมสามารถกำหนดวิถีชีวิตในความเป็นมนุษย์ของตนเองได้อย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น

อาณันท์ กาญจนพันธุ์ (2538:32-37) ได้เสนอว่าแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาแท้ที่จริงแล้วไม่ได้ขาดมิติวัฒนธรรม หากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดทางวัฒนธรรมแบบหยุดนิ่งและตายตัว จึงทำให้มองการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันเท่านั้น ซึ่งผิดทั้งข้อเท็จจริงและธรรมชาติของสังคมมนุษย์ อีกทั้งยังแสดงนัยของการครอบงำอย่างเต็มเปี่ยม ดังนั้นจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิดและกระบวนการทัศน์ ด้วยการหันมาหามิติวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวและมีชีวิตแทนที่ เพื่อที่จะได้เข้าใจ

ทางเลือกในการพัฒนาให้มีทิศทางที่หลากหลายมากขึ้น และสามารถกำหนดทางเลือกในการพัฒนาได้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรม

ตามนัยดังกล่าวการลงทุนพัฒนาใด ๆ จำต้องมีการลงทุนทางวัฒนธรรม ความคิดควบคู่ไปด้วยหากการพัฒนานั้นหมายถึงการเพิ่มศักยภาพในการกำหนดวิถีชีวิตของความเป็นมนุษย์ เพราะการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมนั้นประกอบไปด้วยกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และการปรับตัวเกี่ยวกับระบบคุณค่าอุดมการณ์ ระบบภูมิปัญญา และระบบสิทธิอำนาจ ซึ่งต้องปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง ด้วยการลงทุนลงแรง ในทำนองเดียวกับการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านการศึกษา

ในการลงทุนพัฒนาทางวัฒนธรรมความคิด เพื่อให้มีวัฒนธรรมแบบองค์รวมสามารถเป็นพลังชี้นำแนวทางการพัฒนาทางการเศรษฐกิจ ทางสังคม และทางการเมืองได้นั้นคงต้องเริ่มจากความเข้าใจก่อนว่าทุกสังคมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้น ในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ศีลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทั้งทางศีลธรรมและด้านอื่นๆ ความไม่แตกต่างมากนักกับการล้มละลายทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้นประเด็นสำคัญในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาในมิติวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงการทำให้ทันโลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่าง ๆ 4 ประการ คือ

1. การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม มนุษย์ทุกคนต้องการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน และสามารถแสดงออกได้ดีที่สุดในเวทีที่เรียกว่า พื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่นี้ถือเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งภูมิปัญญาความรู้ อุดมการณ์ คุณค่าทางศีลธรรม และทรัพยากรของส่วนรวม ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของการรวมหมู่ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดความต้องการทำกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ร่วมกัน ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้มนุษย์จะสามารถเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และปรับตัวได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงเปรียบได้กับต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเสมือนพลังของชุมชนในการเปลี่ยนแปลง

2. การเสริมสร้างประชาสังคม ซึ่งเป็นการพัฒนาในมิติทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะแสดงถึงความสามารถในการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมที่ดึงให้ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้อย่างแท้จริง ด้วยการเข้ามามีส่วนในการวางกฎเกณฑ์และกติกาของสังคม เพื่อให้ทุกคนมีส่วนทั้งรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้ประโยชน์จากสังคมอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งจะช่วยผลักดันให้การพัฒนาในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองก้าวหน้าไปได้พร้อม ๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมอย่างเสมอกัน ชุมชนท้องถิ่นก็สามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของคนได้ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

4. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน กระบวนการสร้างประชาสังคมจะเป็นจริงได้นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ คือ องค์กรชุมชนต้องเข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ตรวจสอบและปกป้องสิทธิของท้องถิ่นได้เต็มที่ นอกจากนั้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนยังจะมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้นในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนเป็นกำลังพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

5. การเคารพสิทธิของความแตกต่างหลากหลายของพหุสังคม มิติวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเด่นอยู่ที่การแสดงออกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์และการเคารพสิทธิชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาไปสู่ความเป็นพหุสังคมที่ผู้คนแตกต่างกันทั้งในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิต วิถีชีวิต และชาติพันธุ์ ดังเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งสังคมมีความหลากหลายมากขึ้นเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าที่เห็นคนเป็นคน และเน้นความคิดที่เคารพสิทธิของกันและกันมากยิ่งขึ้น

ประเวศ วะสี (2537:13-20) ได้ชี้ให้เห็นว่าถ้าเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิต วัฒนธรรมแล้วจะสามารถสรุปคุณลักษณะของวัฒนธรรมได้ 8 ประการ คือ

1. มีความหลากหลาย กระจายอำนาจ จึงส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย วัฒนธรรมจะมีลักษณะหลากหลายไปตามชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมก็ต้องส่งเสริมความเป็นตัวเองทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ก็เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจ และส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเห็นคุณค่าและส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นการพัฒนาประชาธิปไตย

2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ จุดแข็งของไทยที่คนอื่นไม่มีคือ วัฒนธรรมไทย ควรคิดเรื่องเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมให้เชื่อมต่อกัน เพราะเศรษฐกิจในรูปแบบปัจจุบันมีลักษณะกระจุกรายได้สูง วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการกระจายรายได้

3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีรากย้อนไปไกล ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นย่อมมีศักดิ์ศรี ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีศักดิ์ศรีคนทั้งประเทศก็จะมีเกียรติ มีความสุข เป็นการเปิดทางเลือกกว้างขวางอยู่ให้ผู้คน ลดความเครียดและความขัดแย้งในสังคมลง

4. ความเป็นบูรณาการ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อมโยงอย่างเป็นบูรณาการทุก มิติวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคม ที่มีความเชื่อและระบบคุณค่าและการปฏิบัติร่วมกัน เป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปหมดเป็นเรื่องเดียวกัน

5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (HARMONY) และความสมดุลยิ่งขึ้น เพราะความเป็นบูรณาการและความที่มีรากลึกยาวนาน วัฒนธรรมจึงมีลักษณะผสมผสานหรือมีความบรรสานสอดคล้องระหว่างมนุษย์ทั้งกายและใจ กับสังคม และกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามธรรมชาติ

6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง การพัฒนาทางวัตถุไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจและวิญญาณ วัฒนธรรมคำนึงถึงเรื่องจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้งสุนทรียกรรมให้ความสุขทางจิตใจ

7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม ต้องส่งเสริมให้สังคมเข้มแข็งจึงจะดำรงอยู่ต่อไป และฟื้นฟูบูรณะศีลธรรมได้ วัฒนธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม เพราะวัฒนธรรมต้องมีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนต้องมียศกรชุมชน การมียศกรชุมชนทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง

8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม เมื่อวัฒนธรรมมีลักษณะทั้ง 7 ประการดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นการผดุงศีลธรรม

ประเวศ วะสี (2537:23-26) ได้เสนอยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางใหญ่ ๆ สำหรับส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาไว้ 7 ประการดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้ทั่วทั้งสังคมว่าวัฒนธรรมคืออะไร และวัฒนธรรมสำคัญสำหรับการพัฒนาอย่างไร เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว สังคมก็จะปฏิบัติถูกต้องได้เอง

2. การสนับสนุนเวทีทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น ควรสนับสนุนเวทีวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่น

3. ส่งเสริมสถาบันครอบครัว ไทยเคยมีวัฒนธรรมครอบครัวที่อบอุ่น แต่บัดนี้สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการพัฒนาแบบทันสมัย

4. ส่งเสริมองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม และชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน

5. ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย การศึกษาของไทยในปัจจุบันคัดขาดจากรากทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุสำคัญของความเสื่อมสูญทางวัฒนธรรมและเกิดปัญหาต่างๆ จากความขาดแคลนทางวัฒนธรรม ควรปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติและการซึมซับ ถ้าการศึกษาเอาความเป็นจริงเป็นค้ำจอง การศึกษาก็จะสัมผัสกับวัฒนธรรม

6. วัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการรักษาสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ควรร่วมมือกันสร้างความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน และกำหนดยุทธศาสตร์ในการนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจ

7. กองทุนและการบริหารงานวัฒนธรรม ในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนา ต้องการเงินทุนและการบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ ควรมีการเพิ่มเงินกองทุนวัฒนธรรมให้มีจำนวนมากพอ

ขอข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรม

องค์กรสหประชาชาติ ได้ประกาศ “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม” (พ.ศ.2531-2540) ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงความสำคัญของงานวัฒนธรรมที่จะต้องเข้ามามีบทบาทอย่างเด่นชัดในการสร้างสันติภาพ สันติสุขและอิสรภาพให้แก่มวลมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้วิเคราะห์จากธรรมชาติของวัฒนธรรมซึ่งจะพบว่าวัฒนธรรมต้องมีการริเริ่มสร้างสรรค์ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง คือ มีลักษณะเป็นดังกระแสธารที่ไหลจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และพุ่งไหลออกไปสู่นาคค กระแสธารแห่งวัฒนธรรมนี้จะเหือดแห้งมิได้ เพราะมันย่อมหมายถึงความสูญสลายแห่งวิญญาณและเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ จากความจริงข้อนี้ทำให้ต้องมีงานวัฒนธรรมอย่างน้อย 3 งาน คือ งานถ่ายทอด งานส่งเสริม และงานเสริมสร้างเอตทัคคะ

เนื่องจากกระแสธารแห่งวัฒนธรรมต้องไหลผ่านหลายยุคสมัย อีกทั้งต้องเผชิญกับเหตุการณ์นานาประการ ประกอบกับสภาพปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยล้วนคิดแตกต่างกัน จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยตามกาลเวลาด้วย เป็นเหตุให้วัฒนธรรมบางอย่างสูญหายหรือเสื่อมคลายความสำคัญลง และวัฒนธรรมบางอย่างอาจจะหมดความเหมาะสมกับยุคสมัย ความจริงข้อนี้ทำให้ต้องมีงานวัฒนธรรมอย่างน้อย 3 งานคือ งานอนุรักษ์ งานฟื้นฟู และงานพัฒนา

มาในปัจจุบันนี้ การติดต่อสื่อสารและการคมนาคมทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็ว การไหลบ่าของวัฒนธรรมระหว่างภูมิภาค และระหว่างประเทศก็เป็นไปอย่างรวดเร็วด้วยในสภาวะเช่นนี้อาจเกิดความขัดแย้ง หรือไม่ก็อาจเกิดการครอบงำทางวัฒนธรรมขึ้นได้ จึงจำเป็นที่คนที่มีความวัฒนธรรมต่างกันควรจะเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้บังเกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน เกิดความเคารพในวัฒนธรรมของกันและกัน อีกทั้งยังช่วยให้สามารถเลือกสรรกลั่นกรองเอาแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์จากวัฒนธรรมอื่นมาปรับหรือคัดแปลงให้กลมกลืนเข้ากันและบังเกิดคุณค่าอันนวยประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมของคนอย่างแท้จริง จากความจริงข้อนี้จึง

ต้องมีงานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอีกงานหนึ่ง งานนี้ควรจะทำทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ

ในการทำงานวัฒนธรรมให้บังเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างแท้จริงนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างรอบด้านและอย่างเป็นระบบ จึงต้องมีงานวิจัยวัฒนธรรมอีกงานหนึ่งด้วย โดยที่งานนี้จัดว่ามีความสำคัญถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นฐานรองรับงานอื่นๆ ทั้งหมดทีเดียว

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ขอบข่ายงานวัฒนธรรมตามที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535:13-21) ได้กำหนดเป็นแนวในการดำเนินงานทั้ง 8 ลักษณะงาน เป็นกรอบความคิดในการวิจัย ดังนี้

1. งานวิจัยวัฒนธรรม หมายถึง การสำรวจ ศึกษา สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเอกลักษณ์ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม
2. งานอนุรักษ์วัฒนธรรม หมายถึง การพิทักษ์รักษา และธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลัง
3. งานฟื้นฟูวัฒนธรรม หมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลายมาทำให้มีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชาติ
4. งานพัฒนาวัฒนธรรม หมายถึง การริเริ่ม สร้างสรรค์ และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย บังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย
5. งานถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง การนำวัฒนธรรมที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองและไปใช้ในกระบวนการให้การศึกษา อันจะยังผลให้สมาชิกในสังคมเกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า แล้วนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย
6. งานส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรม หมายถึง การสนับสนุนให้บุคคลหรือหน่วยงานสามารถจัดกิจกรรมวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
7. งานเสริมสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรมได้มีโอกาสแสดงออกและพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างเต็มตามศักยภาพถึงขั้นที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติในด้านนั้น ๆ รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงาน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ได้ทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอนาคต

8. งานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่สันติภาพและสันติสุขแห่งการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ

บทที่ 3

ข้อมูลวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบนทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 444 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบน

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย						
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	444	193	41	12	2	196
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต						
รวม	444	193	41	12	2	196

จากตารางพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบนมีจำนวนทั้งสิ้น 444 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 196 เรื่อง รองลงมา คือ ด้านมุขปาฐะ 193 เรื่อง การแสดงและเพลงจำนวน 41 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง และด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบนมีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 196 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 193 เรื่อง การแสดงและเพลงจำนวน 41 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่องและด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบน

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ ภาคเหนือตอนบนของ 8 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แพร่ พะเยา น่าน ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเรื่องราวโดยสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของภาคเหนือตอนบน พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภท ประติมากรรม ประเภทสถาปัตยกรรม แหล่งโบราณคดี เป็นต้น ซึ่งในภาคเหนือตอนบนมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เชียงใหม่

เมืองปัว อยู่ในเขตเมืงน่าน เป็นเมืองที่แตกตัวมาจากเมืองช้าง ซึ่งอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำย่าง อันเป็นสาขาของลำน้ำน่านในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เมืองปัวมีความสัมพันธ์กับเมืองช้างในฐานะบ้านที่เมืองน้องที่ช่วยเหลือกัน พระยาภูคาปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ลาว หรือ ภูคา ครองเมืองย่าง มีราชบุตรสององค์ คือ ขุนนุ่นและขุนฟอง ให้องค์พี่ไปสร้างเมืองลาวหลวงพระบางปกครองชาวลาว และให้องค์น้องไปสร้างเมืองปัวปกครองชาวเกว

ยูนนาน

ยูนนาน เป็นชื่อมณฑลทางภาคใต้ของประเทศจีน เป็นดินแดนที่อยู่ทางใต้ของเทือกเขาฮุนหนิงถึงเมืองศูนย์กลางของยูนนาน คือ กุ๋นหมิง คำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรียกยูนนานว่า เมืองนุนค่าน เมืองว่อง เมืองหื้อว่อง เมืองหริอ หรือ มิดิลารัฐะ ยูนนาน เป็นดินกำเนิดของชนชาติไทยมาแต่ดั้งเดิมและน่าจะเป็นดินแดนเหนือสุดที่ชนชาติไทยอพยพขึ้นไป ชนชาติไทยในยูนนานใช้

ภาษาไทยเหนือและไทลื้อ ปัจจุบัน ไม่มีคนเมืองที่เป็นชนชาติไทยอยู่ในขุนหมิงและคำหลี่ ยกเว้นพวกคนไทในสิบสองพันนา

โยนกนาครพันธนคร

โยนกนาครพันธนคร เกิดขึ้นเมื่อประมาณก่อน พ.ศ.๑๓๐ โดยสิงหนดิราชกุมารพามาตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโขงและน้ำแม่กก ครั้นนั้นมีพญานาคชื่อ “พันธุนาคราช” มาช่วยขุดแผ่นดินให้เป็นคูเมือง อาศัณนามของราชกุมารและพญานาครวมกันเป็นชื่อเมือง “พันธุสีหนคินคร” ค่อมมาได้เปลี่ยนเป็น “โยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างเผือก” ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมา จนปัจจุบันจึงเป็น “โยนกนาครพันธนคร”

ล้านช้าง

ล้านช้าง หรือ ล้านช้าง เป็นชื่อของนครหลวงพระบาง มีภาษาบาลีกำกับว่า “สตนาคนหุต” หมายถึงช้างร้อยหมื่น คือ ล้านช้าง มีชื่อปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และในตำนานสิบห้าราชวงศ์ซึ่งด่ามีเนื้อความที่เกี่ยวข้อระหว่างเมืองล้านช้างและเมืองเชียงแสน

ล้านนา

ล้านนา แปลว่าดินแดนที่มีจำนวนที่นานับล้าน คือ มีที่นาเป็นจำนวนมากเป็นคำคู่กับเมืองล้านช้างถือเป็นดินแดนที่มีช้างนับล้านตัว ดินแดนส่วนสำคัญของล้านนาอยู่ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงรายและพะเยา อาณาจักรล้านนาเริ่มในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อสถาปนานครเชียงใหม่ พ.ศ.๑๘๓๕ แคว้นที่เป็นจุดเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนา คือ แคว้นหริภุญชัยและแคว้นโยน ส่วนรัฐต่าง ๆ ได้แก่ เขตงคนคร เมืองพะเยา เมืองแพร่ และเมืองปัว-น่าน

เวียง

เวียง หมายถึง ที่ซึ่งมีรั้ว หรือ กำแพงล้อมเพื่อป้องกันการรุกรานภายนอก จะมีทั้งที่เรียกว่า ~~คำ~~ (รั้วทำด้วยไม้) , กำแพงอิฐ (กำแพงทำด้วยดิน) , ลำเวียง (รั้วเหล็กทำเป็นซี่ ๆ) เวียง จะเป็นศูนย์กลางของความสำคัญ เมืองเชียงใหม่มีกำแพงและคูเป็นลำเวียง เพื่อป้องกันเมือง เป็นเขตของพระราชฐาน วัด พระเจดีย์ พระอุโบสถ เวียง ในล้านนาค้างจากเมือง เพราะ เวียงมีกำหนดขอบเขตทางกายภาพ เป็นแหล่งที่มีความมั่นคงแก่สิ่งที่อยู่ในวงล้อม ส่วนเมือง เป็นแหล่งที่มีความเจริญทางอารยธรรมซึ่งมีความหมายเชิงนามธรรม เวียงเชียงใหม่ คือ เนื้อที่ในเขตกำแพงเมือง แต่เมืองเชียงใหม่จะรวมถึงทั้งในเขตกำแพงเมืองและอาณาภาพของเชียงใหม่จะครอบคลุมถึง

เวียงเจ็ดลิน

เวียงเจ็ดลิน ตั้งอยู่บนเนินเขาระหว่างห้วยแก้วกับห้วยช่างเคี่ยน ในเขตตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ลักษณะเป็นรูปทรงกลม ล้อมรอบด้วยกำแพงมูลดิน ๒ ชั้น แนวกำแพงคั่นโค้งเป็นรูปวงกลมจนถึงเชิงคอกสุเทพ ในพงศาวดารโยนก กล่าวว่า เวียงเจ็ดลินได้สร้างเป็นเวียงขึ้นในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน พระองค์ถือเอานิมิตอันดีที่พระเจ้าไชยฤาไทยพระเจ้ากรุงสุโขทัย ขึ้นไป

ทรงดำพระเศียรเกล้าที่คอบผาลาดหลวง แล้วกลับเปลี่ยนพระทัยไม่ตีเมืองเชียงใหม่ซึ่งตั้งอยู่ที่คอบเจ็ดลิน ส่วนคำนานเสาอินทพิลกล่าวไว้ว่า เวียงเจ็ดลิน เริ่มสร้างขึ้นจากชนชาติวะหรือละว้ามาก่อน มีชื่อเดิมว่า เขฏฐะบุรี

เวียงเจ็ดย์

เวียงเจ็ดย์ มีที่มาจากคำนานเมืองลี ได้เล่าว่านางจามรี แห่งเมืองศรีสัตนาแลข หนีพระยาอ๋อ แล้วอพยพมาอยู่ใต้เมืองทิละหรือเชียงใหม่ในปัจจุบัน และมีช้างมงคลเชือกหนึ่งพระนางจามรีจึงอธิษฐานต่อเทพารักษ์ในช้างเชือกนี้นำไปสู่ที่ ๆ จะตั้งเมืองได้ และช้างได้ไปหยุดและล้มตายตรงตำแหน่งที่เรียกว่า เจ็ดย์ควงเคียว พระนางจามรีจึงสั่งให้ตั้งเมืองในตำแหน่งนั้น และเรียกว่า เวียงเจ็ดย์

เวียงเชียงของ

เวียงเชียงของ หรือ เมืองร้อยเค้า เป็นเมืองที่ตั้งอยู่เหนือเขตหมู่บ้านสบอิง ปลายสุดของกลุ่มแม่น้ำอิงลักษณะรูปร่างเป็นรูปกลมรี มีภูน้ำและกำแพงดินล้อมรอบโดยตั้งอยู่บนเนินเขาริมแม่น้ำโขงปัจจุบันภูน้ำและกำแพงยังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะภูน้ำซึ่งอยู่ในเขตบ้านหัวเวียงนั้นจะมีความลึกพอสมควร เป็นย่านที่อยู่อาศัย เต็มไปด้วยตลาด วัฒนาอารามต่าง ๆ ก็ได้รับการซ่อมแซมจนไม่เหลือสภาพเดิม และในวัดโบราณยังมีซากพระพุทธรูปศิลาทรายแบบสกุลช่างพะเยา ซึ่งเหลือเพียงไม่กี่องค์

เวียงเชียงคำ

เวียงเชียงคำ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในหุบเขาเล็ก ๆ ที่มีลำน้ำแม่ลาวและสาขาไหลผ่านจากเทือกเขาทางด้านใต้ ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา มีโบราณสถานที่สำคัญ คือ พระสถูปในวัดพระแก้ว รวมถึงซากศาสนสถานอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งก่อด้วยอิฐในบริเวณป่าช้าทางตะวันออกเฉียงใต้ของวัด สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของเวียงเชียงคำ คือ เสาหลักเมืองซึ่งทำจากหิน แต่ปัจจุบันถูกหักพังลงเป็นชิ้น และได้รับการรักษาไว้ที่วัดพระแก้ว

เวียงเชียงแสน

เวียงเชียงแสน เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตบ้านเวียงเชียงแสน ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบ ไม่มีภูน้ำคันดินล้อมรอบ ด้านทิศเหนือและทิศใต้จะเป็นหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ในเขตอุทยานิบาล ทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลเชียงแสน และวัดป่าสักตลอดจนมีหมู่บ้านตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายและทอดยาวสู่คอบอันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุจอมกิตติ เวียงเชียงแสนมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีภูน้ำที่ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำโขงจะใช้แม่น้ำโขงเป็นภูน้ำหรือคูเมืองธรรมชาติไปในตัว

เวียงไชยปราการ

เวียงไชยปราการ เป็นเวียงที่พระเจ้าพรหมมหาราช กษัตริย์แห่ง “เผ่าไทขอมเมือง” (คนเมือง) ได้อพยพไพร่พลจากเมืองโยนกนาคนันทบุรีสิงหนวัติมาสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่นี่ หลังจากที่ทำกาไรจมติและขับไล่พวกขอมคำผู้ยึดครองเมืองโยนกฯ และคืนแดนล้านนาไทยของบิดาได้สำเร็จ วัตถุประสงค์ที่พระองค์โปรดฯ ให้สร้างเวียงไชยปราการขึ้นเพื่อใช้เป็นเมืองหน้าด่านและฐานทัพ ป้องกันรักษาอาณาเขตจากข้าศึกศัตรู ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

เวียงค่อมดง

เวียงค่อมดง ตั้งอยู่ในเขตบ้านเมืองค่อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ทางด้านตะวันตกของกว๊านพะเยา ตัวเวียงตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาด้านตะวันออกของเทือกคอยหลวง ตัวเวียงมีลักษณะเป็นเนินเขาลูกเล็ก ๆ ซึ่งมีการขุดคูคันดินล้อมรอบเป็น ๒ ส่วนอยู่ติดกัน เรียกว่า เวียง ๑ และเวียง ๒ เวียง ๑เป็นเนินเขา เป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านค่อมดง เวียง ๒ เป็นป่ารกทึบ ด้านนอกเวียงเป็นที่ตั้งของบ้านค่อมดง ทางใต้เป็นที่นา ทางเหนือและตะวันตกเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ หลักฐานที่พบ เวียง ๑ พบเครื่องเคลือบและภาชนะดินเผา ส่วนเวียง ๒ ไม่ค้นพบ เพราะพื้นที่รกมาก

เวียงเกาะ

เวียงเกาะ ตั้งอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำปิงทางทิศตะวันตก ปัจจุบันเป็นที่ของบ้านสองแคว อำเภอจอมทองจังหวัดเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างเมืองนี้ขึ้นก่อนที่จะเสด็จไปยังเมืองลำพูนโบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาไม่เคลือบแบบหริภุญชัย ศิลารูปวงกลม ศิลารูปจักรอักษรมอญ พระพิมพ์ดินเผา และยังมีร่องรอยของพระเจดีย์และศาสนสถานต่าง ๆ วิหารของวัดสองแควเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายแบบหริภุญชัย มีการจัดระบบชลประทาน เป็นการพัฒนาระดับเมืองไปสู่สังคมแบบนครรัฐและมีการอาศัยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยหริภุญชัยถึงสมัยล้านนา

เวียงทะกาน

เวียงทะกาน ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าดง จังหวัดเชียงใหม่ เมืองทะกานเป็นแหล่งเสบียงอาหารที่สมบูรณ์ในอดีต มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีคำบอกเล่าว่าหมู่บ้านนี้ มีกาเผือกตัวใหญ่มาน้อย ๆ ชาวบ้านกลัวจะสร้างความเดือดร้อน จึงพากัน “ดะกา” (ห้าม ไม่ให้มา) และตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน จากนั้นก็เปลี่ยนเป็น “ท่ากาน” จากนั้นก็เพี้ยนเป็น “ทะการ” “ทะการ” เชื่อว่าเวียงทะกานมีมาตั้งแต่สมัยหริภุญชัยและสืบต่อมาถึงล้านนา และเวียงทะกานอาจเป็นเมืองเดียวกับ เมืองตระการ ซึ่งปรากฏใน จินกาลมาลีปกรณ์ โบราณสถานสำคัญ ได้แก่ วัดพระอุโบสถ วัดคันโพธิ์ วัดหัวข่วง วัดพระเจ้าก่า

เวียงท่าวังทอง

เวียงท่าวังทอง หรือ เวียงคำวังทอง ตั้งอยู่เขตบ้านประจักษ์ ตำบลท่าวังทอง ตำบลเวียง และตำบลคงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ลักษณะเป็นรูปของผลน้ำเต้า หลักฐานที่ค้นพบศิลารูป ๔

หลักได้แก่จารึกวัดลิ จารึกวัดพระเกิด จารึกวัดสิบสองห้อง และจารึกวัดสุวรรณาราม นอกจากยังพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบธรรมดาและแบบเคลือบ และยังพบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง และชิงตอนต้น จึงตีความได้ว่าเวียงนี้เริ่มมีการอาศัยอยู่ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา

เวียงเทิง

เวียงเทิง เป็นเวียงใหญ่ในจังหวัดเชียงรายและยังเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมอีกด้วย เพราะตั้งอยู่บนเนินเขาซึ่งครอบคลุมบริเวณทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำอิง ภายในเขตเมืองทั้ง ๒ มีซากวัด วารามและภาชนะดินเผากระจายอยู่ วัดที่สำคัญ คือ วัดเสาหินมีซากพระวิหารและเศียรพระประธาน นอกจากนี้ยังมีวัดพระธาตุจอมจันซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระสถูปขนาดใหญ่อยู่บนยอดเขาสามารถเห็นได้แต่ไกล เวียงเทิงเป็นเมืองที่พระญากาวิละได้ยกทัพไปตีเพื่อแก้โทษที่ขัดพระราชโองการของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

เวียงน้อย

เวียงน้อย ตั้งอยู่ที่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่า เวียงน้อยเป็นที่ประทับของกษัตริย์และพระราชวงศ์ ซึ่งถูกลงโทษและเนรเทศ ด้วยเหตุผลทางการเมือง ประกอบด้วยโบราณสถาน ได้แก่ ซากวิหารบนเนินเขา ฐานวิหารวัดและเจดีย์เก่าหลายแห่งสำหรับปูชนียสถาน ๒ แห่ง คือพระเจดีย์หลวง และเจดีย์ด้วยทองมู นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เช่น ถ้ำผีแมนหรือถ้ำบ้านห้วยหก มีซากกระดูกกับรางอาหารสัตว์ และถ้ำคอยปูกั้ง มีเครื่องใช้มนุษย์ดึกดำบรรพ์เส้นทางเดินมยุขีโบราณ

เวียงน้ำเต้า

เวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่ที่บ้านประจักษ์ จังหวัดพะเยา มีรูปร่างคล้ายน้ำเต้า มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ และยังมีสภาพที่สมบูรณ์ หลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ วัดลิ ซึ่งเก็บ โบราณวัตถุมากกว่า ๑,๐๐๐ ชิ้น ทั้งขนาดเล็กและใหญ่ มีชิ้นส่วนของอิฐและชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหินทรายกระจัดกระจายโดยทั่ว นอกจากนี้ยังมีเครื่องปั้นดินเผาอีกมากมาย

เวียง

บัวเวียงบัว หรือ เวียงกำ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองพะเยา เป็นพื้นที่เคี้ยว ๆ แบ่งเป็นเวียงบัว ๑ และ ๒ เวียงบัว ๑ มีรูปร่างคล้ายคันไถ ภายในเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่เกือบทั้งหมด ส่วนเวียงบัว ๒ ตั้งอยู่ทางใต้ของเวียงบัว ๑ มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า จะเป็นเนินสูงกว่าเวียงบัว ๑ แต่พื้นที่จะลาดลงไปติดกัน เวียงบัว ๒ จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ไม่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ พื้นที่ภายนอกโดยรอบเวียงบัวเป็นเนินเขาเล็ก ๆ สลับกับที่ราบหุบเขาแคบ ๆ และมีลำห้วยแม่คำไหลผ่าน หลักฐานที่พบมีเพียงเศษภาชนะดินเผาเท่านั้น

เวียงปรีक्षा

เวียงปรีक्षा ตั้งอยู่เขตบ้านเชียงแสนน้อย จังหวัดเชียงราย เป็นที่ราบและมีคูล้อมรอบ ตัวเมืองมีรูปร่างเหลี่ยมและมีมุมกว้าง มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ได้แก่ พระธาตุสองพี่น้องและฐานวิหาร รวมทั้งเศษภาชนะดินเผาบางส่วน นอกจากนี้ยังมีเจดีย์เก่า ๆ และซากฐานเจดีย์กระจายอยู่ทั่วไป สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเวียงปรีक्षा คือ ชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็ก ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมอพยพมาจากประเทศลาว

เวียงป่าเป้าหรือเวียงกาหลง

เวียงป่าเป้า หรือ เวียงกาหลง ที่ปรากฏในพระลอ นิทานรักอมตะของล้านนา สร้างขึ้นโดยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๐๑ ตัวเวียงตั้งอยู่ริมแม่น้ำลาว (แม่น้ำกาหลง) และมีเตาเผาเครื่องถ้วยชามอยู่หลายแห่ง ซึ่งผู้ค้นพบคนแรก คือ พระยานครพระราม (สวัสดิ์มหากาฬ) เตามี ๓ แห่ง ได้แก่ ริมน้ำลาวหรือห้วยกาหลง ริมห้วยลาด (แม่กก) บริเวณคานเนินเวียงกาหลง กรมศิลปากรได้ประกาศให้เวียงกาหลงเป็น โบราณสถานของภาคเหนือเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

เวียงปูลาม

เวียงปูลาม ตั้งอยู่ในเขตบ้านศาลา ตำบลท่าวังทอง จังหวัดพะเยา รูปร่างคล้ายวงกลม มีคูเวียงชั้นเดียวและมีคันดินขนานทั้ง ๒ ข้าง ภายนอกเป็นที่ราบลอนลูกคลื่น มีวัดสำคัญ คือ วัดอาราม ป่าน้อยภายในเวียงยังเป็นป่ารก้าง พบว่ามีซากวิหาร เจดีย์ และพระพุทธรูปหินทราย และได้ค้นพบศิลาจารึก กล่าวถึงวัดอารามป่าน้อย เป็นสิ่งแสดงว่าเวียงปูลามไม่ใช่ชุมชนแต่เป็นเขตศาสนสถานของฝ่ายอริยวาสีที่สำคัญของเมืองพะเยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

เวียงพระธาตุจอมทอง

เวียงพระธาตุจอมทอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกว๊านพะเยา เขตบ้านแท่นดอกไม้อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา รูปร่างเป็นวงรี ภายในเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ ชื่อคอกขอมทอง เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุจอมทอง ซึ่งสร้างให้ใหญ่โตขึ้นในสมัยครูบาทวีรวิชัย หลักฐานทางโบราณคดี คือ พระพุทธรูปหินทรายจำนวนหลายองค์ ชุมชนส่วนมากจะอยู่นอกตัวเวียง มีการขุดคูคันดิน แต่ปัจจุบันมีเพียงร่องรอยอยู่เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่จมอยู่ใต้ระดับน้ำของกว๊านพะเยา

เวียง

พระธาตุลำปางหลวงเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ตำบลลำปาง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง ตัวเมืองตั้งอยู่บนเนินที่มีความสูงลดหลั่นกัน ๒ ระดับ ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ภายในเมืองเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านลำปางหลวง ซึ่งมีบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างหนาแน่น พื้นที่ว่างมีเพียงบริเวณหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นที่ตั้งของอนามัย ชาวบ้านที่อาศัยอยู่มักอยู่มาแล้วหลายชั่วอายุคน มีสถานที่สำคัญ คือ บ้านหน้าเวียง และวัดหนองงู

เวียงพะเยา

เวียงพะเยา ตั้งอยู่ริมฝั่งกว๊านพะเยา อยู่ในเขตเทศบาลหรือตัวเมืองพะเยา มีตึกรามบ้านช่อง และอาคารร้านค้าตั้งอยู่อย่างหนาแน่น โดยมีชื่อชุมชนว่า บ้านในเวียง หลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ วัด๑๘ วัด ซึ่งบูรณะขึ้นใหม่ เช่น วัดหลวงราชस्थฐาน วัดศรีอุโมงค์คำ วัดไชยอาวาส และวัดราชคฤห์แต่มีวัดที่ร้างอยู่ ๑๑ วัด โดยมากแทบไม่เหลือสภาพเดิมอยู่เลย เวียงพะเยาเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางของการปกครอง เป็นเวียงขนาดใหญ่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานที่สุด แหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ และยังคงจุดศูนย์กลางคมนาคมอีกด้วย

เวียงพางคำ

เวียงพางคำ ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เป็นเนินเขาสูง แต่ไม่มีคูน้ำล้อมรอบ มีทั้งที่เป็นหมู่บ้านและพื้นที่ทางการเกษตร ที่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน ที่เป็นพื้นที่ปลูกยาสูบ เวียงพางคำเป็นชายแดนที่ติดต่อกับพม่า ประชาชนผ่านเข้า-ออกตลอด จึงเป็นชุมชนเศรษฐกิจใหญ่ หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น พระธาตุดอยเวาองค์เดิม ชิ้นส่วนพระพุทธรูป เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องมือที่ทำจากโลหะต่าง ๆ ปัจจุบันโบราณวัตถุต่าง ๆ จัดแสดงอยู่ ณ หอถาวรวัฒนธรรมโรงเรียนแม่สายประสิทธิศาสตร์

เวียงมโน

เวียงมโน ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่ราบลุ่ม มีร่องรอยของแม่น้ำปิงไหลผ่าน หลักฐานสำคัญที่พบ ได้แก่ ศิลาจารึกแม่หินบด เป็นจารึกตัวอักษรมอญโบราณ ภาษามอญและภาษาพม่าโบราณ พบเศษเครื่องปั้นดินเผา รวมถึงพระพิมพ์ดินเผาที่คล้ายคลึงกันระหว่างศิลปะหริภุญชัยกับพุกาม ในตัวเวียงจะปรากฏซากสถูปเจดีย์เพียงแห่งเดียว คือ วัดพระเจ้าเหลื่อม นอกนั้นอยู่นอกคูเมือง

เวียงมะลิกา

เวียงมะลิกา หรือ มัลลิกา ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อเดิมว่า “เวียงสนธยา” ที่ตั้งเวียงเป็นลักษณะของเนินดินติดกับเชิงเขา เรียกว่า ที่ราบจันบันใด ขอบเขาที่สำคัญ คือ คอยกลางคอยวัง และคอยหลักแดง แม่น้ำสำคัญ คือ น้ำแม่แหล่งหลวง น้ำแม่อาว ห้วยปูล และห้วยมะเทืองร่องรอยที่ยังคงอยู่ คือ กำแพงหิน ๒ ชั้น และมีคูเมืองอยู่ตรงกลางเป็นแนวล้อมรอบเมือง แต่กำแพงเมืองทรุดโทรมตามกาลเวลา

เวียงสรอง

เวียงสรอง ตั้งอยู่ที่อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีรูปร่างคล้ายหอยสังข์ มีคูน้ำและกำแพงดินล้อมรอบถึง ๓ ชั้น หลักฐานที่ค้นพบ คือ เศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุตามหิวดิน นอกจากนี้ยังพบเครื่องมือหินขัดและประแจทกล้องยาสูบดินเผา ชิ้นส่วนพระพุทธรูปศิลาทราย รับการเก็บรักษาไว้ที่วัดพระธาตุพระลอส่วนหนึ่ง ที่วัดบ้านหลวงส่วนหนึ่ง แต่ปัจจุบันกำแพงเมืองถูกปรับระดับไป เพราะถูกบุกรุกจากรายการเข้าไปทำไร่ทำสวน

เวียงสวนคอก

เวียงสวนคอก ตั้งอยู่ที่ตำบลสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเมืองที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่ยุคแรก ๆ อีกทั้งเป็นหลักฐานแสดงถึงเอกลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อมของเมืองได้เป็นอย่างดี วัดที่สำคัญ คือ วัดสวนคอก ปัจจุบันกำแพงเมืองซึ่งอยู่ในขณะเกศศาสตร์และทันตแพทย์ศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังสภาพสมบูรณ์ดี แต่แนวกำแพงด้านตะวันออกถูกทำลายไปบางส่วน ส่วนกำแพงด้านใต้มีความสมบูรณ์กว่าด้านอื่น

เวียงสันมะนะ

เวียงสันมะนะ เป็นเวียงเก่าแก่ที่ควบคู่กับเวียงกาหลง และยังมีความสัมพันธ์กับเวียงหือทางอำเภอฝางอีกด้วย ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านสันมะนะ (บ้านหนองสระ) อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เวียงสันมะนะ เป็นเวียงขนาดใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาลาดเอียง หลักฐานที่พบ ได้แก่ ซากเจดีย์เศษกระเบื้องดินขอ พระพุทธรูป ๕ องค์ ภูเขเหล็กพร้อมคอกไข ขวนเหล็กและค้อนหู เจดีย์เจ็ดยอด ภาชนะดินเผา เครื่องเคลือบชนิดน้ำก๊าบ พระพิมพ์ พระพุทธรูปเงิน จ้างหินมูบ(ช้างหมอบ) ธาตุกุด ธาตุเจ็ดยอด บวกช้าง(หนองช้าง) ม่อนคินกิ (เนินอิฐ) ฯลฯ

เวียงหนองหวี

เวียงหนองหวี อยู่ในเขตบ้านหนองหวี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นบริเวณที่ลาดเนินเขา ที่ต่อเนื่องจากเวียงปูลามทางทิศตะวันตก ลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคู้มน้ำ และคันดินของเวียงจะวางตัวไปตามสภาพภูมิประเทศเป็นหลัก แต่จะให้ความสำคัญกับคูน้ำมากกว่า และพบร่องรอยคันดินที่เป็นแนวดินทางเดินติดต่อกับเวียงปูลาม และอาจเป็นคันกันน้ำแต่ไม่ชัดเจน หลักฐานที่วัดหนองหวีเป็นซากเจดีย์ และประติมากรรมหินทราย คือ พระพุทธรูป และรูปช้าง นอกนั้นจะเป็นเศษภาชนะดินเผาและเครื่องเคลือบ เช่นเดียวกับเวียงอื่น ๆ

เวียงหนอง

เวียงหนอง หรือ เมืองหนอง ตั้งอยู่อำเภอเชียงแสน อำเภอเวียงชัย และอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะเป็นวงรีเหมือนใบโพธิ์ล้อมรอบเป็นชั้น ๆ จุดเริ่มต้นของเวียงหนองอยู่ที่บ้านแม่ทะในเขตอำเภอแม่จัน เมืองหนองเดิมตั้งอยู่ที่เมืองโขนก ไชยบุรี ซึ่งมีความใหญ่และมีความรุ่งเรืองมาก วัดอุโบราณที่ขุดพบ ได้แก่ ไห หินลับมีด สลัก(เขว) และรอกสำหรับทอผ้า

เวียงสูง

เวียงสูง ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านเวียงสูง ขึ้นอยู่กับบ้านห้วยเตียน อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย อยู่ห่างจากตัวอำเภอเวียงชัยประมาณ 14 กิโลเมตร เวียงสูง ตั้งอยู่บนชัยภูมิที่คิบนฝั่งแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย หลักฐานที่พบ ได้แก่ อิฐ โอง ไห เบ้า ด้วย ขาม ครก และพระพุทธรูปโบราณ ตลอดจนเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ยังมีศาลสำคัญ เรียกว่า ศาลนางคำกลองและมีต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชื่อว่า ต้นเล็บสูง มีเพียงแห่งเดียวที่อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

เขามพ

เป็นสถานที่ขึ้นชื่อของจังหวัดน่าน ซึ่งมี ๒ แหล่งด้วยกันคือ แหล่งโบราณคดีเขามพ ๑ สภาพเป็นเนินเขาไม่สูงนัก เป็นไม้เบญจพรรณสลัดกับป่าหญา แหล่งโบราณคดีเขามพ ๒ สภาพเป็นเนินเขาขดเนินเป็นป่าเบญจพรรณประเภทคันดิ่ง(พลวง) ไม้รักเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกับแหล่งโบราณคดีเขาหินแก้ว

เขาคาพรหม

เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีภาพเขียนปรากฏที่ผาเขียน ตั้งอยู่บ้านถ้ำดิน จ.อุตรดิตถ์ เป็นเขาหินทราย หลักฐานที่พบภาพเขียนด้วยสีแดง เป็นภาพวาดคลวคล้ายเส้นโครงคล้ายรูปคน รูปทรงเรขาคณิต รูปวงกลม และอื่น ๆ

คะตึกเชียงม่วน, วัด

ตั้งอยู่ อ.เมืองจ.ลำปาง แต่เดิมเป็น ๒ วัดคือ วัดคะตึก กับ วัดเชียงม่วน ซึ่งคะตึกน่าจะหมายถึงตึกแห่งแรกของจ.ลำปาง รูปทรงคล้ายวิหารเป็นตึกทั้งหลัง ต่อมาเจ้าอาวาสวัดก็ได้รวมวัดทั้งสองเข้าด้วยกัน

นักบุญเทเรซา, วัด

ตั้งอยู่เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย เดิมแต่ก่อนนายหวัน เบญจวรรณได้เชิญคุณพ่อมีราแบลมาเผยแผ่ศาสนาที่บ้าน และมีผู้สนใจสมัครเรียนคำสอนจึงเป็นการเริ่มมิสซังคาทอลิกขึ้นเป็นครั้งแรก และได้ก่อตั้งเป็นวัดขึ้นมา

นักบุญไมเกิ้ล การ์กอยส์, วัด

เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเชียงดาว โดยเกิดจากคริสตังวัดสบริมไปตัดไม้ในป่าเพื่อสร้างวัดและโรงเรียนสบริมและถือโอกาสประกาศศาสนาแก่ชาวเชียงดาว และได้สร้างวัดใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นที่มื่อเสียงในปัจจุบัน

นักบุญไมเกิ้ล

คุณพ่อโฟณีนีและคุณพ่อเชกีนีอด เริ่มสำรวจหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงและเริ่มสร้างวัดที่นั่นพร้อมเผยแผ่ศาสนาคาทอลิกกับชาวกะเหรี่ยง และได้ย้ายมาที่แม่ปอนเพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่มาจนถึงปัจจุบัน

นักบุญยอแซฟ, วัด

เป็นวัดคาทอลิกอยู่ใน จ.แพร่ โดยครอบครัวนายวิฑูรย์ เจริญวิชาซึ่งมีคุณแม่นามาริอาและครอบครัวได้อพยพเข้ามาค้าขายและอาศัยกับนายวิฑูรย์ ซึ่งคุณพ่อการาโรเริ่มสร้างวัดเล็ก ๆ และเปิดโรงเรียนของวัดชื่อโรงเรียนเทพพิทักษ์ขึ้น จึงทำให้ได้รับความนิยมจากผู้ปกครองมาจนถึงปัจจุบัน

นันทาราม, วัด

ตั้งอยู่เชิงคำ จ.พะเยา สภาพทั่วไป วัดสร้างขึ้นตามศิลปะชาวไทใหญ่ คือ วิหารทรงไทใหญ่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง หลังคาสลับซับซ้อนสวยงาม ภายในวิหารตกแต่งด้วยกระจกที่มีลวดลาย ปูนียวัตถุที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปพระประธานสร้างไม้สักทั้งองค์ พระเจ้าแสนแซ่วสร้างด้วยทองสัมฤทธิ์ และพระพุทธรูปหินอ่อน ศิลปะแบบพม่า

นาแชน, บ้าน

ตั้งอยู่ที่อ.แม่เมะ จ.ลำปาง สภาพทั่วไปเดิมเป็นที่ตั้งหมู่บ้านนาแชน สภาพพื้นที่เดิมเป็นที่ราบสูง ๆ คำ ๆ มีลำน้ำแม่เมะไหลผ่าน ผิวดินเป็นดินร่วนปนทรายและหินเล็ก ปัจจุบันดินชั้นบนถูกไถออกโดยทางการไฟฟ้าผลิต เหลือชั้นดินอยู่เพียงบางแห่ง

นาคคหลวง, วัดตั้งอยู่ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง เป็นวัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรมและยังมีสถานีนามขตั้งอยู่ในเขตวัดด้วย วิหารหลวงของวัดได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

น้ำแม่หอย

เป็นแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์ อำเภอจอมทองจังหวัดเชียงใหม่สภาพทั่วไปเป็นเทือกเขา เป็นไม้ป่าเบญจพรรณไม้หนาแน่น มีแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งอาหารจากป่าที่อุดมสมบูรณ์

น้ำฮู, วัด

ตั้งอยู่ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ความเป็นมาของชื่อวัดตั้งมาจากหมู่บ้านน้ำฮู และสาเหตุที่หมู่บ้านนี้ชื่อน้ำฮู มาจากมีน้ำออกจากพื้นดินเป็นรู ๆ และที่สำคัญพระพุทธรูปหลวงพ่อบูณเมืองที่ตั้งในวิหารมีน้ำไหลออกมาจากพระเศียรตลอดเวลา และสามารถเปิด-ปิด พระเศียรได้

บวกรรหลวง, วัด

ตั้งอยู่ที่อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เดิมชื่อวัดม่วงคำ แต่เปลี่ยนตามชื่อหมู่บ้าน ตัววิหารขนาดใหญ่ หันหน้าด้านทิศตะวันออก โครงสร้างเป็นไม้ผสมปูนหลังคาจั่วซ้อน ๓ ชั้น ภายในวิหารมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับศาสนา เป็นพุทธประวัติและความเชื่อทางศาสนา

บวกก้าง, วัด

ตั้งอยู่.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ วัดบวกก้างประกอบด้วย อุโบสถกุฏิทรงไทยโบราณ วิหารแบบหลังคาแฝดหรือหลังคา ๒ หลัง ปูนียวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธไสยาสน์ กู่คำ ธรรมาสน์แบบโบราณ ลวดลายธรรมาสน์ทั้งหมดทำด้วยปูนขาวผสมน้ำมันคังอิ้ว เมืองเรียกว่า สะคายจีน ซึ่งแข็งแรงคงทนมาก

บ่อแก้ว, บ้าน

ตั้งอยู่ถ้ำ จ.ลำพูน เป็นแหล่งที่อยู่และแหล่งโบราณคดี สภาพพื้นที่เป็นสวนลำไย นอกจากจะเป็นพื้นที่ชุมชนแล้ว สมัยก่อนอาจเป็นแหล่งเครื่องปั้นดินเผาของสมัยทวารวดี และ แหล่งเกษตรกรรม

บ้านฟ่อน, วัด

ชื่อของวัดบ้านฟ่อนได้ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าด้วยการ ฟินม่าน หรือการขับไล่พม่าออกจากเมืองลำปาง เพราะครั้งที่เกิดการรบเดือดร้อนกันไปทั่วเมือง คังนันทเจ้าเมืองลำปาง จึงประกาศตนว่าเป็น คนบุญหรือผู้มีบุญ และยกทัพไปปราบที่บ้านฟ่อน จึงเป็นที่มาของวัดบ้านฟ่อน

บ้านหลอก, วัด

สิ่งสำคัญของวัดนี้คือ หอไตรแบบล้านนา ที่มีรูปทรงและเครื่องประดับสวยงาม ควรค่าแก่การอนุรักษ์และยังมีพระอุโบสถสร้างไว้นอกกำแพงที่มีสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าสำหรับชาวบ้าน

บ้านแอ่น(ใหม่), วัด

ตั้งอยู่.คอกเต่า จ.เชียงใหม่ ตั้งอยู่บนที่ลาดเนินเขา พื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีการทับถมตะกอนลำน้ำเก่า เป็นป่าเบญจพรรณ

บุญยืน, วัด

วัดนี้ตั้งขึ้นพร้อมกับเมือง เวียงป้อ ซึ่งครั้งนั้นวัดใช้ชื่อว่า วัดบุญนะ เป็นเพียงสำนักสงฆ์เล็ก ๆ ซึ่งประชาชนเห็นว่าวัดมีพื้นที่แคบจึงย้ายมาตั้งในป่าไม้สักที่ขึ้นหนาแน่น จึงเรียกชื่อวัดว่า วัดป่าสักงาม ต่อมาได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นปางเปิดโลกขึ้นในวิหารจึงตั้งชื่อวัดเป็น วัดบุญยืน ตามลักษณะของพระพุทธรูป

บุญวาทย์วิหาร, วัด

วัดบุญวาทย์เป็นวัดโบราณซึ่งสมัยก่อนใช้เป็นสถานประกอบพิธีได้อินน้ำพิพัฒน์สัตยาของทางราชการและเป็นวัดพระอารามหลวงวัดแรกของจังหวัดลำปาง

บ้านปาง, วัด

เป็นวัดที่ครูบาศรีวิชัยเคยบวชเรียนเป็นวัดแรก และต่อมาได้มีชาวบ้านศรัทธาเลื่อมใสเพิ่มมากขึ้นคังนันทเจ้าเมืองลำปางทำการสร้างวัดปางขึ้นใหม่แทนที่วัดเดิมที่มีขนาดเล็กแคบ ห่างจากวัดนี้ไป ประมาณ ๑ กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานครูบาศรีวิชัยภายในวัดอีกด้วย

บุพพาราม, วัด

สร้างขึ้นสมัยพระยาเมืองแก้วกษัตริย์ล้านนา ซึ่งพระองค์ได้สร้างอารามเล็ก ๆ นี้ขึ้นและตั้งชื่อว่าบุพพาราม แปลว่า อารามตะวันออก ความสำคัญคือ เคยเป็นที่สถิตของพระมหาสังฆราชปุตส เทวะ และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมีบ่อน้ำทิพย์เพื่อใช้ในพิธีสำคัญ ๆ ต่าง ๆ

โบราณคดีภาคเหนือ

แหล่งโบราณคดีที่ศึกษา สํารวจ ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เช่น จังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน พะเยา เพราะแต่ละจังหวัดมีสภาพพื้นที่แตกต่างกันไปตามแนว ภูเขา

ปงยางคก , วัด

มีตำนานเล่าว่า ในสมัยพระนางจามเทวีเดินทางมาเพื่อจะพักแรมในนครลำปาง ได้ปรากฏ เหตุอัศจรรย์ขึ้น คือช้างทรงของพระนางนั่งทรุดเขาลงหมอบคู้ขวงงในท่าคารวะ ไม่ยอมเดินค่อ และขบวนของพระนางจึงหยุดพักแรมที่นั่น และได้ธัญฐานว่าหากมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ปรากฏ และ ก็มีแสงพุ่งขึ้นมาจากจอมปลวก หลังจากนั้นพระนางจึงได้สร้างวิหารจามเทวีรอบจอมปลวก และ สร้างกุ้งช้างนบกู้กัน

ปงสนุก , วัด

ชื่อของวัดปงสนุกมีความเกี่ยวข้องกับจ.เชียงราย และจ.ลำปาง อาจเนื่องเพราะเมื่อก่อนมี การอพยพถิ่นฐานจากเชียงแสนไปยังนครลำปาง ดังนั้นจึงมีวัดอยู่ทั้ง ๒ แห่งซึ่งเป็นวัดเดียวกัน สร้างไว้เพื่อสักการบูชา

ป่าต้นหลวง , วัด

ตามตำนานกล่าวว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ซึ่งเป็น พระพุทธรูปที่สำคัญของวัดป่าต้นหลวง เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้าจันทน์เจ้าหรือพระเจ้าไม้แก่นจันทน์ได้ ถูกอันเชิญไปประดิษฐานตามวัดหัวเมืองต่าง ๆ แต่ในที่สุดก็กลับมาประดิษฐานยังวัดป่าต้นหลวง เหมือนเดิม

ประดู่ปอง , วัด

เดิมมีชื่อว่า วัดศรีรองเมืองปองแก้ว ซึ่งประดู่ปองสร้างเมื่อพ.ศ.๒๑๒๐ แต่เดิมเชื่อว่าเมื่อ สมัยพม่านุกเจ้าเมือง ได้มีผู้คนพากันหนีและหลบค่านานวัดไปด้วย ภายหลังมีพ่อค้าคนหนึ่งพบ ค่านานวัดแต่ไม่ได้นำกลับมาในเมือง ค่อมมาพระครูวัดนาคคณาเป็นประธานในการซ่อมแซมวิหาร และคงสภาพมาจนถึงทุกวันนี้

ปราสาท , วัด

ชื่อของวัดที่มาจากคำว่า ปราสาท หมายความว่า ที่ประทับของเจ้านายหรือขุนนางที่มีค่ายกู ป้องปราการ และตัววัดตั้งอยู่ในกำแพงเมือง จึงเป็นที่มาชื่อของวัด

ป่าขางงาม , วัด

วัดป่าขางงามตั้งอยู่ป่าขาง จ.ลำพูน ตามประวัติวัดนี้สร้างขึ้นแล้วร้างไป ค่อมมาครุบานัน ทาซึ่งรุดงค์มาจากเมืองของหรือสิบสองปันนา เป็นผู้บูรณะวัดนี้ขึ้นมาใหม่และมีขนาดใหญ่และคง ความสำคัญในฐานะที่มีศิลปกรรมอันเก่าแก่และทรงคุณค่ามาจนถึงบัดนี้

ป่าคาราภิรมย์, วัด

เดิมวัดนี้ชื่อว่า วัดป่าวิเวกจิตคาราม ค่อมมาได้ย้ายไปตั้งใกล้ ๆ คำนักคาราภิรมย์ของเจ้า
คารารัศมีวัดนี้จึงเปลี่ยนชื่อตามพระค่านักเป็น วัดป่าคาราภิรมย์

ป่าแดง, วัด

เนื่องจากวัดป่าแดงเคยมีลักษณะเป็นวัดหลวงมาก่อน การตั้งชื่อในสมัยโบราณนิยม
เลียนแบบจากวัดที่ปรากฏชื่อในคัมภีร์พุทธศาสนา อีกทั้งตั้งอยู่ในบริเวณป่าไม้แดงจึงได้ชื่อว่า วัด
ป่าแดง

ป่าแดงบุญนาถ, วัด

เดิมวัดป่าแดงเป็น ๒ วัดคือ วัดป่าแดง และวัดบุญนาถ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนและมีอาณา
เขตติดกัน ตามตำนานกล่าวว่าครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาที่ถ้ำวันพะเขา ขณะนั้นพระอานนท์กำลัง
เก็บมะม่วงอยู่ ๒ ลูกจึงได้ถวายให้กับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เมตตาตอบพระเกศาให้ ๒ เส้น
และคร่ำว่าให้นำไปไว้ในอุโมงค์ ๒ แห่งคือ คอนป่าไม้แดงและคอนป่าไม้บุญนาถ และต่อมาได้มีการ
สร้างวัดบริเวณคอนทั้ง ๒ แห่ง จึงเป็นที่มาของวัดนี้

ป่าแคด, วัด

วัดป่าแคดแม่แจ่มมีความสำคัญมากกับชาวแม่แจ่ม ซึ่งมีชื่อเดิมว่า วัดใหม่เมืองแจ่ม
หมายถึงวัดสร้างขึ้นใหม่แทนวัดทะ ซึ่งเป็นวัดเก่าที่ถูกน้ำกัดเซาะไป และย้ายมาตั้งในหมู่บ้าน บ้าน
ใหม่จึงเป็นที่มาของชื่อวัด

ป่าตาล, วัด

สาเหตุของชื่อวัดนี้ได้มาจากที่ตั้งวัดเดิมมีต้นไม้ตาลและต้นตาลอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็น
ที่มาของชื่อวัดนี้

ป่าปวย, วัด

วัดนี้ตั้งอยู่ในหมู่บ้านป่าปวย อ.ถ้ำ จ.ลำพูน ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจของวัดนี้ คือ หอคาที่สร้างด้วย
ไม้สักทั้งหลังตามศิลปกรรมล้านนา ลักษณะหอโคจรยกได้สูง ตัวหอประดับด้วยไม้ฉลุลายเครือ
เถา สร้างความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของโบราณสถาน

ป่าเป้า, วัด

เป็นวัดแห่งแรกของชาวไทใหญ่หรือเรียกว่า เจี้ยว เป็นชนกลุ่มที่ร่วมแรงใจสร้างวัดนี้ โดย
บริเวณที่สร้างวัดเป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีต้นเป้าซึ่งเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่งขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึง
ได้ตั้งชื่อตามภูมิประเทศว่า วัดป่าเป้า

ป่าฝาง, วัด

ตามตำนานเล่าว่า มีชาวพม่าคนหนึ่งชื่อ อุสวออัคค์ ปรารถนาที่จะสร้างความรุ่งเรืองใน
พุทธศาสนาด้วยการสร้างวัด เจ้าหลวงบุญวาทย์องค์มามีจิตเมตตาจึงอนุญาตให้สร้างวัดป่าฝาง ห่างออกไป

ทางใต้ของประตูชัย สิ่งที่สำคัญคือ พระเจดีย์ที่มีการอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากประเทศพม่า
บรรจุอยู่ในพระเจดีย์แห่งนี้

ป่าม่วง, วัด

เป็นวัดที่ตั้งขึ้นตามชื่อหมู่บ้านในอ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง ชาวบ้านเชื่อว่าในเจดีย์องค์นี้มีพระ
บรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ จึงให้ความเคารพนับถือกับพระเจดีย์องค์นี้

ป่าเหียง, วัด

วัดแห่งนี้สร้างโดยพญาอโศกมหาราช ในการสร้างได้พบซากปรักหักพัง รวมทั้ง
พระพุทธรูปและพระพุทธรูปทองคำซึ่งปกคลุมไปด้วยเถาวัลย์ในบริเวณนั้น สิ่งสำคัญของวัดนี้คือ มี
หอไตรศิลปะล้านนาตั้งอยู่กลางน้ำ ปัจจุบันสระน้ำได้บูรณะเป็นคอนกรีตและขึ้นทะเบียนเป็น
โบราณสถานแล้ว

ป่าใหม่หนองห้า, วัด

ตั้งอยู่ใน อ.จุน จ.พะเยา มีวัดร้างมากกว่า ๕๐ วัด พบพระพุทธรูปหินทรายและสำริด แต่ถูก
ขุดทำลายเกือบหมดแล้ว โบราณสถานที่เหลืออยู่คือ วัดพระธาตุหนองห้า เป็นวัดขนาดใหญ่มีพระ
ธาตุหนองห้าเป็นศาสนสถานสำคัญ เป็นเจดีย์แบบล้านนา องค์กรจะมั่งแปดเหลี่ยม
โบราณเรียกชื่อกันว่า เวียงเจ้าเงาะ เป็นป้อมที่สร้างขึ้นและเป็นสิ่งสำคัญ และ ยังขุดพบกลอง
มโหระทึก

ประติมากรรม

พระเจ้าไม้แก่นจันทน์

พระเจ้าไม้แก่นจันทน์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแบบเชียงแสนรุ่นหลัง หรือแบบสิงห์
สามแกะสลักจากไม้แก่นจันทน์ ฐานแกะสลักเป็นรูปกลีบบัว ศิลปะแบบปาละ ฐานรองลงไปสลัก
ลวดลายประดับอัญมณี ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๒ เซนติเมตร สูง ๔๒ เซนติเมตร ปัจจุบันประดิษฐาน
อยู่ที่วัดป่าคันหลวง อำเภอแม่ทะ

พระพุทธรูปบัวเข็ม

ซึ่งจำลองแบบมาจากมณฑลเสฉวนพม่า

พระพุทธรูปสี่แขน

พระประธานในวิหารลายคำสุชาคาราม

พระแสนแห่งทองคำ

เป็นพระพุทธรูปทองคำปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๘.๕ นิ้ว สูง ๑๕ นิ้ว หน้า ๘๓.๕
บาท สร้างขึ้นโดยการติดกแต่งแบบไม่ได้ใช้การหล่อทั้งองค์ แต่ใช้วิธีสร้างขึ้นมีสลักประกอบรวม
เป็นองค์ขึ้นคือส่วนพระเศียรขึ้นนอกเป็นชั้นลายเม็ดยะสก มีลายฝังอัญมณีแก้วยี่หว่าสีน้ำเงิน
ขนาดเม็ดยาวกว่าหนึ่งเซนติเมตร หนึ่งเม็ดสีขาว สีแดงเข้ม และสีทับทิม ทรงจิกพระเมาฬีขึ้นในนี้

ถอดได้ โดยมีหลอดทองคำสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุยาวสองนิ้วครึ่ง ทรงกลม กระจบกลม เส้นผ่าศูนย์กลางสองเซนติเมตร สร้างแบบพระเศียรสองฤดู ขณะที่ได้มาไม่ปรากฏพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนของพระเศียร และพระกรรณทั้งสองข้างสร้างแบบสลักถอดได้ พระสมิธุสำหรับสอดสลักเพื่อเข้าต่อกับตัวองค์พระ พระกรทั้งสองข้างและสังฆาฏิแยกส่วนได้เช่นเดียวกัน องค์พระกลวง ลักษณะฝีมือสร้างประณีตระดับช่างหลวง

พระเจ้าทองทิพย์

เนื้อสำริด หน้าคักกว้าง ๓ สอก สูง ๓ สอก ๑ คืบ

พระพุทธรูปโรคนครายชัยวัฒน์จตุรทิศ

พระพุทธรูปโรคนคราย ๔ เป็นพระพุทธรูปแบบสมัยสุโขทัยประยุกต์เชียงแสน ทองสำริดลงรักสีดำ จึงเรียกว่า หลวงพ่อดำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเททองหล่อ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ ประดิษฐานอยู่ในมณฑปทรงไทยแบบจตุรมุข ตั้งอยู่หน้าศาลากลางจังหวัดหลังเก่า มีขนาดหน้าคักกว้างประมาณสี่สอก ทรงพระราชนิพนธ์ให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ทั้งสี่ทิศของประเทศไทย ด้านทิศเหนืออยู่ที่จังหวัดลำปาง

พระพุทธรูปพระเจ้าทันใจ

เป็นพระพุทธรูปพระประธานของวิหารหลังเก่ามีขนาดหน้าคักกว้าง ๓ สอก สูง ๓ สอก ๑ คืบ พุทธลักษณะ คือเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยเชียงแสน หล่อด้วยทองสำริด เมื่อครั้งที่มีการบูรณะวิหารขึ้นใหม่นั้น ครุฑาศรีวิชัยได้พยายามนำพระพุทธรูปองค์นี้ไปประดิษฐานไว้ข้าง ๆ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ แต่พระเจ้าทันใจก็ไม่ยอมเคลื่อนย้าย แม้จะใช้แรงคนเป็นจำนวนมาก ในการขนย้าย ในที่สุดจึงจำเป็นต้องประดิษฐานไว้ที่เดิมดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

เชียงคาน

บรรพบุรุษเป็นชาวกรุงเก่าที่อพยพมาจากสุโขทัยมาตั้งบ้านเรือนอยู่ มีภาษาถิ่นและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะสำเนียงพูดส่วนมากพยางค์สุดท้ายจะเป็นเสียงสูง เคยเป็นเมือง

พระพุทธรูปไสยาสน์

(ศิลปะเชียงแสน สร้างขึ้นในสมัยพระยาขุมพุกจิตตะ เจ้าผู้ครองนครลำปางในขณะนั้น) เป็นพระพุทธรูปที่มีความยาว ๕ วา และมีพุทธลักษณะที่งดงามมาก

แหล่งโบราณคดี

สัมปอ , คอย

สำรวจพบกระดูกมนุษย์ที่เผาไฟแล้วบรรจุอยู่ในไหขนาดต่าง ๆ ฝังอยู่ในหลุม ซึ่งมีเครื่องมือเหล็กด้วยขวานและเครื่องประดับต่าง ๆ ฝังรวมอยู่ด้วยแทบทุกหลุม เศษภาชนะดินเผาแบบ

เคลือบที่พบมีทั้งเซลาดอนสีฟ้าอ่อนและไหเคลือบสีน้ำตาล และที่แห่งนี้น่าจะเป็นสถานที่สำหรับฝังอัฐิในสมัยก่อนด้วย

แหล่งโบราณคดี สระภูมิ , คอย

เคยมีมนุษย์ในยุคหินใหม่อาศัยโดยมีการใช้ขวานหินขัดและภาชนะดินเผา และเป็นแหล่งฝังศพและอัฐิในสมัยก่อน มีการฝังด้วยขามและเครื่องเหล็กลงไปด้วย อาวุธของแหล่งโบราณคดีนี้เทียบได้ จากเครื่องถ้วยจีน เวียดนาม และไทย

แหล่งโบราณคดี สันเจ้าหนาน

เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนในอดีตรังมีความเป็นไปได้มาก พบภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินที่มีรูปแบบลวดลายต่างกัน ทั้งยังพบภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหินแบบไม่เคลือบและ ที่เคลือบผิวจากแหล่งเตาสันกำแพงและแหล่งเตาภาคเหนือแห่งอื่น ๆ ส่วนอัฐิที่พบอาจเป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น

แหล่งโบราณคดี สันริมปิง

พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคน ได้แก่ ภาชนะดินเผาประเภทต่าง ๆ และ โบราณวัตถุที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง และที่น่าสนใจคือลวดลายที่ตกแต่งบนผิวภาชนะเนื้อเครื่องดินที่มีการเขียนลายในกรอบรูปสี่เหลี่ยม รวมทั้งผสมผสานเทคนิคการตกแต่งหลายวิธี ซึ่งน่าจะมีพื้นฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว

แหล่งโบราณคดี หลวงพระบาง

เดิมเรียกว่า เมืองขวา มีโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดวิสุล (วัดวิจุน) สร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบางที่นำมาจากเมืองเวียงคำ , พระธาตุหมากโม เจดีย์องค์นี้มีรูปองค์ระฆังคล้ายผลแดง โมคำครึ่งบนฐานปัทม์ , วัดเชียงทอง เป็นวัดที่เจ้าพระวงศ์และเจ้าชีวิตให้การอุปถัมภ์ , วัดแสน , วัดใหม่สุวรรณภูมาราม เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อหน้าพระบางทุก ๆ ปี , วัดล่องขุน (ร่องขุน) เป็นวัดที่กษัตริย์ต้องมาบวชก่อนที่จะขึ้นเสวยราชย์ในพระราชวัง

แหล่งโบราณคดี เหมืองแม่เมาะ

เป็นแหล่งแร่ลิกไนต์ และเป็นแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนร่องรอยในสมัยโบราณได้สามแห่งด้วยกัน คือพื้นที่บริเวณขุดเจาะสำรวจหมายเลข N ๑๕ W ๕.๖ พบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำ , ที่ราบชั้นบันไดลำนน้ำเก่าบริเวณโรงกรองน้ำ เป็นที่เคยมีมนุษย์สมัยก่อนในกลุ่มชนก่อนการกสิกรรมเข้ามาอาศัยอยู่ และแหล่งโบราณคดีที่ราบลูกคลื่นทางตะวันตกของเหมืองแม่เมาะ เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนยุคกสิกรรมเริ่มแรก

แหล่งโบราณคดี สัมสูก , วัด

พบเศษขามเคลือบสีเขียว จากเตาเผา เศษเครื่องถ้วยลายครามจีนสีขาว ลักษณะของวิหารก่อเสาอิฐนูนหลังคากระเบื้อง เจดีย์เป็นทรงสูง องค์ระฆังรูปแปดเหลี่ยม และชื่อวัดสัมสูกปรากฏอีกแห่งที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่

แหล่งโบราณคดี สันกู่

พบซากเจดีย์เหลือเฉพาะส่วนฐานบัลลังก์ มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ขอบเป็นองค์ระฆังกลม มีปล้องไฉนและปลีขอบ วิหารเป็นโถงแบบศาลา อาขุของเจดีย์สันกู่ น่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๐

แหล่งโบราณคดี สันคันธง, บ้าน

พบเศษภาชนะเนื้อเครื่องดิน กระเบื้อง อิฐเสภาอาคาร และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมซึ่งมีมาแต่ก่อน และเริ่มรู้จักทำการเกษตรจนกระทั่งพัฒนามาเป็นสังคมเมือง มีการสร้าง กูคันดินและการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมที่สำคัญและน่าศึกษา

แหล่งโบราณคดี ซากถ้ำญามหันคาราม , วัด

หรือวัดเชิงแสน พบกระเบื้องดินเผา อิฐ เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินเคลือบและ ไม่เคลือบและยังพบเศษเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง และเป็นแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยสันกำแพงด้วย และมีอาชีพหลักของชุมชนนั้นมาก่อน

แหล่งโบราณคดี ห้วยฆ้องข่อย

แหล่งโบราณคดีบริเวณห้วยฆ้องข่อยน่าจะเป็นเพียงทางผ่านในการเดินทางหาอาหารหรือหาวัตถุดิบสำหรับการดำรงชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะสภาพป่าไม่มีที่โล่ง และหลักฐานประเภทเครื่องมือหินที่พบนั้นเป็นหินชนวน จึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีในกลุ่มเขาหินแก้ว คอยปูแก้ว

สถาปัตยกรรม

คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)

ตั้งอยู่ที่ถนนพระปกเกล้าด้านที่ติดกับถนนราชดำเนิน ค.ศรีภูมิ อ.เมือง เจ้าบุรีรัตน์เป็นตำแหน่งทางราชการ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์หลังนี้คาดว่าสร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2432-2436 ปัจจุบันตกเป็นของตระกูลกิติบุตรและทิพย์มณฑล ซึ่งมอบให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดตั้งเป็นศูนย์สถาปัตยกรรมด้านนาฏยได้การดูแล จัดการ และดำเนินงาน ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เพื่อเก็บข้อมูล และค้นคว้าวิจัย อันนำไปสู่แนวทางในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง

เจดีย์วัดพระหลวง

บ้านพระหลวง ตำบลคอนมูล ตั้งอยู่ในวัดพระหลวง เป็นเจดีย์เก่าแก่แบบสุโขทัย ฐานสี่เหลี่ยมกว้าง 6 วา สูง ประมาณ 12 วา ช่วงกลางของเจดีย์มีพระพุทธรูปปางต่างๆ ประดิษฐาน ทั้ง 4 ด้าน เจดีย์เอนมาทางทิศเหนือเล็กน้อย ชาวบ้านจึงเรียกว่า 'ธาตเนียง' นอกจากนี้ภายในวัดยังมีสิ่งอื่นที่น่าสนใจได้แก่ หอระฆัง พระอุโบสถหลังเก่า หอกลอง วิหารวัด ธรรมาสน์ และคัมภีร์โบราณที่จารึก เป็นภาษาพม่า เจดีย์วัดพระหลวงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ

เจดีย์วัดพระหลวง

บ้านพระหลวง ตำบลคอนมูล ตั้งอยู่ในวัดพระหลวง เป็นเจดีย์เก่าแก่แบบสุโขทัย ฐานสี่เหลี่ยมกว้าง 6 วา สูง ประมาณ 12 วา ช่วงกลางของเจดีย์มีพระพุทธรูปปางต่างๆ ประดิษฐาน ทั้ง 4 ด้าน เจดีย์เอนมาทางทิศเหนือเล็กน้อย ชาวบ้านจึงเรียกว่า 'ธาตุเอน' นอกจากนี้ภายในวัดยังมีสิ่งอื่นที่น่าสนใจได้แก่ หอระฆัง พระอุโบสถหลังเก่า หอกลอง วิหารวัด ธรรมาสน์ และคัมภีร์โบราณที่จารึก เป็นภาษาพม่า

พระเจดีย์วัดศรีชุม

พระเจดีย์วัดศรีชุมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทขอมทรงระฆังแบบล้านนา ก่อด้วยอิฐสอดินและฉาบปูน โครงสร้างส่วนฐานรากก่ออิฐอยู่เหนือชั้นดินที่ปรับผิวเรียบ ลึกจากระดับผิวดินปัจจุบัน ประมาณ ๑๐ เซนติเมตร หรือประมาณ ๑๕ ชั้นอิฐ โคนใช้อิฐขนาดเฉลี่ยประมาณ ๒๖ . ๕ x ๕ . ๕ x ๑๘ . ๐ เซนติเมตร เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ทั้งนี้ไม่มีการก่อสร้างรากฐานพิเศษเช่น กาน หรือใช้วัสดุอื่นรองพื้นเพื่อรองรับน้ำหนักพระเจดีย์แต่อย่างใด พระเจดีย์องค์นี้เคยได้รับการบูรณะโดยหน่วยศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร โดยก่ออิฐเสริมฐานและส่วนล่างของเรือนธาตุเมื่อประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว โครงสร้างส่วนยอด โดยเฉพาะที่ปล้องโถงและปลีชอกมีแกนที่ทำจากคานเหล็กโบราณและแท่งเหล็กหลายอัน ก่ออิฐพอกปูนหุ้มอยู่ด้านนอก ส่วนยอดของพระเจดีย์ชำรุดและหักพังลงมาเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เนื่องจากแผ่นดินไหวที่มีศูนย์กลางอยู่ที่อำเภอวังทอง จังหวัดแพร่

พระเจ้าล้านตื้อ

ของวัดศรีอุโมงค์คำ มีประวัติเล่าว่าแต่เดิมถูกทิ้งให้ปรักหักพังที่สนามเวียงแก้ว ต่อมาเจ้าเมืองพะเยาได้บูรณะแล้วนำมาประดิษฐานที่วัดนี้ บ้างก็กล่าวว่แต่เดิมประดิษฐานอยู่ ณ วัดศรีจอมเรืองสำหรับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ จัดว่างดงามมากและมีเอกลักษณ์ทางศิลปะของภูมิภาคชาวโดยเฉพาะ

พระตำหนักคอยตุง

อยู่บริเวณกิโลเมตร 12 ทางหลวงหมายเลข 1149 เป็นที่ประทับแปรพระราชฐานเพื่อทรงงานของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระตำหนักเป็นอาคารสองชั้น มีรูปทรงผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนากับชาเลย์ของสวิส มีการแกะสลักไม้ตามกาแล เจริญและขอบหน้าต่างเป็นลวดลายต่างๆ ฝีมือช่าง

พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์

จากวัดพระธาตุคอกสุเทพไปยังพระตำหนักฯ ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร เป็นพระตำหนักประทับแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2505 ตั้งอยู่บนคอกขวกห้า โดยปกติแล้วจะเปิดให้ประชาชนเข้าชมเฉพาะวันศุกร์-อาทิตย์ และวันหยุดราชการ ทั้งนี้จะต้องเป็นช่วงเวลาที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มิได้เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ซึ่งปกติจะปิดในช่วงเวลา
ตั้งแต่ประมาณกลางเดือนธันวาคม-ต้นเดือนกุมภาพันธ์

พระธาตุขวยปู

เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าสร้างสมพระบารมีและเสวยพระชาติเป็น “ปูคำ” และมีการสร้าง
พระธาตุกร่อมปากรูปที่มีขุบคินหรือ “ขวยปู” เป็นพระธาตุรูปทรง ๘ เหลี่ยม มีการแกะสลักไม้และ
ทาสีเป็นรูปมนุษย์ รูปเทวดาประดับรอบโบสถ์ และตรงบริเวณคันทวยของโบสถ์ หน้าบันแกะสลัก
แบบโบราณเช่นกัน

บอกดีอบ

บอกดีอบเป็นเครื่องเล่นชนิดหนึ่ง ซึ่งอาศัยแรงอัดของลมทำให้กระสุนพุ่งออกไปข้างหน้า
ทำจากกระบอกไม้ไผ่โดยเจาะรู ส่วนที่เป็นก้านกระทุ้งใช้ซี่กไม้ไผ่นำมาเหลาให้เข้ากระบอกได้
นิยมใช้ลูกผักช้ำคือขำมะเลียงเป็นลูกกระสุนหรือจะใช้กระดาชูปน้ำใช้เป็นกระสุนก็ได้

บอกไฟ

บอกฉิด/บอกสะหลิด

บอกฉิดหรือบอกสะหลิดหมายความว่ากระบอกฉิดน้ำ เป็นเครื่องเล่นที่เด็กใช้ฉิดน้ำเล่น
ในช่วงเทศกาลปาแฉปีใหม่ มีลักษณะเป็นกล้องฉิดน้ำทำจากไม้ขางยาวประมาณ ๓๐-๕๐
เซนติเมตรเจาะรูตรงกลางข้อไม้ และเหลาไม้ไผ่ยาวมากกว่ากระบอกฉิดแล้วเอาเศษผ้ามาพันปลาย
ไม้ให้เป็นปมขัดลงในลำกล้องเพื่อทำเป็นลูกสูบทำมาจากกระบอกไม้ไผ่บรรจุเชื้อเพลิงหรือดินปืน
ลงในกระบอก แล้วจุดไฟเมื่อให้พุ่งขึ้นไปบนท้องฟ้าโดยจะจุดตามประเพณี งานเทศกาล ซึ่งสร้าง
ความมีชีวิตชีวา ให้กับวิถีชีวิตพื้นบ้านชาวล้านนาและยังเชื่อว่าการจุดบอกไฟบูชาแล้วจะทำให้พระ
อินทร์ พระพรหมและท้าวจุโลกบาลได้ทราบถึงการทำบุญสุนทาน ประกอบกรรมดีของมนุษย์
และฝนจะตกตามฤดูกาลข้าวปลาไม่ขาดน้ำจนเกิดการ “ตายແຕ່”

ตำนานเล่าว่าบริเวณที่ตั้งวัดมีฝูงแม่น้ำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มีทุ่งหญ้าและเป็นที่พักของคนเดินทาง
ซึ่งเรียกว่า ปางสูงเม่น จึงตั้งชื่อว่า “วัดสูงเม่น” และเปลี่ยนเป็น “วัดสูงเม่น” ในปัจจุบัน

เสาหิน, วัด

มีปูชนียวัตถุที่เก่าแก่และมีความสำคัญอยู่ ๒ องค์ องค์แรกคือพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย
ปางมารวิชัยหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ สำหรับพระพุทธรูปอีกองค์นั้นเรียกว่า “หลวงพ่เทพรวัดเส
าหิน” เป็นพระพุทธรูปสิงห์ ประดิษฐานไว้ที่วัดนี้

หนองแดง, วัด

เป็นวัดโบราณของชาวไทยลื้อ นอกจากนี้ยังมีสถูปภีร์ซึ่งสร้างจากไม้และกระเจก มีอายุ
เก่าแก่มากและสิ่งสำคัญของวัด คือ วิหารอายุหลายร้อยปี ซึ่งสร้างด้วยไม้ตามแบบสถาปัตยกรรม
ไทลื้อ ห่อฟ้าของวิหารยังเป็นแบบไทลื้อที่เรียกว่า “นกหัสติลิงค์” และยังรักษาเอกลักษณ์ของไทลื้อ
ไว้ค่อนข้างมาก

หนองบัว, วัด

สิ่งสำคัญของวัดคือ วิหารทรงพื้นบ้านล้านนาและพระอุโบสถ ภายในวิหารยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างชาวล้านนาอันงดงามเรื่อง จันทคารชาคกและพุทธประวัติ ปัจจุบันภาพเขียนบางส่วนซึ่งอยู่ด้านล่างลบเลือนไปเกือบหมด เหลือเพียงเส้นตาง ๆ

หนองป่าครั่ง, วัด

หลักฐานที่หลงเหลือก่อนจะมีการบูรณะก่อสร้างวัดแห่งนี้ คือ พระธาตุ และมีการตั้งชื่อว่า “วัดหนองถ่าน” ซึ่งเป็นที่เลื่อมใสของคนสมัยนั้นมาก และต่อมามีคนเชื่อว่ามีวัดอุทธรณ์สมบัติอันมีค่าจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดศรีคอนไชย” เพื่อให้รอดพ้นจากการล่าถอยทาง และบริเวณใกล้วัดมีหนองน้ำใหญ่ตั้งอยู่ เวลามองจากคอกขลุ่ยทพจะเห็นแสงระยิบระยับจึงได้ชื่อว่า หนองประทีป ทั้งนี้บริเวณวัดมีคอกทอวัวอันเต็มไปด้วยครั่งอยู่ทั่วไป ก็ได้รับนามว่า “วัดหนองป่าครั่ง” มาจนทุกวันนี้

หม้อคำดวง, วัด

เดิมชื่อ “วัดหมื่นคำดวง” ภายหลังเพี้ยนมาเป็น “วัดหม้อคำดวง” อาคารเสนาสนะของวัดประกอบด้วยอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ศาลาทรงน้ำพระเจ้าทันใจ และวิหารทรงล้านนา ปูชนียวัตถุของวัด ได้แก่ พระพุทธรูปกิตติลาภมงคลซึ่งสร้างด้วยอิฐถือปูน พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ และเจดีย์ทรงล้านนา

หมูเป็ง, วัด

สถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ คือ หอไตรแบบล้านนา และซุ้มประตูเก่าของวัด หอไตรมีลักษณะตามแบบหอไตรที่พบในภาคเหนือทั่วไป และซุ้มประตูของวัดมีลายปูนปั้นที่เป็นศิลปกรรมสมัยล้านนาร่วมยุค

วัดหมื่นเงินกอง ได้มาจากชื่อเสนาคลัง คือหมื่นเงินกอง ได้สร้างวัดนี้ขึ้น วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ มีอายุการสร้างมาช้านาน มีพระธาตุเจดีย์เป็นแบบผสมระหว่างเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมศรีสุพรรณาลัย ผสมทรงกลมของเชียงใหม่ วิหารเป็นไม้โบราณแบบสถาปัตยกรรมล้านนา มีคัมภีร์ใบลานเรื่องกฎหมาย มีลักษณะเด่นคือ มีส่วนประกอบเนื้อหาแตกต่างจากฉบับอื่น

หลวง (เชียงของ) , วัด

เป็นสถานที่บรรจุพระเกศธาตุ วิหารของวัดมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาคกและพุทธประวัติ มีปูชนียวัตถุคือ พระพุทธรูปทองเหลือง และเจดีย์

หลวงโน, วัด

ชาวบ้านมักเรียกว่า วัดหลวงโนเวียง มีความสำคัญในด้านการศึกษา คือใช้เป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าศิลปวิทยาของเจ้าเมืองทั้ง ๓ คือ พระญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงราช พระญางำเมือง เจ้าเมืองภูพานหรือพะเยา และพ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัย และพบชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหิน

ทรายปางลีลา มีลักษณะพิเศษคือ มีการสลักลวดลายลงที่ฝาพระหัตถ์เบื้องซ้าย และวิหารมี จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเนื้อเรื่องเกี่ยวกับมหาชาติและพุทธประวัติ

หัวข่วง , วัด

ชื่อวัดน่าจะมีแนวคิดการตั้งชื่อ คือ มักตั้งอยู่ทางทิศเหนือของข่วง (ข่วง แปลว่า ลาน ที่ประชุมสำนักบริหารงานเมือง) โดยทั่วไปแล้ววัดหัวข่วงมักเป็นวัดที่มีความสำคัญที่ประจำเมืองต่าง ๆ พบว่ามี ๘ วัด คือ วัดหัวข่วงจังหวัดเชียงใหม่ , วัดหัวข่วงแก้วพะเยา , วัดหัวข่วงจังหวัดลำปาง , วัดหัวข่วงจังหวัดแพร่ , วัดหัวข่วงจังหวัดน่าน , วัดหัวข่วงเมืองเชียงรุ่ง , วัดหัวข่วงเชียงคอง และวัดหัวข่วงเมืองของ

แสงเมืองมา,วัด

สิ่งสำคัญของวัด คือ วิหารซึ่งสร้างขึ้นเมื่อสมัยของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิด เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย เป็นวิหารทรงพื้นเมืองซึ่งยังคงความงามตามแบบของช่างฝีมือเมืองลำปางอยู่ และมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ศิลปะเชียงแสนรุ่นสิงห์ ๑

หนองเงือก,วัด

จุดเด่นของวัดนี้อยู่ที่วิหาร ซึ่งแม้จะซ่อมแซมขึ้นมาใหม่แต่ก็ยังคงรักษาสภาพเดิมไว้ได้ดี และโดยเฉพาะหอรัชมัง หรือหอไตรของวัด มีภาพเขียนเรื่อง “พระมหากัณฑ์ชาคก” และพุทธประวัติ โดยที่ภาพเขียนดังกล่าวเห็นว่ามีอิทธิพลของศิลปะพม่าผสมอยู่

หนองบ่อ,วัด

มีพระธาตุสำคัญคือ พระธาตุหม้อคว่ำ ที่เรียกแบบนี้แต่เดิมนั้นมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งได้เดินทางมาถึงที่สันดอนหัวหนองน้ำได้พักเพื่อค้ำน้ำ สรงน้ำ แล้วจึงกลดนั่งวิปัสสนา ณ ที่นั้น และได้ขุดลอกหนองน้ำให้ลึกเป็นบ่อ แล้วเอาสารริกธาตุใส่ในหม้อเอาลงวาง แต่หม้อที่บรรจุได้คว่ำลง ไป จึงตั้งชื่อขึ้นว่า “พระธาตุหม้อคว่ำ”

หนองบัว,วัด

สิ่งสำคัญของวัดคือ วิหารทรงพื้นบ้านล้านนาและพระอุโบสถ ภายในวิหารยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างชาวล้านนาอันงดงามเรื่อง จันทการชาคกและพุทธประวัติ ปัจจุบันภาพเขียนบางส่วนซึ่งอยู่ด้านล่างลบเลือนไปเกือบหมด เหลือเพียงเส้นลาง ๆ

หน้าพระธาตุ,วัด

มีพระบรมสารีริกธาตุฐานเมธีกัณฑ์ผูกคอต บรบรรจุอยู่ในหอบทองคำทรงเจดีย์ เรียกกันโดยทั่วไปว่า “หลวงพ่อด” หรือ “พระโค” มีสิ่งสำคัญของวัด คือ ซากศิลาแลง ซากอิฐ และหลุมขุดค้นขนาดใหญ่ ทราบว่าแต่เดิมเป็นปรารภก่อด้วยอิฐปนแลงรูปสี่เหลี่ยม มีโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการตั้งอยู่บริเวณวัด

หมื่นสาร, วัด

เนื่องจากวัดนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศิลามาก่อน สำหรับที่มาของชื่อคือ ขุนนางล้านนา(ขุนหมื่นหรือเจ้าหมื่น) ชื่อว่าสาร เป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น มีเจดีย์ทรงปราสาทลวดลายและทรวดทรงขององค์เจดีย์มีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะพื้นเมืองกับศิลปะแบบพม่า นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถซึ่งเป็นศิลปะล้านนาแบบประยุกต์

หย่วน, วัด

มีปูชนียวัตถุคือ พระประธาน นอกจากนี้ยังมีศาลาแห่งความรู้ซึ่งสร้างขึ้นแทนที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านอีก ๑ หลัง นอกจากนี้มีวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นที่เก็บเอกสารทางวิชาการ และแหล่งรวบรวมความรู้ตามโครงการรณรงค์ให้ประชาชนรู้หนังสือ

หลวง (แพร์) , วัด

มีการสร้างวิหารหลวงพลนคร เพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระเจ้าแสนหลวงพระประธานของเมืองพลนคร และร่วมกันสร้างพระธาตุหลวงไชยช้างค้ำ และได้รับพระราชทานนามว่า “วัดหลวงสมเด็จ” มีประตูดุ๊กที่เก่าแก่เรียกว่า “ประตูโขง” ยังมีพิพิธภัณฑ์ใช้เป็นที่รวบรวมศิลปวัตถุภายในท้องถิ่น และมีสิ่งที่น่าสนใจอีกคือ กุ่มพระลอ ซึ่งเป็นที่เก็บของโบราณมากมาย หลุดพ้นน้ำ

ปากก้านกล้วยจำนวน ๘ อัน อันแรกเอาไม้เสียบกลางจากหัวไปท้ายเหลือไม้ด้านละเท่า ๆ กัน ที่เหลือปักด้านหัวท้ายข้างละ ๓ โดยปักทแยงให้มีระยะห่างเท่ากัน แล้วเอาก้านกล้วยเสียบด้านข้างให้มีความยาวเสมอกับอันกลาง โดยปักเป็นคู่ ๆ ให้ตรงกัน นำเอาง่ามไม้ปักดินห่างกันประมาณ ๘ นิ้วเอาก้านกล้วยพาดแล้วเอามือลองหมุนดู ถ้าหมุนได้ก็ถือว่าใช้ได้

หัวเวียง, วัด

สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของวัดหัวเวียงนี้ คือวิหารพระเจ้าพาละแง่ง เพื่อที่จะให้เป็นที่ประดิษฐานของพระพาละแง่ง พระพุทธรูปคู่เมืองแม่ฮ่องสอน สิ่งสำคัญของวัดที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียน คือ พระวิหารไม้แบบไทใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์

พระธาตุขิงแกง , วัด

สิ่งที่สำคัญคือ องค์พระธาตุขิงแกง ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาบ้านธาตุขิงแกง ซึ่งบรรจุกระดูกเท้าข้างขวาของพระเกษราครมาไว้ที่นี่หลังจากที่ทรงปรินิพพานไปแล้ว พร้อมทรงทำนายว่าบริเวณต่อไปนี้จะชื่อว่า “ขิงแกง” เพราะ ไร่นาจะปลูกอะไรไม่ได้ มีแต่ขิงแกงคือขิงขนาดเล็กและฉุนเท่านั้นที่ขึ้นได้

พระธาตุจอมกิตติ

เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าสร้างสมพระบารมีและเสวยพระชาติเป็น “ปุณฺณ” และมีการสร้างพระธาตุครอบปากรูปที่มีขุขลินหรือ “ขวยปู” เป็นพระธาตุรูปทรง ๘ เหลี่ยม มีการแกะสลักไม้และ

ทาสีเป็นรูปมนุษย์ รูปเทวคาประดับรอบโบสถ์ และตรงบริเวณคันทวยของโบสถ์ หน้าบันแกะสลักแบบโบราณเช่นกัน

พระธาตุจอมแจ้ง

ถือเป็นปูชนียสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง มีประวัติความเป็นมาคู่กับพระธาตุซ่อแฮ โดยตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ในเขตบ้านไค้ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าแดง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ห่างจากพระธาตุซ่อแฮไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตามถนนสายป่าแดง - บ้านกวาง ประมาณ ๒ กิโลเมตร

พระธาตุปูแจ

บ้านบุญเรือง ตำบลบ้านเวียง ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 30 กิโลเมตร องค์พระธาตุตั้งอยู่บนเนินเขา มีตำนานเล่าว่าพระธาตุนี้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าอนัมมสการพระธาตุนี้จะมีเป็น ประจำทุกปี โดยเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 11 ค่ำ ถึง วันขึ้น 15 เดือน 3

พระมหาธาตุคุณภเมทนิค และพระมหาธาตุคุณภพภูมิสิริ

พระมหาธาตุคุณภเมทนิค และพระมหาธาตุคุณภพภูมิสิริ ตั้งอยู่บนกิโลเมตรที่ 41.5 ทางด้านซ้ายมือสร้างขึ้นโดยกองทัพอากาศร่วมกับพลกนิกรชาวไทย โดยพระมหาธาตุคุณภเมทนิค สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ เมื่อปี พ.ศ. 2530 และพระมหาธาตุคุณภพภูมิสิริ สร้างถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ เมื่อปี พ.ศ. 2535 พระมหาธาตุทั้ง 2 องค์นี้ มีรูปทรงคล้ายคลึงกัน คือ มีฐานเป็นรูป 12 เหลี่ยม มีระเบียงแก้วโดยรอบ เป็น 2 ระดับ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระพุทธรูปบูชา รอบบริเวณสามารถมองเห็นทิวทัศน์ ของดอยอินทนนท์ โดยรอบได้อย่างสวยงาม

พระวิหารพระเจ้าทองทิพย์

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมธาตุหรือทางด้านเหนือของวิหารหลวง สร้างโดยพระนางจามเทวี ดังนั้นจึงมีชื่อเดิมว่า “วิหารพระนางจามเทวี” เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าทองทิพย์พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน วิหารหลังเก่ามีความชำรุดทรุดโทรมจนกระทั่งในปี พ . ศ ๒๕๐๕ สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) ได้เสด็จมานมัสการพระบรมธาตุคอนเค้า ณ วัดพระแก้วคอนเค้า ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคเงินเป็นทุนในการบูรณะวิหารร่วมกับศรัทธาสาธุชนจนสำเร็จเรียบร้อย

วัดโลกโมฬี

โบราณสถาน คือเจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลม ๑ องค์ อายุสมัยของการก่อสร้างคาดว่าอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สภาพของเจดีย์ในขณะนี้ค่อนข้างทรุดโทรม เนื่องจากถูกทิ้งให้รกร้างมาเป็นเวลานาน แต่ก็นับเป็นผลดีในแง่ของสถาปัตยกรรมที่ยังคงรูปแบบเดิมโดยไม่ถูกดัดแปลง เจดีย์ของวัดได้รับการประกาศกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๖ ตอนที่ ๙๗ ลงวันที่ ๑๖มิถุนายน พ . ศ . ๒๕๒๒

วัดกานโถม (ช้างค้ำ)

ตั้งอยู่ในเขตตำบลท่าวังศาล อำเภอสารภี พญามังรายโปรดให้สร้างวิหาร และสร้างเจดีย์วัดกานโถม โถม เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๑ พบจารึกบนหินทรายสีแดง มีอักษรที่จารึกอยู่สามชนิด คือ อักษรมอญ อักษรร่วมสมัย ระหว่างอักษรมอญกับอักษรไทย และอักษรสุโขทัย กับฝักขามรุ่นแรกนอกจากนี้ยังมีคันพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้นำมาจากลังกามาแต่ครั้งโบราณ

วัดจอมสวรรค์

ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่ ถนนยันตรกิจโกศล ตำบลในเวียง เป็นวัดที่ก่อตั้งโดยศิลปะแบบ พม่า โดยพวกเงี้ยวหรือพวกไทใหญ่ที่เข้ามาค้าขายทำมาหากินในเมืองแพร่สมัยรัชกาลที่ 4 - 5 วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2437 เป็นอาคารไม้สักทั้งหลังมีหลังคาเล็กใหญ่ลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ อาคารนี้เป็นทั้งโบสถ์ ศาลาการเปรียญและกุฏิ มีเจดีย์ซึ่งก่อสร้างขึ้นในภายหลังอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัด เจดีย์นี้เป็นศิลปะแบบพม่า คือมีเจดีย์ตรงกลางรายล้อมด้วยเจดีย์เล็กสี่ด้าน ภายในวัดยังมี โบราณวัตถุที่น่าสนใจอีกหลายประการ เช่น ดอกไม้หินอ่อน คัมภีร์งาช้าง เป็นต้น โบสถ์ทรงพม่าในวัดนี้มีลักษณะสวยงาม และสมบูรณ์ที่สุดหนึ่งเท่าที่ปรากฏเหลืออยู่ภายในภาคเหนือ

วัดไชยสิทธิ หรือ วัดพระธาตุขวยปู่

บ้านแม่ปาก ตำบลแม่ปาก องค์พระธาตุเป็นศิลปะแบบล้านนารูปทรง 8 เหลี่ยม มีเจดีย์เล็กอยู่ 4 มุมนอกจากนี้ยังมีโบสถ์เก่าที่สร้างด้วยไม้มีสภาพเขียนฝาผนังที่สวยงาม ปัจจุบัน โบสถ์นี้อยู่ในสภาพที่ชำรุด หลังคารั่วจึงควรได้รับการบูรณะให้ดีขึ้น

วัดนันทาราม

อยู่ที่บ้านคอนไชย เขตสุขาภิบาลเชียงคำ เป็นวัดที่มีศิลปะแบบพม่า ตัววิหารสร้างด้วยไม้สักทั้งหลังตกแต่ง ลวดลายฉลุไม้อย่างสวยงามตามส่วนประกอบต่างๆ เช่น หน้าต่าง หน้าบัน ระเบียง เป็นต้น

วัดป่าฝาง

อยู่ที่ถนนสนามบิน ตำบลพระบาท อำเภอเมือง ฯ สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ สมัยเดียวกับวัดศรีชุมประกอบด้วยอาคารสองชั้น ชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ ใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจ และที่อยู่ของพระสงฆ์รูปทรงของอาคารสวยงาม แต่ไม่มีการตกแต่งลวดลายมากนัก มีเจดีย์รูปแปดเหลี่ยม คล้ายกับเจดีย์วัดพระธาตุคอกขุเทพ คงจะจำลองมาจากเจดีย์ในพม่า ส่วนบนทาสีทอง เป็นเจดีย์ที่สวยงามแปลกตาที่สุดในลำปาง

วัดพระธาตุจิงแกง

ห่างจากอำเภอขุนตามทางหลวงหมายเลข 1091 ถึงบ้านธาตุจิงแกงประมาณ 10 กิโลเมตร แยกขวาเป็นทางเดินไปอีก 300 เมตร ถึงตัววัดตั้งอยู่บนเนินเขาธาตุจิงแกงซึ่ง สามารถมองเห็นทัศนียภาพของหมู่บ้านจิงแกงได้อย่างชัดเจน องค์พระธาตุมีรูปทรงแบบล้านนาคล้ายพระธาตุสวางค์ท้าวเวียงชัย แต่ขนาดใหญ่และมีการตกแต่งมากกว่า

วัดพระธาตุจอมแจ้ง

บ้านคันไกร ตำบลป่าแดง อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 10 กิโลเมตร อยู่ห่างจากพระธาตุซ่อแฮไปเล็กน้อย พระธาตุนี้สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 1331 เดิมมีชื่อว่า พระธาตุจวนแจ้ง ต่อมากลายเป็นเสิงจอมแจ้ง เชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า คำนานการสร้างพระธาตุนี้เกี่ยวข้องกับคำนานการสร้างพระธาตุซ่อแฮ ปัจจุบันวัดพระธาตุจอมแจ้งซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุ มีศาลาที่เรียกว่าพิพิธภัณฑศาล ป่าแดง หรือ พิพิธภัณฑของจังหวัด ซึ่งรวบรวมสิ่งของที่หาได้ยากนอกจากนี้ภายในวัดยังมีรูปปั้นแสดงนรกภูมิ 8 ขุม สวรรค์ 6 ชั้น เพื่อเป็นคติเตือนใจแก่ผู้ชม พระธาตุจอมแจ้งมี งานประเพณีนมัสการประจำปีในวันขึ้น 11 ค่ำ ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3

วัดพระธาตุจอมทอง

ตั้งอยู่บนคอกจอมทอง ห่างจากตัวเมือง 3 กิโลเมตร อยู่ตรงข้ามกับกับวัดศรีโคมคำ มีถนนขึ้นไปถึงเจดีย์พระธาตุจอมทองเป็นปูชนียสถานโบราณคู่เมืองพะเยา บริเวณโดยรอบมีป่าไม้ปกคลุม เป็นสวนรุกขาคิ มองเห็นตัวเมืองและกว๊านพะเยาได้โดยรอบ

วัดพระธาตุคอกคำ

วัดพระธาตุคอกคำ ตั้งอยู่ที่ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เดินทางไปได้ตามเส้นทางเรียบคลองชลประทาน จะมีป้ายบอกข้ามคลองไปทางค.แม่เหียะ ตามประวัติ เมื่อ พ.ศ. 2509 ว่า ขณะนั้นวัดคอกคำเป็นวัดร้าง ต่อมากรุแตกชาวบ้านพบโบราณวัตถุหลายชิ้น เช่น พระรอดหลวง พระหินทรายปิดทององค์ใหญ่ พระสามหมอ(เนื้อดิน) ซึ่งนำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระธาตุคอกคำ พระธาตุคอกคำนอกจากจะเป็นที่สักการบูชาของคนท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์อีกแห่งหนึ่งของการบินไทยที่ใช้กำหนดพื้นที่ทางสายคา ก่อนที่จะลงจอดที่สนามบิน

วัดพระธาตุคอกน้อย

ตั้งอยู่ที่ตำบลคอกหล่อ อำเภอจอมทอง ตามทางหลวงหมายเลข 108 ระหว่างกิโลเมตรที่ 43-44 หากมาจากเชียงใหม่จะอยู่ฝั่งซ้ายมือ ตามประวัติว่าสร้างโดยพระนางจามเทวี เมื่อปี พ.ศ. 1201 โบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ พระบรมธาตุ ไฉ้พระ (กรุพระ) โบสถ์ วิหาร และพระพุทธรูปหินอ่อนแกะสลัก ทั้งองค์เล็กองค์ใหญ่มากมาย บริเวณวัดตั้งอยู่บนภูเขาติดลำน้ำปิงมองเห็นทิวทัศน์โดยรอบทุกทิศ มีบันไดนาถขึ้นไป 241 ขั้น

วัดพระธาตุปูปอ

วัดพระธาตุปูปอ ซึ่งหากเขียนแบบปริวรรตอักษรจะเป็น “ พุทอ, พลุทอ ” ตั้งอยู่ในอำเภอเชียงม่วนจังหวัดพะเยาห่างจากตัวอำเภอเชียงม่วนไปทางหมู่บ้านปงสนุก ประมาณ ๓ กิโลเมตร ชาวบ้านเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้เคยเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้ามาก่อน

วัดพระธาตุศรีดอนคำ

บ้านห้วยฮ้อ ตำบลห้วยฮ้อ วัดนี้มีพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญ องค์เรียกว่า'พระธาตุ ศรีดอนคำ' ประดิษฐานพระธาตุองค์นี้เกี่ยวพันกับคำนานของเมืองลอง โดยคำนานเล่าว่า พระนางจามเทวีพระธิดา

ของกษัตริย์เมืองละโว้ ได้เสด็จมาครองเมืองหริภุญไชยระหว่างเดินทางมาตามลำน้ำเกิดความสะดวก
ว่าจะเดิน ทางทิศ บริเวณที่พระนางศรีสวามีให้ 'ลอง' ขึ้นไปนั้น ต่อมาจึงเรียกว่าเมืองลอง "เมืองลอง"
ภายหลังพระนาง ได้ทรงนำพระสารีริกธาตุที่พระราชบิดาทรงประทานให้นามบรรจุไว้ที่บริเวณที่
เรียกว่าหนองอ้อ' ต่อมาได้มีการ ก่อสร้างองค์เจดีย์ขึ้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า 'พระธาตุหนอง
อ้อ' พระธาตุองค์นี้เป็นที่เคารพสักการะ ของ ประชาชนในท้องถิ่น

วัดพระธาตุสบแวน

อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ 4 กิโลเมตร มีองค์พระธาตุเจดีย์ที่มีอายุเก่าแก่มาก คาดว่าอายุราว
800 ปีภายในบรรจุเส้นพระเกศา และกระดูกส่วนคางของพระพุทธเจ้า องค์พระธาตุได้รับการบูรณะ
มาแล้วหลายครั้ง แต่ยังคงรักษาสภาพศิลปะแบบล้านนาไทยไว้ได้

วัดพระธาตุแหลมลี่

บ้านแม่ลอง ตำบลปากกาง เป็นวัดที่สร้างขึ้นมานานแล้วและถูกทิ้งร้างไประยะหนึ่ง จนราว
ประมาณพ.ศ.2497 จึงได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติและมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ถึง
ปัจจุบันภายในวัดมีพระธาตุ 2 องค์ คือพระธาตุแหลมลี่และพระธาตุน้อย องค์พระธาตุได้ถูกขโมย
ขุดเจาะหาสิ่งของมีค่าออกไป ต่อมาพระธาตุแหลมลี่ถูกบูรณะจนผิดไปจากรูปลักษณะเดิม ดังนั้น
ใน พ.ศ.2533 จึงมีการบูรณะอีกครั้งหนึ่งโดยการทุบทำลายพระธาตุที่สร้างครอบนอกและซ่อมแซม
พระธาตุองค์เดิมซึ่งอยู่ ด้านใน

วัดพระนอน

ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ถูกเรียกชื่อตามองค์พระพุทธรูปของวัด ซึ่งเป็นพระนอนขนาดใหญ่
ที่สุดในจังหวัด โดยตัววัดตั้งอยู่ที่ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ติดกับเชิงคอกองมู
ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองแม่ฮ่องสอน

วัดพระนอนขอม่วง

ตั้งอยู่ในเขตตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่วัง ไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นเมื่อใด มีเพียงตำนาน
กล่าวถึงการซ่อมแซมใน พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เมื่อเปรียบเทียบกับโบราณสถานประเภทเดียวกัน
สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑

วัดพระนั่งดิน

อยู่ในตำบลเวียง ไปตามทางหลวง 1148 ห่างจากตัวอำเภอ 4 กิโลเมตร เป็นวัดที่องค์พระ
ประธานของวัดไม่มีฐานชุกชีรองรับ เหมือนกับพระประธานองค์อื่นๆ เคยมีราษฎรสร้างฐานชุกชี
เพื่ออัญเชิญพระประธานขึ้นประดิษฐาน แต่ปรากฏว่าพายุยามชกเท่าไรก็ยกไม่ขึ้น จึงเรียกสืบต่อกัน
มาว่า พระนั่งดิน

วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

ตั้งอยู่บนถนนเจริญเมือง ใกล้ศาลากลางจังหวัดแพร่เป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวในจังหวัดนี้ เป็นวัดที่เกิดจากการรวมวัด 2 วัด คือ วัดพระบาทและ วัดมิ่งเมืองเข้าด้วยกัน ในวัดมีเจดีย์มิ่งเมืองและพระพุทธรูปโกศศิวิชัยมหาศากยมนี ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวแพร่

วัดพระพุทธรูปตากผ้า

เป็นวัดสำคัญที่เก่าแก่มาแห่งหนึ่งของเมืองลำพูน ตั้งอยู่บนเนินเขาระหว่างคอนม่อนช้างกับคอกยเรือ เลขที่ ๒๗๕ บ้านพระบาท ถนนสายลำพูน - ลี้ หมู่ที่ ๖ ตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ ๑๑๐ ไร่ ๕๐ ตารางวา และมีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๒๐ ไร่ ๑ งาน ๓๐ ตารางวา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

พระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอน)

วัดพระพุทธรูปสี่รอย

ตั้งอยู่ในเขตตำบลแม่สะลง อำเภอแมริม ไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นเมื่อใด คงมีแต่เอกสารระบุว่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๒ พระยารัชมังคลาได้เสด็จไปนมัสการพระบาทสี่รอย และสร้างวิหารครอบรอยพระบาทเจ้า และสร้างน้ำพระบาท ต่อมาเจ้าดารารัศมีได้บูรณะพระวิหาร และเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ครูบาศรีวิชัยได้รื้อวิหารเก่าและปฏิสังขรณ์ใหม่

วัดพระธาตุศรีดอนคำ

บ้านห้วยอ้อ ตำบลห้วยอ้อ วัดนี้มีพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญ ๑ องค์ เรียกว่า 'พระธาตุศรีดอนคำ' ประวัติพระธาตุองค์นี้เกี่ยวข้องกับตำนานของเมืองลอง โดยตำนานเล่าว่า พระนางจามเทวีพระธิดา ของกษัตริย์เมืองละโว้ ได้เสด็จมาครองเมืองหริภุญไชยระหว่างเดินทางมาตามลำน้ำ เกิดความสงสัยว่าจะเดิน ทางผิด บริเวณที่พระนางคร่ำครวให้ 'ลอง' ขึ้นไปนั้น ต่อมาจึงเรียกว่าเมืองลอง "เมืองลอง" ภายหลังพระนาง ได้ทรงนำพระสารีริกธาตุที่พระราชบิดาทรงประทานให้มาบรรจุไว้ที่บริเวณที่เรียกว่า 'หนองอ้อ' ต่อมาได้มีการ ก่อสร้างองค์เจดีย์ขึ้น

วัดพระธาตุหมอลี่

บ้านแม่ลอง ตำบลปากทาง เป็นวัดที่สร้างขึ้นมานานแล้วและถูกทิ้งร้างไประยะหนึ่งจนราวประมาณ พ.ศ. 2497 จึงได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติและมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ถึง ปัจจุบัน ภายในวัดมีพระธาตุ 2 องค์ คือพระธาตุแหลมลิ้นและพระธาตุน้อย องค์พระธาตุได้ถูกขโมยขุดเจาะ หาสิ่งของมีค่าออกไป ต่อมาพระธาตุแหลมลิ้นถูกบูรณะจนผิดไปจากรูปลักษณะเดิม ดังนั้นใน พ.ศ. 2533 จึงมีการบูรณะอีกครั้งหนึ่งโดยการทุบทำลายพระธาตุที่สร้างครอบออกและซ่อมแซมพระธาตุองค์เดิมซึ่งอยู่ ด้านในงานช่างฝีมือพื้นบ้าน จังหวัดน่าน

วัดพวงหงษ์

ตั้งอยู่บนถนนสามล้าน (ในซอยตรงข้ามกับซอยสามล้าน 7) ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง สิ่งที่น่าสนใจคือ วัดนี้มีเจดีย์โบราณซึ่งพบว่ามีเพียงสามวัดในเชียงใหม่ คือ วัดพวงหงษ์ วัดร่ำเปิง และวัดเจดีย์ปล่อง มีลักษณะเป็นทรงกลม ก่ออิฐถือปูนฐานเป็นสี่เหลี่ยมหนึ่งชั้น เหนือขึ้นไปเป็นฐานทรงกลมสามชั้น และมีองค์เจดีย์เป็นทรงกลมซ้อนกัน 7 ชั้นจากใหญ่ไปหาเล็ก โครอบเป็นชั้นพระพุทธรูปรวม 52 ชั้น ตามประวัติเจดีย์นี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2030 สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย และได้รับการบูรณะสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ. 2364 นอกจากนี้ที่วัดยังเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเก่าแก่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี และ มลศาสนา

วัดพันเคา

วัดพันเคา ตั้งอยู่บนถนนพระปกเกล้า ติดกับวัดเจดีย์หลวง วิหารเดิมเป็นหอคำหรือท้องพระโรงหน้าของพระเจ้ามโหตรประเทศ เป็นอาคารเครื่องไม้แบบพื้นเมือง ชุ่มประคูประดับไม้แกะสลักรูปนกยูงอันเป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งมองคู่วิจิตรและสง่างาม

วัดพุทธเอ็น

วัดพุทธเอ็น ตั้งอยู่ที่ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม ตามประวัติกล่าวว่า วัดพุทธเอ็นก่อสร้างในสมัยคันธารณ โกสินทร์ เมื่อ 200 กว่าปีมาแล้ว มีโบราณสถานซึ่งขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรแล้วคือ “โบสถ์น้ำ” ลักษณะคือสร้างในสระสี่เหลี่ยมโดยปักเสาลงในน้ำล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลงบริเวณรอบโบสถ์จนถึงกำแพง เรียกว่า “อุทกสีมา” มีความหมายเหมือนกับ “ขันทสีมา” ของโบสถ์บนบก โบสถ์น้ำนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรแล้ว คติการบวชนในโบสถ์กลางน้ำนั้นถือว่าเป็นการบวชพระภิกษุสงฆ์ที่มีความบริสุทธิ์มากที่สุด ได้รับอิทธิพลมาจากฝ่ายลังกา ปัจจุบันการบวชกลางน้ำนี้ได้ยกเลิกไปหมดแล้ว

วัดภูมินทร์

วัดภูมินทร์ เป็นวัดหลวงที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุดวัดหนึ่งของเมืองน่าน ตั้งอยู่กลางเมืองน่านเลขที่๓๓ หมู่บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน โดยตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับวัดช้างค้ำ และหอคำของพระเจ้านครน่าน (ปัจจุบันหอคำเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน) วัดภูมินทร์มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๔ ไร่ ๒ งานกับอีกประมาณ ๘๕ ตารางวา ปัจจุบันสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

วัดม่วยต่อ

วัดม่วยต่อ เป็นวัดที่มีความสำคัญอีกวัดหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประวัติของวัดม่วยต่อ คือ สร้างเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๑๑ แต่เดิมที่ตั้งวัดเป็นป่าซึ่งเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่และช่วงก่อนนั้น เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๐๕ คนไทในรัฐฉานสหภาพพม่า ได้ลี้ภัยจากเหตุการณ์จลาจลแย่งชิงบ้านเมืองกัน ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำระหว่างเจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่กับเจ้าฟ้าเมืองนายนซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชายแดนไทย โดยพวกที่รักความสงบได้ถอยร่นเข้ามาที่บ้านปางหมู

จังหวัดแม่ฮ่องสอนและตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านขึ้น ในการอพยพหลบร้อนเข้ามามีพระภิกษุและสามเณรจำนวนหนึ่งรวมอยู่ด้วย ได้พากันมาพักที่ป่าไม้ใหญ่อันเป็นที่ตั้งของวัดม่วยก่อปัจจุบัน วัดม่อนปู่ยักษ์ (ม่อนฐาน)

ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองลำปาง เลขที่ ๒๑๓ บ้านป่าขาม ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ทิศเหนือจรด ถนนสายลำปาง - แคนชัย ทิศใต้จรด โรงปั่นด้วยขามเสถียรภาพ ทิศตะวันออกจรด ลำเหมืองชลประทาน ทิศตะวันตกจรด ถนนสายลำปาง - งาว

วัดรำเปิง

วัดรำเปิงมีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี โดยเฉพาะเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือ มีฐานสี่เหลี่ยม เรือนธาตุกลมซ้อนกัน ๘ ชั้น มีซุ้มไว้พระพุทธรูปนั่ง ส่วนบนสุดมีองค์ระฆังกลมขนาดเล็กตั้งอยู่

วัดลี

ตั้งอยู่หลังโรงเรียนเทศบาล 3 มีสถูปที่เป็นแบบสถาปัตยกรรมของภาคเหนือ และโบราณวัตถุสมัยอาณาจักรพะเยาอีกมากมาย โดยเฉพาะพระพุทธรูปหินทราย ถือเป็นพิพิธภัณฑ์ย่อยๆ ได้อีกแห่งหนึ่งยังมีพุทธศาสนสถานเก่าในเมืองพะเยาที่น่าสนใจอีกหลายแห่ง ได้แก่ป่าแดง ภูนาค มีตำนานเกี่ยวพันครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนแห่งนี้ วัดศรีจอมเรือง มีศิลปะสวยงามแบบไทยผสมพม่า วัดราชคฤห์ มีเจดีย์เก่าแก่ของเมืองพะเยา และพระพุทธรูปศิลา ซึ่งพุทธลักษณะสวยงามแบบเดียวกับพระเจ้าล้านตื้อ

วัดศรีโคมคำ

เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี และวัดพัฒนาตัวอย่าง ประชาชนทั่วไปนิยมเรียกว่า “วัดพระเจ้าคนหลวง” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาเขียวแสนองค์ใหญ่ที่สุดในล้านนาไทย ขนาดหน้าตักกว้าง 16 เมตร สูง 18 เมตร สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2034-2067 พระเจ้าคนหลวง หรือ พระเจ้าองค์หลวง มิใช่เป็นแค่เพียงพระพุทธรูปคู่เมืองพะเยาเท่านั้น แต่ถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองอาณาจักรล้านนาไทยด้วยวันวิสาขบูชาในงานนมัสการพระเจ้าคนหลวงเป็นประจำทุกปีเรียกว่า “งานประเพณีนมัสการพระเจ้า” องค์หลวงเดือนแปดเป็ง

วัดศรีรองเมือง

วัดศรีรองเมือง ตั้งอยู่ที่ถนนท่าคราวน้อย อำเภอเมืองฯ ลักษณะการก่อสร้างคล้ายวัดศรีชุม แต่ไม่สวยงามเท่า ภายในวัดมีวัตถุโบราณ ได้แก่ ธรรมมาสน์ และของใช้ต่าง ๆ ที่เจ้านายสมัยก่อนถวายให้กับวัดมีพระประธานแกะสลักจากไม้สักขนาดคักกว้าง ประมาณสองเมตร วิหารเครื่องไม้หลังคาจั่วซ้อนขึ้นเล็กน้อยสวยงามแปลกตา เป็นที่รู้จักกันดีของผู้มาเยือน

วัดศรีอุโมงค์คำ

มีพระเจดีย์สมัยเชียงแสนที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์มาก เป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่เมืองพะเยา อีกองค์หนึ่งนามว่า “หลวงพ่อกามเมืองเรืองฤทธิ์” แต่ชาวบ้านเรียกว่า “พระเจ้าล้านคือ” ซึ่งถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามที่สุดแห่งล้านนาไทย และนับเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะของภูมิภาคโดยเฉพาะ

วัดศรีอุโมงค์คำ หรือ วัดอุโมงค์

ตั้งอยู่เลขที่ ๓ บ้านท่ากว๊าน ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๖ ไร่ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตามประวัติวัดที่ปรากฏในหนังสือประวัติวัดที่ราชอาณาจักรกล่าวว่า วัดศรีอุโมงค์คำสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๕ เดิมชาวบ้านเรียกว่า “ วัดสูง ” ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๘ มีเขตวิสุงคามสีมากว้าง ๑๒ เมตร

วัดสระบ่อแก้ว

ตั้งอยู่ถนนน้ำคือ ตำบลในเวียง เป็นอีกวัดหนึ่งที่สร้างโดยพวกรั้ว วัดนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมพม่าที่สวยงามแปลกตาทั้งศาลาการเปรียญและโบสถ์ นอกจากนี้ยังมี พระพุทธรูปหินอ่อนแบบพม่าที่สร้างอย่างสวยงาม

วัดศาลกัลยาณมหันตาราม (วัดเชียงแสน)

ตั้งอยู่ในเขตตำบลออกใต้ อำเภอสันกำแพง เดิมเป็นวัดร้างต่อมาได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และมีพระภิกษุมหาอำพรธมอยู่ แต่ปัจจุบันได้ปล่อยให้เป็นวัดร้างอีก พบศิลาจารึกหมื่นดาบเรื่อน กล่าวถึงการสร้างวัดนี้ระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๓๑ - ๒๐๓๒ ตรงกับสมัยพระเจ้าอู่ทองเชียงราย แห่งอาณาจักรล้านนาไทย

วัดแสนฝาง

วัดแสนฝาง ตั้งอยู่ที่ถนนท่าแพซึ่งในสมัยก่อนเป็นย่านการค้าของพ่อค้าชาวพม่า เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งที่มีศิลปการก่อสร้างแบบพม่า โดยเฉพาะเจดีย์ที่มีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นวิจิตรงดงามนอกจากนี้ยังมีกุฏิเจ้าอาวาสซึ่งสร้างมานานกว่า 100 ปี เป็นจุดที่น่าสนใจอีกด้วย ตามประวัติเล่าว่าพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 ให้รื้อที่ประทับของพระเจ้ากาวิโรศสุริวงค์ (เจ้าชีวิตฮ้าว) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 6 มา สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2420 ครั้นสร้างเสร็จแล้วจึงโปรดให้มีการฉลองในปี พ.ศ. 2421

วัดหนองบัว

เป็นวัดเก่าแก่ประจำหมู่บ้านหนองบัวที่ตั้งของวัด คือเลขที่ ๑๐๖ ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปประมาณ ๔๒ กิโลเมตร มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๔ ไร่ ๑ งาน ๕๐ ตารางวา และมีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๑ ไร่ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย งานช่างฝีมือพื้นบ้าน จังหวัดลำปาง

วัดหลวง

ตั้งอยู่ที่ถนนคำลือ ซอย 1 ตำบลในเวียง วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่าสร้างมาพร้อมกับการสร้างเมืองแพะ โดยเจ้าหลวงเมืองแพะเป็นผู้สร้าง ภายในวัดเป็นที่ตั้งของพระธาตุหลวง ไชยช้างคำ ซึ่งเป็นเจดีย์ศิลปะเชียงแสน วิหารหลวงพลนคร พระเจ้าแสนหลวง พระเจ้าแสนทอง ประคุดโขง และพิพิธภัณฑสถานเมืองแพะซึ่งรวบรวมศิลปวัตถุภายในท้องถิ่น เช่นพระพุทธรูปต่างๆ เป็นต้น

วัดทางคอง

ตั้งอยู่ในเขตตำบลทางคอง อำเภอทางคอง ตั้งเป็นวัดเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๐ วิหาร มีมุขยื่นออกมาด้านข้าง ซึ่งเป็นแบบของวิหาร เมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง แต่ยังเขียนไม่เสร็จ

วัดอนาโฆ

ตั้งอยู่บนคอกขุนร่าคัมห่างจากตัวจังหวัด 20 กิโลเมตร ไปทางทิศเหนือตามทางหลวงหมายเลข 1(พะเยา-เชียงราย) ประมาณ 7 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 1127-1193 อีก 9 กิโลเมตร ทางลาดยางตลอดสาย บริเวณคอกขุนร่าคัม และมี่อนพระนอน ประกอบด้วยพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยลักษณะงดงามมาก และยังมีพระพุทธรูปปางต่างๆ อีกหลายองค์ อาทิพระพุทธรูปไสยาสน์ พระพุทธรูปปางลีลา พระพุทธรูปปางนาคปรก สร้างด้วยความประณีตสวยงามแบบศิลปะไทย รัตนเจดีย์ เป็นศิลปะแบบอินเดียพุทธคยา เก่งจีนประดิษฐานเจ้าแม่กวนอิม หอพระแก้วมรกตจำลอง จากขอเคหาสามารถชมทัศนียภาพของกว๊านพะเยาและเมืองพะเยาได้อย่างสวยงาม ขึ้นได้ 2 ทาง คือ ทางบันไดและทางรถยนต์

วัดอุโมงค์

วัดอุโมงค์ ตั้งอยู่ที่ถนนสุเทพ อำเภอเมือง หากไปจากตลาดคันหยอม วิ่งผ่านสี่แยกคลองชลประทานด้านหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ประมาณ 500 เมตร เข้าซอยทางด้านซ้ายมือไปประมาณ 2 กิโลเมตร วัดอุโมงค์สร้างขึ้นในสมัยพญามังรายราวปี พ.ศ. 1839 เพื่อให้ฝ่ายอริราชเจ้าพญาค่อมมาพญาเกีณา ทรงสร้างอุโมงค์ขึ้นเพื่อให้พระมหาเถระจันทร์ใช้เป็นที่พักพิงสัณนากรรมฐาน อุโมงค์นี้มีลักษณะเป็นกำแพงภายในเป็นทางเดินหลายช่องทะลุกันได้ ภายในอุโมงค์เคยมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง สันนิษฐานว่าวาดในระหว่าง พ.ศ.1900-2000 แต่เดิมคงเป็นภาพจิตรกรรมเต็มบริเวณของทุกห้อง

วัดอินทราวาส (วัดคันแกว่น)

ตั้งอยู่ในเขตตำบลหนองควาย อำเภอทางคอง เดิมชื่อวัดคันแกว่น ซึ่งเป็นชื่อคันไม้ชนิดหนึ่ง ที่ขึ้นอยู่ตรงบริเวณที่สร้างวิหารในปัจจุบัน

ส้มป่อย , คอย

สำรวจพบกระดูกมนุษย์ที่เผาไฟแล้วบรรจุอยู่ในไหขนาดต่าง ๆ ฝังอยู่ในหลุม ซึ่งมีเครื่องมือเหล็กด้วยขวานและเครื่องประดับต่าง ๆ ฝังรวมอยู่ด้วยแทบทุกหลุม เศษภาชนะดินเผาแบบเคลือบที่พบมีทั้งเคลาดอนสีฟ้าอ่อนและไหเคลือบสีน้ำตาล และที่แห่งนี้น่าจะเป็นสถานที่สำหรับฝังอัฐิในสมัยก่อนด้วย

ส้มสุก , วัด

พบเศษขามเคลือบสีเขียว จากเตาเผา เศษเครื่องถ้วยลายครามจีนสีขาว ลักษณะของวิหารก่อเสาดิฐมุงหลังคากระเบื้อง เจดีย์เป็นทรงสูง องค์ระฆังรูปแปดเหลี่ยม และชื่อวัดส้มสุกปรากฏอีกแห่งที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่

สระกู่ , คอย

เคยมีมนุษย์ในยุคหินใหม่อาศัยโดยมีการใช้ขวานหินขัดและภาชนะดินเผา และเป็นแหล่งฝังศพและอัฐิในสมัยก่อน มีการฝังด้วยขวานและเครื่องเหล็กลงไปด้วย อายุของแหล่งโบราณคดีนี้เทียบได้จากเครื่องถ้วยจีน เวียดนาม และไทย

สวนศาล , วัด

มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดเล็กแบบสุโขทัย ซึ่งชาวเงี้ยวได้สร้างไว้ ปัจจุบันเจดีย์เป็นสีขาวแบบพม่าซึ่งมีฐานวงกลม และไม่มีเจดีย์ที่โหนเหมือน และมีพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ที่มีชื่อเสียงมากคือ พระเจ้าทองทิพย์ ทุก ๆ ปีที่วัดนี้จะมีประเพณีสงกรานต์เป็นประจำปีในระหว่างเทศกาลสงกรานต์โดยจะมีการฉลองทั้งกลางวันและกลางคืน

สระแอ่ง , วัด

พบส่วนฐานของแท่นรคน้ำพระเจ้าฝนแสนห่า ซึ่งเดิมเป็นไม้สักแกะสลักลงรักปิดทอง และพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริด ชื่อว่า “พระเจ้าฝนแสนห่า” มีงานศิลปะด้านนาคนั้นเป็นรูปพระ๓พี่น้อง และเรียกขานกันว่า “จ๋มจามเทวี ๓ ยอด” และมีพระธาตุชะอุบคำ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๗ ปากปล่องถ้ำพญานาคราช และในบริเวณวัดยังมีไม้กลายเป็นหินอยู่ได้ค้นไทรซึ่งนำมาจากสุโขทัย

ต้นกำแพง , วัด

เดิมวัดต้นกำแพงเป็นวัดหนึ่งในจำนวน ๓ วัดประจำหมู่บ้านที่เรียกว่า วัดสามหลัง ส่วนอีกสองวัดคือวัดพระธาตุและวัดสามหลังนั้น ปัจจุบันนี้เป็นวัดร้าง มีหอรัมนที่มีสถาปัตยกรรมรูปแบบของศิลปะล้านนา มีพระธาตุเจดีย์ทรงลังกาได้รับอิทธิพลมาจากศิลปกรรมแบบพม่า และมีพระพุทธรูปไม้แกะสลักปางเปิดโลกประดิษฐานอยู่

สันตุ

พบซากเจดีย์เหลือเฉพาะส่วนฐานบัลลังก์ มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ยอดเป็นองค์ระฆังกลม มีปล้องไฉนและปลียอด วิหารเป็นโถงแบบศาลา อาขุของเจดีย์สันตุน่าจะมี อาขุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๐

สันเจ้าหนาน

เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนในอดีตซึ่งมีความเป็นไปได้มาก พบภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินที่มีรูปแบบลวดลายต่างกัน ทั้งยังพบภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหินแบบไม่เคลือบและ ที่เคลือบผิวจากแหล่งเตาสันกำแพงและแหล่งเตาภาคเหนือแห่งอื่น ๆ ส่วนอิฐที่พบอาจเป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น

สันคันธง , บ้าน

พบเศษภาชนะเนื้อเครื่องดิน กระเบื้อง อิฐเสาอาคาร และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมซึ่งมีมาแต่ก่อน และเริ่มรู้จักทำการเกษตรจนกระทั่งพัฒนามาเป็นสังคมเมือง มีการสร้าง คูคันดินและการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมที่สำคัญและน่าศึกษา

สันทราย , วัด

สิ่งสำคัญของวัดคือเจดีย์ ๑ องค์ ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานที่สร้าง

สันปง , วัด

ขุดค้นพบซากเจดีย์เก่า และพบพระธาตุ พระกง พระรอด โรงอุโบสถมีความกะทัดรัดสวยงามประณีต ฝีมือละเอียดละออ ถือเป็นงานของช่างฝีมือชั้นครูที่แสดงถึงความเข้าใจของบรรพบุรุษในการผสมแร่ธาตุ ปูนแต่งให้สมบูรณ์และทรงคุณค่า

สันป่ายางหลวง , วัด

มีการปรับปรุงพัฒนาหุ้มพระเจดีย์ด้วยแผ่นทองแดงทั้งองค์และปิดด้วยทองคำเปลว รวมถึงการเปลี่ยนยอดพระเจดีย์ให้เป็นฉัตรทองคำ นอกจากนี้ยังมีศาลาที่อ่านหนังสือพิมพ์และห้องสมุดไว้บริการพระภิกษุ สามเณรและผู้สนใจทั่วไป

สันริมปิง

พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคน ได้แก่ ภาชนะดินเผาประเภทต่าง ๆ และโบราณวัตถุที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง และที่น่าสนใจคือลวดลายที่ตกแต่งบนผิวภาชนะเนื้อเครื่องดินที่มีการเขียนลายในกรอบรูปสี่เหลี่ยม รวมทั้งผสมผสานเทคนิคการตกแต่งหลายวิธี ซึ่งน่าจะมีพื้นฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว

ศาลกัลยาณมหันตาราม , วัด

หรือวัดเชิงแสน พบกระเบื้องดินเผา อิฐ เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินเคลือบและ ไม่เคลือบและยังพบเศษเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง และเป็นแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยสันกำแพงด้วย และมีอาชีพหลักของชุมชนนั้นมาก่อน

สืตลาราม , วัด

หรือวัดน้ำหัก สาเหตุที่เรียก คือ สมัยก่อนบริเวณด้านตะวันตกของวัด คือแม่น้ำปิง มีกระแสน้ำไหลหักวน เนื่องจากเมื่อถึงหน้าน้ำหลาก น้ำจากห้วยแม่ท้อซึ่งไหลแรงมากได้ไหลตัดกระแสน้ำของแม่น้ำปิง ทำให้กระแสน้ำเบนหักมายังทำนบน้ำวัดนี้ ปัจจุบันไม่มีกั้นน้ำจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดสืตลาราม และมีพระประธานเนื้อโลหะสมัยอยุธยาประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถแห่งนี้

สุชาคาราม , วัด

สิ่งที่ทำให้วัดนี้ต่างจากวัดอื่น ๆ คือแบบแผนของโบราณสถานในวัด ซึ่งได้แก่ วิหารและโบสถ์ที่เป็นแบบพื้นเมืองฝีมือของช่างชาวเชียงแสน และถือเป็นสิ่งสำคัญของวัดสุชาคาราม ภายหลังได้มีการประกาศรวมวัดสุชาคารามเข้ากับวัดพระแก้วดอนเต้า เรียกชื่อว่า วัดพระแก้วดอนเต้า สุชาคารามแต่โดยทั่วไปนิยมเรียก "วัดพระแก้วดอนเต้า"

หลวงพระบาง

เดิมเรียกว่า เมืองขวา มีโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดวิสุล (วัดวิสุน) สร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบางที่นำมาจากเมืองเวียงคำ . พระธาตุหมากโม เจดีย์องค์นี้มีรูปองค์ระฆังคล้ายผลแดงโมคำครึ่งบนฐานปัทม์ , วัดเชียงทอง เป็นวัดที่เชื้อพระวงศ์และเจ้าชีวิตให้การอุปถัมภ์ , วัดแสน , วัดใหม่สุวรรณภูมาราม เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อหน้าพระบางทุก ๆ ปี , วัดล่องกูน (ร้องกูน) เป็นวัดที่กษัตริย์ต้องมาบวชก่อนที่จะขึ้นเสวยราชย์ในพระราชวัง

ห้วยม้องน้อย

แหล่งโบราณคดีบริเวณห้วยม้องน้อยน่าจะเป็นเพียงทางผ่านในการเดินทางหาอาหารหรือหาวัตถุดิบสำหรับการดำรงชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะสภาพป่าไม่มีที่โล่ง และหลักฐานประเภทเครื่องมือหินที่พบนั้นเป็นหินชนวน จึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีในกลุ่มเขาหินแก้ว คอยปูแก้ว

เหมืองแม่เมาะ

เป็นแหล่งแร่ลิกไนต์ และเป็นแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนร่องรอยในสมัยโบราณได้สามแห่งด้วยกัน คือพื้นที่บริเวณขุดเจาะสำรวจหมายเลข N ๓๕ W ๕.๖ พบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำ , ที่ราบชั้นบันไดลำน้ำเก่าบริเวณโรงกรองน้ำเป็นที่เคยมีมนุษย์สมัยก่อนในกลุ่มชนก่อนการรุกรานเข้ามาอาศัยอยู่ และแหล่งโบราณคดีที่ราบลูกคลื่นทางตะวันตกของเหมืองแม่เมาะเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนยุคกลสิกรรมเริ่มแรก

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในภาคเหนือตอนบนมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

กถาวัตถุ

ในทางพระวินัย กล่าวถึง “กถาวัตถุ” หมายถึง ถ้อยคำที่ควรพูดของพระสงฆ์ ๑๐ ประการ คือ ๑. อปปีจฉกถา ๒. สันตุฏฐิกถา ๓. ปวิเวกกถา ๔. อสังคิกถา ๕. วิริยัมภกถา ๖. สีลกถา ๗. สมาธิกถา ๘. ปัญญาภกถา ๙. วิมุตติกถา ๑๐. มิมุตติญาณทัสสนกถา พระกถาวัตถุเป็นธรรมบทหนึ่งในพระอภิธรรม ๑ บทว่าด้วยคำถามคำตอบของพระพุทธเจ้าที่ทรงถามเอง ตอบเอง

กระต่ายมีปัญญาดี

เป็นนิทานของชาวไทยจีน มีราชสีห์ตัวหนึ่งชอบกินสัตว์ป่าเป็นอาหาร โดยที่สัตว์ต่าง ๆ สู้ไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายจึงได้ปรึกษากันเพื่อจะกำจัดราชสีห์โดยมีกระต่ายตัวหนึ่งเป็นผู้อาสา วันหนึ่งกระต่ายได้ไปนอนที่ห้องราชสีห์ ราชสีห์จามมาพบกระต่ายพูดว่ามึงไม่ต้องมาเย้ยกูหรอก ตัวขนาดมึงกูกินไม่อิ่มหรือมึงตัวใหญ่กว่ามึงคั้งเขอะราชสีห์จึงถามว่าใครที่ไหนดพาไปกูหน้อยชิ กระต่ายจึงพาไปคูเงาของตัวเองที่ถ้ำธารพอรราชสีห์เห็นเงาตัวเองจึงกระโดดลงน้ำไปตายหมาจะฆ่าสัตว์นั้น

กลอนขราหรือโคลงขรา

เป็นชื่อของวรรณกรรมด้านนาแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๓๘ บท ค้นฉบับคำสอนเรื่องนี้ผูกเกี่ยวกับโคลงวิสูตรสอนโลกที่สมหมาย เปรมจิตต์ พบที่อิดควงดี อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นการสอนและให้ข้อคิดผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ว่าอายุสังขารเป็นสิ่งไม่เที่ยงผู้แต่งกล่าวถึงอายุแต่ละช่วงดังนี้ คือ ๑. เป็นวัยแห่งการเรียนรู้อายุล่วง ๓๐ ปี ๒. อายุ ๔๐ ปี ศิวพรรณเริ่มเหี่ยวช่น หูตาฟาง ๓. ๕๐ ปี เริ่มรู้แล้วว่าตาย ๔. ๖๐ ปี ความขราทำให้ไม่รู้สีกินดีเมื่อมีคนสรรเสริญ ๕. ๗๐-๘๐ ปี ทำให้รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์

กะคำป่าคำคู่

นิทานของชาวไทยขวน นิทานเรื่องนี้จะมีตัวละครอยู่สองคน คือ พระหนึ่งรูปกับเด็กวัดชื่อกะคำป่า โดยที่เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เล่ากันว่ากะคำป่ามักจะหาเหตุแกล้งพระอยู่เรื่อย ๆ โดยได้ทำเรื่องเจ็บ ๆ ไร้หลายเรื่อง เมื่อกะคำป่าพูดอะไรและทำอะไรพระรูปนี้ก็จะเชื่อและทำตามกะคำป่าอยู่เรื่อยไป จนเป็นที่มาของนิทานเรื่องกะคำป่าคำคู่อยู่จนถึงทุกวันนี้

กะลาชาปันน้อย

นิทานของชาวไทยใหญ่ นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานเกี่ยวกับเด็กชายคนหนึ่งซึ่งได้แต่ยังเด็กเขาจะเป็นเด็กเกร แล้วเด็กคนนี้ก็ไปฝึกคลาถกับญาติ ๓ คน ซึ่งเด็กคนนี้ก็ชื่อ กะลาชาปันน้อย กะลาชาปันน้อยได้พบหญิงสาวคนหนึ่งเขาทั้ง ๒ คนเป็นคนรักกันแล้วได้พากันหนี อยู่มาวันหนึ่งกะลาชาปันน้อยได้คายไปแล้วมีผู้ใจบุญได้ใช้ยวพิเศษช่วยไว้ ซึ่งคนใจบุญผู้นี้มีลูกสาว ๒ คน แล้วเขาก็ได้สาวทั้ง ๒ เป็นเมียพ่อกับสาวทั้ง ๒ รู้ก็อับอายจึงเอาทองแผ่นมาแลกเป็นอันคสาปให้เป็นนกเอี้ยง โดยใส่ด้ายผูกคอไว้แล้วได้บินไปพบลูกสาวเจ้าเมืองคนหนึ่งซึ่งนางได้แก่ด้ายออกแล้วทำลูกสาวเจ้าเมืองทองเจ้าเมืองงเลขยกเมืองให้เขาจึงได้นำเมียทั้งหมดของเขามาอยู่เมืองนี้

ภาพย์เจี้ยจามเทวีและวิริงคะ

เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อโบราณชื่อ “จามเทวีวงศ์” เนื้อเรื่องนี้ส่วนมากจะเกี่ยวกับการปกครองเมืองของพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิริงคะ ซึ่งขุนหลวงวิริงคะนี้ได้ชอบพระนางจามเทวีเจ้าเมืองลำพูน โดยพระนางจามเทวีได้ใช้อุบายต่าง ๆ นานากับขุนหลวงวิริงคะ ทำให้ขุนหลวงวิริงคะเสีย พระนางจามเทวีรู้สึกไม่สบายใจจำทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับขุนหลวงวิริงคะว่าชาติหน้าขอให้กลับมาเกิดเป็นที่ชายของตัวเองต่อไป

โกหกได้ดี

เป็นนิทานของชาวไทยใหญ่ เรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับสองสามีภรรยาคนหนึ่ง ซึ่งสามีเป็นคนเกียจคร้านมาก ๆ วันหนึ่งเขาก็หาวิธีที่จะคายโดยการไปโกหกเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองรู้จะได้ฆ่าเขาเสียจากนั้นเขาจึงได้เดินทางมาพบพ่อค้าแล้วเห็นถุงพริกปล่าของพ่อค้าแล้วได้นำไปหยอกเจ้าเมืองว่าถ้าใครได้เอาถุงนี้ครอบหัวก็จะเห็นญาติที่คายไปเจ้าเมืองเลยทำดู ก่อนที่เจ้าเมืองจะดูมีข้อแลกเปลี่ยนว่าถ้าเห็นจะจ่ายทองให้ ๑,๐๐๐ ชั่ง ซึ่งแท้จริงนั้นเจ้าเมืองไม่เห็นเลขและต่อมาเจ้าเมืองได้ยกเมืองให้เขาปกครองเพื่อไม่ให้เขาไปบอกใคร

ขุนเกินกับนางหลวงคำ

ขุนเกินแต่เดิมมีเมียชื่อว่านางหลวงคำ แล้วหลังจากนั้นขุนเกินก็ไปมีเมียใหม่เป็นลูกของยักษ์คนหนึ่ง แล้วนางหลวงคำรู้ก็โกรธใจคาย แล้วนางก็ได้เกิดมาเป็นลูกผีในชาตินี้ ส่วนขุนเกินก็เกิดเป็นลูกเจ้าเมืองส่วนมีวิเศษของขุนเกินมาเกิดเป็นลา จากนั้นนางหลวงคำก็ถูกพรานป่าจับมาให้ลูกเจ้าเมืองคือขุนเกิน คือได้มาเป็นคู่เมียกันอีกครั้ง แล้วที่สาวที่เป็นผีก็มาจริงตัวกลับไปเมืองผีฝ่ายขุนเกินก็มาตามหานางเพื่อที่จะให้นางมาแต่งงานกับเขาฝ่ายพ่อของนางไม่ยอมจนเกิดสงครามแล้วขุนเกินชนะได้นางมา หลังจากนั้นก็ครองเมืองทั้งสองโดยไม่มีสงคราม

ขุนทองคำยางเมืองถู

มีทองคำและยางแดงไม่ถูกกัน ยางแดงมีของดี ๑ อย่าง คือ ไก่ ม้า ครก ทองคำผู้ยางแดงไม่ได้จึงไปหาหมอดู โดยแนะนำว่าหากแย่งชิงของ ๑ อย่างมากจะชนะ ยางคำหมอดูได้นำทอง ๕ กิโลและเงิน ๕๐๐ บาทไปยางแดงจากนั้นหมอดูก็นำทองกับเงินไปฝังไว้ที่ทิศเหนือและทำลาย

และทำนายให้ลงเชื่อว่ามิของดี ๕ อย่าง ขางแดงจึงลงเชื่อและปรึกษาวิธีกำจัดขางดำ หมออุบอกลง
ว่าให้เอาของวิเศษ ๓ อย่างมาลงอาคม แต่หมอกลับมาทำลายหลังหนีไป แล้วขางบกัทพมาขาง
แดง แต่ขางแดงหนีไปที่เมืองทุ่งที่พม่า ค่อยมาเรียกขานว่าขางทุ่ง

คนมีปัญญา คนมีทรัพย์และคนมีบิราร

เจ้าเมืองคนหนึ่งมีเสนาอยู่สี่คน แต่ว่าตายไป ๑ คน จึงจะหาคนที่เป็เสนาที่เก่งที่สุด แต่ทั้ง
๓ เสนาคกลงเลือกกันไม่ได้จึงออกกลอุบายให้ไปขายของ แต่ถูกเจ้าเมืองอื่นจับจะฆ่า แต่ก็รอดมา
ได้ เพราะว่ามีเสนาคนหนึ่งมีปัญญาลึกแหลมสามารถรอดตาย และกลับมาเป็นเสนาเอกได้
คร่าวเจ้าราช

แสดงเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยในอนาคคและการเสด็จมาโปรดสัตว์และ
การศรัทธาของพระศรีอาริยเมตไตรย สืบเนื่องมาจากตำนานเมืองฝาง และตำนานถ้ำเชียงดาว เป็น
เรื่องที่เน้นในด้านการทำนายเหตุการณ์ในอนาคค และปรีศนาธรรมที่ชวนให้ขบคิด ซึ่งแบ่ง
ออกเป็น ๖ ตอนใหญ่ ๆ สามตอนแรกเป็นปรีศนาธรรม และสามตอนหลังเป็นเรื่องการปฏิสนธิ
และกำเนิดของผู้คน เป็นการนำเอาความเชื่อทางศาสนาผสมผสานกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
เป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งในการควบคุมสังคม

คร่าวคอยสุเทพ

วรรณกรรมประวัติศาสตร์ “คร่าวคอยสุเทพ” เป็นการปรีวรรคจากสารไมโครฟิล์มกวีผู้แต่
คือแสนพรหมโวหารได้รจนากวีนิพนธ์นี้เพื่อถวายพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เนื้อหากล่าวถึงพระเจ้า
อินทวิชยานนท์ขึ้นครองเชียงใหม่ โปรดฯ ให้มีพิธีถวายทานในโรงทานและการหงบ่านาง ให้
ก่อสร้างอุโบสถวัดเชียงมั่น และบูรณะองค์พระธาตุคอยสุเทพ ถึงเดือน ๕ โปรดฯ ให้ขนอุปกรณ์
ต่าง ๆ ขึ้นไปบนคอยสุเทพโดยใช้ล้อเกวียนเป็นพาหนะ ไพร่ฟ้าราษฎรมาช่วยกันจำนวนมาก เดือน
๖ ถ้าทำพิธีก่อสร้างวิหารระเบียงธาตุโดยต่างคนก็ต่างพากันมาก่อสร้างทำบุญอย่างไม่เห็นแก่ความ
เหน็ดเหนื่อย

คร่าวสืบท

กล่าวถึงเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ขึ้นครองเชียงใหม่ โปรดฯ
ให้มีพิธีถวายทาน และการหงบ่านาง คือ ฟังเงินในลูกมะนาว หว่านโปรยให้ราษฎร และได้โปรด
ก่อสร้างอุโบสถวัดเชียงมั่น คอยสุเทพ โดยใช้ช่วงสนามกลางเมืองเชียงใหม่เป็นที่จัดเตรียมอุปกรณ์
ผู้รักษาภูมูแจกลังครล่ำป่าง มารดาซื้อเป้ง รับจ้างเขียนคร่าวใช้ ค่อยมาแสนเมืองมาผู้เป็นบิดาส่ง
พระญาพรหมโวหาร ฝากทำงานกับพระญาโสมวิสัยภายหลังคิดการพนันจนหมดตัว แล้วหนีไป
แพร่ก็เจอกับนางชมและถูกจับขังคุก เพราะถูกกล่าวหาเป็นผู้กับสนมของหลวงวิชัยราชาแห่งแพร่
จากนั้นจึงเขียนคร่าวใช้หรือเพลงยาวเพื่อให้นางชมกลับมาแต่ไม่เกิดผล

คลองเรือนแม่เรือน

คลองเรือนแม่เรือน หรือข้อวัตรปฏิบัติที่ผู้หญิงซึ่งเป็นแม่ศรีเรือนควรปฏิบัติอย่างไรนั้น ตามทรรณะของชาวล้านนาโบราณเสนอไว้ดังนี้ “ผู้หญิงคนใดลูกก่อน นอนทีหลังสามี เอาใจใส่ที่ นั่งที่นอน อาหาร หาน้ำร้อน-น้ำเย็นมาให้ดื่มให้อาบ เอาใจใส่การบ้านเรือนทั้งบนบ้าน ใต้บ้าน พูจฉาดี ไม่ให้เกิดทุกข์ใจ เสรีใจเก็บจำความโกรธไม่ให้คนอื่นสังเกต ผู้หญิงลักษณะนี้ชายใดได้เอามาเป็นภริยา จะมีแต่ความสุข”

ควายสามเขา

ในชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์เกิดมาเป็นลูกเศรษฐีมีเหตุให้พลัดพรากจากครอบครัว จึงไปขอรับจ้างเลี้ยงความให้เศรษฐีผู้หนึ่ง โดยสัญญาจะจ่ายค่าจ้างเป็นควายที่เกิดมาแต่เศรษฐีก็บ่นเบียงไม่ให้ลูกควายที่เกิดมาครั้งทวงถามก็พูดว่าถ้าควายเกิดมีสามเขาเมื่อไหร่จึงให้พระโพธิสัตว์จึงขอให้ เทวดาช่วย ควายจึงออกลูกมามีสามเขา เศรษฐีนำของมีค่ามากมายมาแลกเขาก็ไม่ยอมแลกกับศรีษะแห่งสัณฐานครุฑราบจึงขอซื้อ พระโพธิสัตว์จึงขอแลกกับไก่แก้วเค็งแสง เมื่อได้ไก่แก้วเค็งแสงก็นำมาอธิฐานสร้างบารมีสร้างเมืองในเขตที่ไม่อยู่ในเมืองได้แล้ว พระโพธิสัตว์จึงครองเมืองด้วยความสุขและเจือจานผู้ยากไร้สม่ำเสมอ

คุณชาตกะ

ในชาติหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อยู่มาวันหนึ่งขณะที่กำลังออกมาหาอาหาร ได้ตกหล่มที่หนองแห่งหนึ่ง ทอดิสุนัขจึงจอกคัวหนึ่งได้มาช่วยเหลือไว้ ราชสีห์เห็นว่าสุนัขมีอุปการคุณแก่ตนจึงนำเอาไปเลี้ยงไว้ในถ้ำร่วมกับครอบครัวของตน ต่อมาเมียของสุนัขจึงจอกคัวนั้นออกลูกมา ภริยาราชสีห์เกิดเข้าใจผิดคิดว่าคัวตัวได้สัณณะกับนางจึงจอก ถึงได้เอาออกเอาใจเป็นพิเศษ จึงไล่ นางจึงจอกออกจากถ้ำราชสีห์ทราบเข้าจึงปรับความเข้าใจเมื่อนางเข้าใจ จึงยินยอมให้ครอบครัวสุนัขจึงจอกอยู่ร่วมกันต่อไป

กุดติวชาตกะ

ในอดีตชาติ พระโพธิสัตว์ได้เกิดในตระกูลของนักฟิสิกส์ชื่อว่า “กุดติล” ต่อมาสำเร็จนาฏยศาสตร์มีความชำนาญเป็นที่เลื่องลือ ที่เมืองอุชเชนียมีช่างฟิสิกส์คนหนึ่งชื่อ มุสลิละ แต่การแสดงไม่เป็นที่ประทับใจเพราะการแสดงของเขาไม่ประณีตเพียงพอ ผู้กับการแสดงของกุดติลไม่ได้จึงตัดสินใจเดินทางไปขอศึกษาศิลปะกับกุดติลจนสำเร็จวิชาแต่มีฝีมือไม่สูง ทำแสดงศิลปะกับกุดติลซึ่งเป็นอาจารย์ แต่ก็ทำขแพ้แก่กุดติลเนื่องจากสายพินชาดแต่ไม่มีเสียง ส่วนกุดติลก็สายพินชาดแต่กลับมีเสียงเพราะอานุภาพของพระอินทราชา

โคณบุตร

ในอดีตชาติ โคณบุตรกับพัคณบุตรอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์เช่นเดียวกัน ทั้งสองได้พบกันโดยบังเอิญจึงตกลงเป็นเพื่อนกันและปรึกษากันว่าเราเป็นมนุษย์จะอยู่ในป่าเหมือนสัตว์คือไปคงไม่ได้จึงชวนกันหนีออกมาจากหมู่บ้านขึ้นหม้อและหัดปั้นหม้อจนเกิดความประณีตกว่าช่างอื่น

นายบ้านก็นำหม้อไปถวายแก่เจ้าเมืองและเรียกพบเกิดรู้สึกชอบจึงแต่งตั้งเป็นเสนาฝ่ายขวาและเสนาฝ่ายซ้าย ต่อมาพญาคบครเกิดความอิจฉาโคณบุตรจึงเข้าไปหาพญาพราหมณ์แล้วเพ็ดทูลต่าง ๆ ว่าโคณบุตรคิดชิงราชบัลลังก์จึงให้โคณบุตรทำในสิ่งที่ยากจะทำได้หลายเรื่อง แต่โคณบุตรก็ทำได้ทุกอย่างครั้งพญาพราหมณ์เสียชีวิต เสนาอำมาตย์ทั้งหมดลงมติให้เลือกโคณบุตรขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทนพญาโคณบุตรได้สร้างกุศลทำทานเมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้เสวยสุขบนสวรรค์

โคณโวหาคค

ในชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์ชื่อ “กัฬารัจจวทอง” มีพี่เป็นวัวเขาทองชื่อว่า “วัวเขาทอง” แม้ของทั้งสองมีพฤติกรรมคล้ายคลึงกันทั้งสองจึงคิดหนีจากบ้านไปและกัฬารัจจวทองได้เจริญวัยขึ้น มีความสามารถในการพนัน จนท้าวปาปิ๊งคราชจึงให้กุมารไปเล่นพนันโดยมีวัวผู้เป็นพี่เป็นเดิมพัน และท้าวปาปิ๊งคราชจะให้เมืองครึ่งหนึ่งหากพระองค์เล่นแพ้ แต่พญาปาปิ๊งคราชแพ้แต่ก็ไม่ยอมแพ้ กลับให้วัวเขาทองชนกับควาย ช้าง และเหวาจนตาย และใช้ให้กัฬารัจจวทองสร้างปราสาท แต่ทวดช่วยเหลือและท้ายสุดพระราชก็เสียชีวิตในปราสาทเนรมิตของกัฬารัจจวทอง กัฬารัจจวทองจึงได้เป็นพระราชแทน

โคลง ๕๐๐๐ วัสสา

โคลงนี้แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ วิ สี สุ สะ ทา โดยกล่าวว่า วิ คือ ความรุ่งเรืองของศาสนา ในสมัยพุทธกาล สี คือ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาสืบต่อช่วงแรก สุ เป็นช่วงที่บ้านเมืองเกิดกลียุคประชาชนไม่เอาใจใส่พุทธศาสนา สะ คือ ยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาเสื่อมยิ่งกว่ายุคใด ๆ ทา นับเป็นเวลาพุทธเสื่อมที่สุด

โคลงคติคำสอน

วรรณกรรมคำสอนประเภทโคลงเรื่องนี้ได้ให้หลักธรรมคำสอนไว้ว่าไม่ควรจะทำชั่วให้อวดเกินตัว ควรจะมีความภูมิใจหรือพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ไม่ควรที่จะเห็นแก่ตัวอวดเกินตัว และของที่ได้นั้นเมื่อช่างไม่บริสุทธิ์ของนั้น ของมีวันหมดสิ้นไปควรที่จะพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่

โคลงกล่าววิร่ำอ้อยเมืองพิง

กล่าวถึง ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ ในสมัยที่ถูกพม่าปกครองจนกระทั่งถึงสมัยของพระเจ้ากาวิละ เมื่อความเริ่มตั้งแต่พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชครองล้านนาถึงสมัยของเจ้า จันทราช ไปคานมณี ไปชุกหัวขาว และราชตระกูลเจ้า ๑๒ คน คือ เจ้าฟ้าราชแก้ว แห่งนครลำปาง ซึ่งมีโอรส คือ พระเจ้ากาวิละ เป็นผู้กอบกู้อิสระให้หลุดพ้นจากการปกครองของพม่า

โคลงเจ้าวิรุทธอนหลาน

จำแนกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลทั่วไปจะกล่าวถึงคำสอนคนในสังคม คำสอนบุคคลในวงราชการจะแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ข้าราชการชั้นผู้น้อยและขุนนาง คำแนะนำการเลือกหญิงมาเป็นคู่ครองจะกล่าวถึงลักษณะหญิงที่ดีและไม่ดี คำสอนแก่หญิงในราชสำนัก แบ่งออกได้เป็น ๒ ฝ่ายดังนี้ ฝ่ายนางท้าวและฝ่ายเทวี คำสอนเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระมหากษัตริย์ ๑๐ ประการ

โคลงนพบุรีกำสรวล

กล่าวถึงประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วง พ.ศ. ๒๓๑๗ ซึ่งเกิดการต่อสู้ระหว่างไทยเชียงใหม่กับพม่าโดยการนำของล่อทวุ่น ครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่อพยพครอบครัวหนีไปอาศัยที่สวรวคโลก ชาวเชียงใหม่สู้รบกับพม่า พม่าเข้าตีหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ ฝ่ายเชียงใหม่หมดเสบียงจนถึงขั้นจับพม่า ม้ากินเป็นอาหาร

โคลงพระลอสอนโลก

ในโคลงพระลอสอนโลกได้กล่าวโอวาทเป็นหลักคำสอนแก่ทวยนิกรไว้ว่า คำสอนแก่บุคคลทั่วไปจะกล่าวถึง การรู้จักตัวเองพอใจในตัวเอง ไม่ทำตัวโอ้อวดทำตัวขยันหมั่นเพียร คำสอนแก่ขุนนางจะกล่าวถึงหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง คำแนะนำการเลือกหญิงมาเป็นคู่ครอง จะกล่าวว่าหญิงดีควรจะเป็นคู่ครอง ส่วนหญิงที่ไม่ดีไม่ควรจะนำเข้ามาเป็นคู่ครอง

โคลงวิรุทธสอนโลก

โคลงวิรุทธสอนโลกนี้ได้ให้หลักคำสอนในเรื่องความประพฤติ และแนวทางปฏิบัติเพื่อความสุखสวัสดิ์ทั้งในกลุ่มบุคคลทั่วไปในวงราชการ และคำแนะนำการเลือกหญิงมาเป็นคู่ครองควร จะควรปลุกยณะนอกและจิตใจ

โคลงส่อสัทธาพระสีหราช

วรรณกรรมเรื่องนี้ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่ของล้านนา จำนวน ๒๓๗ บทจะ ยกตัวอย่างมา ๑ บท คือ กลบทสะทกสาขโหม กล่าวว่า สมัยเจ้ากาวิละหลังถูกพม่าถูกจับไล่ออกไปจากนครตัวเอง

โคลงสี่สัหา

โคลงสี่สัหาเป็นวรรณกรรมโคลงสี่สุภาพจำนวน ๕๐ บท ซึ่งมีเนื้อหาที่ว่าเบญจศีลทั้ง ๕ ข้อ ที่คนทั้งหลายพึงรักษาให้เคร่งครัด สตรีเป็นสาเหตุทำให้บุรุษลุ่มหลง บุญและกรรมเท่านั้นที่คิดตัวเมื่อเราตาย อวิชาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่พบหนทางสู่นิพพาน

จ้าวเขาทอง

ในชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์ชื่อ “กัฬารั้วทอง” มีพี่เป็นจ้าวเขาทองชื่อว่า “จ้าวเขาทอง” แม่ของทั้งสองมีพฤติกรรมคล้ายผีปอบทั้งสองจึงคิดหนีจากบ้านไปและกัฬารั้วทองได้เจริญวัยขึ้น มีความสามารถในการพนัน จนท้าวป่าปึงคราชจึงให้กุมารไปเล่นพนัน โดยมีผู้เป็นที่เป็นที่เดิมพัน และท้าวป่าปึงคราชจะให้เมืองครึ่งหนึ่งหากพระองค์เล่นแพ้ แต่พญาป่าปึงคราชแพ้แต่ก็ไม่ยอมแพ้ กลับให้จ้าวเขาทองชนกับควาย ช้าง และเหวจนคย และใช้ให้กัฬารั้วทองสร้างปราสาท แต่ทวดช่วยไว้และท้ายสุดพระราชาก็เสียชีวิตในปราสาทเนรมิตของกัฬารั้วทอง กัฬารั้วทองจึงได้เป็นพระราชาทน

จวน้อย

ว้าแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งถูกเสือโคร่งคะครุบไว้ว่าจะกินเป็นอาหาร นางได้ร้องขอชีวิตและอ่อนวอน ขอให้นางได้กลับไปป้อนนมให้ลูกเสียก่อนแล้วจะกลับไปให้เสือกิน เมื่อกลับไปแม่ว้าก็พรีาสอนลูกน้อยของนางค่างๆ ฝ่ายลูกว้าเมื่อได้ยินคำแม่บอกคั้งนั้น จึงบอกแม่ว้าว่าพระคุณของแม่นั้นเท่าแผ่นดิน หากแม่จะกลับไปให้เสือกินคนก็จะขอทดแทนพระคุณของแม่โดยจะให้เสือกินคนแทนว่าแล้วก็วิ่งไปหาเสือโคร่งใหญ่ที่รออยู่ในป่าโดยไม่ฟังคำทัดทานใด ๆ แล้วกล่าววิงวอนเสื่อว่าให้กินคนแทน เมื่อเสือได้ยินคั้งนั้นก็ชื่นชมลูกว้าที่มีใจคัญญูรู้คุณแม่จนยอมสละชีวิต จึงยอมละเว้นชีวิตแม่ว้าและลูกว้า

จักกวางทที่ปนี

แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ ๑) จักกวางทสุรูปาทินิเทศ อธิบายถึงรูปร่างลักษณะ และสิ่งค่าง ๆ ที่ปรากฏในจักรวาล ๒) ปัพพคณินิเทศ อธิบายถึงภูเขาค่าง ๆ ซึ่งมีรูปร่างลักษณะและขนาดที่แตกต่างกันออกไป ๓) ชลาลยนิเทศ ว่าด้วยที่ที่มีน้ำอาศัยอยู่ ๔) ทิพนินิเทศ กล่าวถึงทวีปหรือแผ่นดินที่อยู่ของสัตว์ในอบายภูมิ ๖) ปกิณณกวินิจฉัย การวินิจฉัย แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องคินที่มีขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่กลางน้ำในสมุทรพริย ๕) ภูมินิเทศ บรรยายถึงภูมิประเทศสถานที่เกิดเบ็ดเตล็ดคหลากหลาย

จักกัฬางคั

ครั้งหนึ่งมีหญิงขอทานคนหนึ่งคลอญครออกมาเป็นกั๊งกา ค่อมาพระมหเสศคลอกพระธิดาชื่อว่า “ปทุมมา” เจริญขึ้นเป็นสวของคางม ครั้งหนึ่งสุวรรณะบางคัได้ลอบป็นขึ้นประสาทของนางปทุมมา ทั้งสองพบกันค่างก็มีจิตปฏิพัทธ์ค่อกัน สุวรรณะบางคัจึงวิงวอนให้แม่ไปขอนางปทุมมานางจึงเข้าทูลขอพระธิดา ทำให้พญาจัมปาทราบจึงพิโรธและกล่าวว่าหากสามารถสร้างบัวคั พาคคัตั้งแต่บ้านมาหาปราสาทนางปทุมมาได้จึงจะยกพระธิดา ทำให้สุวรรณะบางคัคักเอาสัตว์ชนิดหนึ่งเรียกว่า “แม่คัคอง” เป็นสัตว์ที่ดำขมูลออกมาเป็นทองแล้วขุดคหุมฝังแม่คัคองไว้แล้วนำมูลมาสร้างสะพานพระราชาก็ยกธิดาให้คัคัมสัญญา สุดท้ายพระโพธิสัตว์ก็อดครูปกั๊งกัออกมาเป็นชายหนุ่มรูปงาม

จักรพรรดิยาจก

เป็นเรื่องในกลุ่มปัญญาชาคิมอยู่ ๕ ตอน ตอนที่ ๑ เป็นตอนที่พระโพธิสัตว์เสวยราชเป็นพญาชื่อ สิโรราช และมีเหตุทำให้เกิดครุ่ร้อนในกายจึงเอาคาบไถ่ฟันเหล่านาถึงแก่ความตาย และได้ไปอยู่ ในป่ากับม้าตัวหนึ่ง แต่เมื่อม้าจากพระองค์ก็ได้เดินทางไปโดยไม่มีจุดหมาย ส่วนตอนที่ ๒ - ๖ ก็มีลักษณะคล้ายกัน คือ ชาคคนี้เป็นเรื่องที่ไม่สิ้นกระแสความเชื่อเพราะจบเพียงตอนที่พญาสิโรราชถูกดาประวัตติของพระองค์ ซึ่งความก็ไม่จบเพียงเท่านั้นแต่มีต่อไปจนอย่างมีความสุข

จักรวุคติ

เมื่อหลายแสนปีพระพุทธเจ้าได้เกิดเป็นพระโอรสของพญาสิราชและมีชื่อว่าจักรวุคคิมมีพี่ชาย ๑ คนพอโตขึ้นบิดาก็ได้สิ้นชีพและได้มอบราชสมบัติให้พี่ชาย พระจักรวุคคิจึงออกบวชไปอยู่กับฤาษีในป่าและได้ศึกษาวิชาจนสำเร็จ เมื่อพระฤาษีสิ้นชีพ พระองค์จึงออกจากป่าไปอยู่ในป่าใกล้เมือง และได้ถูกโจรเอาไม้ทิ่มตาและขโมยแก้วไป ต่อมาพระราชาสวรรคตและสืบหาผู้สืบทอดคือพระจักรวุคคิมหนึ่งได้จับโจรคนนั้นได้โจรผู้นั้นจึงถูกลงโทษ โดยการประหารพระจักรวุคคิจึงขอชีวิตไว้ จึงทำให้ตาของพระองค์หายเพราะบุญบารมีของพระองค์เอง

จันฑาลชาคก

จันฑาลเป็นคนขอทานสังกรรมรังเกียจ จึงได้ไปอยู่กับฤาษี ซึ่งพระฤาษีมีเวทมนต์ต่าง ๆ ที่ทำให้ผลไม้ออกตลอดปี จันฑาลมีความสนใจจะเรียน ฤาษีจึงสอนให้แต่มีข้อแม้ว่าผู้ใดเรียนแล้วจะต้องเป็นคนดี ชื่อสัตย์สุจริต เมื่อฤาษีตายจันฑาลจึงออกไปค้าขายจนร่ำรวย ชายคนหนึ่งอยากเรียนบ้างจันฑาลจึงสอนจนทำให้ชายคนนั้นได้ไปอยู่ในวังเป็นหัวหน้าคนสวน เมื่อพระราชาดมว่ามีเวทมนต์ได้อย่างไร ชายผู้นั้นได้ตอบความเท็จไปจึงทำให้เวทมนต์นั้นเสื่อมจึงถูกขับไล่จากวัง และจันฑาลจึงได้ไปอยู่ในวังมีขสฐานันดาศักดิ์และเป็นหัวหน้าคนสวนแทนชายผู้นั้น

จันทกนิกร

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์เสวยราชเป็นพญาจันทรกนิกรขณะนางขโสธราพิมพาเกิดเป็นนางจันทรกนิกรอาศัยอยู่เขา วันหนึ่งได้ลงไปเล่นน้ำในป่า พรานฤาษีเห็นนางกนิกรจึงอยากได้เป็นชายา จึงจับกนิกร เมื่อนางกนิกรเห็นฤาษีจึงรีบหนีและสาปแช่งฤาษี และฤาษีก็ขอนางไปเป็นชายาแต่นางกนิกร เมื่อนางกนิกรเห็นผัวตัวเองยังไม่ตายจึงอ้อนวอนขอเทวคา เมื่อพระอินทร์เห็นจึงแปลงกายมาช่วยให้พญาจันทรกนิกรฟื้นคืนชีพ และต่อจากนั้นมาพญาจันทรกนิกรและนางกนิกรจึงไม่ลงจากเขาอีกต่อไป

จันทกุมาร

ในเมืองบุพผคิมหานคร มีกษัตริย์ครองเมืองชื่อพระเจ้าเอกราชและมีลูกชื่อพระจันทกุมาร และมีพราหมณ์ปุโรหิตที่มีจิตใจศรัทธาบาทคือพระราชาทะระพระราชบิดทรมย์สันของพราหมณาหมคในข้อหารับสินบน ต่อมาพระราชได้ฝันว่าได้ไปสวรรค์ทอดนั้งขึ้นมาจึงอยากไป ปุโรหิตเห็นเป็นหนทางที่จะแก้แค้นได้จึงออกอุบายต่าง ๆ แต่ไม่สำเร็จเพราะมีจันทกุมารคอยขวาง และต่อมา

พระราชาก็ถูกเป่าหูให้ฆ่าคนเรื่องนี้ถึงพระอินทร์จึงลงโทษพราหมณ์และพระราชาก็ถูกขับไล่ออกจากวัง พระจันทกุมารจึงขึ้นครองราชย์แทนและคอยดูแลพระบิดาอยู่เสมอ

จันทมัททชาดก

ในสมัยที่พระพุทธองค์เสวยราชเป็นจันทมัททกะ ลูกคนที่ ๒ อาศัยอยู่ในครอบครัวที่ยากจน วันหนึ่งจันทมัททกะและพี่ชายจับปูมาจิ้งกันในครอบครัว แต่จันทมัททกะขอกันหมดทำให้บิดามารดาโกรธจึงถูกขับไล่ออกจากบ้าน และได้เดินทางออกไปในที่ต่าง ๆ และได้สร้างความคิดต่าง ๆ จนทำให้มีความสำเร็จในชีวิต และก็กลับมารับบิดาไปเลี้ยงดูที่ชายได้ครองเมือง ส่วนจันทมัททกะได้ออกเดินทางไปพบปะธิดาทั้ง ๓ เมืองและก็มีพระโอรสและจันทมัททกะก็ทำบุญรักษาศีลจนสิ้นชีวิต

จันทปโชติชาดก

ครั้งหนึ่งในเมืองมีชื่อ เมฆวดีและเมฆสีชื่อรัตนาคัพภา พระนางทรงตั้งครรภ์และฝันว่าในครรภ์พระโพธิสัตว์มาปฏิสนธิในครรภ์ ค่อมาน้ำได้ท่วมเมืองทำให้ทั้ง ๒ ได้พลัดพรากจากกัน พระเมสสิพลัดไปอยู่ในป่าเพียงลำพัง พระอินทร์จึงเนรมิตให้ที่พักค่อมานางได้คลอดบุตรชื่อ จันทปโชติจนเติบโต วันหนึ่งนางได้ถูกยักษ์จับตัวไปพระจันทปโชติจึงไปช่วยด้วยการเอาชีวิตตัวเองแลกกับชีวิตแม่ นางจึงขอให้พระอินทร์ช่วยพระอินทร์จึงช่วยชุบชีวิตจันทปโชติขึ้นมา และได้ส่งนางและลูกไปหาพระเมฆวดีและทั้ง ๓ ก็อยู่ด้วยกันในเมืองอย่างมีความสุข

จันทพพราหมณ์

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์เสวยราชย์เป็นจันทกุมาร พระโอรสองค์ที่ ๕ ซึ่งพระโอรสทั้ง ๕ ถูกแม่เลี้ยงกลั่นแกล้งต่างๆ ทั้ง ๕ จึงพากันโค่นน้ำตาย พระโอรสทั้ง ๔ เกิดเป็นสัตว์กัน ส่วนจันทกุมารเกิดในท้องแพะและได้พบกับนางจันทกุมารี ซึ่งพ่อของนางไม่ชอบจันทกุมารจึงหาวิธีกลั่นแกล้งต่าง ๆ นานา แต่ก็ไม่สำเร็จเพราะพระองค์มีพี่ชายทั้ง ๔ ที่เกิดเป็นสัตว์ช่วยไว้ และในที่สุดพระราชาก็ยอมรับจันทกุมารเพราะพระองค์ช่วยให้พระราชารอดชีวิตจากความตายได้และได้ขึ้นครองราชย์แทนพระราช

จันทรชาดก

ในอดีตมีพ่อค้า ชื่อธนะกะอยู่ในเมืองพราณสีและมีบุตรชายซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ชื่อว่า จันทกุมาร เมื่อโตขึ้นนั้นก็ได้เดินทางไปค้าขายโดยซื้อสัตว์ต่าง ๆ แล้วนำไปปล่อยที่สำนักบวช พร้อมทั้งถวายอาหารแล้วก็ได้เดินทางต่อไปแต่เรือล่ม ครั้งนั้นได้พบกับนางเมฆลาได้ช่วยชีวิตพระองค์ไว้ และอีกไม่นานก็ได้แต่งงานกับนางเมฆลาครองเมืองสุวรรณภูมิและมีชื่อว่าจันทรชาด้วยอานิสงค์ต่าง ๆ ที่ทำไป ทำให้ได้รับสิ่งวิเศษต่าง ๆ โดยสัตว์ต่าง ๆ ที่เคยปล่อยก็นำสิ่งของมาให้และช่วยงานทำให้เมืองอยู่เย็นเป็นสุข ไพร่พลกินคือขี้กันด้วยหน้า

จันทสุริยชาดก

เรื่องมีว่าสมัยหนึ่งในเมืองนครจำปามีสองคนหัวเมื่อยอยากได้ลูกจึงได้ทำพิธีสมทานรักษาศิลหาให้บริสุทธฺ์ขอให้มียลูก. ค่อมานางเริ่มตั้งครรภ์เพราะอาณิสงส์ของการรักษาศิลที่บริสุทธฺ์ เมื่อกุมารมีอายุได้ ๑๕ ปี พ่อแม่ก็สิ้นชีวิต เจ้าจันทสุริยะกุมารได้ไปอยู่กับปู่ย่า แต่ปู่ย่าไม่ได้เลี้ยงดูเอาใจใส่ เจ้าจันทสุริยะจึงออกเดินทาง ค่อมมาได้เข้าเฝ้าเจ้าแผ่นดินเมืองกาสิเพื่อขอกู้ยืมเงินมูลค่า ๓,๐๐๐ ทองคำ แล้วก็ได้ซื้อของที่ถูกใจ ๓ ประการ และได้ลูกสาวเจ้าเมืองเป็นภรรยาจึงครองเมืองสืบไป

จันทสุริยะแห่ค่า

ครั้งหนึ่งพุทธองค์ได้เกิดมาเป็นเด็กชายยากจนอยู่เมืองพาราณสี เด็กชายชอบเล่นฝุ่นผงและทรายด้วย วันหนึ่งเด็กกลุ่มนี้โดยมีธิดาของเสนา ๖ คน เล่นด้วยและได้ทำอาหารหุงค้มมาเพื่อทำบุญด้วยอาณิสงส์ เด็กคังกล่าวแต่งงานกันจนสิ้นอายุขัย หลังจากนั้นพุทธองค์ได้เกิดในสกุลอยากไร้อีกหญิงทั้ง ๖ ได้เกิดเป็นธิดาของกษัตริย์ วันหนึ่งพุทธองค์ได้รับแห่ค่าจากพระอินทร์แปลงจึงได้ใช้แห่นั้นทอดไปแล้วจับเอาพญานาคได้ โดยบังเอิญค่อมาก็ได้ธิดาพญานาคเป็นภรรยาขณะเดินทางกลับจากเมืองนาคไปพาราณสีพุทธองค์ก็ได้นางต่าง ๆ มาเป็นภรรยาทั้งสิ้นนาง

จิตตมานวชาดก

โพธิสัตว์ได้ปฏิสนธิในครรภ์นางทุคคะครบ ๑๐ เดือน เมื่อประสูติได้นามว่าจิตตกุมาร เมื่อพ่อแม่ตายก็ได้อยู่กับปู่ย่าก็สอนมนต์ให้ และก็ได้ไปอยู่ที่บริเวณทุ่งนาสถานที่จิตตกุมารอยู่ก็มีเขวคาเนรมิตให้อุดมสมบูรณ์และแล้วก็ได้นางเทวธิดาเป็นภรรยา ค่อมาพระเจ้าพรหมทศคัทรบว่าจิตตกุมารได้ภรรยาสวยงามมากจึงทำโดยวิธีต่าง ๆ มาทั้งชนไก่ ชนช้าง อย่างละ ๑๐๐ แต่สุดท้ายพระเจ้าพรหมทศคัก็ทำแพ้ ค่อมจิตตกุมารแล้วค่อมาสันพตพรหมทศคัไปไม่มีใครเยียดเบียนข่มเหงและเมืองไม่มีใครครองเสนาอำมาตย์จึงเชิญจิตตกุมารและนางเทวธิดาปกครองเมืองด้วยทศพิธราชธรรมจนตลอดพระชนชีพ

จิตตเสวี

พระทศกุมารได้ครองเมืองพาราณสี ค่อมาพระบิดาพระองค์ได้ตั้งสหยาเป็นอำมาตย์ฝ่ายซ้ายชื่อพัทธะ และฝ่ายขวาชื่อจิตตะ ค่อมาพระองค์ได้เสด็จออกไปศึกษาความรู้เพิ่มเติม พร้อมกับอำมาตย์จิตตะและพระองค์พร้อมกับอำมาตย์จิตตะได้เรียนด้วยกัน และพระองค์ถูกอำมาตย์ทรยศแต่ในที่สุด พระองค์ก็สามารถเอาชนะได้ และได้เสด็จกลับเมืองและอำมาตย์พัทธะได้ออกอุบายเพื่อนำเอาพระนางสุคันธราชของพญาสังกัสนครมาเป็นมเหสี

จิมเปยยกชาดก

ในอดีตกาลมีกษัตริย์ชื่อกษัตริย์มีแม่น้ำชื่อจิมเปยยะมีพญานาคชื่อจิมเปยยะ ค่อมมาเมืองถึงวันขึ้นปีใหม่พญานาคก็กระทำพิธีมุขพญานาค ครั้งนั้นพญานาคเกิดมาได้ตระกูลยากไร้ได้เห็นสมบัติของพญานาค จึงรักษาศิลภาวนา เมื่อคายแล้วก็ได้ไปเกิดในครรภ์ของมเหสีพญานาค ซึ่งเมื่อเกิดแล้วก็เสียใจที่เกิดเป็นสัตว์เครื่องจาน เกิดภาวะความเป็นนาคจึงขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลเหนือจอมปลวกแห่งหนึ่งแล้วได้อริฐานจะบริจากลีอกเนื้อและชีวิตให้เป็นทาน

จิจอมคอกแก้วมหายวัน

เมืองคกกวันครมมีพระราชสังขตราชและพระนางจันทเทวีครองเมืองมิ่งริดาช้อมะลิกา และในเมืองมีพราหมณ์สองสามีภรรยา นางพราหมณ์ได้คลอดบุตรออกมาเป็นแต่สี่ทอง และในเวลาต่อมาธิดาเจ้าเมืองก็ได้แต่งงานกับแต่ทองอยู่มาบ้านเมืองเกิดแห้งแล้ง อำมาตย์อุปปลัดจึงออกอุบายกำจัดแต่ทองให้ไปขอคอกแก้วมหายวันในเมืองนาคคัวแต่ทองเดินทางไปเอาคอกแก้วมหายวันในเมืองนาคระหว่างการเดินทางได้ผ่านเมืองชดดิปปิตที่เปจกกาและได้ลูกสาวเจ้าเมืองทั้งสองมา และได้เดินทางนำคอกแก้วมหายวันกลับเมืองคกกวันครมได้ในที่สุดและอำมาตย์ก็ถูกธรณีสูบ

จิวรปฏิสังขตคัตต์

จิวรปฏิสังขตคัตต์ คือวัตรปฏิบัติที่เกี่ยวกับผ้าจิวร ภิกษุและสามเณรต้องนุ่งผ้าให้เรียบร้อยเมื่อจะออกไปปฏิบัติให้ห่มผ้าให้เรียบร้อยไม่ควรเปลือยกายหรือมีผ้าเบี่ยงแล้วออกไป เมื่อเข้าร่วมในที่ประชุมสงฆ์ (สมณะ) มีการสอนมนต์เป็นคัน ไม่ให้คลุมบ่า ไม่สวมหมวกหัวให้ลึกมากเกินไป เพื่อเป็นการแสดงกวัระแก่หมู่สงฆ์ ข้อควรที่ปฏิบัติอย่างหนึ่ง คือพระภิกษุจะต้องมีภาวะสำหรับคากจิวร ไปประจำคัว ภิกษุที่ใช้ผ้าจิวรนั้นต้องระลึกอยู่เสมอว่า ผ้า นั้นต้องระลึกอยู่เสมอว่า ผ้า นั้นไม่ได้เป็นผ้าของตนเองแต่เป็นผ้าที่พระพุทธเจ้าประทานแก่ตนเอง

จุมปาสีดิน

ท้าวจุลลามาณีนางปทุมมาหรือคากลองมาจากป่าซึ่งเป็นเมืองร้าง เนื่องจากพระราชบิดามารดา และไพร่พลถูกนักยักษ์จับกิน พอเอานางเข้ามาอยู่ในเมืองแล้ว ได้ทำให้นางอักษิมเหสีของพระองค์จึงนางคากหลวง ตอนที่นางนางคากหลวงคลอดบุตร นางอักษิมจึงนำเอาหมาคำไปกราบทูลท้าวจุลลามาณีกว่านางคากหลวงคลอดบุตรเป็นหมาสี่คัว ซึ่งจริง ๆ แล้วนางคลอดบุตรชายฝาแฝดสี่คน ท้าวจุลลามาณิจึงเนรเทศ นางคากลองไปเป็นคนเลี้ยงหมู ค่อมานุตรราชซึ่งถูกนางอักษิมนำใส่ไหลอยน้ำไปได้หวนกลับคืนมาช่วยเหลือนางคากหลวง (สาเหตุที่เรียกว่าจัมปาสีดิน เนื่องจากว่าบุตรชายทั้งสี่ในเรื่องได้กลายเป็นคันจัมปาในบางส่วน)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ประสูติเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัต อยู่ในเมืองพาราณสี พระญาติอวดพระนามว่า อนิรุทธกุมาร เพราะกุมารนั้นไม่ประสงค์จะให้สตรีถูกต้องตัวเอง พระเจ้าพรหมทัตครุ่นคิดเพื่อหาทางให้พระกุมารเข้าสู่อำนาจกิเลสตัณหาของตนเอง แม้จะถูกพระบิดาขับไล่ให้ไปอยู่ที่ท่ามกลางระหว่างมหาสมุทรและแม่น้ำคงคาเพื่อให้คนทั้งสองมีโอกาสใกล้ชิดกันมากขึ้นแต่อย่างไรก็ตาม พระกุมารก็บวชเป็นคฤหัสถ์เจริญกุศลสมปรารถนาและสมบัติ เมื่อสิ้นชีวิตก็ได้ไม่เกิดในพรหมโลก

เจ้าคนคณค้อย

นายเจ็ดไปอยู่บนค้อย วันหนึ่งหิวข้าวก็ให้คนค้อยทำอาหารให้ แต่ก็ไม่ยอมกินจึงถูกไล่ออกจากบ้าน เมื่อพบคนค้อยอีกกลุ่ม นายเจ็ดจึงหาวิธีแกล้งจนพวกคนค้อยโกรธจะฆ่าเขา นายเจ็ดจึงวางอุบายให้วิ่งแข่งกันโดยนายเจ็ดวิ่งบนฟูก คนค้อยวิ่งบนกบไม้ไผ่ แต่คนค้อยก็วิ่งไม่ทันนายเจ็ดก็รอคั่วไป

เจ้าบุญหลง

เจ้าบุญหลงและเจ้าพรหมปันเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตกับนางเทวีปัทมาผู้ครองเมืองพาราณสี ทั้งสองออกไปเที่ยวป่าและได้ขึงนกกระเรียนตัวหนึ่งเพื่อนำมาถวายต่อพระบิดา แต่พระบิดาทรงกริ้วมากจึงถูกเนรเทศออกจากเมืองโดยออกเดินทางไปในป่าและได้นกยูงวิเศษมากินทั้งสองแบ่งกันกินหลังจากนั้นแก้วมณีร่วงออกจากปากบุญหลงจนเป็นที่เรื่องลือและจับตัวบุญหลงไปส่วนที่ชายออกตามหาจนพบและทั้งคู่ก็กลับไปเมืองของคนหลังจากพระบิดาสิ้นชีวิต

เจ้าเมืองอยากรู้ฤทธิ์ของคน

เจ้าเมืองในเมืองหนึ่งอยากรู้ฤทธิ์ (ความฉลาด) ของคน จึงสั่งเสนาไปเอาคนที่เป็นขี้กลากไปควา ขี้มูกมาก เจ็บตา มาเฝ้าทั้ง ๔ และเลี้ยงอาหาร โดยบอกว่าให้ออกทนค่ออาหารหรืออุปสรรคของคน ให้หาวิธีตัวเองรอดเองที่สุดทุกคนก็มีความฉลาดเอาตัวรอดไปได้ทุกคน

เจ้าแมงคานกับเสนาป่าไผ่

มีเจ้าเมืองหนึ่งไม่มีลูกจึงได้ขอลูกกับท้าวพรหม ดังนั้นท้าวพรหมจึงให้ผลไม้ ๓ ลูก โดยให้เมียเจ้าเมืองกิน เมียเศรษฐี และเมียเสนากินคนละ ๑ ลูก และคั้งทอง เมียเจ้าเมืองได้ลูกชาย เมียมหาเศรษฐีได้ลูกสาว ส่วนเมียเสนาได้ม้า ๑ ตัว เจ้าแมงคานกับนางศรีภุมิภักของเจ้าเมืองและมหาเศรษฐีแต่งงานกัน ท้าวพรหมสั่งให้เทวบุตรตามนางศรีภุมิขึ้นเมืองสวรรค์ เจ้าแมงคานจึงได้ตามนางศรีภุมิกลับมาได้สำเร็จ

เจ้าสุวัตร - นางบัวคำ

เจ้าสุวัตรเป็นโอรสของพระยาอาทิตย์กับนางจันทเทวี นางบัวคำเป็นหญิงสาวที่เกิดในคอกบัวโดยมีพระญาติเก็บมาเลี้ยง วันหนึ่งเจ้าสุวัตรออกประพาสป่าได้พบกับนางบัวคำและทั้งสองได้เสกกันจนนางบัวคำตั้งท้องได้ ๘ เดือนและได้พลัดพรากกันและเจ้าสุวัตรก็ได้ติดตามหานางบัวคำมาตลอดจนกระทั่งนางบัวคำคลอดลูกชื่อ “ทุกขกุมาร” นางก็เสียชีวิต จนกระทั่งเจ้าสุวัตรออกตามหานางเจอจึงพานางและชายของพระองค์กลับเมืองพาราณสีและอยู่กันอย่างมีความสุข

เจ้าโศกนาและนางปอวี

มีเมืองหนึ่งชื่อว่าสิงหา มีหัวเมืองหนึ่งเป็นชายฝั่งและได้คลอดลูกเป็นผู้หญิงให้ชื่อว่า ปอวี ซึ่งมีรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม นางกราบไหว้บูชาเทวดาอยู่เสมอ เมื่ออายุได้ ๑๖ พระอินทร์ก็ทรงเนรมิตปราสาทให้นางอยู่กับพ่อแม่ นางปอวีมีความงามมากเป็นที่ต้องตาต้องใจต่อชายหนุ่มทั่วไป จนมีคนมาเกี้ยวนาง แต่นางก็ตั้งปัญหาหากชายใดคบได้นางจะแต่งงานด้วยจนกระทั่งโอรสเจ้าเมืองพาราณสี ชื่อ โศกนาสามารถแก้ไขปัญหานางได้นางจึงตอบตกลงแต่งงานด้วย

เจียเทียมคลอง

สอนคนทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิบัติตน เช่น สอนอำมาตย์ว่าจะต้องซื่อสัตย์สอนกษัตริย์จะต้องมีสัจจะสอนคนทั่วไปว่าอย่าผูกมิตรกับคนพาล หญิงชายทั้งหลายไม่ควรหุเบาเชื่อคนง่าย พุดจาไพเราะอ่อนหวาน กตัญญูรู้คุณพ่อแม่ เป็นต้น บุคคลใดปฏิบัติตามได้ขึ้นสวรรค์ ส่วนผู้ไม่ปฏิบัติตามไปก็จะสู่รอก

เจีย

เจียในความหมายที่หนึ่ง หมายถึง เชื้ออย่างไม้ไผ่หรือเชื้อที่กาบหมาก เจียนี้อาจนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างในการทำข้าวหลามนั้น เจียเมื่อปรากฏในบริบทเกี่ยวกับการเขียนหรือตัวหนังสือแล้วจะแปลว่า กระดาษ แปลว่าหนังสือ จดหมายหรือเอกสารได้ อย่างลายจุ่มลายเจีย หมายถึง หนังสือหรือเอกสารที่มี “ลายจุ่ม” คือมีคราประทับอยู่

ฉันทันตชาดก

สุภัทรา นางช้างที่มีความน้อยใจที่พญาช้างคอยเอาใจนางมหาสุภัทรามากกว่าตน นางจึงตั้งใจว่าหากนางคายจากชาติที่เป็นช้าง ขอให้นางได้เกิดเป็นพระธิดาของพญามัททราชาและเป็นมเหสีของพญาพาราณสี แล้วนางก็อดอาหารจนเสียชีวิต และคำอธิษฐานของนางก็เป็นความจริงนางได้เกิดใหม่ และทำตามคำประสงค์โดยให้พราณ “โสนุคร” ไปคัดเอาของพญาช้างมาให้นางโดยวางไว้เหนือคอกแล้วนางจึงเกิดความสะเทือนใจจนอกแตกคาย

ฉลียวลลดา

กณฺฐพิสองสามีภรรยา มีลูกสองคนคนที่ชื่อสิริเจลิยวคนน้องชื่อฉลียวลลดา เมื่ออายุครบ ๑๑ ปีบิดาจึงถามกับลูกทั้งสองว่ามีเรือนหลังหนึ่งสร้างไว้ดีแล้ว อีกหลังจัดเตรียมไม้ไว้ทุกอย่างแต่ยังไม่ได้ตั้งเป็นครัวเรือนลูกจะเลือกเอาอย่างไร สิริเจลิยวจะเอาเรือนที่สร้างไว้แล้ว แต่ฉลียวลลดา

จะเอาหลังที่ยังไม่ได้ปลุกตั้งไว้ เพราะบิดารู้ว่าลูกทั้งสองจะไม่ได้อยู่ด้วยกัน ส่วนบิดาก็แก่ชราแล้ว ก็สอนลูกโดยการกล่าวคำสุภาษิตและเล่านิทานให้ฟัง เพื่อจะนำไปเป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิต

ชมพูนิมิต

ชมพูนิมิตเป็นธิดาของพญาพรหมรังสีและนางสิริรัตนกันทา และมีพี่ชายชื่อมหาพลวิชา ชชมพูนิมิตหญิงสาวเป็นที่ต้องตาแก่หนุ่มทั้งหลายจึงเกิดสงครามชิงนาง ต่อมานางถูกวิทยากรจับตัวไปขังไว้ในถ้ำจนสุวันณกุมารไปพบแล้วพาออกมาเพื่อนำไปส่งในเมืองของนาง มหาพลวิชาเข้าใจผิดคิดว่าสุวันณกุมารคิดว่าสุวันณกุมารพาน้องสาวตัวเองไปจึงเกิดสงครามฝ่ายสุวันณกุมารเป็นผู้ชนะ มหาพลวิชาจึงตรอมใจตาย ส่วนสุวันณกุมารกับชมพูนิมิตได้อภิเษกและขึ้นครองราชย์อย่างมีความสุข

ชมพูปิติ

ท้าวมหาชมพูกับนางกัญจนราชเทวีครองเมืองปัญจนคร ท้าวมหาชมพูมีฉลองพระบาททิพย์สามารถไปไหนมาไหนได้ทำให้ประพตติคนเป็นกนพาลเที่ยวทำร้ายพระราชอาชญาหลายแห่งโดยใช้อริยบงข่มขู่ เพื่อที่จะฉวยเครื่องราชบรรณาการให้ และไปถีบขูดประสาทของพระเจ้าพิมพสาร เทวคาที่รักษาปราสาทนั้นรักษาอย่างมั่นคงพระกายของพญามหาชมพูเจ็บปวดมาก และได้กลับไปพิจารณาจากนั้นคงคาเห็นธรรมจึงออกบวชและบรรลุเป็นโสดาบัน

ชมพูราชแดงเขียว

ชมพูราชแดงเขียวเป็นเด็กกำพร้าที่อาศัยอยู่ในแดงหากหมดเวรหมดกรรมก็จะออกมาเป็นมนุษย์ด้วยที่เป็นคนกตัญญูจึงออกไปทำมาหากินในเกาะแห่งหนึ่งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ แต่กินรีทั้ง ๘ ได้มาเล่นน้ำและเห็นความแปลกของเกาะจึงทำร้ายพืชผักที่ชมพูราชแดงเขียวปลูกขึ้น คนจึงเรียกร่องคำเสียดหาขเป็นเรือ ๘ ลำพร้อมด้วยข้าวของเงินทองมากมาย พร้อมด้วยปราสาทเงิน ๘ หลัง ให้แม่อยู่อาศัยและคน ได้อภิเษกกับพระนันทนทิตราชเทวี

ชมพูพานชาดกะ

อดีตกาลครั้งพระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพ่อค้าได้เป็นหัวหน้าออกเดินทางค้าขายต่างเมือง ขณะผ่านดินแดนกันดารได้ขุดบ่อน้ำเพื่อหาน้ำกินแต่กลับขุดได้แก้วต่าง ๆ แต่ไม่รู้จักพอจนทำให้พญานาคทิโรจึงขึ้นมาฆ่าเหลือเพียงหัวหน้าเท่านั้น แต่พญานาคก็ได้ชนเฮอร์คนต่าง ๆ ไปให้แก่ชาวเมืองเมืองพาราณสีมีความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนมีความสุขกันอย่างทั่วหน้าไม่ต้องออกทำไร่ไถนาเหมือนแต่ก่อน

ชัยมงคลขึ้นบ้านใหม่

เจ้าชัยกุมารเป็นลูกเศรษฐีตระกูลใหญ่มีรูปร่างผิวพรรณงดงามมีความรู้เป็นอันมากในเรื่องเวทมนต์เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี ได้พบผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งมีรูปร่างหน้าตาที่งดงามแต่ถูกผีสิงเข้า เจ้าชัยกุมารจึงทำยาให้คนในตระกูลนี้กิน แล้วก็ปิดปากด้วยเวทมนต์ทิพย์อย่างให้สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายเข้ามา

ใกล้และได้รักษาพยาบาลครีบทหารจากโรคกลับมาเป็นปกติ ครั้งเจ้าชัยกุมารได้เสวยราชย์ก็ได้
สอนศีลแก่ท้าวพญาทั้งหลาย

ช้างกับเสือ

ช้างกับเสือแข่งกันร้องว่าใครเสียงดังกว่ากัน ถ้าเสือชนะจะได้กินข้าว แต่ถ้าช้างชนะจะได้
กินเสือ ปรากฏว่าเสือชนะ จึงบอกให้ช้างอยู่รอที่นั่นจะหาเพื่อมาช่วยกินเพราะกินเองไม่หมด
กระด่ำมาพบช้าง และหาวิธีให้ช้างรอคอย พอเสิรู้ทันก็โกรธ กระด่ำจึงหาวิธีเอาตัวรอด และ
เรียกให้ชาวบ้านมาจับเสือไป

ช้างงาเดียว

สุทนต์วรกุมารเป็นเด็กกำพร้าซึ่งมารดาตายไปเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ต้นไม้โคธที่คอย
ช่วยเหลือดูแลเมื่อลูกตกทุกข์ได้ยากนางเห็นลูกลำบากจึงบอกไปเองว่าช้างซึ่งเป็นงาช้างพิเศษในงาช้าง
มีเมืองนิมิตอยู่ซึ่งมีนางสุกัทรารอยู่ด้วยทั้งสองได้เสียกันและนางสุกัทรามีความงามเป็นที่ต้องคำต้อง
พระเจ้าพาราณสีจึงต้องฆ่าสุทนต์วรกุมาร แต่ด้วยที่สุทนต์วรกุมารเป็นคนมีบุญจึงปลอดภัยและได้
อยู่กับนางสุกัทรารอย่างมีความสุข

ช้างเจ็ดหัวเจ็ดหาง

วารกุมารและอิทรณกุมารเป็นเด็กกำพร้าสองกุมารพากันเสวราโสกลเสียใจวารกุมารจึงเฝ้า
ปลอบอิทรณกุมารหาน้องหยูครื่องจะไปหาช้าง ๑ หางมาไว้ให้ขี่เล่นเรื่องนี้โด่งดังไปถึงพญา
พรหมทัตก็ทรงรังสั่งให้พาสองกุมารมาเข้าเฝ้าและได้สั่งให้วารกุมารออกไปหาช้างที่กล่าวมาหา
ไม่ได้จะฆ่าทั้งสองกุมาร วารกุมารจึงออกไปตามป่าซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งสาตราสัตว์ผ่านอุปสรรคต่าง ๆ
นานา จนพบช้าง ๑ หัว ๑ หาง จึงพาไปเข้าเฝ้าพญาพรหมทัตและได้อภิเษกกับนางแก้วอุคร ไขขึ้น
ครองเมืองพาราณสีอย่างมีความสุข

ช้างเผือกออกทองลงเป็นคำอกทันปนขาว

ช้างตัวหนึ่งซึ่งฉลาดสามารถเอาตัวขึ้นจากหลุมโคลนคมได้ เพราะความอดทนและความ
พยายาม ฉะนั้นทุกคนควรพยายามสละกิเลสออกจากตน ไม่ควรประมาณควรบำเพ็ญทาน ศีล
ภาวนา ตั้งอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้าเหมือนช้างดำนิลซึ่งไถ่ถอนคนด้วยวงและงานสามารถหลุด
พ้นจากหุบเหวได้ คนทั้งหลายควรที่จะละเสียจากกรรม ซึ่งทำให้เราลำบากและในที่สุดก็จะบรรลุนิพพาน

ช้างสะทั้น

สุกัทรานางช้างที่มีว่าพญาช้างคอยดูแลเอาใจนางมหาสุกัทรมากกว่าคน นางจึงตั้งใจว่าหาก
นางตายจากชาติที่เป็นช้าง ขอให้นางได้เกิดเป็นพระธิดาของพญามัทธราชาและเป็นมเหสีของพญา
พาราณสี แล้วนางก็ถืออาหารจนเสียชีวิต และคำอธิฐานของนางก็เป็นจริงนางได้เกิดใหม่ และก็ได้ทำ
ตามคำประสงค์โดยให้พราณ “โสนุดคระ” ไปตัดเองของพญาช้างมาให้นางโดยวางไว้เหนือดัก
แล้วพ่วงจนเกิดความสะเทือนใจจนอกแตก

ช่างสามงานปลาสามเงี่ยง

สุนันทกุมารเป็นเด็กกำพร้าอาศัยอยู่กับย่า ค่อมมาได้ไปทำงานในวังและได้มีปฏิสัมพันธ์กับ พญาเจ้าปากฉัตรที่สุนันทกุมารจะได้ขึ้นครองราชจึงออกอุบายให้ไปหาช่างสามงานปลาสามเงี่ยงมาถวาย มิฉะนั้นจะถูกฆ่าสุนันทกุมารจึงเข้าป่าหิมพานต์และก็ได้ช่างสามงานปลาสามเงี่ยงมา แท้ที่จริงช่างสามงานพระอินทร์ทรงเนรมิตขึ้นส่วนปลาสามเงี่ยงคือ หนุมานที่สามารถทำอะไรก็ได้ เมื่อสุนันทกุมารขึ้นครองราชย์ได้แสดงพลังอำนาจแก่กษัตริย์ทั้งหลายและได้อภิเษกจนมีลูก ๓ คน และปกครองไพร่ฟ้าอย่างเป็นสุข

ช่างหายหื้อเอาช่างทวย

เป็นคติสอนใจอำมาตย์ผู้วินิจฉัยคดีว่าจะต้องเป็นผู้มีกลวิธีในการที่จะสืบค้นหาความจริงจากโจทก์

และจำเลย ถ้าคดีใดเกิดขึ้นก็ต้องเอาคตินั้นมาเป็นเกณฑ์ในการสืบค้นหลักฐาน และพยานดังเรื่องนี้มีพระธิดาองค์หนึ่งทรงสระน้ำ แล้วได้เปลี่ยนผ้าและเครื่องประดับไว้ที่ฝั่ง หลังจากเสร็จแล้วปรากฏว่าสร้อยหอยจึงได้กล่าวหาพราหมณ์เป็นขโมย แท้จริง ๆ แล้วเป็นลิงเผือกตัวหนึ่งขโมยไว้ในโพรงต้นไม้

ช่างโพรงนางผมหอม

นางผมหอมเป็นลูกนางสีดากับช่างนางจึงคิดออกติดตามหาพ่อพร้อมน้องสาว คือแปงสีจนพบช่างดังกล่าวและช่างให้นางทั้งสองซึ่งคอนางทั้งสองอธิษฐานว่าหากไม่ใช่พ่อขอให้นางจะมีอันตราขนางสีแปงไม่ใช่ลูกของช่างจึงตกลงมาขายส่วนนางผมหอมได้ไปอยู่กับช่าง และวันหนึ่งนางเอาเส้นผมใส่ผอบทองลอยน้ำไปมีเจ้าชายสิทธกุมารได้ผอบแล้วเปิดดูมีกลิ่นหอมจึงออกติดตามจนอยู่ด้วยกันถึง ๘ ปี มีลูก ๒ คน สิทธกุมารพานางผมหอมกับลูกกลับเมืองหล้า

ชาดก

ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่นิพพานไปแล้วกว่าสองพันปีครั้งที่พระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและบรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าชาดกเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกมี ๓ ส่วนคือ พระสุตตะ พระวินัย และพระอภิธรรม หรือคนส่วนใหญ่ที่รู้จักในนามของนิทานชาดกที่ใช้เล่าล้อค่อกันมาเป็นทอด ๆ

ชาดกแบ่งออกแห่ง ชาย ๒ คน เป็นเพื่อนกันสัญญาว่าจะไม่ทิ้งกัน คนหนึ่งไปได้ดี อีกคนเป็นขอทาน คนที่ได้ดีช่วยเพื่อนโดยนำเงินใส่ฟีก และสั่งว่าห้ามขาย แต่ขอทานก็นำไปขาย เมื่อเงินหมดขอทานก็ไปขอเงินเพื่อนอีก คนที่ได้ดีก็นำเงินใส่ฟีก แต่ขอทานก็นำฟีกไปแลกกับข้าว ขอทานก็ไปขออีกเพื่อนจึงขุดหลุม ๓ หลุม ใส่ทองหลุม ใส่เงินหลุม และแบ่งออกหลุม แล้วให้อิงบุญคุณหลุมก็ได้หลุมนั้น แต่ก็ยังไม่คดหลุมแบ่งออก ๒ ครั้ง นับว่าชาดกของขอทานเป็นชาดกแบ่งออกแห่ง

ชีวาลีนคำ

ชีวาลีนคำเป็นโอรสของพญาศัสสวดี และนางจันทเทวีเมื่ออายุครบ ๑๖ ปี ได้อภิเษกขึ้นครองเมืองและเป็นสหายกับบุคคมาร บุคคมารเป็นคนไม่คิดคิดเอาชนะจนใช้วิชาทรแปลงเป็นยักษ์เพื่อชิงเอาบ้านเมืองแล้วอุ้มเอาชีวาลีนคำไปไว้ในป่าแล้วฆ่าพระบิดาคาย ส่วนพระมารดาหนีเข้าสวนดอกไม้พ้อชีวาลีนคำโคจรงกลับมาทรงเอาบ้านเมืองของคนแล้วก็ชุบชีวิตพระบิดาและพาชาษาทุกคนพร้อมมารดากลับไปเมืองและได้อภิเษกเป็นกษัตริย์

ไชยสังคหะ

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีตระกูลเศรษฐีอาศัยอยู่ ๑,๐๐๐ กระดุมมีหัวหน้าเชื่อมไหมเศฐฐี มีบุตรสาว ๓ คน มีบุตรชาย ๑ คน บุตรสาวทั้ง ๓ คนได้อภิเษกกับเจ้าชายเมืองต่าง ๆ ส่วนเชยสังครกุมาร บุตรชายได้เป็นหมอยารักษาคนทั่วไปจนมีชื่อเสียงโด่งดัง และได้รับการหาญสาวที่ตาชอดจนหาย

และได้นางเป็นภรรยาอีกทั้งได้รับการพระญาบารสีบุตรจนหายจนได้เป็นพระราชามีพระนามว่ารัมมสังครหราชอาณาจักรได้สอนวิชาแก่พระราชาทรงหลาย

ดอกแก้วมหาวัน

มีพระราชเชื้อสายขัตติราชครองเมืองคตทวินครมีมเหสีชื่อจันทเทวีมีธิดาชื่อ มัลลิกาได้อภิเษกกับเค่งซึ่งก็คือพระโพธิสัตว์ธัมมปติแต่ต่อมาด้วยอิจฉาจึงใส่ร้ายยุบยงให้ไล่ธัมมปติราชออกจากบ้านเมืองโดยออกอุบายว่าให้ไปหาดอกแก้วมหาวันเพื่อที่จะให้พญานาคฆ่าตายแต่ธัมมปติราชได้ดอกแก้วมหาวันมาโดยที่ปลอดภัยผ่านคดคองตามฤดูกาล ส่วนอมตย์พาลูกเมียหนีออกจากเมือง และได้ถูกแผ่นดินสูบลงไปสู่เวจีเพื่อให้ชดใช้กรรมที่ประทุษร้ายต่อพระโพธิสัตว์ธัมมปติและได้ปกครองไพร่ฟ้าजनสิ้นอายุขัยก็ไปเกิดบนสวรรค์

คัสสจินทกุมาร

สามีภรรยาคนหนึ่งมีลูก ๓ คนเป็นขอราน ลูกทั้ง ๓ ออกไปหาปูได้มา ๕ ตัว แต่น้องคนสุดท้ายท้องกินจนหมดจึงโดนไล่ออกจากบ้านทั้ง ๓ คน ทั้ง ๓ จึงเดินทางไปที่ศาลาทานประจำเมือง ที่คนแรกอธิษฐานให้กินข้าวกับแกงเห็ด อีกคนขอให้ได้กินข้าวขาวกับมะเขือส้ม ส่วนน้องขอให้ถือแบ่งเหล่าศอกเท้าที่หมนาง ที่ทั้งสองจึงไล่ไปคนเดียว แล้วเขาไปรับจ้างเลี้ยงควายแล้วได้ควายเขาอ้อมแก้วมา จึงเอาแต่เขาไปแล้วไปข่อยอยู่กับแม่มาฆ ค่อมลูกเจ้าพระยาป่วยจึงขอเขาควายแล้วให้ไว้อธิษฐานไป เขาจึงได้ตามที่อธิษฐานคนแรก เมื่อที่ทั้ง ๒ รู้จึงไปขอ แล้วทั้ง ๒ จึงได้ตามที่ขอแต่แรกเช่นกันแทนที่จะได้เงิน

คนค้าขาย

เป็นเรื่องของเศรษฐีคนหนึ่งมีลูกจ้างที่ทำงานดี และไม่อยากจะให้ไปหางานใหม่จึงขอลูกสาวให้

แต่งงานด้วย วันหนึ่งมีลูกเศรษฐีอีกเมืองหนึ่งมาของลูกสาวคนที่ลูกจ้างไม่อยู่ เศรษฐีก็ยกให้แล้วไปอีกเมือง จนลูกจ้างกลับมาไม่เห็นเมียจึงให้เจ้าเมืองตัดสินแล้วลูกจ้างก็ชนะ

คนเป็นเรือ

เจ้าหญิงองค์หนึ่งคาบอด พ่อของเธอจึงเอาเธอไปส่งไปในแพไม้ไผ่แล้วเอาไปลอยน้ำในที่สุดเธอมาเจอเสือเผือก และได้แต่งงานกันจนมีลูก ๓ คน และทั้ง ๓ คนก็ได้ไปอยู่เมืองต่างจนเรียกมาถึงปัจจุบันว่าคนไทยใหญ่เป็นชนชาติเสือ

คนเมืองกับยาง

กล่าวถึงคนเมืองกับคนชนเมื่อก่อนเป็นเพื่อนกัน (ชาวไทเขานกับกระเหรี่ยง) ค้าขายกัน และทำ ข้อตกลงกันว่าจะแลกกันนอนกับเมียของตน แต่คนเมืองหัวแหลมเล่นขี้โกงกัน เมื่อยางไหว้ดอกหอนไกว่าเป็นพระเจ้าคนเมืองก็เอามาถูกัน เมื่อคนเมืองไหว้จะรังคังข้างยางก็เอามาถูกัน ต้องคู่ ต้องมอง

ชายคนหนึ่งชื่อ ต้องคู่ อีกคนชื่อต้องมอง เป็นเพื่อนกันจะไปขโมยวัวของชาวบ้านแต่เสือกำลังมา พอเสือได้ยินว่า ต้องคู่ต้องมองจะมาจึงกลัวจึงมอมอยู่ แต่พอทั้งสองคนมาถึงก็รีบมัดเสือ เพราะคิดว่าเป็นวัวรุ่งขึ้นคนที่เดินตามหลังเห็นเป็นเสือจึงวิ่งหนี พออีกคนมาก็เอาเสือไปมัดไว้แล้วหนีไปบนต้นไม้ เสือกกลัวจึงคืนหนีไป บังเอิญว่าต้นไม้เป็นที่อยู่ของหมี หมีจึงจับเขามากิน เขาจึงหย่อนใบคาบลงมา หมีคิดว่าเป็นหางจึงจับไว้คาบจึงบาดมือหมี ทำให้หมีกลัวแล้วหนีไปเขาจึงรอดตาย

ต่างหูคำ

นางราชเทวีของเจ้าเมือง ๑ หนึ่งเป็นขี้ทูด (คนโรคเรื้อน) เจ้าเมืองรู้จึงเกิดการต่อสู้ บังเอิญเจ้าเมืองใช้คาบฟันขี้ทูดแค่ไปถูกต่างหูคำข้างหนึ่ง เจ้าเมืองจึงได้รับต่างหูได้แม้จะจับขี้ทูดได้ นางก็หลบหนีไปแต่นางยังคิดคือเจ้าเมืองเสมอ เจ้าเมืองจึงแกล้งบอกนางว่าอีก ๑ คนจะมีงานมหรสพให้นางใส่ต่างหูที่ประทานแก่นาง นางจึงทำขึ้นมาใหม่แต่ก็ไม่เหมือนเดิม เมื่อเจ้าเมืองเห็นต่างหูที่นางใส่จึงเอานางและขี้ทูดจับแพลloydน้ำ เมื่อคายไปก็เกิดเป็นชะนีร้องว่า “กูด กูด” ส่วนขี้ทูดเกิดเป็นอู๋บ้างร้องว่า “ฮู้ เขย เขย”

คาบอดสองสหาย

ชายคาบอด ๒ คน คบหาเป็นเพื่อนสนิทกัน ทั้ง ๒ ไปพบชายคนหนึ่งกำลังเจาะรางหมอยู่ ทั้ง ๒ คนไม่เชื่อบอกว่าชายคนนั้นกำลังรังผึ้ง จนชายคนนั้นว่าคาบอดจึงบอกว่าเจาะรังผึ้งอยู่แล้วเอาห่อขี้ให้ทั้ง ๒ คน แล้วบอกว่าเป็นไขผึ้ง ทั้ง ๒ จึงพากันเดินไปต่อจนหิวข้าวจึงแกะห่อไขผึ้งแต่ได้กลิ่นขี้จึงเข้าไปที่ใหม่แต่ก็ยังได้กลิ่นอยู่ ทั้ง ๒ จึงตัดสินใจคมห่อไขผึ้งจึงรู้ว่าเป็นขี้ แล้วโมโหชาย

คนนั้นมาก ชายคนนั้นจึงให้ไม้คนละอันแล้วให้ทั้ง ๒ ตีคนแต่ไม่รู้ว่าเป็นใครคือ ชายคนนั้นจึงตีกันจน
ตาย

ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม หรือ ทศพิธราชธรรม คือ ธรรม ๑๐ ประการ ที่แสดงถึงความเป็น
พระราชา ในเอกสารโบราณล้านนา เป็นหลักปฏิบัติของพระราชาผู้ครองแผ่นดินที่ทรงบำเพ็ญคุณ
เป็นธรรมราชา หรืออาจหมายถึง พญาจักรพรรดิราชอีกด้วย ธรรม ๑๐ ประการนี้ ได้แก่ ทาน สіл
ปริจาค์ อาชรว มุทว อโกร อวิหิตตจ ขนุดจ สจจ และอวิโรธน์ คนใดเคารพบำเพ็ญปฏิบัติ
ตามบ้านเมืองเจ้าพระยาผู้นั้นจะมีความเจริญรุ่งเรือง

นกยางเจ้า

มีนกยางเผ่าเจ้าอุบายตัวหนึ่งอยากกินปลาในหนองน้ำทุกวันมันจะบินไปเกาะอยู่ที่คันไม้
ใหญ่ริมหนองน้ำ พู่ว่าสงสารปลาในหนองน้ำจึงที่ค้องพากันกลายเป็นเหยื่อของสัตว์ต่าง ๆ ในเวลา
น้ำแห้งสัตว์จึงกลัว นกยางจึงออกอุบายที่จะพาไปยังหนองน้ำแห่งใหม่โดยการคาบปลาไปวันละตัว
ปลาไม่ได้ไปหนองน้ำใหม่ แต่อยู่ในปากนกยาง ปุสงสัยจึงขอให้นกยางพาไปบ้างจึงก๊ิบคอนนกยาง
ไปปูเลื้อยเห็นก้างปลาในคอของนกยางจึงใช้ก้ามบีบคอนนกยางตายและได้เล่าเรื่องให้สัตว์น้ำ
ทั้งหลายฟัง

นกไล่เต๊ซ้าง

นกไล่เต๊ซ้างหนึ่งมีลูก ๒ ตัว ลูกทั้งสองยังไม่แข็งแรงบินยังไม่ได้ มีฝูงซ้างเดินผ่านมา นกไล่
จึงขอร้องซ้างให้เดินหลีกไปทางอื่น เพราะลูกตนยังบินไม่ได้พญาซ้างจึงเดินหลีกไปทางอื่น แต่ยังมี
ซ้างบาปตัวหนึ่งผ่านมาก็ไปจี้เขี้ยวใส่ปากไล่เต๊ซ้างจึงอาฆาตจึงไปบอกพญาไก่ บอกไก่ ไก่บอกนกค้อย
ก่ง นกค้อยก่งบอกแมลงวันหัวเขียวและได้วางแผนกันให้นกค้อยก่งจิกตาซ้างบอกและให้แมลงวัน
หัวเขียวขี้ใส่และให้ไก่ขันอยู่ริมคตลิ่งและเขี่ยร้องที่หน้าผา ซ้างนึกว่าเป็นหมูบ้านคนจึงเดินไปและ
ตกหน้าผาตาย(แท้คือชนะ)

นางงูอม

๗ เมืองแห่งหนึ่งมีลูก ๒ คน วันหนึ่งเมื่ออยากกินมะม่วงจึงชวนลูกไปเก็บมะม่วงพอไปถึง
เห็นมะม่วงสุกเต็มต้น แต่มีงูอยู่บนนั้น นางจึงขอความช่วยเหลือคนมะม่วงให้งูก็ช่วยนางเก็บมะม่วงได้
๑ หาบ แล้วนำไปส่งที่บ้านพ่อคดก็ก็มีชาขรูปร่างมาขออนด้วย นางก็จัดที่นอนไว้ พอรุ่งเช้านาง
ก็เห็นชาขรูปร่างนอนกับลูกสาว คนข้างบ้านได้ยินก็อยากได้ลูกเขยรูปร่างบ้างจึงสร้างไปหามะม่วง
เมื่อพบงูนึกว่าเป็นงูผู้วิเศษจึงนำมานอนกับลูกสาวที่บ้านฝ่ายลูกสาวร้องไห้ให้แม่ชาขรูรด แม่บอก
ว่างูรดเพราะรักในที่สุดงูจึงกลืนลูกสาวของนางทั้งตัว

นางชมพุกับเจ้าแสงเมือง

นางชมพุกับเจ้าแสงเมือง มีเมืองหนึ่งมีลูกชายชื่อเจ้าแสงเมืองเจ้าแสงเมืองได้ลาพ่อไปเที่ยวในเมืองต่าง ๆ ผู้เป็นพ่อได้มอบของวิเศษให้กับลูกชาย พอเดินทางเจ้าแสงได้ขึ้นเสี้ยนนกพุดกันเรื่องที่นางชมพุกับเจ้าแสงเมืองได้รบกับอ้ายสุหร่ายผู้เท่าไรก็ไม่สามารถเอาชนะจึงแกล้งยอมแพ้ให้ดูบาย ส่งสิ่งของไปให้เจ้าเมือง ๔ กล่อง โดยกล่องสุดท้ายเป็นกล่องอันคราญเจ้าแสงเมืองก็มารบกับเจ้าเมือง ผู้เป็นพ่อของนางชมพุกับได้ยอมแพ้และยกเมืองให้เจ้าแสงและอยู่กันกับนางชมพุกับ

นางบัวคำ

เจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีเมียหลวงชื่อนางบัวคำ นางอยากกินเนื้อกวางเจ้าเมืองจึงพาทหารเข้าไปล่ากวางมีนางยักษ์แปลงเป็นสาวสวยงามมากจนได้นางยักษ์เป็นเมีย นางบัวคำจึงต้องจึงหมอดูว่าถ้านางเกิดลูกมาจะไม่ดีแก่บ้านเมืองจึงส่งให้ทหารนำนางไปฆ่าทหารไม่ฆ่าแต่ฆ่าวัวควายแทนและนำหัวใจไปให้เมียน้อย พอโตเขาก็ออกตามหาแม่และก็พบแม่เขาออกไปหาพ่อแม่ได้เล่าเรื่องทุกอย่างให้ทุกอย่างให้เขาฟัง จึงเขียนจดหมายบอกพ่อว่าจะมารบ โดยพ่อไม่รู้ว่าเป็นลูกเขาบอกพ่อว่าเมียน้อยเป็นยักษ์พ่อไม่เชื่อ เขาจึงพิสูจน์ให้ดูเอานูยเมียน้อยเมียน้อยจึงกลับเป็นร่างยักษ์ เขาจึงฆ่าตัวพ่อจึงยกเมืองให้เขาครองเขากลับไปรับเมียและญาติมาอยู่ด้วยแล้วสร้างวัดให้ญาติอยู่จนถึงทุกวันนี้

นางปลาบุง

มีชายอยู่ ๓ คนปรึกษากันว่าจะไปหาปลา มีชายคนหนึ่งซื้อหน่ออะลองและชายอีกสองคนปรึกษาให้หน่ออะลองไปจับปลาบนยอดไม้หน่ออะลองจึงไปจับถึง ๑ วัน ก็มาเห็นปลาอยู่ในไซ จึงได้นำมาใส่ถังไว้ในหม้อ แม่ผู้คาบอดได้บอกกับเขาว่าอย่าทิ้งฆ่าเอาไว้วันหน้าหน่ออะลองไปหาหิน วันหนึ่งปลานั้นก็กลายเป็นหญิงสาวสวยงามมากออกมาทำกับข้าว นายหน่ออะลองกลับมาก็แปลกใจว่าใครทำเขาจึงแอบมองคิดเห็นแปลกประหลาดเป็นคนที่ออกมาทำอาหาร นายหน่ออะลองบอกให้นางกลับเป็นปลาให้ดูถ้าไม่ทำจะฆ่าตาย นางบอกว่าอย่าฆ่าถ้ามีอันคราญพวกเขาทั้งหมดจะเข้าไปอยู่ในคราญปลาอย่างปลอดภัย

นางมะพร้าว

พระอินทร์ได้โปรดให้เทวบุตรองค์หนึ่งมาเกิดกับคนหาปลา ๒ ตัวเมียโดยกำชับว่าช่วยสอนให้คนทำความดี เทวบุตรก็มาเกิดกับพรานหาปลาจริง ๆ พอโตเด็กก็ร้องมิให้แม่จับปูนางไม่พอจึงขับไล่ออกจากบ้าน พอโตเป็นหนุ่มก็ออกเดินทางไปเสี่ยงโชคที่อื่น พระอินทร์รู้สึกสงสารจึงนำพาทิพย์มาให้ และเดินทางมาถึงสวนมะพร้าวเห็นมะพร้าวสวยจึงอยากได้ แลได้นำมะพร้าวเดินทางมาด้วยเมื่อเขาตาย มะพร้าวยังคงอยู่พระอินทร์นำยามาให้เขากินเขาจึงขึ้นม้านก ๒ ตัวเมียคุยกันว่าที่ในมะพร้าวมีนางอยู่ข้างในเขาจึงทุบมะพร้าวนางก็ออกมาเขาจึงได้นำนางเป็นเมีย ยักษ์อยากได้นางเป็นเมียจึงเกิดการต่อสู้กันสุดท้ายยักษ์ก็ตาย

นางแมว

เมืองกะเปาะลาว เจ้าเมืองมีลูกสาว ๑ คนและได้แต่งงานออกไปทอดังได้ ๑ วัน ก็มีเจ้าชายต่างเมืองมาขอแต่งงานอยู่ทุกวัน เจ้าเมืองจึงบอกว่าขอให้ผมเหลือของคนตลอดลูกออกมาอีกคนจะให้แต่งงาน เจ้าชายจึงตกลงผ่านไป 12 เดือน เหลือตลอดลูกเป็นแมวจึงยกให้เจ้าชายไปบิดาไม่พอใจจึงไล่ไปอยู่ชายแดนสามปีไปทำงานนางแมวกลายเป็นหญิงสาวออกมาทำอาหาร พอสามปีกลับมาอีกกลับเข้าวังแมวคงเดิม เจ้าเมืองอีกเมืองหนึ่งรู้จึงออกอุบายต่าง ๆ เพื่อที่จะได้นางแมวมาเป็นของคนทำให้เจ้าชายรำคาญจึงได้อริฐานกลายเป็นขัณฑ์ ฝ่ายเจ้าเมืองจึงขอมแพะและยกเมืองให้คน

นางอำเอียง

ชายชากจนคนหนึ่งพบหม้อทองคำและเข้าเมืองไปแต่กลัวหม้อหายจึงนำไปฝากญาติ ๓ คน ญาติคนที่ ๑ หนูนุ่มมากคิดโลภจึงนำหม้อไปซ่อนไว้ ชาวเมืองก็ได้ไปขอหม้อทองคำแต่ญาติบอกว่าไม่รู้ไม่เห็นเรื่องรู้ถึงลูกสาวเจ้าเมืองนางจึงช่วยโดยให้ญาติรักคนให้พาไปคุุทรพย์สินและพบหม้อทองคำจึงนำไปให้ชายชากจน บิดานางรู้จึงโกรธนางกลัวนางจะรักกับชายชากจน นางโกรธจึงไม่ยอมพูด บิดาคิดว่าโค่นไม้ทำจึงหาหมอมารักษาในที่สุดชายต่างเมืองใช้วิธีต่าง ๆ และถามปัญหาซึ่งได้คำตอบผิด ๆ ถูก นางจึงอดที่จะพูดแก้ไขออกมาไม่ได้

นางอุเปมและสามลอ

นายสามลอและนางอุเปมทั้งสองเป็นลูกเศรษฐีทั้งสองรักกันและได้แต่งงานกัน ต่อมานางอุเปมท้องนายสามลอจึงพาเมียกลับบ้านเมืองของตน แม่นางสามลอได้หมั้นหญิงสาวไว้ให้แล้วจึงเกลี้ยคนางอุเปมมากจึงออกอุบายให้ลูกชายไปค้างแรมที่อื่นและได้ทรมาณลูกสะใภ้หลายวิธี นางจึงหนีออกจากบ้านระหว่างทางได้ตลอดลูกและได้คายที่บ้านเมืองของตน สามลอรู้ว่าแม่กลั่นเกลี้ยเมียของตนจึงออกตามหาพบชากศพลูกและรู้ว่าเมียของตนคายจึงแทนตนเองคาย แม้รู้ข่าวจึงเอาไม้คานมาคั่นกลางระหว่างศพแต่ทศพแล้ววันก็ลอยหมุ่นเป็นเกลียวขึ้น ไปบนท้องฟ้า

นายหมายเคื่อ

ชายคนหนึ่งอาศัยอยู่ใต้คันเคื่อ ทอดิคนั้นกำลังหากินผลไม้เคื่อบนคันและข้างล่างมีแมงจ้ำร้องขึ้นเสียงดังจึงตกใจจึงเอาลูกเคื่อคกใส่หัวนายพรานก็ตกวิ่งไปสะดุดเตาฟักทองกลิ้งไปถูกคันงา ผีงาแตกเมล็ดกระเด็นไปเข้าคาไก่ ไก่มองไม่เห็นจึงวิ่งไปชนหมูป่าหมูป่าวิ่งชนคันจนล้มกับนายหมายเคื่อโกรธจึงถามต่อไปเรื่อย ๆ ว่าใครทำสุดท้ายก็รู้ว่าแมงจ้ำทำจึงจับแมงจ้ำมาทำโทษโดยเอาเครื่องในออกหมด ดังนั้นแมงจ้ำจึงไม่มีเครื่องในจนถึงปัจจุบัน

น้ำมันนกแก้ว

ในเมืองคักกะโตนันมีผู้หญิงคาบอดกับลูกชายคนหนึ่งอยากทำการค้าขาย จึงเอาขี้หีของแม่ไปขายแต่ไทมากินจึงจับไก่อมาและพบคนคาบที่บ้านหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านอยากได้ไก่อจึงแลกกับคนคาบ พอนำคนคาบมาด้วยข้างก็มาเหยียบทับ คนขี้ข้างจึงชักข้างให้ เดินทางมาเรื่อย ๆ ได้พบกับคน

ทำหม้อ ต่อมาได้พบลูกสาวเจ้าเมืองกำลังทอดผ้า จึงนำเอาน้ำมันนกกวมมาทาที่ลูกสาวนั่ง พอนางลุกขึ้นก้นก็จะคัน “กวก” เจ้าเมืองบอกว่าใครที่ทำให้เสียนหายได้จะชกลูกสาวให้ ชายคนนั้นจึงเอาฝ่าหม้อมาขีด ๓ ครั้งเสียนจึงหายไป เจ้าเมืองจึงชกลูกสาวให้ ชายคนนั้นจึงนำแม่ดาบออกมาอยู่ในเมืองด้วยกัน

นิทาน

นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่นต่าง ๆ มีทั้งยาวทั้งสั้น เรื่องที่จารึกในใบลานถือว่าเป็นชาดก หากถอดเอาเรื่อง ประารธชาดก และประชุมชาดกหรือสโมธานออกแล้ว ก็คือนิทานนั่นเอง โดยเฉพาะเรื่องเล่าที่มีตัวละคร และไม่เน้นเรื่องความคลกนั้น จะนับไว้ในกลุ่มนิทาน โดยจัดกลุ่มดังนี้ ๑. เรื่องเกี่ยวกับจักรวาล ๒. สุภาษิต ๓. นิทานสัตว์ ๔. เรื่องรัก ๕. ความโง่ความฉลาด ๖. ผี วิญญาณ ๗. คำถาม ปริศนา ๘. พระพุทธเจ้า ๙. เรื่องท้องถิ่น ๑๐. นิทานแบบผสมผสาน

นิพพานสูตร

นิพพานสูตรเป็นพระสูตรที่พระอนันที่ได้อาจากพระพุทธเจ้าซึ่งแบ่งคนเราออกเป็น ๓ จำพวกได้แก่พวกที่มีคัมภีรนามากทำบุญเฉพาะส่วนของทานเกิดชาติหน้าจะเป็นผู้ที่มีสมบัติมาก แต่ไม่สง่าราศีทั้งยังไร้กำลังและปัญญา ส่วนผู้ที่รักษาศีลแต่ไม่ให้ทานจะเป็นผู้ที่สง่าราศีแต่ไม่มีทรัพย์ ส่วนผู้ที่หมั่นรักษาศีลแต่ไม่ภาวนา แต่ก็ยังให้ทานจะมีรูปร่างสง่าราศี มีสมบัติแต่ไม่มีปัญญา ฉะนั้นหากใช้คำสอนของ “ธรรมนิพพานสูตร” เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ โดยจะต้องหมั่นทำบุญทำทานรักษาศีลธรรมและภาวนาจึงจะสำเร็จนิพพานสูตร

บัวกับกิ้งก่า

นากบ้านกับกิ้งก่าเป็นเพื่อนกัน ทั้งสองผลัดกันไปหาอาหารเลี้ยงดูกัน นากออกไปหาก่อน โดยเอาหางแห่ลงไปในน้ำจึงได้ปลาเป็นอาหาร พออีกวันเป็นเวรกิ้งก่าและก็ได้ใช้วิธีเดียวกัน แต่ปลาตัวใหญ่กว่าจึงจับกิ้งก่าไป นากรอเท่าไรก็ไม่มาจึงออกไปตามหากิ้งก่าและหาปลาจนได้ ปลาตัวที่เขมือบกิ้งก่าไปพอผ่าท้องออกเจอกิ้งก่าจึงถามว่าทำไมมาอยู่ที่นี่ กิ้งก่าตอบปลาตัวใหญ่จึงเข้ามากินเครื่องในก่อน นากโกรธที่กิ้งก่าโกหกจึงเอาตะไคร่น้ำปาหัวกิ้งก่า กิ้งก่าจึงมีหัวสีเขียวจนถึงปัจจุบัน

เมฆ ๗ พวง

ในสุทธาชาดกจำนวนล้านนา แบ่งเมฆได้ ๗ พวงได้ดังนี้ คือ ๑) เมฆเสมอเสื้อ คือเมฆที่คิปปองร้ายสามี ๒) เมฆเสมอใจ คือ เมฆที่ไม่ประหยัด ๓) เมฆเสมอเจ้า คือ เมฆที่คั่งคัวใหญ่กว่าสามี ๔) เมฆเสมอแม่ คือ เมฆที่ทำทุกอย่างให้กับสามี ๕) เมฆเสมอท้องพิง คือ เมฆที่อยู่ใกล้ตัวของสามี

ปถมกัปปี

ปถมกัปปี หรือกัลป์แรกของโลกหลังจากอุบัติขึ้นมา เป็นชื่อคัมภีร์อักษรธรรมล้านนาเรื่องหนึ่งที่มี

แนวคล้ายเรื่อง ปฐมมูลฎี เพียงแต่ความละเอียดน้อยกว่าคัมภีร์ดังกล่าวต้นฉบับของคัมภีร์เรื่องนี้จารึกลงบนพื้สา คือ สมุทกระดาศสา กว้าง ๑๐ เซนติเมตร ยาว ๒๔ เซนติเมตร หนา ๑ เซนติเมตร ปกกลึงสีค่าเขียนด้วยหมึกดำเป็นอักษรธรรมล้านนา กัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ นายศรีเลา เกษพรหม ได้จากญาติในเชียงใหม่ปริวรรตแล้วและตีพิมพ์โดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๒๗

ปัญหาแก้ปัญหา

คำพิพากษานี้เป็นสำหรับผู้วินิจฉัยคดีที่จำเป็นต้องรู้จักเงื่อนไขของปัญหานั้น และใช้ปัญหาที่มีปมคล้ายกันมาแก้ปัญหานั้นๆ เหมือนกับคัมภีร์ล้านนาได้กล่าวถึงคือมีพญา ๒ องค์ เป็นข้าศึกต่อกัน องค์หนึ่งครองเมืองกาเลชยะ อีกองค์ครองเมืองโกสัมพี พญาเมืองโกสัมพีได้ให้เสนอำมาตย์ออกไปปราบพญาเมืองกาเลชยะ เมื่ออำมาตย์ไปเลย พญาได้เจอกับภรรยาของอำมาตย์ก็เกิดพอใจพอลงคันได้ปลอมตัวไปบ้านอำมาตย์เพื่อไปหาภรรยาอำมาตย์ แต่ทำไม่ได้ วันต่อมาอำมาตย์รู้อำมาตย์จึงแกล้งถามว่าราชสีห์อยากอาบน้ำที่สระแห่งหนึ่ง แต่รู้ว่ามิสนัขอาบอยู่จึงไม่อาบอำมาตย์แกล้งฝันเป็นลางร้ายพญาจึงบอกว่า ราชสีห์คงคิดว่าไม่มีเจ้าของแต่พอมิเจ้าของจึงกลับไปแต่ถ้าฝันว่าจะคืบหน้าแสดงว่าเป็นลางร้าย เพราะพญากลัวมีเรื่องกับอำมาตย์

ผานางคอย

นานมาแล้วมีพระธิดาองค์หนึ่งมีพระนามว่า อรัญญาณี วันหนึ่งพระนางได้ออกไปเที่ยวสวนอุทยานพร้อมกับนางสนมกำนัลระหว่างที่เสด็จพระนางได้พบกับราชองค์รักษ์หนุ่มซึ่งเป็นทหาร เมื่อทั้งสองได้พบกันก็รู้สึกพึงพอใจกัน หลังจากนั้นทั้งสองก็เริ่มมีความสัมพันธ์กันและได้เสกกัน และทั้งสองก็ได้พากันหนีแล้วได้มาหลบซ่อนอยู่ในถ้ำจนกระทั่งพระนางได้กำเนิดลูกน้อยทั้งสองก็ได้ช่วยกันเลี้ยงดู แล้วอัครเดชได้ออกไปหาอาหารในระหว่างที่กลับมาได้พบกับกองทัพของบิดา แล้วถูกทำร้ายจนถึงแก่ความตายนางและลูกก็นั่งคอยจนกลายเป็นหิน

ผีปกกะโหล้งจ๋มแดง

มีครอบครัวหนึ่งมีกันอยู่สองคนแม่ลูกมีอาชีพทำนาและหาของป่าไปขาย ปีนี้ฝนตกหนักมาไฉนไม่ทันจึงให้ลูกสาวไปนอนเฝ้าร้าน มีคืนหนึ่งเขาก็ได้ยินเสียงคนคิดเผยะดังขึ้น เสียงนั้นใกล้เคียงเข้ามานางเห็นคนคิดเป็นคนแก่ผมขาวรุงรังน่ากลัวได้ถามนาง นางจึงตอบคำถามของชายแก่อย่างไพเราะชายแก่ชอบใจจึงเดินคิดเผยะเข้าไปในป่าพอรุ่งเช้าหญิงสาวได้เปิดโอ่งแล้วเห็นเงินทองอยู่ในโอ่งจนเต็ม เรื่องราวของผีปกกะโหล้งนี้จึงแพร่ทั้งหมู่บ้าน มีหญิงหม้ายอยากได้เงินทองจึงให้ลูกสาวไปนอนเฝ้าร้านห่างก็ได้พบผีปกกะโหล้ง แต่นางตอบคำถามไม่ตรงเข้าจึงถูกสัตว์ร้ายกัดตาย

ผีม้าบ้อง

ผีม้าบ้องเป็นผีชนิดหนึ่งของล้านนา เกิดด้วยอิทธิฤทธิ์ของผีกละ คือเมื่อผีกละฤทธิ์แก่กล้าแล้วอาจแปลงเป็นผีม้าบ้องได้ ผีม้าบ้องมีลักษณะคือ ไข่แขนทั้ง ๒ พับอยู่ข้างหัว เอาศอกไปข้างหน้าสมมติว่าเป็นหูของม้า ใช้ฝ่าขาขวาม้าเป็นส่วนหางแล้วจะวิ่งในเวลากลางคืนเดือนมืดสงัดหรือยามก่อนรุ่งและมีเสียงเหมือนม้า ในสมัยนั้นผีม้าบ้องเป็นผีที่เล็ก ๆ ชาวล้านนากลัวกันมากเพราะเด็ก ๆ ชอบลงไปเล่นลานกลางบ้านตอนกลางคืน ผู้ใหญ่ไม่อยากให้เด็กลงเรือนยามค่ำคืนก็มักจะขู่ว่าผีม้าบ้องจะมาจับตัวไป

พระญาจักรพรรดิ

ในชาดิก่อนพระญาจักรพรรดิเป็นคนที่เก็บฟืนมาขายเพื่อยังชีพ เมื่อขายไปได้เกิดเป็นพระยาจักรพรรดิแล้วปลอมตัวเป็นคนสามัญธรรมดาออกเที่ยวกลางคืน พระองค์ได้เห็นขโมยจึงขอไปปล้นด้วยไม่นานก็ให้อำมาตย์ดูแลเมืองแทนตนเองจะปลอมตัวเป็นขอทานเพื่อหาเมียจากนั้นก็ออกเดินทางไปยังเมืองหนึ่งซึ่งเป็นเมืองของสหยา จากนั้นมาอีกเมืองหนึ่งเจ้าเมืองมีลูกสาว ๘ คน นางทั้ง ๘ ก็มีคู่รักแล้ว ส่วนคนสุดท้ายเป็นคนที่มีความเก่งกล้า

พระลอ

พระลอถูกมนเสน่ห์ของปู้เจ้าสมิงพรายทำให้หลงใหลพระเพื่อนพระแพงจนต้องสละละทิ้งบ้านเมืองเพื่อออกตามหา โดยมีนายแก้วนายขวัญพระพี่เลี้ยงเสด็จตามไปด้วย แต่พอถึงกลางทางก็ทรงทราบถึงลางร้ายแต่ก็ไม่ได้บอกใคร แล้วพระองค์ก็ทรงได้พบพระเพื่อนพระแพงซึ่งมีพระพี่เลี้ยงชื่อนางรินนางโรย โดยการนำของไก่อาม เมื่อเรื่องมาถึงหูของพระเจ้าย้าจึงทำให้ไม่พอพระทัยส่งให้คนไปฆ่าทั้งหมด และทั้ง ๘ ก็เสียชีวิตพร้อมกัน ปัจจุบันอัฐิของพระลอและพระเพื่อนพระแพงอยู่ที่ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

พระวินัย

พระวินัยปิฎกเป็นส่วนหนึ่งในพระไตรปิฎกว่าด้วยข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุ พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทโดยเฉพาะลังกา พม่าและไทย นับถือเป็นประการสำคัญ ในอันที่จะดำรงพุทธศาสนาไว้ให้คงมั่นคงตลอด ๕,๐๐๐ ปี จึงมีการทำสังคายนา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติแก่พระภิกษุในปัจจุบันให้ปฏิบัติตามกฎ ข้อวัตรต่าง ๆ

พุทธธรรมาภรณ์

พุทธธรรมาภรณ์ คือ ธรรมที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญในภพชาติต่าง ๆ และสังคมไว้เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ บารมี หรือปารมี ส่วนอุปปารมี คือ การสละพาหิรทาน โดยทั่วไปได้แก่การให้วัตถุสิ่งของทั่วไปมี ๓๐ ประการคือ ทานปารมี ศีลปารมี วิริยปารมี จันตปารมี ปัญญาปารมี เมตตาปารมี เนกขัมมปารมี สัจจปารมี และอธิฐานปารมี

พุทธอุปฐากวัดต์

วัตรข้อนี้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า เช่น การทำวัตรวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้าและเย็น การปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมกับการเป็น ภิกษุ ภิกษุณีหรือสามเณร มีคำสอนต่าง ๆ เช่น จันติธรรม คืออดทนในธรรม เป็นต้น ดังนั้นพุทธศาสนิกชนบุคคลจึงควรอุทิศหาความดีความชอบเอาไว้เพื่อสั่งสมบารมีให้กับตัวเอง

ม้วยเก้ากอง

ป็นคำอธิบายถึงการนับวันตามความเชื่ออย่างหนึ่ง โดยวิธีการนับว่าวันใดเป็นวันมงคลหรือวันมงคลโดยการนับเก้ากองรองพื้น หินดอก หินคาบ ฯลฯ ทั้งนี้ในวันเก้ากองนั้นจะกล่าวถึงหญิงโสเภณีคนหนึ่ง มีสามีเป็นคนหัวล้าน ๗ คน ที่ตายพร้อมกันเพราะกินเห็ดพิษ ซึ่งเรื่องดังกล่าวมักเรียกด้วยอีกชื่อหนึ่งว่า หัวล้านเบือเห็ด

มะม่วงลอกคราบ

เจ้าเมืองแห่งนี้ได้เลี้ยงนกแก้วตัวหนึ่ง นกแก้วจึงถามเจ้าเมืองว่าอยากได้อะไรคนจะเอามาให้ เจ้าเมืองบอกว่าอยากได้มะม่วงที่กินแล้วเป็นหนุ่มขึ้นมาอีกครั้ง นกจึงเอามาให้แล้วเจ้าเมืองก็เก็บเมล็ดไว้ไปปลูกพอมิผลก็สุกแล้วตกลงมาก็มีงูตัวหนึ่งมากัดผลมะม่วงไว้ คนที่กินจึงตาย เจ้าเมืองจึงฆ่านกเสียแต่ตอนหลังมาจึงรู้ว่าเป็นเพราะงูมากัดผลมะม่วง จึงคิดได้ว่าตัวเองที่ไม่รอบคอบหาใช่ความผิดของนกแก้วไม่

มาติกา

มาติกา หมายถึง แม่บทหรือธรรมเนียมในพระไตรปิฎกปรากฏ มี ๖๕ บท ซึ่งมีธรรมอยู่หลาย ๆ ข้อ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดความชั่ว เกี่ยวกับความขี้ดื้อ เกี่ยวกับกิเลส เกี่ยวกับธรรมที่มีอารมณ์ภายใน และธรรมที่มีอารมณ์ภายนอก เป็นต้น

มาลัยโปรดโลก

กัมภีร์โบราณเรื่อง พระมาลัยโปรดโลก มีเนื้อหาดังนี้ คือมีพระมหาเถรรูปหนึ่งชื่อ พระเทพมาลัย อยู่ในเมืองกัมไพศคาม วันหนึ่งเสด็จไปเมืองนรก และเห็นทุกสิ่งทุกอย่างในนรก จึงเกิดความคิดว่าจะกลับมาสั่งสอนผู้คนในเมืองของตน มิให้ทำชั่วเพื่อจะได้พ้นจากการตกนรก

มุลลิกิตติ

มีเมืองชื่อ เมืองจำปามีกษัตริย์ชื่อ ัษสภกิตติ ซึ่งพระมเหสีท้องอยู่ แต่มีท้าววิโรหะชกัทพ มาตี กษัตริย์เลขาพาพระมเหสีหนีไปอยู่ในป่า ต่อมากษัตริย์ก็โดนจับ และกุมารก็เกิดขึ้นมาชื่อ มุลลิกิตติ จึงถามหาพระบิดา และขอโดนประหารแทนพระบิดา แต่ไม่มีอะไรที่จะทำร้ายระคายเคือง กุมารได้เลขา ต่อมาพระมเหสีก็ตาม กุมารก็ขอคายแทนแม่ แต่แล้วไฟก็ไม่ไหม้กุมารอีก และแล้ว กุมารก็ได้ครองเมืองสืบไป

มุลละเหล้า

มีพราหมณ์คนหนึ่งพบต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งมีกรวยอยู่และน้ำก็ขังอยู่ในนั้น ผลไม้ต่าง ๆ ก็ตกลงไปหมักคั่วอยู่ในนั้น นายพราหมณ์ก็คั้นน้ำนั้นก็เกิดอาการเมา จึงนำน้ำนี้กลับมาในเมืองและคนในเมืองคั้นแล้วก็เกิดอาการเมาทำให้เกิดความฉิบหาย ต่อมาพระโพธิสัตว์ก็แปลงกายเป็นพราหมณ์ลงมาสั่งสอนมนุษย์ถึงโทษของน้ำนั้น (เหล้า) และให้หันมาถือศีล ๕ ศีล ๘ แต่คนก็เกิดความเลิกลาย จึงแอบเก็บเชื้อของเหล้าไว้ จึงทำให้เหล้าแพร่หลายต่อมาจนทุกวันนี้

เมียทรยศ

เจ้าเมืองแห่งนี้มีบุตรอยู่ ๒ คน จึงแบ่งให้บุตรครองเมืองคนละเมือง แต่คอนหลังมาผู้น้องก็ไปตีเมืองของผู้พี่ ผู้พี่ก็พาเมียหนีเข้าป่า ชายผู้นี้ได้กรัดแขนตัวเองให้เมียค้ำเลือดแทนน้ำแล้วก็มาตั้งทัพใกล้ฝั่งน้ำแห่งหนึ่ง จากนั้นเมื่อก็ก่ใจที่ถูกค้ำแขนลดยน้ำมาได้ ต่อมาก็จึงคิดฆ่าแล้วจะอยู่กับซู้ แต่ฆ่าไม่ตายและได้กลับมาครองเมืองดังเดิม แต่แล้วเมื่อกับซู้ก็เข้าเมืองแห่งนี้ เจ้าเมืองจำได้ว่าเป็นเมียกับซู้จึงไล่ออกเมืองไป เกิดแผ่นดินแยกทั้ง ๒ จึงตกลงไปด้วยบาปของเขาเอง

เมียะชิงตาน

ในวันแต่งงานของหนุ่มสาวคู่หนึ่ง มีชายคนหนึ่งบอกว่าถ้าคู่นี้มีลูกเป็นผู้หญิงคนก็จะแต่งงานด้วย ถ้าเป็นผู้ชายก็จะเป็นเพื่อนกัน เมื่อมีลูกก็ได้ลูกผู้หญิงมาจริง ๆ แต่ ๒ ฝ่ายเมื่อกลับคิดโกงต่อชายผู้นี้ ทั้ง ๆ ที่ชายผู้นี้รับใช้เขามาตลอด สุดท้ายลูกสาวก็หนีไปกับชายผู้นี้ แต่ก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้ทั้ง ๒ แยกกัน แต่หญิงคนนี้ได้ครองเมืองแห่งหนึ่ง จึงคิดจะตามหาชายผู้เป็นสามี สุดท้ายก็พบกันชายคนนี้ก็ครองเมืองและนางก็เป็นเมียของเขาสืบมา

เมืองของน้อย

คนในเมืองของน้อยเป็นพวกผีแมนไม่พูดโกหก อยู่มาวันหนึ่งผีคนหนึ่งก็พบกับมนุษย์คนหนึ่งจึงพาไปเที่ยวเมืองตัวเอง ชายคนนี้ได้กราบทูลที่เมืองนี้จนมีบุตรคนหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่งเขาพูดโกหก เมียของเขาจึงให้เขากลับและเอาขมิ้นจำนวนมากให้กลับไปด้วย แต่ชายคนนี้อาจถึงเสียเป็นส่วนใหญ่ ทอกลับถึงเมืองตัวเองขมิ้นเหล่านั้นก็กลายเป็นทอง เขาจึงกลับไปเก็บที่ทิ้งไปก็ไปไม่ได้ เพราะพื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นป่าหมดแล้ว

ยักษ์ฉิม

มีพระยาเจ้าเมืองคนหนึ่งมีเมีย ๒ คน ซึ่ง ๒ คนนี้ไม่ถูกกัน เมื่อเมียน้อยมีลูกเมียหลวงไม่มีจึงทุบตีรัดเอาลูกออก ต่อมาเมื่อ ๒ คนตายไป เมียน้อยเกิดเป็นไก่เมียหลวงเกิดเป็นแมวไก่ไข่ออกมาแมวก็มาขโมยกินต่อมาไก่และแมวตาย แมวไปเกิดเป็นยักษ์ฉิม ไก่เกิดเป็นคนมีลูกเมื่อนางเกิดลูก ยักษ์ฉิมก็มากินทุกครั้งเมื่อพระพุทธเจ้ามีอยู่ จึงบอกให้นางและสามีให้ยึดถือศีล ๕ ละเว้นอบายมุขให้ทำนาและดูแลยักษ์ด้วยให้นางยักษ์คอยบอกเรื่องฟ้าฝน และสองฝ่ายเมื่อกินได้ปีละมาก ๆ เมื่อชาวบ้านมาถามจึงบอกว่ามียักษ์คอยช่วยจึงเกิดประเพณีสร้างกระท่อมให้ยักษ์อยู่คอยช่วยเหลือ

เรือหายหือเอาเรือทวย

๑. พิจารณาตามกาล พิจารณาโดยใช้เวลาเป็นเครื่องตัดสิน๒. พิจารณาตามโอชารส การพิจารณาตามเหตุและผลโดยพิจารณาจากต้นตอของสาเหตุ๓. พิจารณาตามบุคลิกลักษณะ เป็นการพิจารณาโดยการได้ส่วนยึดหลักคำพูดเป็นสำคัญมีการเพิ่มโทษตามลำดับ๔. พิจารณาตามลหุ พิจารณาโทษตามหลักฐานขั้นต้น๕. พิจารณาตามรส พิจารณาตามสิ่งที่ได้กินและลิ้มรส ลักษณะแม่มึงดี

ผู้หญิงที่ดีจะต้องดูแลเอาใจใส่พ่อแม่และสามีของตนเองนอนดึกและตื่นแต่เช้าทำความสะอาดบ้านเรือน มีความอดทน มีใจผ่องใสบริสุทธิ์ ไม่พูดจาว่าร้ายคนอื่นไม่ย่อท้อต่อการทำงาน เอาใจใส่สามีของตนเอง บิดาและมารา มีความอดกลั้นไม่โกรธง่าย อบรมสั่งสอนลูกหลานทุกคน ด้วยวาจาที่อ่อนหวานไพเราะ ผู้หญิงที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้ว เป็นหญิงผู้ประเสริฐจะไม่ตกทุกข์ได้ยากแม้จะเป็นธิดาของคนอื่น

ลูกเขยคาบอดน้ำใส

มีแม่ลูกคู่หนึ่งเป็นชาวนา วันหนึ่งแม่ได้บอกกับลูกว่าหากมีหนุ่มมาเกี้ยวให้ลองจับมือดูถ้ามือสากให้เลิกคนนั้น หนุ่มคาบอดน้ำใสได้ยินเข้าจึงออกอุบายจนได้เป็นเขยของบ้านนี้ วันหนึ่งคนหาทางขึ้นบ้านไม่เจอ แต่หลงเข้าไปในเล้าไก่แล้วยังเดินไปเหยียบขันโคกอยู่เป็นประจำ แม่จึงสงสัยและจับได้จึงไล่ชายคนนี้ออกจากบ้าน

ลูกฆ่าแม่

ชายชาวนาคนหนึ่งมีฐานะดี เมื่อไปทำนาแม่ก็จะส่งข้าวให้ทุกวัน แต่เขาก็หาเรื่องด่าแม่เสมอ วันหนึ่งเมื่อเขาเห็นแพะกินนมแม่ก็จะทำความเคารพเสียก่อนเขาจึงนึกได้ เมื่อแม่มาถึงเขาจึงวิ่งไป แต่แม่คิดว่าชายคนนี้จะมาทำร้ายจึงวิ่งหนีแต่ไปไม่ไหวจึงกระโดดลงไปคาบในหนองน้ำ เขาจึงถามหาหญิงแก่ที่หน้าเหมือนแม่แต่ก็ไม่เจอ วันหนึ่งพระเถระก็ปลอมตัวหน้าเหมือนแม่เขาและได้เข้าไปอยู่ในบ้านกับชายหนุ่ม ชายหนุ่มก็ปรนนิบัติอย่างดีที่สุดทำชายหนุ่มรู้เรื่องทั้งหมดพระเถระก็เทศน์ให้ฟังในที่สุกก็นอบวชไปปรนนิบัติพระเถระ

วอกโคหิน

เรื่องวอกโคหิน หรือวอกไข่หิน เป็นนิยายที่จารลงในใบลาน มีหินก้อนหนึ่งลักษณะเหมือนไข่ วันหนึ่งหินนั้นก็แตกกลายเป็นวอก วอกตัวนี้ได้ตั้งตนเป็นหัวหน้าหลายปีต่อมาได้ไปเรียนวิชากับฤาษีจนเก่ง และได้สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นพระอินทร์ส่งเทวดาไปปราบแต่ไม่สำเร็จในที่สุดก็ได้พ่ายแพ้แก่พระพุทธรเจ้า พระองค์จึงเสกให้คอยทับไว้ ซึ่งคอยนั้นก็คือคอยเขียงควา จังหวัด เชียงใหม่

วันลักเสียวขอมเสียว

มีผิวเมียบอกหนึ่ง เมียมีผู้หัวของนางจึงแกล้งคาบอด เพราะอยากรู้ว่าเมียคนมีผู้หรือไม่ ในวันหนึ่งนางจึงไปหาผู้ พอรุ่งเช้าก็ให้ไปซ่อนในไหใบใหญ่เข้านั้นผิวของนางอยากอาบน้ำอุ่นนางจึงคิดไฟค้ำน้ำให้แล้วไปตลาด สามีนางได้ยกหม้อน้ำร้อนเทลงไปในไหแล้วเอาเท้าเหยียบขายผู้ให้จมอยู่ในน้ำร้อนจนตาย พอนางกลับมาเห็นก็นำศพไปฝัง แต่ไม่มีคจึงหันศพเป็น ๒ ท่อนแล้วแบกทิ้งที่แม่น้ำ แต่อีกท่อนหนึ่งแบกไปทิ้งไม่ทัน เพราะสว่างก่อนพอก่อนรุ่งจึงแบกไปทิ้งอีกท่อน

สองพี่น้อง

ทั้ง ๒ เป็นลูกของช่างตีเหล็ก เมื่อพ่อแม่ตายทั้ง ๒ ได้ ทรัพย์เศษจากพญานาค ทั้ง ๒ จึงแยกทางกันที่ได้เมียเป็นจึง ส่วนน้องได้เมียเป็นชาวท่าเรือ ค่อมาน้องคิดถึงที่จึงได้ได้หาระหว่างทางเจอถึง ๒ แม่ลูก ซึ่งเป็นเมียและลูกของพี่ แต่คนไม่รู้จึงฆ่ากินเป็นอาหาร และพี่ชายรู้จักจึงผลักน้องตกเหวแต่ไม่ตาย แล้วได้ไปเมืองที่เจ้าเมืองตาย และต้องมีผู้มาเป็นเจ้าเมืองแทน โดยการเสี่ยงทายได้น้องมาเป็นเจ้าเมืองจึงชวนพี่ชายมาอยู่ด้วย

สองสหาย

ชาย ๒ คนเป็นเพื่อนรักกัน ชอบร้องเพลง คิดซึ่ง เมื่อเจ้าเมืองเห็นจึงสงสัยว่าทำไมถึงว่าเร่จึงให้ทองกลับบ้าน ทั้ง ๒ คนได้แต่เฝ้ามองไม่มีใจที่จะเล่นอะไร เจ้าเมืองก็ไม่ได้ยินเสียงหัวเราะที่

สนุกสนานของทั้ง ๒ คน ทั้ง ๒ คนจึงตัดสินใจเอาทองไปคืน เพื่อที่เขาจะได้มีความสุขเหมือนเดิม

สองสหาย

ชาย ๒ คนเป็นเพื่อนรักกัน ชอบร้องเพลง คิดซึ่ง เมื่อเจ้าเมืองเห็นจึงสงสัยว่าทำไมถึงว่าเร่จึงให้ทองกลับบ้าน ทั้ง ๒ คนได้แต่เฝ้ามองไม่มีใจที่จะเล่นอะไร เจ้าเมืองก็ไม่ได้ยินเสียงหัวเราะที่สนุกสนานของทั้ง ๒ คน ทั้ง ๒ คนจึงตัดสินใจเอาทองไปคืน เพื่อที่เขาจะได้มีความสุขเหมือนเดิม

สัง (อะไร)

เมืองแห่งหนึ่งมีสาธอยู่ตัวหนึ่ง สาธตัวนี้ทำหน้าที่เลี้ยงชาวเมือง จนวันหนึ่งเกิดทนไม่ได้จึงหนีไปมหาสมุทรก็เจอกับปลาก็ถามว่า เจ้าคนทำไม ปลาก็ตอบว่า อยากไปอยู่ในเมือง สาธก็บอกไปอีกว่า ถ้าเจ้าเข้าเมืองก็ต้องถูกฆ่า ปลาก็บอกไม่เป็นสัง ในท้องมีอีกเป็นล้านเป็นแสน สาธจึงเอาปลาเข้าเมือง คนในเมืองไม่มีอาหารกินจึงกินปลาเป็นอาหาร มีปลาตัวหนึ่งบอกพวกของมันให้เรียกตัวเองว่า“สัง” จากนั้นผู้คนก็คิดปากมักจะพูดว่า กินสัง (กินอะไร)

สังเกชา

เจ้าเมืองๆหนึ่งมักจะให้ไพร่มาทำนาวันหนึ่งไพร่ทำนาว่าจะมีคนที่มีความสามารถมาเจ้าเมืองหวั่นกลัวจึงสั่งให้ฆ่าทุกคนที่เกิดวันเดียวกับที่ไพร่ทำนา ค่อมไพร่ทำนาค่อและบอกว่าไม่สามารถฆ่าคนๆนั้นได้แล้วเพราะเป็นพระแล้ว เจ้าเมืองจึงให้พระกินเหล้าและจับมาเป็นมหาดเล็ก ค่อมาเรียงใหม่ต้องการกำลังเสริม เจ้าเมืองให้สังเกชาไปหาม้ามา ๕ ตัว สังเกชาเลือกมาโคยใช้

ใบทองดำตัวไหนเหยียบแล้วไม่มีรอยก็เลือกตัวนั้นแล้วก็ไปที่เชียงใหม่ และเจ้าเมืองไม่พอใจมากที่มีเพียง ๕ คน จาก ๕ แสน สังเกซาจึงแสดงความสามารถโดยถือคบเพลิงขึ้นมาวิ่งไปรอบๆ จะเห็นไฟเป็นเส้น ๆ

สังคินี

ธัมม หรือ คัมภีร์ สังคินี เป็นคัมภีร์ที่นิยมถวายเป็นความเชื่อว่าคัมภีร์อภิธรรมเรื่องนี้ จะประจำตัวอยู่กับทารก ในครรภ์ซึ่งเป็นบทเรียกขวัญนาคที่ว่าด้วยการปฏิสนธิ ซึ่งเรียกว่าสังคินี เข้าประจำตัวทารก และคัมภีร์นี้ยังเป็นคัมภีร์ร่มคดา คือ คัมภีร์ที่ผู้เกิดวันอาทิตย์ควรที่จะสร้าง คัมภีร์นี้

สังโยชน

สังโยชน คือ กิเลสอย่างหยาบซึ่งผู้ที่สำเร็จอรหันต์จะต้องตัดขาดถึงสังโยชน มี ๒ ประเภท คือ โอรัมภาคิยะ เป็นกิเลสอย่างต่ำ เช่น รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชา และอุทธัม ภาคิยะเป็นกิเลสอย่างสูง เช่น ลักขาทิฏฐิ วิจิฉิชา สัตถพคาปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ

สังจะ

หนุ่มสาวคู่นึงแต่งงานกันแล้วสัญญาว่าถ้าใครคนใดคนหนึ่งตายจะไม่แต่งงานกับใคร ต่อมาสาวคนนางจึงอาลัยอาวรณ์ซัดเอาหัวกะโหลกใส่ขาม แล้วเดินผ่านบ้านเมืองต่าง ๆ นางเป็นคนสวยมีแค่คนมาขอแต่งงานแม้แต่เศรษฐี แต่นางกลับปฏิเสธเศรษฐีบอกว่าถ้าใครสามารถแต่งงานกับนางได้จะให้ ๑,๐๐๐ คำลึง ชายคนหนึ่งตอบตกลงแล้วไปตามหานางโดยซัดเอาหัวกะโหลกแล้วอ้างว่าเป็นเมียของคนที่ยายแล้ว พอดตกตึกก็บอกว่าอย่าให้สามีของเธอมายุ่งกับภรรยาของเขา พอนางหลัง ชายคนนั้นก็แอบเอาหัวกะโหลกมาใส่ในขามแล้วบอกว่าสามีของเธอมายุ่งกับภรรยาของเขา เจ้าเมืองจึงตัดสินปัญหาให้ผู้แต่งกับผี คนแต่งงานกันคน

สัปปริสธัมม

สัปปริสธัมม คือ ธรรมของสัตบุรุษมี ๑๖ ประการ คือ ธัมมัญญตา คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ อักคัญญตา คือ เป็นผู้รู้จักประทุพผิตินให้เหมาะสม อักกัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล มัคคัญญตา เป็นคนรู้จักประมาณ เช่น กินอาหารให้พออิ่ม กาลัญญตา คือ เป็นผู้รู้จักเวลา ตรงต่อเวลา ปริสัญญตา เป็นผู้ที่มีกิริยามารยาท ปุญฺญโรปปัญญตา เป็นผู้รู้จักเลือกคบคน

สมณโฆวาทนุสาสนี

สมณโฆวาทนุ สาสนีเป็นโอวาทคำสอนการเน้นข้อวัตรปฏิบัติที่พระภิกษุ สามเณร จะต้องปฏิบัติสม่ำเสมอ เช่น จีวรปฏิสังขตคาวคค์ คือ พระภิกษุ สามเณร จะต้องดูแลเอาใจใส่ผ้าไตรจีวรของตน ถ้าใครจีวรขาดไม่ให้ภิกษุหรือมาใส่ แต่ให้หาผ้าคลุมสพมาดัดเย็บใช้เอง เป็นต้น

เส็ดคำแชะ

เส็ดเป็นลูกหญิงหม้ายคนหนึ่ง นางอยากไปทำบุญอีกฝากน้ำตรงข้าม แต่ไม่มีเรือเมื่อมี พระสงฆ์กับเจ้าพระยาเจ้าเมืองผ่านมาก็ไม่รับนางไปด้วย นางจึงอธิฐานขอลูก ๓ คน เพื่อให้

กลับไปแกล้งโดยเส็ดไปแกล้งพวกแะะคกเบ็ดไม่ได้ปลาจึงหลอกให้เขาไขเป็นเหยื่อแล้วแอบคำ
ลงน้ำไปเก็บไขทุกครั้ง

เสนาสนปฏิบัติสังยุตต์

เกี่ยวกับการปฏิบัติที่พระภิกษุจะพึงกระทำต่อที่อยู่อาศัยเมื่อเสนาสนและอาศรมก็ให้หมั่น
ปัดกวาดเช็ดถู หยากเชือกที่เก็บรวมไว้ให้นำไปเทนอกวิหารทุกๆคำ ตอนเย็นควรกวาดกุฏิวิหาร ข้อ
ปฏิบัติในการปฏิบัติสังวรต้อนรับโดยเฉพาะการต้อนรับสตรี และการปฏิบัติสุดท้ายคือการเข้าเวจ
กุฏิหรือส้วม

เสียวผิเสียวคน

แต่ก่อนมีเด็กวัดคนหนึ่งไปเที่ยวสาว ค่อมมาผิเข้าตัวจึงไปบอกพระ พระจึงใช้ก้อนทุบตี ผิ
จึงขอตัวและสัญญาว่ามีเรื่องอะไรจะช่วย เมื่อเด็กวัดโตขึ้นได้เฒ่ามาจากเมืองนรก ขุนแจ่งผู้เป็นผิ
อยากได้เมียของเขาจึงคิดฆ่านาง แล้วนำมาเป็นเมียของคน แต่เพื่อนผิก็ช่วยไว้ได้ตลอด ตั้งแต่นั้น
มา ๒ ผัวเมีย จึงอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขมาโดยตลอด

เสื่อ คน งู ลิง

มีชายคนหนึ่งเป็นเพื่อนกับลิง งู เสื่อ วันหนึ่งไปตัดไม้ในป่าแล้วนำท่อน ๒ ผัวเมียได้ช่วย
ไว้ ทั้ง ๔ ตำนีบุญคุณก็ตอบแทนโดยคนเป็นลูกบุญธรรมของ ๒ คาบาย ค่อมมาลูกสาวเจ้าเมืองทำ
สร้อยเพชรหายซึ่งรู้ตัวหนึ่งคาบไป ๒ คาบายไปพบจึงให้ลูกเลี้ยงไปขาย แล้วถูกจับแต่โทษว่าคา
บายขโมยมา คาบายจึงขอให้งูช่วย ค่อมมาเจ้าเมืองได้ฟังความจริงจึงปล่อย ๒ คาบาย แล้วฆ่าชายผู้นั้น
เสื่อ

เสื่อกับกระต่าย

เมื่อก่อนเสื่อกับกระต่ายเป็นเพื่อนกัน กระต่ายเจ้าเล่ห์ก็แกล้งเสื่อตลอดจนทนไม่ไหว ค่อมมา
กระต่ายจุดไฟชนหลังเสื่อ เสื่อโกรธตะปบถูกหางกระต่ายจึงควั่นตั้งแต่นั้นมา ไฟก็ติดอยู่บนหลัง
เสื่อ เมื่อวิ่งผ่านวัถกับบอกให้วิ่งไปในป่าหยาตาคแล้ววิ่งผ่านควายจึงบอกให้วิ่งลงน้ำเสื่อจึงอาบหัว
มาก ดังนั้นเมื่อเสื่อเห็นวัถที่ไหนก็จะจับกิน แต่ถ้าเจอควายดำไม่จำเป็นก็จะไม่กิน

เสื่อกับลิง

ลิงตัวหนึ่งไปหาเสื่อลูกอ่อนตัวหนึ่งแต่กลับพบลูกเสื่อ จึงฝากบอกแม่เสื่อว่าถ้าอยู่จะ
สังหารเสื่อ คณวันที่ ๓ ลูกเสื่อจึงบอกแม่ซึ่งแม่เสื่อโกรธมากจึงแอบซ่อนอยู่ เมื่อลิงมาอีกจึงไล่จับลิง
แต่ลิงก็หนีรอดไปได้ตลอด จนทั้งคูเหนื่อยจึงนอนพัก แต่แม่เสื่อนอนทับรุ่งอรุณ งูก็กัดเสื่อตาย ลิงจึง
รอดตัวไปได้

เสื่อขอเรียนเอาวิชาแมว

ในภัทรกัปก่อนเสื่อขอเรียนวิชาต่างๆจากแมวแต่แมวคิดว่าถ้าสอนวิชาให้หมดมนุษย์จะถูก
เสื่อกินเป็นอาหาร จึงเลือกสอนให้บางวิชา และสอนกลับกันกับวิชาที่แมวใช้อยู่ คือ สอนเสื่อให้

กินมนุษย์ทางดินก่อน เพื่อให้คนมีเวลาร้องขอความช่วยเหลือ และอีกวิชาที่ไม่สอน คือ ขึ้นต้นไม้
จึงเห็นว่าเสือขึ้นต้นไม้ไม่ได้ลงต้นไม้ไม่เป็น

เสือเขน

เสือเขนคือเสือสมิง เชื่อกันว่าเกิดจากเสือที่กินคนมาก ๆ สามารถแปลงตัวเป็นคนได้มีเรื่อง
เล่าว่าพรานหนุ่มจำเป็นต้องไปนั่งห้างคอนกลางคืน ทั้งที่เมียต้องแก่คคก็มีคนมาเรียกให้ลงจาก
ห้างบอกว่าเมียจะคลอด พอเขาลงมาคน ๆ นั้นก็กลายเป็นเสือตะปบเขากัน

หนูกินเหล็ก

เศรษฐี ๒ คนเป็นเพื่อนกันคนหนึ่งโง่อีกคนขี้โกง ทั้ง ๒ ค้าขายแล้วจะแบ่งกำไรกันตลอด
ต่อมาคนขี้โกงโกหกกว่าเหล็กที่นำไปแลกทองถูกหนูกินหมด ต่อมาคนบอกว่าไม่จริงบอกให้เข
นำลูกคนขี้โกงมาเลี้ยงแล้วหลอกว่านกคาบไป ดังนั้นทั้ง ๒ พากันไปให้ศาลตัดสิน ศาลจึงให้น
เด็กไปกิน แล้วให้นำกำไรมาแบ่งให้เศรษฐีโง่ด้วย

หมาลุย

มีชายสูงอายุคนหนึ่ง เมียเขาได้เสียชีวิตไปจึงเอาผู้หญิงคนหนึ่งมาเป็นเมีย และนางกาไวเกลียดเจ้า
บุญปิ่น ซึ่งเป็นลูกเมียก่อนมากจึงพยายามนำบุญปิ่นไปทิ้งในป่า บุญปิ่นมีหมาแสนรู้ตัวหนึ่งชื่อ
ว่าหมาสุข ซึ่งได้ช่วยชีวิตบุญปิ่นไว้ แล้วบุญปิ่นก็ถูกนำไปปล่อยอีก มีชก ๒ คนรับบุญปิ่นและ
หมาสุขไปเลี้ยง และสอนวิชาอาคม เจ้าบุญปิ่นก็ได้แต่งงานกับลูกสาวพญา

หมูหิน

เจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีเมีย ๒ คน เมียหลวงมีลูกชาย ๒ คนเมียน้อยมีลูกสาว ๑ คน ก็อิจฉาจึงยุ
เจ้าเมืองว่าเป็นลูกชู้จึงจับทั้ง ๓ ปล่อยแพ แ่แพแตกทั้ง ๓ จึงพลัดกันไปคนละทิศละทางโดยแม่
ลอยไปเมืองหนึ่ง โดยได้เป็นเมียเจ้าเมือง บุครคนเล็กไปพบญาติคนโคพระอินทร์มาช่วย ต่อมาทั้ง
สามก็ได้มาพบกัน ฝ่ายเจ้าเมืองรู้ว่าเมียน้อยไม่ดีจึงนำไปปล่อยแพ แล้วได้เป็นเมียเจ้าเมือง เมื่อ
น้องชายรักลูกสาวเจ้าเมือง แ่ถูกแม่เลี้ยงกีดกันพี่ชายจึงมาช่วย แล้วฆ่าแม่เลี้ยงแล้วเล่าความจริงให้
พ่อฟังจึงกลับไปรับเมียหลวงกลับคืนมา

เหตุโคหมาได้กินข้าว หมูได้กินแกลบ

พระพุทธเจ้าได้หมอบหมายให้หมูและหมาช่วยกันปลูกข้าว หมูเป็นสัตว์ที่ขยันใช้ปากขุด
ดิน ส่วนหมาเอาแต่หลับหลังจากไถดิน และเพาะเมล็ดข้าวเสร็จหมูก็นอนหลับไป ส่วนหมาพอ
ตื่นก็เห็นหมูทำเสร็จหมดแล้วจึงวิ่งผ่านไปผ่านมาจนทั่ว พระพุทธเจ้ากลับมาไปดูที่ไร่มีแ่รอยเท้า
หมาจึงสั่งว่าบัดนี้ไปให้หมากินข้าว และลงโทษหมูโดยการคบบปากและให้กินแกลบ

เหตุใดหมาอยู่นอกเเมวอยู่ใน

บุครราชพญาเจ้าเมืองได้พบลูกสาวของเศรษฐีคนหนึ่งและอยากได้ลูกสาวเศรษฐีเป็นเมีย พอได้เห็นเพชรสีแสดของเศรษฐีก็อยากได้มากไม่รู้ว่าจะเอามาได้อย่างไร จึงใช้ให้หมากับเเมวไปเอามา พอหมาได้เพชรสีแสดมา เมางกับหมาจึงออกเดินทางแคว่ระหว่างทางหมาเดินข้ามแม่น้ำเห็นปลา จึงเห่าเพชรคนน้ำ เมางจึงบังคับให้กาลงไปคาบเพชรในน้ำ จากนั้นก็เดินทางต่อระหว่างที่หมากับเมาวลับอีแร้งก็มากาบเพชรไป เมางจึงทำให้หมาแกล้งคายพออีแร้งจะมากินหมาเมางจึงตะบุนอีแร้งและได้เพชรมาให้ลูกชายพญาเจ้าเมือง ลูกชายพญาเจ้าเมืองเห็นความดีของเมางจึงให้เมาวนอนข้างใน

เหตุที่ต่อต้าน

สาเหตุที่ทำให้คนอื่นเกลียดชังตนเอง มี ๑ ประการดังนี้ ๑) ชอบติคนอื่น
๒) ชอบมองหน้าคนอื่น ๓) ชอบเอาชนะคนอื่น ๔) คิดแต่จะเอาของคนอื่นมาเป็นของตน ๕) ชอบดูถูกคนอื่น ๖) ชอบกู่หนีขี้มึนแล้วไม่สงัด ๗) ชอบก่อความเดือดร้อน การกระทำเหล่านี้จะทำให้ผู้อื่นเกลียดชัง

เหตุที่เป็นโทษ

สาเหตุที่ทำให้เกิดโทษต่อตนเอง มี ๘ ประการดังนี้ ๑) หยอกล้อกรรยาของผู้อื่น ๒) ไปขึ้นบ้านคนอื่นเมียเจ้าของไม่อยู่ ๓) ชอบกล่าวมุสาวาท ๔) ชอบนินทา ๕) ใช้อวดสอครู้สอเห็น ๖) เมื่อขึ้นบ้านผู้อื่นมักจะสอคาคุที่เก็บสมบัติ ๗) เดินทางไปในป่ากับภรรยาผู้อื่น ๘) ไม่รู้จักรับประกาศให้คนอื่นทราบ การกระทำเหล่านี้จะทำให้เกิดโทษกับตัวเอง

เหตุที่วินาศนิพทาย

สาเหตุที่ทำให้ตนเองวินาศนิพทายทั้งชื่อเสียงเกียรติยศ และสิ่งที่ตนเองควรจะได้ มี ๘ ประการดังนี้ ๑) มัวเมาในการเล่น ๒) มีจิตใจหยาบช้า ๓) ประทุษร้ายมารดาและบิดา ๔) ประทุษร้ายต่อคนอื่น ๕) ประทุษร้ายต่อพระรัตนตรัย ๖) ประทุษร้ายต่อผู้มีพระคุณ ๗) เทียวไปกู่หนีขี้มึน ๘) เป็นนักเลงสุรา ๙) เป็นนักเลงผู้หญิง การกระทำเหล่านี้ทำให้วินาศนิพทาย

เห็ด
มีความหมายว่ามีลูกชายของหม้ายคนหนึ่งถูกแม่ไล่ออกจากบ้าน ต่อมาจึงได้แต่งงานกับหญิงสาว และพากันไปขอขมาแม่แต่แม่ของคนไม่รับจึงนำของต่าง ๆ ไปทิ้งไว้ในโพรงไม้จึงเกิดเป็นเห็ด ต่อมาพรานป่านำเห็ดไปถวายเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองได้กินเกิดการเมาส่งฆ่าทุกอย่างเพื่อกินกับเห็ดแม่แต่ลูกและภรรยาของตน เมื่อเจ้าเมืองหายเมาก็ไม่รู้สีกคิดว่าคนทำอะไรลงไปบ้าง แล้วเจ้าเมืองก็เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พระฟังพระจึงบอกความจริงเกี่ยวกับเห็ดให้ฟัง แล้วเจ้าเมืองก็เลิกเห็ด ต่อมาพรานป่าก็นำผัก ผลไม้ต่าง ๆ ไปหมักจนกลายเป็นเห็ดมาจนถึงทุกวันนี้

อะลงคอปละ

เศรษฐีได้หาคนมาเป็นคอปละคือคนเลี้ยงวัว มีชายยากจนคนหนึ่งมาขอรับจ้างแต่ไม่เอาค่าจ้างขอวัวเป็นค่าตอบแทน เศรษฐีบอกเขาว่าถ้ามีวัวเขาเลี้ยงจะยกให้เขาเลี้ยงจนได้วัวเขาเลี้ยงจนได้และก็พาวัวกลับบ้านไปหาแม่ วันหนึ่งพญานาคปวดหัวมากจึงให้หมอดูมาทำนายและบอกให้ไปเอาวัวเขาเลี้ยงมารักษา พญานาคแอบขโมยวัวเขามา รุ่งขึ้นชายยากจนเดินตามรอยเท้าเพื่อหาวัวไปพบที่เมืองบาดาลพญานาคไม่รู้จะทำอย่างไรจึงยกเมืองให้พร้อมลูกสาวแล้วชายยากจนก็ไปรับแม่มาอยู่ด้วย

อะลงคองหยวก

เป็นเด็กที่เกิดมาและพ่อแม่ก็ตาย เทวดาจึงช่วยเลี้ยง จึงได้เลี้ยงควายที่เทวดาฝากให้ ควายจึงพาไปปล่อยเกาะร้าง ๓ ปี และเขาได้เดินทางจนไม่มีเสื้อผ้าใส่ จึงนำใบกล้วยมาห่อตัวไว้ และพรานป่าได้เจอก็นำเรื่องบอกเจ้าเมืองพารณสี และเมืองนี้ก็จัดงานหาคู่ให้ลูกสาวคนที่เจ็ด พอนางเห็นหน้าหนุ่มนางก็ชอบจึงวิ่งตามชายคนนั้นมา ชายคนนี้ได้หนีขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ และเทวดาก็ทำให้เขาทั้งสองครองคู่กันในเมืองที่เทวดาเนรมิตให้ จนทหารของบิดาของคนได้หลงเข้ามาในเมืองและทหารได้ทุบแค้นบิดาของคนแล้วก็พากันยกเมืองมาอยู่กันที่พารณสี และครองเมืองกันอย่างมีความสุข

อะลงแพะคำ

มีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีเมีย ๒ คน เมียหลวงมีลูก ๕ คน เมียน้อยมีลูก ๕ คน เมียน้อยคิดอิจฉาลูกเมียลูกจึงคิดที่จะฆ่าลูกชายทั้ง ๕ ได้ยินจึงไปฆ่าตัวตายก่อนตาย ชายหนุ่มทั้ง ๕ อธิฐานให้เกิดมาเป็นพญานาค เทวดา เสือ อีแร้ง และแพะทองคำ และทุกคนก็ได้ น้องคนเล็กเกิดในแพะทองคำวันหนึ่งเจ้าเมืองจัดงานหาคู่ให้ธิดาองค์เล็กพระธิดาพบกับแพะทองคำก็ถูกใจนำมาเลี้ยง น้องชายคนสุดท้องก็แปลงกายเป็นมนุษย์รูปร่างงามทั้งคู่แต่งงานกันเจ้าเมืองทดสอบความสามารถของลูกเขยทุกคนและลูกเขยคนเล็กเป็นคนที่เก่งที่มีความสามารถที่สุดจึงเป็นผู้ครองเมือง

อะลงมดส้ม

มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นลูกจ้างเลี้ยงวัวเขาได้ไปนอนพักใต้ต้นไม้เขาพบมดส้มกำลังสร้างรังอยู่สร้างเท่าไรก็ได้เขาจึงช่วย วันรุ่งขึ้นมดส้มแปลงกายเป็นหญิงสาวออกตามหาชายเลี้ยงวัว แต่ไม่พบจึงฝากบอกพ่อค้าวัวให้ชายเลี้ยงวัวไปพบที่ต้นไม้ต้นนั้น พอชายเลี้ยงวัวไปตามคำบอกพบหญิงแก่เขาบอกชายเลี้ยงวัวว่าภายใน ๗ วัน ถ้าเขาไม่พูดเขาจะสามารถฟังภาษาสัตว์ได้ภายใน ๗ วันครบก็เป็นไปตามนั้น วันหนึ่งเขาเดินทางไปหาเพื่อนแล้วเพื่อนจะฆ่าไก่คอนรับเขาไม่ยอมแล้วกลับไปในที่สุด แม่ไก่ถูกฆ่าและลูกไก่ก็ตายตามแม่ทำให้เกิดไฟไหม้สองสามมีภรรยาที่ตายตามด้วย

อะลงมะกายอน

มีชายยากจนไปหาของป่ามาขาย และนำดอกมะกายอนไปขายได้เงิน ๒๐ สตางค์ เมื่อเขาอาบน้ำดูขโมยเสื้อผ้าจนทำให้เขาขอมทำงานเพื่อแลกกับเสื้อผ้า และเงิน ๓ บาท ทำให้ความที่เขา

คิดในหัวของเขาได้รู้ถึงเจ้าเมือง และเจ้าเมืองก็ยกลูกสาวคนสุดท้องให้ และเขาได้ทำการค้าขายให้พ่อตาจนมีกำไร และได้ทำบุญเพียง ๒๐ ศตางค์ พ่อตาได้นำเงินทิ้งไปเงินที่ถูกทิ้งไปเกิดเป็นคันไ้ และพ่อตาถามเขาจึงบอกว่าเงินที่มามีมาจากเป็นเงินที่บริสุทธิ์ไม่เหมือนกับผลกำไรที่ได้ ได้มาจากความไม่บริสุทธิ์ของคน

อะลองม้าหัวเขียว

พรานป่าผู้หนึ่งนำพุทธรักษาถูกขังถวายเจ้าเมือง เมื่อเมสสิกันเกิดตั้งท้อง และ โชนเมสสิกันทิ้งม้าไปพบเข้ากินเข้าไปมามากท้องเมสสิกันคลอดพระโอรสพร้อมม้าหัวเขียวโอรสออกเดินทางในป่า พบนางบัวคำที่เกิดจากคอกบัวแล้วอุยเลี้ยงไว้ทั้งสองรักกัน และได้ทำม้าหายทั้งสองออกตามหาโอรสถูกฆ่าตายถูกขุมชีวิตใหม่ไปพบนางเงือกและนางยักษ์เป็นเมีย นางบัวคำออกตามหาหัวจนคลอดลูก และได้พบกับสามีและนางเงือก นางยักษ์ ทั้งสามตกลงอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

อะลองอินกาน

เจ้าเมืองมีลูกชาย ๓ คน ลูกชายได้ฆ่าคนรักคนตาย เจ้าเมืองจึงไล่ลูกชายออกไปอยู่ในป่า เมื่อลูกชายทั้ง ๓ อาศัยอยู่ในป่าก็ถูกยักษ์กลืนเกลี้ยงจนทำให้พี่ชายคนโตหลงทางไปเจอนางกิมก้องที่ถูกขังอยู่ในถ้ำ พี่ชายคนโตได้ฆ่ายักษ์และแต่งงานกับนางกิมก้องและครองเมืองด้วยกันน้องทั้งสองก็ได้ทำศึกกับเมืองอื่นเอาชนะได้ทั้ง ๒ เมืองก็เกิดไมตรีต่อกัน

อะลองหอยขาว

ชายหนุ่มผู้หนึ่งเลี้ยงควายให้เศรษฐี เศรษฐีบอกว่าถ้าความเป็นความค่าหรือความเผือกจะเป็นของเศรษฐีแต่ถ้าควายมีลายจะกลายเป็นของชายเลี้ยงควาย เขาเลี้ยงจนควายออกลูกเป็นตัวลาย เขาได้ควายตัวนั้นแล้วนำกลับไปหาแม่ มีเมืองอยู่เมืองหนึ่งมีโหรทำนายว่าถ้าได้ควายลายบ้านเมืองจะรุ่งเรืองเจ้าเมืองให้คนออกตามหาจนพบ ทหารแอบขโมยควายไปชายหนุ่มออกตามหาจนพบที่พระธิดาของเจ้าเมืองก็เกิดรักกัน ชายหนุ่มถามพระธิดาก็พบว่าควายลายอยู่ที่นั่นและจะเอาคืนเจ้าเมืองไม่รู้จะทำอย่างไรจึงขอให้เขาเป็นเจ้าเมืองและแต่งงานกับพระธิดาของเจ้าเมือง

อ้ายสามบ่าสีโหนด

อ้ายสามกับบ่าสีโหนดเป็นเพื่อนกัน คนหนึ่งเป็นคนคาบอด และอีกคนหนึ่งเป็นคนหูหนวก ทั้งสองพากันไปขโมยไก่ถูกเจ้าของไล่จับจึงพากันวิ่งหนีจนตนเองได้รับบาดเจ็บ

ไอ้เปลี้ยกับไอ้ดา

ไอ้เปลี้ยกับไอ้ดาเป็นเพื่อนกัน ไอ้เปลี้ยเดินไม่ได้ ไอ้ดาเป็นคนคาบอดจึงได้ว่าไอ้เปลี้ยเป็นดาไอ้ดาเป็นคืนจึงพากันไปทำมาหากินโดยขอทานเดินไปเรื่อยๆ ไปเจอยักษ์และได้แข่งขันกับยักษ์เมื่อยักษ์แพ้จึงให้ทั้งสองขนทองกลับไปให้มาก และทั้งสองเจอรงนกจึงปีนขึ้นไปเก็บไขนกมากินและเจอไอ้ดาถูกงูพันพิษใส่ดาจึงหาย และงูตกลงพื้นไอ้เปลี้ยจึงวิ่งทำให้ขาไอ้เปลี้ยหาย

ไอไม้สูง

ไอไม้สูงเป็นลูกของผีเกิดที่ต้นไม้ ค่อมาน้ำท่วมไอสูงก็ลอยไปกับต้นไม้ก็ได้ช่วย मदข และคนอีกคนหนึ่ง และทั้งหมดลอยไปตามน้ำได้เจอหญิงแก่ และลูกสาวสองคน ชายทั้งสองก็หลงรักหญิงคนเดียวกัน ชายจึงให้ลูกทั้งสองเข้าไปในห้องให้ชายทั้งสองวิ่งไปหา ถ้าชายคนใดเจอใครก็จะได้แต่งงาน ไอไม้สูงจึงได้แต่งงานกับนางที่หลงรักเพราะbungที่เขาช่วยไว้บินมาบอก

ไอยี่กันพร้าว

ไอยี่ได้แต่งงานกับลูกเจ้าเมืองจึงถูกนิทว่าคนเป็นคนจนจึงได้ทำการค้าขายกับที่เขยทั้ง ๖ คน จนได้กำไรทำให้พ่อค้ายกเมืองให้ในที่สุด

ไอหันหมี่ หรือคู่เจ้า

พระรูปหนึ่งให้คนไปขโมยควายไปซ่อนท้ายวัดแล้วแสดงตัวเป็นพระหมอลูกจนเป็นที่เล้าขานไปทั่ว เจ้าเมืองทราบข่าวก็ให้นำพระรูปนี้มาทนายหาคนขโมยเงินไป พระกลัวใจมากจึงบนพินิจงานความซำที่ขโมยเงินได้ขึ้นก็นึกว่าทราบคนขโมยจึงสารภาพ เจ้าเมืองจึงให้พระสึกและยกลูกสาวให้ ค่อมามี ๒ ศัวเมียบังเอิญไปพบเสือศัววิ่งหนีเอาตัวรอดเข้าบ้าน เข้าคิดว่าเมียตายจึงบอกเจ้าเมืองว่าเขาฆ่าเสือเจ้าเมืองจึงให้ไปอยู่ประจำด่านเข้าเมืองและให้เป็นนายด่านไอหันหมี่

เขียด

เขียดจัดเป็นสัตว์ประเภทเดียวกับกบแต่มีขนาดเล็กกว่าโดยมีหลายชนิด เช่น เขียดขาเหลือง เขียดคา เขียดซา เขียดตะพาบ เขียดละออง เขียดละแอน เป็นต้น เขียดที่คายตามทุ่งนาชาวบ้านเชื่อว่าคายเพราะผีโพงและผีเสื้อคูด เป็นผีที่รบกวนกินของเน่าของคาว

เจ้าบุญหลง

เป็นวรรณกรรมไทเขินที่กล่าวถึงการเทศนาพระธรรมของพระพุทธเจ้าให้กับพระเจ้าพรหมทัตและพระนางเทวีปทุมมาที่ทรงครองเมืองพาราณสี

เจ้าสุวัตร-นางบัวคำ

เป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมากเพราะ มีการปรากฏในฐานะของกัมภีร์ใบลานรูปของชาดกและในรูปของวรรณกรรมคร่าวข้อ ซึ่งมาจากเรื่องย่อ คำวข้อเรื่องธรรมเจ้าสุวัตร

เจ้าโศกนาถและนางปอวี

เป็นเรื่องของศัวเมียคู่หนึ่งที่กลอดบุตรเป็นหญิงและหมอลูกทาสักว่าเป็นผู้มีบุญเป็นวงศ์พระโพธิสัตว์จึงให้ชื่อลูกว่าปอวี เมื่อนางอายุ ๑๖ ปีพระอินทร์เนรมิตปราสาทให้นางอยู่ ซึ่งมีชายหนุ่มมากมายเข้ามาเกี้ยวนาง นางได้ตั้งปัญหาถามชายหนุ่ม และมีโอรสเจ้าเมืองพาราณสีชื่อ โศกนาถคอยปัญหาได้จึงได้แต่งงานกับนางปอวี

ฉันทันตชาดก

ครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่เขตวันมหาวิหาร ได้ปรารภถึงนางภิกษุณีรูปหนึ่งที่เป็นบาทบริจาริกาของพระพุทธเจ้าในครั้งเป็นพญาช้างฉันทันต์

เจดีย์वलลาด

เป็นชาคกที่มีเรื่องย่อแทรกเนื้อหานิทาน โดยมีเรื่องย่อเช่น นกกระเด็นกับเหยี่ยวเผ่าช้าง นกแขกเต้า ๒ ตัว แม่วัวกับมหาเศรษฐี เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาในเรื่องจะเน้นถึงเรื่องราวของความเจดีย์वलลาดในการแก้ปัญหา

ชมพูนิมิต

เป็นเรื่องราวเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่อัมพวันวิหารในเมืองราชวិหคนคร จะมีเทวทัตทรงคอยปองร้ายกับพระองค์เสมอ ซึ่งบ่งชาคกก็เป็นมิตรกัน เมื่อเทวทัตตายก็ได้ไปเสวยกรรมที่นรก โดยจะเป็นเช่นนี้อยู่เรื่อยไป

ชมพูปติ

เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรื่องหนึ่งที่พบในล้านนา เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรมานท้าวชมพู เพราะท้าวชมพูคอยแต่จะทำลายและมีอุปนิสัยอันธพาล

ชมพูราชแดงเขียว

เป็นชาคกนอกนิบาตล้านนาที่นิยมในการใช้เทศน์โปรดแก้ทุกข์ทลายิกายที่ไปบำเพ็ญบุญที่วัด ซึ่งมาจากการที่ครั้งก่อนสมเด็จพระพุทธองค์ประทับที่เขตนันทรงปรารภเหตุที่พระภิกษุทั้งหลายบุปผาถึงความทุกข์ยากลำบากของพระสมเด็จสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะได้จุติมาเป็นลูกแดงเขียวเพื่อมิให้พระมารดาเป็นทุกข์ในการเลี้ยงดู จึงเป็นที่มาของเรื่องราวชาคกชมพูราชแดงเขียว

ชรุทปานชาคคะ

เหตุมาจาก พ่อค้าเมืองสาวัตถีก่อนจะเดินทางไปต่างเมือง ค้างพาทันถวายนานแต่พระพุทธเจ้าระหว่างทางเกิดหิวน้ำ เมื่อเห็นบ่อน้ำเก่าพาทันขุด เมื่อได้น้ำดื่มแล้วก็พอ ไม่ขุดต่อ และเดินทางกลับมาก็ถวายนานอีกครั้งและพระพุทธเจ้าก็คร่ำคร่าให้พ่อค้าฟังว่า ก่อนหน้านั้นก็มีเหตุเช่นนี้ มีกลุ่มพ่อค้าขุดเจอแก้วแหวนเงินทอง แต่ไม่รู้จักพอหัวหน้านักลุ่มเดือนไม่ฟัง ทำให้พญานาคพิโรธ ทำร้ายทุกคนออกเรือนหัวหน้านักลุ่มและช่วยเหลือมาจนถึงเมืองพาราณสี

ชัยมงคลขึ้นเรือนใหม่

เป็นคัมภีร์ชื่อ ชัยมงคลขึ้นเรือนใหม่ ซึ่งเป็นที่นิยมใช้เทศน์ในงานขึ้นบ้านใหม่ ในการสวดชัยมงคลนี้ภยันตรายจะไม่มี จะได้รับแต่ความสุข เทวดาอารักษ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ก็จะคุ้มครองจากโรคภัยร้ายเคราะห์ร้ายอย่างมากล้ากลาย

ช้างงาเดียว

เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพญาช้างเผือกที่มีงาเดียว ครั้นก่อนนั้นพญาช้างเผือกงาเดียวพาบริวารเข้าไปเหยียบย่ำนาหลวงเกิดความเสียหาย เมื่อสุทนต์วรกุมารเห็นเช่นนั้นก็ได้อุยวอนพญาช้างเผือกเห็นเป็นหน่อโพธิ์สัตว์ ก็ยอมตกลงโดยค้ำสัจย์อธิฐานขอองศาของงาแล้วกลับไปสู่ป่าตามลำพังและล้มเสียชีวิตและไปเกิดในสวรรค์

ช้างสะทั้น

เป็นเรื่องราวของนางข้างจุลลภททาที่ได้ขอร้องให้นายพรานคนหนึ่งเอาง้างของตนเองในชาติก่อนมาให้ ซึ่งในชาติก่อนที่ตนเป็นบุตรของพญาข้าง และได้ธิดาของให้ตนเองกลับมาเกิดเป็นธิดาพญาัมมหาราช โดยบอกกับนายพรานว่าหากนางมาให้ข้าตนเองจะตาย เมื่อนางเพ่งดาคุที่ง้างข้างนั้นก็สะเทือนใจเป็นอันมากจึงออกแตกตายในที่สุด

ข้างสามงาปลาสามเงียง

เป็นชาคคที่มีเรื่องข่อยแทรกเนื้อหานิทาน โดยมีเรื่องข่อยเช่น นกกระเด็นกับเหยี่ยวเผ่าข้าง นกแขกเต้า ๒ ตัว แม่วัวกับมหาเถร เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาในเรื่องจะเน้นถึงเรื่องราวของความเฉลียวฉลาดในการแก้ปัญหา

ชีวหาฉินคำ

เป็นเรื่องราวของเจ้าสุวรรณชีวหาที่ถูกชิงเมืองแล้วได้ถูกปล่อยที่อาศรมฤาษีและได้อยู่กินกับธิดาฤาษีและเรียนอาคมเพื่อไปสู้เพื่อปราบยักษ์และชิงบ้านเมืองคืนมา

ตำนานนกศาราคู ๕ เส้น

ตำนานนี้มาจากครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเมืองละแวก พญานาคมาอุปัฏฐากดูแลเป็นอย่างดีพระอนันท์จึงถามและทรงตอบว่า สถานที่นี้จะเป็นที่ศาสนามาตั้งมั่น ดังนั้นพระอนันท์จึงขอพระเกศาของพระพุทธเจ้า ๕ เส้น ให้พญานาคนำไปบรรจุทั้ง ๔ ทิศและที่ทรงนั่งประทับ

ตำนานจอมทองหลวง

มีเจ้าเมืองกุสสินารายชื่อ พญาอังครฐทรงฝันว่ามีหงส์ทอง ๕ ตัวบินลงมาในสนามหลวงของเมืองรุ่งขึ้นมีพระอรหันต์ ๕ องค์มาเทศนาทศพิทธาธรรม ต่อมาทรงฝันเห็นช้างเผือกมงคลพร้อมบริวาร ๕๐๐ ตัวเหาะลงมายังขอดคอยจอมทอง รุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพร้อมพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปและทรงทำนายว่าขอดคอยนี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ และจะรุ่งเรืองต่อไปในอนาคตชาวบ้านจึงมากันตั้งชื่อว่า คอยศรีจอมทอง

ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม

เป็นตำนานที่เกี่ยวกับเสาอินทขิลหรือเสาหลักของเมืองเชียงใหม่น โดยมีเนื้อหาคล้ายกับตำนานสุวรรณคำแดง โดยตำนานเชียงใหม่ปางเดิมให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์หลวง พญาข้างและพญาสิงห์ที่คุ้มครองเมือง และพิธีกรรมต่าง ๆ และการสืบชาติของเชียงใหม่

ตำนานคอยคำเก็ง

เป็นตำนานของพระพุทธเจ้าทรงทำนายก่อนจะนิพพานเกี่ยวกับธาตุของพระองค์ในที่ต่างๆ จนไปถึงบริเวณแม่น้ำระมิงบรรจบกับแม่น้ำยม และได้พบกับพระยาศรีสุและทำนายว่า พระยาศรีสุจะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระยาศรีสุได้ก่ออุโมงค์ และพระยาอินทรได้นำพระเกศาของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ และพระองค์ทำนายว่าต่อไปคอยนี้จะได้ชื่อว่า คอยเก็ง

ตำนานดาวช้าง

เป็นตำนานเกี่ยวกับคอบทั้ง ๓ สุมกันเหมือนก้อนเส้า มีแม่น้ำไหลผ่านระหว่างคอบ เป็นป่าอันน่ารื่นรมย์ เป็นที่อยู่ของฤาษีทั้งหลายจำนวน ๑,๐๐๐ คน โดยทิสสาปาโมกษอาจารย์ดาปัสสา เป็นหัวหน้ากลุ่มฤาษี ได้พิจารณาราศี และพิจารณาเห็นว่าดาวช้างทั้ง ๑ ลูกควรนำไปรวมกับกลุ่มราศีได้ตั้งชื่อตามฤาษีที่อาศัยอยู่ที่คอบช้าง

ตำนานมูอละโลก

เป็นตำนานที่สอนให้รู้ถึงการกระทำที่เป็นอัปมงคลเช่น ชิด เสื่อมและโลกาณิ เป็นคันโดยเป็นเรื่องราวที่เกิดจากภรรยาเศรษฐีชื่อว่าชัคคิยเสฏฐี ได้ตายเพราะตกเลือด เศรษฐีรักเมียมากจึงให้คนสร้างสะพานข้ามน้ำเพื่อจะหามเอาภรรยาของคนไปเผาที่ฝั่งตรงข้าม ต่อมาเศรษฐีก็ถึงแก่ความเสื่อมถดถอย วิनाศ เพราะความเสื่อมจากพาศข้ามแม่น้ำนั่นเอง

ตำนานเมืองแกนเชียงดาว

ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ยังที่ต่าง ๆ ได้มีการให้เกศาไว้ประดิษฐานตามสถานที่นั้น นั้นชาวบ้านก็สร้างเจดีย์แล้วทำกำแพงล้อมรอบเจดีย์ที่บรรจุพระเกศา

บันรอก(นกบ่างรอก)

เป็นชื่อนกในสกุล Phaenico หางขาว มีแถบเป็นบั้ง

บั้ง(แมงมุมดิน)

เป็นชื่อแมงมุมขนาดใหญ่ จะขุดรูอยู่ในดินปิดปากรูด้วยเส้นใยสีขาวเพื่อป้องกันศัตรู เมื่อถูกกัดจะปวด แต่ตัวบั้งบั้งไฟให้สุก ถ้าให้เด็กกินจะช่วยรักษาโรคหิดได้

ปลิง

ปลิงเป็นสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลังดูดเลือดเป็นอาหารมักอาศัยอยู่ในน้ำจับพบบ้างในทะเล มีลักษณะตัวกลมขาว ลำตัวสีดำ ตามลำตัวมีปล้องช่วยในการยืดหดตัว ปลิงจะเกาะติดกับสัตว์เพื่อดูดเลือดในขณะที่ต้องการอาหาร ปลิงมีหลายชนิดเช่น ปลิงควาย ปลิงเข้ ปลิงขี้ไก่ ชาวล้านนาเชื่อว่าปลิงมาจากเอ็นของยักษ์คนหนึ่งที่ถูกมนุษย์ฆ่าตาย ยักษ์คนนั้นอธิษฐานให้กลายมาเป็นปลิงเพื่อจะได้ดูดเลือดมนุษย์เพื่อเป็นการแก้แค้น

จะเสมเมือง

จะเสมเมืองมาจากคำว่า เกษมที่หมายถึงเป็นสุข คือกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนมีความสุข และเพลิดเพลิน เช่น ปาเวณีปีใหม่ ไหว้พระธาตุ จิบอกไฟ แข่งเรือ

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในภาคเหนือตอนบนมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

แข่งเรือเมืองน่าน

การแข่งเรือนี้ จัดขึ้นเพื่อกิจกรรมแห่งความสนุกสนาน โดยจะใช้ไม้ตะเคียนมาทำเป็นเรือ เพราะมีความเชื่อว่ามีนางไม้สิงอยู่และจะคุ้มครองเรืออีกด้วย เมื่อก่อนการแข่งเรือจะใช้ผู้หญิงมาเป็นคู่พายเรือทั้งหมด ปัจจุบันได้เปลี่ยนผู้ชายมาเป็นผู้ชายเพื่อความรวดเร็วและแข็งแรงในการพาย โยงครู(บูชาครู)

คือการเชิญครู เชิญสิ่งสมมติทั้งหมดที่ดีว่าเป็นครูของคนมาแต่ก่อน เพื่อให้มาเป็นสักขีพยานในการทำพิธีสักสิทธิ์

เรียกขวัญ

เป็นพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อของชนหลายเผ่า ซึ่งต่างก็มีความเชื่อเรื่องขวัญ กลุ่มคนดังกล่าวนั้นเชื่อว่าขวัญมีอยู่ประจำชีวิตของคนเรา ถ้าขวัญนี้อยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคลและสร้างความสุขสบาย จิตใจมั่นคง แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไปก็จะทำให้คนๆนั้นได้รับผลร้ายต่างๆ ดังนั้นเพื่อให้ขวัญอยู่กับตัวคนเดิม จึงมีพิธีเรียกขวัญขึ้น

แรกเกี่ยวข้าว

ในการที่ชาวนาจะเริ่มเกี่ยวข้าวในประมาณเดือนธันวาคม นั้น เพื่อความเป็นสิริมงคลแล้วก็จะทำพิธีแรกเกี่ยวข้าวเสียก่อน โดยชาวนาจะนำเอาเครื่องพิธีกรรมไปบูชาสังเวทแม่โพสพ

ลอยโคมด(ลอยกระทง)

มีกิจกรรมที่คล้ายกับการลอยกระทง

อยู่เดือนร้อน

คือการที่สตรีจะต้องอยู่ไฟหลังการคลอดบุตรเป็นเวลาหนึ่งเดือน แม่ลูกน้อยจะต้อง กำ คั่ว คือระมัดระวังตัวเองอย่างดี จะต้องผิงไฟอยู่ในห้อง ห้ามลูกเดินไปไหนไกลๆ ด้วยเกรงจะกระทบอากาศไม่คงที่ และเกรงจะได้กลิ่นที่ไม่พึงประสงค์อันอาจทำให้เป็นลมผิเดือน

อยู่นอก

เด็กสาวเมื่ออายุโตพอที่จะเอาผ้าหรือแต่งงานได้แล้ว ก็จะเริ่มอยู่นอกทำงานเล็กน้อยๆ เมื่อเสร็จจากทานอาหารมื้อเย็น เพื่อรอคอยบ่าวหรือหนุ่มมาอู่หรือมาคุยด้วย

รอมพอย(ฮอมปอย)

ในการที่มีงานฉลองถาวรวัตถุเพื่อเป็นศาสนสมบัติ หรือสาธารณสมบัติที่เรียกกันว่า พอย หลวงนั้นฝ่ายเจ้าภาพจะมีฎีกาแก่กุลสlobอกบุญไปยังญาติสนิทมิตรสหายและหัววัดซึ่งเมื่อหัววัดได้ทราบข่าวแล้วก็จะมาร่วมทำบุญ คือการแห่ครัวทานหรือการรอมทาน

เรียกขวัญเข้า

คือพิธีกรรมในการเรียกขวัญเข้าแบบล้านนา ซึ่งจะทำการหลังจากการเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นการขอบคุณแม่โพสพ และเพื่อให้ข้าวหมดเร็วอีกด้วย วันที่ทำพิธีโดยปกติก็คือวันที่ชนข้าวขึ้นทุ่งเสร็จแล้วหากไม่ทันก็อาจทำในวันรุ่งขึ้นก็ได้

ล่องสะเทา(ลอยกระทง)

กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่คล้ายกับประเพณีลอยกระทง พบว่ามีอยู่ที่จังหวัดลำปาง ส่วนการล่องสะเทาที่พบในเชียงใหม่ นั้น มีกิจกรรม คือ มีการจัดเครื่องสักการะและเครื่องอุปโภคบริโภคใส่ในสะเทาแล้วปล่อยให้ล่องไปตามกระแสน้ำ

อายนำหมายทาน(กรวดทาน)

คือการแผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลั่งน้ำบริสุทธิ์ลงบนดิน ในทางพุทธศาสนาหมายถึง การทำบุญโดยตั้งจิตอธิษฐานให้ขกกรรมสิทธิ์ของสิ่งของทรัพย์สินให้ในการทำบุญ อุทิศแก่ผู้ตายไปแล้ว

อยู่เดือนเขยน(อยู่เดือนเย็น)

คือการอยู่เดือนโดยไม่ต้องผิงไฟ แต่จะต้องแต่งตัวให้มิดชิด ต้องรัดท้องและระมัดระวังเรื่องอาหาร

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ษะตลิจิต และ โชคกลาง ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในภาคเหนือตอนบนมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เขียดแลว

มีลักษณะพิเศษกว่าเขียดชนิดอื่น บ้างเรียกว่ากบภูเขา เขียดแลวมีขนาดใหญ่ ผิวเรียบสีออกน้ำตาลขาวกว่าเขียดชนิดอื่นเมื่อโตเต็มที่จะมีน้ำหนัก ๓ กิโลกรัมพบมากตามรอยต่อพรมแดนไทยพม่า เขียดแลวมักจะถูกนำมาปรุงเป็นอาหารเพราะเนื้อมีรสหวานกว่าเนื้อไก่ ปัจจุบันเขียดแลวถูกจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองเพราะใกล้จะสูญพันธุ์แล้ว

ครั้ง

ครั้งเป็นขางธรรมชาติที่ออกมาจากตัวแมลงครั้งมีลักษณะคล้ายตัวไร โดยตัวครั้งจะเกาะอาศัยอยู่ตามกิ่งไม้อ่อน ๆ และระบายน้ำครั้งเหนียว ๆ ออกมาห่อหุ้มทำเป็นรังเพื่อป้องกันศัตรู ครั้งที่สมบูรณ์จะต้องเป็นครั้งที่แก่จัดเรียกว่าครั้งเชื้อหรือครั้งพันธุ์ ครั้งที่นิยมนึ่งจะมี ๒ ชนิดคือครั้งที่เลี้ยงกับไม้ตะคร้อพันธุ์หนึ่งและครั้งที่เลี้ยงกับไม้ชนิดอื่น นอกจากครั้งจะเป็นชื่อเรียกครั้งจากแมลงครั้งยังเป็นชื่อพรรณไม้เถาชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านมักใช้ผสมปรุงรสเป็นอาหารชื่อว่า ส้าผักหรืออ้าผักสด

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในภาคเหนือคอนบงมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ขว้างบอล

ใช้ลูกบอลหรือใช้เศษผ้ามาพันเป็นก้อน ๆ แทนลูกบอลก็ได้ โดยขีดกรอบสี่เหลี่ยม แบ่งผู้เล่น ๒ ฝ่าย ๆ ละเท่า ๆ กัน ฝ่ายใดเป็นผู้ปาก็จะอยู่นอกเขต ฝ่ายถูกปาจะอยู่ในเขตสี่เหลี่ยม หากฝ่ายที่เริ่ม

ขายครีว

ในล้านนาหมายถึง การขายของ จะเป็นการขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ของกินต่าง ๆ ซึ่งเด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมไปเล่นซึ่งเรียกว่า การเหล้นขายครีว การเบ่นนี้จะเป็นการฝึกให้เด็กมีจินตนาการความคิดสร้างสรรค์

จีแนด

เป็นการเล่นไล่จับกัน โดยจะสมมติผู้เป็น แนด คือตัวที่คอยไล่และผู้เล่นคนอื่น หากผู้ใดโดนและก็จะเป็ แนด ที่จะไล่และคนอื่นต่อไป

จีบ้ำ

จีบ้ำหรือบ้ำจีบ้ำ เป็นการเล่นของเด็กล้านนา จะเล่นตามทำน้าหรือดลิ่งเวลาที่ผู้ใหญ่ไปซักผ้าโดยจะทำลูกจีบ้ำจากดินหรือทราย แล้วกลิ้งลูกจีบ้ำชนกัน หากลูกจีบ้ำใครแตกก่อนจะเป็นผู้แพ้

จีม้ำก้านกล้วย

เป็นการเล่นที่ทำมาจากก้านกล้วยที่เลาะเอาใบตองออก เหลือส่วนปลายไว้ทำเป็นหางนิคหน้อย ใช้มีดกรีดเปลือกทั้ง ๒ ข้าง ฉาะเป็นแผ่นบางเพื่อทำเป็นหูม้ ำใครวิ่งถึงเส้นชัยก่อนจะเป็นผู้ชนะ

จีม้ำตีนห้ง

เป็นการละเล่นที่ต้องใช้เท้าถีบกันและเล่นกันตามลานกว้าง โดยจะจับคู่กันเล่น คนหนึ่งเป็นม้าอีกคนเป็นผู้ขี่หลัง ผู้เป็นม้าต้องจับขาผู้ขี่ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งปล่อยให้ผู้ขี่หลังใช้ถีบคู่ต่อสู้ ผู้ขี่คู่ไหนตกลงมาก่อนจะเป็นผู้แพ้

ขี้ม้าอู่เมือง

คือ ขี้ม้าส่งเมือง โดยเล่นกันเป็นทีม คนหนึ่งเป็นม้าอีกคนหนึ่งเป็นคนขี่หลัง โดยทีมไหน
รับส่งคนหมคก่อนก็จะเป็นผู้ชนะ

ขึ้นเสาน้ำมัน

เป็นการเล่นของชายหนุ่ม โดยจะปีนเสาไม้ข้างขนาดใหญ่เพื่อขึ้นไปเอารังแดงหรือธนูบัตรสีแดง
ขณะปีนขึ้นไปก็จะมีน้ำมันในกระบอกไม้ไผ่ลงมาอาบเสาทำให้เกิดความลื่น มักจะเล่นกัน
ตาม เทศกาลงานวัด มหรสพต่าง ๆ

เข้าเขตยับ

เป็นการเล่นของเด็กชาย-หญิง โดยทำวงกลมบนพื้นดิน หลังจากนั้นแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ๆ ละ
เท่า ๆ กันอยู่ในวงกลม ๑ ฝ่าย อยู่นอกวงกลม ๑ ฝ่าย ฝ่ายไหนดึงคู่ต่อสู้มาได้มากที่สุดก็จะเป็นผู้
ชนะ

แข่งหนอน

เป็นการเล่นโดยแบ่งเป็นฝ่ายละเท่า ๆ กัน หลังจากนั้นแต่ละฝ่ายเข้าแถวแล้วก้มลงจับข้อ
เท้าผู้เล่นคนข้างหน้าลักษณะเหมือนการกลาน ฝ่ายไหนถึงเส้นชัยก่อนเป็นผู้ชนะ แต่มือใครหลุด
ออกจากข้อเท้าก่อนก็จะเป็นผู้แพ้

ไขโจ้น

แบ่งผู้เล่นเป็น ๒ กลุ่ม ๆ ละเท่า ๆ กัน เลือกหัวหน้าแต่ละกลุ่ม แล้วผู้เล่นทุกคนต้องเข้าไป
อยู่ในเขตสี่เหลี่ยม เลือกว่าฝ่ายไหนเล่นก่อน กลุ่มที่เล่นก่อนจะเป็นกลุ่มที่พยายามวิ่งหนีออกไป
นอกเขตหากหนีออกไปได้หัวหน้ากลุ่มนั้นจะใช้ผ้าขาวม้าที่พันเป็นลู่วงกลมปาไปที่คนหนีออก
นอกเขต ถ้าปาถูกกลุ่มผู้รักษาพื้นที่ก็จะเป็นผู้ชนะ

ไขเต๋า

เป็นการเล่นโดยใช้ก้อนหินพอเหมาะมาวางไว้ในวงกลมที่ขีดไว้ เลือกว่าใครเป็นแม่เต๋า
เพื่อเฝ้าไขเต๋าหากผู้เล่นคนไหนแย้งไขเต๋ามาได้ก็จะนำไปซ่อนไว้ เพื่อให้แม่เต๋หาไขเต๋าที่ซ่อนไว้
ถ้าแม่เต๋หาไขเต๋หาไขเจอผู้เล่นคนนั้นต้องมาเป็นแม่เต๋าคอไป

บ่าบ้า

บ่าบ้าหรือสะบ้าเป็นการเล่นของเด็กผู้ชาย มักเรียกกันว่า บ่าบ้าเข็ม นิยมเล่นช่วงเทศกาล
สงกรานต์ ผู้เล่นทอยให้ลูกลูกสะบ้าที่ตั้งตรงหน้าคน โดยให้ทอยไปที่ละคน หากไม่สามารถทอยลูก
ลูกสะบ้าที่ตั้งตรงหน้าคนยืนอยู่ ผู้เล่นนั้นเรียกว่า ก้าน(คนแพ้)

ใบพื่อ

การเล่นใบพื่อหรือเล่นรูปร่อน เล่นตามลานดินบริเวณริมสระน้ำกลางทุ่งนา ทำจากกระดานของบุหรีโดยจะขุดหลุมเป็นสี่เหลี่ยมและโยนใบพื่อลงหลุม ถ้าไม่เข้าต้องให้ผู้เล่นคนอื่นบอกให้ทอดตัวใดตัวหนึ่ง จะมี ๓ ตัวคือ ใบเคี้ยวคือ อี้เคี้ยว ซ้อนทับ ๒ ใบคือ อี้คู่ ซ้อนทับ ๓ ใบขึ้นไปคือ อี้หลาม

ปะเป็มใบพู่

เป็นการละเล่นของเด็กชาวล้านนา เล่นเพื่อเสาะหาผู้แพ้ที่จะเล่นเป็นคู่ที่ไม่มีใครอยากเล่น เช่นปิดตาให้ผู้อื่นซ่อน วังไล่จับ เป็นต้น การเล่นนี้จะคล้ายกับการเล่น โอวาเปี หรือจับไม้สั้นไม้ยาว

ป็นหนังว่อง

คือการเล่นป็นขางรักของที่เรียกว่า หนังว่อง โดยผู้ใดสามารถป็นหนังว่องที่เป็นลักษณะบิดไปมาให้คลายออกมาเป็นเส้นปกติได้ ผู้นั้นจะได้หนังว่องเป็นของตนเอง

ยับควายออกวง

ทำวงกลมบนพื้นดิน เส้นผ่าศูนย์กลางตามแต่จำนวนผู้เล่น ผู้เล่นที่เป็นควายจะรวมตัวกัน ถ้าอยู่ในวงกลมจะทุบตีคนจับควายก็ได้เพื่อป้องกันตัว แต่ถ้าถูกจับออกมานอกวงต้องยอมแพ้ทันที ผู้เล่นที่เป็นผู้จับควายต้องจับควายภายในระยะเวลาที่กำหนด ถ้าจับหมดจะชนะ

ยู่ล้อ

ใช้มือจับค้ำถือแล้วดันลูกล้อให้หมุนเคลื่อนไปตามพื้น ทั้งนี้อาจใช้ฝ่าเท้าอัดลมหลายชั้น คอکیدค้ำล้ออย่างหลวมๆ เพื่อให้มีเสียงดังเวลาเข็นก็ได้

ยู่สาว

แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย คันไม้ไปข้างหน้าจนปลายสุดไม้ไผ่ถูกคันผ่านไปถึงหลักชัยที่กำหนดไว้ ฝ่ายใดคันไปถึงหลักชัยก่อนเป็นฝ่ายชนะ

รอม้าขาวเสียน

ผู้เล่นเล่นเป็นม้า ๒ คน เอามือประสานข้างหลังเพื่อเป็นที่สำหรับผู้ขี่ม้า เมื่อได้ยินสัญญาณเริ่มคนขี่ม้าต้องกระโดดขึ้นขึ้นที่วงมือของรอม้า และกอดคอไว้ ทิมไหนถึงก่อนเป็นผู้ชนะ

ล่นกระสอบ

ล่นกระสอบหรือวิ่งกระสอบ เล่นตามลานกว้างหรือสนามหญ้า ผู้เล่นคนใดวิ่งถึงเส้นชัยก่อนเป็นผู้ชนะ หากหกล้มให้ถูกขึ้นมาวิ่งใหม่ได้

เล่นสามขา

ผู้เล่นจับเป็นคู่ๆ ใช้ฝ่ามือบริเวณข้อเท้าต้องไม่ให้หลุดถ้าหลุดถือว่าหมดสิทธิ์ในรอบนั้น ถ้าหกล้มให้ทำการวิ่งใหม่ ณ จุดที่ล้ม คู่ไหนวิ่งถึงเส้นชัยก่อนเป็นผู้ชนะ

ลิงชิงบอล

ใช้ลูกบอลพลาสติกหรือเศษผ้าพันเป็นก้อนกลมๆ ๑ ลูก ผู้เล่นที่เป็นลิงต้องพยายามแย่งลูกบอลให้ได้ แต่ห้ามวิ่งล้ำเส้นที่กำหนด หากแย่งได้จะได้เป็นฝ่ายโยนบอล ฝ่ายโยนหากลิงแย่งลูกบอลได้จะต้องไปเป็นลิงแทน

เสือกินไก่

เริ่มหาผู้เล่นเป็นเสือก ๑ คน แม่ไก่ ๑ คน และผู้เล่นที่เหลือเป็นลูกไก่ โดยลูกไก่จะต่อหลังแม่ไก่โดยกอดเอวแม่ไก่ค่อกันเป็นแถวยาว ถ้าเสือกจับลูกไก่ตัวใดได้ ลูกไก่ตัวนั้นต้องออกจากการเล่น และถ้าจับลูกไก่ได้หมด ถือว่าเสือกชนะ ต้องเปลี่ยนเป็นแม่ไก่แทน

เสือกข้ามห้วย

ผู้เล่นใช้เกมเริ่มหาผู้เล่นเป็นห้วย และเริ่มเล่นโดยจะมีห้วยอยู่ ๔ ห้วย คือ ห้วยคั่น ห้วยลึก ห้วยกว้างและห้วยน้ำหิน ทุกห้วยทุกท่าหากคนใดคนหนึ่งข้ามไม่พ้น ส่วนหนึ่งของเสือกแตะกับห้วย เสือกตัวนั้นต้องกลับมาเป็นห้วยแทน หากข้ามได้หมด ห้วยจะถูกเสือกหามไปทิ้ง ห้วยจะต้องวิ่งไล่จับเสือกตัวใดตัวหนึ่งให้ได้เพื่อให้มาเป็นห้วยแทนคน หากจับไม่ได้ต้องเป็นห้วยต่อไปอีก

เสือกตาบอด

เริ่มโดยหากิจกรรมเล่นโดยหาคนแพ้เป็นเสือก และเอาผ้าปิดตาเสือกให้มิดชิดจนมองไม่เห็น และคนหนีเสือกให้ถือกระดิ่งหรือกระป๋องใส่กรวด คนที่หนีจะต้องหนีให้รอด ถ้าโดนจับได้ให้คน ๆ นั้นเป็นเสือกแทน

เสือกไล่จั่ว

เริ่มหาผู้เล่น ๒ คน ให้คนหนึ่งเป็นวัวอีกคนเป็นเสือก ผู้เล่นที่เหลือให้จับมือเป็นวงกลมเสมือนเป็นคอกวัว วัววิ่งเข้าวิ่งออกเพื่อหนีการจับของเสือก ผู้เล่นที่เป็นคอกนั้นจะคอยช่วยเหลือวัวโดยการจับมือกันแน่นๆ เพื่อขัดขวางการเข้าออกของเสือก และเปิดทางให้วัวเข้าออกได้ง่ายขึ้น

แข่งควั่น (เสือกคถ้าง)

เขียนวงกลมขนาดพอประมาณแบ่งเป็น ๔ ช่อง แล้วเขียนรูปหรือสัญลักษณ์ห้ามข้าม เช่น รูปตะวันหรือบ่อน้ำ วางเบียร์ตรงเส้นแบ่งวงกลมที่ติดกัน ผู้เล่นต้องย้ายเบียร์ไปตามเส้น แต่ห้ามผ่านตะวันหรือบ่อน้ำที่เขียนไว้ คนใดเข้าตาจนไม่สามารถย้ายเบียร์ของคนได้จำเป็นต้องข้ามตะวันหรือบ่อน้ำ ถือเป็นผู้แพ้

แสงแปล

เป็นการละเล่นที่พัฒนาขึ้นจากหมากฮอส เล่นเหมือนการเล่นหมากหนีบในปัจจุบัน คือให้เดินตามช่องตรงหรือช่องขวางเท่านั้น ห้ามเดินเฉียงเหมือนหมากฮอส ผู้เล่นคนใดกินหมากฝ่ายตรงข้ามได้หมดก่อนจะเป็นฝ่ายชนะ

แสงอี

หรือแสงคว้น หรือเสือกินนก โดยมากจะเล่นเป็นเพื่อนญาติของผู้ตายที่บ้าน โดยทำตารางโดยขีดเส้นตรง ๓ เส้น ให้ตัดกับเส้นตรงอีก ๓ เส้นเป็นมุมฉาก ให้เส้นแต่ละเส้นยาวเลขจุดคัดออกไปเล็กน้อย ทำให้มีตารางอยู่ ๑๖ ช่อง ผู้เล่น ๒ คนฝ่ายหนึ่งเป็นเสือ อีกฝ่ายเป็นนก ฝ่ายเสือนี้นักเดิน ๔ ตัว วางไว้ตรงมุมทั้ง ๔ ของตาราง ฝ่ายนกมี ๑๒ ตัว ฝ่ายนกต้องไม่ให้เสือเข้าไปอยู่ ตรงกลางตาราง

หมากเก็บ

เป็นการเล่นโดยจะนั่งล้อมวงกันเล่น อุปกรณ์ก็คือก้อนกรวดหรือลูกหินเล็กๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ โดยลูกที่โยนขึ้นไปต้องรับให้ทันก่อนตกถึงพื้น หากรับไม่ทันถือว่าตาย และห้ามให้กระทบลูกหินของคนอื่น ไม่เช่นนั้นถือว่าตาย

หมากได้

หมากได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หมากข้าม ผู้เล่นฝ่ายใดสามารถลำเลียงหมากเดินของคน ไปเรียงยังช่องของฝ่ายตรงข้ามได้หมดก่อนถือเป็นฝ่ายชนะ

หมากสี่หมากห้า

มีอุปกรณ์คือลูกหินคนละ ๕ ลูก ให้ผู้เล่นนั่งล้อมวงกันเอาหมากก้อนหินไว้ทุกคน คนละก็ก้อนก็แล้วแต่ แล้วให้ทุกคนทายก้อนหินที่อยู่ในมือของแต่ละคน เมื่อเอารวมกันทั้งหมดว่ามีกี่ก้อนถ้าปรากฏว่าไปตรงกับของผู้ทายคนใดคนนั้นจะชนะ มีสิทธิ์เขกหัวเข้าผู้เล่นคนอื่นๆ

หมาหินโป่ง

อาจเรียกว่า สักกะเคะ หรือ เหีบเหีบอีกด้วย ให้ผู้เล่นเอาเท้าขึ้นสอค-सानกันให้แน่น เมื่อเห็นว่าแน่นดีแล้วให้ปรบมือพร้อมกับกระโดดหมุนเป็นวงกลมตามจังหวะการปรบมือ กระโดดปรบมือไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมีใครล้มก่อนหรือขาหลุดออกจากวงถือว่าแพ้

ยอยอดหุยม

ผู้เล่นขุดหลุมเล็กๆ ขึ้น ๕ - ๖ หลุม เพื่อใส่เม็ดมะขาม ขีดเส้นห่างจากหลุมเหล่านั้นพอประมาณเพื่อให้เป็นจุดทอย "โค" ผู้เล่นคนใดใช้ "โค" โยนลงหลุมที่มีเม็ดมะขามอยู่ผู้นั้นจะได้เม็ดมะขามในหลุมทั้งหมด

หมากกลิ้ง

เป็นการเล่นโดยเอาไม้ไผ่ผ่าซีก วางอยู่จากที่สูงให้เอียงพอประมาณ ถ้าผู้เล่นคนใดกลิ้งเหรียญของคนไปทับของคนอื่นจะเป็นผู้ชนะ มีสิทธิ์เขกเข้าของเพื่อนทุกคนหรือความขัดข้องที่ตกลงกันได้

หมากขว้าง

อุปกรณ์ในการเล่นก็คือ สบ้า ๑๐ ลูก และไม้สักทำเป็นลูกกลมๆ สัก ๒๐ หรือ ๓๐ ลูก แล้วแต่จำนวนผู้เล่น ตั้งสบ้าทั้งสองข้าง ๆ ละ ๕ ลูก คนเล่นจะต้องแบ่งเป็นสองข้างเท่า ๆ กัน ถ้าฝ่ายใดกลิ้งหมากขว้างมาทางอีกฝ่ายและถูกลูกสบ้าล้มไป จะถือว่าเป็นผู้แพ้

หมากเปื่อย

ใช้กระดานหมากฮอสและอุปกรณ์แบบเดียวกับการเล่นหมากได้ หรือหมากฮอส โดย ผู้เล่นแต่ละฝ่ายต้องกำจัดหมากของตนเองให้หมดก่อนจึงจะชนะ

หมากสี่หมากห้า

มีอุปกรณ์คือลูกหินคนละ ๕ ลูก ให้ผู้เล่นนั่งล้อมวงกันเอามือกำก้อนหินไว้ทุกคน คนละก้อนก็แล้วแต่ แล้วให้ทุกคนทยอยก้อนหินที่อยู่ในมือของแต่ละคน เมื่อเอารวมกันทั้งหมดว่ามีก้อนถ้าปรากฏว่าไปตรงกับของผู้ทยอยคนใดคนนั้นจะชนะ มีสิทธิ์เขกหัวเข้าผู้เล่นคนอื่นๆ

หมาห้าหยั่ง

ผู้เล่นที่สวมบทบาทเป็นหมาต้องทลายประตูโดยถามประตูว่า “นี่ประตูหยัง” ถ้าเป็นประตูเงิน ประตูทอง ประตูเหล็ก คนที่เป็นประตูต้องประสานมือกันให้แน่นหนาไม่ให้หมาทลายประตูได้ ถ้าตอบว่าเป็นประตูหยัง จะจับมือกันหลวมๆ ให้หมาออกไปได้ แล้วหากคนเป็นหมาต่อไป

บทที่ 4

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดกำแพงเพชรจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าสถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดกำแพงเพชรทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 134 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การ แสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย						
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	111	28	5	6	3	69
4. บทความ	3			2		1
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	20			4	7	9
รวม	134	28	5	12	10	79

จากการพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนทั้งสิ้น 134 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 79 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 10 เรื่อง และการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 5 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 111 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 69 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 6 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงจำนวน 5 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดกำแพงเพชรที่รองลงมาคืออินเทอร์เน็ต 20 เรื่อง ประกอบด้วยงานช่างดั้งเดิม 9 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง งานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 111 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่องและบทความ 3 เรื่อง โดยมีเนื้อหาสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดกำแพงเพชรพบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภทประติมากรรม ประเภทสถาปัตยกรรม ประเภทพระเครื่อง เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเภทประติมากรรม

หลวงพ่อไม้

หลวงพ่อไม้ ประดิษฐานอยู่ในวัดโมฬี ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองกำแพงเพชร เป็นที่เคารพนับถือมากเชื่อกันว่าสามารถห้ามมิให้ฝนตกได้

หลวงพ่อบุญรอด

หลวงพ่อบุญรอด วัดสว่างอารมณ์ อยู่ในตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนขนาดใหญ่หน้าตักกว้าง 2 เมตร สูงเกือบ 3 เมตร มีพุทธลักษณะทั้งงดงามยิ่ง เป็นหลักฐานสำคัญประกอบข้อเท็จจริงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกำแพงเพชรและหัวเมืองฝ่ายเหนือ

ประเภทสถาปัตยกรรม

บ้านเรือนไทย 100 ปี

บ้านเรือนไทย 100 ปี ตั้งอยู่บนถนนเทศบาลในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร เป็นมรดกตกทอดของตระกูลลำชา คหบดีชาวกำแพงเพชร ลักษณะเป็นอาคารสองชั้นก่อสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง เสาเรือนทุกต้นใช้ไม้สักต้นเดียวยาวตลอด หน้ามุขประดับด้วยไม้ฉลุลายสวยงาม สภาพโดยทั่วไปมีความสมบูรณ์สวยงาม

ป้อมทุ่งเศรษฐี

ป้อมทุ่งเศรษฐี เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่นอกเมืองนครชุมทางด้านทิศใต้ ลักษณะป้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงยาวด้านละ 84 เมตร ด้านเหนือถูกรื้อทำลายตลอดแนว แต่ละด้านมีช่องประตูเข้าออกตรงบริเวณกึ่งกลาง ด้านนอกก่อเป็นกำแพงสูง ด้านในก่อเป็นแท่นเชิงเทิน บนเชิงเทินสามารถเดินตรวจตราได้ คอนบนสุดก่อเป็นรูปใบเสมา ใต้ใบเสมาทุกใบมีช่องอาจจะใช้เป็นช่องปืน ตรงมุมกำแพงทั้งสี่มุมทำเป็นป้อมรูปสี่เหลี่ยมยื่นออกมา คอนล่างของแนวกำแพงมีช่องถูกทำเป็นวงโค้งขอกแล่นภายในบริเวณป้อมไม่ปรากฏร่องรอยสิ่งก่อสร้างอื่นใด

เมืองโบราณที่บ้านคลองเมือง

เมืองโบราณที่บ้านคลองเมือง ตั้งอยู่บ้านคลองเมือง ตำบลโกสัมพี อำเภอเมือง เมืองรูปกลม มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ จากการสำรวจพบมากและแวกดินเผาแบบล้านนาและแบบจีน เศษขี้แร่ ตะกรัน นวนมาก ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นชุมชนที่มีการถลุงโลหะอาจเกิดขึ้นก่อนสมัยสุโขทัย

วัดกำแพงงาม

วัดกำแพงงามตั้งอยู่ในเขตอุทยานบริเวณด้านหน้าวัดสิงห์เยื้องไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีกำแพงศิลารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นขอบเขตวัด หน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างภายในวัดใช้ศิลาแลงและสร้างในแนวตะวันออก - ตะวันตกสิ่งก่อสร้างสำคัญประกอบด้วยวิหารและเจดีย์ประธานซึ่งเป็นแบบเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังส่วนอุโบสถสร้างขนาดเล็กอยู่นอกกำแพงวัดด้านตะวันออก ฐานวิหารก่อเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ขอมหรือทำเป็นมุขทั้งด้านหน้าและ

ด้านหลัง พระพุทธรูปประธานภายในวิหารหักพังจนหมด ถัดจากฐานวิหารไปทางด้านหลังเป็นเจดีย์ประธานก่อด้วยศิลาแลง รูปทรงขององค์เจดีย์เป็นแบบเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังฐานสี่เหลี่ยม องค์ระฆังและส่วนยอดทั้งทลายเหลือเฉพาะส่วนมาลัยเถาที่ทำเป็นซุกบัวกว่าบัวดลสามชั้น องค์เจดีย์รูปทรงเดียวกันกับเจดีย์ประธานวัดสิงห์ แต่ที่วัดกำแพงงาม ไม่มีฐานพระตรงฐานล่างวัดข้างรอบ

วัดข้างรอบเป็นวัดใหญ่ตั้งอยู่บนเนินสูง มีพระเจดีย์ใหญ่ตั้งอยู่กลางลาน ฐานเจดีย์กว้าง 31 เมตร สี่เหลี่ยมที่ฐาน เป็นรูปช้างครึ่งตัวเห็นแค่ 2 ขาหน้า หันศีรษะออกจากฐานรายรอบเจดีย์ เป็นช้างทรงเครื่องจำนวน 68 เชือก ระหว่างช้างมีลายปูนปั้นเป็นรูปใบโพธิ์ กับมีรอบค้ำรูปอักษรและนางรำคิณอยู่แต่ชำรุดหัก เห็นไม่สมบูรณ์ทางขึ้นไปบนฐานทักษิณมีบันไดสี่ด้าน ตรงเชิงบันไดมีรูปสิงห์อยู่ที่ฐาน ฐานเจดีย์จากพื้นดินถึงลานทักษิณชั้นบนสูงประมาณ 7 เมตร กลางลานมีเจดีย์ฐานเขียงแปดเหลี่ยม ฐานกว้างประมาณ 20 เมตร ลักษณะเป็นเจดีย์แบบลังกาซอกหัก ด้านหน้าฐานเจดีย์เป็นวิหารใหญ่ กว้าง 17 เมตร ยาว 34 เมตร ฐานสูงประมาณ 1.5 เมตร วิหารเป็นเสา 4 แถว 7 ห้อง มีมุขเด็จข้าง หน้าหนึ่งห้อง ค่อยจากวิหารใหญ่เป็นสระซึ่งขุดลงไปในพื้นที่ศิลาแลง กว้าง 23 เมตร สี่เหลี่ยมลึก ประมาณ 8 เมตร มีน้ำขังอยู่บางครั้งจากการขุดแต่งที่ฐานเจดีย์ข้างรอบนี้ได้พบบรรดาวัตถุต่าง ๆ เป็นดินเผา รูปนางรำ รูปอักษร รูปหงส์ รูปหน้าเทวดา และหน้ามนุษย์ ซึ่งตามลักษณะโบราณ วัตถุเป็นศิลปสมัยอยุธยาตอนต้น หรือสุโขทัยตอนปลายทำให้ทราบลักษณะเครื่องแต่งตัว การพ่อน้ำ และลักษณะอื่นๆ ของคนสมัยสุโขทัยตอนปลาย ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาศิลปะและโบราณคดี บรรดาโบราณวัตถุที่พบนี้บางชิ้นเก็บรวบรวมตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

วัดป่ามะปราง

เป็นโบราณสถานขนาดเล็กที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา สภาพถูกคลุมด้วยวัชพืช และสิ่งรกร้าง มีร่องรอยของการขุดหาโบราณวัตถุอยู่ทั่วไป สร้างในสมัย พุทธศตวรรษที่ 20-21

วัดป่ามีวัดป่ามีออกนอกกำแพงเมืองตรงประตูสะพานโคมด้านทิศเหนือไปตามถนนกำแพงเพชร-พารานกระด้าย ประมาณ 300 เมตร ตามถนนเดิมจะพบวัดอยู่ทางซ้ายมือ เรียกว่าวัดป่ามิด วัดนี้ยังไม่ได้ขุดแต่งและบูรณะ พื้นที่ต่างๆ ไปยังเป็นป่าปกคลุมอยู่ โบราณสถานมีเจดีย์ลอมแบบลังกา ด้านหน้าเป็นฐานเจดีย์ 4-5 แห่ง มีกำแพงล้อมรอบค้อมจากกำแพงด้านหน้าเป็นโบราณสถานอีกหมู่หนึ่ง มีฐานเจดีย์และฐานวิหารและเจดีย์อีก 7 ฐาน มีกำแพงรอบเช่นเดียวกัน

วัดพระแก้ว

ตั้งอยู่กลางเมืองกำแพงเพชรเป็นวัดที่สำคัญอยู่ติดกับบริเวณวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือวัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัย ภายในบริเวณวัดประกอบด้วยเจดีย์ประธานที่ฐานมีสิงห์ล้อม เจดีย์ทรงกลมที่ฐานมีช้างรอบ วิหาร มณฑป อุโบสถ และเจดีย์ราย ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลงเป็นต่างๆ โคจรอบ

วัดพระบรมธาตุ

วัดพระบรมธาตุ ตั้งอยู่ใจกลางเมืองนครชุม เป็นเจดีย์ที่เจ้าพระยาสิทธิไชยเสด็จมาสถาปนา และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ เมื่อ พ.ศ.1900 เดิมเป็นเจดีย์ทรงท่มข้าวบิณฑ์ 3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ต่อมาพ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยงได้ปฏิสังขรณ์เป็นเจดีย์ แบบพม่าดังที่ปรากฏ เมื่อ 80-90 ปีมาแล้ว

วัดพระสิงห์

วัดพระสิงห์ถัดจากวัดพระสี่อิริยาบถไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร จะพบวัดพระสิงห์ ซึ่งเป็นวัดขนาดเล็ก ยังไม่ได้ขุดแต่งและบูรณะ สันนิษฐานว่าใช้เวลาสร้างถึง 2 สมัย คือ สมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา กำแพงเป็นศิลาแลงโคจรอบ ภายในเป็นฐานเจดีย์ฐานพระ 4 ทิศ ฐานเจดีย์กว้าง 11 เมตร สี่เหลี่ยม มีเจดีย์ 4 มุม ด้านหน้าเจดีย์ใหญ่มีฐานโอบสัณฐานกว้าง 15 เมตร ยาว 30 เมตร ตั้งอยู่บน ฐานอีกชั้นหนึ่งซึ่งกว้าง 23 เมตร ยาว 42 เมตร ด้านทิศใต้มีฐานวิหารใหญ่ 1 วิหาร และขนาดเล็กอีก 1 วิหาร ภายในวัดมีบ่อน้ำ 2 บ่อ เป็นบ่อกรุด้วยศิลาแลง

วัดสระแก้ว

วัดสระแก้ว เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศเหนือ ระหว่างเส้นทางที่เข้าสู่เขตอุทยานของเมืองกำแพงเพชร สิ่งก่อสร้างภายในวัดมีเฉพาะฐานอาคารขนาดใหญ่ที่เป็นอุโบสถเพียงหลังเดียว สร้างติดกับคลองส่งน้ำโบราณหรือที่เรียกว่าคลองท่อทองแดง เดิมจะมีคูน้ำล้อมรอบหรือที่เรียกว่าอุทกสิมา โดยน้ำจากคลองท่อทองแดงจะไหลเวียนรอบฐานอุโบสถอุโบสถตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกันสี่ชั้นก่อด้วยศิลาแลงมีอิฐบนข้างเพียงเล็กน้อยมีบันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านหน้า บนฐานหน้ากระดานชั้นที่ 4 มีแท่นปักใบเสมาสองแท่นและมีเฉพาะด้านหน้าเท่านั้น ไม่ได้ปิดรอบฐานโอบสัณฐาน จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นการสร้างเพิ่มเติมในรุ่นหลัง ด้านข้างของฐาน โอบสัณฐาน ปรากฏแนวเสารับชายคาหรือปีกนกที่เรียกว่าพะไล

วัดหนองพิบูล

วัดหนองพิบูล ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้หรือเขตอุทยานของเมืองนครชุม แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีคูน้ำโคจรอบทั้ง 4 ด้าน หรือที่เรียกว่าอุทกสิมา สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดคือ มณฑปรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานตั้งอยู่หลังวิหาร มณฑปก่อฐานสูงประมาณ 1.50 เมตร ก่อผนังหนาที่บทั้งสามด้าน เว้นทางเข้าเฉพาะด้านหน้าด้านเดียว ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ เครื่องบนหลังคาสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องไม้ ใช้กระเบื้องดินเผาแบบตะขอกเป็นกระเบื้องมุงหลังคา ปัจจุบันหักพังลงจนหมดแล้ว

วัดอวาสใหญ่

เป็นวัดที่ก่อสร้างใหญ่โต มีเจดีย์และวิหารมาก อยู่ริมถนนไปอำเภอรานกระด้าย ห่างจากประตู โคมไฟไปทางเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร กำแพงวัดเป็นศิลาแลง กลางวัดมีฐานพระเจดีย์แปดเหลี่ยม ใหญ่กว้างด้านละ 16 เมตร ด้านหน้าวัดอวาสใหญ่ริมถนนมีบ่อสี่เหลี่ยมใหญ่ขุดลงไป

ในพื้นที่ลาดกว้าง 9 เมตร ยาว 17 เมตร ลึก 7-8 เมตร เรียกว่า "บ่อสามแสน" และตรงด้านหน้าเจดีย์ประธาน ด้านทิศเหนือ มีบ่อศิลาแลงขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีฐานวิหารทั้งใหญ่และเล็กรวม 10 วิหาร ฐานเจดีย์รวม 9 ฐาน วัดนี้ผู้ริมถนนสะดวกในการเข้าชม

โบราณสถานสระมน

สระมนมีขอบเขตเป็นก้นคันดินอย่างแน่นชัด อยู่ติดถนนรอบกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ มีประตูทางเข้าเชื่อมติดต่อกับวัดพระแก้ว ส่วนด้านอื่น ๆ เป็นคันดิน ปักเสาระเนียดเป็นแนวเขตวังหรือจวนเจ้าเมืองกำแพงเพชร ฐานภายในคันดิน นอกจากจะกั้นขอบเขตพื้นที่วังแล้ว ยังกำหนดให้ขอบเขตวังชั้นในที่มีสภาพคล้ายเกาะ และมีสระรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่กลางเกาะ

ป้อมเจ้าอินทร์

สมัยพุทธศตวรรษที่ 20-21 ที่ตั้งอยู่บนแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ป้อมเจ้าอินทร์เป็นป้อมปืนป้อมหนึ่ง ลักษณะเป็นป้อมหัวลูกศร บันไดทางขึ้นก่อนข้างลาดเอียง สะดวกในการชักลากปืนใหญ่ขึ้นประจำป้อม ลักษณะเป็นแบบป้อมปืนของยุโรป

เมืองไตรดริ้งษ์

เมืองไตรดริ้งษ์ เป็นเมืองเก่าในสมัยทวารวดี หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 เนื่องจากมีการขุดค้นทางโบราณคดีพบตะกั่วดินเผาแบบอินเดีย ถูกปิดแก้วสมัยทวารวดีในบริเวณดังกล่าว ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลไตรดริ้งษ์ทางทิศใต้ของตัวเมืองกำแพงเพชร ห่างจากตัวจังหวัดไปตามเส้นทางสายกำแพงเพชร - นครสวรรค์ ประมาณ 18 กิโลเมตร เมืองโบราณนี้ตั้งอยู่ฝั่งขวาหรือฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของแม่น้ำปิงปัจจุบัน โบราณสถานต่าง ๆ ทรุดโทรมลงมากเหลือเพียงซากเจดีย์ 2 - 3 แห่ง เท่านั้น

วังโบราณหรือสระมน

บริเวณที่สันนิษฐานว่าเป็นเขตวังโบราณของเมืองกำแพงเพชร คือบริเวณที่เรียกกันในปัจจุบันว่าสระมน ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัดพระแก้ว ติดกับกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ บริเวณประจิมสะพานโคม ลักษณะผังบริเวณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคันดินเป็นขอบเขตรอบนอก ภายในมีแนวคูน้ำรูปสี่เหลี่ยมขนานกับแนวคันดินทั้งสี่ด้านจึงแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือเขตชั้นนอกและชั้นใน ตรงกลางของพื้นที่มีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมที่เรียกกันว่า สระมน

วัดฆ้องชัย

วัดฆ้องชัย ตั้งอยู่ทางด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของวัดพระสี่อิริยาบถ สังก่อสร้างภายในวัดวางแนวตามแกนตะวันออก - ตะวันตก เช่นเดียวกับวัดอื่นๆ มีกำแพงวัดเฉพาะด้านตะวันตกและด้านใต้เพียงสองด้านเท่านั้นนอกกำแพงวัดด้านทิศตะวันตกปรากฏบ่อตัดศิลาแลงขนาดใหญ่วิหารตั้งอยู่ด้านหน้าวัด ปัจจุบันเหลือฐานเฉพาะฐานอาคาร ลักษณะเด่นของฐานวิหารฆ้องชัยคือการก่อฐานสูงฐานล่างทำเป็นฐานหน้ากระดานแต่มีการขีดจนดูเหมือนเป็นผนัง บนฐานหน้ากระดานก่อเป็นแบบ

ฐานบัวลูกแก้วอกไก่มีมุขเด็จหน้าหลัง บันไดสร้างขนาดมุขเด็จ ซึ่งเป็นรูปแบบอาคารที่พบทั่วไปในเขตเมืองกำแพงเพชร เสาร์รับเครื่องบนเป็นเสาศิลาแลงแปดเหลี่ยม ภายในอาคารยังปรากฏแท่นอาสนสงฆ์และแท่นประดิษฐานพระประธานซึ่งเดิมเป็นพระพุทธรูป

วัดคงหวาย

วัดคงหวาย ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ห่างจากประตูสะพานโคมประมาณ 200 เมตร ปัจจุบันทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 (กำแพงเพชร - สุโขทัย) ตัดผ่านด้านหลังวัดเจดีย์ประธานเป็นแบบทรงกลมหรือระฆัง ก่อด้วยอิฐ มีซุ้มพระเฉพาะด้านหน้าหรือทางด้านตะวันออก ด้านเดียว ลักษณะเด่นของเจดีย์องค์นี้คือการสร้างฐานแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้น จนทำให้รูปทรงของเจดีย์เพียวระลูด ชั้นบัวลดที่ทำเป็นซุกบัวคว่ำสามชั้นและองค์ระฆังมีขนาดเล็กมาก

วัดป่าแลง

วัดป่าแลงตั้งอยู่ในอรัญญาวาสิกลุ่มทิศใต้ ด้านหน้าวิหารมีวิหารขนาด 6 ห้อง 1 หลัง โคจรอบเจดีย์มีประธานมีเจดีย์ราย 4 องค์ อยู่ภายในกำแพงแก้วอีก 1 องค์ อยู่ทางทิศใต้นอกกำแพงแก้วอีก 1 องค์ โบราณสถานวัดนี้ไม่ได้รับการพิจารณา จึงยังคงมีสภาพเป็นป่ารกและมีร่องรอยการบุขของโบราณวัตถุ

วัดพระธาตุ

ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัดพระแก้ว มีพระเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมเป็นประธาน ล้อมรอบด้วยระเบียงคดที่เชื่อมต่อกับวิหารด้านทิศตะวันออก ที่สองข้างวิหารมีเจดีย์รายอยู่ ข้างละ 1 องค์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ

วัดพระบรมธาตุเจดีย์าราม

วัดพระบรมธาตุเจดีย์าราม เป็นวัดอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก กลางเมืองนครชุมมีเจดีย์แบบพม่าอยู่ 1 องค์ ด้านใต้มีพระอุโบสถมีพระพุทธรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัยและอยู่รายอยู่หลายองค์ วัดนี้สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์อย่างศิลปสุโขทัย แต่ปัจจุบันเป็นเจดีย์แบบพม่า เนื่องจากเศรษฐกิจพม่าผู้หนึ่งได้มาบูรณะไว้เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว

วัดพระสี่อิริยาบถ

วัดพระสี่อิริยาบถอยู่ค่อจากวัดพระนอนไปทางทิศเหนือในแนวกำแพงวัด ติดต่อกันถึงวัดพระสี่อิริยาบถ หรือที่เรียก กันเป็นสามัญว่าวัดพระอิน วัดนี้มีบ่อน้ำและที่อาบน้ำอยู่หน้าวัด เช่นเดียวกับวัดพระนอน กำแพงวัด เป็นศิลาแลงปักดั่งล้อม 4 ด้าน มีทางเข้าปูด้วยศิลาแลง มีศาลาโถงปลูกคร่อมทางเดินเป็นศาลากว้าง 6 เมตร ยาว 11 เมตร เป็นเสา 4 แถว 5 ห้อง ค่อจากศาลาหน้าวัดมีประตูเข้าไปในบริเวณวัดแล้วถึง ฐานศิลาแลงใหญ่ยกฐานสูงประมาณ 2 เมตร มีเสาอุกกรงเป็นศิลาแลงเหลี่ยมและมีทับหลังอุกกรง เคียะ สูงประมาณ 60 เซนติเมตร อยู่โคจรอบ ฐานนี้มีบันไดขึ้นด้านหน้า 2 บันได ด้านข้าง 2 บันได และด้านหลังอีก 2 บันได บนฐานวิหารกว้าง 17 เมตร ยาว 29 เมตร ข่อมุขเด็จทั้งหน้าและหลัง เสาววิหารที่อยู่บนฐานเป็นเสา 4 แถว 5 ห้อง 2 แถว หน้าและหลัง 2

ห้อง 7 ห้อง ที่ฐานชุกชี มีรอยค้ำพระพุทธรูปนั่งด้านหลังวิหารมีบันไดลงติดต่อกับมณฑปพระอิริยาบถ โดยรอบมณฑปกำแพง แก้วเตี้ยๆ เหลือแต่ฐาน มีประตูเข้าด้านข้าง 2 ข้าง และด้านหลังมณฑปกว้าง 29 เมตร เป็นมณฑป สี่หน้า ด้านหน้ามีพระพุทธรูปลีลา ด้านข้างเหนือมีพระพุทธรูปนั่ง พระพุทธรูปปูนปั้นทั้ง 3 ด้าน ที่กล่าวมาแล้วชำรุดเหลือซากพอเป็นรอยให้รู้ว่าเป็นพระพุทธรูปเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่แสดง ให้รู้ว่า เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบสุโขทัยสกุลช่างกำแพงเพชร ซึ่งหาได้ยากมาก

วัดสิงห์

วัดสิงห์ อยู่ถัดจากวัดพระสี่อิริยาบถไปทางทิศเหนือ แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีกำแพงศิลาแลงโดยรอบทั้ง 4 ด้านสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วย คอนหน้าสุดเป็นฐานอาคารขนาดใหญ่โดยทำฐานซ้อนกันสองชั้น ฐานชั้นล่างหรือฐานทักษิณก่อเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ผนังด้านข้างก่อด้วยศิลาแลงสูงจากฐานขึ้นมาเพียงเล็กน้อย ฐานด้านหน้าพบหลักฐานการประดับสิงห์ปูนปั้นทวารบาลที่มีแก่นในเป็นศิลาแลงบนลานประทักษิณมีแท่นใบเสมาโดยรอบจำนวนแปดแท่นหรือแปดตำแหน่ง ทำให้ทราบได้ว่าอาคารที่สร้างบนฐานทักษิณเป็นอุโบสถขนาดใหญ่ แต่เมื่อพิจารณาภายในอาคารพบแท่นอาสนสงฆ์ตรงแนวผนังด้านทิศ จึงทำให้ทราบว่าอาคารหลังนี้เดิมใช้เป็นวิหารมาก่อน ซึ่งเป็นแบบแผนการก่อสร้างที่นิยมในสุโขทัยที่จะสร้างวิหารให้มีขนาดใหญ่อยู่หน้าวัด ในระยะต่อมาซึ่งน่าจะเป็นสมัยอยุธยา ได้เปลี่ยนหน้าที่ของอาคารจากวิหารเป็นโบสถ์ โดยการปักใบเสมารอบฐานอาคาร สำหรับใบเสมาสลักจากหินชนวนบางใบสลักลายพฤษภ ในกรอบรูปสามเหลี่ยมและขอบสลักเป็นแถวลายกระหนกปลายแหลมที่เป็นลวดลายแบบอยุธยา

วัดหนองลังกา

วัดหนองลังกา เป็นวัดขนาดใหญ่ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้หรือเขตรัฐภูมิของเมืองนครชุม แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีคูน้ำโดยรอบทั้ง 4 ด้านเจดีย์ประธานเป็นลักษณะเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังแบบศิลปะแบบสุโขทัยก่อด้วยอิฐอยู่ภายในกำแพงแก้ว มีซุ้มพระยื่นออกมาจากฐานคอนล่างทั้ง 4 ด้าน ขึ้นมาลัยเถาซึ่งรองรับองค์ระฆังเป็นแบบบัวคว่ำ บัวหงาย ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น องค์ระฆังค่อนข้างเพรียวหรือรูด ปากระฆังไม่ผายออกมากนัก ถัดจากองค์ระฆังเป็นส่วนที่เรียกว่าบัลลังก์และส่วนช่อเจดีย์ซึ่งประกอบด้วยแกนปล้องโฉน บัวฝาระมี ปล้องโฉนและปลียอด

ศาลพระอิศวร

ศาลพระอิศวร ตั้งอยู่ด้านหลังศาลจังหวัด มีฐานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมยกพื้นสูง 1.50 เมตร มีบันไดขึ้นด้านหลัง บนฐานชุกชีมีเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์ซึ่งจำลองขึ้นในสมัยนายเขาวัวศุคฤาภา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด เทวรูปอิศวรองค์จริงปัจจุบันตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

กำแพงเพชร เทวรูปพระอิศวรนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวเขอรันมาเที่ยวเมืองกำแพงเพชร ได้ลักลอบคัดเศียรและพระหัตถ์ ส่งลงเรือมากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2429 เจ้าเมืองกำแพงเพชรได้บอกมายังกรุงเทพฯ จึงทรงโปรดฯ ให้ขอพระเศียรและพระหัตถ์คืนและได้ทรงสร้างพระอิศวรจำลองประทานให้ ซึ่งปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเบอร์ลิน

ประเภทพระเครื่อง

พระกำแพงกัณฐะ

พระปางลีลา สถิตบนพื้นฐานรูปไข่มนรีๆ คล้ายกล้วยเหวตที่ถูกทับแล้ว ด้านหลังพื้นฐานหนาเป็นพระที่มีส่วนของเนื้อหาค่อนข้างมาก มีขนาดน้อยกว่าพระกำแพงแบบอื่นๆ เท่าที่พบมีทำด้วยดินละเอียดสีแดง ดินเผา สีทึบแก่เข้ม สีเขียวคล้ำอมๆ เมื่อใช้แว่นขยายจับจะแลเห็นส่วนของเกสรดอกไม้เป็นผง ละเอียดเล็ก ๆ สีแดงสีเหลืองไฟ สีคล้ำดำ และแร่เงินแร่ทองปรากฏอยู่ทั่วองค์พระ เนื้อพระเป็นดินละเอียดมาก ในองค์ที่ถูกห้อยบูชาแล้วจะปรากฏความมันวาวอย่างสวยงาม เพราะความละเอียดของเนื้อพระนั่นเอง

พระกำแพงกสิกรรม

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตอยู่บนพื้นฐานดินเผา รูปทรงกสิกรรม จึงเรียกกันว่า พระกสิกรรม แต่ที่เป็นพระปางอื่น ๆ ก็มี เช่น ปางนาคปรก และปางเปิดโลก แต่มีจำนวนน้อยมากที่ปรากฏเป็นพระปางมารวิชัยเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพระปางมารวิชัยนั้นปรากฏเป็นองค์พระนอนอยู่กลางพื้นฐานรูปทรงกสิกรรม บางพิมพ์ก็มีฐานรองรับ บางพิมพ์ก็ไม่มีฐานรองรับแต่อย่างใด ส่วนมากเนื้อดินละเอียดนุ่ม มีวุ้นดอกมะขามที่ละเอียดปรากฏอยู่ทั่วไป มีทั้งพิมพ์เล็กพิมพ์ใหญ่ สูงประมาณ 3 ซม. ความกว้างใกล้เคียงกับความสูงมาก

พระกำแพงขาโต๊ะ

เป็นพระปางมารวิชัยประทับนั่งอยู่บนโต๊ะ หรือแท่นแบบสามขาจะแลเห็นเป็นเส้นลอนๆ อยู่เบื้องล่างเป็นเส้นนูนสามเส้น คือเป็นส่วนขาของโต๊ะปรากฏอยู่กึ่งกลางทางซ้ายขวา ลักษณะคล้ายโต๊ะสี่ห้องค์พระสถิตอยู่บนพื้นฐานทรงสามเหลี่ยมหักเว้าตามลักษณะองค์พระส่วนมากมีพุทธลักษณะที่พระพักตร์เห็นพระเนตร พระกรณชัคเจน องค์พระมีพุทธลักษณะทรงบิดๆ หรือทรงระดุด ไม่อวบอ้วน เนื้อมีทั้งเนื้อจีน และดิน เนื้อจีนนั้นบางองค์ก็มีผิวกรุเป็นคราบสีขาวนวล บางองค์ก็สนิมแดงคางาม และบางองค์มีทองปรากฏตามผิวพรรณทั่วไป พิมพ์ขนาดใหญ่สูงประมาณ 6 ซม. พิมพ์เล็กสูงประมาณ 5 ซม. ฐานกว้าง

พระกำแพงคู่ศอกอุปัชฌาย์

องค์กลางซึ่งเป็นพรประธาน เป็นปางมารวิชัย ด้านซ้ายขวามีพระยืนพนมมืออยู่ข้างละองค์ แบบหนึ่งพระยืนพนมมืออยู่นอกเสาริเวณแก้วรูปปรกโพธิ์ เรียกกันว่า พิมพันนอกเสา อีกแบบหนึ่งพระยืนอยู่ในเสาจึงเรียกกันว่า พิมพันในเสา ทั้งสองแบบองค์พระทั้งหมดประดิบนพื้นฐานดินเผา สัมฤทธิ์หรือทองแดงรูปทรงเสมายิดๆ มีเรือนแก้วรูปปรกโพธิ์ เป็นองค์ประกอบ ในองค์ที่มีผิวสนิมๆ จะเขียวเข้มแบบพระพุทธรูปบูชา สูงประมาณ 10 ซม. ความกว้างจะประมาณครึ่งของความสูง

พระกำแพงเชิงแสน

เป็นพระปางมารวิชัย องค์พระค่อนข้างอวบอ้วน ปรากฏสังฆาฏิอยู่ราวพระถัน คล้ายกับพระพุทธรูปเชิงแสนจึงเรียกกันว่า กำแพงเชิงแสน เท่าที่ปรากฏมีเนื้อดินอย่างเดียว เนื้อค่อนข้างละเอียดผิวกราบฝากรูนาทอควร ขนาดสูงประมาณ 5.5 ซม. กว้าง 3.5 ซม.

พระกำแพงซุ้มกอแบบมีลากนก

แบบนี้เข้าใจว่าจะพัฒนามาจากแบบแรกโดยเพิ่มพุทธลักษณะอันเป็นมหาปาฏิหาริย์ขึ้นอีก คือมีลายบัวที่ฐานและเพิ่มการปลั่งรังษีออกจากพระวรกาย โดยเฉพาะพิมท์ใหญ่ช่องพระพาหาลึก ทำให้พระอุระและองค์พระซึ่งแลดูค่อนนูนอยู่แล้วดูสง่างามยิ่งขึ้น นอกจากชนิดพิมท์กลางเท่านั้นที่ช่องคืบแบบนี้มีบางพิมท์ที่ทำเป็นสมาธิเพชร แต่ส่วนมากทำเป็นสมาธิราบทั้งนั้น

พระกำแพงซุ้มโพธิ์

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตอยู่ในเรือนแก้ว มีปรกโพธิ์คล้ายกับโพธิ์บัลลังก์ แต่ปรกโพธิ์ย่อเล็กน้อยเป็นปรกโพธิ์เดี่ยว บางพิมท์ทำปรกโพธิ์ในเรือนแก้วแบบซุ้ม ขอ มีทั้งเนื้อสัมฤทธิ์ ชิน และดิน ขนาดแบบซุ้มโพธิ์เดี่ยว สูงประมาณ 5 ซม. ขนาดใหญ่เท่ากับซุ้มคอรระฆังพิมท์ใหญ่สูงประมาณ

9 ซม. กว้าง 4 ซม. ส่วนซุ้มปรกโพธิ์ในเรือนแก้ว แบบซุ้ม ขอมีขนาดเดียวกับซุ้ม ขอ

พระกำแพงซุ้มรัศมีแก้ว

เป็นพระปางสมาธิ พุทธลักษณะโดยทั่วไปเหมือนซุ้ม กอ คະແນนต่างกันที่การทำรัศมี ซึ่งเป็นรังสีเปล่งออกมาจากพระวรกาย ทำเป็นแถบแบบรัศมีแก้ว บางท่านเรียกรัศมีเปลวเพลิง เนื้อดินละเอียดนุ่มแกร่ง เนื้อดิน ชนิดเดียวกันกับซุ้ม กอ พิมท์เล็กทั่วไป พิมท์นี้คล้ายกับรัศมีแก้ว ส่วนอีกพิมท์หนึ่งรัศมีแตกต่างกันเล็กน้อยของค์พระขนาดใหญ่กว่า เนื้อชิน ดินภูมิสนิมไขในบางองค์ เรียกกันว่า รัศมีเปลวเพลิง มีทั้งปางมารวิชัยและสมาธิ บางท่านก็เรียกพิมท์นี้ว่า ซุ้มใบลาน พิมท์เล็กรัศมีแก้วมีของทุ่งเศรษฐีสูงประมาณ 2.5 ซม. กว้าง 1.6 ซม. ขนาดใหญ่เนื้อชินดินสูงประมาณ 4.5 ซม. กว้าง 3 ซม.

พระกำแพงฐานสำเภา

เป็นปางมารวิชัย ลักษณะเหมือนกันกับพระกำแพงขาโต๊ะ ทั้งเนื้อวัสดุและพุทธลักษณะโดยทั่วไป ผิดกันก็ต่อเพียงแทนประทับเป็นแบบ ฐานสำเภา แบบพระพุทธรูปฐานสำเภาเท่านั้น มีขนาดเหมือนกันกับพระกำแพงขาโต๊ะ

พระกำแพงท่ามะปราง

เป็นพระปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย ทรวดทรงและพิมพ์คล้ายกับพระท่ามะปรางของจังหวัดพิษณุโลก จึงเรียกกันว่า กำแพงท่ามะปราง มีทั้งเนื้อชิน ดิน และสัมฤทธิ์ก็มีน้อยมาก พุทธลักษณะพิมพ์ใหญ่ท่ามะปราง ปรากฏรายละเอียดชัดเจนงามทั้งเนื้อและพุทธลักษณะต่างๆ ไป จึงเป็นที่ขบข้องของวงการพระเครื่องว่างามเป็นเยี่ยม เนื้อชินทุกองค์เป็นชินเงินผิวปรอทเป็นส่วนมาก แต่ถ้าเป็นกรุเก่าผิวจะดำ พิมพ์ใหญ่เนื้อดิน เป็นเนื้อดินผสมว่าที่เรียกกันว่า เนื้อเธรส จึงละเอียดและอ่อนนุ่มกราบกรับแน่น ปรากฏารค่าและวามะขามทั่วไป มี 3 ขนาด เล็ก กลาง ใหญ่ พิมพ์เล็กสูงประมาณ 2.6 ซม. พิมพ์ใหญ่สูง 3.5 ซม. กว้างประมาณ 2.4 ซม.

พระกำแพงนารายณ์ทรงปืน

มีจำนวนพระ 3 องค์ สถิตอยู่ในพื้นฐานรูปทรงกลีบบัวขนาดย่อมกว่าสิบพระชาติเล็กน้อย พระประธานองค์กลางเป็นพระปางนาคปรก เบื้องซ้ายมีรูปปัญญาวารมี มือซ้ายถือคอกบัว เบื้องขวามีรูปพระโพธิสัตว์โสภณศวรสถิต สองกรบนถือคอกบัวและคณโฑน้ำอมฤต พื้นฐานรูปทรงกลีบบัวที่องค์พระสถิตอยู่นี้มีสายกนกแบบลายนูนต่ำอยู่โดยรอบ พื้นฐานทรงกลีบบัวนั้นแบบธรรมดา มีพื้นฐานคล้ายกำแพงสิบพระชาติ มีทั้งเนื้อดิน และชิน เนื้อดินก็มีทั้งหยาบแกร่งและเนื้อนุ่มแกร่ง มีกราบฝ่าหนาแบบหูโกลีมี เป็นชนิดเนื้อดินละเอียดแกร่ง ขนาดย่อมกว่าแบบธรรมดาเล็กน้อย ด้านหลังจะเป็นรูปพารอยเชือกเส้นด้ายได้ ที่เป็นเนื้อสัมฤทธิ์ และทองแดงก็มีน้อยมาก โดยแบบหูโกลีสูงประมาณ 5 ซม. แบบธรรมดาสูงประมาณ 5.6 ซม. ถ้าความสูงเป็น 5 ส่วน ความกว้างสูง 4 ส่วน

พระกำแพงบิศ

เป็นพระลีลาศ เหมือนกับพระกำแพงเม็คขุน แต่ลักษณะองค์ไม่อวบอ้วนเหมือนเม็คขุน มีความโปร่งตาและอ่อนไหวเหมือนพญานาค ลักษณะการช่างก้าวค่อนพริ้วประดุจจะต้องการความริบเร่งและอยู่ในลักษณะการเอี้ยวพระองค์ไปทางขวา ดูจะกำลังอยู่ในพระอิริยาบถทักษิณาวัตร มีทั้งเนื้อดินและชิน เนื้อดินบางองค์ เนื่องจากมีพื้นฐานค่อนข้างสูงชะลูด การเอาออกจากพิมพ์และการแห้งตัวของเนื้อดินทำให้พื้นฐานของพระมีลักษณะ "บิศ" และการบิศนั้นเป็นไปอย่างกลมกลื่นกับการเอี้ยวพระองค์ด้วยคล้ายเป็นเจดนาคระทำให้เป็นไปเช่นนั้นแต่การบิศจะมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นส่วนเนื้อชินอาการบิศเป็นแต่เพียงการเอี้ยวพระองค์ คือ บิศเฉพาะองค์พระเท่านั้น เนื้อดินส่วนมากละเอียดนุ่มปรากฏคอกมะขามอย่างละเอียด ขนาดพิมพ์ทรงนิยมสูงประมาณ 4.5 ซม.

พระกำแพงประธานพร

เป็นพระปางประทานพร ขึ้นคล้ายเปิดโลก แด่ยกพระหัตถ์ซ้ายป้องพระอุระจึงเรียกกันว่า ประทานพรมีทั้งเนื้อ ดิน และหิน บางพิมพ์ก็ยกพระหัตถ์ขวาป้องพระอุระ เนื้อหินส่วนมากเป็นหิน เงินเนื้อดินส่วนมากละเอียดนุ่ม มีว่นคอกมะขามปรากฏทั่วไป ขนาดตั้งแต่สูงประมาณ 4 ซม. ถึง 10 ซม.

พระกำแพงเปิดโลก

เป็นพระปางเปิดโลก ขึ้นพระหัตถ์ห้อยกางออกไป พระอุระฝั่งซ้ายแบบลักษณะมหานรุษ บั้นพระองค์มีลักษณะคอดกั้ว ส่งผลให้เห็นพระอุระค่อนนูนเป็นสง่ายิ่งขึ้นอีก พระเพลาเป็นลำคู่ลงไป ทุตรลักษณะโดยทั่วไป มีเป็น 3 แบบคือ แบบฐานอื่น แบบประดิษฐานรอยพระบาท แบบทำขึ้นแบบทหาร พื้นฐานขององค์พระ มีสัณฐานแตกต่างกันไปตามลักษณะพิมพ์ทรง เช่นมีสัณฐานสี่เหลี่ยมคล้ายกับกลีบจำปา ก็เรียกว่า เปิดโลกกลีบจำปา เหมือนหรือคล้ายอะไรก็เรียกตามนั้น มีทั้งเนื้อดิน หิน ว่านว่าหน้าเงินหน้าทองและสัมฤทธิ์ เนื้อดินส่วนมากละเอียดนุ่มมีว่นคอกมะขามอยู่ทั่วไปมีหลายขนาดตั้งแต่พิมพ์เล็ก กลาง ใหญ่

พระกำแพงโพธิ์บัลลังก์

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตอยู่บนพื้นฐานเรือนแก้วทรงห้าเหลี่ยมก็มี และเป็นซุ้มที่มีพื้นฐานไม่มีเหลี่ยม แบบทรงเสมาขอบมนก็มี องค์พระปางมารวิชัยประทับนั่งภายใต้ซุ้มพระศรีมหาโพธิ์ จึงเรียกกันว่า กำแพงโพธิ์บัลลังก์ หรือ ปรางค์โพธิ์ มีทั้งเนื้อดิน หิน ว่าน สัมฤทธิ์ ทองแดง ดินมีทั้งเนื้อดินหยาบและละเอียด ส่วนมากเป็นสีแดง หรือน้ำตาลเข้ม สีดำ และสีอื่นๆ ก็มีบ้าง เนื้อหินเป็นหินเงิน หินกรอบ และศิลา พิมพ์เนื้อหินมักจะเป็นแบบหลังผ้า และหลังกระดาน คือด้านหลังปรากฏขอบผ้าเรียกว่าหลังผ้า ที่หลังเป็นรอยกระดาน เรียกว่าหลังกระดาน ขนาดสูงประมาณ 10 ซม. กว้างประมาณ 5 ซม.

พระกำแพงเม็ดทองหลาง

เป็นปางเปิดโลก ขึ้นพระหัตถ์ซ้ายขวาห้อยกางออกไป และกษัตริย์พระหัตถ์น้อยหนึ่ง หมายถึงพุทธปาฏิหาริย์ที่ทรงเปิดโลกให้มนุษย์และเทวดาเห็นกันได้ในตอนที่ได้กลับจากโปรดพุทธมารดาบนดาวดึงส์ เป็นปาฏิหาริย์ที่ไม่มีผู้อื่นใดสามารถจะแสดงได้แม้พระพุทธสาวกองค์สำคัญและทรงแสดงครั้งเดียวไม่โปรดทำต่อไปอีก กล่าวกันว่ามิชานวนเท่าเมล็ดทรายในมหาสมุทร พระกำแพงเม็ดทองหลางกรุเมืองกำแพงเพชรนี้สถิตบนพื้นฐานยาวรี ด้านหลังพื้นฐานอุ่มหนา ลักษณะพื้นฐานทั้งหมดคู่แล้วคล้ายเม็ดทองหลาง เนื้อดินเผาสีแดงเหลืองหม่นๆ เนื้อในแดงจัดเห็นได้ในที่บางองค์ที่สึกหรือหักให้เห็นเนื้อในเป็นพระเนื้อละเอียด มีทรายเงินทรายทองปะปนอยู่บ้าง ที่พบมีสีแดงเหลืองหม่นๆ สีทุกกลแห่ง มีว่นคอกมะขามประอยู่ทั่วองค์ เนื้อดินละเอียดมาก สีเขียวจัดคล้ายสีตะไคร่น้ำแก่ๆ เป็นพระที่หายากยิ่งชนิดหนึ่ง การที่เรียกกันว่ากำแพงเม็ดทองหลางนั้นเห็นจะเรียกตามลักษณะของพื้นฐานที่คู่คล้ายเม็ดทองหลาง พระกำแพงเม็ดทองหลางนี้หายากมาก

พระกำแพงเม็ดมะรืน

เป็นพระปางมารวิชัยเหมือนกับพระกลีบบัว แต่พื้นฐานรูปกลีบบัวอูม คล้ายกับหลังเบ้า คือ มีพื้นฐานหนากว่ากำแพงกลีบบัว มีทรวงทรงคล้ายเม็ดมะรึ้น พิมพ์เม็ดมะรึ้น ที่เป็นพระปางสมาธิก็มีและมีพุทธลักษณะอวบอ้วน องค์พระแตกต่างจากพิมพ์ทรงกลีบบัว พิมพ์ที่มีพุทธลักษณะคล้ายกลีบบัวส่วนมากเนื้อละเอียดนุ่มนวลมาก ปรากฏว่าคอกมะขามอย่างละเอียดปรากฏอยู่ทั่วไป ส่วนพิมพ์สมาธิ ซึ่งองค์พระอวบอ้วน เนื้อแกร่ง ดูคล้ายกับเนื้อหินที่เคียว มีหลายสี แดง ดำ เขียว เหลือง บางองค์ก็ทำกรอบมนสวย บางองค์ก็ปล่อยให้บางคม มี 2 ขนาด เล็กกับขนาดใหญ่ ขนาดใหญ่สูงประมาณ 3 ซม. ความกว้างได้สัดส่วน

พระกำแพงยอดขุนพล

เป็นพระปางมารวิชัย ลักษณะองค์พระเหมือนพระพุทธรูปทรงเทริดลพบุรีองค์พระสถิตอยู่บนฐานเรือนแก้วทรงห้าเหลี่ยมคล้ายกับรูปทรงเสมา สมัยก่อนเรียกกันว่า เสมาคิด ยุคนี้เห็นลักษณะการทรงเทริดขององค์พระมีลักษณะเหมือนขุนศึกโบราณ จึงพากันเรียกว่า ยอดขุนพล มีทั้งเนื้อดินจีน ว่านดินมีทั้งเนื้อละเอียดนุ่ม และหยาบแกร่ง มีสีแดง เหลือง ดำ และน้ำตาลเข้ม เนื้อจีน มีเงินเงิน สนิมปรอทขาว สนิมเขียวหม่นและสนิมดำ มีขนาดไล่เรียงกันประมาณ 3 ขนาด ขนาดมาตรฐานพิมพ์ทรงนิคม สูงประมาณ 5.8 ซม. ความกว้างประมาณ 3.8 ซม.

พระกำแพงเล็บมือนาง

เป็นพระปางมารวิชัย หรือสมาธิขนาดเล็ก พื้นฐานบาง คล้ายทรงกลีบบัว บางองค์หลังของพื้นฐานจะแอ่นเล็กน้อย พื้นฐานทรงกลีบบัวที่บางนั้นดูงามเหมือนสัณฐานของเล็บสตรี จึงนิชมเรียกกันว่าเล็บมือนาง เป็นประเภทเนื้อดินและมีหลายสี เนื้อดินละเอียดแบบเนื้อเกสร ของทุ่งเศรษฐี นุ่มนวลมาก นักพระเครื่องรุ่นเก่าจึงมักเรียกพระองค์เล็กที่เนื้อละเอียดนุ่มดังกล่าว่า พระเกสร อีกอย่างหนึ่งด้วย ขนาดใหญ่จะสูงประมาณ 2 ซม. ขนาดเล็กสูงประมาณ 1 ซม.เศษ ความกว้างประมาณ 3 ใน 4 ของความสูงทุกขนาด

พระกำแพงสวรรค์

พระปางลีลา สถิตบนพื้นฐานรูปเรือนแก้วทรงสูงระยุด เนื้อดินเผาสีเหลืองเมื่อพิจารณาดูบางส่วน ของพื้นฐานจะปรากฏเห็นเป็นเมล็ดทรายเจือปนอยู่ด้านล่างแผ่นพื้นฐาน มีลายขมมือกเห็นเป็นรูปกันหอย บางองค์จะเห็นชัดมากแต่ส่วนมากลายกันหอยนี้มักกลางเลือน อีกพิมพ์หนึ่งสร้างด้วยเนื้อดิน ลักษณะอย่างเดียวกับดินเผา แต่พิมพ์ที่สร้างด้วยเนื้อจีนนี้มีลักษณะแผ่นพื้นฐานบางกว่าที่เป็นพิมพ์ดินเผา สำหรับจีนนี้ที่พบมีทั้งจีนดำ จีนกะกั่ว และจีนเงิน เป็นพระกำแพงชนิดหนึ่งที่มีผู้น้อยองค์

พระกำแพงหัวร้อย

เป็นพระปางมารวิชัยองค์เล็กๆ ขนาดพระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า มีประภาณฉกคล้ายรูป พระจันทร์ครึ่งเสี้ยวอยู่เหนือพระเศียร องค์พระสถิตอยู่บนพื้นฐานจีนรูปกลีบบัว มีพระอยู่ทั้งสอง หน้าๆ ละ 251 องค์ รวมทั้งสองหน้ามีพระ 502 องค์ จึงเรียกกันว่า กำแพงห้าร้อย พระองค์ยอดเยี่ยมสุด เป็นพระที่มีขนาดใหญ่กว่าทุกองค์ มีทั้งจีนเงิน จีนกรอบและคืบๆ บางองค์จะปรากฏขาดและทอง เก่า บางองค์มีสนิมไขจับแน่น ที่ปรากฏเป็นสนิมแดงก็มีบ้างเหมือนกัน พระแต่ละองค์มีขนาดสูง 1 ซม. กว้าง 0.3 ซม.

พระนางกำแพงเพชร

เป็นพระปางมารวิชัยและปางสมาธิ สถิตอยู่บนพื้นฐานรูปสามเหลี่ยมทรงเรขาคณิต เช่นเดียวกัน กับพระนางพญาของจังหวัดพิษณุโลก จึงมีผู้เรียกกันว่า กำแพงนางพญา เป็นพระกรุ ไหนก็เรียกตาม กรุนั้น มีทั้งเนื้อดิน จีน วาน และสัมฤทธิ์ก็มีบ้างแต่น้อยมาก

พระนางกำแพงเพชร แบบนางอุทอง

แบบนี้ก็มีทั้งที่เหมือนพระพุทธรูปทรงเทริด และแบบที่มีพุทธลักษณะทรงบิณฑ์ ๆ เหมือน พระพุทธรูป

สมัยอุทอง ก็เรียกกันว่า นางอุทอง

พระเม็คน้อยหน้า

เป็นพระปางสะดุ้งมาร อยู่บนฐานรูปกลมป้อมเล็กๆ เหมือนเม็คน้อยหน้า จึงเรียกกันว่า พระเม็คน้อยหน้า ด้านหลังมีพื้นฐานหนาแข็งแรง ทำจากดินคงคืบและเกสรดอกไม้วีชีเขี้ยวคล้ายคำ เกิดจากผงคัมภีร์โบราณเผาสุกการกับวานศักดิ์สิทธิ์ 108 ชนิด

พระกำแพงกลีบจำปา

กำแพงกลีบจำปา ตามความหมายของนักพระเครื่องในสมัยก่อนมักจะหมายถึงพระเครื่อง ปางลีลาศและเปิดโลก ที่มีลักษณะฐานและสีสันคล้ายกับกลีบจำปา คือมีสีเหลืองเข้มดุจสีของ ดอกจำปาแต่พระเครื่องกำแพงกลีบจำปา ในความหมายของนักพระเครื่องปัจจุบันมักจะหมายถึง พระเครื่องปางลีลาศพิมพ์หนึ่ง ที่มีพุทธลักษณะคล้ายกับพระกำแพงเม็คนุนเป็นที่สุด โดยเฉพาะ พิมพ์เนื้อจีนและเนื้อวานด้วยแล้ว พิมพ์ที่มีบัวที่ฐาน 3 ดอก ซึ่งเป็นบัวแบบบัวเล็บช้างจะเห็นได้ว่า นักพระเครื่องจะจัดเป็นกำแพงเม็คนุนก็มี และกำแพงกลีบจำปาก็มี เท่าที่ปรากฏในตำราพระ เครื่องทั่วไป แต่ถ้าพิจารณากันให้ละเอียดแล้วจะเห็นว่า พิมพ์กลีบจำปาจะมีความอวบอ้วนและ อ่อนใวน้อยกว่าเม็คนุนเล็กน้อย เนื้อดินมีหลายประเภท มีทั้งละเอียดแกร่ง และนุ่ม หยาบ มี 3 ขนาด เล็ก กลาง ใหญ่ใหญ่สูงประมาณ 4 ซม. ขนาดอื่นลดหลั่นกันเพียงเล็กน้อย

พระกำแพงช้างหยิก

มีสองปาง ปางหนึ่งคือปางเปิดโลก องค์พระยืนพระหัตถ์ซ้ายและขวาห้อยกางออกไปและกางนิ้วพระหัตถ์เล็กน้อย ปางนี้แลเห็นสงบ ได้ชัดเจน องค์พระสถิตอยู่บนแผ่นพื้นฐานดินเผาตัดรูปไปคาบทรงขององค์พระนั้น พระแบบนี้ด้านข้างหนึ่งมีปีกออกมาเล็กน้อยที่ปีกนี้ทำให้บึงอ บางองค์ก็บิดทางซ้าย บางองค์บิดทางขวาเป็นกระทำของผู้พิมพ์พระในขณะที่ดินยังเปียกอยู่ คงจะหมายถึงเป็นที่สังเกตอย่างหนึ่งเนื้อดินละเอียดปานกลางเมื่อใช้แว่นขยายจับจะแลเห็นเนื้อว่าน ทรายเงิน ทรายทองและแร่เม็ดเล็ก ๆ ปะปนอยู่ทั่วองค์พระ พระกำแพงช้างหยิกอีกปางหนึ่งคือสนะคังมารนั่งสถิตบนพื้นฐานรูปสามเหลี่ยม เป็นพระที่พบในกรุเดียวกันกับปางเปิดโลก แต่แบบพื้นฐานรูปสามเหลี่ยมมารวิชัยนี้ บางองค์ก็ไม่ปรากฏเนื้อดินออกมาเป็นปีก แต่บางองค์ก็มีปีกออกมาทั้งสองด้านและถูกบึงอขึ้นมาข้างหนึ่ง เนื้อดินเป็นสีแดงดินเผาแต่ค่อยข้างเหลือง

พระกำแพงขาว

เป็นพระปางลีลาอีกพิมพ์หนึ่ง ที่มีพุทธลักษณะอ่อนไหวงดงาม เนื้อชั้น ผิวปรอทซึ่งก่อนข้างขาวแบบเนื้อเงินขวง จึงเรียกกันว่า กำแพงขาว ในองค์ที่ใช้มานาน ผิวชินปรอทจะจากหรือหายไป จะมีลักษณะผิวเป็นสนิม ดินกาเขียว แบบผิวชินทั่วไป พิมพ์ใหญ่เศียรจะโตกว่าพิมพ์เล็ก มี 2 ขนาด พิมพ์เล็กและใหญ่ พิมพ์ใหญ่สูงประมาณ 4.5 ซม. พิมพ์เล็กสูงประมาณ 4 ซม. ความกว้างพองามกับสัดส่วนของความสูงแต่ละพิมพ์

พระกำแพงบนน้ำอ้อย

พระนั่งมารวิชัยสถิตในแผ่นพื้นฐานกลมแบบอย่างด้านละ 5 องค์ มีพระทั้งสองด้านอย่างหนึ่ง อย่างหน้าเดียวมีพระ 3 องค์ และ 10 องค์ อีกอย่างหนึ่งพื้นฐานกลมโตประมาณเท่าเงินอันละ 2 โทษขนาดย่อมลงมาโตเท่าอันละโท พื้นฐานคักลมแบบคล้ายน้ำอ้อย จึงเรียกกันว่า พระกำแพงบนน้ำอ้อย ชนิดที่มีพระองค์ 3 องค์ หมายถึงไตรสรณาคมน์ ชนิดที่มี 10 องค์ หมายถึงพระเจดีย์ 10 ค่ำบลทำด้วยดินเผาเนื้อละเอียดปานกลาง เมื่อใช้แว่นขยายจับจะแลเห็นทรายเงินทรายทองมีประปรายทั่วไป แผ่นพื้นฐานมีสีแดงดินเผา บางองค์มีสีเขียวคล้ำๆ ปะปนเป็นเพราะการเผาดินสูงไม่ทั่วถึงเรียกกันว่าเนื้อผ่าน สำหรับเนื้อชินเป็นชินตะกั่วผิวสีเขียวแบบชินเขียว แต่อ่อนกว่า มีจำนวนน้อยกว่าพิมพ์ที่ทำจากดินเผา พระพิมพ์นี้เล่ากันว่าพบที่กรุงเมืองโครศรีส ห่างจากจังหวัดกำแพงเพชรไปทางใต้ประมาณ 20 กม. นอกจากจะพบที่กรุงเมืองโครศรีสนี้แล้ว อาจจะพบจากกรุโบราณอื่น ๆ ภายในจังหวัดกำแพงเพชรอีกก็ได้

พระกำแพงซุ้มกอ

พระกำแพงซุ้มกอ เป็นพระบางสมาริที่สวยงามมาก มีทั้งเนื้อดิน ชินว่าน พุทธลักษณะมีทั้งสมาริเพชร และสมาริราบ โดยเฉพาะแบบพิมพ์ใหญ่ มีพุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปที่มีศิลปะของเชียงแสนผสมกับสุโขทัย คือพระองค์อวบอ้วน พระอุระผิมนอนแลดูเด่น สง่างามแบบเชียง

แสน พระนาภิเรศว การทิ้งพระพาหาและการจัดสมาธิคงงามแบบสุโขทัย องค์พระมีประภาณชลรอบพระเศียร คล้ายรูปทรงของตัว กอ หรือรูปทรงรัศมีมีครึ่งวงกลมของพระพุทธรูปช่างชาวโยนก และประภาณชลของพระพุทธรูปฝีมือช่างมอญจึงมีลักษณะคล้ายดอกบัวบ้าง พระกำแพงซุ้มกอแบบไม่มีลายกนก

แบบนี้เป็นพระชนิดเนื้อคำ และสีเขียว ส่วนสีแดงก็มีบ้าง สีแดงที่ไม่มีลายกนกนี้ พิมพ์ใหญ่น้อยมาก ปรากฏว่ามีผู้ได้จากวัดทุ่งสวนทำเมืองแห่งเดียว ส่วนพิมพ์กลางหรือพิมพ์เล็ก ที่ปรากฏว่าไม่มีลายกนกก็มีความเหมือนกัน แบบไม่มีลายกนกนี้ส่วนมาเป็นซุ้มกอ สีแดง ซุ้มกิ คำ เป็นแบบที่มีประภาณชลคล้ายพระพุทธรูปคันธาราฐมากที่สุด

พระกำแพงซุ้มขอ

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว คล้ายซุ้มตามปรางค์และเจดีย์ทั่วไป เรือนแก้วเป็นรูปทรงคล้ายตัว ขอ จึงเรียกว่า "ซุ้ม ขอ" ตามอย่างซุ้มกอบ้าง เนื้อมีทั้ง ดิน ชิน ว่าน เนื้อดินมักมีคราบกรุจับและมีว่านคอกมะขามปรากฏอยู่ทั่วไป เนื้อดินมีทั้งชนิดเนื้อค่อนข้างหยาบ เนื้อละเอียดนุ่ม มีทั้งหลังเรียบ และหลังเบี้ยเนื้อชิน เป็นชินเงินสนิมเขียว สนิมปรอทและสนิมคำ ก็มี เช่นเดียวกันกับพระกำแพงลิลาศเหมือนกัน สำหรับชนิดเนื้อชินมักจะทำเป็นหลังร่อง ที่เรียกว่า หลังนึ่ง ปรากฏลายคำเห็นชัดเจน ชนิดหลังเรียบก็มีบ้าง แต่มีน้อยมาก มี 2 ขนาด ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ แต่ว่าขนาดต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ขนาดใหญ่สูงประมาณ 2.5 ซม. กว้าง 1.5 ซม.

พระกำแพงฐานคู่

เป็นพระปางมารวิชัย สกุลนางทั่วไป พุทธลักษณะคล้ายกับพระผงสุพรรณมาก เนื้อดินค่อนข้างแกร่ง คราบกรุหนา มีราคาปรากฏทั่วไป ที่ฐานมีแท่นเป็นเส้น 2 เส้น จึงเรียกกันว่า นางฐานคู่ หรือกำแพง ฐานคู่ ขนาดสูงประมาณ 3 ซม. กว้างประมาณ 2 ซม.

พระกำแพงฐานหยิก (นางเศศรวัย)

เป็นพระปางมารวิชัย แบบเข่านอกฐานกว้างแบบหนึ่ง และฐานแคบแบบหนึ่ง เนื้อละเอียด มีหลายสีคราบกรุมีปรากฏทั่วไป ที่ฐานด้านล่าง มีรอยหยิกทุกองค์ จึงเรียกกันว่า กำแพง "ก้นหยิก" หรือกำแพงฐานหยิกและที่เกศเป็นรูปทรงกรวย ขนาดเล็กจะสูงประมาณ 2.5 ซม. กว้างประมาณ 2 ซม.

พระกำแพงนาคปรก

เป็นพระปางสมาธิ สถิตเหนือชนคานาค เหนือพระเศียรนาคเป็น 7 เศียร บางพิมพ์มีพื้นฐานเป็นรูปกลีบบัวทรงยี่ดๆ คือทำพื้นฐานค้อยๆ ไก่งเรือวขึ้นไปหาขอดศคบางพิมพ์ตัดรูปพื้นฐานตามรูปลักษณะขององค์พระ ทำให้ตรงกลางพระกึ่งคอดเพื่อให้เข้ารูปนาคเจ็ดเศียรคอบนของพื้นฐาน ส่วนมากพิมพ์นี้พุทธลักษณะชัดเจนสวยงาม ทั้งสองแบบดังกล่าวมาแล้ว มีทั้งเนื้อดิน ชิน ว่าน ดิน

เป็นเนื้อดินละเอียด ปรากฏคราบกรุจับแน่นในบางองค์ว่านคอกมะขามปรากฏทั่วไป เนื้อชินเป็น
 ชินเงิน ชินกรอบสนิมมีทั้งสนิมผิวเขียว สนิมดำ อีกแบบหนึ่งเป็นนาคปรกแผ่นเนื้อดิน มีนาคปรก
 อยู่ 16 องค์ ในพื้นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มี 3 ขนาด เล็กขนาดเท่ากับจุ่ม ขอบขนาดกลางก็โตขึ้น
 เล็กน้อย ขนาดกลางสูงประมาณ 3.5 ซม. ขนาดใหญ่สูงประมาณ 5.5 ซม.

พระกำแพงเนื้อชินหน้าเงิน หน้าทอง

ส่วนมากเป็นปางลีลาศใหญ่กว้างผิวง่าย คล้ายกับพระกำแพงเม็ดขนุนองค์พระลีลาศอยู่ใน
 จุ่มประมาณชก โดยรอบจุ่มประมาณชกเป็นรูปเรือนแก้วรูปกลีบจำปาเป็นรูปเส้น โดยรอบองค์
 พระทำนองรูปจุ่มตามปรายหรือเจดีย์ทั่วไป ด้านหน้าขององค์พระมีทองคำหรือเงินปั๊มเป็นรูปคน
 นูนตามรูปองค์พระ ปิดไว้ทำนองเดียวกันกับว่านหน้าเงินและหน้าทอง ส่วนมากพระปางมารวิชัยมี
 น้อยมากปางลีลาศขนาดทั่วไป มีส่วนสูงประมาณ 9 ซม. ความกว้างด้านขนาดพอกับส่วนสูงปาง
 มารวิชัยเท่าที่ปรากฏ สูงประมาณ 8.8 ซม. ความกว้างได้สัดส่วนกับความสูง

พระกำแพงใบพุทรา

เป็นพระปางมารวิชัย และปางสมาธิ องค์พระสถิตอยู่บนพื้นฐานทรงกลีบบัวเกือบบน
 ลักษณะทรงของพื้นฐานคล้าย ๆ กับใบพุทราจึงเรียกว่า กำแพงใบพุทรา มีทั้งเนื้อดิน ชิน ว่าน
 ดินก็มีทั้งเนื้อหยาบและละเอียด มีหลายสี เนื้อชินเป็นชินเงิน ขนาดสูงประมาณ 2 ซม. กว้าง
 ประมาณ 1.5 ซม. ที่ใหญ่กว่านี้ก็มีขนาดโตกว่าเล็กน้อย

พระกำแพงปางปาฏิหาริย์

เป็นพระปางปาฏิหาริย์ มีพระในอิริยาบถต่างๆ อยู่บนฐานเดียวกัน เช่นกำแพงสิบชาติ
 กำแพงห้าร้อยและอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ปางปาฏิหาริย์ในที่นี้หมายถึงพระปางปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่ยัง
 ไม่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น ที่ปรากฏมีดังนี้ แบบหนึ่งมีพระลีลาศอยู่บนสุด อยู่บนพื้นฐานดินเผา รูป
 กลีบบัวยี่ด ๆ เกือบคล้ายทรงสามเหลี่ยม มีพระนั่งซ้ายขวาและด้านล่าง 11 องค์ อีกแบบหนึ่งมีพระ
 ปางลีลาศองค์หนึ่ง และประทับนั่งองค์หนึ่งเป็นพระสองอิริยาบถ แบบมีพระลีลาศอยู่บนสุด และมี
 พระนั่ง 11 องค์ สูงประมาณ 9 ซม. ส่วนแบบหลังย่อมเยากว่าเล็กน้อย

พระกำแพงพสุธา

เป็นพระเครื่องปางลีลาศ แต่พระวรกายไม่ลำสันเหมือนอย่างเม็ดขนุน แต่มีบางพิมพ์ทรงที่
 คล้าย ๆ กับเม็ดขนุน กำแพงพสุธา ที่มีพื้นฐานคล้ายพสุธาเป็นส่วนใหญ่ มีพื้นฐานยาว
 มนเหมือนพญาวนและในบางองค์ที่มีสีเขียวด้วยแล้ว จะมีลักษณะคล้ายพสุธาอยู่มาก ลักษณะการ
 ลีลาศไม่เอี้ยวมากหันพระพักตร์ไปทางซ้ายส่วนพระกรขวาห้อยลงในลักษณะอ่อนช้อย แบบ
 พระพุทธรูปปางเสด็จควาควง และเขย่งพระบาทขวา ชายจีวรทั้งสองสะบัดพริ้วคลุมเกือบจรดพระ
 บาทของพระด้านฐานที่พระยืนอยู่นั้น มีเส้นทิวขนานสามเส้นเป็นแท่นรองรับพระบาท แต่บาง
 พิมพ์มีเม็ดเล็กคล้ายเกสรดอกบัวเรียงรายอยู่อีกแถวหนึ่งอยู่ด้านล่างสุด ประมาณชกอยู่โดยรอบ
 เป็นเส้นนูนเล็กๆ รูปกลีบจำปา พื้นฐานส่วนล่างมักกว้างและสอบขึ้นไปหาส่วนบนตรงกลางมัก

แอ่นลงเล็กน้อยด้านหลังพระมักปรากฏลายมือเป็นคอน ๆ และมีหลายสี เช่น แดง ดำ เขียว เหลือง เนื้อดินมักละเอียดนุ่ม วาดคอกมะขามปรากฏทั่วไป ขนาดมีเล็กและใหญ่ สูงประมาณ 3.8 ซม.

พระกำแพงเม็ดขนุน

เป็นพระเครื่องปางลีลาศทั้งดงาม มีทั้งเนื้อดิน จีน วาน และวานหน้าเงินหน้าทอง พุทธลักษณะพิมพ์ทรงประณีต ลีลาของพระอ่อนไหว เป็นศิลปะชั้นสูงของสุโขทัยโดยแท้ ลีลาของพระดูจึงยังเป็นส่วนใหญ่ พระอุระผ่องแผ้วแบบลักษณะมหาบุรุษ ไม่เอี้ยวองค์เหมือนพญายักษ์ พระนาภีเรียวเล็กพระเพลาท่อนล่างเรียวงาม องค์พระสถิตอยู่บนพื้นแบนรูปขวมน ด้านหลังอุมเล็กน้อย บางองค์ทำอุมมาก และมีสีเหลืองเข้ม แบบสีเม็ดขนุน จึงเรียกกันว่า กำแพงเม็ดขนุน องค์พระลีลาศอยู่ภายในซุ้มประภามณฑลโดยรอบ บางแบบก็ไม่มี เนื้อดินละเอียดแกร่งวาดคอกมะขามที่ปรากฏละเอียดมาก มีอยู่ด้วยกัน 2 แบบ คือ พระที่กำลังลีลาศก้าวอย่างด้วยพระบาทขวา และพระที่กำลังลีลาศก้าวอย่างด้วยพระบาทซ้าย ขนาดพระกำแพงเม็ดขนุนมีสองขนาดคือ พิมพ์ใหญ่ และพิมพ์เล็ก

พระกำแพงเม็ดมะเค็ด

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตอยู่ในเรือนแก้วรูปสามเหลี่ยมแบบหนึ่ง อีกแบบหนึ่งไม่มีเรือนแก้ว ทั้งสองแบบองค์พระสถิตบนพื้นฐานดินเผาคล้ายกับรูปทรงของเม็ดมะเค็ด จึงเรียกว่า กำแพงเม็ดมะเค็ด พื้นฐานดินเผารูปมะเค็ดนั้นเรียบร้อยประณีตเป็นส่วนมาก มีบางองค์ที่ทำเป็นปีกเหลือไว้บ้างก็มีเนื้อดินละเอียดแกร่งแบบเนื้อหินที่เคียว แต่ที่ละเอียดนุ่มก็มีบ้างเหมือนกัน คราบกรุจับแน่นทั่วไป เนื้อส่วนมากมีสีดำ และแดงเป็นส่วนใหญ่ สีอื่นๆ มีปรากฏน้อย มีขนาดเล็กขนาดใหญ่พระกำแพงโมกข์อานัน-สารีบุตร

เป็นพระปางมารวิชัยก็มี ปางนาคปรกก็มี องค์พระมีพุทธลักษณะทั่วไปเป็นพระแบบพระพุทธรูปทรงเทริด มีพระจำนวน 3 องค์ สถิตอยู่บนพื้นฐานรูปทรงกลีบบัวซิกๆ เหมือนพระกำแพงสิบพระชาติองค์พระประธานดูขนาดใหญ่กว่าพระที่ประทับนั่งอยู่ทางซ้ายขวาซึ่งนับถือกันว่าเป็นอัครสาวกซ้ายขวา คือพระโมคคัลลาน์และสารีบุตร มี 3 แบบ คือ แบบที่ 1 มีพระปางนาคปรกทั้งสามองค์แบบที่ 2 เป็นแบบที่มีซุ้มเป็นเรือนแก้ว แบบที่ 3 แบบที่ซุ้มมีกระบอกกระเดาะ เนื้อมีทั้งเนื้อดินและเนื้อชินดิน เป็นชนิดหยาบแกร่งเป็นส่วนมาก แบบเนื้อแร่ที่เนื้อละเอียดก็มีมากเหมือนกัน มีคราบฝ้ายจับตามผิวพระเป็นส่วนมาก ชินก็มีชินเงินและคิบุก มีขนาดเล็กและใหญ่ มีตั้งแต่ขนาดสูงประมาณ 3.5 ซม. ถึงสูงประมาณ 12 ซม. ความกว้างจะประมาณครึ่งหนึ่งของความสูง พระกำแพงลีลาศ "เข่ง"

เป็นพระเครื่องปางลีลาศหรือ "พระเดิน" ซึ่งนักพระเครื่องสมัยก่อนเห็นลักษณะการย่างก้าวพระบาทเป็นการ "เข่ง" พระบาท จึงเรียกกันว่า กำแพงเข่ง และในรายงานกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ของนายชิต มหาเล็กเรียกพระพิมพ์นี้ว่า พระลีลาศ จึงขอเรียกตามฉบับดั้งเดิมด้วย โดยทั่วไปจะมีด้วยกัน 2 แบบ คือแบบมีเรือนแก้วกับแบบไม่มีเรือนแก้ว แบบที่มีเรือนแก้ว มีทั้งเนื้อดิน จีน วาน และคิบุก ตลอดจนสัมฤทธิ์ก็มี เนื้อดินมีหลายประเภท มีทั้งชนิดหยาบแกร่ง ละเอียดแกร่ง และนุ่ม แต่

ส่วนมากก็เป็นประเภทเนื้อละเอียดนุ่ม มีว่นดอกมะขามทั่วไป ขนาดพิมพ์เล็กที่สุดก็สูงประมาณ 3 ซม. จนถึงขนาดใหญ่สูงประมาณ 1 คืบ ความกว้างจะได้สัดส่วนทองงาม

พระกำแพงว่นหน้าเงิน หน้าทอง หน้านาค

เป็นพระปางเปิดโลก ปางลีลาศ และปางมารวิชัย ซึ่งเป็นเนื้อว่นและมีทอง เงิน หรือนาค เป็นรูปคนนูนตามองค์พระเปิดไว้ พุทธลักษณะของพระส่วนมากชัดเจนงดงามมาก ปรากฏรายละเอียด หูตาและส่วนอื่นๆ ชัดเจน เนื้อว่นเป็นว่นเนื้อแกร่ง สีน้ำตาลไหม้ สีชมพู สีผ่าน เนื้อว่นบางกรู จะแลดูเหมือนหู ๆ แต่ก็ยังมีลักษณะแกร่ง ไม่หุ่ยเหมือนว่นที่ทำปลอมทั่วไป ปางลีลาศ และเปิดโลก ขนาดประมาณเท่ากับพระเนื้อดินชนิดเดียวกันเช่นกำแพงเม็ชขุน ว่าหน้าทอง ก็มีขนาดใกล้เคียงกับกำแพงเม็ชขุนเนื้อดินพิมพ์ทรงนิยมก็สูงประมาณ 4.5 ซม. และเปิดโลกว่นหน้าทองหน้าเงิน พิมพ์เล็ก พิมพ์กลางและพิมพ์ใหญ่ก็มีขนาดเท่ากับพระเปิดโลกเนื้อดินพิมพ์ต่างๆ ส่วนปางมารวิชัยส่วนมากขนาดเล็กก็มีขนาดสูงประมาณ 3.4 ซม.

พระกำแพงสอง-สาม-ห้า-สิบ

เป็นพระปางมารวิชัย สถิตบนพื้นฐานรูปทรงกลีบบัวอึกๆ หรือพื้นฐานรูปสามเหลี่ยมมีจำนวนองค์พระตั้งแต่สองถึงสิบองค์ ที่เป็นองค์เดียวกันก็มีพื้นฐานกลมนนคล้ายพิมพ์ลูกแป้ง จึงเรียกกันว่าพิมพ์ลูกแป้ง ส่วนที่มากกว่าหนึ่งเป็น สอง สาม สี่ ห้า สิบ ก็เรียกตามจำนวนพระและโดยที่พระส่วนมากมีลักษณะเป็นปางมารวิชัยเหมือนกับพระสกุลนาง จึงมักเรียกกันอีกอย่างว่า สองนาง สามนางตามจำนวนพระอีกบ้าง มีทั้งเนื้อดิน และจีน เนื้อดินมีทั้งชนิดหยาบและละเอียดมีสีแดง เหลือง ดำหรือน้ำตาลไหม้ เนื้อจีนเป็นจีนเงินและจีนกรอบ มีขนาดใหญ่เล็กลดหลั่นกันไปตามจำนวนพระ ขนาดใหญ่สูงประมาณ 7.5 ซม. กว้างประมาณ 5.5 ซม. ซึ่งเป็นแบบที่มีพระสิบองค์

พระกำแพงอุ้มทอง

เป็นปางมารวิชัย และปางสมาธิก็มี พุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปสมัยอุ้มทอง มีทั้งเนื้อดิน จีน ว่นเมื่อยังมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นๆ ก็เรียกกันว่ากำแพงอุ้มทองตามพุทธลักษณะของพระ เนื้อดินส่วนมากละเอียดเป็นว่นหน้าทองก็มี มีหลายขนาดด้วยกัน ขนาดกลางสูงประมาณ 4.5 ซม. ฐานกว้างประมาณ 3 ซม.

พระนางกำแพงเพชร แบบนางเสน่ห้จันทร์

องค์พระคล้ายนางเสน่ห้จันทร์ แต่พระพักตร์ใหญ่อ่อนช้อยและชัดเจนกว่าพระเนตร พระกรรม ชัดเจน พุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เนื้อละเอียดมาก

พระนางกำแพงเพชร แบบสกุลนางพญาพิษณุโลก

พุทธลักษณะทั่วไปคล้ายกับพระนางพญาของพิษณุโลก ผิดกันที่พระพักตร์และพระเศียร ซึ่งคล้ายไปทางพระพุทธรูปของสุโขทัยเป็นส่วนมาก

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เรื่อง กางเกงในเป็นเหตุ

เรื่องมีอยู่ว่า พี่เขยอยากได้น้องเมีย ไม่รู้จะทำยังไงได้ จะทำยังไงน้องเมียได้ จะทำยังไงน้องเมียได้แก็กก็หาอุบาย เสร็จแล้วแก็กก็สังเกตอยู่ทุกวันว่า น้องเมียเอากางเกงในไปตากไว้ตรงไหน เมื่อกางเกงในน้องเมียดากปุป พอน้องเมียเหลอปุป แก็กก็เอากางเกงในของแกไปทับไว้ตรงกางเกงในของน้องเมียน้องเมียมาเห็นก็ตกใจ ตกอกตกใจว่าใครเอากางเกงในมาทั้งกางเกงในแก แก็กก็วิ่งตามไปว่า ใครเอากางเกงในมาทับของฉันเนี่ย พี่เขยก็บอก พี่เอน้องเมียก็ถาม เอามาทับทำไมล่ะ พี่เขยบอก มันจะได้เคี้ยว

เรื่อง คนเจ้าปัญหา

ณ หมู่บ้านโคกอีแร้ง ใคร ๆ ก็รู้ว่า ดุงมีแกเป็นคนที่มีปัญหามากที่สุด ไม่ว่าใครจะทำอะไร หุอะไรแกจะต้องเก็บมาคิดเป็นปัญหาอยู่เสมอ และเมื่อไม่นานมานี้เอง ดุงแกก็เกิดล้มป่วยลง อาการป่วยของดุงแกป่วยหนักมาก สุดท้ายในหมู่บ้านจะเสียชีวิตได้ จึงได้พาดุงมีไปโรงพยาบาล เมื่อถึงโรงพยาบาล คุณหมอก็ถามว่า ดุงเป็นอะไร ดุงแกก็ตอบว่า เป็นชาวไร่ชาวนา หมอก็ถามอีกว่า เปล่าไม่ถามอย่างนั้น ถามว่าดุงน่ะเป็นอะไร มากไหม ดุงมีก็ตอบว่าไม่มากหรอกครับคุณหมอ เป็นคนเคียวหมอก็คักขัวะ จึงถามว่าตัวดุงน่ะมีอาการหนักมากไหม ดุงมีจึงตอบว่าหนักหรือไม่หนักก็ลองชกดูเถอะครับคุณหมอ

เรื่อง คนกับหมา

ณ ที่ทุ่งนาแห่งหนึ่ง ทิดมีซึ่งเป็นหนุ่มขึ้นทิด แกเป็นคน โสดลูกเมียยังไม่มี แกก็มีนางแดง ซึ่งเป็นหมาที่แกเลี้ยงเอาไว้เป็นเพื่อนคู่นอนของแกเป็นประจำ แล้ววันนี้ก็เหมือนกับทุก ๆ วัน แกได้มาที่นาของแกแล้วเกิดอารมณ์เปลี่ยนขึ้นมา แกก็ได้ปฏิบัติการณ์อันสุนทรกับนางแดง พลันขณะนั้น ทิดหอมก็ได้เดินผ่านมาพอดี แกเห็นคนมาแกก็รีบลุกขึ้นด้วยความตกใจ กลัวว่าเขาจะรู้ บังเกิดความละอาย แกจึงโคคเคะหมาทันที เคะเค็มแรง นางแดงฉับ ด้วยความเจ็บปวดก็ร้อง อึง ๆ ๆ แล้วก็วิ่งหนีไป แกก็พูดกับทิดหอมว่า แหม นางแดงนะนางแดง แกนันทันแข็งหันขาอยู่ได้ เมื่อบ่นดังนั้นแล้ว ทิดหอมก็ได้แต่ยิ้ม ๆ แล้วก็เดินเลยไป ทิดมีก็มองหานางแดง มองซ้ายมองขวา แล้วก็เรียกนางแดงว่า โมะะ ๆ ๆ แล้วแกก็รำพึงกับตัวเองว่า จะมารีเปล้าก็ไม่รู้ ตะก้นหนักแข็งหนักมือไปหน่อย

เรื่อง ขายไรชานา

มีผิวเมืงคนหนึ่ง แ่่งงานใหม่ แ่่งว่าถูกเขาให้ผู้ขายนอนเฝ้าหอยอยู่ ก็หอยก็อยู่ไกลกัน กันนอนเฝ้า ห้องกันนะครับ เมืงกันนอนอีกห้องหนึ่ง หัวกันนอนอีกห้องหนึ่ง นอนคั้งเจ็ดวักแปดวันเมืงก็ไม่ยอมมา นอนด้วยซักทีก็ยังไม่ยอมขึ้น ผลสุดท้ายผู้ว่าความขึ้นมากันนอนบ่นกลางคืน บอกว่าเออ นาที่เหนือที่ขก ให้กู กูก็จะขายนาอืทุ้งได้ขกให้กู ก็ก็จะขาย ทุกอย่างที่ยกให้กู กูจะขายให้หมด ก็บ่นอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งเช้ารุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เมืงก็เข้ามานอนด้วย คกลงขอมนอนด้วย เสร็จแล้วก็เมื่อนั้น กันแล้วนะ ก็ดีใจ ก็เลยพูดขึ้นว่า เออ อืที่ว่าจะขาย เอออีนาเหนือ ก็อีปลวกนั้น ก็เออจะปลุกพริก อืปลวกนี้ก็จะ ปลุกฟัก ปลุกแพ่ง นาข้าวก็จะหวานข้าว นาน้องก็จะทำ ทำนาให้เต็มมา ก็บ่นไปด้วยความดีใจดี อย่างนั้นทุกคร้ง

เรื่อง เด็กช่างฉาม

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ยังมีคาคนหนึ่งแกมีอาชีพในทางทำไร่ทำนา ปัจจุบันขณะที่เกิด เรื่องนั้นครับ ปัจจุบันขณะนั้นแกก็เลี้ยงหลายคนหนึ่งชื่อว่า เด็กชายอ็อค ไอ้อ็อคคนนี้เป็นคนช่าง ซัก ช่างฉามมีอะไรจะฉาม ๆ ไปจนกว่าจะรู้เหตุรู้ผล ทุกอย่าง ๆ เด็กชายอ็อคมันเป็นเด็กฉลาดแล้ววัน หนึ่งขณะที่อยู่กับคา ฝนได้ตกลงมาอย่างหนัก ไม่นานฝนก็หยุด อ็อคเกิดความสงสัยว่า ไอ้ฝนนี้มัน มาจากไหนแล้วมันไปไหน ก็เลยถามคาว่า คุณคาชะฝนมันตกมาจากไหนชะ คุณคาจึงตอบว่า มันมา จากเมฆบนฟ้านะลูก แล้วมันไหลไปไหนละครับคุณคา เด็กชายอ็อคถามต่อ มันก็ไหลลงไปใน คลองในบึงซีไอ้อ็อคยังไม่หายสงสัย ก็จึงถามคุณคาอีกว่า คุณคาครับ เมื่อมันลงทะเลแล้วมันไหลไป ไหนละครับสุดท้ายจะออกกลั้น คาจึงเอ่ยว่า ไหลเข้าที่แม่น้ำชีวะ ไอ้อ็อค

เรื่อง เฒ่าคณหากลับ

มีเฒ่าผู้หนึ่ง แก แกเป็นคนที่ไม่รู้จะทำอะไร แกก็ไปเลี้ยงควายอยู่ตลอดเวลา แกไปเลี้ยง ควายกับเด็กสาว ๆ วัยรุ่นเป็นประจำทุกวัน ๆ แคใจแกก็นึกอยากจะได้เค็ดซักทีหนึ่ง อะไรค่ออะไร แกก็นึกอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่มีโอกาสจะทำอะไรเค็ดได้ วันหนึ่งแกก็ไล่เค็ดกลับบ้านพร้อมกับเด็ก สาวด้วยไล่กันมาคาทาง เกิดฝนตก เด็กสาวก็ขี่ควายมาด้วย แกก็ขี่มาพอดีข้าง ๆ แก เด็กคนนั้นก็เกิด อัสจรรย คคบึงออกมา แกก็พูดกับเด็กสาวว่า คาชะมึงครครหลังควาย เค็ดวเดชะมึงต้องคาชะแน่ มึง ไม่มีโอกาสแล้วถึงที่คาชะแล้วแน่เลย เด็กคนนั้นคคใจจึงถามว่าค้องทำยัง ใจละคา มึงครครหลังควาย เนื่อ เป็นอาถรรพณ์ เด็กคนนั้นก็ใจไม่ดี คามีทางแก้หรือเปล่านั้น มีมีทาง แ่่งว่าเอ็งจะขอมหรือเปล่านั้น เ่เค็ดบอกว่าขอม เ่เค็ดก็บอกว่าขอมก็ลงมา กูจะแก้อาถรรพณ์ให้ แกก็จัดการให้เค็ดนอนลงไป เปิดผ้า เปิดพ่อน เค็ดนอนแรกก็ไม่ขอม เ่เค็ดจึงบอกว่าอ้าว ไม่งั้นมึงคาชะนะ ผลสุดท้ายเค็ดก็ขอม แกก็เอา เมื่อ เสร็จแล้ว เด็กคนนั้นไม่เขนิ เมื่อ โคนนั้นเข้าไปก็คิดใจๆ ก็เลยขึ้นไปบนหลังควายใหม่ แล้วก็คค ออกมาอีก แล้วก็บอกคา คคอีกแล้ว คาแกก็ไม่ว้าวเพราะว่าแกแก่มากๆ แกก็เลยบอกว่า ไอ้ที่คค ออกมาป็นขึ้นะอุปถ้อย กูไม่เอาอีกแล้ว

เรื่อง ขาวนา

ขาวนานี้ก็เคยมากก็ออกไปทำนาทุกวัน ๆ ขาวนาผู้นี้ก็มีลูกหลายคน แต่ก็ทำนาทุกวัน ๆ ลูกก็โตขึ้นมาแล้วละ เรียกว่ารู้ภาษาแล้ว จะใช้ไปเลี้ยงควายแต่เช้า ใช้ให้ลูกไปเลี้ยงควายแล้วก็บอกว่า เออ ไอ้หนูไปแล้วก็ไปไถนาละ จังไถเอาควายไถนะ เคี้ยวพ่องจะคามไป เสร็จแล้วลูกก็ไล่ควายออกจากคอกไปไปไป เสร็จแล้วลูกก็เผอิญ ลูกก็เกิดลืม ลืมเชือกควาย ก็กลับมามาเอาเชือกควายพ่องไผ่ ขึ้นมาแล้วก็คาย พ่องกับแม่กำลังนันทันกันอยู่ แล้วก็มันไม่รู้จะทำอย่างไรก็กลับลงมาเลย ขึ้นไปเอาเชือกควายไม่ได้เพราะมันอยู่ห้องนั้นจึงตะโกนบอกพ่องว่า พ่อง เสร็จแล้วก็เอาเชือกควายไปให้ข้าด้วยนะ

เรื่อง ครึ่งนอกครึ่งใน

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว นานเท่าไรก็จำไม่ได้ จำได้แค่ฟังเขาเล่ามาว่า มีอาบังคนหนึ่ง อาชีพขายผ้าวันนี้ดีก็มีอารมณ์เคลิ้มอยากไปล่อหิหนู ก็ไปถามราคาหิหนูว่า หนูทีละเท่าไร หิหนูบอกว่า 50 บาท อาบังมีเงินอยู่ 25 บาท เลขถามหิหนูว่า เอาได้ไหม ไม่ได้หรอกบังก็เอาครึ่งเดียวไป อาบังบอก ได้ไหมหิหนูบอกว่า เอาได้ก็ ได้ แต่ต้องครึ่งเดียวละ พ่องจริง ๆ เข้าอาบังแกล้งจืดเค็มเลข หิหนูก็เลยบอกว่า ว่าบังทำไมเอาหนูหมดแล้ว บังตอบว่าก็บังเอาครึ่งใน

เรื่อง พระกับชี

มีพระกับชีอาศัยอยู่วัดเดียวกัน วันหนึ่งแม่ชีก็ได้มาเข้าส้วม แม่ชีคนนี้ก็ก่อนจะมาบวชเป็นชี แกเป็นคนมีความรักกับหนุ่มคนหนึ่ง แต่ว่าหนุ่มคนนั้นเขาได้ทอดทิ้งแม่ชีคนนี้ก็เลยออกหัก ทีนี้พอระหว่างกำลังถ่ายทอดก็มีความรู้สึกถึงเรื่องหลัง ๆ พอดถ่ายทอดก็บังเอิญที่นั่นมีชอล่งอยู่ แม่ชีเห็นก็เลยจับชอล่งเนี่ยไปเขียนไว้ที่ผนังส้วม มีใจความว่า บวชชีเพราะหนีรัก เพราะความรักมันทำให้แม่ชีต้องออกหักก็เลยเขียนไว้อย่างนั้น โดยไม่ได้คิดอะไรมาก คราวนั้นพอแม่ชีออกจากส้วมแล้วนะ ชักหักใหญ่ มีหลวงพี่องค์หนึ่งเดินมาเข้าส้วมเดียวกับแม่ชี ขณะที่กำลังนั่งถ่ายอยู่นั้นก็มองเห็นใจความเข้าก็รู้ว่า อ้อ แม่ชีมาเขียนไว้ หลวงพี่ก็เกิดความคิดขึ้นมา พอดถ่ายทอดก็เขียนคำว่า "ออกหักเพราะรักชี" พอเขียนเสร็จหลวง พี่ก็ออกมาจากห้องส้วม ต่อมาอีกสองวัน เจ้าอาวาสวัดก็บังเอิญมาเข้าส้วม อันนั้นเข้า ก็ไปเห็นข้อความที่เขียนไว้ข้างฝาว่า มันไม่เหมาะสมนี่ เอ เป็นขงเป็นชี เขียนไว้ บวชชีเพราะหนีรัก พระก็เขียนไว้หักเพราะรักชี จะทำให้เสื่อมเสียศาสนา ก็เลยเขียนประกาศหาตัวว่า ใครเป็นผู้เขียน พอรู้ตัวเข้าก็เรียกมานะ มาต่อว่าต่อขานว่า ไม่เหมาะสม เราเป็นสงฆ์องค์เจ้า จะเที่ยวมาเขียนอย่างนี้ไม่ได้ ทำให้ศาสนาเสื่อมเสียจะเขียนอย่างนี้ต่อไป อย่าเขียนนะ เอาอย่างอาตมานี้ชี แหม บวชพระมาสิบปี อาตมาเย้ยก็เหียว

เรื่อง พระก็ไม่รู้

เหตุมันเกิดขึ้นที่ตำบลลานคาง มีแม่น้ำสายหนึ่ง คนตายแล้วถูกมัดมือมัดแขนลอยน้ำมา คนตายมันลอยน้ำ ในส่วนด้านหน้ามันก็ไหลขึ้นมา ทีนี้สองวันมันก็อีกขึ้นมา อีกเดิมที่เลข ไอ้เจ้ามันก็ไหลขึ้นมา อีกเช้าวันนั้นเผอิญที่น้องเอี่ยมมันเผอิญจริง ๆ เลขละน้ำ เผอิญจริง ๆ เลข เผอิญว่าสาวสองคนก็ออกไปซื้อกับข้าว เสร็จแล้วก็เห็นเข้า ศพจะลอยมาข้างหน้าโน้นนะ จะเห็นลอยมาไอ้สาวสอง

คนก็เถียงกันไปมา เออ อิน้อย มึงลองทายดูซิว่า ไอ้ที่ลอยมาไอ้ที่คั้งไค่นะมันเอ็นหรือเนื้อเล่า กูว่า เอ็น กูว่าเนื้อ เผอญุหอคิเลยพระออกบิณฑบาตพาหคิเลย คอนเข้าพระบิณฑบาตก็เดินผ่านมา สองสาวก็ขอมินมดก่อนเลยหลวงที่นิมนต์ก่อนละ หลวงที่ถามว่าจะไรละ โยม มันเป็นอย่างงั้น พระก็ถาม เอ้อๆ นิมนต์ก่อนเลยหลวงที่นิมนต์ก่อนละ หลวงที่ถามว่าจะไรละ โยม มันเป็นอย่างงั้น พระก็ถาม เอ้อๆ ฉันทจะถามหน้อย ไอ้ที่ลอยน้ำมานะ ไอ้ไค่ ๆ นะมันเอ็นหรือว่าเนื้อ คนนึงว่าเอ็น คนนึงว่าเนื้อ ถามกันไปถามกันมาไม่ตัดสินใจกันได้สักที ให้หลวงที่ตัดสินใจสักหน้อยนะ เออ พระก็ไม่ว่าอะไรนะ ก็เลยบอกว่า เอ็นหรือเนื้ออาตมาก็ไม่รู้แน่นะ ที่รู้แน่ก็เป็นจู้ละ

เรื่อง นกเขา

มีหลวงคางคกหนึ่ง ซึ่งบวชอยู่ที่วัดๆ หนึ่ง วันนี้อยู่ใกล้กับลำธารที่สาว ๆ จะต้องเดินไปตักน้ำที่บ่อเป็นประจำ วันหนึ่งหลวงคางคกคิดว่า เธอ จะทำขังใจจึงจะจับสาว ๆ พวกนี้ได้คิดแล้วก็ขึ้นมาข้างฝา แอบมองอยู่ทุกวัน วันหนึ่ง แกกิ่งคไฉ่น้ำของแกออกมา โผล่หน้าคางออกมาแล้วก็ร้องเสียงให้สาว ๆ ให้สาว ๆ ทั่วพวกนั้น เพื่อเป็นจุดสนใจให้สาว ๆ มองมา จิกจิกๆ จิกจิกๆ แยกทำอย่างนี้ทุกวัน จนกระทั่งสาว ๆ พวกนั้นเหลือนไปเห็น แล้วสาว ๆ ก็เกิดความรำคาญขึ้นมาในวันหนึ่ง จึงใช้ไม้คานตีเข้าอย่างแรง วันต่อมา ก็ไปตักน้ำอีก เสร็จแล้วก็พูดว่า เธอ วันนี้นกเขาทำทำไมไม่ดู ไม่เห็นคุณสาวอีกคนบอกนกเขาไม่เห็นคุณเหมือนทุกวันเลย เจ็บบงอม ไม่เลย หรือนกเขาจะตายเสียแล้ว สาวอีกคนก็บอก ไข่แล้วนกเขามันตายไปเสียแล้ว

เรื่อง เตี้ยกับอาม่วย

เตี้ยกับลูกสาวอยู่กันสองคน แกรักลูกสาวของแกมาก เพราะลูกสาวของแกนี่เป็นคนสวย ใคร ๆ ก็จับดาหมายปอง ลูกสาวอายุ 17 ปี พรรณกำลึงผุดผ่อง หน้าตาสะสวยพอใช้ได้ทีเดียว และไม่นานก็มีคนมาทาบทามขอแต่งงาน เตี้ยก็เห็นว่าชายคนนี้เป็นคนดีพอที่จะเลี้ยงลูกสาวของแกได้ แกจึงตกลง ตกปากรับคำขอลูกสาวให้ แล้ววันแต่งงานก็มาถึง แต่เมื่อแต่งแล้วลูกสาวไม่ยอมเข้าหอ ก็บอกเตี้ยว่า หนูกลัว กลัวเจ็บจะเตี้ย เตี้ยบอกว่า ไม่เป็นไรนะอีหนู ไม่เป็นไรมันไม่เจ็บปวดอะไร เอาอย่างงี้ก็แล้วกันนะ ถ้ามันเจ็บหรือปวดขังใจหนูก็เรียกเตี้ยแล้วกันเตี้ยจะไปช่วย แต่ถ้ามันไม่เจ็บหรือมันดี หนูก็ร้องเพลงชาตินะ เตี้ยจะได้รู้ จะได้ไม่ต้องช่วยจะเตี้ย ลูกสาวตอบแล้วในวันนั้นเอง เตี้ยก็เงี่ยฟังลูกสาวว่าเมื่อไรจะเรียกเตี้ยหรือร้องเพลงชาติ ก็ยังไม่ได้ยิน และประเดี๋ยวเดียวเตี้ยก็พ่นคอกใจรีบวิ่งไปที่ห้องลูกสาวทันทีเมื่อได้ยินคำว่าเตี้ย ก้าวแรกที่ขยับไปเสียง เตี้ย พอก้าวที่สองก็ได้ยินว่า เตี้ย พอก้าวที่สามต่อไปใกล้ ๆ หน้าห้อง ก็ได้ยิน เตี้ย เตี้ย เตี้ย เตี้ย เตี้ย จึงรำพึงว่า อีหนูมันกำลังมัน

เรื่อง เมื่อຍມາກໄທນ

๗ โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของคริสเตียน ก็มีหมอฝรั่งประจำอยู่ที่สถานพยาบาลแห่งนั้น แล้วก็วันหนึ่ง ก็มีสองแม่ลูกได้มาหาหมอ ลูกสาวก็แม่ แล้วก็ลูกสาวซึ่งเป็นสาวอายุประมาณ 15-16 ปี มีอาการหนักมาก คือมีอาการเจ็บปวดไปคานน่อง คานแขน คานขา ก็ไป

บอกอาการให้คุณหมอฟัง หมอฝรั่งพูดไทยได้แต่พูดไม่ชัด หมอฝรั่งถามว่า มีขมมากไหม ซึ่งเป็นคำถามว่า เมื่อขมมากไหมแม่ของลูกสาวได้ยิน เห็นลูกสาวนั่งหน้าแดงอึดอัด ไม่ยอมตอบ ก็เลยบอกลูกสาวว่า อีหนูบอกกับหมอไปซิลูกว่ามี หรือมีหรือ

เรื่อง ฟ้าผ่ากลางวัน

มีเพื่อนคนหนึ่ง มาจากต่างจังหวัด มารดกลางคืนเลย แคมมาถึงบ้านคอนสาข ๆ ก็ไปถึงบ้านที่เคยไปเคยมากัน ไปพักนอนกันอยู่เป็นประจำ วันนั้นก็มีผัวเมียคู่นั้นของเพื่อนก็ไม่ได้ไม่ไหนก็อยู่บ้าน เสร็จแล้วก็นอนกันอยู่ห้องสองคน ไลน์ขึ้นไปที่ผัวจะผะขึ้นไปเลย ไปเจอจี้ที่ไหนได้ ผัวเมียทำมีคิมิร้ายกันนะมันก็โผล่บันได ไปเห็นป๊อบ ก็ถอยหลังลงมาเลย ก็ไปนั่งอยู่ที่ตลาด กินเหล้าอยู่พักหนึ่งจนบ่าย เสร็จแล้วถึงมาบ้านเพื่อน ก็เข้าไปหาเพื่อน เพื่อนก็บอกว่าอ้าว มีมาตั้งแต่เมื่อไรวะ เพื่อนบอกญาติตั้งแต่เช้าจะเข้าบ้านบอก อ้าวทำไมมีมาตั้งแต่ บ้านมีเคยมามีทำไมไม่มาตั้งแต่มาล่ะนะ มีทำไมไม่มาเพื่อนบอกจะมาได้ยังใจกูมัวแะตลาด มัวดูเขาคนเขาคุยกันเต็มไปหมด เข้าบ้านถามว่ามันดูเรื่องอะไรวะ เพื่อนบอกคนฟ้าผ่าคาย เข้าบ้านถาม อ้าวทำไมฟ้าผ่าคายละ เพื่อนบอก ก็มันมีเหตุสิ มันถึงคายเข้าบ้านซักว่า มันเรื่องอะไรวะมันถึงผ่าคาย เพื่อนบอก ก็มันเอาเมียกลางวันซึ้นน้ำเข้าบ้านบอกเอ้อ ไอ้ห่า นางเมียได้ฟังใจนั้นก็นึกเกลียดใจขึ้นมามีพันทีเลย ซึ้นน้ำหัวพันทีเลยบอกว่า แกนี่อีกคนนี่ระวางเหอะฟ้ามันจะผ่าคาย

เรื่อง พ่อหวงลูกสาว

พ่อหวงลูกสาวนี้ ลูกสาวก็ไปนั่งคุยกับผู้ชาย ผู้ชายต้องจีบต้องถูกผู้ชายจีบ ก็เลยไปนั่งคุยกับผู้ชายพ่อแกก็เรียกจนผู้ชายคุยไม่ได้ก็แล้วกัน แกห้ามไม่ให้คุยกับใคร วันหนึ่งแกก็ เป็นวันพระ ลูกสาวก็ขออนุญาตเคี้ยวไปทำบุญ ก็บอกกับเคี้ยวว่า จะขอไปทำบุญซักวัน วันนี้เคี้ยวก็สั่งบอกว่า เธอ ไปล่าช แต่ห้ามไปนั่งคุยใกล้ผู้ชายนะ ห้ามไปนั่งใกล้ผู้ชายทั้งสิ้น ไม่ว่าคนหนุ่ม แก่คนเฒ่า ลูกสาวก็รับปาก เสร็จแล้วก็ไปนั่งทำบุญ พอติไปเจอแฟนเข้า ก็นั่งคุยอยู่กับแฟน เมื่อทำบุญเสร็จแล้วก็กลับบ้าน เคี้ยวก็ถามว่า ลือไปทำบุญ ลือนั่งใกล้ใคร ลูกสาวก็ตกใจ จะบอกว่าไปนั่งใกล้คุยกับแฟน หรือนั่งใกล้กับคนแก่ก็กลัวเคี้ยวจะบอก ว่า จันไปทำบุญก็นั่งใกล้พระแก่ๆ จ๊ะเคี้ยว เคี้ยวบอกนั่นแหละๆ ลือรู้จักริเปล่า นั่งใกล้พระแก่ๆ นั่นแหละด้วยละ สามปีเจ็ดปีไม่ได้แค่น้ำสั๊กที ลือรู้ไม

เรื่อง พระธาตุเสด็จแล้ว

เรื่องมีอยู่ว่ามีเจดีย์เก่าอยู่องค์หนึ่ง วันนั้นตรงกับแรม 15 ค่ำพอดี ประชาชนก็มาเต็มเลยมาคอยดูพระธาตุเสด็จ มีพระมีเจ้ามาคอยดูพระธาตุเสด็จ ย้อนไปบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งอยู่หลังเจดีย์เก่า ร้างนั้นอี้ออกลูกสาวคาหมึก นิดหนุ่มหมึกไว้อย่างดีเลย บอก พี่หมึกวันนี้อี้ออกจะกินข้าวตรงร้องเปรี๊ยะเลยนะให้พี่หมึกมาเลย ไอ้หมึกก็รู้อยู่แล้ว วันนี้พี่มาอย่างดี เตรียมพร้อมเลย มาพร้อมด้วยลูกน้องอีกสองคนสั่งมาเลย พอถึงเวลากินข้าว นายอี้ออกก็นั่งตรงร้องเลย ไม่ผิด กระ ไปรงคดูมเรียบร้อย ไอ้หมึกก็ดูขบ ๆ ๆ เหตุการณ์ก็ยังเป็นปกติไปเรื่อย ๆ ดูลูกเคียว ขบ ๆ ๆ ทีนี้เรื่องจะเกิด มันก็มีอยู่ว่า พ่ออี้ออกเห็นท่าอี้ออก เอ๊ะ อี้ออ้อ ๆ มันอะไรของมัน นั่งกินข้าวทำไมต้องอี้ออ้อ

ๆ ห่อก็นั่งดูๆ คู่อีกเอ๊ะ ทำไมมันอึดอัดจังหะ อึดมึงลูกซิ ลูกเลย พ่อเจอเลย ไอ้โง่เห่า พ่อคว้า เทียนได้จ้ะเลย ไอ้โง่ที่นี้ไอ้หมึกเจอเทียนร้อนจัดคั่นเลย ฝ่ายลูกสมุนได้หมึกไม่ฟังเสียง ลูกที่คั่นแล้ว คั่นลูกเดียว บ๊ีบ ๆ ๆ คั่นลูกเดียว ไอ้หมึกคั่นสุดขีด หลุมออกมาได้ วังเลยด้วยความเร็วผ่านป่าไม้มา เลบละเมาะ ผ่านเจดีย์เก่าวังเลาะ ได้มาเลยด้วยความเร็วสุดขีด ผ่านพระที่นั่งอยู่วัดเจดีย์เก่า เห็นแดงโร่ วังลัว ๆ มาแต่ไกลเลยก็บอกญาติโยมเลย ญาติโยม พระธาตุเสด็จแล้วเอาเดอะโยม เอ้าถวาย สาธุ เรื่อง วัวแก่กับหญ้าอ่อน

มีเฒ่าหัวงูอยู่คนนึงนะ พาอิหนูอายุอ่อน ๆ อายุ 15 - 16 นะ ไปนอนโรงแรม พอดกเวลาสามทุ่มขึ้นมา เฒ่าแก่ก็ขี้ฉี่เลย อิหนูคิดว่า เอ๊ะ ยังไงนะ หนึ่งน้ก็หนึ่งที สองน้ก็สองที ห้าน้ สาววัยเอ๊ะ ๆ ก็บอกว่า ไอ้โง่ ป้าจะรังแกหนูถึงห้าทีเชียวหรือคะ ป้าบอกว่า ไม่ใช่หรอกหนู ป้าจะให้หนูอมน้ค้างหากละจ๊ะ

เรื่อง ขาชชิกับคาเดน

ขาชชิกับคาเดนกั้อาศัยอยู่วัดเดียวกัน ใช้ส้วมเดียวกัน ฝ่ายคาเดนกั้ همینหน้าขาชชิ ว่าไปเขี้ยวไปจ้แล้วไม่ค่อยจะล้าง ไม่ค่อยจะโกรก ก็เลยเอาเบ็ดไปดักไว้เลยเล่มนึง ขาชชิไปจ้ก็โดนเบ็ด ไอ้เป็นแผลเลย แผลเลย เจ็บกลับมาก็แล้วกัน วันนั้นคาเดนกั้เกิดก็เกิดเงื่อนขึ้นพอดิ ก็ไปชวนชิ ชิ ๆ มา ล่อกันเฮอะชิบอก ว่า ไอ้ะไม่ได้แล้ว แผลยังไม่หายเลย โคนเบ็ด ๆ แผลยังไม่หายเลย คาเดนกั้เดินคอดกกลับมาเลย อะไรวะ เหลียวซ้ายแลขวาไม่รู้จะไปทางไหนแล้วเห็นรูข้างฝาชิ รูข้างฝา เอละวะ ล่อรูข้างฟาทึลวะ ล่อเลย ผลุบเข้าผลุบออก ล่อเลย ชิกเลย เห็นคาแดงมา ชักออกเลย หนู ในนี้ต้องมีหนู รีบชักออกนึ่ ล่อกูเป็นแผลเลย หนักเข้า ๆ ขาชชิซึ่งแผลหายแล้ว ก็เกิดรู้สึกไม่ค่อยจะดีก็ไปบอก เณว่า เณแผลหายแล้ว เณก็มา เลิก ๆ ปู๊น ไอ้โง่ นั้นมันรังหนูนี้ ไม่ค่อยแน่ใจ ค่อย ๆ เอามือแหวก ๆ ๆ นั้น ๆ ปากหนูนี้ นั้นฟันหนูนี้ ไม่เอาแล้ว กลัวแล้ว

เรื่อง ขอมเลย

มีหลวงคาพ่ออยู่องค์นึงนะ แกชอบเอาขาชชิวัดเดียวกันนั้นแหละ มีอยู่วันหนึ่ง แกก็นัดกันไปทำมิดิมีรายนะ ที่นี้เณรก็ไปแอบดูที่หลังคา ชักประเดี๋ยพระกับชีกั้มาทำมิดิมีรายอะไรเนี่ย แกก็เข้าไปกั้นข้างใน ชักทักระก็ถามว่า ทำไ้เอนเนี่ย ทำไ้บอก ชิบอกว่า เชาชิ ๆ พระถามอีกว่า ชีเอาไปกั้เข้าไ้ไหมชิบอก ว่า ศาลาทั้งหลังยังเข้าไ้เลย ไอ้เณรที่อยู่บนหลังคาบอกว่า เคี้ยว ๆ ให้ลงก่อน ค่อยเอาเข้า

เรื่อง ไม่เชื่อคำสาป

ในงานวัดแห่งหนึ่ง มีงานขึ้นในงานนั้นกั้มีการเดินระบำโชว์โป๊ คือว่าระบำจ๊าบ๊ะ เสร็จแล้วแม่ก็สอนลูกไว้ เป็นห่วงลูกชายมาก เป็นห่วงเหลือเกินว่าไม่ให้ไปคูนะ แม่ก็สอนลูกชายไว้ เป็นห่วงลูกในระบำจ๊าบ๊ะนี้จะถูกสาปเป็นหินเลขนะ ถูกสาปเป็นหินที่นี้ลูกชายกั้เกิดสงสัย เอ๊ะมันเป็นอย่างไ้ นะ เสร็จแล้วก็ชวนเพื่อน ไอ้คนนึ่ง ชวนไปเข้าคูนะ พอเข้าไปคูนะยังไม่ทันจบรายการคินะครบ ยังไม่ทันจบคิเลข ก็ชวนสะกิดเพื่อนออกมาเลย เอ๊ยเพื่อนสงสัยจะถูกสาปแล้วนะ คงจริงอย่างที่แม่ว่า

ละวะ คูไม่ทันจบเรื่องก็ถูกสาปเป็นหิน เพื่อนก็ถามว่าทำไมละ มันเป็นหินได้ยังไง อ้าว ก็ตอนนี้มัน ชักแข็งขึ้นหน่อย ๆ แล้วนะ

เรื่อง อายพระ

หลวงคาบวชมานานแล้วเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในหมู่บ้าน คนนับหน้าถือตามากเลยนะ ไปไหนก็นิมนต์ขึ้นบ้าน อย่างงั้นอย่างงี้ คุยนะ ไชยแกพูดดี ขนาดพระพยอมนี่ชิดซ้ายถ้าเจอหลวงคานี้ก็จะมืออยู่วันคั้นไปขึ้นบ้านชายแม่นปากม้าขึ้นนะ ธรรมดาไม่มีใครกล้าขึ้นบ้านแกหรอก หลวงคาวานะเออ คุขึ้นทีวะ มันจะเป็นท่าไหน ขึ้นไปเลย นิมนต์จะหลวงคาแนะะ ชายแม่นนะนิมนต์จะหลวงคา เออสบายศิริโยม หลวงคาก็ขึ้นเลขนะขึ้นไป ก็ปูเสื่อสาธิตาสนะให้นั่งเป็นอย่างดี ก็นั่งคุยกัน คุไปคุยมาคุยคังนาน ลูกสาวก็นั่งด้วยเออเลย จนคังนานแล้วไม่เอาอะไรมาให้พระฉันท์สักทีนะ อีหนูมึงไปหีบพลูเพลอมถวายหลวงคาฉันมั่งจ๊ะ เอ้อ นั่งเป็นสากเบือดำหืออยู่ได้ ลูกสาวก็บอกว่า แม่ว่า ค่อหน้าพระหน้าเจ้าพูดอะไร ก็ถูกไปหาพลู หาคังนานไม่เห็น ไม่เห็นนะก็สวนมาเลย แม่ไม่มี แม่ก็เออเลย อีชิบหาย มึงไม่แหกหิคุเล่ามัน อยู่บนหลังคูนันลูกสาวหาใหญ่ ก็พูดไม่เห็นมีพลูสัก กระเบาะหิเลย หลวงคาอยู่ไม่ไหวเลย ขยับจิ๋ว ครว้าอุ้งข้าม เฮ้อ ลาดะโยมไม่เป็นไรหรอก

เรื่อง เห็ดฟาง

มีหญิงสองคนนะครับ แก่เก็บเห็ดฟางเป็นประจำ คือนางสาวนิกกับนางสาวหน้อย ความสามารถพิเศษ คือเก็บเห็ดฟางประจำเลขนะชะ วันหนึ่งแก่ก็ไปเก็บเห็ดฟาง นายโน้คนะครับ เกยจ้องมาเป็นประจำ วันนั้นมันก็ไปนอนเอาฟางคลุมไว้ แด่ดอกลิงออกมา โผล่มาเหมือนเห็ดนางสาวนิกก็เข้าไปเก็บ ก็ดึงเห็ดคอกนั้น ดึงเห็ด เห็ดกระโคคครับ กระคกขึ้นมาเลย นางสาวนิกก็เสียทีเห็ดละครับ กระคกเลย ฝ่ายนางสาวหน้อยก็รำพันว่า ฮือ ไม่พลอยแค้นมึงมาถึงที่กูบังหอรก

เรื่อง หญิงแก่เก็บผักนึ่ง

มีหญิงแก่ไปเก็บผักนึ่ง น้ำมันลิก แก่ก็ถลกค้ำดูง ถลกขึ้นไป ๆ ถึงโคนขา ชักพักก็มีชายหนุ่มคนหนึ่งมันบ้าคั้นหามานะ มันแอบคุอยู่ข้างหลังแกนะ ที่นี้ผักนึ่งมัน โกลโซไหม เอี่ยมไปโกลโซไชยคนนั้นมันก็เห็นเลข โซมบ้า บ้ากัหมักขึ้นมา วิ่งไปปล้ำเลข ชายคนนั้นก็บอกว่า ไอ้หนูอย่าทำ ๆ ชายเลข ชายแก่แล้ว ไอ้นั่นบอกว่า ชายเมื่อวานแก่กว่าชาย ขนาดน้ำหมากหกเลขนะ

เรื่อง สาวแก่

มีสาวแก่คนหนึ่งแก่อูมานานแล้วในหมู่บ้านนี้แหละ แก่มีอาชีพหาของป่า เช่น พริกขี้หนูมหาไอ้พวกผักปลาดอะไร ๆ นะมาขาย วันหนึ่งก็ธรรมดาคนะครับ สาวก็ข้อมมืออารมณ์เหมือนกับคนธรรมดาเนี่ยะคราวนี้วันหนึ่งแก่ก็จะไปหา มันนี่เขาเรียกมันกมันเส้า มันเส้านี้ข้อมอยู่ในหลุมลึกนะ มันเป็นเถาครานี้แก่ก็ไป แล้วมีหมาตามไปด้วย หมาตัวผู้ตามไปด้วย ที่นี้แก่ก็ไป ไอ้หนุ่มก็มองสาว มีหนุ่มคนหนึ่งมองสาวแก่คนนีมานานแล้ว เมื่อไรจะแต่งงานเสียที ขึ้นเลขใจ จะเอาๆ ชักที มันก็ของคาไป สาวนี้ก็แบกเสียมก็สะพายถุงข้ามไปในป่า คะกร้านด้วย เสร็จแล้วแก่ก็ไปเจอเถา มันนกเข้า มันนกข้าง ๆ ก็เป็นมันเส้า แก่ก็บอกว่ามันนกมันไม่คิหัวมันน้อย เอามันเส้าคิกว่าหัวใหญ่คิแน่

แกก็ซุกเรือบเลข จากศอกเป็นแขน จากแขนพอละแขน แกก็ก้มลงไปควักดินขึ้นมา ซุกควักดินขึ้นมา ซุก ซุกหักหนึ่ง ไอ้หนุ่มคนนี้นั้นทนไม่ไหวแล้ว ก็แกมุงผ้าถุงไปนี่ ไอ้หนุ่มคนนี้ก็คอยจังหวะที่สาวแก่คนนี้ซุกดินอยู่ แกก็วิ่งหนีไปแอบคันไม้อยู่ ไอ้สาวนี่กว่าจะลุกขึ้นได้ ถูกกดคอนั่นะ ก็ชักขึ้นมามองซ้ายมองขวาว่า เอไคร่ ไม่มี มีแต่ไอ้ค้าง ไอ้ตุบตัวเตี้ยว แกแหงะ ไปดู แกก็คืบกันป๊ป ๆ แล้วร้องว่าไม่มี ๆ ๆ ไอ้ค้างเข้า ๆ

เรื่อง ไอ้อ่างกับไอ้บอด

ไอ้คิดอ่างกับไอ้ดาบอดสองคนเป็นเพื่อนรักกันมาก ไปไหนก็ต้องไปด้วยกัน อยู่มาวันหนึ่งสองคนนี้ก็ออกพายเรือเล่น ไอ้คิดอ่างเป็นคนบอกทาง ไอ้ดาบอดเป็นคนพายเรือ ก็พาย ๆ กันไปก็ผ่านสะพานนะ ไอ้คิดอ่างก็จะบอกว่าสะพาน แค่มัวคิด ตะ ๆ ๆ ๆ ไม่ทันพาก็ไปก็เลยหัวไอ้บอด ไอ้บอดโมโหมากก็บอก คราวหน้าถ้าเจอสะพานก็บอกแต่เนิน ๆ นะ หัวข้าโน้มนาคแล้ว ไอ้คิดอ่างก็ ข้า ๆ ๆ ลืมไป คราวหน้าจะบอกให้ไวกว่านั้นนะ ก็พายกันไปพายไป ๆ ๆ ไอ้คิดอ่างก็เห็นตะเขล่อขเลข ขวางครองเลขนะมันก็รับบอกเลข เอ๊ย ตะ ๆ ๆ คู่มเลขไอ้บอดโค่น้ำเลข ไอ้อ่างก็ลง ตะเข้ ไอ้บอดตะกายขึ้นเรือใหญ่เลย ขึ้นเกือบไม่ทัน

เรื่อง ไอ้โจรปล้นยายแก่

ก็มีโจรพวกหนึ่งเดินทางผ่านบ้านยายมา ก็มาคิดว่า เอ๊ ถ้าปล้นยายแก่จะได้เงินได้ทองมาก เพราะอยู่มานานแล้วก็เข้าไป ชักปืนจี่ ยายแก่ก็ร้องว่า จะมาจี่อะไรคนแก่เล่า เงินทองก็ไม่มี โจรก็ว่าไม่มีไม่ได้ต้องมี ยายแก่ก็ว่า โอ พ่อคุณอยู่มาจนแก่เฒ่า ฟันเฟืองก็ไม่มี ไอ้โจรก็ว่า ไม่นั่นนะเหลือก็ซี่ ยายก็ว่ามันก็เหลือซี่เขี้ยวมันแล้ว เหลือซี่เขี้ยวจะมะล่อที พ่อโจรเอาไปทีหนึ่ง คาก็คายมานานแล้ว ยายก็เลยคิดใจโจร พอเสร็จโจรก็ลงบ้านไป ฝ่ายยายก็ได้เที่ยวกล่าวหาฟันมือคินสันเลขเขี้ยว ก็ไปเจอเอาตอหักๆอยู่หน้อย ก็รีบวิ่งไปร้องบอกโจรว่า ไอ้หนูเอ๊ย กลับมาก่อนซี่ เหลือนี้อีกซี่นี่

เรื่อง ไอ้จี่เกียจ

ไอ้จอมจี่เกียจไม่เคยทำงานทำการกับเขาเลข ใช้แต่เมืง ทั้งหุงข้าว คัดน้ำ ไปป่า ไปอะไรก็เขวแฝกเมืงก็ไปคนเคียว ถูกมันดาขอยู่แต่มันคนเคียว มันก็กลังผีถูก ที่นี้เมืงก็เอาอิเห็นมากลัวผีอิเห็นมันนี่กว่าผีหนีขึ้นไปอยู่บนซ้อ เมืงก็แกงมังอะไรมัง ไซ้ให้ผัวเขาไปให้แม่ผัว มันก็กินไปตามทางเรื่อย ๆ แกงเต็มถ้วย ถึงบ้านแม่มันยังเหลือนิดเคียว อ้อเอาให้แม่เลขนะมันน้อย ก็ซุกโฮกหมดเลข กลับบ้านมีคัมอิเห็นก็ไปกินอีก กระดูกระเคี้ยวกินหมดเลขนะ ก็เมืงมัวไปคักน้ำ กลับมาเล็ขเห็นเลข เล็ขก็หัวคิดหม้อคิน เมืงกลับมาเห็นผัวนั่ง โคงะ โคงงงอยู่เมืงก็โมโห ค้าย ไม่อึกไว้ให้ข้ากินมังเลข ก็เอาคูนพินคิโพละเลข ไอ้นี่ก็ จ๊ะเอ๋หม้อคินแตกหัวมันออกได้แล้วมันคิใจขอกเมืงเลขนะ

เรื่อง อีบี

สาวคนหนึ่งแกล่เป็นคนโชคไม่ดีตั้งแต่กำเนิด ก็เกิดมาจนทุกที แด่แกล่สาวมาก เรียกว่าเป็นที่ติด
 คาค้องใจของบรรดาหนุ่มทั้งหลาย วันหนึ่งแกล่ไปเที่ยว ไล่ความที่อยากเที่ยวก็เลยไปคนเดียวคอน
 กลางคืน กลับมาก็ถูกผู้ชายกลุ่มหนึ่งข่มขืน รุ่งเช้าก็อย่างว่าแหละนะ สมัยก่อนไม่มีการข่มขืนแล้ว
 น่าเหมือนสมัยนี้รุ่งเช้าแกล่เลยไปแจ้งความกับตำรวจ ตำรวจสมัยก่อนก็คิดที่จับตัวคนร้ายได้อย่าง
 รวดเร็ว และเป็นธรรมเนียมของตำรวจจะต้องสอบสวน สอบสวนเจ้าทุกข์ก่อนนะ จะต้องถามเจ้า
 ทุกข์ก่อนว่า ได้ความแล้วเนี่ยตัวคนร้ายได้มัย จะเอาความมัย ตำรวจก็ถามบอกว่า ขอโทษนะครับ
 คุณผู้หญิงเป็นยังงี้บ้างครับถูกข่มขืนเนี่ย ผู้หญิงก็ตอบว่าเป็นธรรมดา มันก็ต้องระบมไปหมด ขอ
 โทษนะครับ แกล่จนทุกที ทุคบี ๆ หน่อย ตำรวจก็ถามว่ามันข่มขืนคุณไปทั้งหมดที่ครั้งครับ เท่าที่จำได้
 มันข่มขืนสามรอบอะ ตำรวจถามว่ารอบที่หนึ่งคุณรู้สึกยังงี้ครับ สาวก็ตอบด้วยหน้าเข้ม รู้สึก
 เจ็บปวดครวครวที่สุดในชีวิตครั้งที่สองละครับ คราวนี้ความเจ็บปวดความเข้มในสาขาคาเจ้าทุกข์เบา
 บางลง แล้วก็ตอบขึ้นว่า รู้สึกปวดแสบปวดร้อนอะ ตำรวจก็นึกสนุกในการสอบสวน ก็ถามอีกว่า
 แล้วครั้งที่สามละครับ รู้สึกเป็นยังงี้บ้าง คราวนี้สาวเจ้าทุกข์ก็ตอบด้วยความเอียงอายว่า รู้สึกเร็นเร็น
 บันเทิงใจค๊ะ เรื่องร้ายก็กลายเป็นค้อย่างนี้ละครับ

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้แนะและควบคุมพฤติกรรมของผู้น้อยอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

งานประเพณีในพระ – เล่นเพลง จังหวัดกำแพงเพชร

มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณแล้วคือตั้งแต่สมัยแผ่นดินพระเจ้าลิไท หรือที่รู้จักกันในอีกพระนามหนึ่งพระเจ้าทรงธรรม เป็นยุคที่ พระพุทธศาสนาเจริญ รุ่งเรืองมาก มีการบูรณะปฏิสังขรณ์สร้างวัดวาอารามใหญ่โตสวยงามมากรวมทั้งมีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากประเทศศรีลังกามาประดิษฐานไว้ในองค์พระเจดีย์ที่วัด พระบรมธาตุ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่รอบเท่าทุกวันนี้ และพร้อมกันนี้ยังได้นำเอาคันพระศรี- มหาโพธิ์มาปลูกไว้ที่บริเวณด้านหลังองค์พระเจดีย์ ซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่รอบเท่าทุกวันนี้ ในสมัยก่อนนั้น เมื่อวันเพ็ญเดือน 3 เช้าของอีกวันหนึ่ง บุษบา เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ผู้ครองเมือง พร้อมด้วยเจ้าผู้ครองนครหัวเมืองน้อยใหญ่กราบไหว้พระบรมธาตุ ซึ่งสมัยก่อนเรียกกันสั้น ๆ ว่า ไป “นบพระ” และเนื่องจากในสมัยโบราณนั้น การเดินทางติดต่อกันเป็นไปด้วยความยากลำบากต้องเดินทางด้วยเท้าเปล่าหรือใช้ ช้าง ม้า วัว ควาย และเกวียนเป็นพาหนะการจะไป จะมาต้องใช้เวลามากดังนั้น เมื่อผู้คนทั้งหลายที่มาจากหัวเมืองต่างๆ ได้นมัสการ พระบรมธาตุ และเวียนเทียนกันตามประเพณีแล้วก็ต้องนอนค้างอ้างแรมที่วัด กว่าจะได้กลับก็รุ่งในตอนกลางคืนต่างก็ได้จัดการแสดงการละเล่นตามขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มาแสดงกันแข่งขันกันอย่างสนุกสนาน รื่นเริง เรียกกันสั้น ๆ ว่า “เล่นเพลง”

ประเพณีการสังเวชเจ้าพ่อหลักเมือง

ศาลหลักเมืองกำแพงเพชรหรือเจ้าพ่อหลักเมืองกำแพงเพชรเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองกำแพงในทุกวันนี้จะมีประชาชนจำนวนมาก ไปบนบานศาลกล่าวขอสิ่งต่างๆ จากเจ้าพ่อและอีกจำนวนหนึ่งจะไปแก้บนซึ่งเป็นความเชื่อของชาวกำแพงเพชร ว่าเจ้าพ่อหลักเมือง จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างที่ประชาชนไปขอได้

ก๋วยเตี๋ยวเมืองกำแพงเพชร

ก๋วยเตี๋ยวเมืองกำแพงเพชร สมัยสุโขทัย มีหลักฐานว่ามีการค้าขายกับประเทศจีน การเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างพระเจ้าหงวนตี้ไจ้วฮ่องเต้ กับพ่อขุนรามคำแหง อิทธิพลของจีนเข้าสู่ทุกประเทศในแหลมทองก๋วยเตี๋ยวอาจเข้ามาในสมัยนั้น แต่ไม่มีหลักฐานที่จะสืบคนได้ และอาหารหลักของไทยคือ ข้าว ดังนั้นก๋วยเตี๋ยวน่าจะเป็นอาหารยุคหลัง สมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งคนจีนที่เข้ามาทำมาหากินในไทย ได้ทำก๋วยเตี๋ยวขายด้วยการหาบ หรือพายเรือขาย ก่อนจะมาตั้งร้าน. ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก๋วยเตี๋ยวเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนข้าวของคนไทย มาเพื่อฝูงสุนัขในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ขอให้คนไทยกินก๋วยเตี๋ยบบางมื้อ จ.กำแพงเพชร เท่าที่สืบทราบในมีร้านที่มีชื่อเสียง คือ ร้านเจ๊กเท่ง ร้านเจ๊กฮ้อ ร้านเจ๊กเซียง จากคำบอกเล่าของ อ.สุมาลี หรั่งประเสริฐ บุตรนายคังหยงเซียง (ร้านเจ๊กเซียง) มาจากเมืองฉั่วเต๋ตั้งแต่ปี 2475 ได้ยึดอาชีพขายก๋วยเตี๋ยวมตลอด สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการขายก๋วยเตี๋ยรร่ำมากเพราะขายให้ทหารญี่ปุ่นที่เข้ามาในกำแพงเพชร ค่อมาบรรดาถูกๆ ได้สืบทอดขายก๋วยเตี๋ยบบะหมี่ถึง 4 ร้านคือ ร้านบะหมี่ชากังราว, ร้านบะหมี่เซียง, ร้านเซียงบะหมี่, ร้านฮู้ด รสเค็ม ซึ่งทั้ง 4 ร้านได้ทำกิจการขายก๋วยเตี๋ยวลับกันมานับ 70 ปี

ประเพณีการสร้างเสาหง

ประเพณีการสร้างเสาหงสนั้น เป็นประเพณีที่พบเห็นได้ทั่วไปตามชุมชนชาวมอญในเมืองไทย ทุกวันนี้ยังพบว่ามีปรากฏในเมืองมอญ(ประเทศพม่า) บ้างไม่ในบางวัด เช่น วัดเกาะซัว วัดธอมแหะชะ เมืองมะละแหม่ง แต่เดิมชาวมอญมีคติการสร้างเสาหง เป็นการสร้างเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า ตามตำนานในพุทธประวัติแต่เดิมที่ว่า มีชาวบ้านป่าที่ฮากจนเจ็บใจ ต้องการบูชาพระพุทธคุณ จึงได้กระทำไปตามอัธภาพของคน ด้วยการนำผ้าห่มนอนเก่าๆ ของคน ผูกและชักขึ้นเหนือยอดเสา และเกิดอานิสงค์ผลบุญ ครั้นสิ้นชีวิตลงได้ไปเกิดเป็นพระราชผู้มีทั้งรูปสมบัติและทรัพย์สมบัติในภพชาติต่อมา จากตำนานดังกล่าวจึงมีประเพณีการสร้างเสาหงสืบมาจนปัจจุบัน

ประเพณีการทอดผ้าป่าแถวเมืองกำแพงเพชร

ประเพณีการทอดผ้าป่าแถวเมืองกำแพงเพชรมูลเหตุประเพณีการทอดผ้าป่าโดยทั่วไป เนื่องจากประเพณีการนุ่งห่มของพระสงฆ์ กล่าวคือ สมัยพุทธกาล พระสงฆ์ทั้งหลายต้องเก็บเศษผ้าที่ชาวบ้านทิ้งแล้ว เพราะเปื้อนด้วยของไม่สะอาด เป็นต้น จากที่ต่าง ๆ เอามาซัก คัด เย็บซ่อม ทำผ้านุ่งห่มเป็นสิ่งที่ลำบากพอสมควร ชาวบ้านบางท่านประสงค์จะถวายผ้าแก่พระสงฆ์ก็รับไม่ได้ เพราะพระพุทธรองค์ไม่ทรงอนุญาตให้รับเพราะเกรงว่าจะเป็นการรบกวนชาวบ้าน และนำผ้าไปทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ พระสงฆ์ไปพบเข้าพิจารณาแล้วไม่มีเจ้าของหวงแหน จึงนำมาทำฟุ่มเพื่อขโมยไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวบ้านจึงคิดหาวิธีที่จะให้พระสงฆ์มีผ้านุ่งห่มอย่างเพียงพอ โดยการเป็นผ้านุ่งห่ม นี่เป็นมูลเหตุของการทอดผ้าป่า โดยจุดประสงค์รวม ๆ ก็คือ อุปถัมภ์พระสงฆ์ให้มีผ้านุ่งห่มนั่นเอง ต่อมาพระพุทธรองค์ ทรงเห็นความจำเป็นและความลำบากของพระสงฆ์ในเรื่องผ้านุ่งห่ม จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับผ้าจากผู้มีจิตศรัทธาได้ ไทยเราดราบเท่าทุกวันนี้ฉะนั้น การทอดผ้าป่า จึงเป็นแต่สมัยพุทธกาลประเทศไทยเราก็คงรับประเพณีนี้มาพร้อม ๆ กับการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา แต่คงเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ไม่เด่นชัดนัก จนมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ประเพณีการทอดผ้าป่าจึงได้รับการรื้อฟื้นขึ้นใหม่จนเป็นที่นิยมปฏิบัติของชาวพุทธ

ประเพณีสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพง

ประเพณีสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพง เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงวันสารท เดือน 10 ประมาณที่ ปลายเดือนกันยายน หรือต้นเดือนตุลาคม ซึ่งจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลิตผลทางการเกษตรนำชื่อเสียงและทำรายได้ให้แก่จังหวัดเป็นอย่างมาก คือ กล้วยไข่ ในงานจะมีการประกวดกล้วยไข่ประกวดพืชผลทางการเกษตรพิธีกวนข้าวกระยาทิพย์ ซึ่งเป็นพิธีเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล การกวนกระยาสาทการแสดงสินค้าพื้นเมือง ประกวดการตกแต่งรถขบวนแห่อย่างวิจิตรตระการตา ด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ ของดินกล้วยไข่ นับเป็นงานประเพณีสำคัญที่จังหวัดจัดเป็นประจำทุกปี

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชาติลัทธิ และ โชคโลก ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การสร้างชุมชนเมืองกำแพงเพชร

การสร้างชุมชนของผู้คนในตัวเมืองเกิดขึ้นในลักษณะกลุ่มพ่อค้า และข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนที่เป็นชาวนาทางฝั่งตะวันออกของเมืองนั้นอยู่บริเวณหลังวัดคูยางปัจจุบันและยังมีบริเวณที่นาเก่าอีกในระหว่างออกไปทางกิโลเมตรที่ 2-6 ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณหมู่บ้านคลองงามและคลองเรือ เป็นทุ่งนาดั้งเดิมที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าบริเวณทุ่งนาหลังวัดคูยางซึ่งเป็นนาทรายที่ได้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ

การสร้างชุมชนเรือนไทยเมืองกำแพงเพชร

ชุมชนเรือนไทยในเมืองกำแพงเพชรนั้นเป็นลักษณะหมู่บ้านริมน้ำ ตามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ บ้านที่ปลูกเป็นบ้านเรือนไม้ ตัวเรือนหันหลังให้แม่น้ำ หันหน้าบ้านเข้าหาทางเกวียนเป็นแถวยาวเลียบแม่น้ำฝั่งตั้งแต่เหนือโรงพยาบาลเมืองไปถึงตำบลหนองปลิง โดยเฉพาะตั้งแต่วัดเสด็จขึ้นไปเป็นบริเวณริมแม่น้ำฝั่งช่วงที่มีร่องน้ำตื้นอยู่ตลอดแนวหลังบ้านซึ่งสามารถเดินข้ามได้ ในฤดูน้ำลด สภาพทั่วไปเป็นเกาะที่ชาวบ้านสามารถปลูกพืชผักและไม้ยืนต้นได้บ้าง แต่ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วม และไหลเอ่อสูงจนถึงบริเวณหลังบ้านตลอดริมฝั่งน้ำ หรือบางปีน้ำเหนือบ่าก็จะท่วมถึงบริเวณตัวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนที่จะมีการก่อสร้างเขื่อนภูมิพล น้ำจะท่วมทุกปีจึงมีความรุนแรงมากหรือน้อยตามลักษณะของลมมรสุมที่ปกคลุมภาคเหนือตอนบน

การสร้างชุมชนในตัวเมืองกำแพงเพชร

ชุมชนในตัวเมืองกำแพงเพชรในสมัยคันรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ส่วนใหญ่ยังมีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลักยังไม่มีมีการติดต่อการค้ามากนัก การทำการเกษตร การทำนา และการทำไร่ยังคงเป็นลักษณะการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันในห้องดิน ต่อมาจึงมีการทำน้ำมันยาง ทำได้ ใบยาสูบ ด้งไม้ซุง และทำนาเพิ่มมากขึ้น ในระยะนั้นมีโรงสีข้าวเจ้าแก่งคุดคู้ ซึ่งเป็นโรงสีข้าวแห่งแรกของเมืองกำแพงเพชร มีพ่อค้ารับซื้อข้าวเปลือกจากนครสวรรค์มาสินออกจากนั้นยังมีการส่งข้าวเปลือกและข้าวสารไปขายยังจังหวัดนครสวรรค์และกรุงเทพฯ โดยทางเรือ ซึ่งครั้งนั้นโรงเลื่อยไม้แห่งแรกได้ตั้งขึ้นที่บริเวณโรงพยาบาลจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบัน

การผลิตสารสกัดชีวภาพ “กลุ่มเกษตรกรพัฒนา ปี 43” ตำบลทุ่งทราย

การผลิตสารสกัดชีวภาพ “กลุ่มเกษตรกรพัฒนา ปี 43” ตั้งอยู่หมู่ที่ 17 ต.ทุ่งทราย อ.ทรายทองวัฒนา มีการผลิตสารชีวภาพจากหอยเชอรี่ ผลไม้ พืชสมุนไพรและหัวหนอนค้ายาก สำหรับใช้พ่นในนาข้าว ซึ่งมีการผลิตและสามารถศึกษาดูงานได้ตลอดทั้งปี

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ตำบลหินลาด

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ต.หินลาด อ.ปางศิลาทอง มีการเลี้ยงไหมที่บ้าน และการเลี้ยงไหมเชิงอุตสาหกรรม เพื่อจำหน่ายรังไหม

บ้านปางมะนาว ตำบลปางมะค่า

บ้านปางมะนาว (โครงการคลองถ่าน 2) ที่ตั้งอยู่ หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะค่า อำเภอลำปางบุรี จังหวัดกำแพงเพชร ระยะห่างจากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดกำแพงเพชร 25 กม. เป็นชนเผ่าที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างจากคนพื้นที่ราบ มีพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เทียวในแหล่งธรรมชาติ ชมวิวบนเทือกเขาน้ำอุ่น โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทั้งบ้านพักแบบ HomeStay สัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านชาวเขา พร้อมทั้งการนำเที่ยวแบบทัวร์ป่า และการแสดงของชาว-เขาเผ่ามูเซอ คือ การเดินจะคี และเกาะแก่งที่สวยงามในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์

ฟาร์มเกษตรผสมผสาน ตำบลหนองคล้า

ฟาร์มเกษตรผสมผสาน ตั้งอยู่ที่ ม. 2 ต.หนองคล้า อ.ไทรงาม เป็นฟาร์มเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งมีการวางแผนและจัดระบบฟาร์มที่ดี รวมทั้งมีการผลิตและใช้สารสกัดชีวภาพ การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี นอกจากนั้นยังมีการขยายพันธุ์ไม้ผลและเปิดเทศอีกด้วย

ผลิตภัณฑ์กลุ่มบ้านใหม่โพธิ์พัฒนา

การมีเอกลักษณ์ ลวดลาย ที่สะท้อนความเป็นชุมชนนั้น ชาวบ้านใหม่โพธิ์พัฒนา มีวิถีชีวิตที่พารธรรมาธิมาโดยตลอด การที่ชาวบ้านใหม่โพธิ์พัฒนามีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพหัตถกรรมนกลุ่มก็โดยวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ใช้วัตถุดิบที่เป็นทรัพยากรในหมู่บ้าน และเป็นการใช้ทรัพยากรที่คุ้มค่าและประหยัดมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ทางกลุ่มหัตถกรรมและแกะสลัก นำไม้มาแกะสลักเป็นรูปนกคุ้ม ซึ่งเป็นนกในตำนานและความเชื่อของคนในท้องถิ่นมาประยุกต์เป็นสินค้า จนได้รับการคัดสรรเป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของตำบล ถือว่าเป็นการนำเอาสติปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรในหมู่บ้าน ชุมชนนำมาประยุกต์ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของหมู่บ้านให้คนในหมู่บ้านมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองบ้านชัยมงคล

ราษฎรบ้านไชยมงคลเป็นคนเมืองเหนือที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่บ้านไชยมงคล และได้นำภูมิปัญญาของคนเมืองเหนือที่ทอผ้าพื้นบ้านสิริธรรมชาติศึครามเป็นเอกลักษณ์ของคนเหนือและสิริธรรมชาติซึ่งเป็นการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยการนำใบไม้เปลือกไม้ แก่นไม้ ราก,

เหง้าไม้ โดยการมาค้ำให้เป็นสี่ม้ายอมฝ้าย ทำให้ปลอดภัยจากสารพิษ แนวคิดที่ได้มาในตัวผลิตภัณฑ์ ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่สั่งสอนสะสมถ่ายทอดให้โดยยึดการทอดผ้าสี่ธรรมชาติของความรู้เดิมและเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมโดยการนำสมุนไพรข้างมาเป็นสี่ม้ายอมฝ้ายซึ่งจะได้ไม่เป็นอันตรายต่อผู้ใช้ผ้าทอของบ้านไชยมงคล

ศูนย์แปรรูปผลผลิตการเกษตรบ้านบ่อสามแสน

ศูนย์แปรรูปผลผลิตการเกษตรบ้านบ่อสามแสนแห่งนี้ จัดจำหน่ายและผลิตสินค้าแปรรูปผลผลิตการเกษตรหลายชนิด ที่ขึ้นชื่อที่สุดได้แก่ กระจาสารท ข้าวแคน นางเล็ด ขนมดอกจอก มันรังกา ถั่วลิสงคั่วเป็นสินค้าที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดกำแพงเพชร ทั้งนี้เพราะความเป็นเอกลักษณ์ ด้านรูปแบบไทย ๆ ราคาคือความอร่อย บรรจุในผลิตภัณฑ์ที่สะอาด เหมาะสำหรับเป็นของฝากหรือเป็นอาหารว่างในโอกาสต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

สวนอู่ปลอดสารพิษ ตำบลคลองลานพัฒนา

สวนอู่ปลอดสารพิษ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 ต.คลองลานพัฒนา อ.คลองลาน เป็นสวนอู่บรรพหวนอร่อยที่ปลูกโดยใช้สารสกัดจากธรรมชาติ ทำให้ปลอดสารพิษ

หมู่บ้านไม้ประดับวังน้ำแดงใต้ บ้านวังน้ำแดงใต้

หมู่บ้านไม้ประดับวังน้ำแดงใต้ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 14 บ้านวังน้ำแดงใต้ ต.ทุ่งทราย อ.ทรายทองวัฒนา จ.กำแพงเพชร เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายพันธุ์ไม้ประดับซึ่งเกษตรกรในหมู่บ้านเป็นผู้ผลิตด้วยตนเองเป็นอาชีพเสริม มีพันธุ์ไม้ประดับนานาชนิดประเภท ไม้ไทยและไม้ป่าหายาก นอกจากนี้ทางกลุ่มผู้ผลิตมีบริการปลูกและจัดส่งถึงบ้าน ชนิดพันธุ์ไม้ประดับที่ผลิต ได้แก่ ต้นปีป พญาสัตบรรณ ทุกซอ้น ยี่หุบ มณฑา มิกกี้เม้าท์ชาดัด ชาช่อ โพธิ์แดง ทองหลางค่าง ปาล์มค่าง ๆ แก้ว การะเกด จิ้ง สนมังกร ลั่นทม ขนุนชม ประดู่ ฯลฯ

พริกแดง

กลุ่มสตรีได้หารือกันเรื่องจะทำอาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงได้จัดตั้งกลุ่มเมื่อปี 2546เนื่องจากสมาชิกหลายคนทำได้ร้อยละสี่สิบ และวัตถุดิบหาได้ง่าย โดย ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรบริหารส่วนตำบลถาวรวัฒนา กระบวนการขั้นตอนการผลิต 1. นำข่า ตะไคร้ กระชาย มะกรูด มาล้างให้สะอาดและหั่น 2. ปอกหอมแดง กระเทียม ให้สะอาด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำ 3. นำพริกมาล้างให้สะอาดผึ่งให้สะเด็ดน้ำ และจัดเตรียมกะปิไว้ 4. นำส่วนผสมข้อ 1-3 เข้าเครื่องปั่นประมาณ 4-5รอบ

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เพลงกล่อมเด็ก

เพลงกล่อมเด็กที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน อำเภอมือเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวน 19 เพลง เช่น เพลงนกกกระจิบ ซึ่งกล่าวถึงนกกกระจิบที่บินอยู่ใกล้ ถ้าแม่จับตัวได้จะเอาใส่กรงขังไว้ให้ลูกดูเล่น แสดงให้เห็นถึงความรักของแม่ที่พยายามหาสิ่งต่าง ๆ มาให้ลูกเพื่อให้ลูกเพลิดเพลินใจ ลูกจะได้มีความสุข

เพลงปฎิพากย์

เพลงปฎิพากย์ที่ผู้วิจัยรวบรวมได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน อำเภอมือเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ (1) เพลงฉ่อย เช่น เพลงไหว้ครู ซึ่งกล่าวถึงการไหว้ครูและแสดงความเคารพบุคคลผู้มีพระคุณของพ่อเพลง (2) เพลงระบำ เช่น ระบำชาวลานดอกไม้ ซึ่งกล่าวถึงการเล่นเพลงระบำของชาวลานดอกไม้ ที่ผู้เล่นระบำนั้นรำโยกตัวไปมาอย่างอ่อนช้อย และไกวแขนขณะรำได้อย่างสวยงาม (3) เพลงทวงมาลัย เช่น เพลงฉุยฉาย ซึ่งกล่าวถึงเจ้าฉุยฉาย ที่หมายถึงหญิงสาวที่แต่งกายสวยงามแล้วออกไปเค็มเที่ยวที่ข้างวัด พวกหนุ่มรุ่น ๆ คอยคัดกรอหญิงสาว เมื่อมีโอกาสก็จะลวนลามหญิงสาวตามประสาชายหนุ่ม

เพลงร่ำวง

เพลงร่ำวงที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน อำเภอมือเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวน 91 เพลง เช่น เพลงขลุ่ยทอง ซึ่งกล่าวถึงนกลุ่ยร้องเรียกหาคู่ เปรียบเหมือนหญิงสาวที่ถูกคู่รักทอดทิ้งไปอยู่เมืองเชียงทองปล่อยให้เธออยู่อย่างเดียวดาย หญิงสาวก็เฝ้ารอให้คู่รักกลับมาครองคู่อยู่กับเธออย่างเลือนลอยไร้จุดหมาย

เพลงประกอบการเล่นเบ็ดเตล็ด

เพลงประกอบการเล่นเบ็ดเตล็ดที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน อำเภอมือเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวน 6 เพลง เช่น เพลงนางคัง ซึ่งกล่าวถึงการร้องเชิญนางคังให้มาเข้าทรงในการเล่นนางคัง เนื้อหาจะกล่าวถึงนางคังซึ่งเข้าไปในป่าทึบ เข้าไปลากตัวแมงแดง เข้าไปไล่แมงเม่า นอกจากนี้นางคังยังใช้ผัดข้าว นางคังไปชนดิน ขนทรายเข้าวัด จึงขอเชิญข้าคัง ปู่คัง และนางคังมาเข้าทรง

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดตาก

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดตาก จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดตากทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 274 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การ แสดง/ เพลง	ความ เชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย	4					4
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	268	25	21	25	25	172
4. บทความ	1					1
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9.ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	1					1
รวม	274	25	21	25	25	178

จากการพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก มีจำนวนทั้งสิ้น 274 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 178 เรื่อง รองลงมาคือ 3 ด้านเท่ากัน คือด้านมุขปาฐะ 25 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 25 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 25 เรื่อง ส่วนด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 42 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 172 เรื่อง รองลงมา 3 ด้านเท่ากันคือด้านมุขปาฐะ 25 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 25 เรื่อง และด้านจักรวาลและธรรมชาติ 25 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านการแสดงและเพลงจำนวน 21 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดตาก ที่รองลงมาคือ งานวิจัยที่พบคือด้านงานช่างดั้งเดิม 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านการช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง นอกจากนั้นยังพบในอินเทอร์เน็ตคือ ด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดตาก ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 268 เรื่อง งานวิจัย 4 เรื่อง บทความ 1 เรื่อง และในอินเทอร์เน็ต 1 เรื่อง โดยมีเนื้อหาสังเขปดังนี้

1.ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือน เป็นอาชีพที่ทำควบคู่มา กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ประเภท ผลิตภัณฑ์คนตรีพื้นเมือง ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดตากมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

ประเภทผลิตภัณฑ์คนตรีพื้นเมือง

กลองหนังวัว

เป็นเครื่องดนตรีของชาวม้ง ประดิษฐ์จากท่อนไม้ใหญ่เจาะลำต้นออก นำหนังวัวเหวมาจึง เป็นหน้ากลอง เป็นกลองหน้าเดียว ใช้ในพิธีศพ

เครื่องดีกะโหลก

เป็นการประดิษฐ์ด้วยไม้ไผ่ลำใหญ่ ๆ หรือจากต้นไม้ โดยนำมาขุดแต่งให้ได้ขนาดพอดี ทำ หูหิ้ว มักแขวนไว้เพื่อเคาะเป็นเสียงเรียกสัตว์ให้กลับบ้านเพื่อมากินอาหาร ซึ่งชาวม้ง ชาวกระเหรี่ยง

มักจะปล่อยสัตว์เลี้ยงให้ออกหากินอาหารกินเองในหมู่บ้านและในป่า เมื่อถึงเวลาเย็นจะตีกะโหลกเพื่อให้เกิด

แคนขาวม้ง

จะประดิษฐ์แคนจากไม้ไผ่ ลักษณะคล้ายแคนของชาวอีสาน แต่ด้านปากที่เป่าจะยาวมาก ความสูงของผู้เล่น

ขอน้ำเต้า

ขอน้ำเต้า ชาวอีสานได้นำน้ำเต้าที่แห้งแล้วมาประดิษฐ์ขอน้ำเต้า เพื่อใช้เป่าในงานพิธี

ต่าง ๆ

ซึ่ง

ชาวทบพระจะประดิษฐ์ซึ่ง โดยทำเป็นกลองแบบกัศร แต่เล็กกว่ามาก และนำลาวซึ่งดึงมาจากสายเบรครถจักรยานจำนวน 3 เส้น ทำตัวปรับที่ขาซึ่ง 3 ตัว บริเวณกลองไม้ตรงกลางซึ่งจะเจาะรูเล็ก ๆ เพื่อให้เกิดเสียงทุ้ม วิธีเล่น ก็จะจับประครองและคึดด้วยนิ้ว ไม่ต้องอาศัยโน้ตดนตรี ใช้ความจำใส่เสียงเอง เสียงซึ่งจะไพเราะให้เล่นประกอบด้วยซอฮู้และซอด้วง

แตรเขาวัว เขากวาย

ประดิษฐ์จากเขาวัว เขากวายเจาะรูตรงปากด้านที่เล็กและทำเป็นลิ้น ใช้ในโอกาสที่ส่งสัญญาณหรือต่าง ๆ ให้ทราบความจังหวะและความหมายที่ได้บันทึกแนกกันในกลุ่ม เปรียบเสมือนการพูดคุยกันในระยะไกล โดยจะมีการเป่าได้ตอบกันเป็นจังหวะและเข้าใจความหมายเฉพาะพวกของตนเอง

ปรบไม้ไผ่

ชาวกะเหรี่ยงคิดเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ โดยนำไม้ไผ่ 1 ลำ ยาวประมาณ 1 เมตร มาผ่าซีกด้านหนึ่งแต่ไม่ให้ขาดจากกัน ทั้งอีกด้านหนึ่งให้ติดกันไว้และเหลาทั้งสองซีกเป็นที่จับ เมื่อจะใช้ประกอบจังหวะจะใช้มือค้ำแยกซี่ไม้ไผ่ออกจากกันและปล่อยให้กระทบกันจะเกิดเสียงดัง ชาวกะเหรี่ยงจะใช้เป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะในการแสดงนาฏศิลป์ทุกประเภท

ประเภทประติมากรรม

ประติมากรรมรูปเจ้าพ่อโมกขละ

ประติมากรรมรูปเจ้าพ่อโมกขละ ประดิษฐานอยู่บนเนินเขา อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ลักษณะทำประทับยืนมือขวาถือดาบ ฆ้องเสื้อแขนขวามีผ้าคาดเอวกางเกงขาขาว โดยมีผ้าใจกระเบนทับอีกชั้นหนึ่ง ประทับที่ศาลจตุรมุข

ประติมากรรมพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่

ประติมากรรมพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่บริเวณภายในวัดพพระเหนือ
อำเภอพพระ จังหวัดตาก ลักษณะพระพุทธรูปเป็นปางนั้งขัดสมาธิราบสร้างด้วยปูนปั้นขนาดใหญ่

ประติมากรรมเสด็จแม่ย่านกเอียง

ประติมากรรมเสด็จแม่ย่านกเอียง ประดิษฐานอยู่ในศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อำเภอเมือง
ตาก จังหวัดตาก ลักษณะเป็นประติมากรรมรูปหล่อภาพเหมือนคนจริง ทำนั่ง
พับเพียบ โดยแขนขวาวางพักพิงกับหมอนรูปทรงสามเหลี่ยม

พระพุทธรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระพุทธรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปรากฏอยู่ในตำบลหนองหลวง อำเภอเมือง
ตาก จังหวัดตาก มีพระบรมรูปในพระอิริยาบถที่ประทับบนราชอาสน์มีพระแสงดาบพาดอยู่บนพระ
เพลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2492 โดยกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและสร้าง

พระพุทธรูปหลวงพ่อด้านทอง

พระพุทธรูปหลวงพ่อด้านทอง ปรากฏอยู่ในอุโบสถวัดมณีบรรพตวรวิหาร อำเภอเมือง
ตาก จังหวัดตาก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิสงบ หน้าตักกว้าง 30 นิ้วชาวบ้าน
อัญเชิญมาจากวัดร้างในเขตตำบลแม่คี่น อำเภอระมาดเมื่อ พ.ศ. 2473

ประติมากรรมอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประติมากรรมอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานอยู่ที่หน้า
ศาลากลางจังหวัดตาก อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ลักษณะแต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประทับยืน
ขนาดเท่าพระองค์จริงโดยมีแท่นทรงสูงรองรับ

ประติมากรรมพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์

ประติมากรรมพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์ ประดิษฐานอยู่ที่ฐานซุ้มพระเจดีย์วัดมณีศรีบุญ
เรืองอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิราบ

ประติมากรรมพระพุทธรูปหินอ่อน

ประติมากรรมพระพุทธรูปหินอ่อน ประดิษฐานอยู่ที่วัดคอนแก้ว อำเภอแม่ระมาด จังหวัด
ตาก เป็นศิลปะพม่าปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิเพชร พระเพลากว้าง 50 นิ้วสูง 63 นิ้ว อีก
2 องค์ อยู่ในประเทศอินเดียและปากีสถาน

ประติมากรรมพระพุทธรูปนอนพม่าสีขาวบริสุทธิ์องค์ขนาดใหญ่ที่สุดในซีกตะวันตกของจังหวัด
ตาก

ประติมากรรมพระพุทธรูปนอนพม่าสีขาวบริสุทธิ์องค์ขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดตาก
จังหวัดตาก ประติมากรรมอยู่ที่วัดไทยวัฒนาราม ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
เป็นศิลปะพม่าปางไสยาสน์ ก่ออิฐถือปูน ครองพระพักตร์ข้างพม่านิยมใช้การเขียน
ประติมากรรมรูปเคารพเจ้าพ่อพะวอ

ประติมากรรมรูปเคารพเจ้าพ่อพะวอ ประติมากรรมอยู่บนเชิงเขาพระวอระหว่างหลัก
กิโลเมตรที่ 62-63 ถนนสายตาก-แม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ลักษณะทำขึ้นสง่า มีขวาทือ
ของเจ้าวโคขจะเกล้าหมมวและโทกผ้าและไว้หนวดเสี้ยวแขนสั้น กางเกงขาขาวรัดรูป โดยมีใจ
กระเบนรัดกระชับกางเกงอีกชั้นหนึ่ง

ประติมากรรมพระพุทธรูป พระพุทธรูปหามูนิ

ประติมากรรมพระพุทธรูป พระพุทธรูปหามูนิ ประติมากรรมอยู่ที่วัดไทยวัฒนารามตำบลท่า
สายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นพระพุทธรูปหามูนิศิลปะพม่าปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิราบ
จำลองมาจากมณฑลพะเยา ประเทศพม่า

ประติมากรรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ประติมากรรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประติมากรรมหน้าที่ทำการเทศบาลอำเภอเมือง
อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ลักษณะรูปประติมากรรมหล่อด้วยโลหะรมดำ ประทับนั่งบนพระแท่น
บัลลังก์โดยมีมิดดาบวางพาดบนเพลาทิ้งสองข้างพระหัตถ์ซ้ายจับที่ดาบ ส่วนพระหัตถ์ขวา
ทรงสุวรรณภิงคาร หลังทักขิโฆทกประกาศอิสรภาพ

ประติมากรรมพระพุทธรูปหินอ่อน

ประติมากรรมพระพุทธรูปหินอ่อน ประติมากรรมวัดท่าสาย ไทรเลข ตำบลท่าสายลวด
อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พุทธลักษณะเป็นปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิเพชรปลายสังฆาฏิทับ
เป็นริ้ว พระพักตร์ ตกแต่งด้วยสี

ประติมากรรมรูปเคารพเจ้าพ่อขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด

ประติมากรรมรูปเคารพเจ้าพ่อขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด ประติมากรรมอยู่บนเชิงเขาพะวอ
อำเภอแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ลักษณะประทับนั่งบนบัลลังก์ ข้างซ้ายห้อยพระบาท
ส่วนขวาด้านขวานั่งพับขา มือด้านขวาถือขวาทือ สะพายดาบคู่ ด้านเอวเหน็บมิดสั้นทั้งซ้ายและขวา
ส่วนมือซ้ายอยู่ในท่าหงายมือ โดยที่ฝ่ามือเป็นรูปกงจักร

ประติมากรรมอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)

ประติมากรรมอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)
ประติมากรรมอยู่หน้าว่าการอำเภอแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ลักษณะแต่งเครื่องแบบ
เต็มยศ ประทับยืนขนาดเท่าพระองค์จริง

ประเภทสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมอุโมงค์ปริวาสกรรม

อุโมงค์ปริวาสกรรมแห่งนี้มีสิ่งก่อสร้างเป็นชั้นทรงเสมา แต่โค้งมนสามารถเข้าไปภายใน 1 คน จำนวน 25 ชั้น ขนาดกว้าง 1.5 เมตร ยาว 6 เมตร สูง 2 เมตร ก่อสร้างด้วยอิฐก้อนใหญ่ 6x12 นิ้วหนา 2 นิ้ว แบบเดียวกับอิฐที่ก่อสร้างเจดีย์พุทธหัตถิ สันนิษฐานเริ่มมีเมื่อ พ.ศ. 2458

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดเวฬุวนิช

ฐานเจดีย์เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อขึ้นด้วยฐานรูปทรงแปดเหลี่ยม รองรับด้วยมาลัยเถาแปดเหลี่ยมจำนวน 7 ชั้น ในแต่ละชั้นจะมีรูปบัวหงายประดับตรงส่วนบนของมาลัยเถาแปดเหลี่ยมยกเว้นมาลัยเถาชั้นที่ 5 และชั้นที่ 6 ที่ไม่มีบัวหงายประดับตกแต่งเหนือมาลัยเถาชั้นที่ 7 ขึ้นไปเป็นรูประฆังคว่ำทรงกลมรูปทรงระฆังก่อนข้างเป็นทรงตรงบนปลายระฆังเป็นรูปวงแหวนขนาดใหญ่ 2 ชั้น สอดขึ้นไปรองรับด้วยวงแหวนซ้อนลดหลั่นกัน 4 ชั้น เชื่อมต่อกับเสาฐาน บนเสาฐานเป็นรูปลูกแก้วซ้อนลดหลั่นกัน 9 ชั้น ส่วนคอนบนเป็นปลียอดเหนือขึ้นไปเป็นหยาดน้ำค้าง และมีฉัตร โดยมีเจดีย์บริวารทั้งหมด 4 องค์อยู่รายรอบฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส นอกจากนี้ส่วนฐานล่างของเจดีย์มีชั้นพระทั้ง 4 ทิศ บนหลังคาชั้นพระเป็นรูปเจดีย์ขนาดเล็กประดับตกแต่ง

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดพระบรมธาตุ

ฐานเจดีย์มีความกว้างมากเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมซ้อนกัน จำนวน 9 ชั้น รองรับด้วยรูปทรงระฆังคว่ำ ส่วนระฆังก่อนข้างรูปทรงตรงสอดขึ้นไปรับบัวหงายและเชื่อมกับวงแหวน 7 ชั้นสูงตามลำดับส่วนบนเป็นบัวหงายซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับด้วยปลียอดด้านส่วนบนเป็นหยาดน้ำค้างและคอนปลายสุดรองรับด้วยฉัตร โดยมีเจดีย์บริวารทั้งหมด 16 องค์อยู่รายรอบบริเวณฐานล่าง ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ ประมาณ พ.ศ. 2440

สถาปัตยกรรมเจดีย์พุทธหัตถิ

พระเจดีย์องค์นี้มีรูปลักษณะทรงดอกบัวตูม ซึ่งพบมากในสมัยสุโขทัย และมีลักษณะเหมือนกับพระเจดีย์กลางที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีธรรมราช ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชเคยปกครองมาก่อนจึงสันนิษฐานว่า พระเจดีย์พุทธหัตถิที่เมืองตากเก่านี้นี้เป็นพระเจดีย์ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงชัยชนะที่ทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด พระเจดีย์มีฐานกว้าง 12 เมตร สูง 16.68 เมตร

สถาปัตยกรรมพระพุทธรูปคอกเขาหนาม

พระพุทธรูปคอกเขาหนาม เป็นเกาะกลางน้ำ มีวัดพระพุทธรูปอยู่บนยอดคอก ภายในวัดมีรอย พระพุทธรูป และศาลาประดิษฐานองค์พระประธาน ทิวทัศน์โคจรรอบสวยงาม

สถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลอมวัดพระธาตุลอมเป็นวัดที่มีพระเจดีย์ซึ่งสร้างตามแบบเจดีย์ทางล้านนา
ไทยองค์หนึ่ง บูดัวทองแดงปิดทอง ในบริเวณวัดมีวิหารหลังหนึ่ง มีศาลาอาศัยหลายหลัง และยังมี
กำแพงวัดเป็นเขตล้อมอยู่โดยรอบ

สถาปัตยกรรมวัดโพธิ์คุณ หรือ วัดห้วยเตย

เป็นวัดฝ่ายอรัญวาสี (วัดป่า) จึงมีความสวยงามตามธรรมชาติ ภายในวัดมีพระอุโบสถสร้างแบบสถาปัตยกรรมประยุกต์ มีลักษณะคล้ายเรือลำใหญ่ มี 3 ชั้น ภายในอุโบสถลงรักปิดทองโดยรอบ

สถาปัตยกรรมเรือนเครื่องฉับ

เป็นบ้านแบบพื้นบ้านที่อาศัยจากวัสดุที่หาได้ จากท้องถิ่นมาสร้างวัสดุไม้ เช่น ไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบคองคิง และหญ้าคาเป็นวัสดุไม่ถาวร โดยใช้วิธีการผูกมัดคั้งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างบ้านพื้นบ้านนิยมนำไม้ไผ่มาสับตามแนวยาวของลำไม้ไผ่แล้วนำมาแผ่ให้แบนราบแล้วนำมาปูพื้นบ้านตลอดจนฝาบ้านโดยมีไม้ไผ่เป็นขนาดกว้างประมาณ 2-3 นิ้ว กระระยะห่างกันพอประมาณวางทับส่วนที่เป็นฝาบ้านและพื้นบ้านทั้งนี้ต้องการให้ฝาบ้านมีความเรียบสนิทเท่าที่จำกระทำได้การแบ่งห้องมีห้องนอน ห้องครัวไฟ และชานโดยยกใต้ถุนสูง สร้างขึ้นประมาณ 100 กว่าปีแล้ว

สถาปัตยกรรมโบสถ์

ลักษณะอุโบสถคังเป็นรูปสี่เหลี่ยมคี่น้า กว้าง 10 เมตร ยาว 17.50 มหัน้าไปทางทิศตะวันออกลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบพื้นบ้านมีลักษณะโครงสร้างแบบเรียบง่ายหลังคาซ้อน 2 ชั้น มีปีกหลังคาชั้นซ้อนลดหลั่นกัน หน้าบันตรงด้านจั่วแต่งลวดลายไม่มากนัก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514

สถาปัตยกรรมบ้านโบราณ

เป็นบ้านประเภทเรือนเครื่องสับ วัสดุทำจากไม้สัก ใต้ถุนสูง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา มีข้อสับปูเรียงชิดติดกันระหว่างรอยต่อชิดติดกันก็จะมีกระเบื้องปิดทับป้องกันไม่ให้ น้ำฝนไหลเข้า บ้านได้ฝาบ้านใช้ไม้เลื้อยเป็นแผ่นบาง ๆ ในช่วงแรกไม้ไม่มีการไสให้เรียบการทำฝายบ้านโดยใช้ ตะปูยึดติดแผ่นล่างสุดก่อนแล้วใช้ฝายอีกแผ่นหนึ่งซ้อนปิดเหลี่ยมทับกันจนถึงส่วนบนสุดของฝาย บ้าน มีการแบ่งห้องเป็นห้องนอน ครั้วไฟ ห้องส่วนอื่น ๆ ของบ้าน หน้าบ้านมีบันได สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432.

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดชัยชนะสงคราม

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชั้น 2 ชั้น เชื่อมต่อกับฐานปัทม์แปดเหลี่ยม 3 ชั้น โดยฐานปัทม์ชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 ตรงส่วนฐานประดับด้วยฐานแข้งสิงห์บนฐานชั้นที่ 3 รองรับด้วยรูปทรงระฆังทรงกลม สอดขึ้น ไปเป็นรูปวงแหวน 9 ชั้น สูงขึ้น ไปเป็นปลียอด ส่วนบนเป็นรูปหาคำน้าค้างปลาขลุ่ยประดับด้วยฉัตร

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดโคกพูล

ฐานเจดีย์เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสลักษณะเป็นฐานปัทม์ จำนวน 1 ชั้น โดยมีเจดีย์บริวารประดับอยู่ส่วนมุมของฐานสี่เหลี่ยมทั้งสี่ด้านส่วนของฐานปัทม์รองรับฐานปัทม์ย่อมุมไม้ 12 จำนวน 3 ชั้นซ้อนลดหลั่นกันตามลำดับเชื่อมต่อด้วยรูปทรงแบบบาตรคว่ำสอบขึ้นไปต่อด้วยวงแหวนทรงกลม 7 ชั้น ค่อยขึ้นไปเป็นทรงระฆังคว่ำแบบกลม รองรับด้วยปลียอดโดยมีวงแหวนกลมจำนวน 2 ชั้นประดับตกแต่งส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้าง สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดเขาน้ำ

เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนเนินเขาลักษณะเหมือนรูปทรงเต่า โดยส่วนหัวหันไปทางแม่น้ำปิงขาเต่าทั้งสี่ข้างจะเป็นบันไดขึ้นลงส่วนลักษณะเจดีย์จะตั้งอยู่บนหลังรูปเต่าฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสต่อด้วยชั้นฐานปัทม์ประดับด้วยลวดบัวลูกแก้วอกไก่คู่ ติดกับท้องไม้เชื่อมต่อด้วยมาลัยเถาซ้อนลดหลั่นสามชั้นและมีซุ้มจรนารถทั้งสี่ทิศตรงส่วนเหนือฐานปัทม์ส่วนบนของมาลัยเถาซ้อนด้วยรูปทรงระฆังคว่ำทรงกลมรองรับด้วยรับบัวลังก์โดยมีส่วนบนเชื่อมด้วยรูปวงแหวนซ้อนเก้าชั้นต่อด้วยปลียอดโดยมีส่วนปลายเป็นรูปน้ำค้างและมีฉัตรประดับตอนปลายสุดและมีเจดีย์บริวารตรงส่วนฐานจัตุรัสทั้งสี่ด้าน ได้มีการปฏิสังขรณ์ พ.ศ. 2512

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดเขาน้ำ

ฐานเจดีย์เป็นฐานปัทม์ผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส 1 ชั้น เชื่อมต่อด้วยฐานเจดีย์ทรงกลมแบบบัวลูกฟักซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น รองรับด้วยรูปทรงระฆังทรงกลม สอบขึ้นไปเป็นรูปวงแหวน 5 ชั้น สูงขึ้นเป็นปลียอด ส่วนบนเป็นรูปหยาดน้ำค้าง ปลายสุดประดับด้วยฉัตรเจดีย์ตั้งอยู่ก่อนหินขนาดใหญ่เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดโพธาราม

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น รองรับฐานหกเหลี่ยม 2 ชั้น สอบขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกฟัก 2 ชั้น โห่เล็กตามลำดับ เชื่อมต่อด้วยรูปทรงระฆังคว่ำแบบกลมทรงสูงโดยมีส่วนฐานระฆังเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมรองรับ เหนือองค์ระฆังเป็นรูปบัลลังก์ต่อชั้นด้วยปล้องไฉน 5 ชั้นสูงขึ้นไปเป็นฉัตรประดับตกแต่งอย่างสวยงามปลายรูปฉัตรเป็นรูปปลียอด ส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้าง

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดพริ้ว

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนด้วยฐานปัทม์ย่อมุมไม้ 12 ลดหลั่นกัน 3 ชั้น โดยฐานปัทม์แต่ละชั้นประดับด้วยฐานแข้งสิงห์เชื่อมต่อด้วยรูปทรงระฆังย่อมุมไม้ 12 เหนือองค์ระฆังเป็นรูปบัลลังก์ต่อชั้นด้วยบัวหงายซ้อน 5 ชั้น สูงขึ้นไปเป็นรูปปลียอดโดยมีลูกแก้วประดับไว้ส่วนกลางของปลียอด ส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้าง

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอดยศิริ

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับฐานปัทม์ สอดขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยม จำนวน 4 ชั้นลดชั้นตามลำดับ ฐานปัทม์ชั้นที่ 4 มีบัวคว่ำบังหงายตรงส่วนกลางของฐานปัทม์ เชื่อมต่อด้วยรูปทรงระฆังคว่ำแบบกลมทรงสูงและมีรัศมีประกายอยู่ตรงกลาง รองรับด้วยปล้องไฉน จำนวน 3 ชั้นสอดด้วยบัวหงาย จำนวน 3 ชั้น ต่อด้วยปลียอดส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้างสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2277

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดเชียงทอง

ฐานเจดีย์เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสลักษณะเป็นฐานปัทม์ รองรับฐานแปดเหลี่ยมเหนือขึ้นไปเป็นรูปฐานแข็งสิงห์แปดเหลี่ยม 1 ชั้น ซ้อนต่อด้วยลวดบัวลูกแก้วอกไก่แปดเหลี่ยม ส่วนบนขึ้นไปเชื่อมต่อด้วยวงแหวนทรงกลม 2 วงสอดขึ้นไปเป็นทรงระฆังคว่ำแบบกลมทรงแท่งตรงรองรับ ด้วยบัลลังก์คอนบนเป็นเสาหอนรองรับด้วยวงแหวนซ้อนลดหลั่นจำนวน 5 ชั้น และเชื่อมกับปลียอดส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้างมีฉัตรประดับบนปลายสุด 5 ชั้น สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดศีตธาราม

ฐานเจดีย์เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่น 2 ชั้นตามลำดับฐานชั้นแรกมีบันไดขึ้นทั้งสี่ด้านเช่นกันแต่มีนาคคู่ประดับบันไดทั้งสี่ด้าน โดยฐานทั้งสองชั้นก็มีกำแพงแก้วล้อมรอบเหนือฐานชั้นที่ 2 รองรับด้วยฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้ 12 จำนวน 3 ชั้นสอดขึ้นไปเป็นรูปทรงแท่งสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 และมีซุ้มจะนำทั้งสี่ทิศ เชื่อมต่อด้วยฐานลูกฟักซ้อนกัน 2 ชั้น สูงขึ้นไปเป็นรูปทรงระฆังคว่ำแบบเหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 รองรับด้วยบัลลังก์ คอนบนเป็นรูปบัวหงายซ้อนลดหลั่นกัน 7 ชั้นและเชื่อมกับปลียอดส่วนกลางของปลียอดมีลูกแก้วคันประดับไว้ส่วนบนสุดเป็นหยาดน้ำค้างสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2464

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดโสมมณีศรีบุญเรือง

ฐานเจดีย์มีความกว้างมากเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 28 โดยแต่ละมุมย่อมุมละ 7 รองรับด้วยฐานกลม 1 ชั้น เชื่อมต่อด้วยรูปทรงระฆังคว่ำแบบวงกลม สอดขึ้นไปรับวงแหวนซ้อนชั้นขึ้นไป 5 ชั้นตามลำดับเหนือวงแหวนลักษณะเหมือนทรงระฆังแต่เล็กกว่าปลายคอนบนเป็นรูปบัวหงาย และเชื่อมกับปลียอดด้านส่วนบนเป็นหยาดน้ำค้างและคอนปลายสุดรองรับด้วยฉัตร โดยมีเจดีย์บริวารทั้งหมด 4 องค์อยู่รายรอบ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดมะเขือแจ้

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนด้วยฐานแปดเหลี่ยม 5 ชั้น เชื่อมต่อด้วยฐานบัวลูกฟักแปดเหลี่ยม 2 ชั้น รองรับด้วยรูปทรงระฆังทรงกลม สอดขึ้นไปเป็นรูปวงแหวน 9 ชั้นสูงขึ้น

เป็นปัลลียอดส่วนบนเป็นรูปหยดน้ำค้าง ส่วนบริเวณรอบชั้นฐานประดับเสาหัวแบบเตี้ยโดยรอบองค์เจดีย์ และมีบันไดขึ้น 3 ชั้น ทั้งสี่ด้าน

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดมณีบรรพตวรวิหาร

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงสูงแต่ละด้านมีซุ้มพระทั้ง 4 ทิศ ฐานกว้าง 4 วา สูง 8 วาเหนือฐานทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนขึ้นไปเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้ด้นละ 5 มุม รวมเป็น 20 มุม รองรับด้วยของกระฉังทรงกลมสอบขึ้นไปเป็นรูปปล้องไฉนซ้อน 4 ชั้น คอด้วยรูปบัวหงาย 1 ชั้นสอดคล้องกับรูปปัลลียอดส่วนบนเป็นรูปหยดน้ำค้างคอนปลายสุดประดับด้วยฉัตรสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2405

สถาปัตยกรรมวัดสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

วัดสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีซากพระอุโบสถซึ่งผูกพัทธสีมา 2 ชั้น จึงทำให้เข้าใจว่าน่าจะเป็นวัดหลวงมาแต่เดิม มีกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ทางกำแพงด้านในทำเป็นช่องเล็กๆ เต็มไปหมดทั้ง 4 ด้าน คล้ายกับช่องสำหรับตามประทีปที่พระนารายณ์ราชนิเวศ จังหวัดลพบุรี จึงสันนิษฐานว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และรูปทรงลักษณะของพระอุโบสถและกำแพงแก้วที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นฝีมือช่างครั้งกรุงศรีอยุธยา

สถาปัตยกรรมวัดโบสถ์มณีศรีบุญเรือง

วัดมีเจดีย์ทรงมอญบรรจุพระธาตุไว้ ได้บูรณะฉัตร และบรรจุพระธาตุไว้ที่ส่วนบนของยอดฉัตร ส่วนในวิหารประดิษฐานพระประธานที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อกุหลาบมณี” สร้างสมัยสุโขทัย วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2401 บูรณะปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2533

สถาปัตยกรรมวัดคอกข่อยเขาแก้ว

วัดคอกข่อยเขาแก้ว หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า วัดพระเจ้าตากสิน ตั้งอยู่บนเนินดิน ในวัดยังมีโบสถ์ซึ่งมีโบสถ์มาคู่ วิหาร เจดีย์ และพระพุทธรูปจำลองอยู่ในโบสถ์ด้วย และแต่ก่อนยอดเจดีย์ยังมีลูกแก้วติดอยู่ปลายยอดด้วย วัดนี้เห็นจะสร้างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดอัมพวัน

ฐานล่างเป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยลบมุมเหลี่ยมทั้งสี่ด้านส่วนฐานชั้นที่ 2-3 ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้ 12 และมีการตกแต่งฐานเป็นลักษณะรูปบัลลังก์ฐานแข็งสิงห์ส่วนฐานชั้นที่ 4-7 ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้ 20 ซ้อนลดหลั่นขึ้นไปตามลำดับ โดยแต่ละชั้นฐานตกแต่งเป็นฐานบัลลังก์แข็งสิงห์คอนบนของฐานบัลลังก์แข็งสิงห์รองรับด้วยของกระฉังทรงสูงย่อมุม 20 สอบขึ้นไปจากองค์กระฉังเป็นรัตนบัลลังก์ และค่อชั้นขึ้นไปเป็นรูปปล้องไฉน มีจำนวน 9 ชั้น ซ้อนลดหลั่นกันคอนปลายของชั้นที่ 9 คอด้วยปัลลียอด โดยมีลูกแก้วก้นอยู่เกือบตอนกลาง ฐานปลายสุดของปัลลียอดเป็นรูปหยดน้ำค้าง เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่

สถาปัตยกรรมเจดีย์แม่กุหลาบ

สถาปัตยกรรมเจดีย์แม่กุหลวง ตั้งอยู่บนเนินสูงในหมู่บ้านแม่กุหลวง ตำบลแม่กุหลวง อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์ทรงมอญ ก่ออิฐถือปูน ส่วนบนยอดเป็นรูปฉัตรแกะสลัก ลวดลายแบบมอญ ฐานล่างมีขนาดค่อนข้างกว้าง เจดีย์องค์นี้มีมูลค่าเท่ากับช้างสารหนึ่งเชือกภายใน บรรจุพระพุทธรูปทองคำหนักองค์ละ 30 บาท ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างในสมัยใด

สถาปัตยกรรมเจดีย์พระธาตุคอกยดิงจี่

สถาปัตยกรรมเจดีย์พระธาตุคอกยดิงจี่ ประดิษฐานอยู่ในเขตบ้านวังตะเคียน ตำบลท่าสาย ลวดอำเภอแม่สวด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์ทรงมอญ ก่ออิฐถือปูน ส่วนบนยอดเป็นรูปฉัตรแกะสลัก ลวดลายแบบมอญตั้งอยู่บนหินก้อนใหญ่มีฐานเล็กมากแต่ไม่ไค่น้ำลงมา คติในการก่อสร้างเจดีย์ พบเห็นได้จากประเพณีพม่า ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าอยู่ในสมัยใด

สถาปัตยกรรมเจดีย์พญาหน่อแก้ว

เป็นเจดีย์แบบมอญ ฐานกว้างเป็นผังแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน 5 ชั้นแต่ละชั้นมีลวดบัว ลูกแก้วอกไก่หลายชั้นประดับตกแต่ง สอบขึ้นไปรองรับรูปทรงระฆังกลม ประดับด้วยลวดลาย แบบมอญคาดรัดด้วยลวดบัวลูกแก้วอกไก่คอดด้วยปลีขอกที่มีชั้นวงแหวน 3-5 ชั้นเหนือปลีขอกเป็น ลูกแก้วส่วนบนสุดบนสุดประดับด้วยฉัตร สร้างขึ้นเมื่อประมาณ 200-300 ปีมาแล้ว ผู้สร้างคือ พระชิ พอ

สถาปัตยกรรมคอกช้างเผือก

คอกช้างเผือกนี้มีลักษณะเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน ปากคอกกว้างประมาณ 15 เมตร เป็นรูป สอบขนานกันไปยาวประมาณ 50 เมตร ขนาดของก้อนอิฐที่มาก่อเป็นกำแพงนั้น ประมาณ 6 นิ้ว ยาว 12 นิ้ว และหนาประมาณ 2.5 นิ้ว สันนิษฐานว่า สร้างในสมัยสุโขทัย

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอนแก้ว

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับฐานปัทมทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงส่วนท้องมี ลวดบัวอยู่ตรงกลาง ฐานนี้มีความสูงประมาณ 120 เซนติเมตร เชื่อมคอดด้วยฐานปัทมทรง 8 เหลี่ยม โคขมิเจดีย์บริวาร 4 ทิศ นอกจากนี้ยังมีซุ้มพระ 4 ซุ้ม สลับกึ่งกลางของเจดีย์บริวารทั้งสี่ทิศ เหนือ ฐานปัทมแปดเหลี่ยมขึ้นไปรับกับฐานปัทม 8 เหลี่ยมอีกชั้นหนึ่งแต่มีขนาดเล็กลดหลั่นกัน โคขมิสอบ รับกับเจดีย์ทรงระฆังทรงสูง โดยใต้ฐานของระฆังมีลายกนกตัวหงาเรียงสลับโคขมิรอบ จำนวน 2 ชั้น ที่กลางองค์ระฆังมีรัศมีระคด ส่วนคอนบนขององค์ระฆังมีปล้องไฉน จำนวน 7 ชั้น เชื่อมคอด ด้วยบัวคว่ำบัวหงาอย่างละ 2 ชั้นประดับ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดเขตวันศิริ

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานกว้างด้านละ 8 เมตร สูง 10 เมตร ซ้อนด้วยฐาน สี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยทำมุมเอียงลาดประดับด้วยลวดบัวอกไก่ 1 แถบ เชื่อมคอดด้วยลักษณะเหมือนกลีบ บัวหงาขโคขมิกลีบคอกกลีบบัวเล็กกันกลาง ส่วนบนของกลีบบัวเป็นรูปมาลัยเถาซ้อน 3 ชั้น รองรับ

รูปทรงระฆังทรงกลม ประดับด้วยรัศมีประคดตรงกลางขององค์ระฆัง เหนือระฆังขึ้นไปเป็นรูปแท่งวงกลม โดยมีลวดบัวลูกแก้วอกไก่ 3 แถบ ประดับตรงส่วนท้องไม้ เชื่อมต่อด้วยบังหงาย 1 ชั้น ส่วนตอนบนเป็นรูปกลีบฟักทองเป็นแฉกๆ แต่ชั้นด้วยเม็ลลลูกแก้วร้อยเชื่อมต่อกันส่วนบนของลูกฟักทองค่อเป็นรูปบัวหงาย แตรองรับด้วยปลีชอค ส่วนบนเป็นรูปหยาดน้ำค้าง ปลายสุดประดับด้วยฉัตรสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2395

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดหุมพลคีรี

ลักษณะเป็นเจดีย์แบบพม่าเป็นเจดีย์สี่ทงขนาดใหญ่มากที่กล่าวกันว่าสร้างขึ้น โดยการจำลองแบบมาจากมหาเจดีย์ชเวดากองอันศักดิ์สิทธิ์ รายรอบเจดีย์องค์ใหญ่คือเจดีย์องค์เล็กจำนวนมากมาอยู่บนฐานที่ยกเป็นเชิงชั้นสูงขึ้นไปด้านล่างทุกทิศรอบฐานเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอกช้างเผือก 2 องค์

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอกช้างเผือก ตั้งอยู่ในตำบลท่าสายลวด อำเภอประจักษ์ฐานพระพุทธรูป ฝาผนังในมณฑปเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ เขียนโดยช่างชาวพม่าแม่สอด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์รูปทรงแบบพม่า โดยมีมณฑปอยู่ชั้นล่างภายในมณฑปเป็นที่เจดีย์อีกองค์หนึ่งสร้างอยู่บนกุฏิสงฆ์ ฐานล่างเป็นรูปทรงมณฑป 1 ด้าน เหนือมณฑปเป็นรูปฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัสตั้งขึ้นไปเป็นฐานกลม 2 ชั้น โดยมีลวดบัวลูกแก้วคั่นกึ่งกลางไว้รองรับรูปทรงระฆังสอบขึ้นไปเป็นปลีชอครูปวงแหวนซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ซ้อนขึ้นไปเป็นรูปทรงดอกบัวคว่ำและบัวหงายกลีบยาวรองรับรูปดอกบัวตูม และมีรูปฉัตรอยู่ปลายสุด สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยสุโขทัย

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดแคนอณาเขต

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดแคนอณาเขต ตั้งอยู่ที่วัดแคนอณาเขต ตำบลกุหลาบ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ฐานเป็นรูปทรงมณฑปแปดเหลี่ยมทรงสูง ข้างในบรรจุพระพุทธรูป มณฑปแต่ละด้านจะมีช่องหน้าต่างทั้ง 7 ด้าน อีกด้านหนึ่งเป็นช่องประตูเข้าไปในมณฑป เหนือมณฑปขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกฟัก 2 ชั้น ขอบมุมไม้ 12 ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสส่วนฐานบัวลูกฟักทั้ง 2 ชั้นจะมีซุ้มทั้ง 4 ทิศ สอบขึ้นไปจะมีฐานขอบมุมไม้ 12 รองรับเจดีย์ทรงระฆังขอบมุมไม้ 12 เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์รองรับกับรูปทรงดอกบัวหงาย สูงขึ้นไปเป็นรูปปล้องไฉนซ้อนกัน 9 ชั้น ค่อสอบขึ้นไปเป็นปลีชอคหุ้มด้วยฉัตร วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2461

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอกยพระธาตุ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอกยพระธาตุ ตั้งอยู่ที่วัดคอกยพระธาตุ ตำบลแม่กุ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์ทรงมอญสร้างมาประมาณ 200 ปี ฐานกว้างด้านละ 20 เมตรสูง 50 เมตร มีเจดีย์บริวารองค์เล็ก ๆ ล้อมรอบ 4 ด้าน ฐานของเจดีย์เล็ก กว้างด้านละ 3 เมตรสูง 6 เมตร เจดีย์เก่าสร้างมาประมาณ 200 ปี เป็นเจดีย์ทรงมอญ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดจุนไชย

เป็นเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานล่างเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมไม้สิบสองสอบขึ้นไปเป็นรูปฐานปัทม์ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้นฐานปัทม์ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 นับตั้งแต่ฐานชั้นล่างสุดประดับด้วยลวดลายเหนือฐานปัทม์ชั้นที่ 3 รองรับด้วยสถาปัตยกรรมระฆังย่อมุมไม้สิบสองเหนือสถาปัตยกรรมขึ้นไปรองรับรัตนบัลลังก์ย่อมุมไม้สิบสองค่อชั้นขึ้นไปเป็นลักษณะบังหงายซ้อนลดหลั่นกันห้าชั้นเชื่อมค่อด้วยขดปลีคั่นด้วยลูกแก้วปลายสุดเป็นเม็มน้ำค้างสร้างขึ้นเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดคอนแก้ว

ลูกแก้วคันลายระหว่างบัวคว่ำบัวหงาย สอบสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นปลีขดแต่ลักษณะเหมือนองค์ระฆังองค์เล็กมากกว่า คอนบนสุดรองรับด้วยฉัตร 9 ชั้น โดยมีกระดิ่งเล็กห้อยโคจรอบฐานฉัตรสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2546

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดภวนานิยมาราม เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลม

เป็นเจดีย์แบบมอญ ฐานล่างเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็นฐานปัทม์ รองรับบนฉาปรูปทรงแปดเหลี่ยมในแต่ละเหลี่ยมจะมีซุ้มจรนมา เหนือขึ้นไปรองรับฐานเจดีย์แปดเหลี่ยมลดหลั่นซ้อนขึ้นไปสามชั้นเชื่อมค่อด้วยรูปทรงระฆังกลม ประดับด้วยลวดลายแบบมอญคาดรัดด้วยลวดบัวลูกแก้วอกไก่ค่อด้วยปลีขดที่มีชั้นวงแหวน 8-9 ชั้นเหนือปลีขดเป็นลูกแก้วส่วนบนสุดประดับด้วยฉัตรอย่างสวยงามสร้างขึ้น พ.ศ. 2445

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดบุญญาวาส

เป็นเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานล่างเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมไม้สิบสองในแต่ละด้านของส่วนฐานล่างมีซุ้มพระสิบสองซุ้ม ด้านละสามซุ้มสอบขึ้นไปเป็นรูปฐานปัทม์ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น โดยที่ฐานเชิงสิงห์ประดับทองชั้นรองรับด้วยทรงระฆังเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองส่วนบนสถาปัตยกรรมระฆังประดับด้วยชั้นย่อมุมไม้สิบสองลดหลั่นกันเก้าชั้นค่อด้วยปลีขดส่วนบนสุดประดับด้วยฉัตร สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2482

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดไทยวัฒนาราม

เป็นเจดีย์รูปทรงแบบเจดีย์เหลี่ยมซ้อนกันเป็นชั้น ๆ และเจดีย์แบบทรงกลมศิลปปะพม่า มีเจดีย์บริวารองค์เล็ก ๆ ล้อมโคจรอบทั้งแบบทรงเหลี่ยมและแบบทรงกลมสร้างขึ้น พ.ศ. 2445 สมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดท่าสายโอรเลข

เป็นเจดีย์แบบทรงระฆังฐานล่างเป็นผังรูปแปดเหลี่ยมมีซุ้มพระสี่ด้าน เหนือซุ้มพระมีเจดีย์เล็ก ๆ ประกอบซุ้มเหนือฐานรองรับลวดบัวแก้วสามชั้นเหนือขึ้นไปเป็นรูปทรงระฆังค่อด้วยรัตน

บัลลังก์ ส่วนบนเป็นเสาดานรองรับด้วยชั้นปล้องไฉนซ้อนขึ้นไปหลายชั้นส่วนบนเป็นปลียอดเหนือสุดเป็นลูกแก้ว สร้างในรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดมณีไพรสณฑ์แบบเจดีย์ทรงระฆังกลม

เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ฐานเจดีย์เป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับเจดีย์ทรงกลมระหว่างส่วนล่างของเจดีย์ทรงระฆังกลมมีซุ้มพระ นอกจากนี้ยังมีมาลัยเถาซ้อนลดหลั่นกัน ห้าชั้นตามลำดับ เหนือมาลัยเถารองรับด้วยสถาปัตยกรรมระฆังกลมส่วนบนสถาปัตยกรรมมีรูปวงแหวนซ้อนลดหลั่นกันหกชั้น คอด้วยปลียอดโดยส่วนบนเป็นรูปนาค้างและมีฉัตรประดับซ้อนเป็นชั้น ๆ สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2328

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดภาวนานิยมาราม เจดีย์ทรงเหลี่ยม

เป็นเจดีย์แบบมอญทรงเหลี่ยม ฐานล่างเป็นอาคารมณฑปผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้านในมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ด้านหน้ามณฑปมีทางบันไดนาคคู่ประดับส่วนบนมณฑปรองฐานเจดีย์ ทรงสี่เหลี่ยมลดหลั่นซ้อนขึ้นไปสองชั้น โดยส่วนล่างของเจดีย์เหลี่ยมมีซุ้มพระทั้งสี่ด้านเหนือซุ้มพระของมุมสี่เหลี่ยมจะมีเจดีย์รายล้อมรอบทั้งสี่ด้านส่วนบนของซุ้มพระเชื่อมต่อกับฐานปัทม์สองชั้นย่อมุมไม้สิบสองรองรับด้วยซุ้มพระย่อมุมไม้สิบสองซึ่งมุมทั้งสี่ของซุ้มพระประดับด้วยเจดีย์รายทั้งสี่ด้านเชื่อมสูงขึ้นไปเป็นรูปทรงสถาปัตยกรรมสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ยี่สิบ เหนือสถาปัตยกรรมขึ้นไปมีลักษณะเป็นแท่งปลียอดวงกลมประดับวงแหวนซ้อนกันเป็นชั้นๆ บนสุดประดับด้วยฉัตรอย่างสวยงาม ผู้สร้างคือ พระจิพอ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดภาวนานิยมาราม

เจดีย์ทรงฐานหกเหลี่ยมและมีเจดีย์บริวารล้อมรอบเป็นเจดีย์แบบมอญทรงฐานเจดีย์หกเหลี่ยมและมีเจดีย์รายล้อมรอบ ฐานล่างเป็นอาคารมณฑปผังหกเหลี่ยมและมีซุ้มพระทั้งหกด้านภายในมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนบนมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปส่วนบนมณฑปรองรับเจดีย์ฐานกว้างหกเหลี่ยมซ้อนขึ้นไปสามชั้นเชื่อมสูงขึ้นไปเป็นรูปทรงสถาปัตยกรรมเหนือสถาปัตยกรรมขึ้นไปมีลักษณะเป็นแท่งปลียอดวงกลมประดับวงแหวนซ้อนกันเป็นชั้นๆ บนสุดประดับด้วยฉัตรอย่างสวยงามสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2445 ผู้สร้างคือ พระจิพอ

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดภาวนานิยมาราม เจดีย์สามด้านล้อมรอบ

เป็นเจดีย์แบบมอญทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมและมีเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมรายล้อมรอบ ฐานล่างเป็นอาคารมณฑปผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าภายในมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางเข้ามณฑปมีอาคารยื่นออกมาลักษณะเป็นรูปทรงครีมุขส่วนบนมณฑปรองรับเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมเจ็ดสามองค์โดยมีเจดีย์องค์กลางที่เป็นประธานจะมีความใหญ่โตกว่าอีกสามองค์เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมแต่ละองค์ส่วนฐานล่างของเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยแต่ละด้านยกเกร็งมีซุ้มหลังคาซ้อนสูงสองชั้นลดหลั่นกันบนสุดเป็นปลียอดประดับด้วยฉัตรอย่างสวยงาม

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดแม่ชื่อนำคำน แบบเจดีย์ทรงกลมฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ลักษณะเป็นแบบเจดีย์ทรงกลมฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานชั้นแรกมีเจดีย์บริวารทั้งสี่มุมรองรับ ด้วยฐานหกเหลี่ยมเชื่อมต่อกับด้วยสถาปัตยกรรมระฆังกลม โดยมีลวดบัวประดับส่วนกลาง เหนือสถาปัตยกรรมชั้นเป็นรูปวงแหวนซ้อนลดหลั่นห้าชั้นตามลำดับส่วนบนเป็นรูปบัวคว่ำและบัวหงายต่อกับด้วยปลียอด ปลายสุดหุ้มด้วยฉัตร สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดแม่ชื่อนำคำน

ลักษณะเป็นแบบเจดีย์ทรงเหลี่ยม ประดับส่วนบนของซุ้มประตูด้านหน้าของประตูจะมีรูปสิงห์คู่แบบพม่าประดับทั้งสองข้างเสาด้านหน้าทั้งสองด้านของประตูตรงส่วนบนประดับเป็นรูปสัตว์ป่าหิมพานต์ครึ่งคนครึ่งสัตว์กรอบส่วนบนของประตูประดับลวดลายอย่างสวยงาม คอนบนของประตูจะมีเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันเจ็ดชั้นในแต่ละชั้นจะมีซุ้มพระทั้งสี่ด้านส่วนบนสุดของซุ้มพระชั้นที่เจ็ดเชื่อมต่อกับด้วยปลียอดและประดับด้วยฉัตรทางด้านซ้ายและด้านขวาของเจดีย์ประธานมีรูปเจดีย์เหลี่ยมเป็นเจดีย์บริวารทั้งสองด้าน สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดมอญธรรม

เป็นเจดีย์แบบทรงเหลี่ยม ฐานเป็นผังแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 5 ชั้น รองรับฐานแปดเหลี่ยมส่วนบนอีก 6 ชั้น โคนฐานตำแหน่งนี้มีซุ้มพระขนาดเล็ก 8 ซุ้ม เหนือขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยมซ้อนขึ้นไปอีก 6 ชั้น โดยมีซุ้มพระเพียง 4 ซุ้ม สอดขึ้นไปรองรับรูปทรงระฆัง 6 เหลี่ยมยอดบนระฆังเป็นรูปเหลี่ยม 6 เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น ค่อยด้วยปลียอดและลูกแก้วส่วนบนสุดประดับด้วยฉัตรสร้างใน พ.ศ. 2470 ในสมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดมณีไพรสณฑ์แบบเจดีย์ทรงระฆังกลมและมีเจดีย์บริวารล้อมรอบซ้อน

เป็นเจดีย์วิหารสัมพุทธทรงพระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระพุทธรูปน้อยใหญ่ จำนวน 521,028 องค์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังคล้ายกับเจดีย์ชะเวคองของพม่า ฐานเจดีย์กว้างซ้อนลดหลั่นกันแปดชั้นในแต่ละชั้นจะมีเจดีย์บริวารจำนวนมากเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับสถาปัตยกรรมระฆังกลมเหนือสถาปัตยกรรมชั้นเป็นรูปวงแหวนซ้อนข้างใหญ่ซ้อนลดหลั่นกันห้าชั้นสอดขึ้นไปเป็นปลียอด ปลายสุดเป็นรูปน้ำค้าง โดยมีฉัตรซ้อนอีกชั้นหนึ่ง สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดสว่างอารมณ์

ฐานเจดีย์เป็นผังรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้น ค่อยเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนสูงตามลำดับ 5 ชั้น ค่อยด้วยฐานปัทม์สี่เหลี่ยมจัตุรัส 1 ชั้น เชื่อมต่อกับฐานบัวคว่ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้นรองรับรูปทรงระฆังทรงกลมคอดด้วยรัศมีตรงกลางของระฆัง สอดขึ้นไปเป็นรูปปล้องใจ 5 ชั้น รองรับด้วยปลียอด ส่วนบนเป็นรูปหยาดน้ำค้าง ปลายสุดประดับด้วยฉัตรสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2447

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดศรีเกิด

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดศรีเกิด ตั้งอยู่ที่บ้านแม่ดาวกลาง ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สลด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์แบบพม่าสร้าง เรียงกัน 3 องค์ มีเจดีย์ ประฐานเป็นองค์ใหญ่และมีเจดีย์รองประฐาน 2 องค์ ฐานล่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับด้วยฐานลูกฟัก 2 ชั้น ขอบมุมไม้สิบสองบนฐานลูกฟักเป็นรูปสถาปทรงระฆังสอบขึ้นไปเป็นวงแหวนซ้อนกัน 5 ชั้น และคอดด้วยปลีขอบบนสุดเป็นรูปฉัตรฉลุกลายทั้ง 3 องค์ มีรูปแบบเหมือนกัน เดิมมีนามว่าวัดแม่ดาวกลาง

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดวังตะเคียน

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดวังตะเคียน ตั้งอยู่ที่บ้านวังตะเคียน ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สลด จังหวัดตาก เป็นเจดีย์รูปทรงแบบเจดีย์ระฆะเวดากองแบบพม่า มีความแตกต่างส่วนฐานล่างยกพื้นสูงกว่า ฐานเจดีย์ฐานส่วนบนที่รองรับเจดีย์มีเจดีย์บริวารองค์เล็ก ๆ ล้อมโคจรอบสร้างในพ.ศ. 2485 ในรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดแม่ชื่อนำด่าน แบบเจดีย์ทรงระฆังกลมฐานหกเหลี่ยม

ลักษณะเป็นแบบเจดีย์ทรงระฆังกลมฐานหกเหลี่ยม หังเจดีย์เป็นรูปฉาบสีเหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านหน้าของฉาบมีซุ้มเจดีย์เหลี่ยมยื่นออกมาและมีสิงห์คู่แบบพม่าประดับไว้ด้านหน้า ทางเข้าเหมือนฉาบตรงส่วนกลางเป็นรูปเจดีย์ทรงระฆังกลมส่วนฐานเจดีย์เป็นรูปหกเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสี่ชั้นและเชื่อมคอดด้วยสถาปทรงระฆังกลม เหนือสถาปคอดขึ้นเป็นรูปวงแหวนซ้อนลดหลั่นห้าชั้นตามลำดับส่วนบนเป็นรูปบัวคว่ำและบัวหงายคอดด้วยปลีขอบปลายสุดหุ้มด้วยฉัตรสร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมเจดีย์สำนักสงฆ์โมกขธรรม

ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงฉาบ หังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสฐานยกสูงจากพื้นประมาณ 3 ฟุต ส่วนล่างเป็นรูปทรงฉาบแต่ละด้านจะมีประตู 1 ประตูและหน้าต่าง 2 บาน ประดับด้วยลวดลายอย่างสวยงามเหมือนฉาบขึ้น ไปเป็นฐานเจดีย์มุมไม้สิบสองซ้อนลดหลั่นห้าชั้น รองรับด้วยสถาปทรงระฆังขอบมุมไม้สิบสองแต่ละมุมขององค์ระฆังจะมีซุ้มพระทั้งสี่ด้านเชื่อมคอดด้วยรัตนบัลลังก์ขอบมุมไม้สิบสองคอดด้วยขลุ่ยวงแหวนซ้อนเรียวแหลมขึ้นไปเก้าชั้นเหนือชั้นขึ้นไปเป็นปลีขอบปลายสุดเป็นรูปน้ำค้างประดับด้วยฉัตร สร้างปี พ.ศ. 2541

สถาปัตยกรรมเจดีย์สำนักสงฆ์บรรพตพระพุทธบาท

ลักษณะเป็นเจดีย์แบบพม่า หังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสฐานยกสูง ส่วนบนของฐานเป็นที่ตั้งส่วนฐานของเจดีย์ซึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกันห้าชั้นรองรับด้วยเจดีย์ทรงระฆังเชื่อมคอดด้วยวงแหวนซ้อนขึ้นไปห้าชั้นสอบขึ้นไปเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงายสูงขึ้นไปเป็นปลีขอบส่วนปลายสุดเป็นรูปน้ำค้างโคจรมีฉัตรรองรับ

สถาปัตยกรรมเจดีย์อรัญญเขต

ลักษณะเป็นเจดีย์แบบทรงกลม หังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสฐานชุกสูง ส่วนบนของฐานเป็นรูปทรงมณฑปย่อมุมไม้สิบสองแต่ละด้านของมณฑปจะมีประตู 1 ประตูและหน้าต่าง 2 บาน เหนือมณฑปขึ้นไปรองรับด้วยฐานเจดีย์ทรงกลมตรงส่วนฐานจะมีซุ้มพระทั้งสี่ทิศและชั้นมาลัยเถาสามชั้นซ้อนลดหลั่นกันเชื่อมต่อกับเจดีย์ทรงระฆัง สูงขึ้นไปเป็นวงแหวนซ้อนเก้าชั้นสอบขึ้นไปเป็นปลียอดส่วนปลายสุดเป็นรูปนาค้างโดยมีฉัตรรองรับ สร้างขึ้นเมื่อ สมัยรัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดใหม่คำมา

เป็นเจดีย์แบบทรงระฆัง ฐานเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับมณฑปทรงสูงย่อมุม 32 ด้านหน้ามณฑปซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีซุ้มพระเหนือมณฑปมีลวดบัวลูกแก้วขนาดใหญ่ซ้อนกัน 3 ชั้น ในแต่ละชั้นมีลวดบัวลูกแก้วออกโค้งขนาดเล็กกว่า เหนือลวดบัวลูกแก้วรองรับด้วยรูปทรงระฆังสอบขึ้นไปเป็นรูปทรงระฆังคอดด้วยรัตนบัลลังก์ส่วนบนเป็นเสาดานรองรับด้วยชั้นปล้องไฉนซ้อนขึ้นไปหลายชั้นส่วนบนเป็นปลียอดเหนือสุดเป็นลูกแก้ว สร้างในสมัย รัชกาลที่ 9

สถาปัตยกรรมอนุสรณ์ผู้เสียสละจังหวัดตาก

ลักษณะเป็นอนุสรณ์สถานซึ่งมีส่วนฐานเป็นรูปหกเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสามชั้นสอบขึ้นไปเป็นรูปทรงแท่งหกเหลี่ยมทางด้านหน้าตรงส่วนมาหกเหลี่ยมจารึกราชชื่อและประวัติการก่อสร้างส่วนอีกห้าด้านเป็นรูปปูนสูงเรื่องราวเกี่ยวกับวีรกรรมของพลเรือน ตำรวจ ทหาร ผู้เสียชีวิตรอยง่ามในการต่อสู้ปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ในเขตอำเภอแม่สอด พบพระและอุ้งผางเหนือแท่งทรงรูปหกเหลี่ยมเป็นฐานเจดีย์หกเหลี่ยมซ้อนสามลำดับรองรับด้วยรูปทรงระฆังหกเหลี่ยมสอบขึ้นไปเป็นรูปบัวหงายซ้อนชั้นห้าชั้นคอดด้วยปลียอดปลายสุดเป็นเม็คนาค้าง

สถาปัตยกรรมหิ้งบูชาพระ

เป็นหิ้งพระที่ขึ้นออกมาจากตัวบ้านทั้งประเภทเรือนเครื่องสับและเรือนเครื่องผูก ใช้สำหรับ ประดิษฐานพระพุทธรูปภายในบ้าน โดยมีแจกันดอกไม้ พานรูปเขียนและแก้วน้ำกระดางรูป นอกจากนี้ยังมีรูปภาพเจดีย์รูปภาพของพระสงฆ์ที่ตนเองเคารพนับถือประดับอีกส่วนหนึ่งด้วย สำหรับเป็นเครื่องสักการบูชา รูปแบบหิ้งพระได้รับอิทธิพลจากพม่า โดยทางบ้านเรือนของชาวพม่าด้านอำเภอเมืงหวี ประเทศพม่าพบเห็นแทบทุกหลังคาเรือนความประณีตสวยงามของหิ้งพระบ่งบอกถึงฐานะความเป็นอยู่ของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี

สถาปัตยกรรมวัดมณีไพรสณฑ์

วัดมณีไพรสณฑ์มีเจดีย์วิหารสัมพุทธ มีเจดีย์เล็กล้อมรอบ 233 องค์ บรรจุพระพุทธรูปไว้ 512,028 องค์ เป็นวัดของเจ้าคณะจังหวัดตาก

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดตากมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เรื่อง เจ้าใจผิด

มีผู้เฒ่าผู้หนึ่งมาจากเมืองลาว ลูกชายไปเขียนหนังสืออยู่กรุงเทพฯ ก็ได้เป็นมหาแล้วก็คิดจะไปเยี่ยมลูกชายจักเทื่อคิดถึงลูกชายก็เลยไปเยี่ยม ขึ้นรถโดยสารไป ไปสอควัด ไปถึงวัดก็คิดถึงลูกชายไปเยี่ยมจิตใจที่เห็นพ่อมาหา ลูกชายก็บ่มีญาติมิโซม พ่อมาถึงกลางค่ำ ก็บ่รู้จักจะเอาข้างแสงกะเรอมาห่อพ่อกิน เอ้อ พ่ออุคงจะหิวแค้นนี้ ก็ซื้อน้ำดาลกรวดมาห่อพ่อกินเดอะวะ พ่อหิวข้าว ก็เลยซื้อน้ำดาลกรวดมาห่อพ่อกินกันทั้ง พ่อละว่า หื้อ สมพรนิก หื้อกันไปบ้านก่อนเน้อ กันมีเงินหลาย ๆ จะซื้อน้ำดาลกรวด มันคือกันหน่ เจ็ก ๆ เอานี้จักบาทดู บาทหนึ่งก็ได้ตั้งครึ่งดอง เดินตามทางไปแล้วขึ้นรถไปตามทาง ไปถึงบ้าน หลานลามาค้อนพ่อใหญ่ พ่อใหญ่มาแล้ว ๆ พ่อปุมมาแล้ว หลานจกออก หื้อคนละอันเอาอันนี้ไปมันหวานคิหนู บ่รู้จักว่ามันซื้อคิเหรอกก็บ่ถาม ซื้อเครื่องก็บ่ถาม ซื้อมาอย่างจั้นแหละ เอาหื้อลูกผู้เหรอกิน กัว่า อีกพ่อมันเปรี้ยว มันกินบ่ได้ ลูกกินอยู่บางกอกมันหวานคิ มิงลองกินดูซิ กินก็ว่ามันเปรี้ยว หรือมันเป็นกับขี้มเขาขี้มคอบมาก้า

เรื่อง กระสือสาว

มีอีกคนหนึ่ง หนุ่มกะสาว หนุ่มกะสาวมันชอบกันอยู่ แต่ไอ้หมู่บ้านนี้ มีหนุ่มหน้าคนหนึ่งมันก็มาขอเลย หาทางผู้ใหญ่ ได้เมียเลย ไอ้หนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันก็ไอ้โฮคิดหนักเลย ทำใจจะได้แฟนคืนเว้ย นอนไปนึกไป ก็นึกไม่ออกซักที จนวันแต่งงาน ไปนึกออกเสียแล้วที่หลังเสียแล้ว เจ้าบ่าวกะเจ้าสาวก็ในงานเนาะ ไอ้นี้ก็ไปด้วย ก็ค่อย ๆ นึกออก นี่ก็จะแกล้งใจเว้ยจะเอาแฟนคืนมาได้ ไม่ได้ก็ช่างมันแล้วแต่งงานแล้ว บอกกะเจ้าสาวว่า ไอ้ที่แต่งงานด้วยนี้มันมีหาง มีหางนะ ไม่เชื่อก็ลองสังเกตดู มีหาง ยาวเกือบทศิบ ไปเจอเจ้าบ่าวบ้างก็บอกอีก เอ้ย แฟนที่มิงมาแต่งงานด้วยนั้น มิงไม่ฟังเสียงอะไรเลยนะ อีคนนี้มีกระสืออะไร ไอ้นี้ก็ เอ๊ะ จริง ๆ อะ บ้านนี้เขารู้กันทั้งจั้นแล้ว มิงหลับหูหลับตาเอา เอชึกเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่งแล้ว ไอ้เจ้าสาวก็คิด นี่มันมีหางจริงหรือ ว่าจั้นะ ก็ส่งตัวเข้าหอ นอนกลางคืนต่างคนต่างนอนหันหลังให้กันเลย ซักพักเจ้าสาวกะว่าเจ้าบ่าวนี้นหลับแน่แล้ว ก็ค่อย ๆ เอามือควาน ๆ ลองดู ไอ้เจ้าบ่าวมันก็กระแวงเอง ไอ้เจ้าสาวเป็นผีกระสือจริงไม่จริงเว้ยเนาะ พอเจ้าสาวล้วง ๆ ดู จะดูหางล้วงที่ตุ่มมันก็ถูกฝั่ง วึ่งเปิดเลยเนาะ บอกจริง ๆ เว้ยผีกระสือล้วงดูจริง ๆ ไม่เอาแล้ว

เรื่อง การใช้ภาษามิค

คุณน้อยเดินทางจากสุโขทัย เพื่อจะไปกรุงเทพมหานคร แต่บังเอิญรถจอดที่สิงห์บุรี ก็ธรรมดาของรถทัวร์ หรือ รถ บ.ข.ส. ก็ไปจอดที่สถานีขนส่ง คุณน้อยก็มีทุกขหนัก เรียกว่าวิ่งลงจากรถ ก็วิ่งดิ่งเข้าไปทีเดียว หาสุขา พอพบว่าสุขาอยู่ตรงไหน คุณน้อยก็เห็นแล้วว่า ห้องสุขานี้ปิดประตูอยู่ คุณน้อยก็เข้าไปประจากรประตูเลยทีเดียว ดิ่งเต็มแรง แต่ข้างในมีกลอนติดอยู่ กระชากดิ่งถึง ๆ เสียงภายในตอบมาเลยทีเดียว อ้อ คนมี คุณน้อยก็ผ่านไปอีกช่อง ไปดูช่องที่สองไป กระชากอีกโครม ๆ เหมือนกัน ข้างในก็ตอบมาเสียงเดียวกันเลย เหมือนกัน คงจำแบบช่องแรก หรือใจไม่ทราบ บอก คนมี คุณน้อยก็เห็นว่ามิสามช่องก็ไปกระชากห้องที่สามอย่างแรงเลยทีเดียว กิ่งก้าง ๆ เสียงจากข้างในก็ตอบมาเช่นเดียวกัน คนมี คุณน้อยนี่กะไรวะชักจะเต็มกลั่นแล้ว ทั้งมือทั้งมัด ทั้งเท้า แล้วอัดเข้าไปด้วยเสียงภาษาว่า ไ้หม่คนจนเข้าไม่ได้ไ้วะ โครม

เรื่อง ไกลผัว

มีผู้หญิงคนนึงเนาะ ผัวไปนอก มันอาจจิด อาจแท้ ๆ คราวนี้ก็มาตายจิ มาหลวงพ่อนะ ที่นี้เขากำลังเถิดจิ ไปเห็นควายม้าวะ มีกะไรขึ้นมา ยืนดูเขาหยุดเลยเนาะ ผัวไปนอก อีก ๆ ลูกเลย ลูกเร็ว ลูกก็ร้อง แก่ คนที่เถิดม้าเขาก็ถาม มันจะเอาอะไรนะ อีนันมึงจะเอาอะไร หม่มลูกมึงนะ มันจะร้องเอาอะไรไม่รู้มันเหมือนกันนี่ หม่มมันหวงควายม้าหยุดเนาะ ผัวไปนอกอีก ๆ อีกแล้ว แก่ ลูกมันร้อง คนเถิดก็ถามอีก มันจะเอาอะไรไร มันจะเอาควายม้ากลับไปบ้านเอ็ง เอ้าอีหนู แม่มันรับปล้นเลย แม่มันยังอีกลูกมันก็ยังร้องเมาะ ไปเลยไปบ้านเลย ไปเอาลูกนอน ง่วงนอน ลูกไม่รู้เรื่องหรือค เรื่องควายม้า แต่แม่มันสนใจอะ ไปนั่งโหนดแล้วเอาควายม้ามาสวมที่ แล้วมันก็ร้องเพลงด้วย โอละเห่ เอย ช่างอ่อนช่างโยน เหมือนของคนแท้ ๆ ว่าจัน นอนกล่อมลูกอะว่า ช่างอ่อนช่างโยนเหมือนของคนแท้ ๆ โอละเห่ ๆ

เรื่อง ขนมห้วยหน้าและ

มีแม่ค้าอยู่คนนึง ก็ค่อนข้างจะมีอายุหน่อยละ ไม่เอ๊ะะหรอก แะะ ๆ ๆ แก่ก็มีอาชีพขายขนมครกสิ ก็จะต้องผ่าน ผ่านวันนะ เดินผ่านวัดทุกวัน พอผ่านแกก็ร้องเอง คนโบราณเวลาขายของนะ หม่มด้วยจำ นันแนะ เสียงหวานแล่นนะ หม่มด้วยจำ มีพระแกอยู่องค์นึงตรงกุฏินะ ยั่ว ยั่ว เล่น นั่งอยู่ตรงหน้าตางนะ แล้วก็ลุกขึ้นยืนเลย สะโงกหน้าไป หม่มด้วยหน้าละ แล้วก็หดกลับ แม่ค้าก็เจย หม่มด้วยจำหลวงตากก็โผล่อีก หม่มด้วยหน้าละ ทุกวัน อย่างจี้ทุกวัน แม่ค้าก็ชักรำคาญ ผ่านวันไหน มันจำเป็นต้องผ่านอิทางเส้นนี้ละ เจอยังจี้ทุกวัน พอได้เวลาหลวงตากองค์นี้นะ หม่มด้วยหน้าละ อยู่จันเอง แม่ค้าก็โมโหสิ แค้นเอง เอาแะ พระองค์นี้นะจะแกล้งให้เร็ดเลย เอาให้อายเลย ยั่วตึนกันนะ เอาเลยเองอีวันนี่ วางแผนเลย หาบของมาเสร็จปั๊บ แด่งเนื้อแด่งตัวกางเกง นงกางเกงในไม่นุ่งหรอก วางแผนมาแล้ว กางเกงในไม่นุ่ง ป้ามาถึงก็หม่มด้วยจำ ร้องดังเลยนะตรงกุฏิ หม่มด้วยจำ หม่มด้วย คราวนี้หลวงตากก็ หม่มด้วยหน้าละ ยืนนั่งมองเลยนะ แม่ค้าเห็นหลวง

ตายืนนั่งมองเลย ถลกผ้าถุงขึ้นมาชื่นมื่นด้วยหน้าและ เอาให้ดูระเน่ หลวงตาตกใจ แต่แห่มุ่ หันกัน เหมือนกันถลกจีวรเลยเหมือนกัน นี่ไม่ว่าชื่นมื่นด้วยหน้าและ

เรื่อง ความฝันความจริง

เรื่องนี้ก็เกิดในห้องนอน มีผ้าเมี่ยงหนึ่งพอนอนด้วยกัน พอนอนเสร็จเรียบร้อยผลอหลับไปอีก ที่นี้ก็สะดุ้งตื่นมาเลย ก็เขย่าเมี่ยงใหญ่เลยบอกว่า ฟันนอนหลับฝันไป ที่ฝันว่าที่ไปเที่ยวเมืองนอก ขึ้นเครื่องบินไป เครื่องบินมันก็ตกหลุมอากาศมั่ง โดนลมพายุมั่ง ผ่านเมฆมั่ง ผ่านหมอกมั่ง โอ้โฮแยเลย ใจไม่ดี มีอยู่ครั้งหนึ่ง พอโผล่ออกมาจากกลุ่มเมฆ ก็เจอเครื่องบินอีกเครื่องหนึ่ง แล่นมาข้างหน้าเต็มทีเลยจะชนเสียแล้ว คนขับก็คงจะหักหลบหรือยังก็ไม่วู้ เครื่องมันก็เสียหลักตกลงมาข้างล่าง แล้วที่ตายมั่ง เมี่ยงก็ถามว่ายังงั้น ไม่ตายหรือที่ตกใจแยเลย มีที่คนเดียวเท่านั้นที่เล่นลงมาแล้วโชคดี ที่โชคดียังไงละ หล่นมาแล้วที่ก็เกาะหญ้าแพรงได้กอนหนึ่ง เมี่ยงก็บอกว่า ตอนนี้อยู่ดีแล้วหรือยัง สามมีก็บอกว่า ตอนนี้อยู่ดีแล้วแล้ว ถ้าหายแล้ว ที่ก็ปล่อยหญ้าแพรงได้แล้ว มันเจ็บ

เรื่อง ความเคยชิน

ต่อไปนี้เป็นเรื่องความเคยชิน ผู้หญิงกับผู้ชายเหมือนกัน เรื่องผ้าเมี่ยงเหมือนกัน ก็แต่งงานกัน พอแต่งงานกันแล้วเนี่ย ผู้ชายก็ไม่วู้มาก่อนเลยว่าผู้หญิงเป็นโสเภณีมาก่อน ผู้หญิงก็ไม่วู้ว่าผู้ชายนี้เป็นคนเคยเที่ยวช่องตัวจากต่างคนต่างฝ่ายไม่เคยรู้ว่าเคยเป็นอะไรกันมาก่อน ที่นี้พอตกลงใจ ผู้ชายก็กินนอนกับผู้หญิง นอนไปทีหนึ่ง พอเสร็จแล้วก็จัดการลูก แล้วก็คิดว่าดังส่งให้ผู้หญิงร้อยบาท เพราะตัวเองเคยชินไปเที่ยวผู้หญิงหาเงิน พวกนั้นก็ทำจนเคยชิน ผู้หญิงด้วยความเคยชินเหมือนกัน ก็ลุกขึ้นแล้วก็เอาสตางค์นะ แล้วก็เปิดหมอนแล้วก็เอาสตางค์แบ่งครึ่งร้อยยัดเข้าไปในหมอน แล้วหยิบแบงค์ย่อยมาห้าสิบบาททอนให้ผู้ชายไป เพราะคิดว่าราคาตัวเองแต่ก่อนนั้นก็แค่ห้าสิบบาท

เรื่อง คนเล่นหวย

นิทานต่อไปนี้เป็นนิทานคนจนอยากมีสตางค์ แต่ที่นี้วิธีการมีสตางค์สมัยนี้มันยากเหลือเกิน จะไปทำมาค้าขายอะไร หรือจะทำอะไรต่อมิอะไร ไปทำไรทำนา ทำสวนมันก็เห็นผลช้า ก็จัดการมีวิธีเดียวเท่านั้นที่จะช่วยได้ ก็คือ ไปเล่นหวย ก็ไปหาหวย พยายามไปหาจริงเลย ไม่รู้จะทำอย่างไรวันนี้หวยก็ใกล้จะออกแล้ว ก็ตื่นแต่เช้า กินข้าวกินปลาเสร็จก็เดินไป เดินไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ก็ไม่เคยมีแว่วว่าจะได้ตัวเลขเลย ก็จะกลับบ้านแล้ว ไม่อยู่แล้ว ก็กลับ เดินผ่านมาเจอคนแก่คนหนึ่งนั่งหัวเราะฮา ๆ ๆ หัวเราะใหญ่ ไลน์ก็บอกว่ากูได้ตัวหนึ่งแล้วได้เลย 5 ต่อมาก็เดินไปอีก เดินไป ๆ ลักพาก็เห็นผู้หญิงคนหนึ่งกำลังข้ามสะพาน ไม่รู้ทำอิท่าไหนยัยแกพลาดพลั้ง ก็ร้อง คือตกใจก็ร้อง ว้ายตาเดรทกไอ้หมอนี่ได้เลข 56 ก็จัดการเอาไปซื้อ 56 พอเข้าไปซื้อ 56 เรียบร้อยแล้ว พอวันหวยออก ออก 56 จริงไอ้หมอนี่รวยเลยแหละ ก็มีคนอื่นอยากรวยก็มาถามว่า เฮ้ย

ที่มีงูกถูกหอยครั้งที่แล้ว มึงทำยังงี้วะ ไฉนก็บอกว่า ที่ถูกหอยครั้งที่แล้วก็ไม่ได้ทำอะไรหรอก ก็เดินไปตามตลาดแล้วก็ได้ ก็เล่าให้ฟังที่ไปได้มาไฉนนั้นก็เอามั่งตั้งแต่เช้า พงุ่นนี้หอยออกด้วย วันนี้ก็แต่งตัวอย่างดี ผัดหน้าทาแป้ง ใส่เสื้อ นุ่งกางเกงอย่างหล่อเลย ก็ไปพอไปถึงเสร็จเรียบร้อย ก็จัดการเดินไปตั้งแต่เช้า กลางวันที่แล้ว กินข้าวกลางวันก็แล้วก็ยังไม่ได้หอย

เรื่อง ควายหาย

มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง มีลูกสาวอยู่สองคน แล้วก็ที่บ้านนั้นมีควายด้วย มีควายตั้งหลายตัว ที่นี้ลูกสาวคนโตก็ชอบพอกะไ้หนุ่มคนนั้น หนุ่มคนนั้นก็มาขอแต่งงานด้วย แต่งงานได้สองสามวันควายก็หายไป แม่ยายนั้นก็ให้คนไปตามหาควายตั้งหลายวันก็ไม่เจอสักที ลูกเธอก็บอกแม่วันหนึ่งผมไปบนศาลเจ้าพ่อข้างบ้านไว้แล้ว เดี่ยวพงุ่นนี้ก็ไดควายแล้วนะ จ๊ะเอง ปูบรุ่งขึ้นได้ควายมาจริง ๆ เลย เมียก็ถามบอกว่า ที่บนไว้ว่าไฉนเล่าถึงได้ควายมาเนี่ย ยังไม่เล่าหรอกเดี๋ยวก่อน แม่ยายก็ถามบอกว่า ลูกบนไว้ไฉนเล่า เดี่ยวกินข้าวกินปลาเสร็จเรียบร้อยอาบน้ำแล้วก่อนจะเล่าให้ฟัง ว่าจ้ะ แม่ยายก็เตรียมหุงข้าวหุงปลาให้ลูกเธอกินกันเลย อยากรู้ไฉนว่าลูกเธอบนไว้ว่าไฉนนะ พอแล้วก็บอกให้ลูกเธอไปอาบน้ำ พอลูกเธออาบน้ำเสร็จก็มากินข้าว พอกินข้าวเสร็จแม่ยายก็ถามบอก ลูกบนไว้ไฉนเล่าถึงได้ควายมา เดี่ยว ยังไม่เล่าหรอก ก็นั่งคุยกันไปคุยกันมา เมียก็ถามตั้งหลายหน ไฉนลูกเธอก็ไม่บอกซักทีว่าบนไว้ว่าไฉน ดูทีวีโทรทัศน์อะไรกันจนง่วงนอนแล้วเมียก็เลยไปนอนก่อน แม่ยายก็ถามบอก ลูกบนไว้ไฉนเล่า ลูกเธอก็บอกแม่ไปนอนก่อนเดี๋ยวจะเล่าให้ฟัง พอแม่ยายไปนอนปุ๊บ ลูกเธอก็เข้าไปเล่าให้ฟังเลย พอตื่นเช้ามา แม่ยายก็บอกลูก ลูกบนไว้ก็คืนเล่า

เรื่อง เณรกับหลวงพี่

มีตุเจ้าองค์หนึ่ง มีตามเณรองค์หนึ่ง อยู่ร่วมกันมาได้สองพรรษาก็มีในวันหนึ่ง พระองค์นั้นนะ ปรีक्षाเณรว่า เอ เฮาอยากได้ม้ามาเลี้ยงสักตัว ไปไหนมันก็ลำบากลำบาก เณรก็บอกว่า อ้อ อันหลวงพี่ข้าขอ ข้าจะขี่ม้าน้อย กำนันหลวงพี่คนนั้นก็โกรธขึ้น ก็เอามากกอกกลับ หมากกอกกลับหัว เณร เณรก็อึ้งให้ขึ้นฮือ ๆ หลวงพี่ก็ว่า หลังมันก็จะหักก่า มึงจะขี่อะไร ม้า ยังบ่มาเลี้ยงก่าเตี้ย เณรก็อึ้งให้ไปหาแม่บอกว่า หลวงพ่อเอามากกอกกลับหัวก่านี้อ้อเณรก็บอกว่า บ่เป็นหยั่ง คำเหี้ยก่อนป้อจะไปแก้ตอบแทนมัน พระองค์นี้มันปดี่มันพูดว่าจะไฉนเอามากกอกกลับหัว หลวงพี่ว่าจะเอาม้ามาเลี้ยง ข้าบอกว่าข้าจะขี่ม้าน้อยเป็นกับบอกว่าหลังมันจะแอ่น เป็นก็เอามะกอกกลับหัวข้า ข้าก็อึ้งให้บอกหื้อป้อหื้อแม่มาเดี๋ยวนี กำนันป้อแม่ว่าบ่เป็นหยั่ง เมื่อคำก่อนฮือป้อจะไปฮู้ ตุเจ้าองค์นี้จะไปตอบแทนมัน ตกคำป้อมันก็ไปเลย ไปตามตุเจ้าองค์นั้น ว่าจะไฉนตุเจ้า เอาม้ามาเลี้ยงจะมาเลี้ยงตีไหน เออ อาม้าเลี้ยงตีตุงน่านี้นะ ม้าก็กินข้าวบ่อ กำนันป้อเณรก็เอามะกอกกลับหัวตุเจ้า ตุเจ้าก็เอามือลูบหัว ป้อเณรนั้นก็กลับบ้าน ก็ตอบแทนกันตุ้ลูกมัน ก็ยกเล็กกัน

เรื่อง ตาเถรกับยายซี

มีนิทานอยู่เรื่องหนึ่ง ยายซีกับตาเถรไปอยู่วัดเดียวกัน กินข้าวอยู่น้ำเดียวกัน มีอยู่มือหนึ่ง ยายซีหล่าไปมุ่งขึ้นเหยือกกลางทางใจโหว่ ตาเถรหล่าไปเห็นหน้าของยายซีหล่าเกลี้ยงแถมว่านึกเขาในใจกับท้วง ฮี ๆ ตัวแม่แท้ ๆ เอ็ดหังจึงมีหอย แม่ซีก็นึกจำอาาย ๆ เหมือนกัน อยู่ ๆ มานานหลายมือ นัก กินข้าวอยู่ ก็กินข้าวน้ำเดียวกันอีก ตาเถรหล่าไปมุ่งโง่งเดี๋ยกลางทางให้ยายซีเห็น แม่ซีหล่าท้วง แม่ซีหันว่า อ้าว ชมพู่ของใครหั้นนะ ตาเถรเอ็ดอาายนอยหนึ่ง อยู่มาหล่านักกัน นัดกันไปหาสังคญาติ ไปกะเหว่อดี ตาเถรหล่าว่า ไม่คันไต้ ๆ เฉพาะมีคน ๆ หนึ่งไปต่อโก่อยู่หั้น ไปต่อโก่คันโพกุนหั้น ยายซี ตาเถรหล่าพากันย่างไปได้คันโพ ยายซีก็ผลัดตาเถรหงายควม มั่ง ไปเลย ไล่ตาเถรนี้ว่าว ก็หล่ามากล่อกว่า เอ มันเป็นอย่างเงอนี้มันเป็นอย่างเงอนี้ ไล่คนต่อโก่เทิงกุนละจำ โ๊ะะคิก ๆ มาเลี่ยมมาเลี่ยมอยู่นี้ ผู้หญิงเขาไปกุนแล้ว ตาเถรกะแล่นเลย ต่อโก่หั้นละว่า หล่าไปเหยียบพื้นช้านะ เฮอ ไปจังไคละ

เรื่อง คายเป็นตาย

มีเจ๊กอะที่ก่อนนะ เคยไปเมาะ เจ๊กเองมันจะเดินน้อง ๆ ไล่ย้อมผ้าเมาะไล่ย้อมผ้า ก็มีเสื่อ ไล่โจรเอง ไล่โจรนะสามคนจีเลย หยุด จะเอาตังค้อะ ไม่อ้าวไม่มี เจ๊กเมาะ อ้าวไม่มอะเมาะ ควักมาได้มีบาทหนึ่ง เมื่อก่อนเมาะบาทเอง ไม่พอใจบอกว่า ถอดเสื่อ เอ้อ ไล่โจรบอกให้ถอดเสื่อ ถอดเสื่อเลย ถอดเสื่อ อ้าวกลับแล้วนะ เออเจ๊กนะบอก ไม่ได้เอากางเกงอีก เอากางเกง เจ๊กก็เหลือกางเกงใน ไล่กางเกงหุรุดนะ ยังเหลืออีกตัวจะเอาอีก แกะ โจรอะเข้าถอดกางเกง นี่มันก็นึกสนุกกันสามคนบอก มึงเล่นไอนั้นอะ จะให้เล่นตอปิดโดนะ ให้รูดขึ้นรูดลง มากับบอก หยุด ๆ รูดปะติทิง ๆ ๆ หยุดอีก แล้วนะซี แหมเล่นนานเอง ไปนาน ๆ บอก หยุด ๆ ๆ คายเป็นตายอ้าวไม่ยอมหยุด

เรื่อง ถูกลมอง

รถเมลิ้งไปจอดป้าย ป้ายก็มีคนใหม่ขึ้นมา ก็เดินหาที่นั่ง เบาะนั้นก็ไม่มี เบาะนี้ก็ไม่มี มีอยู่ที่กึ่งนั่งคู่เลยพอดีไอนี้ทะลึ่งเล่นตด ตดตังปาด ดั่งลั่นนะ คนก็หันมาทางเสียง ไอนี้ก็จ้องหน้าไอนี้ คนมานั่งใหม่จ้อง จ้องหน้า จ้อง ทำจ้องต่อว่านะ ไอนี้ก็หันซ้ายหันขวา มีคนแถมองมันทั้งนั้น มันก็บอก จันไม่ได้ตดนะ จันไม่ได้ตดนะ แล้วก็หันไปมองหน้าไอนี้ ไอนี้บอก ผมไม่ได้ว่าอะไรคุณนะ

เรื่อง ทัดดอกไม

นี่ก็ตาเถรนะ ตาเถรยายซี บวชอยู่ด้วยกันเมาะ นี่ก็อยู่แหม สององค์นั้นแหละ ฮืออยู่ว่าง ๆ ไม่รู้จะทำอะไรเมาะ เมาะก็นัดกันไปแหมป่าหญาคา หญาคา กำลังออกดอกแก่ คิคคูลิ เออ ป่าหญาคานะ หญาคาออกดอกแก่ ชาวเอง เดือนแปด ก็เล่นกันไปเล่นกันมา แหม ไล่พวกนี้เล่นกันไปไม่ได้นะ เป็อนเอง เล่นกันก็เป็อน นี่เณรนะ เณรฐานะ บอกว่าเมาะ ไล่ไปให้ไค้นะเดี๋ยต้องไล่ ตาเถรให้สนุกเลยวันนี้วันนี้จะไปไล่ตาเถรให้สนุกเลยวันนี้ วันนี้จะไปไล่หล่านะ เออ กำลังเล่นกันอยู่ ก็จะมีไปไล่เหล้างเมาะพอกำลังทำกันสนุกก็เมาะเมาะ อีต่อนทำกันก็ต้องมีเป็อน เริ่มเป็อนแล้วไซ

เมาะ ก็เอาเลยเนรก็ เอ้อว ๆ ตาเถรไม่มัวแล้ว กลัวเนรจะจำหน้าได้ วังเอง ไม่ได้สบงสเบิงอะไร ไม่ได้อยู่กะตัวแล้ว วังเลย ปรี๊ดเลยก็ห้อยตองแนง ๆ ๆ ไปเจอคอกหญ้าคาเรื่อย ไปเลยไอ้ตัวนี้จะเนาะ เปียกด้วย เป็นใจเล่า ไอ้ที่เปียกอะคอกหญ้ามันเป็นปุยก็เป็นใจเล่า คิดหุ้มขาวเลย วังไปไอ้โฮเป็นกิโละเลย กลัวเนรจะวังตามทันนะ ทอวังไปก็ ฮ่อ ๆ ๆ เหนื่อยเอง แหงะมองตัวเองฮ๊ะ แหมขาวโผล่เลยหน้า ชิบหาย โดดตบของตัวเองเต็มทีเลย โมโหจัดนะ ชิบหาย ภูวังเกือบตาย มึงเลือกตัดคอกไม้

เรื่อง ที่เค็ดหลวงคา

เรื่องมันก็มีอยู่ว่าที่วัด วัดนี้เนาะ จะมีครบ มีพระ มีเณร มีลูกศิษย์ มีตาเถร มียายชี ไม่พันตาเถรยายชีรักที่เนาะ เล่าไปเล่ามาไม่พันเสียที่ ตาเถรยายชีเนี่ย มีเยอะเหลือเกินมีครบ วันนั้นะ วัดใหญ่มาก เรื่องมันเริ่มอยู่ที่ว่า ตามธรรมดาเนี่ยพอหลังจากที่พระเสร็จจากจำวัด นอนเสร็จแล้ว จะต้องตื่นไหม้ย ตื่นขึ้นไปเสร็จก็ต้องไปเขาเรียกว่านั่งถาน นั่งถานคือขึ้นถานนะ ว่ากันตรง ๆ คือไปที่จะต้องไปชี้ว่าวันนั้นก็นั่งถานไปนั่งชี้กำลังเบ่งสบายใจก็มองซ้ายมองขวา ก็ไปเจอตรงข้างฝาเองนั่นแน่ มีกลอนเขียนไว้ท่อนหนึ่งก็อ่าน บวรชีเพราะรำรัก นั้นแน่ ชีเขียนไว้ บวรชีเพราะรำรัก พระต่อเลย ออกหักเพราะรักชี นั้นแน่เสร็จแล้วก็ไป พอเสร็จธุระก็ไป ไม่มีอะไรเนาะ เจ้าอาวาสก็มานั่งส้วม นั่งไปนั่งมามอง อ้าวบวรชีเพราะรำรัก ออกหักเพราะรักชี ภูนี่ก็แน่เหมือนกันนี่หว่าเอาละจะคว่ำถานได้ก็เขียนต่อเลย ภูบวรสิบห้าปีได้ล่อชีองค์เดียว

เรื่อง ผู้กล้าหาญ

มีเครื่องบินลำหนึ่ง มีผู้โดยสารมากมายเต็มลำเลย มีคนหลายประเทศรวมกันอยู่ มีพวกฝรั่ง จีน อินเดียญี่ปุ่น พม่า ไทย จีน ลาว ก็มากมายรวมอยู่ในเครื่องบินนี้ ขณะที่นั่งกันอยู่สบาย ๆ ก็มีเสียงจากประกาศว่า ผู้โดยสารทุกท่านโปรดทราบ เวลานี้เครื่องบินขัดข้อง ถ้ามีน้ำหนักยังไม่น้อยลง หรือไม่มีผู้โดยสารโดดลงไปหลาย ๆ คนแล้ว เครื่องบินจะตกแน่นอน ทุกคนฟังแล้วก็คิด เอ ทำไงดี เอ ทำไงดีฝรั่งคนหนึ่งก็ลุกขึ้นยืนว่า เพื่อความเจริญแห่งฝรั่งเศส เพื่อชาวฝรั่งเศสจงมีแต่ความสุข ว่าแล้วก็โดดจากเครื่องบินไปเลย เสียงประกาศก็ยังไม่หยุดอีกบอกว่ายังครับ ยังไม่พอตอนนี้เครื่องบินกำลังจะตกอยู่แล้ว ขอให้คนโดดลงไปอีกครับ ใครจะเป็นผู้กล้าหาญขอเชิญเลย ก็มีคนไทยยืนขึ้นว่า เพื่อกษัตริย์เพื่อประเทศจีน แล้วก็กระโดดไปทันที ก็มาถึงตาของคนไทยบ้างแล้ว เห็นว่านั่งอยู่ก็ไม่อยู่ในสภาพปกติว่าแล้วคนไทยผู้กล้าหาญก็ยืนขึ้นว่า ข้าขอทำเพื่อเอกราช เพื่อทดแทนพระคุณของพระองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ว่าแล้วก็ถีบพม่าตกเครื่องบินไป เครื่องบินก็ปลอดภัยจากติดขัดได้ บินได้สะดวก

เรื่อง เทียนแม่ชี

แม้ซีมีลูกศิษย์ มีลูกศิษย์ใช้ ก็ใช้แหลกลาญ ใช้ให้เขาเยี่ยวไปให้หมดตรวจอะ เป็นโรค
กษัยเนาะตรวจเยี่ยว ให้หมดตรวจเยี่ยวจะหายไม่หายก็ทิ้งเกียจไปหาหมอเอง แค่น้ำวัดเองอะ แม่
ซีไม่อยากรองวัด อะที่เนียก็เยี่ยวไปให้หมดตรวจ ซี้เกียจไปก็ใช้ศิษย์ ศิษย์นี้ก็จนจัดเหมือนกันเลยลูก
ศิษย์เราอะลูกศิษย์ แม่ซีอะ เล่นไปจนถึงร้านหมอเลย เล่นไปเล่นมา เล่นจนปวดเยี่ยวหกออะ เยี่ยว
แม่ซีไม่เหลือเลย เอ๊ หรือว่าจะเยี่ยวเอง กักแล้วไม่เหมือนเยี่ยวคนโตอะวังเลย โดนแม่ซีตำระมั่งเว้ย
ไปบ้านเลย เห็นกระโดนเยี่ยวแม่ ทอดิยังไม่ได้เท ก็ใส่ขวดกรอกไปเลย ไปทันทีเลย ไม่ให้ทันหก ไป
ให้หมอ หมอตรวจไปตรวจมา เอ๊ โรคกษัยหายไวจริงอนิจจาโลกนี้ไม่เที่ยงแท้เลย แม้แต่เทียนไขก็
ต้องได้

เรื่อง นักกีฬาไทย

เรื่องนี่เกิดขึ้นช่วง ๆ สนามกีฬาณะคริบ เป็นการคุยกันระหว่างนักกีฬาชาติต่าง ๆ เมื่อมาเจอกันก็คุยกัน ที่มาจากอเมริการก็คุยกันว่า ตนเองน่าจะเคยไปแข่งกีฬาโอลิมปิกมาหลายชาติแล้ว มิวนิคที่เยอรมันก็เคยไปมาแล้ว ที่ไหน ๆ ก็เคยผ่ายแทบทุกสนามเลยแหละ นักกีฬารัสเซียก็คุยว่า ตนเองนะ เป็นนักกีฬายกน้ำหนัก กีฬาโอลิมปิกนะ ไม่มีใครสู้ได้หรอก นักกีฬาญี่ปุ่นก็คุยให้ฟังบอกตนเองนะเป็นนักกีฬาวิ่งเร็วลมกรด ไม่มีใครสู้ฉันได้หรอกทุกสนามในโลกนี้ โอลิมปิกก็แข่งมาฉันแข่งมาหมดแล้ว นักกีฬาเกาหลีละคริบ ฝรั่งเศสคุยกันให้ลั่นเลยทีเดียวนะ เคยผ่านสนามโน้นมาสนามนี้มา เคยชนะที่นั่นมาเคยคว้าเหรียญทองที่โน่นมาที่นี้มานะ พอนักกีฬาไทยของเราพอนั่งฟังจนครบหมดแล้ว ก็เงยหน้าขึ้นคุยบ้าง เอาจี้ก็แล้วกัน ฉันเคยไปแข่งมาแล้ว้วยสนามที่เอ็งกล่าวมาทุกสนาม แต่อีกสนามที่ฉันไปยังไม่เคยมีใครมาเลยมีอีกสนามหนึ่ง พรรคพวกก็สงสัยใหญ่เลยจากอเมริการ ญี่ปุ่น รัสเซีย ฝรั่งเศส เกาหลีตามเลยบอก หะ ไทยแลนด์คุณไปแข่งที่ไหนมา โน่นฉันเคยไปวิ่งแข่งวิ่งลมกรดที่ดวงอาทิตย์มา้วย โอ๊ะ นักกีฬาญี่ปุ่นเดียเงเสียงลั่นเลยทีเดียวนะ เฮ้ยอะไรวะ มึงไปถึงดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์ไม่ไหม้ตายไปก่อนเรอะ นักกีฬาไทยยิ้มหัวเราะเยาะนักกีฬาญี่ปุ่นเลยทีเดียวนะ ปิดโธ่โธ่โธ่ มึงก็ไปตอนกลางวันสิ

เรื่อง ใบขับขี่

เรื่องมันเกิดขึ้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตากนะครับ ขณะที่ตำรวจกำลังตั้งด่านตรวจใบ
ทะเบียน ตรวจทะเบียนรถ ตรวจใบขับขี่ และทุกสิ่งทุกอย่างจะตรวจนะครับ ในการสัญจรบนท้อง
ถนนเพื่อความปลอดภัยก็มีไฮดรอนด้า รถฮอนด้าไปเตอร์รุ่นใหม่เลย วิ่งมาอย่างรวดเร็วเลยทีเดียวขึ้น
เขามา บีม ๆ เต็มที่เลย แต่ว่าไฮดรอนด้าเนี่ย ชักกันมาสยามคน คนจับคนนั่ง คนซ้อนอีกสองคน ขณะที่
จะผ่านด่าน ตำรวจก็กวักมือเรียก เฮ้ย ทำไมชักกันมามากจริงแล้ว ถ้ารถจะซ้อนนะจะซ้อนได้เพียง
คนเดียวเท่านั้นนะ ไฮหนุ่มแล้วนี่ก็ตอบ ฮือ บ่เป็นหยังดอกนาน รถเฮาแรงดี ซื่อใหม่แถมเป็นบีม ๆ
ดังลั่นเลยทีเดียว ตำรวจเอ๊ะ ชักยังงี้แล้วเนี่ย เดือนมันมันก็บอกว่ารถมันแรงดี มันซื่อมาใหม่ เหา

ยังงี้ก็แล้วกัน ที่มาสามคนมันผิดกฎจรรยาใหม่ คราวต่อไปถ้าจะซ่อนนะ ซ่อนคนเดียว เอาไหน
วันนี้ดูซิ ทะเบียนมีหรือยังรณะ ยังบ่มี เฮาเพิ่งซื้อมาใหม่แล้วไอ้คนขับละ มีงี้บ่ขับซึ่หรือเปล่านั้น
ไหนเอาใบขับซึ่มาดูซิ ไอ้หนุ่มแม้วทำหน้าเชอเลยทีเดียวยะบอกหระ มอหน้าเพิ่นที มอหน้า
ตำรวจที แล้วย่อนถามตำรวจบอก หา อันหยั่ง ใบขับซึ่เนะ มีหรือเปล่านั้นไอ้หนุ่มใบขับซึ่ ตำรวจ
ถามต่อ แม้วมันยังไม่เข้าใจละครับมันก็ถามตำรวจไปอีกบอกใบขับซึ่เนะดันมันเป็นจะได นาย
เรื่อง พระกับสาว

มีสาวกับพระ พระก็มาบิณฑบาตบ้านสาวทุกวัน มาพระก็เห็นสาว ๆ สวยคนนี้ไ่บาตรทุก
วันสวยจริงเลย ทำใจดีเว้ยนี้ จีบคนนี้ใจดี มาอีกสองวันบอกว่า นักร้อง ว่างี้สาว ๆ กลับมาบ้านเลย
เอ ทำไมพระว่ากูเป็นนักร้อง ทั้ง ๆ ที่กูไม่ได้เป็นนักร้อง นึกได้ อ้อ ว่ากู น้องรัก เดียวพุงนี้จะแก่เชิด
ตอนเช้าพระมามาอีกก็บอกว่า หลวงพี่ ๆ ใส่เมื่อหริก นี้พระก็กลับไปคิด คิด เอ มันว่าใส่เมื่อหริก
มันคืออะไร นี้พระก็คิดได้ อ้อ ใส่เมื่อหริก ก็สึกเมื่อไหร่ สึกเลยวันนั้นเตรียมตัวสึกมาบั้งสาวเลย
สาวถามหลวงพี่มาทำไมหลวงพี่สึกเมื่อไหร่ สึกมาทำไม ก็ตอบเลยตอบแบบจีบสาวเลย สีมาล้อทีก
เรื่อง พ่อตากับลูกเขย

พ่อตากับลูกเขยไปทำนา การไปทำนาไร ระหว่างทางก็ต้องลุยน้ำลุยท่ากันบางเป็น
ธรรมดา ระหว่างพ่อตากับลูกเขย ก็ลุยน้ำกันไป พ่อตานำหน้า พ่อตาก็กแหวกหญ้า แหวกพงขึ้นไป
แล้วก็คอยเตือนลูกเขยอยู่ข้างหลังว่า เฮ้ยเบา ๆ นะไอ้หนู ระวัง เพราะอาจจะมืพวกอสรพิษ หรือ
พวกต่อพวกแตนอะไรนี้มันชุมทำรังอยู่ ขณะที่เดินไปนั้น น้ำก็ลึกมากขึ้น ๆ พ่อตาก็กดลกไ่สูงสูงขึ้น
ๆ ลูกเขยเดินย่องตามหลังก็เห็นแล้วว่า พ่อตาชักจะโชว โชวของพ่อตามากไปหน่อยแล้ว โชวอะไร
ท่านคงคิดออก พ่อตานี้ห้อยโงะงะ ๗ เลยทีเดียวย บังเอิญเหลือเกินลูกเขยก็สูบนุหรีเดินตามไปด้วย
นึกว่ามันไ่พ่อตา คิดแก้งพ่อตาชักที่เป็นใจว่าแล้ว ขณะที่พ่อตาก้าวลงไปข้างหน้า ก็เห็นห้อย
ระย้าเลยทีเดียวย ลูกเขยก็ตัดสินใจเอาบุหรืจิ้มลูกธันฑะของพ่อตาเลยทีเดียวย ตัก ทันทิ พ่อตาก็กหัว
ซุนไปเลยทีเดียวยด้วยความตกใจ ภู่ดไปข้างหน้า แต่ก็ยังเป็นห่วงลูกเขย หันมาบอกอีก เฮ้ย ไอ้หนู
มีงี้ระวัง แหม่ ไ่รู้ว่าแดนหรือต่อล้อเข้าพ่อเข้าแล้วลูกเขย

เรื่อง พันชีเคียว

ก็มีเมืองอยู่เมืองหนึ่ง เมืองนี้เนี่ยมีสาวไ่ได้ จะต้องถูกข่มขืน ไ่ว่าผู้หญิงแก่แม่ม่ายอะไร
ผ่านไปต้องโดนจับข่มขืน นี้ก็มีคนแก่คนนึงหลงพลัดเข้าไป คนแก่เนี่ยพันหักหมด มีพันเหลือไ่เดียว
ก็ถูกไอ้พวกวัยรุ่นเลวร้ายนั้นจับข่มขืน คนแก่ก็บอกไอ้หนูอย่าทำยายเลย ยายแก่แล้ว อย่าทำยาย
เลย ยายแก่แล้วไอ้หนุ่มพวกนั้นก็ไ่ฟังแล้ว ไอ้พวกวัยรุ่นนั้นจะจับยายข่มขืนเลย ยายก็บอก ทำไม
พอแล้วโก้ ไอ้วัยรุ่นก็บอกยายมีพันไ่เดียวทีเดียวกัพอแล้ว ยายก็บอก ยัง ยังมีข้างในอีกไ่นี้

เรื่อง ที่เลี้ยงลง

ไอ้เลี้ยงนี่ชอบดูมวย มึงงานมีมวยที่ไหนวันแล้ววันอีก จะเข้าก็เข้าไม่ได้ บอก คนมีจริงเลย เข้าไม่ได้ ดูข้าง ๆ ก็ไม่ค่อยเห็น คนเต็มบังหมดเลย เวทีมวยมันก็อยู่ต่ำ เห็นต้นไม้อันหนึ่งเหมาะจะขึ้นไปดู นี่ก็ไม่มีใครเห็นกูแน่ ขึ้นไปได้พักเดียว มวยชกกันหมดยกเบิ่ง ก็ให้ที่เลี้ยงนักมวยให้นำไอ้เลี้ยงก็นั่งคอยมวยชก ก็นั่งคิดเรื่อย คุณันคุณีเพลิน ชักลิ้ม เสียงระฆังเริ่มยกใหม่ มั่ง สัญญาณเตือนนักมวยชกเริ่มขึ้น ไอ้เลี้ยงมัวคิดเพลิน คุณัน คุณี ไม่ได้ยินเสียงระฆัง ไม่ได้ยินอะไรทุกอย่าง เงียบไปแล้วอยู่ ๆ ก็มีเสียงโฆษกนักมวยตะโกนดังลั่น บอก ที่เลี้ยงลง จี๊นะ ไอ้เลี้ยงอยู่บนยอดไม้ คิดเพลินก็ละดัง ไอ้หาญอยู่บนนี่มึงยังเห็นกูอีก

เรื่อง พี่ตุ๊กกับพระน้อย

ในวัดแห่งหนึ่ง มีปี่ตู่อยู่ต้นหนึ่ง มีพระน้อยอยู่ห้าต้น วันหนึ่งพระน้อยเล่นยิงปืนกัน เล่นกันไปชกกันไปเหมือนในหนัง มีผู้รายมีตำหนวด ขณะตีเล่นอยู่ ปี่ตู่ก็เดินมาหัน ก็บอกพระน้อยว่า พระน้อยอย่าเล่นจะอัน มันปี่ดี มันเหมือนกับละอ่อนน้อย ๆ เหมือนกับบปใจพระ พอดีพระน้อยคนหนึ่งฮกออกมาจากคี่ชอน เอาปืนตีไล่เล่นกัน เอายิงปี่ตู่ บอก ปี่ตู่ตายบั้ง ๆ ๆ ปี่ตู่เล่นกันลง แล้วว่า ไอ้ยี่ปี่ตู่ตายแล้ว

เรื่อง พ่อตากับลูกเขย

มีอีกคนแหละ ไอ้คนนั้นะ ไอ้คนมันได้เมียใหม่ ๆ ไซ้เมาะ คราวนี้เมียก็หาบกระบุงตามตุ๊ดไปนากัน มันมีป่าไผ่ พ่อตาตามตุ๊ดไปห่าง ๆ คราวนี้เมียก็ปวดท้องซี้ ที่นี้ก็จริงนะปวดท้องซี้เมียปวดท้องซี้ก็แวะซี้เอง ไอ้นี้ก็เดินคุย แหม่ ชานี้ถ้าไม่ได้แก ข้าต้องผูกคอตายแน่ อะไรต่อมิอะไรไปเรื่อยเมาะ พ่อตาก็ก็นั่งกระชั้นชิด คราวนี้ก็ยืนเยียว คอยแข็งกะรานกาน ยืนเยียวไซ้ ๆ ๆ นี่ก็ว่าเมียอยู่ข้างหลัง เมียยังซี้ เมียไม่บอก พ่อตามหันก็หันไปตุ๊ดเลย นี่ ๆ เวลาจะหลงมันไปจี้ละ ไปเจอพ่อต้ามึงเอี้ยหงายหมา ไอ้โฮไม่ออกไม่เข้าบ้านแล้ว พ่อตาให้นาแถวมันถึงเข้ามา มันกลัวพ่อตาคูณะซี้

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้แนะและควบคุมพฤติกรรมของผู้น้อยอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดตากมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเพณีก๋วยสลาก

ประเพณีก๋วยสลากเป็นการदानก๋วยสลากเป็นประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยการจัดของไทยทานบรรจุในชะลอมใบเล็กๆ ของไทยทานที่ใส่ในชะลอมจะเป็นพวกอาหาร ขนมห ผลไม้ หรือของใช้อื่นๆ แล้วรวบรวมนำไปถวายพระที่วัด ไม่เฉพาะเจาะจงพระผู้รับ แต่จะถวายโดยการจับสลาก ดานก๋วยสลากจะทำกันในเดือนสิบ โดยจัดทำขึ้นเพราะ รักษาประเพณีเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ได้มีปัจจัยของใช้พอควรในสมณะเพศ จัดหา กองทุนและสิ่งของใช้ประจำวัด และเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีพร้อมเพรียงนหมู่คณะ

ประเพณีโกนจุก

พิธีโกนจุกสืบเนื่องมาจากพ่อแม่ที่มีลูกเป็นผู้หญิง เกรงว่าจะไม่ได้ทำบุญ จึงไว้จุกให้ลูก หรือลูกบางคนเลี้ยงขามากเจ็บ ไข้อยู่เสมอๆ พ่อแม่จึงไว้จุกให้เพื่อจะได้เลี้ยงง่าย พ่อแม่จะโกนผมรอบๆ ข้างนอกออกแล้วทำเป็นจุกไว้ตรงกลางกระหม่อม การทำจุกกลางกระหม่อมน่าจะเป็นเพราะตรงกลางกระหม่อมของเด็กมีหนังบาง หากปล่อยให้ไถ้นๆ อาจเกิดอันตรายได้ง่าย เช่น เป็นหวัด หรือถูกของแข็งกระแทกไปถึงสมองได้ เมื่อไว้จุกแล้วก็พอจะป้องกันอันตรายได้บ้าง

ประเพณีการเกิด

หลังจากเด็กคลอดมาแล้วก็จะนำไปอาบน้ำ ทาขมิ้น นำเด็กใส่กระดังง์ที่ปูผ้าไว้และนำผ้าเช็ดตัวมาวางไว้รอบๆ ขอบกระดังง์ จากนั้นผู้ทำพิธีหรือผู้อาวุโสจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ นำกระดังง์เวียนไปทางขวา 3 รอบ เพื่อเรียกขวัญเข้ามาสู่ร่างกายของเด็ก แล้วนำค้ายสีขาวมัดมือทั้งสองข้าง และทำพิธีสอบถามว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษคนใดมาเกิดเป็นเด็กคนนี้ หลังเสร็จพิธีผู้อาวุโสก็จะแจ้งแก่ญาติเด็กว่า ผู้ที่มากเกิดเป็นเด็กคนนี้คือใครในตระกูลที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับการนำรกของเด็กไปฝังนั้นจะนำไปฝังที่สูง เช่น จอมปลวกหรือเนินเขา เพราะเชื่อว่าจะส่งผลให้เด็กนั้นมีวาสนาดีสูงส่ง

ประเพณีการตายของชาวแม่สอด

การจัดงานศพจะขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ตายหรือญาติ ผู้มีฐานะร่ำรวยจะนิยมจัดงานศพหลายวัน ผู้มีฐานะยากจนจะจัดงานศพเพียงวันเดียว จึงมีตำนานที่ชาวบ้านชอบพูดเสียดสีมากกว่าการฝังศพ แล้วจะใช้ตานหาม มีความเชื่อเกี่ยวกับกรหามศพว่าได้บุญได้กุศลแรง ทำให้มีพละกำลังดี

ประเพณีการขึ้นวัด

แม้สอคมมีประเพณีที่น่าสนใจอีกประเพณีหนึ่ง คือ การขึ้นวัด ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ จะมีการเวียนไปตามวันต่าง ๆ ที่เป็นวัดท่า เพื่อนมัสการพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ประจำวัดนั้น ๆ โดยจะมีการกำหนดว่าจะไปวัดไหน ในวันพระไหน มีการเวียนกันไปทำบุญเป็นคณะ โดยศัทธาวัด จะเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารทั้งคาวและหวาน

ประเพณีการคายของชาวกะเหรี่ยง

เมื่อมีคนตายก็จะนำมาตั้งบำเพ็ญกุศลบนบ้าน การอาบน้ำศพ ใช้น้ำมะพร้าวผสมน้ำธรรมคา อาบให้สะอาด เชื่อว่าเมื่อเกิดใหม่ในชาติหน้าจะมีผิวพรรณหม่นจน สะอาดคุณ้ำมะพร้าว จากนั้นจะคลุมศพด้วยผ้าที่ทอมือเพื่อให้ญาติและเพื่อนบ้านมารคน้ำศพ โดยจะรดที่เท้าผู้ตาย และนำศพใส่ โลงไม้กระดานจุดเทียนที่ด้านศีรษะและด้านท้ายของโลงศพ โดยจุดเทียนติดต่อกันจนถึงวัน ฌาปนกิจกลางคืนจะมีการ ร้องจ๊อช หน้าศพเป็นภาษากระเหรี่ยง จนถึงเช้า โดยให้ชาย หมึงจับคู่ร้อง คินละ 3 คู่ เนื้อเพลงจะกล่าวถึงการชี้ทางไปสวรรค์ให้คนตาย

ประเพณีการทำบุญถนน

ประเพณีนี้ทำกันเมื่อบ้านเมืองเกิดแล้งมาก ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านก็จะไป กราบไหว้บนบานผี ขอให้ช่วย และมีการทำถนนกัน พร้อมกับสงเคราะห์บ้านไปพร้อมกัน ใครเกิด ปิไค ก็จะปั้นรูปสัตว์ปีกเกิดของคนเพื่อทำพิธีเวรทานประพรมน้ำมะกรูด น้ำส้มป่อย ไล่ผีที่ให้เคราะห์ ไป แล้วเอาสะดวกไปโยนทิ้งแม่น้ำ หลังจากสงเคราะห์คนสงเคราะห์บ้าน ทำบุญถนนแล้ว ฝนฟ้าก็ จะหายแล้งคนในหมู่บ้านก็จะมีความสุข จะทำช่วงเดือนเมษายน เพราะเป็นเดือนที่แห้งแล้งมากที่สุด

ประเพณีการบวช

ประเพณีการบวช ของชาวพบพระยังเป็นการเชื่อที่เหนียวแน่นของผู้เฒ่าผู้แก่ ว่า เมื่อลูก ราชอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ บิดามารดาก็จัดเตรียมการเข้าพิธีบวชซึ่งโดยหลักทั่ว ๆ ไป ส่วน ข้อปลีกย่อยบางอย่างที่แตกต่างกัน เช่น การเรียกขวัญนาคของอำเภอพบพระ จะใช้อาจารย์เรียก ขวัญนาคเป็นภาษาเหนือ โดยมีบาศรี ตั้งอยู่กลางพิธี เมื่อเรียกขวัญนาคเสร็จแล้วจะใช้กระเจกบาน เล็กปักเทียนขี้ผึ้งส่งให้ทุกคน ผลัดกันทำวนคล้ายเวียนเทียน 3 รอบ แล้วส่งคนอื่น ๆ ค่อยไป ถือเป็นการเวียนเทียนและบาศรีจนครบทุกคน

ประเพณีการปลูกบ้านสร้างเรือน

คนพื้นเมืองเกือบทุกอำเภอจะปลูกบ้าน โดยใช้วัสดุในท้องถิ่นคือ ไม้สัก การสร้างบ้าน ยังคงมีความเชื่อเก่า ๆ เช่น การดูฤกษ์ การตั้งเสาเอก การปลูกไม้มงคลในบริเวณบ้าน การเลือกทำเล ต้องไม่อยู่คนละฟากถนนกับบ้าน พื้นที่ต้องไม่มีบ้านบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ญาติอยู่กั้นกลางกับบ้านญาติ ของคนพื้นที่ที่จะปลูกบ้านต้องไม่มีจอมปลวก บ่อน้ำ คอไม้ใหญ่ ที่ตั้งครกกระเดื่อง ร่องน้ำ ทางเดิน

เกี่ยวรด ถ้าปลูกบ้านในบริเวณนั้นจะเจ็บป่วยไม่สบายเกิดโรคภัยตลอดไป การปลูกบ้านครั้งแรก จะต้องตั้งเสาเอก ทำพิธียกเสาลงหลุมเพื่อความเป็นสิริมงคล

พิธีการส่งเคราะห์

พิธีการส่งเคราะห์ จะทำกันได้ตลอดทั้งปี การส่งเคราะห์จะทำเพื่อปิดเป่าเสนียดจัญไร หรือสิ่งอุปาทาเพื่อมีความสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ส่งเคราะห์ คือการปิดเป่าเสนียดจัญไรหรือสิ่งอุปาทา สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายที่อาจจะตกแก่ผู้ป่วย ซึ่งเป็นความเชื่อว่ามีเคราะห์หรือเป็นลางสังหรณ์ว่าจะไม่ดีเชื่อว่าเป็นลางร้าย จึงมีการสะเดาะเคราะห์ให้หมดเคราะห์หรือพ้นจากสิ่งชั่วร้ายนั้นเสีย ประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวม้ง

ประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวม้ง จะมีหลักจากที่สิ้นสุดงานเก็บเกี่ยวข้าว ข้าวจะเป็นข้าวที่ปลูกตามขอกภูเขา ชาวม้งจะมีพิธีกินข้าวใหม่ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติกันของชาวม้งสืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทำเฉพาะในครอบครัวหรือในตระกูล แห่ง ของตนเอง ปัจจุบันนี้นิยมทำเป็นครอบครัว

ประเพณีกินข้าว

ประเพณีกินข้าว เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในเขตอำเภอบ้านตาก จนถึงปัจจุบัน กินข้าว เป็นพิธีกรรมซึ่งคนใน หมู่ของ (โคตรเค้าเครือเดียวกัน) มาชุมนุมเพื่อประกอบพิธีไหว้ผีเจ้านายที่นับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษหลายชั่วคนมาแล้ว แต่จะหมู่ของมีผู้หรือเจ้าที่มีชื่อแตกต่างกันไป จุมนุ่งหมอบเพื่อขจัดเสนียดจัญไรเสริมสิริมงคล

ประเพณีขึ้นธาตุวัดพระบรมธาตุ

ประเพณีขึ้นธาตุวัดพระบรมธาตุ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันต่อๆ กันมานาน จะมีประเพณีดังกล่าว 2 ครั้ง คือ ประเพณีขึ้นพระธาตุเดือน 7 ทางเหนือ หรือสงกรานต์ และเดือน 9 จะเป็นการ ทำนุสร สรงน้ำพระพุทธรูปต่าง ๆ และทรงน้ำพระภิรมย์สงฆ์ เพื่อเป็นความสิริมงคลให้กับตนเองและครอบครัวและญาติพี่น้อง และเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับเทพเบื้องบน ญาติ ผี ปีศาจ และขอให้คนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เจริญรุ่งเรือง และคอนกลางคืนก็มีกิจกรรมอื่น ๆ อีก เช่นการ แสคมหรสพโขน

ประเพณีดักบาตรหลวง

แม่สอคนในอดีต ประมาณ 60 ปีมาแล้ว ในช่วงประเพณีสงกรานต์และปอยส่างลอม (การบวชในฤดูร้อน) ออกพรรษาจะมีการดักบาตรเทโว หรือเรียกว่า ดักบาตรหลวง

ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวงหรืองานสมโภชใหญ่ ได้แก่ การฉลองถาวรวัตถุประจำวัน เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิสงฆ์ พระเจดีย์ หรือพระธาตุ เป็นต้น เป็นงานมหรสพ ที่ใช้เวลาจัดงานหลายวันมีประชาชนทั่วทุกสารทิศมาร่วมงานเป็นอันมาก

ประเพณีปีไหมลือขอ

ลือขอเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่มีในอำเภอพบพระ ในโอกาสวันขึ้นปีไหมลือขอเป็นเทศกาลที่สำคัญมากของชาวลือขอ เพราะเป็นช่วงที่สนุกสนานรื่นเริงที่สุดในรอบหนึ่งปีของชาวลือขอ อีกทั้งเป็นการเริ่มต้นของการเลือกคู่เพื่อแต่งงาน เทศกาลปีไหมลือขอจะจัดตรงกับช่วงเทศกาลตรุษจีน

ประเพณีการมัดมือ ของชาวกะเหรี่ยง

ประเพณีการมัดมือ เป็นประเพณีสำคัญของชาวกะเหรี่ยงที่สามารถจะทำให้คลอเคลียเวลา หากเกิดเจ็บป่วย คบใจหรือมีอะไรมากระทบกระเทือนจิตใจ รวมทั้งการเดินทางไกลห่างจากบ้านหรือการกลับบ้านการมัดมือใช้ด้ายสีขาวผูกที่ข้อมือทั้งสองข้างหรือผูกที่คอก็ได้แต่นิยมมากที่สุดคือผูกที่ข้อมือ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าเมื่อผูกด้วยด้ายแล้วจะปลอดภัย โชคดีเป็นมงคล และไม่มีผีวิญญูมาโฉบรบกวนได้อีก ทั้งทำให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว

ประเพณีมัดมือทั้งครอบครัว

ประเพณีมัดมือทั้งครอบครัว ก่อนที่จะลงทำนา ปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงยังทำอยู่ มีการมัดมือควาย มีกระสาย 2 ชั้น รูป เทียน มีฝ้ายเอาไปสวมใส่ที่เขาควาย ให้ข้าวต้ม หรือขนมหรือไก่ก็ได้ ก็ปีไหนข้าวเจริญงอกงามดี ก็มีความเชื่อว่าควายให้สีลให้พรวนแลข้าวอย่างดีจึงทำให้ปลูกข้าวได้ผลดี ประเพณีลองกระตงสายในเดือนพฤศจิกายน เป็นงานประจำปีของชาวจังหวัดตาก ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน โดยเริ่มมีการลองกระตงสายแห่งแรกในอำเภอบ้านตากแล้วแพร่หลายไปอำเภอใกล้เคียง โดยจะลองในช่วงเทศกาล ลองกระตง คั่วกระตงจะทำจากกะลามะพร้าว ส่วนไส้กระตงจะทำมาจากขี้ไต้กากมะพร้าวแห้ง ดินกา แล้วนำมาลอยในแม่น้ำปิง มีการแข่งขันกันภายในหมู่บ้าน ต่อมาเทศบาลเมืองตากได้จัดประเพณีที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทย และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดตาก

ประเพณีลองกระตงสาย

ในเดือนพฤศจิกายน เป็นงานประจำปีของชาวจังหวัดตาก ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน โดยเริ่มมีการลองกระตงสายแห่งแรกในอำเภอบ้านตากแล้วแพร่หลายไปอำเภอใกล้เคียง โดยจะลองในช่วงเทศกาล ลองกระตง คั่วกระตงจะทำจากกะลามะพร้าว ส่วนไส้กระตงจะทำมาจากขี้ไต้กากมะพร้าวแห้ง ดินกา แล้วนำมาลอยในแม่น้ำปิง มีการแข่งขันกันภายในหมู่บ้าน ต่อมาเทศบาลเมืองตากได้จัดประเพณีที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทย และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดตาก

ประเพณีวัดเมือค

วันเมือคเป็นวันคล้ายวันประสูติของพระนบิอัมหมัด ตรงกับวันที่ 12 รอบีสุลเอราล ในรอบปีหนึ่งๆชาวมุสลิมจะจัดให้มีประเพณีวันเมือค ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญจะทิ้งเสียมิได้

พิธีสะเคาะเคราะห์

เป็นพิธีที่มีการจัดขึ้นได้ตลอดทั้งปี สะเคาะเคราะห์ หมายถึง ความเชื่อที่ต้องการกระทำพิธีขจัดปัดเป่าสิ่งไม่เป็นมงคลต่าง ๆ ที่เจ้าของไม่ปรารถนา ให้หมดสิ้นไป ถ้าผู้ใดประสบกับสิ่งที่ตนไม่อยากจะเห็น ไม่อยากจะเป็น ไม่อยากรู้ ก็มักคิดว่าตนเองนั้นเคราะห์ร้าย การสะเคาะเคราะห์ จึงเป็นอีกทางหนึ่งทางด้านเสริมสุขภาพจิต ซึ่งการสะเคาะเคราห์นั้นแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทแล้วแต่สถานการณ์ว่าผู้ใดคิดว่าตนเองจะประสบเคราะห์กรรมชนิดร้ายแรงมากน้อย ตามที่ตนเองเชื่อและได้รับ และเป็นความเชื่อที่ว่า เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายที่เกิดขึ้นให้น้อยลงหรือให้หมดสิ้นไป

ประเพณีแห่บ้องไฟ

เป็นประเพณีแห่บ้องไฟ ที่อำเภอสามเงา จะมีการแห่ในงานประเพณี เช่น ฉลองโบสถ์ ศาลาการเปรียญ แต่เดิมเรียกว่า ฉลองวิหาร

พิธีบูชาเทียน

บูชาเทียน จะทันกันคามวัดหรือบ้านผู้ประกอบพิธี ในอำเภอเมืองตาก สามารถทำได้ตลอดปี เพื่อเป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต หรือเพื่อความสบายใจ หรือครบวาระเทศกาลตรุษปีใหม่ ถูกทำนวยทวยทัก เจ็บป่วย

พิธีฟาดข้าวให้แม่จื่อ

พิธีฟาดข้าวให้แม่จื่อนี้สืบเนื่องมาจากเค็กร่องไห้ไม่ยอมนอน พิธีฟาดข้าวให้แม่จื่อเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวบ้านที่สืบทอดค่อกันมานาน แต่ปัจจุบันนี้เราจะพบการฟาดข้าวให้แม่จื่อนี้ในครอบครัวที่มีปู่ ย่า ตา ยาย เป็นคนสูงอายุเท่านั้น

พิธีสืบชะตา

สืบชะตา เป็นการค่ออายุ หันจากภยันตรายทั้งปวง ทำได้ตลอดทั้งปี การสืบชะตากล้ายกับการสะเคาะเคราะห์ แต่พิธีสืบชะตามีขั้นตอนและวิธีการชากกว่ามีอุปกรณ่มากกว่า แบ่งเป็น 2 พิธี คือพิธีสืบชะตาหลวง คือ ทำกันทั้งครอบครัว กับพิธีสืบชะตาน้อย คือ ทำคนเดียว

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาตั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะตาชีวิต และโชคชะตา ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ในจังหวัดตากมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านแพทย์แผนโบราณ หมอนวดแผนไทย บ้านคำงิบา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

การพัฒนาความรู้และทักษะด้านการนวดแผนไทย นอกจากสมาชิกกลุ่มจะได้รับการฝึกอบรมจากวิทยากรของกระทรวงสาธารณสุข สมาชิกในกลุ่มยังมีการแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดทักษะการนวดรักษา ระหว่างกันเพื่อให้คุณภาพการให้บริการนวดมีประสิทธิภาพเป็นที่พอใจของลูกค้า

การสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน

การดำเนินงานของกลุ่มจะเห็นได้ว่ากลุ่มหมอนวดแผนไทยมีกิจกรรมหลายอย่างที่สามารรถขยายให้ใหญ่ขึ้นได้โดยการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงไปยังองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น การสร้างเครือข่ายกับองค์กรอื่นเป็นองค์กรแบบเดียวกันจะสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ในระหว่างสมาชิกในลักษณะปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้สู่เพื่อนสมาชิกด้วยกันหรือสร้างเครือข่ายกับองค์กรอื่น เช่น โรงพยาบาล หรือสถานีนอนมัยอื่น อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับกลุ่มหรือองค์กรอื่นที่ผลิตยาสมุนไพรก็สามารถนำสินค้ามาจำหน่ายในลักษณะการนวดเพื่อรักษาโรค การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น หากมีการวางแผนทำกิจกรรมให้สอดคล้องกันก็จะทำให้กลุ่มต่างๆ สามารถเพิ่มกิจกรรมและเพิ่มมูลค่าของกิจกรรมของกลุ่มในลักษณะต่างพึ่งพิงซึ่งกันและกันได้

การให้บริการลูกค้า

การให้บริการลูกค้าทางด้านการนวดแผนไทย จะเน้นในเรื่องความสะอาดของสถานที่ให้ถูกสุขลักษณะและนวดถูกต้องตามวิชาการ ราคาบริการถูก ค่าบริการนวดแก้ปวดเมื่อยและนวดเพื่อสุขภาพ คิด 50 บาทต่อชั่วโมง ประคบสมุนไพรคิดอีก 30 บาท อบสมุนไพรไทย 10 บาท การนวดฝ่าเท้าเฉพาะจุดจุดละ 20 บาท คุณนันทนา ใจยะสิทธิ์ กล่าวว่า ชาวบ้านที่มาเป็นหมอนวดเดิมไม่มีงานทำไม่มีเงิน แต่ปัจจุบันมีเงินเก็บและมีรายได้สม่ำเสมอ ฐานะดีขึ้นมาก

การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน

การให้บริการนวดแผนไทยแก่ลูกค้าได้ใช้สถานีนามขัณฑ์พระธาตุผาแดงเป็นที่ให้บริการ การบริการงานของกลุ่ม ดำเนินการโดยหัวหน้ากลุ่ม ได้แก่ นางพลู สายป่าน หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ดูแล และมอบหมายให้หมอนวดคนอื่นๆ ช่วยกันดูแลงาน และคุณนันทนา ใจยะสิทธิ์ ได้คัดเลือกชาวบ้านเข้าอบรมอีก 3 คน เพราะไม่เพียงพอค่อการบริการลูกค้า และภายหลังก็มีหมอนวดฝ่าเท้าที่ได้รับการฝึกอบรมตามโครงการมีชาวว่าสมทบอีก 1 คน ฉะนั้นจึงมีหมอนวดแผนไทยจำนวน 10 คน

องค์ความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน

การนวดแผนไทยของชุมชนบ้านค้ำกิบาด เป็นการรวมตัวของกลุ่มสตรีแม่บ้านตามโครงการนวดแผนไทย เพื่อแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของชุมชน ในการให้ยาแผนปัจจุบันมาเป็นการบำบัดด้วยการนวดแผนไทย และยาสมุนไพรของสถานีนามขัณฑ์พระธาตุผาแดง อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก โดยมีคุณนันทนา ใจยะสิทธิ์ หัวหน้าสถานีนามขัณฑ์เป็นผู้เริ่มโครงการ โดยการคัดเลือกชาวบ้านที่เข้าอบรมเรื่องสมุนไพรไทย ธรรมชาติบำบัด และการนวดแผนไทย จำนวน 20 คนโดยคัดเลือกเฉพาะผู้ที่มีความรู้ในการนวดเบื้องต้นและเต็มใจเหลือ 6 คน 2 ใน 6 เป็นหมอนวดพื้นบ้านมาก่อน จากนั้นก็เข้าอบรมหลักสูตรการนวดแผนไทย โดยกระทรวงสาธารณสุข

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านข้าวซ้อมมือ บ้านขบา

การพัฒนากลุ่ม / องค์กรชุมชน

บ้านขบาเป็นหมู่บ้านที่หน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้จัดกลุ่มทางสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ฉะนั้นจึงมีการจัดตั้งองค์กรขึ้น คือ กลุ่มจักสาน กลุ่มปุ๋ย กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของกลุ่ม อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดตาก ในการให้ทุน และให้เงินกู้จำนวน 60,000 บาทนำไปจัดซื้อข้าวเปลือกเก็บไว้ในถังฉางของหมู่บ้าน เพื่อเป็นทุนในการผลิตข้าวซ้อมมือออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่อง

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

การปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวเพื่อขังขีมาเป็นการผลิตเพื่อการตลาด ทำให้กลุ่มแม่บ้านต้องมีการปรับปรุงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ใหม่จากถุงพลาสติกหิ้ว มาเป็นพลาสติกบรรจุแบบใหม่ทันสมัย และความต้องการของตลาด และกลุ่มยังได้มีเช่าที่นาจากเพื่อนบ้าน 5 ไร่ เพื่อปลูกข้าวหอมมะลิเอง เพราะกลุ่มพิจารณาว่า ข้าวที่รับซื้อจากเพื่อนบ้านไม่มีคุณภาพ และเป็นการลดต้นทุนทำให้ได้กำไรต่อถุงเพิ่มขึ้น นราราชโยธิน ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านขบา กล่าวว่า ในบางครั้งการปรึกษาพิจารณาถึงการดำเนินงานของกลุ่ม ก็ทำกันในขณะที่ทำงานร่วมกันในท้องถิ่น การทำนารวม

ทำให้เน้นถึงความเป็นครอบครัวและการถ่ายทอดวัฒนธรรม ตกเย็นหลังเลิกเรียนลูกๆ ของสมาชิกจะมาที่โนนาร่วมพ่อแม่ค้าปลาปลุกข้าว เด็กที่ใคร่จะหัดขับรถไถเดินตาม

การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน

การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนกับองค์กรชุมชน เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการแลกเปลี่ยนเพื่อการผลิตกับภายนอกชุมชนยังมีข้อจำกัด เพราะกำลังอยู่ในช่วงการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม โดยการอบรมดูงานที่จัดโดยหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชนเสมอ นางสาวนราราชโยธิน ประธานกลุ่มได้เสนอโครงการเพื่อการพัฒนาของกลุ่มไปยังหน่วยงานอื่น ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านขบาได้รับการยอมรับในระดับจังหวัดว่าเป็นองค์กรชุมชนที่มีความแข็งแรงและมีผลงานเป็นที่ประจักษ์

กิจกรรมการตลาด

การผลิตข้าวซ้อมมือในระยะแรกเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายในงานกิจกรรมของจังหวัด และจำหน่ายในตลาดตัวเมืองจังหวัดตาก สำนักงานเกษตรจังหวัดตากได้ประชาสัมพันธ์ผลงานทางโทรทัศน์ช่อง 11 ทำให้กลุ่มมีจำนวนลูกค้าเพิ่มมากขึ้น ปัญหาทางการตลาดคือ เปอร์เซ็นต์ความชื้นของข้าวซ้อมมือ ทำให้ข้าวที่เก็บไว้นานมีเชื้อรา นับเป็นข้อจำกัดด้านการตลาดที่สำคัญ

กิจกรรมการผลิต

นอกจากกลุ่มจะปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อเป็นทุนในการผลิตข้าวซ้อมมือทั้งปีแล้ว การผลิตข้าวซ้อมมือในแต่ละวันจะจัดสรรแรงงานจากสมาชิกจำนวน 7 คน หมุนเวียนกันทำงาน สำหรับสมาชิกที่ว่างจะจักสานอยู่ที่บ้านคน ปัจจุบันกำลังการผลิตข้าวซ้อมมืออยู่ระหว่าง 8-12 ถุงต่อวัน สมาชิกจะมีรายได้เฉลี่ยวันละ 66-72 บาท

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมบ้านสระคอง

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

การตั้งสมประสงค์จากการผลิตเพื่อการยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าทำให้รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวบ้านสระคองมีลักษณะเฉพาะ คือ ฝีมือจักสานเรียบง่าย มีขนาดใหญ่ และราคาถูก เพื่อเป็นไปตามความต้องการของตลาดก็เกิดการขยายตัวไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลลูกกลางทุ่ง เกิดเครื่องมือจักสานประเภทต่างๆ ขึ้นมากมายทำให้เห็นถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานของชาวบ้าน

การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนในท้องถิ่นยังมีกิจกรรมจำกัดอยู่เพียงในกลุ่มของตนเองเป็นหลักเท่านั้น การสร้างเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การผลิต

การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนในท้องถิ่นยังมีกิจกรรมจำกัดอยู่เพียงในกลุ่มของตนเองเป็นหลักเท่านั้น การสร้างเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การผลิต วัสดุคืบ ให้แก่องค์กรอื่นและการช่วยเหลือกันในกิจกรรมการตลาดยังมีน้อย การพัฒนาหรือการสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่จะช่วยสนับสนุนกันทั้งในด้านการพัฒนาการเชื่อมโยงไปข้างหน้า และเชื่อมโยงไปข้างหลังดังกล่าวข้างต้นจะมีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

กิจกรรมการตลาด

ตลาดเครื่องจักสานของชาวบ้านสระดงที่ผ่านมาอยู่แค่ในจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้นได้ขยายวงกว้างออกไปทั่วทุกภาคของประเทศ โดยใช้ระบบขายตรงถึงผู้บริโภค ธุรกิจชุมชนเครื่องจักสานจึงก่อให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจอื่นด้วย นายขอบ โทณสังข์อินทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านสระดงยังกล่าวว่ายังได้รับเงินสนับสนุนของทางราชการ มาเป็นกองทุนกลุ่มจักสานบ้านสระดง โดยให้กลุ่มรับซื้อเครื่องจักสานไปลงทุนรับซื้อ กลุ่มรับซื้อภายในหมู่บ้านในปัจจุบันมีอยู่ 10 กลุ่ม ซื้อแต่ละจะหักเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 10 โดยร้อยละ 5 เป็นของผู้ผลิต ร้อยละ 3 เป็นของผู้รับซื้อ และร้อยละ 2 เข้ากลุ่มจักสาน หนึ่งปีจะมีการประชุมเพื่อจัดสรรเงินปันผล ชาวบ้านบางรายได้รับปันผลสูงถึงปีละ 7,000 บาท อีกทั้งยังมีผู้ซื้อคนกลางมารับหรือแบ่งซื้อเครื่องจักสานจากชาวบ้าน โดยแต่ละครั้งจะเสนอเปอร์เซ็นต์เพื่อเพิ่มให้แก่ชาวบ้าน

กิจกรรมการผลิต

การผลิตหรือการจักสานของชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำโดยสตรี จะมีผู้ชายจักสานอยู่บ้างเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น หน้าที่หลักของผู้ชายก็คือประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนและออกไปหาวัสดุคืบมาใช้ในการจักสาน บางครั้งต้องไปซื้อไม้ไผ่จากหมู่บ้านอื่นเพราะไม่มีมาตรการปลูกต้นไม้เอง เรื่องเงินทุนในการจักสานใช้เงินทุนน้อย และเครื่องจักสานมีความต้องการของตลาดมาก จึงทำให้มีเงินหมุนได้เพียงพอ

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักรสาน

บ้านสระดง สภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ทำให้ผลผลิตของข้าวและพืชไร่มีปริมาณต่ำ บ้านสระดงเป็นหมู่บ้านจักสาน ทุกครัวเรือนจะมีอาชีพจักสานเกือบจะเป็นอาชีพหลักเพราะรายได้ส่วนมากมาจากการจำหน่ายเครื่องจักสาน การจักสานของหมู่บ้านมาจากการถ่ายทอดวิธีการจักสานจากผู้อาวุโสสูง นายแกละ ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้สืบสานมารคเครื่องจักสาน และสืบทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าชุมชนแม่คาว การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน

กำนันสม อุดคัง หรือทั้งผู้ใหญ่นบ้านทุกหมู่บ้านและชาวบ้านประมาณ 300 คน ได้ดำเนินการออกสำรวจพื้นที่ป่าและแคว้นที่ดินไม้ด้วยสีแดง พร้อมฝังหลักแนวเขตป่าชุมชน ทำให้ชาวบ้านผู้บุกรุกป่าร้องเรียนต่อนายอำเภอแม่สอดว่ากำนันยึดที่ดินทำกินของคนไปเป็นป่าชุมชน จึงทำให้เกิดการเปิดเวทีประชุมชาวบ้านขึ้น โดยที่ประชุมมีมติว่า ผู้มีใบ ภบท.5 หรือ สก.1 และมีเอกสารการเสียดินระหว่างปี 2528-2534 จึงจะมีสิทธิ์จับจองที่ดินทำกินต่อไป โดยไม่ถือเป็นการบุกรุกป่า

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ปีพ.ศ. 2534 นายบุญปิ่น ละน้อย เข้ามาดำรงตำแหน่งกำนันตำบลแม่คาวแทนนายสม อุดคัง นายบุญปิ่น ได้สืบเจตนารมณ์การอนุรักษ์ป่าชุมชนต่อไป โดยร่วมมือกับผู้ใหญ่นบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 15 คน ได้ประชุมร่วมกันวางระเบียบและกฎเกณฑ์เรื่องป่าชุมชนซึ่งถือเป็นรากฐานการอนุรักษ์ป่าชุมชนแม่คาว

การสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน

ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเกิดป่าชุมชนแม่คาวคือหน่วยงานราชการ คือ อำเภอแม่สอด และป่าไม้เขตตาก เข้ามาสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าเบญจพรรณดั้งเดิมไว้ ระยะต่อมา กองทัพบกภาคที่ 3 ได้สั่งเจ้าหน้าที่เข้ามาอบรมกลุ่มราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า จำนวน 60 คน และในการจัดกิจกรรมปลูกป่าอีก 10,000 คน นอกจากนั้นป่าชุมชนแม่คาวยังเป็นแหล่งศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนในความคิดเห็นจากหลายหน่วยงาน เช่น รัฐวิสาหกิจ สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อการเกิดป่าชุมชนคือ การรวมตัวของผู้นำทางการทุกหมู่บ้านอย่างเข้มแข็ง

องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตำบลแม่คาว อำเภอแม่สอด ประกอบด้วย 6 หมู่บ้านซึ่งหมู่บ้านทั้งหมดถูกระงับตัวรวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ชาวบ้านแม่คาวประกอบอาชีพทำไร่ ทำนาเป็นอาชีพหลักและเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักของชาวบ้าน ในทางด้านการศึกษาค้นคว้าได้ของชุมชนเป็นป่าเบญจพรรณ สมบูรณ์ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าตามธรรมชาติ สภาพป่าระยะหลังจึงมีลักษณะเสื่อมโทรม อีกทั้งยังมีนาทูนได้เข้ามากรวดซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียงป่า ทำให้ชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางป่า จนป่าเสื่อมโทรมเหตุการณ์บุกรุกป่าดั้งเดิมทำให้ชาวบ้านที่มองเห็นค่าของป่าจำนวนหนึ่งได้เข้าร้องเรียนต่อ นายเปาเปี้ยสุ ผู้ใหญ่นบ้านหมู่ 6 บ้านคอนไชย นายเปา ได้แจ้งนายสม อุดคัง กำนันตำบลแม่คาว ได้รายงานเหตุการณ์ต่อนายพลชัย เมืงมวัฒนะ นายอำเภอแม่สอดทำการแก้ปัญหาการบุกรุกป่า ร่วมกันกับชุมชนและหน่วยงานราชการ คือ การประกาศกันแนวเขตป่า และห้ามชาวบ้านบุกรุกป่าอีกต่อไป

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดตากมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การคิดชิง

ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของภาคเหนือ ซึ่งมีรูปร่างคล้ายกีตาร์ มีสาย 4 สาย จะใช้เขาควางบางหรือผิวไม้ไผ่ที่เหนียวและบาง เขาจะใช้ตีพร้อมกันเป็นวง วงหนึ่งจะมี 2-3 ซึ่ง เพลงที่ดีจะมี เพลงประสาธสร้อย เพลงปู้ปึง จะนำไปแสดงในงานปอย เช่น งานบวช งานแต่งงาน จะสร้างความสนุกสนานให้กับงาน ต้องเล่นร่วมกับขอ การร้องเป็นการร้องเกี่ยวกับ ถ้าไม่ขอเกี่ยวกับก็จะขอเรื่องราวเจ้าสุวรรณา ซึ่งจะใช้ผู้ร้อง 1 คน ผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ หรือช่วยกันร้องก็ได้ ถ้าคนขอมิปฏิบัติไหวพริบดี อาจจะขอสด

การเดินแคน

การเป่าแคนและเดินประกอบจังหวะในทำนองๆ เป็นศิลปะดั้งเดิมของชาวม้ง โดยจะเดินเดินดอยหน้าดอยหลัง เหวี่ยงตัวไปมา คีลังกาและกระโคดทำต่าง ๆ โดยจะมีผู้เป่าแคนและตีกลอง ซึ่งทำจากท่อนไม้ใหญ่เป็นการประกอบจังหวะ ผู้แสดง เป็นผู้ชายที่มีความสามารถในการเป่าแคนและเดินทำต่าง ๆ ได้โดยใช้ผู้แสดงเพียง 1 คน แสดงบริเวณลานคันทน์บ้านของผู้ตาย เพื่อเป็นการเรียกวินญาณและส่งวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุรวงสวรรค์

การเดินละครกะเหรี่ยง

การเดินละครกะเหรี่ยงนั้นดัดแปลงมาจากท่ารำ โดยปรับปรุงท่าเดิน ท่ารำ ให้แตกต่างกันไป ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการรำ คือวงมโหรีของพม่าทั้งหมด ปัจจุบันได้ลดจำนวนเครื่องดนตรีลงเหลือเพียงไม่กี่ชิ้น อุปกรณ์ ใช้กลองสองหน้า ฉิ่งวง ปี่พม่า ไม่ปรบ จะเล่นเมื่อมีเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ งานบุญ งานบวช ก็จะบรรเลงดนตรี คนที่ไปร่วมงานก็จะเดินรำรำ โดยผู้หญิงแต่งตัวผ้าถุงกรอมเท้า คอชายขาวออกไป อีก 1 เมตร ผู้ชายสวมโสร่งและเดินท่าทางไปมา ความจังหวะดนตรี มีการร้องเพลงออกเสียงประกอบไปด้วย

การละเล่นพื้นเมือง (จ๊อย)

การจ๊อยของตำบลบ้านนาเดิม อำเภอสามเงา จะจ๊อยในการลงแขกค้ำข้าวคอกกลางคืน ซึ่งจะมีผู้มาช่วยลงแขกตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป การเล่นจ๊อยจะมีตัวผู้ชาย 1 คน ขวนเชิญผู้หญิงจ๊อยหรือต่างคนต่างจ๊อย เป็นการเกี้ยวกันหรือจีบกัน ผู้เล่นจะมีมากกว่า 1 คู่ ก็ได้ เมื่อชายได้จ๊อย 1 วรรค ลูกคู่จะรับว่าเขย การรับจะรับเป็นระยะ ซึ่งจะมีทั้งเสียงสูงและเสียงต่ำเป็นจังหวะ การจ๊อยจะจ๊อยกันจนกว่าข้าวในลานที่ตีจนหมดก็จบกัน แต่ถ้ามีลานอื่นอีกก็จะชวนไปช่วยลงแขกลานอื่นเพื่อจ๊อยต่อ

การเล่าคำว

การเล่าคำว คือ การใช้เสียงในการเดินทางไปเข้าป่าหรือ คัดฟันในป่าหรือบ่าว ที่เดินทาง เปลี่ยวที่เขวบ้านสาวคอนกลางคืน ใช้เสียงเป็นเพื่อนหรือบางทีไปตัดไม้รวกล่องตามแม่น้ำก็จะมี การเล่าคำว เป็นคำประพันธ์ของชาวเหนือ 1 วรรคจะมี 3-5 คำ ซึ่งสัมผัสและคล้องจองกัน เช่น สลิด สันฐาน บัวบานกาบช้อย นางงามคอกสร้อย กาบช้อยหลงปี หมอท้าวราณีมนุชย์ร่วมห้อง เป็น 1 บท การแสดงฉีกวี

เป็นการแสดงของกะเหรี่ยงซึ่งเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงทุกคน ถือว่ามีความสำคัญมาก นิยมเล่นแสดงกันในงานเทศกาลต่างๆ และงานศพ การแสดงฉีกวี ประกอบด้วยท่ารำ บทร้อง การกระทบไม้และดนตรีประกอบ โดยผู้แสดงจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น การแสดงจะมีผู้ถือไม้ไผ่ยาวประมาณ 1.5 เมตร คู่ละ 2 ลำ อาจจะมี 3 คู่หรือ 5 ก็ได้ โดยผู้ถือไม้ กระทบกันในทำนองเกาะ ไม้ตามจังหวะเดินของผู้แสดง ซึ่งจะร้องและเดินทีละคน โดยมีเสียงกลอง รัวจังหวะให้สัมพันธ์กับการเดินและการกระทบไม้ ก็จะขึ้นขึ้นกระทบไม้ในระดับสูงที่ผู้เดินใช้ จังหวะหลบหลีกไปมา บางครั้งการกระทบไม้มีทั้งระดับเท้าและระดับสูงที่ผู้เดินใช้จังหวะหลบ หลีกไปมาบางครั้งการกระทบไม้มีทั้งระดับเท้าและระดับศีรษะ ผู้เดินต้องเดินให้ได้จังหวะที่แม่นยำ มิฉะนั้นอาจจะได้รับบาดเจ็บได้ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้แสดงจะมีความชำนาญมาก สามารถเดินได้จังหวะ และกระทบไม้ ทั้ง 3 คู่หรือ 5 คู่พร้อมกันไป

การแสดงชุดสายสัมพันธ์

ชาวกะเหรี่ยง เป็นชาวไทยภูเขาบนพื้นที่ราบสูง ในจังหวัดตาก อาศัยอยู่ในอำเภอแม่ระมาด ถึง 35% ของประชากรทั้งหมด เรียกตัวเองว่า ปากญอ ยังคงดำรงขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูด และวิถีชีวิตแบบบนผืนของตนเอง ดังนั้นการแสดงที่สื่อออกมาจะเน้นความงามของน้ำ ธรรมชาติ ภูเขาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เพลงสายสัมพันธ์ สื่อถึงความสามัคคี โดยใช้ชื่อของผู้แสดงเป็น สัญลักษณ์ ใช้ผู้เล่นจำนวน 12 คน ผู้ร้องเพลงและเล่นเครื่องดนตรีประกอบจำนวน 15 คน การ แสดงในช่วงแรกผู้เล่นทั้ง 12 คน จะพันเชือกเข้าหากัน มีลักษณะคล้ายเปียชม สื่อถึงความสามัคคี การแสดงพ่อนเงาะ

ประวัติความเป็นมา ในสมัยโบราณการต่อสู้ต้องใช้ศิลปะต่าง ๆ ทั้งมือเปล่าและดาบ ต่อมา มีผู้นำทำการต่อสู้มาประกอบดนตรีพื้นบ้านเป็นทำรำเงาะ จำนวนผู้เล่นตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ผู้เล่นจะ ทำท่าการต่อสู้แบบภาคเหนือ โดยมีเสียงกลอง ฉิ่ง ฉาบ ประกอบจังหวะ และจะแสดงท่าทางต่าง ๆ เป็นกระบวนท่าอย่างสวยงาม บางครั้งก็ใช้รำดาบพ่อนเงาะ โดยใช้ดาบ 2 มือ คล้าย

การรำดาบ

การแสดงละครขอ

คนไทยพื้นราบที่เป็นคนพื้นเมือง มีศิลปะการละคร คือ ละครพื้นเมือง ซึ่งประกอบด้วยผู้ร้อง ซึ่งมีทั้งชายหญิงร้องได้ตอบกันด้วยฉ้อยคำ คำขอ เป็นที่สนุกสนาน บางครั้งมีเนื้อความไป

ในทางกีฬาวาราสักัน บางครั้งเป็นบทร้องคำสอนเตือนสติให้ประพฤตินอยู่ในศีลธรรม และ บางครั้งก็แสดงเนื้อหาเป็นลักษณะละครบันเทิงใจ คำร้องของละครชื่อนั้นจะร้องและพูดเป็นภาษา เหนือด้วยถ้อยคำคล้องจองมีมุขตลกสอดแทรกเป็นช่วง ๆ อีกทั้งคำร้องจะกล่าวตรง ๆ บางครั้งพูด จะหยาบโลนแต่ก็เป็นทีที่สนุกสนานครึกครื้นของชาวบ้าน

การเล่น ขว้างไม้

เล่นขว้างไม้ ก็คือการเล่นซ่อนหาในปัจจุบัน ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น จะมีคนขว้างไม้ 1 คน เป็นคนหาวิธีการเล่น โดยคนขว้างไม้ไปไกลพอสมควร แล้วเดินไปเก็บระหว่างที่เดินไปเก็บไม้ ผู้ เล่นจะวิ่งไปซ่อนตัวคนขว้างไม้กลับมาจะเคาะไม้ให้สัญญาณก่อน แล้วจะเดินไปเสาะหาผู้เล่นทีละ คน เมื่อหาเจอ 1 คน ต้องรีบวิ่งมาเคาะไม้ ก่อนที่จะหาคนต่อไป คนที่ถูกหาเจอคนแรกจะเป็นคน ขว้างไม้ต่อไป แต่ถ้ามีคนแอบอยู่มาเคาะไม้ก่อน ก็จะต้องเป็นคนขว้างไม้ต่อไป

การเล่น ขี่คู่กลางนา

ผู้เล่นนั่งล้อมวง โดยมีคนหนึ่งนอนหมอบอยู่กลางวงเอามือปิดตาไม่ให้เห็นอะไร คนอื่น ๆ จะเอามือวางบนหลังของคนกลาง แล้วร้องเพลงขี่คู่กลางนาจนจบ แล้วเอามือออก คนใดคนหนึ่งจะเป็นผู้เก็บไม้หรือวัตถุไว้ในกำมือจากนั้นทุกคนจะต้องกำมือซ่อนไว้ข้างหลังตนเองให้คนกลางทาย ว่าไม้หรือวัตถุนั้นอยู่ที่ใคร ทุกคนจะต้องพยายามทำสีหน้าของตนเองไม่ให้มีพิรุณจับได้ เมื่อคนทาย ทายถูก คนนั้นจะต้องมาเป็นคนกลาง แต่ถ้าทายไม่ถูกคนนั้นจะต้องเป็นคนกลางต่อไป แล้วเริ่มต้น ใหม่ เล่นกันเช่นนี้เรื่อยไป

การเล่น จำใจ

เด็ก ๆ จะนั่งล้อมวงกันวางมือคนละข้างหรือทั้งสองข้างก็ได้ คนใดคนหนึ่งจะเป็นผู้จับนิ้ว มือ ผู้เล่นพร้อมกับร้องเพลง จำใจ พองบเพลงที่นิ้วของใครหรือมือของใคร คนนั้นจะต้องนับนิ้ว หรือชักมือออก ใครหมดก่อนเป็นผู้ชนะส่วนคนอื่นจะเดินต่อไปจนหมด แล้วจึงเริ่มเล่นใหม่

การเล่น จีโป่ง

ปัจจุบันไม่ค่อยมีการเล่นกันแล้ว ไม่มีอุปกรณ์ จะแบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่ายเท่า ๆ กัน ไม่จำกัด จำนวน และมีคนกลาง 1 คน เป็นผู้จีโป่ง นั่งอยู่ตรงกลางระหว่างทั้งสองฝ่าย ซึ่งอยู่ห่างกันพอสมควร โดยทั้ง 2 ฝ่ายตกลงกันก่อนว่าฝ่ายใดจะออกมาก่อน ฝ่ายที่ได้ออกมาก่อนส่งตัวแทน 1 คน มากระซิบคนกลางว่า ให้จีโป่งใครคนใดคนหนึ่ง โดยระบุชื่อของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งจะสลับกัน ออกมาทั้งสองฝ่าย ถ้าคนที่ถูกระบุชื่อออกมา คนกลางก็จะมีมือไปหาคนนั้น แล้วพูดว่า โป่ง และเป็น ฝ่ายแท้ ฝ่ายแท้ต้องให้อีกฝ่ายจีหลังไปกลับ 1 รอบ

การเล่น ตะบุง

ผู้เล่นทั้งหมดต้องอยู่ในวงกลม โดยให้ผู้เล่นคนหนึ่งเป็นคนตบุง ใช้ฝ่าปิดตาถือพัดสำหรับ ตบุงยืนอยู่ตรงกลาง คนอื่น ๆ จะเป็นตุง เริ่มเล่นโดยตุงจะต้องเข้าไปใกล้ ๆ คนติบุง แล้วส่งเสียงวี้ ๆ ๆ ๆ คนติบุงก็จะใช้ไม้ไล่ติบุงให้ถูก ตุงก็จะต้องคอยหลบให้ทันอย่าให้ติบุงตัว ถ้าตุงตัวไหนถูกติบุง

จะต้องออกจากวงคนตีbungจะต้องไล่ตีจนกว่าbungจะหมด คนสุดท้ายที่เหลือจะเป็นผู้ชนะ และเป็นbungตัวต่อไป

การเล่น ตามฉันทมา

ผู้เล่นทุกคนยืนล้อมกันเป็นวงกลม มีผู้เล่นคนหนึ่งยืนตรงนอกวง เริ่มเล่นโดยผู้เล่นที่อยู่นอกวง วิ่งไปรอบ ๆ วงแล้วแตะหลังคนใดคนหนึ่งที่อยู่ภายในวง และพูดว่า ตามฉันทมา ผู้ที่ถูกแตะหลังต้องวิ่งไปรอบวงโดยวิ่งสวนทางกันกับคนแรก เมื่อวิ่งมาพบกันก็จะจับมือกันให้แน่น แล้วเอนหลังออกหุนตัวไปวงโดยวิ่งสวนทางกันกับคนแรก เมื่อวิ่งมาพบกันก็จะจับมือกันให้แน่น แล้วเอนหลังออกหุนตัวไปแตะหลังคนอื่นต่อไป เล่นในลักษณะนี้ไปจนกว่าจะยุติการเล่น

การเล่น ตีกบ

ผู้เล่นจับไม้สั้น ไม้ยาว ใคร ได้ไม้สั้นเป็นผู้ตี เริ่มเล่นโดยผู้ตีต้องใช้ฝ่าปีคดาขึ้นตีฝ่าที่จะต้องใช้ตี ผู้เล่นที่เหลือจะเป็นกบ ทั้งหมดจะยืนอยู่ในวงกลมห้ามออกนอกวง ถ้าออกจะต้องให้มือหรือขาข้างใดข้างหนึ่งอยู่ในวง ถ้าออกหมดทั้งตัวจะต้องเป็นผู้ตีแทน กบจะร้องฮีบ ฮีบ คนตีจะเดินเข้าไปตีพอกคนตีเข้าใกล้ กบจะหยุดร้อง กบตัวอื่นจะร้องแทน กบจะกระจายกันอยู่รอบ ๆ วงคอยหลบไม่ให้คนตีตีถูก ถ้าตีถูกกบตัวไหน กบตัวนั้นจะต้องมาเป็นคนตีแทน พอกคนตีเหวี่ยงฝ่าตี กบจะต้องหลบให้หัวองไว้มิฉะนั้นอาจจะถูกตีได้

การเล่น ตีจับ

ผู้เล่นต้องแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ๆ ละเท่า ๆ กัน มีเส้นแดนตรงกลางแบ่งเขตของทั้งสองฝ่าย เริ่มเล่นโดยตัวแทนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งวิ่งเข้าไปในแดนของฝ่ายตรงข้ามพร้อมทั้งร้อง ตี.....และไล่แตะคนใดคนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้ คนที่ถูกแตะจะต้องไปเป็นเชลยอยู่ในแดนของผู้แตะ ขณะเดียวกันฝ่ายที่ถูกไล่แตะจะพยายามจับคนร้องไว้ให้แน่นจนกว่าจะหมดเสียงร้อง ถ้าหมดเสียงร้องจะถือว่าแพ้ ต้องเป็นเชลยอยู่ฝ่ายนั้น ถ้าไม่ถูกจับตัวเมื่อแตะเชลยได้แล้วจะต้องวิ่งกลับแดนตัวเองก่อนเสียงจะหมด แล้วอีกต้องวิ่งไปข้างสลับกัน ในระหว่างที่วิ่งไปแตะฝ่ายตรงข้ามนั้น ถ้าพวกคนเป็นเชลยอยู่แดนนั้นต้องพยายามเข้าไปช่วยโดยการไปแตะมือ แต่จะต้องคอยหลบอย่าให้ฝ่ายนั้นจับตัวได้ ถ้าฝ่ายไหนเหลือผู้เล่นน้อย ฝ่ายนั้นจะเป็นผู้แพ้

การเล่น แมวกินไก่

ให้ผู้เล่นคนหนึ่งเป็นแมว อีกคนหนึ่งเป็นแม่ไก่ ที่เหลือเป็นลูกไก่ คนตัวเล็กสุดจะเป็นลูกเจี๊ยบ ให้แม่ไก่ขึ้นประจันหน้ากับแมว มีลูกไก่ยืนเกาะเอาแม่ไก่คอ ๆ กัน ท้ายสุดจะเป็นลูกเจี๊ยบ แมวจะไล่จับลูกเจี๊ยบและลูกไก่ แม่ไก่ต้องพาลูกหลบหนีให้พ้นจากแมว แมวต้องพยายามไล่ตะครุบลูกเจี๊ยบให้ได้ เมื่อลูกเจี๊ยบถูกแมวจับได้ จะต้องออกจากการเล่น ต่อไป แมวก็จะไล่ตะครุบลูกไก่ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมด แล้วจึงเริ่มต้นเล่นใหม่โดยผลัดกันเป็นแมว แม่ไก่และลูกเจี๊ยบ

การเล่น แข่งเสา

คล้ายกับการเล่นนกระจอกแข่งวังในปัจจุบัน ใช้เสาเรือนเป็นอุปกรณ์ เนื่องจากในอดีตคนนิยมสร้างบ้านแบบมีใต้ถุนสูง และมีบริเวณกว้างขวางเป็นที่เล่นได้มาก ถ้าผู้เล่นมี 6 คน ก็ต้องกำหนดใช้เสาเรือน 6 ต้น แล้วให้สัญญาณเปลี่ยนกัน

หุ่นกระบอกไทย

การแสดงหุ่นกระบอก ของคณะสังวาลย์ศิลป์ นั้นตัวหุ่นจะประดิษฐ์ขึ้นเอง ได้แก่ ตัวพระ ตัวนาง ชกษ์ ฤาษี เทวดา ฯลฯ โรงหุ่นกระบอก -จาก นางสาวขลิ่วว่า ในสมัยก่อนนั้น ถึงแม้ว่าจะท่วม โรงหุ่นกระบอกก็ยังเล่น จากที่ว่าจะเป็นจากท้องพระโรง คนครีและเพลง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกนี้ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า อันได้แก่ ระนาด กลองทัด ฉิ่งวง ปี่ ตะโพน ฉิ่ง กรับ และเครื่องดนตรีที่ขาดเสียมิได้คือ ซออู้ ซึ่งใช้บรรเลงประกอบการร้อง แต่ก่อนนี้ไม่มีไฟฟ้าจะต้องใช้ตะเกียงเจ้าพายุ นักร้อง คนบอกบท ของคณะสังวาลย์ คือ อาจารย์ พรพิชญ เพชรไพฑูรย์ ผู้บอกบทจะมีความสำคัญมาก ส่วนคนร้องเพลงหุ่นกระบอกก็คนเชิดหุ่น

เพลงฉ่อยพื้นบ้านจังหวัดตาก

เป็นเพลงพื้นบ้านที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันมานานมากที่สุดประเภทหนึ่งคือ เพลงฉ่อย หรือบางท้องถิ่นเรียกว่า เพลงวง ตามลักษณะการขึ้นถ้อยมวงเล่นเพลง บางท้องถิ่นเรียกว่า เพลงฉ่า เพราะบทรับของลูกคู่คือ เอชา ช่า ฉ่า ชานอยแม่ ในจังหวัดตาก ก็ปรากฏว่าพบการเล่นเพลงฉ่อยเหมือนกัน เพลงฉ่อยที่พบนี้ปรากฏในท้องที่บ้านสระคดุง ตำบลคดลูกกลางทุ่ง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก โดยมีผู้ใหญ่หลี่ ชำมี วัย 77 ปี เป็นหัวหน้าคณะ

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุทัยธานี

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดอุทัยธานี จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดอุทัยธานีทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 114 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานี

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/เพลง	ความเชื่อ/ประเพณี	จักรวาล/ธรรมชาติ	งานช่างดั้งเดิม
1. งานวิจัย						
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	91	34	14	22	9	12
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9.ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	23			1	9	13
รวม	114	34	14	23	18	25

จากการพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานี มีจำนวนทั้งสิ้น 114 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 34 เรื่อง รองลงมาคือด้านงานช่างดั้งเดิม จำนวน 25 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 23 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 18 เรื่อง ส่วนด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 14 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานี มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ จำนวนทั้งสิ้น 91 เรื่อง ประกอบด้วย คือด้านมุขปาฐะ 34 เรื่อง รองลงมาคือ ด้านความเชื่อและประเพณี 22 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 14 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 12 เรื่อง และส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ 9 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดอุทัยธานี ที่รองลงมาคืออินเทอร์เน็ตมีจำนวนทั้งสิ้น 23 เรื่องประกอบด้งานช่างดั้งเดิม 13 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 9 เรื่อง และความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานี

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 114 เรื่อง ในอินเทอร์เน็ต 23 เรื่องงาน โดยมีเนื้อหาสังเขปดังนี้

1.ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือน เป็นอาชีพที่ทำควบคู่มา กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภทจิตรกรรม ประเภทประติมากรรม และประเภทสถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดอุทัยธานีมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเภทจิตรกรรม

จิตรกรรมฝาผนังวัดคอมุดตาวรี

ลักษณะการเขียน สันนิฐานว่าเป็นฝีมือช่างเขียนพื้นบ้านประมาณสมัยรัชกาลที่ 4 สืบต้นจากหลังเป็นสีอ่อน การจัดองค์ประกอบค่อนข้างเป็นระเบียบ เขียนเป็นเรื่องราวพุทธประวัติตอนมารผจญ และตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์

จิตรกรรมฝาผนังวัดอุโบสถาราม

จิตรกรรมฝาผนังวัดอุโบสถาราม ภายในวิหารมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 4 ด้าน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ พระมาลัย พระอสีติมหาสาวก และพระอสุภกรรมฐาน 10 ส่วนภายในพระ

อุโบสถ มีภาพจิตรกรรมทั้ง 4 ด้านเช่นกัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติวาดติดต่อกัน โดยดำเนินเรื่องตามที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา

ประเภทประติมากรรม

ประติมากรรมวัดขวิด

พระพุทธมณฑลศักดิ์สิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปที่ค้นพบในวัดขวิด พระพุทธรูปองค์ใหญ่เนื้อสำริดปางมารวิชัยสมัยสุโขทัยในวิหาร หน้าตักกว้าง 3 ศอก ส่วนเศียรกับส่วนองค์พระแยกกันแต่ขนาดเดียวกันสร้างสมัยพระเจ้าลิไท ฝีมือช่างสุโขทัยยุค 2

ประเภทสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมมณฑปแปดเหลี่ยม วัดอุโปสถาราม

มณฑปแปดเหลี่ยมมีลักษณะเป็นตึกแปดเหลี่ยม 2 ชั้น ทรงยุโรป มงกุฎลายสุหร่ายแฉก มีบันไดขึ้นชั้นบนอยู่ด้านนอกสองทาง จัมน้ำตึกขึ้นออกมาเป็นมุข เหนือกรอบหน้าต่างคดโค้งลวดลายคล้ายปูนปั้น มุมตึกด้านทิศใต้ทำห้องยื่นคล้ายมุขบันได ด้านหน้าตึกแต่งเป็นห้องเก็บของผนังด้านนอกมีลายปูนปั้นเป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรอยู่ตรงกลาง ประกอบด้วยลวดลาย นกหงส์ ฟ้า นกกระสาฝีมือช่างจีนสวยงามมาก

สถาปัตยกรรมอนุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

อนุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ประดิษฐานอยู่ในพลับพลาจักรัสมุขบนยอดเขาสะแกกรังเป็นรูปเหมือนขนาดเท่าครึ่งของพระองค์จริง หล่อด้วยทองเหลือง ฉลองพระองค์ในชุดมหาเสนาบดีเต็มยศ ฉลองพระองค์คอตั้งแขนกระบอก ขาวคลุมสะโพก สวมฉลองพระองค์ครุยทับด้านนอก สวมสร้อยสังวาล สวมสนับเพลาครึ่งน่องและนุ่งผ้าทับสนับเพลา สวมฉลองพระบาทไม้หุ้มสัน พระหัตถ์ซ้ายถือพระแสงดาบข้างพระองค์ ด้านขวามีพระมาบาศ้าสูงปักกว้างวางอยู่บนพานประทับนั่งบนพระแท่นสี่เหลี่ยม สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2521

การทำนา

เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ผู้ที่เป็นช่างไม้จะผลิตเครื่องมือการทำนา ได้แก่ ไถ คราด เสือหรือขลุ่ย ซึ่งการทำนาเริ่มจาก การไถ คือไถจะ แต่ก่อนที่ชาวนาจะทำนา หรือไถนานั้น ต้องทำพิธี แรกไถเสียก่อน คือ การเอาฤกษ์เอาชัย โดยเลือกเอาวันพุธอาจเป็นวันศุกร์หรือวันพฤหัสบดีซึ่งถือว่าเป็นวันดี การไถก็จะไถวนในนาอันใดอันหนึ่งเป็นวงแคบ ๆ สัก ๒-๓ รอบเท่านั้น ถือว่าไถเป็นพิธี เอาฤกษ์เอาชัย ค่อยไปเป็นการไถจะไถเพื่อกลับหน้าดินที่มีหญ้าหรือวัชพืชขึ้นรกรงรังลงไป ปลอบทั้งไว้ประมาณ ๒ สัปดาห์ ให้หมักหมมกลายเป็นปุ๋ยพืชสด ค่อยไปก็ต้องมีการไถอีกครั้งหนึ่ง คือไถแปร เป็นการกลับหน้าดินคืนดั้งเดิม เมื่อไถแล้วจะคราดเรียกว่า ทำเทือก เพื่อทำดินให้ร่วนซุย เรียบเสมอกัน

ผลิตภัณฑ์ ดอกไม้จันทน์จากเปลือกข้าวโพด

ดอกไม้จันทน์จากเปลือกข้าวโพด บรรจุถุง ถุงละ 100 ดอก ราคาถุงละ 150 บาท วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ เปลือกข้าวโพด, กาวลาเท็กซ์, กระจกยาสีฟัน, รูป, เทียน

ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย

ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ผ้าฝ้าย

ผลิตภัณฑ์ ผ้าไหมทอมือ

ผ้าไหมประดิษฐ์ทอมือ ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าทอสาบฝน ผ้ามัดหมี่ ผ้าหมีคาจิด ผ้าฝ้ายทอมือ ย้อมสีธรรมชาติจากภูมิปัญญาไทย วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ สัตว์เลี้ยง และไหมประดิษฐ์ จาก จังหวัดลพบุรี และย้อมสีเอง ทั้งสีเคมี และสีธรรมชาติ กระบวนการผลิต ใช้กระบวนการทอผ้าด้วยมือ และทอเป็นลวดลายพื้นเมือง เฉพาะผ้าฝ้ายเท่านั้นที่ย้อมสีธรรมชาติ ใช้เงินทุนหมุนเวียนประมาณ 30,000 บาท

ผลิตภัณฑ์ ผ้าขาวม้า, ผ้าจกแต่ง, หมอนขิด, ผ้าตีนจก, ผ้าสไบ

ทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน โดยฝีมือชาวเป็นการบ้าน วัตถุดิบที่ใช้ ฝ้าย, และย้อมสีธรรมชาติจากเปลือกไม้ ใบไม้ ผลไม้ กระบวนการผลิต การผลิตโดยใช้อุปกรณ์พื้นบ้านที่มีอยู่ เช่น กี่ โดยใช้ฝีมือของชาวบ้าน

ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอพื้นเมือง

กลุ่มซื้อวัตถุดิบจากท้องตลาด มาขึ้นด้ายกับกี่ทอผ้า ซึ่งเป็นกี่กระตุก ทอเป็นผืนผ้าตามต้องการ เช่น ผ้าคั่นเตื่อ ผ้าขาวม้า ผ้านุ่งสตรี โดยยกดอกและลวดลายตามต้องการ วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ เส้นด้ายจากท้องตลาดทั้งไป กระบวนการผลิต นำเส้นด้ายที่เป็นวัตถุดิบจากท้องตลาด มาขึ้นด้ายกับกี่ทอผ้า ประกอบด้วยเส้นด้ายไหม เส้นด้ายฝ้าย นำมาทอเป็นผ้าตามชนิดและลายที่ตลาดต้องการ

ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอกระเหรี่ยง

วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ เส้นฝ้าย, ไหมพรม กระบวนการผลิต 1. ขึ้นกี่ 2. ทอ 3. เติบลาย 4. คัดเย็บ 5. ตกแต่งเส้นด้าย 6. ไหมพรม

ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอพื้นบ้าน

ผ้าทอพื้นบ้าน อาทิ ผ้าจัน ผ้าห่ม ผ้าสไบ ผ้ารองจาน ผ้าขาวม้า ฯลฯ

ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอพื้นบ้าน

ผ้าทอพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์ผ้าทอได้แก่ ผ้าจัน ผ้าห่ม ผ้าสไบ ผ้ารองจาน ผ้าขาวม้า (Coop) วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ 1. เส้นด้าย 2. สีธรรมชาติ (เปลือกไม้ ฯลฯ) กระบวนการผลิต 1. ปั่นเส้นด้าย 2. ย้อมสี 3. กรอหลอด 4. ขึ้นกี่ 5. ทอ 6. เติบลาย 7. คัดเย็บ

ผลิตภัณฑ์ ผ้าฝ้ายทอบ้านผาท้ง

ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอบ้านผาท้ง ทอด้วยความประณีต เนื้อผ้าดี มีลวดลายแบบโบราณ ช้อมด้วยสีจากธรรมชาติ สวยงาม มีให้เลือกมากมาย เช่นผ้าขาวม้า ผ้าสไบ ผ้าตีนจก ผ้าหมี่ลาย ผ้ารองจานขำ ผ้าชุดลายโบราณจกทั้งพื้น ฯลฯ วัตถุดิบที่ใช้ wfhcdj ไหม, ผ้าประคิษฐ์ กระบวนการผลิตปั่นด้ายให้เป็นเส้นและนำไปย้อมสีธรรมชาติ กรอผ้าใส่หลอดสำหรับบรรจุใส่กระสวย พันด้ายใส่ใบพัดแล้วนำไปคิดคั้งบนกี่ ทอเป็นผืนตามต้องการ

ผลิตภัณฑ์ พรมเช็ดเท้า

ผลิตภัณฑ์พรมเช็ดเท้า มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีคุณสมบัติซับน้ำได้ดี มีความคงทนถาวรอายุการใช้งานนาน สามารถซักทำความสะอาดได้ ทำด้วยความประณีต สีเส้นและลวดลายสวยงามมีให้เลือกมากมาย (OTOP) วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ เศษผ้าสีต่าง ๆ, ด้ายไนลอน กระบวนการผลิต นำด้ายร้อยพิมบนกี่ทอพรม คัดเลือกเศษผ้าและขนาดตามสีและขนาดที่ต้องการ ดำเนินการทอพรมตามสีและรายที่ต้องการ เก็บรายละเอียดและมุมให้เรียบร้อย เสร็จขึ้นคอนการผลิต

ผลิตภัณฑ์ เสื่อกก

เสื่อกกทอมือ ขนาดกว้าง 1 ม. 1.20 ม. และ 1.50ม. ชนิดย้อมสีและไม่ย้อมสี วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่กกตากแห้ง สีย้อม ด้ายหรือเชือก ไทเร กระบวนการผลิต 1. กกตากแห้งย้อมสีตามต้องการ 2. ร้อยเส้นด้ายเท่าพิมบนตัวกึ่ง 3. นำเส้นกกตากแห้ง เข้าทอลวดลายตามต้องการ

ผลิตภัณฑ์ เครื่องหอมไทยเดิม

เครื่องหอมไทยเดิมที่มีมาอย่างยาวนาน และแสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย ซึ่งปัจจุบันกำลังจะสูญหาย จึงควรค่าที่จะอนุรักษ์อย่างยิ่ง วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ 1.ใช้วัสดุธรรมชาติและวัสดุนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) ภายในห้องดิน 2.น้ำมันหอมระเหยสำหรับแต่งกลิ่นธรรมชาติ กระบวนการผลิต นำวัตถุดิบที่ใช้มาแปรรูปเป็นเครื่องหอมตามความต้องการของผู้บริโภค และนำไปบรรจุหีบห่อจำหน่าย

ผลิตภัณฑ์ ตะกร้ารูปไข่

เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความคงทนสวยงาม สามารถใช้ประโยชน์ได้สารพัด วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ไม้ไผ่สีสุก หวายแก้ว กระบวนการผลิต นำไม้ไผ่สีสุกมาเหลาเป็นเส้นคอกให้มีขนาดเท่ากัน แล้วนำมาสานให้เป็นรูปตะกร้ารูปไข่ ครึ่งส่วนที่เป็นหูหิ้วและขอบนั้นจะทำมาจากหวายแก้ว

ผลิตภัณฑ์ เสื่ออ้าแทน

ไม้ไผ่สีสุกแก่ๆ จักบางๆยาว 3 ฟุต ตากแดดแห้ง จักสานขนาดกว้าง-ยาว ตามการสั่ง วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ไม้ไผ่สีสุก ผ่าบางๆ ตากแดด กระบวนการผลิต ใช้หัตถกรรมพื้นบ้าน ทำด้วยมือไม่สามารถใช้เครื่องจักรได้ การจักสานทำเป็นลายสองมีความประณีต

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดอุทัยธานีมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ตำนานเขานาค

อำเภอเมืองอุทัยธานีมีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาว่า บริเวณเขานาค นั้นเดิมเป็นที่อยู่ของพวกพญานาคและห่างจากเขาไปทางทิศตะวันออก มีหนองน้ำขนาดใหญ่เป็นที่อาศัยของเจ้าทองพญานาคซึ่งคงจะเป็นพวคนาคที่มีความดุร้ายหรือนุชต์ที่กินคนได้พยายามที่จะจับเจ้าทองไปเป็นอาหาร ส่วนเจ้าทองก็พยายามหลบหลีกและคบหาอยู่กับพวกเทวดา ซึ่งเป็นพวกที่มีวิชาความรู้มาก จนในที่สุดเจ้าทองทนหนีพญานาคไม่ได้ ก็ไปขอร้องให้พวกเทวดาช่วยสาปแช่งให้พญานาคตายแข็งเป็นหิน พญานาคจึงพากันหนีไป เหลือแต่พญานาคที่ค่อมมาก ต้องถูกสาปเป็นหินอยู่ที่เขา เขาถูกนี้จึงชื่อว่า"เขานาค"

ตำนานเมืองอุไทย

ในตำนานปรากฏว่า ท้าวมหาพรหมได้เข้ามาตั้งเมืองที่บ้านอุไทย อยู่ในอำเภอหนองฉาง ในสมัยสุโขทัยเชื่อกันว่าเป็นแหล่งที่อยู่ของคนไทย จึงเรียกว่า เมืองอุไทย ต่อมามีน้ำเปลี่ยนทางเดินทำให้เมืองเกิดกันคานน้ำ เมืองอุไทยจึงถูกทิ้งร้างจนถึงสมัยอยุธยา จนกระทั่ง พระตะเบิด ขวามอญได้เข้ามาปรับปรุงเมืองอุไทยที่รกร้างอีกครั้งหนึ่ง โดยขุดทะเลสาบกักเก็บน้ำไว้ใช้ใกล้เมือง และตั้งคนเป็นผู้ปกครองเมืองอุไทย ชาวอุไทยธานีจึงนับถือว่าตะเบิดเป็นเจ้าเมืองคนแรก

ตำนานเสาหลักเมืองอุไทย

ชาวบ้านบริเวณข้าง ๆ วัดหัวเมืองเล่าตำนานให้ฟังว่า ในสมัยก่อนไม่มีใครสนใจเรื่องเสาหลักเมืองจนกระทั่งมีคนกรุงเทพฯจำนวนหนึ่งเดินทางมาที่วัดหัวเมืองแล้วเล่าให้ฟังว่า มีผู้มาเข้าฝันว่าเสาหลักเมืองอุไทยเก่าอยู่ตรงไหน ให้มาจัดการตั้งเสาให้เรียบร้อย คนกรุงเทพฯ กลุ่มนี้ก็รีบเดินทางมาที่วัดหัวเมือง แล้วเดินตรงไปรู้จักของเสาที่ได้รู้จากความฝันนั้น ซึ่งบริเวณข้าง ๆ วัดหัวเมืองทางตะวันออก พบว่าเป็นเสาไม้แก่นไม้ดี ซึ่งเดิมไม่มีใครใส่ใจ แล้วมีคนเอาเสาไม้แก่นไปทำพินทุงข้าวเหลือเพียงซีกเดียวจึงทำพิธีย้ายเสาหลักเมืองมาไว้ที่ข้างวัดหัวเมืองและทำเป็นศาลาคลุมเสาหลักเมืองไว้ปัจจุบันมีหลักฐานอยู่ที่วัดหัวเมือง

เรื่อง มัน

มีหัวเมียบอกหนึ่ง ปลุกบ้านอยู่โน้น กลางไรกลางนาโน้น นี่ฝ้าบ้านคามแถวบ้านนอกก็ฝ้าปรือพื้นฟากนั้น กรอบแกรอบหมคเวลาดานอนกลางคืน ฝ้าไม่ได้ทำอะไรเมียบอก เมา ชอบกินแต่เหล้าฝ้ามาเอง ออกกลางคืนแจ้งเข้ามาแหล่ ถูกเนื้อต้องตัวเมียบอกก็ชักเมียบอก แม่มีง ชักหน้อยเฮอะเราว่า ขวนเมียบอก เมียบอกก็เอ้า เอาก้เอว่าจั้น จักการเลข อีอะ อีอะ ฝ้าบอกหรือทำนี่ไม่เหมาะะ ว่าจั้น เรายังจ้ มั่ง เปลี่ยนเรื่อยเลข เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เมียบอกก็ฉลอสตัวขยับตัวเรื่อย ขึ้นพิงฝ้า ฝ้า อ้า ข้างฝ้าก็มันเข่าใหญ่เลข ล้ม ๆ ๆ ห้างจ้ไกวเป็นเปลเลขแล้ว ห้างตั้งนาน ฝ้าก็มัน เมียบอกก็เพลิน พิงเค็มที่เลขเอง ฝ้าปรือหลุดคกตั้งลงข้างล่างเมียบอกขึ้นมาปิดคุดยิก ๆ บอก พ่อมีงอะ ข้างขักข้างย้าขยับหายเลข ว่าจั้น

เรื่อง คันทุคได้

มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง มีลูกผู้ชายอยู่ด้วยกันสองคน คนโคนันอายุแปดขวบ ไอ้คนเล็กอายุเจ็ดขวบ นี่พอกกลางคืน เอ้ พ่อกับแม่ทำเรื่องกันซะแล้ว นอนอยู่ด้วยกันเอง กำลังร่วมกันกำลังแสดงบทบาทความรัก อู้อ้อย ลูกคนโตยังไม่หลับด้วย มันก็นอนมองคูอยู่ เฮอะ นอนมองคูอยู่นี่ทำอะไรกันก็ไม่ทำเบา ๆ กึกกัก กึกกัก บ้านทางบ้านนอก น้ำในโอ่งก็ แก้ง ๆ ๆ ขันน้ำลอย ลูกคนเล็กได้ขึ้นเสียงกึกกัก กึกกักลูกดู เห็นพ่อกับแม่นอนทับกันอยู่ เอ้ ตามพ่อเลข ลูกคนเล็กอะ บอก พ่อทำไมกันนะ ว่าจั้นไอ้พ่อได้ขึ้นก็สะคั่งโหยงเลขบอก เฮ้ย มีงอย่ามายุ่งเคียวโคนคี่ ว่าจั้น ลูกคนโตพอได้ขึ้นพ่อบอก เคียวโคนคี่ ลูกคนโตพ่อบอก คิมันเลขพ่อ เฮอะ คิมันเลขว่าจั้น พ่อก็ถามไอ้คนโต มีงจะให้กูคีน้องมีงทำไม คนโตบอก อีอะ ก็ฉันเห็นตั้งนานฉันยังไม่พูดเลข มั่งฟังเห็นแท้ ๆ มันคันทุคได้ ว่าจั้น

เรื่อง ขัวโมงข้าว

ก็มีโรงเรียนแห่งหนึ่งเอง มีชั้น ป. 1 ถึงป. 4 นะ บ้านนอกนั้นก็ในชั้น ป. 2 ก็มีไอ้แกละเนียบ ไอ้จ๋อมกะลอนเลขเอง กะลอนทีสุดในห้อง วันหนึ่งมาก็มาโรงเรียนกัน พอถึงเวลาเข้าแถวเข้าอะไรเสร็จแล้วก็ให้แยกเข้าชั้น นี่สมัยใหม่นั่น พอเข้าห้องปุ๊บก็ให้มีการเล่าข่าวกันเฮอะเล่าข่าวอีวันนั้นก็คั่นเป็นเวรไอ้แกละไปเล่า ไอ้แกละออกมาถึงเอาเลข บอกเลข ผมเด็กชายแกละว่าจั้น ผมจะมาเล่าข่าว คินเมื่อคนเนียบ พ่อกะแม่ผมเขารบกัน ว่าจั้น โอโฮ ไม่รู้เคียรกับอีทำไหนด แก้กักกันด้วย ปากกะปากกักกัน บอกแหล่ จู้ ๆ ๆ อีคอนแรกแม่อยู่ข้างล่าง คั่นเลขพ่อกะคั่นคัก ๆ เลขเอง เฮอะ ชักเคียวซีแม่จ้คพ่อดมคิงพ่อกะอยู่ข้างอีกแฉ้วตะ กอดกันกลมลัวเลข โมโหจ้จันนะ น้ากัวเฮอะ ชักพักจ้เอาอีกแก้ว พ่อบะบักแม่คกข้างล่างคิงอีกแก้ว พ่อกะขึ้นบนมั่งอีกแก้ว ว้ายปากมีวางจากกัน กัดกันใหญ่ แม่โมโหพ่อกะครีไจไม่รู้กอดแน่นปึกเลข พ่อบอก อี ๆ ๆ ว่าจั้น พ่อกะคั่น ไม่ได้ฮือก ทั้งคัวคั่น ไม่ได้เลขละ คั่นไม่ไหว เหลือแต่คุดคั่นคัก ๆ ๆ คุดคั่นได้นิดเคียวเองจะ

เรื่อง พ่อฝ้ากับลูกสะไภ้

มีอีกคนหนึ่ง นี่พ่อฝ้า พ่อฝ้ากะลูกสะไภ้ แหล่ ลูกสะไภ้อยู่กับพ่อฝ้าอะเนาะ พ่อฝ้าก็ยังไม่ว่าทำอะไรนะเวลาลูกสะไภ้ก้มดูเรือน ไม่ได้ใส่เสื้อใน ก็เห็น เห็นนมลูกสะไภ้ ว่าจั้นเนาะ บอกแหล่

น่าจับจริงเลขว่าจัน นี้อูเรือรอนมาใกล้ ๆ ก็เอื้อมมือจับเลข อูเรือรอนได้ถูกจับทุกวัน ๆ ลูกสะใภ้ชักทนไม่ไหวแล้ว ก็ไปบอกผัวเลขที่นี้ บอก พี่ ๆ แหมเมื่อวานแกไม่อยู่ จันอูเรือรอนที่ไรพ่อกแกจับนมจันทุกทีเลย ว่าจัน นี้อูเรือรอนนั่งไปแอบคว้า ที่ว่าจริงมั๊ย นี่ก็ให้เมียอูเรือรอน อูไปพ่อกผัวเห็นลูกสะใภ้อูเรือรอนมาใกล้ ๆ อะเนาะ จำเลื่องดูลูกชาย ลูกชายนั่งเปลอกก็ล้วงจับนมลูกสะใภ้เลยลูกชายเห็น บอก พ่อจับนมเมียจันทำไมเดี๋ยวนะ ไรเอ๊ยนี่กว่าไม่จริง เมียเล่าให้ฟังหลายหนแล้วอะ แหมที่เมียอูมึงยังคุด ยังจับ อูยังไม่ว่าอะไร อูจับหน้อยเคียวมึงว่าอูหรอ เมียอู แม่มึง มึงคุด มึงจับ จนและหมดอูไม่ว่า อูจับของเมียมึงหน้อยเคียวมึงว่า มึงคุดลูกคุดพ่อกะอูคิกว่า

เรื่อง สิงโตคายฉัว

นี่เป็นคนจีนสองคนผัวเมีย จานันกันกลางวันเนาะ นี้อู ลูกก็โตแล้ว พอรู้จักภาษาแล้วเนาะ นี่ไม่มีคนเลี้ยง มันก็ต้องอยู่ในห้องด้วยลูกอะนะ นี่ก็กลัวลูกจะเห็น อาบอ๊ะ ก็เอาผ้าห่มคลุมทำงานเอา ผ้าห่มคลุมทั้งคู่ ลูกถาม บอก พ่อแม่ทำไมกัน บอกว่า ไข่เค็มกับอก เคี้ยวจาเล่นสิงโต เคี้ยวกันซุบซิบ ๆ ๆ ในผ้าห่มอะเนาะ เคี้ยวไปชักหัก เคี้ยวสองรอบ สามรอบแล้วว่าจันเฮอะนะ นี่ก็เหนื่อยเหนื่อยกันอน นึ่งเลขคราวนี้ ลูกก็ถามบอก เคี้ยว ๆ ไม่เคี้ยวสิงโตค่อไปแล้ว ว่าจัน เคี้ยวก็บอกว่าไม่เคี้ยวแล้วสิงโตคายเลี้ยว

เรื่อง ลูกเขยกับแม่ยาย

อ้อ ลูกเขยกับแม่ยาย แม่ยายเป็นหม้าย ยังไม่แก่เกินไป ลูกเขยคิดว่าทำไมจะได้นอนกะแม่ยายชักคินไว้ขะเนาะ แกล้งเอางัวไปมัดซ่อนไว้ที่โน่นป่านะ เคี้ยวออกถามแกล้งว่าจัวหาย คามได้มา คามได้มาแล้วบอกแม่ยายว่า แหม ๆ จัวหายคามได้มาเพราะอะไรเล่าเนี่ย บนไว้เนี่ยว่าจี้ บนไอ้ทิดบอกว่า คามจัวได้จะนอนกะแม่ยายชักคินว่าจี้ แม่ยายก็บอกเออ มึงจะแก้แล้วโซ่มัยเคี้ยวผิไอ้แจ้วมันหักคอคายห่านะ ไอ้ทิด แล้วก็นอนกะแม่ยายคินนึ่งเลข แม่ยายคิดใจ รุ่งขึ้นตอนเย็นเห็นไอ้ทิดนั่งห่มอะไร ถามบอก ทิดมึงบนก็คนให้แม่เล่าว่า หามึงคิกคูลให้คินะ เคี้ยวผิไอ้แจ้วมันหักคอคายท่าทบทวนให้คิมึงบนก็คินแน

เรื่อง ลูกเขยฉีก

คนโบราณโบราณไม่เคยเห็นชี่เก ไม่ค่อยเคยเห็น ไม่เคยดูคะนี่ก็ลูกสาวก็พาตะเขาไป ก็ไปเป็นชี่เก พ่อคาก็ไม่รู้ว่าเป็นคนชี่เก พ่อคาก็ไม่รู้ มาอยู่ด้วยกัน ทำนา ก็ไถนา ลูกเขยลงน้กไป ไปไถนา ที่นี้หีบอะไรก็ไม่รู้ ไอ้ห่าลูกเขย หีบอะไรใหญ่จริงเนี่ย ก็ลองเปิดดูเห็นก็ ไอ้โฮเพชรพลอยชี่เก นักพนมนักหนา ครว้าเครื่องแต่งตัวผัดหน้าหวีดาครบมดเลขใส่เครื่อง ที่นี้ลูกเขยก็หิ้วหัวโถมันขายเซ่ ก็ขึ้นมานักหนั่งหัวโถก็มาบ้านมาเอาหนั่ง มาถึงหัวกระโถ ก็ไค้ฮิน เฮ้ยเสนาข้าราชการ ไปไหนกันหมดละ ว่าเข้าเนาะ ลูกเขยก็โผล่ออกมา อยู่ครับ อาบลูกเขยมาเห็นก็ไอ้หนู ไอ้ทิด มึงอย่าได้พูดไป ถ้ามึงพูดไปอูไมให้มึงไค้กะลูกสาวอู ถ้ามึงไม่พูดอูจะให้หน้าแถวเลขอะ เอ้า จันไม่พูดหรือพ่อก เอ้าชกนาให้แถว

เรื่อง คนบ้าหอย

มีไอ้ชายคนหนึ่ง มันบ้าหอย เล่นหอยทุกวงดเลข วงดละหลายร้อย อะไรก็เป็นตัวเลขเลขแหละ อีวันนึ่งลูกตกกะไคไป ไปชักคิ่นชักงอข้างล่าง แม่ก็จะวิ่งไปจับลูก บอกเฮ้ย มึงจะรีบวิ่งไปจับมันทำไมเล่า ลูกก่อนว่ามันจะชักเป็นเลขอะไร ว่าจัน บ้าหอยอะ อะที่นี้ก็ นึกก็เมียบเข้าส้วมเมียบเข้าส้วม เมื่อกี้เป็นตัวเลขเมียบเข้าไปถึงไปฉี่ในส้วมอะ ก็ แล้วเมียบก็ผายลมออกมาด้วยแปด ๆ ๆ มันก็คิดว่าสึแปด ไร้ใหม่เล่า นังฟังนอกส้วมอะ นี่มันถึงวันหอยออก วันที่สิบหก มันก็ไปซื้อ ไปซื้อหอยเลข สึแปด สามร้อยบาท ซื้อแล้วพอคอนบ่าฟิงหอย หอยไม่ออกสึแปดอะสองตัวไปออก แปดสึ ออกกลับกัน เวลาซื้อมันไม่ได้ซื้อกลับอะเนาะ มันก็ว่าเมียบ บอก แหมอีห่ามันน่าจะคคก่อนฉี่ก็ไม่ได้ มันจะได้เป็นแปดสึว่าจัน แหมคินมาเขี่ยก่อนคคดูเลขไม่ถูกเลข อีห่าเนี่ยเลียงเสียบข้าวสุก

เรื่อง บัชรสำคัญ

เรื่องก็มีอยู่ว่า เจ๊กคนหนึ่ง มีลูกสาวสวย วันหนึ่งลูกสาวไปเที่ยวหาไอ้หนุ่มมามีค เดี่ยวก็ถามบอกว่า อีหนู ลูกไปไหนมาจมีค ลูกสาวก็บอกว่าไปเที่ยวมาจี้เดียบ ไปเที่ยวทำไมหลังเบื่องทรายไปจั้นมาจี้เดียบ จี้ทำไมหลังเบื่องทราย นอนจี้จี้เดียบ ความจริงลูกสาวไปนอนเล่นกะไอ้หนุ่มที่หาดทรายนั่นเองวันหนึ่งเดียบก็ไปนั่งกินกาแฟที่ตลาด ไปเห็นชายสองคนกำลังคุยกันด้วยเรื่องต่างๆ เมื่อเจ๊กคนนั้นได้ยินแล้วก็กลับบ้าน มาเล่าให้ลูกสาวฟังบอกว่า แหม ๆ อีหนูเดียบไปคาหลายวงนี้นายเจอสองคนมั่งควยกัน อีกคนหนึ่งก็คุยใหญ่ อีกคนหนึ่งก็คุยโตไซ้มัย แล้วเวลาเขาจบัชรออกมานะ เป็นคนสำคัญทั้งคู่ไซ้มัย เออ ไซ้แล้วอีหนู ไซ้แล้วอีหนู มั่งสองคนควยกัน เดียบฟังคุนะอีกคนนึ่งบอกควยใหญ่ อีกคนนึ่งก็ควยโต จักบักรออกมาสังคังทั้งคู่เลย

เรื่อง กรรมของเมียบเศรษฐี

มีเศรษฐีอยู่สองหัวเมียบ อยู่กันมานานหลายสิบปี เมียบเศรษฐีก็ตายไป คายไปแล้วทำบุญร้อยวันไปแล้วไม่รู้ว่าจะไปอยู่สารทิศใด อยู่เมืองนรกหรือสวรรค์ก็ไม่รู้ ก็เที่ยวได้คิฉ้องร้องปาวจะหาคนไปเมืองนรก เมืองสวรรค์ คิฉ้องร้องปาวจะเวนไปหิวบ้านท้ายบ้านผ่านก็ไปจ้งคายขายสองคนหัวเมียบคู่หนึ่ง หัวก็ถือศีลฟังเทศน์ เมียบอยู่ทางบ้านได้ยินเขาคิฉ้องร้องปาวมาว่าใครจะไปเมืองนรก สวรรค์บ้าง ฝ่ายขายได้ยินคังนั้นก็รับปากเขาทันทีเลขวว่าหัวฉั้นไปได้ ตามกลับมาจากฟังเทศน์ ชายก็เล่าให้ฟังว่าเขาคิฉ้องร้องปาวใครจะไปเมืองนรก สวรรค์ได้มั่ง ก็บอกกะเขาว่าคาไปได้ คาก็เอ ไอ้เมืองนรกเมืองสวรรค์มันจะไปไคง่าย ๆ เมื่อไรเล่า จะไปอังเง อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ เลยก็จำเอาไป ขายให้ชายเตรียมหาเสบียงอาหารออกเดินทางไปคายเอาคาน้ำไคไม่ได้ก็ค้องไป ไปพอดิผลบุญที่ฟังเทศน์อุคหนุนจนเจือ ประคูสวรรค์ก็เปิดรับเลย ก็ไปถามควว่าเมียบเศรษฐีชื่อนั้นชื่อนี้มีไหม เมืองสวรรค์นี้ ในเมืองสวรรค์ก็บอกไม่มีเฮ้าไม่มีก็ค้องไปหาเมืองนรกอีก ไปเมืองนรก ก็เที่ยวได้คิฉ้องร้องปาวอีก อือ ในเมืองนรกเขาบอกว่ามีคนชื่อนั้นชื่อนี้ เคียนนี้มีเวรอยู่ในกรงทอง เข้าจ้งเข้าไคแล้ว ลนเปลวไฟอ่อน ๆ จนกว่าจะหมดบุญไม่รู้ว่าจะนานหรือช้าเท่าไรจึงจะหมดเวรไคไปสวรรค์ เมื่อเสร็จเรื่องคังนั้นรู้เรื่องแล้วก็กลับบ้าน มาถึงบ้านก็ไครับรางวัลไม่รู้ว่าจะไร รางวัลนะ แล้วชายก็

กระซิบถามกันว่า ทำอะไรถึงได้เข้าไปอยู่ในกรงทองเล่า มีเวร ใจเล่า มีเวรอะไร ไม่บอกเขาเล่า อ้าวก็ สะดุดตืนผัวกลืนใจคาบไป มีเวรที่สะดุดตืนผัวใจ

เรื่อง นิทานโกหก

จะพูดไปนายไกวกับนายรื้อก็คงเห็นว่าไม่เป็นความจริง เรื่องโกหก โกหกจริง ๆ นะที่นี้ผม ไปวันนั้นก็มิดชิดหลังไป มิดชิดของผมเนี่ยชื่ออีไผ่เหงา ที่นี้นายไกวและนายรื้ออยากรู้ชื่อกันว่ามิด ทำไมชื่ออีไผ่เหงาเล่าก็ชัดไปได้ก้อไผ่ ก็ไปเที่ยวหวนคเลขน้ำ ก็ผมก็แสดงให้นายไกวกับนายรื้อเห็น ผมขำขึ้นไปบนกอไผ่เลข มิดชิดเลข ริดคาคัง โละ ๆ ๆ อยู่บนกอไผ่ ชักประเดี๋ยวมันก็เอาไม้ไผ่วาง ข้างทางเลย

เรื่อง ความหลง

เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของเราเองละครับ ก็มีคนหนึ่งชื่อนางสาวสมถวิล เป็นคนใจบุญสุนทาน ใส่บาตรพระเป็นประจำเลยครับ เข้ามาก็ใส่บาตรพระเป็นประจำทุกวัน เผอิญ วันหนึ่งละครับพระธรรมคำที่พระท่านไม่ค่อยจะมีก็องค์ แล้วก็โดยมากจะมาองค์เดียวกันเป็นส่วน ใหญ่ รุ่งขึ้นมามากหนึ่ง ก็พระท่านจรมามากจากวัดอื่นก็เพิ่มเป็นสององค์ชี ซึ่งนางสาวสมถวิลนี้ก็ไม่ถาม ละว่าพระมากก็เป็นสัญญาณว่าพระมาแล้ว คราวนี้พระโผล่หน้าบ้าน โน้นแล้วละครับ ก็เผอิญมาสอง องค์ นางสาวสมถวิลเลื้อบไปเห็นเข้า ก็ด้วยอาการตกใจพระใกล้จะมาแล้วจะเอาปลาพ้อออกมาให้ พระท่านไม่ทันนางสาวสมถวิลก็ร้องบอกน้อง ๆ ที่อยู่ทางบ้าน ก็บอกว่า เอ๊ย ไอ้หนูมีงเอาปลาพ้ออีก สององค์ วันนี้พระมาสองตัว

เรื่อง คนหัวล้านตาและจ๊กกลาก

ไอ้หัวล้าน ไอ้ตาและ กะ ไอ้จ๊กกลากจี้หิด อะนะ นี่มันก็พ่ายเรือลงเรือกันจะ ไปเที่ยวสาว พาย เรือกันไปพายไป ๆ นี่มันก็ไม่ถึงซักทีอะนะ ไอ้หัวล้านมันก็ร้องขึ้นมา เอาไอ้นั่นก็เมงหัวคอดคากี้ ดิ เป๊ะ ๆ เรือ ไอ้นั่นมันร้อนเหมือนกันนะ จ๊กกลากจี้หิดมันก็คันอิก ๆ ๆ ไอ้ยังไม่ถึงซักทีนะ นี่ก็ เลขพูดกันว่าเอ๊ย มีง เวลาหัวล้านร้อนมีงก็อย่าเอาน้ำพรมหัวนะ เออ เอ้า ไอ้คนที่นั่งก็จี้หิด ก็อย่าไป เกานะ เอ้าไม่เกา เมงหัวคอดคากี้อย่าคบนะ เอ้าไม่คบ นึกกันเสร็จรีบร้อนนะ ไป พายเรือไปจะ ให้ ถึงบ้านสาวอะสาวอยู่ปากกะโน้นไกล ล่องเรือไป พายไป ๆ ไอ้หัวล้านมันร้อนจิดเอานะ อู้อร้อน เหลือ พายร้อนเนี่ย นี่ก็นึกขึ้นได้ ไอ้ท่า ออกอุบายว่าจัน เอาพายคิน้ำ ได้ม ไอ้โค น้ำมันก็วิดใส่ หัวนะ ไอ้จี้หิดก็ ูชอบใจจริง แล้วก็เกาใหญ่ ไอ้ตาและก็ทำมือกวัก ๆ ครกคาแล้วบอกว่า ูจะเอา เกล็ด ูจะเอานเกล็ด

เรื่อง ขี้เกียจได้คิ

นานมาแล้วมีชายหนุ่มคนหนึ่งอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ชายหนุ่มคนนี้เป็นคนขี้เกียจมากวัน หนึ่ง ๆ ไม่ยอมทำอะไร เอาแต่เที่ยวแล้วก็กิน แม้แต่เวลากินก็นอนกิน จนพ่อแม่ระอา วันหนึ่งขณะที่ กำลังนอนหลับเพลิน ๆ อยู่พ่อกับแม่ก็ไต่เข้ามาหาเอาลูกชายไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่มากคืออยู่ริมทะเล พ่อดูขึ้นมาเป็นเวลาค่ำแล้วก็ย้ายเตียงขึ้น ไปอยู่บนต้นไม้ใหญ่มากคือ บังเอิญมีหนูตัวหนึ่งอมแก้ววิเศษ

เดินบนผิวน้ำทะเลมา พอมาถึงได้คันหมากเคื่องก็เอาแก้ววิเศษหันวางไว้ แล้วหมุกก็ไปหาอาหารกิน
 ชายก็เก็บก็ฟ้าวลงมาจากคันหมากเคื่องมาเอาลูกแก้ววิเศษ พอได้แล้วก็ฟ้าวขึ้น ไปอยู่บนต้นไม้
 ฝ่ายหมูเมื่อหากินอิ่มหน้าสำราญดีแล้วก็อีกกลับมาเอาลูกแก้ว แด่บ่เห็น หมุกก็เสียใจกระโดดโลดเต้น
 หาเป็นการใหญ่ทำงานคนน้ำทะเลคาย ชายก็เก็บจึงลงมาจากต้นไม้และอมลูกแก้ววิเศษเดินบนผิวน้ำ
 ทะเลกลับบ้านพอถึงบ้านเก่าเอาลูกแก้ววิเศษให้พ่อแม่ดูพร้อมทั้งเล่าเรื่องให้ฟังแ่ พ่อแม่ก็ดีใจน้ำ
 ลูกได้ของวิเศษกลับมา เลขบ่ค่าลูกอีก ปล่อยให้ลูกทำอะไรตามใจเรื่อยมา

เรื่อง ตีเจ้าปัญหา

มีคนจีน ก็เป็นเด็กฉลาดเหมือนกัน เห็นอะไรที่ตัวเองไม่รู้ก็พยายามถาม เตี้ยแก่ก็ขาย
 ก่วยเตี้ยว เด็กก็เอื เตี้ยทำไมถึงขายของราคาถูก เตี้ยก็ อ้อ ธรรมดาแหละลูกเอ๊ย ขามเล็กมันก็ถูก ขาม
 ใหญ่หน่อมันก็แพง ไอ้คั่นนั้นก็เข้าใจ อ้อ มันเป็นอย่างนี้เอง มีคนหนึ่ง บ้านเตี้ยก็เป็นสองชั้นสองห้อง
 ไอ้คั่นก็ป็นเข้าไปห้องของเตี้ย มีคั่นนี้ กว่าจะทำการบ้านเสร็จอ่านหนังสือเสร็จก็คึกแล้วนะ บ้านมัน
 ก็ไหว ๆ อะไรเนี่ย ไอ้คั่นก็ด้วยความสงสัย เรียนสูงนะ ไอ้คั่นก็ถาม เตี้ย ๆ ทำอะไรนะ ฝ่ายเตี้ยก็ ไม่มีอา
 ลาย เอ็งไปนอนเฮอะแมวมันวิ่งไล่จับหนู ก็คิดว่าคงไร แค่นี้ ๆ แล้ว เอ๊ะ แมวบ้านเราไม่มี แต่อาจจะ
 แมวข้างบ้านก็คิด ๆ พอจะหลับสะดุ้งตื่นขึ้นมาอีกแล้ว บ้านมันไหวขึ้นอีกนะแหละ ไหวโยกเขกก็
 ตะโกนถามเตี้ยอีก เอ เตี้ยทำอะไรนะ เตี้ยก็ชักย่ะ คอบโป่งไปเลย เอ็กแม่มึง ไอ้คั่นได้ยินก็นึก
 น้อยใจ พุคพอได้ยินเสียงอ่อย ๆ ขึ้นมาว่า ตามแค่นี้ก็หล่าด้วย

เรื่อง คาเถรเมิดขุ่น

นานมาแล้วยังมีชายคนหนึ่งชื่อว่าคาเถร เป็นคนอยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง เที่ยวเร่ร่อนพนจรไป
 เรือย ๆ เพื่อแสวงหาโชคลาภ บังเอิญไปพบหมู่บ้านหนึ่ง กะเลยเข้าไป ตอนนั้นใกล้มืดแล้ว คา
 เถรก็เลยไปพักนอนในบ้านหลังหนึ่ง เจ้าของเข้ากะให้นอน พอได้เห็นขุ่นสูกเกาะอยู่กลางบ้าน
 เจ้าของบ้านกะเลยเอาขุ่นไปเก็บเข้าไว้ในครัว คาเถรก็เลยเข้าไปในครัว เจ้าของบ้านก็บ่ว่า
 อะไร แต่นึกผู้ทันท้ายเข้าลักกินขุ่นสูก จึงย้ายเอาขุ่นสูกไปไว้ในห้อง คาเถรก็ขอเข้าไปนอนใน
 ห้อง เจ้าของบ้านก็ให้เข้าไปนอน พอคิดเจ้าของบ้านก็พากันนอนหลับเหมิด ฝ่ายคาเถรก็ยังบ่นอน
 เพราะอยากกินขุ่นสูก พอกะว่าเจ้าของบ้านหลับสนิทกันดีแล้ว คาเถรก็ค่อย ๆ ย่องไปลักกินขุ่นสูก
 กินเหมิดทั้งช่วงทั้งเม็ดกิน ไปเค็งลูก เนื่องจากกินหลายโพคเลยปวดท้องจี ก็เลยไปขี้อยู่เจ้าของบ้าน
 ทุกคน เจ้าของบ้านเหม็นขี้จนทนบ่ไหวก็ตื่นขึ้นมา ก็เห็นแต่ขี้เต็มไปเหมิดทั้งตัว ก็คิดว่าลูกขี้อยู่ ก็
 เลขปูกลูกแล้วถามลูกทุกคนว่าได้มาขีบ่ ใครขีไปเอาผ้ามาเช็ดไป ลูกคนหนึ่งก็เลยลุกไปเอาผ้า เอามา
 เช็ดขี้ ก็ไปจับเอาผ้าผืนอันคาเถรใช้คลุมตัวอยู่ ก็เห็นว่าคาเถรกินขุ่นสูกไปแล้ว เจ้าของบ้านก็โมโห
 ก็กลัวไม้ไล่ตีคาเถร คาเถรก็วิ่งหนีมาเจ้าของบ้านก็ไล่ติดตาม คาเถรก็ขานหมากรักก็เลยวิ่งไปขี้อยู่ไป
 ให้หมากิน หมาก็เลยไล่ไม่ทัน

เรื่อง ค้อนหมาขาคิน

เมื่อปี พ.ศ. เท่าไรที่ผู้เล่าเองหรือข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ ไม่รู้ พ.ศ.เท่าไรแน่ เกิดอาการหนาวเหน็บเป็นกำลังในจังหวัดพิษณุโลก คูมันจะคิดลมละความหมายของประชาชน ในหมู่บ้านของอำเภอบางกระทุ่ม คือ คำบล โลกสถุณนี้แหละเกิดความหนาว ประชากรในตำบลนี้ก็มีมั่ง ไม่มีมั่ง จนมั่งรวยมั่งคละกันไปที่จนหน้อยก็ค้าห่มไม่ค่อยจะมี สมัยนั้นก็ต้องผิงไฟกันละครับ ผิงไฟเป็นธรรมดากลางคืนก็ต้องก่อไฟผิง ไม่ใช่ผิงแค่คนละครับ หมูหมามันก็หนาว มันก็รู้จักอยากจะผิงไฟบ้างเป็นธรรมดา มาวันหนึ่งมีนายจรูญหนาวมาก รู้สึกเป็นครอบครัวที่หนาวมาก ก็มานั่งก่อกองไฟ ห่มมันก็ผิงด้วยมันหนาว นายจรูญนี่ก็จับจิบจะจ้วงไม่จ้วงพินมันอยู่ใกล้ก็ความเอามาใส่ไฟ ความใส่ไปตรงใจ ความใส่ตรงนี้ หมามันก็มานอนผิง มันก็หลับไปแล้วนายจรูญก็คว้าใส่เรือไป คว้าใส่เรือ คว้าไปคว้ามมา คว้าเอาามาใส่ไฟละครับ หมามันไม่รู้เรื่องมันกำลังหลับกันเพลิน พอมันรู้สึกร้อนก็ร้อง เอ็ง อ่าง คังขึ้นมาละครับ นายจรูญตกใจ ก็บอกว่า ไอ้หยาบค้อนหมาเข้าแล้วนี่กว่าขา

เรื่อง น้องเมียกับพี่เขย

น้องเมียกะพี่เขยไปให้กัน พี่เขยกะอีเล่นน้องเมียละที่เนี่ยไปถึงไห้ น้องเมียกะไปดางหญ้าอะไรอยู่ พี่เขยกะเอ็งอีเล่นน้องเมีย ก่าไปหาหมากัดไม่หมา ไอ้หมากัดก็กำลังเป็นลูกออกขวาง กะตัวหมากัดไม่หมาตามตัวจนนะเหมิด ที่เนี่ยกะ ไอ้ ไอ้คาย อีน้อยมาหาที่แค้ พี่คายแล้ว อีคายแท้ ๆ เกิดไม่กินขงหว่าน้ำ คายบยังละหว่านะ น้องเมียกะบจักอีทำอะไร ก็ถามว่า อีทำอะไร พี่อีเอาอะไรมาแก้ หว่านะ พี่เขยกะว่า ต้องเอากันกะอีหาบ อีไปบ้านกะไกล ต้องแก้กันตรงนี้ น้องเมียกะยอม กะเล่นน้องเมียละที่เนี่ยพี่เขยนะ พอกลับบ้านน้องเมียกะนั่งอยู่หว่ากะใด หลานชายกะเว้ากันว่า หีน้าสาวยังมีขี้มูก นังขี้มูกข้อยับข่างอยู่ณะ น้าสาวได้ยินกะหว่าขึ้นว่า ฮั่นแน้วพ้อมึงบคายกะข้อนหีน้ามึง

เรื่อง ท้าวโลดกับนางโหด

ท้าวโลดกับนางโหด มีลูกน้องหลายคน ลูกน้องนางโหดไปคิดไม้ไผ่ ส่วนลูกน้องท้าวโลดคิงฮั่นไปคิดหว่าส กะไปเจอกันเข้ากะถามกันว่า มาทำไม ลูกน้องท้าวโลดคิงกะตอบว่ามาคิดหว่าสไปมัดโคยท้าวโลดคิง ลูกน้องนางโหดกะว่ามาคิดไม้ไผ่ไปแห่หีนางโหด ลูกน้องทั้งสองฝ่ายกะว่า ท้าวโลดคิงกับนางโหดสมกันดีแท้ น้อ กะชวนกันไปหาเจ้านายคนให้เอามาแต่งงานกัน กะทำขนมแต่งงานกันดงบ้านสะเคากับบ้านกกไม้แดง นักแห่งนมขันหมากเข้าไปให้นางโหดขบวนขันหมากนั่งไปบนโคยท้าวโลดคิงโคยเพ่งใหญ่เน้า พอแต่งงานแล้ว กะเคากัน ไปจนถึงกะบังออกจากกะบังกะเลขหลุด กลายเป็น โลกสถุณเลข น้ำแตกกลายเป็นแม่น้ำเลข

เรื่อง ทำตามไม่ได้

ก็เป็นเรื่องของบุญมาพ่อของนายฮ้อย แกไปถึงก็ไปหาลูกชาย แกนะแหละ ก็วันเสาร์นะ ลูกชายก็พาพี่ชวกรูทพฯ ก่อนออกจากบ้าน ลูกชายก็บอกว่า พ่อกรุงเทพเป็นเมืองซึ่งเขาเจริญแล้วนา

พ่อพยายามเบี่ยงผมเอาไว้ว่า ผมเข็ดขังละก็ พ่อพยายามเข็ดตามนะ กลัวจะอายเขากลับเขาว่ามาจากบ้านนอก พ่อก็ถาม ก็จำ ลูกเข็ดอย่างจวโคก็อย่างนั้น อย่างนั้นเรื่อยไป ลูกค้ำน้ำแกก็ค้ำน้ำ ลูกก็เลขซื้อ อ้อยสองถุง ให้พ่อถุงหนึ่งตัวเองถุงหนึ่ง นั่งกินอ้อยกันเนาะ พ่อก็พยายามสังเกตลูก เอ๊ มันกินอ้อยมันเอาชานอ้อยไปโค โอ คนกรุงเทพฯ นี่มันกินอ้อยมันกลืนเรื่อยมั้ง บุญมาก็จำอ้อยแล้วก็กลืนกลืนไปดังหลาย บ่ไหว อันที่จริงลูกชายแก่พอนั้นแล้วเขาก็คายซากอ้อยใส่ถุง แอบเห็นแกก็นึกว่าไม่ต้องคายซากเข็ดอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเข็ดได้เพื่อรักษาหน้ารักษาคาของลูกชายแก อีกร้านหนึ่งเขาก็ขายของหวานลูกชายก็เลขสั่งลอคช่องมาแกด้วย ลูกชายด้วย พ่อคือลูกชายแก่สาละก มันก็ออกทางคังเนาะ คาบุญมาเห็นคิดในใจ คายละกูบ่ไหวแล้ววะ กูต้องบอกมัน ก็บอกลูกชายบักहां ๆ พ่อเข็ดมันบ่ได้คอก เปลือกอ้อยพ่อก็กลืนไปหลายแล้ว สิให้พ่อเอาลอคช่องออกทางคังอีก พ่อเข็ดมันบ่ได้คอกลูกเอ๊ย

เรื่อง พ่อคากับลูกเขย

พ่อคากับลูกเขยก็จะไปเที่ยวเก็บฝ้ายกัน เก็บฝ้าย ๆ นี่มันก็ห่อข้าวไปกินกันเนาะ ไปกันเลขสองคนพ่อคากับลูกเขย ไปถึงเที่ยงวัน อะ ไรก็ยังไม่กินข้าวเนะพ่อคา ฝ้ายลูกเขยก็บอกว่า พ่อกินข้าวกันเถอะ เออ ไอ้ทิด มึงกินก่อน ว่าจั้น แหม ไอ้ทิดกิทัวอะเนาะ กินเลขสี่ พ่อคิคนทางบ้านก็เอาปลาตุกอะเนาะ เอาห่อข้าวไปให้ ไอ้เจ้าลูกเขยก็กิน ๆ ก็ลอกหนังปลาตุกกินหมดเลขสี่ กินก่อนอะเนาะ ลอกหนังปลาตุกกินหมดเลข กินอ้อมแล้วก็เอาเนื้อปลาตุกนั้นไว้ให้พ่อคา พ่อคากินทีหลังก็ ไอ้हांนี้กินหนังปลาตุกไปหมดเลข หนังปลาตุกมันมันอะเนาะ พ่อคาก็คิดจะแก้ไขยังงี้ดีเว้ย จะแกลั่วลูกเขยอะเนาะ ไม่พูดเลขพ่อคาไม่พูด มาบ้านมาคอนเย็นก็มาบ้านหาบฝ้ายมา มาพ่อคาก็เข้าครัวก่อนเลข พ่อคิเขาค้มมันกินกะข้าวเนาะ มันเทศอะเนาะ ไอ้เจ้าลูกเขย พ่อคาก็บอกว่า ไอ้ทิดกินข้าวเฮอะ กินก่อนเลข พ่อเคี้ยวจะไปอาบน้ำก่อน พ่อคาคิดได้ คิละ ไอ้हांนี้กูกินแก้เฮอะ เอามันเทศมา ก็ลอกกินแต่เปลือกมันเทศหมดเลขเนาะ นี่ก็เอาแต่เนื้อวางไว้ กูแก้อี้ทิดเหมาะเนาะ พอไอ้ทิดเดินมา แหม่กินแล้วเรอะ พ่อคาบอกเออ กูกินแล้วไอ้ทิด มึงกินเฮอะเนะ ลูกเขยก็บอก แหม่ใครช่างปอกมันไว้ให้กิน คิจังน้อ สบายจริงน่ะไม่ต้องปอกเลขกูเสียทีมึงอีกแล้ว พ่อคาคิดในใจ

เรื่อง ผู้เฒ่าเจาะครก

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ยังมีคากับชายเป็นคู่เมียกัน อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เป็นคนขยันและซื่อสัตย์ แต่ว่าชายจนจัง มีอาชีพทางเจาะครกขาย อยู่มาวันหนึ่งขณะที่คากับชายเจาะครกอยู่ได้คันไม้ ก็มีคนโคหนึ่งบินมาจับคันไม้ แล้วก็จะพูดว่า ผู้เฒ่าเจาะครก ๆ ผู้เฒ่าเจาะครก ๆ คาราคาญ จึงจับท่อนไม้ช่วงอุกนกคกลงมา แล้วคาาก็ไปเจาะครกค่อ นกก็จะพูดว่าผู้เฒ่าเจาะครก ๆ ผู้เฒ่าเจาะครก ๆ ช่วงกูแล้วทำไมบ่เอากูไปถกชน คาก็จะเอานกไปถกชนออกแล้วก็จะไปเจาะครกค่อ นกก็จะพูดว่าผู้เฒ่าเจาะครก ๆ ถกชนกูแล้วทำไมบ่เอากูไปไต้ซี่ คาก็จะเอานกไปไต้ซี่แล้วก็จะมาทำงานค่อ นกก็จะพูดอย่างเก่าอีก คาก็จะเอานกไปปิ้ง แล้วก็จะไปเจาะครกค่อ นกก็จะพูดว่า ผู้เฒ่าเจาะครก ๆ ปิ้งกูแล้วทำไมบ่เอากูไปกิน คาก็จะไปพอกินอ้อมแล้วจะไปเจาะครกค่ออีก นกว่าผู้เฒ่าเจาะครก ๆ กินแล้วทำไมบ่ซี่

คาเกะไปซื้อพริกเสิร์ฟก็จะเจาะครกคั่ว นกพูดว่า ชีแล้วทำไมบ่ปิด คาเกะไปปิดแล้วเจาะครก นกก็จะว่า ผู้
เฒ่าเจาะครก ๆ ปิดแล้วทำไมบ่เปิดดู คาเกะเลยไปเปิดดูเห็นเป็นทองอยู่เต็ม ไปเหมิดเลข ก็พากันดีใจ
คาเกะกับชายจึงโซ่กันเอาทองนั้นไปขายได้เงินมาหลายคั่งค์ คาเกะกับชายก็เลยร่ำรวยขึ้นเป็นเศรษฐีใน
หมู่บ้าน

เรื่อง ผิดันไม้ใหญ่

มีพี่เขยกับน้องเมียไปทอดแหกันตามแม่น้ำ พี่เขยเป็นคนทอด น้องเมียเป็นคนถือข้อง ทอด
ไปทอดมาเมื่เข้าน้องเมียก็เลขนั่งบนคลั่ง นั่งไปนั่งมาผ้าจันก็เปิด สมัยก่อนก็มีกางเกงในแน้นอ หี
ก็ออกขายงาม พี่เขยก็ค่าน้ำมาไหลมาเห็นก็อยากล่อคือกันแน้วใหญ่เป็นสาวแล้วแน้นอ ก็ทอดแห
ไปไปติดปลาโคใหญ่ ก็คำไปหักคอปลาไว้ แล้วแก้งมาไหลตรงน้องเมีย ก็เห็นหีเข้า กระว่า อือฮือ
ใหญ่จัง ใหญ่ก็เอาให้ได้แม่ที่ทิด น้องเมียก็ว่า พยายามเอาให้ได้แม่ พี่เขยก็คำไปอีก ไปหักคอปลา
ซ่อนซักใส่แหไว้แล้วก็ไหลมาอีก ว่าอือใหญ่จัง อยากได้จัง น้องเมียก็ถามว่า มันเป็นไรบ่ได้ พี่เขยก็
ว่า จักเป็นยังบ่ได้มันซักของอะไรกับฮู้ มึงไปถามผิดันไม้ใหญ่ดูคู้มันเป็นไรบ่ได้ คั้นไหนละที่ทิด
พี่เขยก็ชี้ไปทางคั้นคะเคียนใหญ่ข้างแม่น้ำ น้องเมียก็น้อ อารามอยากได้ปลาตัวใหญ่น้ำน้อย ก็เดิน
ตรงคั้นไปคั้นคะเคียนทางพี่เขยก็ฟ้าววิ่งลัดเลาะไปอีกฟากหนึ่งของคั้นคะเคียนใหญ่นั้น น้องเมียก็ไป
ถามผิดันไม้ใหญ่ ปลาติดแหอยู่หน้าทำใจได้ ผิดันไม้ใหญ่ก็บอกว่าให้มึงเข้คกันแม้งี้จ้งฮี้ได้ ที่นี้มันก็
กลับมาเลข น้องเมียขณะส่วนพี่เขยก็ฟ้าวลัดมาก่อนมาอยู่ทีเก่าตามเดิม พอน้องเมียมาถึงมันก็ถาม
น้องเมียว่า เป็นใจผิดันไม้ใหญ่ว่าอย่างไรแอ ก็ว่าให้เข้คกันก่อนถึงฮี้ได้ พี่เขยกระว่าฮี้ทำยังงั้นนะ
มันตัวใหญ่แท้ ๆ น้อที่ทิด พี่เขยก็ว่า อือ ใหญ่จังแม่ เอาบ่เอาเล่า เอาที่เอา คกลงก็ทำกัน อย่างที่ผิ
ผิดันไม้ใหญ่บอก ผลสุดท้ายก็เลขไปลากแหขึ้นมา แหก็เลยติดปลาขึ้นมา

เรื่อง ภาษาคอกไม้

เรื่องนี้ก็มีอยู่ว่า มีอำเภอ ๆ หนึ่ง นายอำเภอเพิ่งแต่งงานกับเมียใหม่ ๆ ที่นี้ไอ้เรื่องการพูดจากัน
นี่ก็เกรงใจกัน พูดอ้อมค้อมไม่กล้าพูดตรงไปตรงมา พูดไพเราะไม่มีการหยาบคาย ที่นี้ก็พูดมาวัน
หนึ่ง นายอำเภอก็มีการกินเลี้ยง เขามาเชิญไปกินเลี้ยง นายอำเภอก็ไป เมียอยู่บ้านไม่เอาเมียไปด้วย
ไปกินเลี้ยงเสร็จมากลับมาถึงก็ไขกุญแจเข้าห้องนอน อาบน้ำอาบท่าเสร็จเข้าไปในห้องนอนบนเตียง
นอนไปซักพักนึง นายอำเภอเกิดมีอาการเซ็งขึ้นมา เอ ทำใจสิเว้ย สะกิดเมีย ถามเมียว่า นื่อง ๆ
เครื่องซักผ้าห้องโหมที่ไปกินเหล้าก็บอกว่า ไม่ว่างรื้อกสะบัดหน้าหันหลังให้ปั๊บน้ำ นายอำเภอก็
เงยบ่พูด หักใหญ่ ๆ และ ไอ้เมียก็อ้อ ทำไมไม่เห็นจู้จี้คิดว่ากลับไปแล้วมั้ง เมียหันหน้ามาเลข นี่
เครื่องซักผ้าห้องว่างแล้ว นายอำเภอก็หันหน้ามาเลขไม่ต้องแล้ว ที่ใช้มือซักไปแล้ว ที่นี้ก็มีอีกหลาย
วัน นายอำเภอมีชอบหนังสือลามก หนังสือโป๊อะไรอย่างงั้น ที่นี้ก็มีลูกชายลูกสาวโตแล้วพูดได้ เข้า
โรงเรียนแล้วนะ อนุบาลนะลูกชายก็ไปเห็นหนังสือโป๊พ่อก็มาดู แล้วก็มาถามพ่อเลข เอานี่จ้ตรง
นมในรูป พ่อ ๆ นืออะไร พ่อบอกคืบ ๆ บอกอย่างงั้น คืบนะลูก อย่าไปดูมัน เก็บไว้ซะ ที่นี้ก็คอนเข้ารี

ลูกจะไปโรงเรียน แม่ก็มามัดถุงถุงเท้า รองเท้าให้ ใ้ลูกยื่น ใ้แม่มัดกันเนาะ ใ้แม่มัดใส่เสื้อคอ กว้าง ใ้ลูกก็ค้นไปเห็นนมแม่ บอกแม่ว่า แม่ ๆ คับแม่แล้ว

เรื่อง พ่อคาบลูกเขย

พ่อคาบลูกเขยขาเกินเค่าขาเกินคะกวคบนเขา กะชวนกันไปหาคว่เค่าคว่คคะกวค ลูกเขยหัน ไปหาใส่โพงได้แล้ว ที่นี้กะชวนพ่อคา พ่อคากะหว่าบิมีหมา ลูกเขยมันกะเห่าใส่โพงที่มันเอาใส่ไว้ หัน เห่าโง่งที่ไร พ่อคากะบัก บักกะได้ทุกที ใ้ตะกวคกะคาย เห่าอีกใหม่ พ่อคาโก้ไปคู กะมีแท้ ๆ พ่อคากะว่าลูกเขยนี้เป็นหมาพาคติ กะพากันกลับบ้าน วันหลังมาลูกเขยกะชวนพ่อคาอีกใหม่ ชวน พ่อคาไปคว่เค่ากันใหม่ อีพ่อเป็นหมาเค่ วานะ พ่อคากะว่า เออ หวานะ ไป ที่นี้พ่อคากะเห่า โง่ง ๆ ใ้ลูกเขยไปคูกะเห็นเค่าโพงบิมีอะไร กะเห่าอีก ที่นี้ลูกเขยกะไปบัก กะบิได้อะไร กะหว่าพ่อคา เอี หมาคว่บิมีหมาหาแล้ว เอ้าไปอีกใหม่เฮอะ ถ้าบิได้คิหัวมันเลขหมาคว่บิมีนะ กะไปเห่า โง่ง ๆ เอ้าบัก กะบิมี กะทิ้งหัวชวนใส่หัวหมา ใ้ปะ ใ้ช ยอ้า ใ้ชแม่ะ เป็นหมานะ ช้องเอ็งแม่ะหว่า ช้าใหม่กะช้อง ใ้ชเอ็ง ๆ ๆ

เรื่อง ขายคิดเหล้า

ผู้เฒ่าบ้านหนึ่ง มีขายกะหลานอยู่บ้านสองคน ขายแกลเป็นคนคิ รัมมะฮัมโม แต่ตรงกันข้าม กับหลานแกล ที่เป็นคนกะเหรกเกรนื้อ กิเหล้า สุบชา ล่อเค่าเหล้า ขายบักให้หลานเป็นแกลพรว้า บอกหลานแกลเรื่อง สั่งสอน หลายเอื้อ เฮาเกิดมาทั้งทีเอะ ก็เป็นคนคิคนคิกับเขามั่งบิได้เชียวรื้อ บ้านเพิ่น ลูกเพิ่น ลูกผู้อื่น หลานผู้อื่นสิเป็นหยังเขาคิเบเขาคิ ทำมาหากินแม่ เหล้าขากก็กิน เจ้าเป็น หยังจึงมักกินเค่าเหล้ามันบิดี เจ้าหลานก็แหม ว่าเรื่อยเลข ขายทำไมเฮาเฮาไปค้ำเรื่อย เหล้าจะคิ ขาย เป็นหยังว่ามันบิดีเล่า เนาะ กิแล้วก็ม่วน กิแล้วก็บิไปหาดักขโมยของไผ บ้านขายกะหลานก็มีจิว อยู่ เจ้าหลานก็มีหน้าทีริคนมให้ขายกินนะ หลายคิอย่างหนึ่งได้ก็เอาเหล้าผสมไปกะนมให้ขายกิน ใส่ทีละนิด ทีละหน้อย แล้วก็เพิ่มขึ้นทีละนิดละหน้อยนะ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นาน ๆ นาน ๆ ไป ก็สงสัย สิ สงสัยขายคิเหล้าแล้วสิคิกนมผสมเหล้าของหลาน มื่อหนึ่งขายก็บอกว่า แม่หลาน จิวคว่บิมีนคิ จังเนาะ เป็นจิงได้คิแล้วเค่าขากจนจิงได้คิแล้วเค่าขายมันแล้วจิวคว่บิมี

เรื่อง ยักษ์โง่

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มียักษ์คนหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำ ยักษ์คนนี้เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหาร แล้วมันกะอิจิบกินวันละคว่ ๆ อยู่มาเมื่อหนึ่ง อารมณ์มันคิ มันกะจิบเอาสัตว์ที่มีอยู่ทั้งหมิคมานับคูนับแล้วบักรบ กะเคี้ยค จึงพูดว่าใครเอาสัตว์เข้าไป พอพูดไปแล้วเสียงมันก็้องเพราะอยู่ในถ้ำได้ยิน เสียงโคเองกะนึกว่าเป็นเสียงคนอื่น กะเลขพูดว่า เอ็งคิที่ม้างอาจลักเอาสัตว์ของข้าไปค้อมาอีกวัน หนึ่งกะมีเจ้าราชเมืองหนึ่งมาเท่วถึงถ้ำที่อยู่ของยักษ์ แล้วบอกว่า ข้าเองเป็นคนขโมยสัตว์ของเจ้าไป ยักษ์ได้ยินกะโกรธแม่ กะว่า ถ้ามีงแ่งจริงมาสู้กัน เจ้าราชกะบอกว่า ข้าไม่สู้ค้ำยกำลังค็อก แค่อิสู้กับ สูด้วยสมองเสร็จแล้วเจ้าราชก็เคนออกไป ยักษ์ก็เคนตาม ข้างหน้า หันบิมีน้ำ เจ้าราชเคนไปก่อน หายไป แล้วกะช้องว่า โชษข้าแอ่ ๆ ข้าคักน้ำบ่อ ยักษ์ได้ยินกะหัวเราะชอบใจแล้วว่า ไหนเจ้าว่าอิเฮา

หัวสมองสู้มาสู้กับเขา เท่านั้นที่เส้นเรื่องเสียแล้วดี เจ้าชัยก็เลยเดินไปคูที่บ่อน้ำ เห็นเงาของตัวเอง
ก็นึกว่าเป็นเจ้าชาย ก็ว่าเจ้านี่ฉลาดนะ คบไปบ่อน้ำยังบ่ตาย แล้วมันก็จะคิดจับเจ้าชายกินเสียให้
ได้ มักก็จะเลกลงไปในบ่อน้ำ มันก็จะเลจมน้ำตาย

เรื่อง ฆาตหาญิง

เขาเล่ากันมานะ มีบุรุษผู้หนึ่งพยายามจริง เสียจริงเสียที่ผู้หญิงมาก็พยายามเรียนจริงเลย จะ
เอาชนะมารหาญิง บวชเป็นสงฆ์เลข อาจารย์ไหนที่รู้ไปเรียนมาท้วนนะ แบบว่าจะเอาชนะหาญิงอะ
ผู้หญิงมีมารชามากนัก ไปเรียนเอาความรู้มา จะให้ผู้หญิงแพ้นะ เรียนรู้เยอะ โอ๊ยคำราดั่งห้าร้อยเล่ม
เกวียนแหละ ที่เหลือก็ลากมา อะโรมาเนาะ มากี่ทำทาบเรื่อง ทำทาบผู้หญิงคนไหนที่ทาบเก่งอะ มาซิ
คำราดั่งห้าร้อยเล่มเกวียนอะ ฆาตหาญิงเราเรียนมาดั่งห้าร้อยเล่มเกวียนอะ คำราอะนะ ก็มาเจอผู้หญิง
กำลังดักน้ำเลขอิมมาเลข อ้า ฆาตหาญิงมีหน้าอะโรมาลองกันเลข จำเลขแล้ว แต่ก็ถือว่าเรียนมาดั่งมาก
ดั่งห้าร้อยเล่มเกวียนลากมานานะ จริงรี จริงผู้หญิงก็ทำจริงรี พระก็บอก จริงอิ จริงก็เอาเลข เอานะ ๆ
ผู้หญิงก็ร้องเอง เล่นมาขากันแล้ว ก็ร้องวู้ มาเร็ว พระปล้ำ ร้องเอ็ดคะโร ชาวบ้านก็มาเลข ก็หมด
ปัญญาแก่นะ ที่เรียนมาห้าร้อยเล่มเกวียนหมดปัญญาแก้ ก็กลัวอาชเนาะมาเจอผู้หญิง มันร้องว่า
พระปล้ำ โห ทำใจดีแล้วโคตเลขเนาะ โคตน้ำเลข โคตสระ ผู้หญิงก็ร้อง เร็วช่วยด้วยพระคณน้ำ พระ
คคสระ ชาวบ้านก็เอาพระขึ้น เออ เรียนมาวิชาดั่งห้าร้อยเล่มเกวียน มาแพฆาตหาญิง วิชานี้ก็เลขเผา
เรื่อง รถไฟเมืองไทย

คราวนี้นะคนอีสานมากรุงเทพฯ อีก สมัยก่อนมีรถไฟใหม่ ๆ ก็ไม่ค่อยมีใครเคยเห็น คนอิ
सानมากรุงเทพฯ ก็นั่งรถไฟ รถมันก็ดังฉึกฉัก ๆ ๆ สมัยนั้นรถไฟเข้าประเทศไทยใหม่ ๆ คนไทยจับ
ไม่เป็นก็เอาฝรั่งจับ เมื่อชายคนนั้นกลับถึงบ้านก็ไปคุยให้พวกที่บ้านฟังว่า บ่รู้ว่าตัวอียังใหญ่คือ
ช่าง คนไทยขี้มันบ่เคื่อง ฝรั่งขี้ จมพุ้นจากที่มันฮ้อง เป็บ แล่นคือช่าง

เรื่อง ขุนหมื่นหมื่นขี้

คนมาจากอีสานนะแหละ จะเข้ากรุงเทพฯ ทอดึงกรุงเทพฯ จะไปเข้าส้วมคอนเข้ามือก็บอก
ว่า เอ จะทำไฉนจะได้ขี้ บ้านกูขี้คามป่าคามคง บ่เสียเงิน เสร็จแล้วก็ไปแอบขึ้นเลขคามรางรถไฟ นั่ง
ของ ขี้ ขุนก็กักคุดขี้ ก็คบเลข ขุนกรุงเทพฯ กัดก็คบพะเลข ก็จ้งขึ้น ก็เอามือมาคบกก็อ้อ ขุนกรุงเทพฯ
เหม็นคือขี้แท้

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดอุทัยธานีมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ความเชื่อประเพณีเช่นสังเวศ

จัดทำเป็นประจำทุกปี ในวันข้างขึ้นเดือน ๖ ผู้ใหญ่ของตระกูลจะนำลูกหลานไปกราบไหว้ขอขมา ขอพร บางบ้านมีร้านอัญเช่นสังเวศ เสรีจิตริจะนำเครื่องเช่นมาเลี้ยงดูกันระหว่างลูกหลาน และญาติถือเป็นการรวมญาติประจำปี

ความเชื่อประเพณีแห่เจ้าของชาวจีน

กำหนดงานตามการครบปีของแต่ละเจ้า ซึ่งไม่เหมือนกัน การแห่เจ้าพ่อเถากงเจ้าพ่อหลักเมืองอุทัยธานี จะมีขบวนสาวงามแห่ผ่านตลอดรอบเมืองและจะมีคณะสิงโคคณะต่างๆ ร่วมให้พรร้านค้าเงินในตลาด ซึ่งทุกร้านจะตั้งโต๊ะหมู่บูชาประดับงาช้างด้วย ถ้าเป็นงานเจ้าแม่ทับทิม จะมีพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงของเจ้าแม่เมื่อครบรอบ ๑๒ ปี และจะมีการเข้าทรงทำการลุยไฟด้วยลักษณะของความเชื่อพื้นบ้าน

ความเชื่อประเพณีจัดโต๊ะหมู่บูชาประดับงาช้าง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จังหวัดอุทัยธานีเป็นเมืองที่จะต้องจับช้างส่งไปกรุงศรีอยุธยาเป็นประจำนอกจากนี้ เมืองอุทัยธานียังเป็นเมืองท่าไม้ จะต้องอาศัยช้างช่วยในการชักลากซุง เมื่อช้างล้มก็เก็บงาช้างเอาไว้เป็นมรดกตกทอดมาถึงลูกหลาน เมื่อมีการแห่เจ้าประจำปีของศาลเจ้าต่างๆ ชาวบ้านจะนำโต๊ะหมู่บูชามาตั้งหน้าบ้าน เพื่อเป็นการต้อนรับเจ้าพ่อ เจ้าแม่ต่าง ๆ และนำงาช้างมาประดับโต๊ะหมู่บูชาด้วย เพื่อแสดงฐานะของแต่ละบ้านว่า ใครจะมีงาช้างมากกว่ากัน

ความเชื่อประเพณีการแต่งกาย

ส่วนใหญ่การแต่งกายของจังหวัดอุทัยธานีนั้น ถ้าเป็นหญิงเมื่ออยู่บ้านจะนุ่งผ้าโจงกระเบนหรือผ้าถุงสวมเสื้อคอกระเช้า บางครั้งก็ไม่สวมเสื้อ ถ้าเป็นชายมักนิยมนุ่งผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง นุ่งกางเกงแบบไทย มีผ้าขาวม้าคาดเอวหรือคาดบ่า ไม่นิยมสวมเสื้อ

ความเชื่อประเพณีกิริยามารยาท

ชาวอุทัยธานีเป็นคนที่มีความประพฤติดี กิริยามารยาทดี สุภาพเรียบร้อย อ่อนโยน โดยเฉพาะมารยาทในการเข้าสังคม มักจะปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยให้อีกคู่สังคมธรรมเนียมประเพณี เช่น จะไม่หาว ไม่เรอให้ปรากฏในที่ชุมชน หรือ ล้วงลำหีบสิ่งของผ่านหน้าผู้อื่นโดยไม่ขอโทษ เคารพให้เกียรติผู้อื่น ไม่ข่มประพฤติกามผู้อื่น

ความเชื่อประเพณีนางกวัก

จะใช้ไม้คานของแม่หม้าย ๑ อัน ทำเป็นแขนมัดติดกับกวักที่คนถือไว้ และมีที่เลี้ยง ๒ คน คนเชิญอีก ๔ คน เป็นลักษณะหมอดู ถ้าคนถามอะไร จะใช้ไม้คานนั้นแทนมือเขียนบอกคาที่ผู้ถาม ความเชื่อประเพณีปิดบ้านโป่งข่อย

ประเพณีปิดบ้านโป่งข่อยคือวันที่กำหนดว่าคนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า หมายความว่า คนในหมู่บ้านห้ามออกไปนอกหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้านห้ามเข้ามาในหมู่บ้าน มีลักษณะการทำ พิธีเช่น เดียวกับการปิดบ้านอำเภอบ้านไร่

ความเชื่อประเพณีแห่ต้นดอกไม้

เป็นประเพณีที่ชาวบ้านร่วมใจกันนำพุ่มดอกไม้ไปถวายพระและฟังเทศน์ฟังธรรม ซึ่งมี ๒ ระยะคือระยะที่ ๑ ในระหว่างวันสงกรานต์ หมู่สาวพากันเข้าไปหาดอกไม้ในป่าและนำมาตกแต่ง กิ่งไม้เมื่อตกแต่งกิ่งไม้เสร็จแล้วก็จะทำคานหามแห่กันไปวัด เมื่อแห่ไปตามทางผ่านบ้านชาวบ้าน แต่ละบ้านก็จะนำน้ำมาตั้งไว้ให้ผู้ถือดอกไม้นำไปจุ่มน้ำพรมต้นพุ่มดอกไม้เป็นการร่วมกุศล ส่วน ระยะที่ ๒ นั้น อยู่ในระหว่างเข้าพรรษา ๓ เดือน การทำต้นดอกไม้ในฤดูเข้าพรรษานี้ใช้ต้นกล้วยเป็น ต้นพุ่ม

ความเชื่อประเพณีปิดบ้าน เลี้ยงเจ้าบ้านของชาวอำเภอบ้านไร่

เป็นประเพณีที่แสดงความกตัญญูต่อเวทาค่อบรรพบุรุษ การขอขมาและเลี้ยงเจ้าบ้านซึ่งเป็น ผีบรรพบุรุษ เป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีแล้วจะทำให้ อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินเจริญรุ่งเรือง

ความเชื่อประเพณีเลี้ยงผี

ในเวลาเช้าของวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ จะมีการทำอาหารคาวหวานเลี้ยงศาลเจ้าปู่ตา ที่ชาว โลกหม้อเการพนับถือเรียกว่า เช่นผี หรือเลี้ยงผี

ความเชื่อประเพณีแห่ต้นดอกไม้

ที่บ้านโลกหม้อไม่เหมือนกับวัดทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ แต่จะแห่เฉพาะในช่วงสงกรานต์ ทุกวันจนสงกรานต์เลิก ชาวบ้านและพระสงฆ์ จะร่วมกันแห่ต้นดอกไม้มาที่วัดเป็นประจำทุกปี โดยในวันที่ ๑๓ เมษายนทุกคนจะมาร่วมกันที่วัดมาอาบน้ำขอพรผู้สูงอายุด้วย

ความเชื่อประเพณีการเฝ้าสาว ขึ้นสู่ของกระเหรียง

เมื่อเริ่มพลบค่ำหนุ่มทั้งหลายจึงจะออกไปเฝ้าสาวได้ เมื่อไปถึงบ้านสาว พ่อแม่จะหลีกทาง ให้หนุ่มสาวคุยกัน จนกระทั่งดึก สาวจะถามว่าจะกลับหรือนอน ถ้ากลับก็ให้กลับ ได้ ถ้านอนบ้าน สาวก็จะเป็นการขึ้นสู่ คอนเข้าพ่อแม่ก็จะจับตัวไว้ แล้วให้ผูกแขนกินคองกัน

ความเชื่อประเพณีการกินอยู่

อาหารมักจะเป็นอาหารที่ได้จากการปลูกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล อาหารพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ เช่นเดียวกับอาหารของชาวชนบทภาคกลางโดยทั่วไป การรับประทานอาหาร จะใช้มือหยิบอาหารรับประทานหรือเปิบข้าว แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นใช้ส้อมและใช้ช้อนกลางแทน

ความเชื่อประเพณีคักบาตรเทโว

จังหวัดอุทัยธานี จัดให้มีประเพณีคักบาตรเทโวในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันหลังออกพรรษา พระสงฆ์ในเขตจังหวัดอุทัยธานีจะได้รับนิมนต์มารับบิณฑบาตรจากพุทธศาสนิกชน โดยสมมุติว่ายอดเขาสะแกกรังเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จ ฯ การคักบาตรเทโวของจังหวัดอุทัยธานี เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมทั้งทางด้านสถานที่และชื่อตามตำนาน ดังนั้นการคักบาตรเทโวของจังหวัดอุทัยธานี จึงเป็นประเพณีชาวอุทัยให้ความสำคัญ

ความเชื่อประเพณีนางคัง

เป็นประเพณีที่ทำนายชะตาหมู่บ้าน จะมีการเชิญผู้หญิงคนสาวหรือคนเฒ่าคนแก่ โดยมีกระดังง์ ๑ อัน มีสาก ๒ อัน วาง ๒ ข้างกระดังง์ มีคนถือ ๒ คนและมีอีก ๔ คนแบ่งอยู่ ๒ ข้าง ข้างละ ๒ คนเป็นคนเชิญผีนางคัง เมื่อผีนางคังเข้าคนข้างนอกจะถามว่า โชคชะตาของหมู่บ้านนี้ ผ่นฟ้าจะดีไหมถ้าคนเลือกกระดังง์สูงขึ้น แสดงว่าผ่นฟ้าจะดี ผู้คนในหมู่บ้านจะไม่เจ็บป่วย ใครจะถามอะไรก็ถามได้ถ้าหมดคนถามก็เลิกกัน

ความเชื่อประเพณีบูชาเจดีย์

เป็นประเพณีการไหว้บูชาภูคสิปปิศาจของชาวกะเหรี่ยง มีประเพณีคล้ายกับการไหว้เจดีย์ของชาวบ้านไร่ อาจจะแตกต่างกันในรายละเอียดของพิธีกรรมบ้าง ประเพณีนี้จะจัดรวมสามวันสามคืน ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงแรม ๒ ค่ำ ในเดือนห้าของทุกปี

ความเชื่อประเพณีการยิงสัตว์

ผู้ที่เข้าไปล่าสัตว์หรือยิงสัตว์ จะต้องถอดเสื้อผ้าให้หมด ถือนมคกลานไปที่ดินโป่งหรือคันมะขามป้อม กลั่นใจเอามือปิดที่คินโป่งหรือคันมะขามป้อม แล้วกลานกลับมาที่ห้างซึ่งจัดไว้บนคันไม้ เมื่อสัตว์เข้ามาให้อู่นั่ง ๆ เพราะสัตว์มีสายคาที่คิมมาก เมื่อมันก้มลงกินอาหารครั้งหนึ่ง เราจึงขยับปืนได้ครั้งหนึ่ง ทำเช่นนี้จนกว่าจะเล็งปืนได้ที่แล้วจึงยิงได้

ความเชื่อประเพณีการปิดบ้านสะน้า

จะจัดขึ้นในเดือน ๖ ของทุกปี โดยมี จำ หรือ จำ เป็นผู้นำในการทำพิธีกรรม ของที่ใช้ในการบูชาประกอบด้วย ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวคัมมัค หมู ไก่ เล่นเครื่องเช่นอื่น ๆ เวลากลางคืนจะมีการละเล่นอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีการเล่นเข้าทรงต่าง ๆ อีกด้วย

งานประจำปีวัดหนองขุนชาติ

งานประจำปีวัดหนองขุนชาติ อำเภอหนองฉาง โดยจัดให้มีงานในวันขึ้น 12 ค่ำ - วันแรม 5 ค่ำ

เดือน 3 ของทุกปี เดิมเป็นงานนมัสการพระพุทธบาทจำลอง ต่อมาการจัดงานได้รับความนิยมมาก จึงได้จัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปี

การรับขวัญข้าว

ผู้ประกอบพิธีรับขวัญข้าวต้องอาบน้ำแต่งตัวให้สะอาดเรียบร้อย แล้วกล่าวว่า ลูกได้นำลูกสุก ลูกไม่หมากพลู ดอกไม้ รูป เทียน น้ำมัน และแป้งหอม มาให้แม่โพสพแต่งตัวแล้ว เพื่อมารับขวัญแม่โพสพ เป็นการขอให้แม่โพสพซึ่งขณะนี้ คล้ายกับคนแพ่ท้อง ได้มีลูกหรือรวงข้าวที่สมบูรณ์สวยงาม ไม่ให้มีอะไรมารบกวนเพื่อจะได้ผลผลิตที่ดี

การจับช้างโดยใช้พะเนียด

การจับช้างครั้งแรก เป็นการจับช้างโดยวิธีสร้างพะเนียดที่เป็นรูปสี่เหลี่ยม โดยการด้อนช้างให้เข้าไปอยู่ในพะเนียด แล้วเลือกจับช้างเชือกที่ถูกต้องตามใบอนุญาตของทางราชการ การจับช้างโดยเฉพาะพะเนียดจะมีบุคคลสำคัญในพิธีการ 3 คน คือ หมอเผ่า ครอบา และครูจิชาย นอกนั้นเป็นคณงานเรียกว่าลูกคอก

การจับช้างโดยวิธีคล้องช้าง

เริ่มจากพิธีบวงสรวง เรียกว่า พิธีปะเชือก โดยตั้งขันธ ๕ ได้แก่ ดอกไม้ รูป เทียน เหล้า ไก่ต้ม เมื่อประกอบพิธีกรรมเสร็จจะใช้ช้างป่า ก่อนเข้าป่าทำพิธีคล้องช้างจะต้องสำรวจช้างในป่าว่าแหล่งใดมีช้างมากน้อยเท่าไร ก็จัดเอาเสบียง ค้างจุ่ม แล้วเดินทางไปยังโขลงช้างป่า ไสช้างต่อประชิดไบบ่วงบาศก์คล้องช้างป่าโดยคล้องที่ขา ถ้าวิ่งหนีกี่ไสช้างต่อวิ่งตามจนไบบ่วงบาศก์คล้องจนได้พยายามสาวเชือกให้สั้นเข้า ผูกหางเชือกติดไว้กับช้างต่อ พยายามนำช้างป่าเข้าหาต้นไม้ใหญ่ แล้วผูกติดไว้กับต้นไม้

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะตาชีวิต และโชคชะตา ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดอุทัยธานีมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ผลิตภัณฑ์ ไข่เค็มเสริมไอโอดีน

เป็นไข่เค็มเสริมไอโอดีน ที่คัมสุกแล้ว พร้อมรับประทาน วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ไข่เป็ด เกลือไอโอดีน น้ำสะอาด กระบวนการผลิต ล้างไข่ให้สะอาด นำเกลือไอโอดีน 1 ส่วน ผสมน้ำ 3 ส่วน คั้นให้เค็มน้ำเกลือละลายหมด ทิ้งไว้ให้เย็น นำไข่เรียงใส่ภาชนะที่จะแช่ ใส่ น้ำเกลือจนท่วมไข่ ทิ้งไว้ 15 วัน นำขึ้นมาคั้นในน้ำสะอาด รับประทานได้

ผลิตภัณฑ์ กุ้งอบเนย

หอม กรอบ อร่อย เก็บไว้ได้นาน วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ กุ้ง น้ำตาล เนย เกลือ กระบวนการผลิต นำกุ้งล้างทำความสะอาดแล้วแช่น้ำผสมกับเกลือนำกุ้งมาหั่นตามขวางใส่ตะแกรงให้สะเด็ดน้ำ นำใส่ถุงพลาสติกมัดปากถุงอบทิ้งไว้ 1 คืน นำกุ้งที่อบไว้มาทอด โดยนำน้ำตาล เนย เกลือ คลุกกับกุ้งที่อบไว้ นำลงทอดในน้ำมันที่ร้อนจัดจนกุ้งเหลือง ตักขึ้นใส่ตะแกรงทิ้งไว้จนเย็นนำมาบรรจุถุง

ผลิตภัณฑ์ ข้าวเกรียบ

ผลิตข้าวเกรียบหลายชนิด เช่น ข้าวเกรียบฟักทอง, ข้าวเกรียบเผือก, ข้าวเกรียบมันเทศและข้าวเกรียบคอกอัญชัญ วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ แป้งมัน, พริกไทย, กระเทียม, ข้าวสาร, น้ำตาล, เกลือป่น, ฟักทอง กระบวนการผลิต นำแป้งมันมาผสมแป้งสารี, พริกไทย, น้ำตาล, เกลือป่น, กระเทียมบด, ฟักทองคัมบด คลุกคล้าให้เคล้าให้เป็นเนื้อเดียวกัน แล้วนวดด้วยน้ำเย็น ปั้นเป็นแท่งขนาดพอเหมาะ แล้วนำไปนึ่งให้สุก ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำไปใส่ตู้เย็น 1 คืน แล้วนำมาหั่นเป็นแผ่นบางๆ นำผึ่งแดดให้แห้ง นำมาบรรจุถุง

ผลิตภัณฑ์ ข้าวแต่นางเล็ด

ข้าวแต่นางเล็ด บรรจุถุงละ 10 แผ่น ราคาถุงละ 10 บาท วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ข้าวเหนียว, น้ำตาลทราย,กะทิ,เกลือป่น,น้ำมันพืช กระบวนการผลิต ข้าวแต่นางเล็ด ข้าวเหนียว น้ำตาลทราย เกลือป่น มาผสมกันแล้วนำไปทอดด้วยน้ำมันพืช นางเล็ด ข้าวขาวนึ่ง แล้วนำมาทอดด้วยน้ำมันกะทิโรยด้วย น้ำตาลทรายที่เคี่ยวจนเหนียวแล้ว

ผลิตภัณฑ์ ถั่วกรอบแก้ว

เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยกลุ่มอาชีพสตรีมีคุณลักษณะพิเศษ คือ หอม มันกรอบ มีคุณค่าทางอาหารถูกหลักอนามัย บรรจุด้วยบรรจุภัณฑ์ที่สะอาดสีสวยงาม วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ถั่ว, น้ำตาล, เม็ดงา กระบวนการผลิต 1.ล้างถั่วและคัดเม็ดเสียทิ้ง 2.นำถั่วไปล้างน้ำให้สะอาด 3.นำถั่ว น้ำตาล โอวัลติน น้ำ(ตามอัตราส่วน)คั้นให้แห้งแล้วใส่เกลือคนให้เป็นทราย 4.ยกขึ้นเตาอีกครั้งหนึ่ง คนให้เย็นแล้วใส่งา วางให้เย็นบรรจุถุง

ผลิตภัณฑ์ น้ำพริกเผากลางคอง

น้ำพริกเผบรรจุอยู่ในกระปุกพลาสติก มีสติ๊กเกอร์ ข้อความว่าน้ำพริกเผากลางคองวัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ 1.พริกใหญ่ 2.พริกเล็ก 3.กระเทียม 4.กะปิ 5.มะขาม 6.น้ำตาล 7.หอม กระบวนการผลิต คั่วพริกใหญ่และเล็ก แล้วตำให้แหลกในครก ค่อยนำไปใส่เครื่องปรุงแล้วผัด

ผลิตภัณฑ์ ผลไม้แก้ว

เป็นผลไม้ตามฤดูกาลลักษณะคล้ายท็อปปี้ มีรสเปรี้ยว เค็ม หวาน วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ผลไม้ตามฤดูกาล เช่น กระจับปี่ ส้มโอ มะนาว มะขม กระบวนการผลิต นำผลไม้ตามฤดูกาลนำมาปอกให้ละเอียด ถ้าเป็นผลไม้มีรสขมต้องนำมาคั้นให้หายรสขมก่อน จากนั้นนำผลไม้ที่เตรียมไว้ใส่กระทะ น้ำตาลทราย เกลือและน้ำใส่ลงกวนไฟอ่อนข้างอ่อนจนเหนียวปล่อยทิ้งไว้เย็นนำมาปั้นเป็นก้อนกลมเล็ก ห่อด้วยกระดาษแก้วบรรจุใส่

ผลิตภัณฑ์ ส้มซ่าสีรส

ผลิตส้มซ่าสีรส และมะนาวสีรส วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ส้มซ่า, แะแซ, น้ำตาลทราย, น้ำส้มซ่า,เกลือป่น,พริกขี้หนู,ข้าวเจ้า กระบวนการผลิต นำส้มซ่ามาปอกเปลือกออก แล้วผ่าคั้นน้ำออก นำมาคั้นให้หายขมนำมาปั่นให้ละเอียด ผสมด้วยแะแซ,น้ำตาล,เกลือป่น,น้ำส้มซ่า,พริกขี้หนูปั่นละเอียด,แป้งข้าวเจ้า แล้วนำมาทอดด้วยไฟอ่อน ทิ้งให้เย็นนำมาปั้นและห่อด้วยกระดาษแก้ว บรรจุ

ผลิตภัณฑ์ สับปะรดกวน ขนุนทอด

สับปะรดกวนใช้สับปะรดและน้ำตาล ขนุนทอดกรอบรสเค็มมัน วัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ สับปะรดกวนใช้สับปะรดและน้ำตาล ขนุนกวนใช้ขนุน น้ำตาล น้ำมัน กระบวนการผลิต สับปะรดกวน 1.ปอกเปลือกสับปะรดให้หมดแล้วล้างออกให้สะอาดใช้ช้อนส้อมขูดให้ละเอียดคั้นเอาน้ำออก

การถนอมอาหารข้าวกึ่งกรอบ

เป็นข้าวสวยผสมกึ่งปรุงรส บดเป็นเส้น ตากให้แห้งแล้วนำไปอบ รสชาติหวานเค็ม รับประทานเป็นของว่าง

การถนอมอาหารหน่อไม้รวกสะแกระ

หน่อไม้จากต้นไม้อั้วรวกที่ขึ้นบนเขาสะแกระ ลำต้นไม่โตมากนัก ขนาดประมาณ นิ้วโป้ง มีรสชาติดหวานกรอบ นิยมนำไปต้มบรรจุขวดไว้รับประทานและขาย สามารถเก็บไว้ได้นาน

พอนข้าวคั่วลงคั้นให้รวงข้าวคั่วขึ้นเรียงเป็นวงกลมคั่วไม้ดอกที่มัดให้ขาด ขนาดของ วงกลมกว้างพอสมควรแล้วใช้วุ้นหรือควายเค้นอำจนพอนข้าวคั่วบ ใช้ช้อนฉวยเขี่ยกระจายห่างออกจาก กองไปแยกไว้ข้าง ๆ อีกมุมหนึ่ง ทำแบบนี้จนหมดลอม จะได้ข้าวเปลือกที่ยังมีแกลบและฟ่อนละของ ประปนอยู่กระจายทั่วลาน จากนั้นจะใช้ไม้กระดานลากข้าวมารวมเป็นกองเดียวกัน ก็จะวิข้าวโดยใช้ กระด้งถือเหวี่ยงไปมาเพื่อพัดเอาแกลบ ฟ่อนละของออกจากข้าว จนกระทั่งข้าวสะอาดทั้งหมด

การรักษาด้วยสมุนไพรและไสยศาสตร์

ผู้ชำนาญในการรักษาอาจใช้วิธีการสูบ ทอดลอง หรือรับถ่ายทอดกันค่อ ๆ มา เรียกว่า หมอ แผนโบราณ มีการรักษาโรคต่าง ๆ หลายแบบหลายวิธี เช่น นำเอาพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มาทา คั้นอาบ เคี้ยวหรือบดเป็นผง ทำลูกกลอนผสมน้ำผึ้งไว้รับประทานรักษาโรคต่าง ๆ มากมายหลาย ชนิด มักจะมีวิธีการรักษาที่แตกต่างกันและมีพิธีกรรมไสยศาสตร์ร่วมด้วย

การหว่านกล้าและดำนาจะหว่านข้าวสัก ๒-๓ วัน จะนำข้าวปลูกหรือพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้ไปแช่ น้ำ เพื่อให้เมล็ดข้าวออกรากนิค ๆ พร้อมทั้งจะงอกเป็นดินอ่อน แล้วนำไปหว่านในนาที่เตรียมดิน เป็นเทือกไว้ เมื่อหว่านกล้าและกล้ามีความขาว พอที่จะใช้ปักดำได้ ในทุ่งนามีน้ำเพียงพอที่จะทำนา ต่อไปได้ ก็ไถคราดทำเทือกไว้เตรียมดำ ก่อนการดำจะต้องมีพิธีแรกดำ คือทำพิธีเช่น ไห้วแม่โพสพ ด้วยอาหารประเภทปลาหรือข้าวโดยจัดใส่กระทงกาบกล้วย รูปสี่เหลี่ยมมีเฉลวหรือคาเหลว ปักวาง ไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของนาคำพอเป็นพิธี และผู้เป็นคนทำพิธีจะกล่าวคำขออนุญาตและขอพรจากแม่ โพสพ

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดอุทัยธานีมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เพลงเก็บดอกไม้

เป็นเพลงพื้นบ้านชนิดหนึ่งใช้เล่นในงานเทศกาลครูและสงกรานต์ ใช้ร้องระหว่างหนุ่มสาว โดยเริ่มเนื้อหาเกี่ยวกับการเก็บดอกไม้ก่อน เมื่อเก็บดอกไม้เรียบร้อยแล้วก็จะพากันเข้าไปในโบสถ์ เพื่อนำดอกไม้ไปไหว้พระ และร้องเพลงอธิฐานขอพรจากพระประธาน โดยนั่งแยกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มฝ่ายชายและกลุ่มฝ่ายหญิง โดยให้ทุกคนเป็นลูกคู่

เพลงรำวงโบราณ

เมื่อมีการเล่นที่มีการแข่งขัน ผู้แพ้จะถูกรับ ด้วยการรำวงด้วยเพลงรำวงโบราณซึ่งมีเพลงที่มีเนื้อเพลงเกี่ยวกับเรื่องในวรรณคดีไทยและเพลงที่ใส่เนื้อคำรำไท่น เป็นเพลงเก่าที่นิยมใช้ในการรำวง มีทำทางประกอบคำเนื้อเพลง เพลงที่ร้องเป็นเพลงเก่าที่ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา

เพลงพื้นบ้านท่าโพ-พันสี

เป็นการรวมกลุ่มของหญิงสาวชาวหมู่บ้านท่าโพ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอหนองขาหย่าง เป็นหมู่บ้านที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นเพลงพื้นบ้านของเดิมที่เล่นกันอยู่ในหมู่บ้านตามที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และผู้ที่จดจำกันมา ไม่ได้เคยนำเนื้อร้องของใครมาเสริมแต่งคิดแปลง การเล่นเพลงพื้นบ้านท่าโพ ผู้เล่นทั้งชายและหญิงจะนุ่งโจงกระเบน ใช้ตะโพนเป็นเครื่องดนตรีให้จังหวะ

บทที่ 5

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดพิจิตรจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดพิจิตรทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถานบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 271 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย	149	15	8	20	102	4
2. วิทยานิพนธ์	3				3	
3. หนังสือ	8			1	7	
4. บทความ	2			1	1	
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO	1				1	
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	108	2		1	105	
รวม	271	17	8	23	219	4

จากการหาพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร มีจำนวนทั้งสิ้น 271 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านจักรวาลและธรรมชาติ 219 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 23 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 17 เรื่อง การแสดงและเพลงจำนวน 8 เรื่อง และน้อยที่สุดคือด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 4 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร มีจำนวนมากที่สุดคือ งานวิจัยจำนวน 149 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 102 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 20 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 15 ด้านการแสดงและเพลง 8 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 4 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดพิจิตร ที่รองลงมาคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 108 เรื่องประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 105 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 2 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านด้านความเชื่อและประเพณี 1 เรื่อง

ส่วนหนังสือที่พบ 8 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 1 เรื่อง

วิทยานิพนธ์ที่พบ 4 เรื่อง ประกอบด้วย จักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 1เรื่อง ส่วนบทความจำนวน 2 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 1 เรื่อง ด้านความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดพิจิตร ที่น้อยที่สุดคือ VDO ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดพิจิตร ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากงานวิจัย 149 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 108 เรื่อง หนังสือ 8 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 4 เรื่อง บทความ 2 เรื่อง และ VDO 1 เรื่อง โดยมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดพิจิตร พบว่าเป็นอาชีพที่ทำควบคู่มากับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภทจิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดพิจิตรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

งานช่างดั้งเดิม

จิตรกรรมฝาผนัง วัดท่าฬ่อ

หมู่ 7 บ้านริมคลองท่าฬ่อ ตำบลท่าฬ่อ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร จิตรกรรม ในวัดท่าฬ่อ มีวิหารเก่าที่ด้านในมีจิตรกรรมฝาผนัง ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประติมากรรมในอุโบสถมีพระพุทธรูปเก่าแก่ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นคือ หลวงปู่กวม ที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2544

เรือขัวญมงคล

หมู่ที่ 1 บ้านราชช้างขวัญ ตำบลปากทาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านราชช้างขวัญ มีเรือขัวญมงคล เป็นเรือยาวที่มีชื่อเสียงใช้ในการร่วมการแข่งขันเรือยาวตามงานต่าง ๆ

ช่างไม้

หมู่ที่ 3 บ้านเมืองเก่า ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ด้านช่างไม้ นายจ่านงค์ จำเนียร มีความเชี่ยวชาญด้านช่างไม้ สืบทอดอาชีพช่างไม้ต่อจากรุ่นพ่อของตนรับซ่อมแซมและประกอบตู้ไม้ ทำวงกบประตู หน้าต่าง และรับทำงานไม้เกือบทุกชนิด

การสืบค้นข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร .

จิตรกรรม ในวัดท่าฬ่อ มีวิหารเก่าที่ด้านในมีจิตรกรรมฝาผนัง ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประติมากรรมในอุโบสถมีพระพุทธรูปเก่าแก่ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นคือ หลวงปู่กวม ที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ในชุมชนมีชาวบ้านบางกลุ่มที่ทำขนมไทยขาย ชื่อว่าขนมท่าฬ่อ วิชาความรู้สูตรและวิธีการทำจะถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นที่รู้จักของลูกค้าทั่วไปหัตถกรรม ในชุมชนยังมีชาวบ้านที่ยังยึดอาชีพกิจการที่ทำจากไม้ไผ่ เช่น กระดัง ตะกร้า เป็นต้น สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นจะนำไปขายให้กับชาวบ้านในชุมชน การสืบค้นข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

ด้านจักกรสาน นายทรัพย์ แก้วมงคล มีความเชี่ยวชาญด้านจักกรสาน มีความสามารถด้านการจักกรสาน เกือบทุกชนิด ได้รับความรู้ด้านจักกรสานมาจากการสังเกตพ่อของเขาด้านการทำขนมนางประนอม กลัดแก้ว มีความเชี่ยวชาญด้านการทำขนมตาลสูตรดั้งเดิม นายวันและนางหลับ ศรีสุข มีความเชี่ยวชาญการทำขนมไทยเกือบทุกชนิด เช่น ข้าวเกรียบปากหม้อ ข้าวเกรียบว่าวด้านช่างไม้ นายจ่านงค์ จำเนียร มีความเชี่ยวชาญด้านช่างไม้ สืบทอดอาชีพช่างไม้ต่อจากรุ่นพ่อของตน รับซ่อมแซมและประกอบตู้ไม้ ทำวงกบประตู หน้าต่าง และรับทำงานไม้เกือบทุกชนิด

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดพิจิตรมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ตำนานหลวงพ่ोजเงิน

หลวงพ่ोजเงินพุทธรูป มีนามเดิมว่า “เงิน” เกิดวันศุกร์ เดือน 10 ปีจอ พ.ศ. 2353 มีพี่น้องร่วม 6 คน เมื่อมีอายุครบบรรพชา ได้อุปสมบทที่วัดทองปูลู หรือวัดชนะสงคราม มีฉายาว่า “พุทธรูป” และได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย และหนังสือขอม เพราะสมัยก่อนแหล่งสรรพความรู้ต่าง ๆ อยู่ตามวัด ต้องไปขอศึกษาจากพระ โดยจะต้องขอฝากตัวเป็นศิษย์คอยรับใช้ พร้อมกับขอถ่ายทอดความรู้ สามเณรเงิน (หลวงพ่ोजเงิน) เรียนหนังสือ และศึกษาพระธรรมวินัยอยู่รายปีจนครบอายุบรรพชา จึงได้ลาสิกขาจากสามเณร ต่อมาพออุปสมบทเป็นพระจึงย้ายไปจำพรรษาที่วัดคงคาราม (วัดบางคลานใต้) ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน อยู่ได้พรรษาเดียว ก็ได้ออกจากวัด เพื่อหาสถานที่สงบทำเพียรเพียร ก่อนออกเดินทางท่านได้เข้าไปในโบสถ์ กราบพระประธานแล้วตั้งจิตอธิษฐานบอกกล่าวเป็นการอำลา พร้อมกับหักกิ่งโพธิ์ หน้าโบสถ์ติดมือลงเรือข้ามแม่น้ำไปไปยังฝั่งเหนือแถบหมู่บ้านวังตะโก ก็ได้พบกับสถานที่ที่กว้างว่างเปล่าแห่งหนึ่งติดอยู่ริมน้ำเงียบสงบเหมาะที่จะบำเพ็ญเพียรเจริญภาวนา จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า “หากสถานที่นี้ต่อไปข้างหน้าจะเจริญรุ่งเรือง เป็นดินแดนศาสนาธรรม ก็ขอให้กิ่งโพธิ์ที่นำมาปักจงเจริญงอกงามสืบไป” และในที่สุดก็กลายมาเป็น วัดตะโก หรือวัดหิรัญยารามอยู่ที่ ตำบลบางคลาน จนกระทั่งปัจจุบันหลวงพ่ोजเงิน พุทธรูป เป็นพระเกจิชื่อดังของเมืองพิจิตร เป็นพระเกจิที่พุทธศาสนิกชน เลื่อมใสศรัทธามากมาย โดยเฉพาะเสด็จในกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ หรือที่มักเรียกกันว่า “เสด็จเตี่ย” ได้ถวายพระองค์เป็นศิษย์ของหลวงพ่ोजเงิน เพื่อศึกษาวิชาต่าง ๆ จากหลวงพ่ोजเงิน หลวงพ่ोजเงินได้มรณภาพ เมื่อวันศุกร์ แรม 11 ค่ำ ปีมะแม พ.ศ. 2462 รวมอายุ 109 ปี

การแข่งขันเรือยาว

ประวัติความเป็นมา

ในอดีตการปกป้องรักษาบ้านเมือง นอกจากมีกำลังพลกองทัพบกแล้ว กำลังพลกองทัพอาว ก็มีความสำคัญในการรักษาเอกราชของชาติ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กำลังรบทางเรือในลำน้ำ แม่น้ำลำคลอง ใช้เรือพายเป็นหลัก การรบจะเรือพายเข้ามาชิดเรือข้าศึก และฉีพาย ซึ่งเป็นกำลังรบด้วย จะทำการเข้าประชิดตัวข้าศึก ทำการรบพุ่งกับข้าศึก. ดังนั้นเรือพายจึงเป็นกำลังหลักทางน้ำ ในยามบ้านเมืองสงบ

ปราศจากข้าศึก กองทัพเรือได้ทำเรือพายมาใช้ในการแข่งขันกีฬา เช่น การเล่นเพลารือ พระเพณีนี
พรและประเพณีแข่งเรือ

หมู่บ้านปามะคำ

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 บ้านปามะคาบ ตำบลปามะคาบ อำเภอเมือง
จังหวัดพิจิตร แต่เดิมชื่อ หมู่บ้านปามะคำ เนื่องจากว่ามีต้นมะค่าโง่งมาก หลังจากนั้นได้เปลี่ยนชื่อ
หมู่บ้านจาก ปามะคำ มาเป็น ปามะคาบ เนื่องจากว่า คำว่า คำ นั้นเป็นคำที่ไม่เป็นมงคลจึงเปลี่ยน
จากคำว่า คำ มาเป็น คาบ

บ้านบึงช้าง

ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 บ้านบึงช้าง ตำบลท่าหลวง
อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านบึงช้างเป็นหมู่บ้านที่มีอยู่มาแต่เดิมประมาณ 71 - 100 ปี มีชื่อมา
พร้อมหมู่บ้าน ตั้งชื่อขึ้นตามลักษณะของแหล่งน้ำ คือบึง (บึงน้ำ) และลักษณะชื่อสัตว์ คือช้าง รวม
เป็นบึงช้าง ให้เป็นชื่อของหมู่บ้านนี้กล่าวคือแต่เดิมบริเวณนี้เป็นบึงน้ำใหญ่ใกล้ ๆ กับป่าดงใหญ่
ซึ่งในป่านี้มีโรงช้างอาศัยอยู่หากินทั่วไป และได้ลงมากินน้ำ เล่นน้ำบริเวณนี้เป็นประจำ ชาวบ้าน
จึงเรียกบึงนี้ว่าบึงช้างมาแต่เดิม เมื่อมีหมู่บ้านมาตั้งเป็นหลักแหล่งอยู่บริเวณนี้ จึงเรียก บ้านบึงช้าง
เรื่อยมา ปัจจุบันเป็นบ้านบึงช้าง ตำบลท่าหลวง

บ้านน้ำหัก

ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน หมู่ที่ 7 บ้านน้ำหัก ตำบลท่าหลวง
อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านน้ำหัก เป็นหมู่บ้านที่อยู่มาแต่เดิมมากกว่า 100 ปี ชื่อเดิมก็ชื่อน้ำ
หัก ตั้งชื่อขึ้นตามลักษณะของแหล่งน้ำกล่าวคือหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำน่านไหลผ่านมีลักษณะคดโค้ง
มาก หักไปมา จึงชื่อบริเวณนี้ว่าน้ำหัก และบ้านน้ำหักมาแต่โบราณ หมู่บ้านนี้เดิมเป็นหมู่บ้าน
เดียวกับหมู่ที่ 1 บ้านน้ำหัก แต่เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่อาณาเขตกว้าง มีประชากรอาศัยอยู่ย่าน
นี้มาก จึงแบ่งเป็นสองหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านน้ำหัก หมู่ 1 และหมู่ที่ 7 ทั้งสองหมู่บ้านนี้มีความเป็นมา
และความหมายของชื่อเช่นเดียวกัน ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ใช้ชื่อว่าบ้านน้ำหัก หมู่ที่ 7 ตำบลท่าหลวง
สืบมา

หลวงพ่อเพชร

หมู่ที่ 9 บ้านท่าหลวง ตำบลท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร หลวงพ่อเพชรเป็น
พระพุทธรูปที่สำคัญศิลปะเชียงแสนรุ่นแรกปรากฏมารวิชัย ชัดสมาธิเพชรพระเกษบัวตูมสร้างในราว
พ.ศ.1160 - 1180 นอกจากนี้มีหลวงพ่อดมน์ หลวงพ่อธรรมจักร หลวงพ่อเพชรจำลอง พระ
มหากัจจายน์ พระอัครสาวก หล่อด้วยโลหะทองเหลืองของอดีตเจ้าอาวาส เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมบรรจุ
อัฐิอดีตเจ้าอาวาส และเรือนแก้ว ซึ่งจำลองสังเวชนียสถาน 4 ตำบล พร้อมด้วยพุทธประวัติอีกด้วย

บ้านโจง

ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านโจง ตำบลคงปาคำ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านโจง เป็นหมู่บ้านที่อยู่กันมาตั้งแต่เดิมมากกว่า 100 ปี มีชื่อปรากฏมาพร้อมหมู่บ้าน ชื่อของหมู่บ้านไม่ทราบแน่ชัดว่ามาจากอะไร แต่ชาวบ้านเรียกว่า "บ้านโจง" เนื่องจากแต่เดิม หมู่บ้านนี้มีแม่น้ำน่านไหลผ่าน อาจจะทำให้เกิดเสียงดังจากกระแสน้ำตอนไหลแรง เสียงดังโจงเจงก็ได้

บ้านสวนแดง

ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้านบ้านสวนแดง หมู่ที่ 6 บ้านสวนแดง ตำบลมะมั่ง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เป็นหมู่บ้านที่อยู่มาแต่เดิมกว่า 100 ปี มีชื่อปรากฏมาพร้อมหมู่บ้าน ตั้งชื่อขึ้นตามลักษณะอาชีพของบุคคลในท้องถิ่น กล่าวคือ บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านนี้ เป็นที่ราบลุ่ม ริมน้ำลำคลอง มีลำน้ำน่านผ่าน ในฤดูฝนมักบ่าท่วมทั่วไป ทำให้มีสภาพเป็นน้ำไหลทรายมูล พื้นที่เหมาะสำหรับปลูกผักพืชไร่ และแดง ส่วนใหญ่ประชาชนในท้องถิ่นมีอาชีพทำสวนแดงมาตั้งแต่โบราณ ฉะนั้นจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านสวนแดงมาแต่เดิม ซึ่งปัจจุบันเป็นบ้านสวนแดง หมู่ที่ 6 ตำบลมะมั่งสืบต่อมา

บ้านเนินทอง

ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน บ้านเนินทอง หมู่ที่ 11 บ้านเนินทอง ตำบลมะมั่ง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เป็นหมู่บ้านที่อยู่มาแต่เดิมมากกว่า 100 ปี มีชื่อพร้อมหมู่บ้าน ตั้งชื่อขึ้นตามลักษณะของภูมิประเทศ ซึ่งเป็นเนินสูง สวยงาม และมีต้นไม้ คือ ต้นทองขึ้นอยู่บนเนินนี้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเรียกเนินนี้มาแต่เดิมว่า เนินทอง และใช้เป็นชื่อของหมู่บ้านที่อยู่บริเวณนี้ว่าบ้านเนินทอง หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านเดียวกับหมู่บ้านเนินทอง หมู่ 2 ตั้งชื่อและมีความเป็นมาเช่นเดียวกัน

บ้านคลองโนน

หมู่ที่ 1 บ้านคลองโนน ตำบลคลองคเชนทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ในสมัยก่อนพื้นที่บริเวณนี้ที่เป็นป่าไผ่จะมีช้างเดินผ่านเป็นจำนวนมากทำให้พื้นดินบริเวณนั้นยุบตัวลงประกอกับช่วงที่ช้างเดินผ่านนั้นจะเป็นฤดูฝน เมื่อฝนตกลงมามากๆ เข้าที่ดินบริเวณนั้นก็ถูกกัดเซาะไปกับสายน้ำ จนเหมือนเป็นลำธารขนาดเล็กหลังจากนั้นชาวบ้านจึงช่วยกันลอกที่ดินบริเวณนั้นจึงเกิดเป็นคลองโนนขึ้นมา

วัดคงชะพลู

หมู่ที่ 2 บ้านคงชะพลู ตำบลคลองคเชนทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร วัดคงชะพลู ซึ่งเป็นศูนย์กลางของประชาชนเพื่อประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา วัดคงชะพลู ตั้งอยู่หมู่ 2 ตำบลคลองคเชนทร์ พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบสูง มีเนื้อที่ 20 ไร่ 85 ตารางวา วัดคงชะพลูสร้าง

เมื่อปี พ.ศ.2518 ได้รับพระราชทานพระราชทานพระราชวิสุทธิคามสีมา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2490 สำหรับสถาปติยกรรมได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ นอกจากนี้ภายในอุโบสถ ยังมีประติมากรรมได้แก่ พระพุทธรูปมีนามว่า "หลวงพ่อเวฬุญาณ"

ประเพณีขอมทานข้าวต้ม

หมู่ที่ 5 บ้านคลองคเชนทร์เหนือ ตำบลคลองคเชนทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร มีประเพณีที่โดดเด่นคือขอมทานข้าวต้มจะทำในวันตักบาตรเทโวของทุกปี ชาวบ้านในบ้านคลองคเชนทร์นั้นเป็นคนไทยดั้งเดิมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่มีชนชาติใดที่เป็นต่างชาติอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ จะเริ่มมีคนอพยพเข้ามาก็เมื่อย่างเข้าสู่รุ่นปัจจุบันนี้ ทำให้ชาวบ้านที่เป็นคนจังหวัดพิจิตรโดยดั้งเดิมเกือบทั้งหมด

ภาษาวรรณกรรม

หมู่ที่ 2 บ้านโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร นางบุญมี เพ็ชรพิจิตร มีความสามารถในการทำขวัญ การร้องเพลงแหล่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงรำวง เพลงแห่นาค การแต่งกลอนรำเป็นนิทาน เช่นเรื่องชาละวัน เป็นต้นซึ่งมีความไพเราะและน่าสนใจมากจนได้รับโล่รางวัลจากกระทรวงศึกษาธิการในการขับเสภาให้พระราชินีฟัง

บ้านโรงช้างเหนือ

หมู่ที่ 6 บ้านโรงช้างเหนือ ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติความเป็นมาโรงช้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งพระยาโคตรบองขึ้นครองราชย์ สถานที่แห่งนี้เรียกว่า "กองช้าง" เพราะเป็นที่พักของกองช้าง ต่อมาได้เรียกเพี้ยนกันเป็น "คลองช้าง" ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าพื้นบ้านได้มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาละวันคือ หลังจากที่ชาละวันได้ไปอาละวาดสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านโดยทั่วไป ชาวบ้านจึงได้ให้ไกรทองมาปราบเจ้าจรเข้

บ้านวังอ้ายนุ้ย

หมู่ที่ 6 บ้านวังอ้ายนุ้ย ตำบลบ้านนุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน บ้านวังอ้ายนุ้ย เป็นหมู่บ้านที่อยู่มาแต่เดิม เมื่อประมาณ 71 - 100 ปี มีชื่อมาพร้อมหมู่บ้าน ตั้งชื่อตามลักษณะของชื่อแหล่งน้ำ และชื่อของบุคคลกล่าวคือบริเวณพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านนี้ แต่เดิมมีคลองน้ำผ่าน ไม่มีชื่อ ต่อมาเมื่อมีคนคนหนึ่ง ชื่อนายนุ้ย หรือชาวบ้านเรียกอ้ายนุ้ย ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองน้ำนี้ เมื่อผู้คนมาร่วมตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่มากขึ้น จนเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงพากันเรียกหมู่บ้านว่า บ้านวังอ้ายนุ้ย ตามชื่อวังน้ำที่อ้ายนุ้ยมาอาศัยอยู่เป็นคนแรก ปัจจุบันหมู่บ้านนี้มีชื่อว่า บ้านวังอ้ายนุ้ย หมู่ 6 ตำบลบ้านนุ่ง สืบต่อมา

บ้านราชช้างขวัญ

หมู่ที่ 2 บ้านราชช้างขวัญ ตำบลปากทาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านราชช้างขวัญ ตามคำบอกเล่าบอกว่าเดิมเคยมีชื่อว่า "บ้านสาตจอมขวัญ" สาเหตุที่เปลี่ยนมาเป็น "บ้านราชช้าง

ชวัญ" เนื่องจากสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (หรือองค์ใดไม่แน่ชัด) ได้ทำการศึกสงครามทางภาคเหนือ เมื่อได้ทำศึกบนหลังช้างได้รับชัยชนะกลับมาแล้ว ก็ได้นำขบวนกองทหาร และขบวนช้างศึกกลับมาพัก ท้ายอยู่ที่บริเวณวัดแห่งนี้และจึงได้เลือกเอาสถานที่วัดแห่งนี้เป็นที่ทำขวัญช้างมาโดยตลอดเมื่อรบชนะ กลับมาก็จะมาทำขวัญช้างที่วัดแห่งนี้ทุกครั้งจึงเปลี่ยนชื่อให้เป็นสิริมงคลคือ"วัดราชช้างขวัญ"

บ้านปากทาง

หมู่ที่ 3 บ้านปากทาง ตำบลปากทาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน บ้านปากทาง เป็นหมู่บ้านที่อยู่มาตั้งแต่เดิมมากกว่า 100 ปี เดิมใช้ชื่อว่า บ้านราชช้างขวัญเช่นเดียวกับหมู่บ้านราชช้างขวัญ หมู่ 1,2 และ 3 เพราะเป็นหมู่บ้านเดียวกัน แต่เนื่องด้วยมีพื้นที่มาก และเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรมาก จึงแยกเป็นหมู่บ้านปากทางหมู่ 3 ขึ้นในระยะหลัง และหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านปากทางเข้าตัวเมือง จึงใช้ชื่อว่า บ้านปากทาง และให้ชื่อ ปากทาง เป็นชื่อของตำบลนี้ด้วย ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ให้ชื่อว่าบ้านปากทางหมู่ 3 ตำบลปากทาง จนทุกวันนี้

หมู่บ้านท่าช้อย

หมู่ที่ 2 หมู่บ้านท่าช้อย ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติหมู่บ้าน ในอดีตหมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่เรือมาก่อนใช้เป็นที่พักสำหรับคอยเรือ ชาวบ้านในสมัยก่อนจึงเรียกที่นี่ว่า "ท่าคอย" ต่อมาจึงเกิดการเพี้ยนของคำมาเรื่อยจนกลายมาเป็นคำว่าท่าช้อยซึ่งได้กลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้าน มาจนถึงในปัจจุบัน สิ่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือคือ เจ้าพ่อดอกคำ เป็นเจ้าพ่อที่สิงอยู่ที่ต้นมะขาม และหลวงปู่หมาเฒ่า ซึ่งเป็นพระที่ชาวบ้านทำชอยนั้นให้ความนับถือเป็นอย่างมาก

วัดหงส์

หมู่ที่ 7 บ้านวัดหงส์ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ที่มาของชื่อบ้านวัดหงส์นั้น ชาวบ้านได้เล่ากันว่า ในวัดนี้มีต้นตะเคียนใหญ่ ที่มีอายุยาวนาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ต้นตะเคียนนี้มีชื่อว่า แม่โงะแม่นาง ชาวบ้านจึงพากันเรียกวัดนี้ว่า วัดหงส์ บ้างก็เล่าว่า เดิมมีทัพพม่าผ่านมาในแถบพื้นที่นี้จึงได้สร้างวัดโดยมีรูปหงส์มากมายติดอยู่ที่อุโบสถ ชาวบ้านจึงเรียกวัดนี้ว่า วัดหงส์ จากนั้นชาวบ้านในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียงพากันเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านวัดหงส์

บ้านคลองโพธิ์

หมู่ที่ 5 บ้านคลองโพธิ์ ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติหมู่บ้านเดิมทีหมู่บ้านนี้เรียกว่าโนนไผ่ขุยสาเหตุที่เรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านคลองโพธิ์นั้นก็เนื่องมาจากว่า มีต้นโพธิ์ต้นใหญ่ปลูกอยู่ริมแม่น้ำในหมู่บ้าน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเล่าว่ามีอิทธิฤทธิ์มาก ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงร่วมกันตั้งศาลเจ้าพ่อคลองโพธิ์ขึ้น ซึ่งศาลเจ้าพ่อคลองโพธิ์นี้ตั้งอยู่ริมถนนหน้าวัดคลองโพธิ์ ต่อมาจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านคลองโพธิ์ สืบมา

บ้านวังทองดี

หมู่ที่ 7 บ้านวังทองดี ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร บ้านวังทองดี เดิมอยู่ในส่วนการปกครองของหมู่ที่ 1 คือ บ้านวังทับยา ต่อมาจึงแยกออกมาตั้งเป็นหมู่ที่ 7 บ้านวังทองดี เป็นระยะเวลา 5 - 6 ปีมาแล้ว เหตุที่ชื่อบ้านวังทองดี ซึ่งเกิดมาจากเมื่อแยกออกจากหมู่ 1 จึงมีการประชุมตั้งชื่อของหมู่บ้านร่วมกันของชาวบ้าน เพื่อให้ชื่อมีความสอดคล้องกับบ้านวังทับยา โดยชื่อบ้านวังทองดี ครูบุรี เป็นผู้เสนอชื่อ และทุกคนในหมู่บ้านก็เห็นชอบจึงตั้งเป็นหมู่บ้านวังทองดีเรื่อยมา

บ้านวังจันทร์

หมู่ที่ 6 บ้านวังจันทร์ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร สาเหตุที่หมู่บ้านแห่งนี้มีชื่อว่า บ้านวังจันทร์ ในอดีตได้เคยมีต้นจันทร์ขนาดใหญ่ประมาณ 4 - 5 คนโอบ ตั้งอยู่ที่สามแยก แต่หลังจากนั้นได้มีการสร้างทางเกิดขึ้น เลยทำให้ต้องเกิดการโค่นต้นจันทร์นั้นทิ้งไปและส่วนคำว่า "วัง" นั้นมาจากเรื่องเล่าที่ว่าหมู่บ้านแห่งนี้ พระเจ้าเสือทรงเสด็จผ่านมาทางหมู่บ้านนี้

วัดขนุน

หมู่ที่ 1 บ้านวังขนุน ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การตั้งชื่อหมู่บ้านสาเหตุที่หมู่บ้านแห่งนี้มีชื่อบ้านวัดขนุนนั้นก็เพราะว่า สมัยก่อนบริเวณที่แห่งนี้ ชาวบ้านจะนิยมปลูกต้นขนุนกันเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่มีมีการขนานนามหมู่บ้านแห่งนี้ขึ้น ต่อมาเมื่อมีการสร้างวัดขึ้นทางชาวบ้านจึงรวมใจกันเรียกชื่อวัดว่าวัดขนุน เพราะมีต้นขนุนปลูกอยู่เรียงรายตามบริเวณวัด ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณที่แห่งนั้น แต่เมื่อจะบอกกับชาวบ้านต่างถิ่นว่าหมู่บ้านนี้มีชื่อว่าอะไรนั้นก็ไม่สามารถบอกได้ จึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อวัดว่า บ้านวัดขนุน

บ้านหัวดง

หมู่ที่ 1 บ้านหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร สาเหตุที่เรียก "บ้านหัวดง" ในพื้นที่จังหวัดพิจิตรเพราะว่าเป็นจุดเริ่มต้นของป่าในอดีต สถานที่สำคัญตามความเชื่อของชาวบ้านหัวดง คือ ศาลเจ้าปู่เฒ่ากง สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2489 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านหัวดง ตำนาน นิทานหรือเรื่องเล่าในบ้านหัวดง คือ ได้อีล้าเผือกและเรื่องการค้าขายในอดีต

บ้านวังทับยา

หมู่ที่ 1 บ้านวังทับยา ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เป็นชื่อหมู่บ้านที่เรียกกันมานาน เดิมเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีการสันนิษฐานกันว่า เดิมแม่น้ำพิจิตรเก่าเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีความลึก น้ำเป็นวังวนและมีหาดทรายขึ้นสมัยก่อนคนเลยมักปลูกยาอายุวัฒนะ อยู่มาบุคคลเหล่านั้นก็เสียชีวิตนอนทับคันยา แล้วมีคนมาเห็นเลยกลายเป็นบ้านวังทับยา

วัดดงกลาง

หมู่ที่ 3 บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติวัดดงกลางเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของหมู่ที่ 3 เองและหมู่บ้านใกล้เคียงภายในบริเวณวัดยังมีวิหารของหลวงพ่อบุญ หลวงพ่อเตี้ยงจำลองอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นที่เคารพและชาวบ้านก็ให้ความศรัทธาเป็นอย่างมาก ประกอบกับมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์เกิดขึ้นด้วยเช่น ครั้งหนึ่งมีคณะทอดผ้าป่าเดินทางมาจากภาคอีสานแล้วไม่ได้เคารพท่านหรือไม่ได้บอกกล่าวท่าน วันรุ่งขึ้นคณะทอดผ้าป่าก็ถึงกำหนดเดินทางกลับแต่รถกลับสตาร์ทเครื่องไม่ติดตามช่างมาอย่างไรก็ไม่มีใครรู้ว่าเกิดจากอะไรไม่สามารถแก้ไขได้ จนมีคนไปไหว้บอกท่านแล้วรถก็สามารถติดเครื่อง

บ้านวัดหงส์

หมู่ที่ 3 บ้านวัดหงส์ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ที่มาของชื่อบ้านวัดหงส์นั้นชาวบ้านได้เล่ากันว่า ในวัดนี้มีต้นตะเคียนใหญ่ ที่มีอายุยาวนาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ต้นตะเคียนนี้มีชื่อว่า แม่โงแม่นาง ชาวบ้านจึงพากันเรียกวัดนี้ว่า วัดหงส์ บ้างก็เล่าว่าเดิมมีทัพพม่าเข้ามาในแถบพื้นที่นี้จึงได้สร้างวัดโดยมีรูปหงส์มากมายติดอยู่ที่อุโบสถ ชาวบ้านจึงเรียกวัดนี้ว่า วัดหงส์ จากนั้นชาวบ้านในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียงพากันเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านวัดหงส์

ชุมชนราชรถ

ชุมชนราชรถ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติชุมชน ที่มีชื่อว่าชุมชนราชรถก็เพราะว่ามีโรงงานผลิตยาหอมราชรถตั้งอยู่ในพื้นที่ เมื่อก่อนบริเวณชุมชนราชรถนี้เป็นพื้นที่ป่ามาก่อนหลังจากนั้นก็มีคนบุกเบิกเข้ามาถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย และยังมีลำคลองที่ใหญ่มากเป็นลำคลองที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำน่านและคลองคะเชนทร์และเป็นลำคลองที่ใหญ่จนเรือขนข้าวสามารถวิ่งผ่านเข้ามาได้แต่ปัจจุบันลำคลองนี้แคบลงมากๆ ที่ชุมชนราชรถไม่มีเรื่องเล่าที่คนในหมู่บ้านรู้จักกันเป็นที่แพร่หลายเลย

บ้านโนนห้วยปิด

หมู่ที่ 9 บ้านโนนห้วยปิด ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน บ้านโนนห้วยปิด เป็นหมู่บ้านที่แยกมาจากหมู่บ้านอื่นในตำบลเดียวกัน เมื่อประมาณ 50 - 60 ปี มีชื่อปรากฏพร้อมหมู่บ้าน และตั้งชื่อขึ้นตามลักษณะของแหล่งน้ำ และสภาพภูมิประเทศ กล่าวคือ หมู่บ้านนี้มีคลองธรรมชาติ ชื่อคลองห้วยปิด เดิมเป็นทางน้ำไหลผ่านเนินสูง ชื่อคลองห้วยปิด และชื่อโนนว่าโนนห้วยปิด เมื่อแยกหมู่บ้านออกจากหมู่บ้านสนามคลีหมู่ที่ 8 ตำบลย่านยาว มาอยู่บริเวณนี้ จึงชื่อว่าหมู่บ้านโนนห้วยปิดตามชื่อคลองน้ำและเนินดินชื่อโนนห้วยปิดสืบมา จนปัจจุบันก็ยังใช้ชื่อว่าบ้านโนนห้วยปิด หมู่ที่ 9 ตำบลย่านยาว สืบมา

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดพิจิตรมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ความเชื่อประเพณี

การทำบุญกลางบ้าน

ประเพณีที่โดดเด่นกว่าพื้นที่อื่น ๆ ก็คือการทำบุญกลางบ้านโดยจะทำพิธีกันที่บ้านผู้ใหญ่ หมู่ที่ 1 บ้านท่าเสา ตำบลปามะคาบ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร โดยสงฆ์นำพระในตอนเย็นและนิมนต์พระมาสวดหลังจากนั้นก็จะมีการละเล่นเช่น ร้องเพลง รำวงต่าง ๆ ในตอนกลางคืน ตักบาตรเทโว

หมู่ที่ 6 บ้านปามะคาบ ตำบลปามะคาบ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร มีประเพณีตักบาตรเทโว เวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจึงต้องไปที่วัดปามะคาบ หมู่ที่ 3 คนที่อยู่อาศัยในหมู่ที่ 6 จะมีความเลื่อมใสศรัทธาหลวงพ่อบุญและหลวงพ่อธรรมจักรมาก

วันเกิดของศาลเจ้า

ประเพณีศาลเจ้า หมู่ที่ 5 บ้านท่าฟ้อ ตำบลท่าฟ้อ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร จะมีการจำลองการละเล่นต่าง ๆ เช่น จักร ลิเก มาแสดงตรงบริเวณศาลเจ้าประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี เชื่อกันว่าเป็นวันเกิดของศาลเจ้า และเป็นสิริมงคลให้กับครอบครัว

งานนมัสการปิดทองไหว้พระ

หมู่ที่ 1 บ้านเขาภูช้าง ตำบลดงป่าคำ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่โดดเด่นกว่าพื้นที่อื่นก็คือ งานนมัสการปิดทองไหว้พระที่เป็นงานประจำปีของวัดเขาภูช้าง (เป็นงานประเพณีที่จะทำการบางสรงหินรูปช้างที่ตั้งอยู่บนยอดเขาด้วยโดยเจ้าอาวาสวัดจะเป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงด้วยตนเอง) โดยจะมีพระเดินลงมาจากเขาภูช้าง ที่เปรียบเสมือนพระจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ลงมาโปรดสัตว์

ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่

หมู่ที่ 3 บ้านใหม่ดงคำวัน ตำบลดงป่าคำ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตนั้น ที่เห็นได้ชัดว่ายึดถือตามกันมาตามแต่ละหมู่บ้านนั้นก็เป็นประเพณีการขึ้นบ้านใหม่โดยที่ชาวบ้านจะนิยมนำฟักทอง และลูกหินเข้ามาเกี่ยวข้องกับ เพราะมีความเชื่อกันว่า ฟักทองนั้นจะนำความชุ่มเย็นมาสู่ครอบครัว และลูกหินมีความเชื่อว่าจะนำความหนักแน่นมาให้ครอบครัว

ประเพณีแข่งขันเรือ

หมู่ที่ 8 บ้านอุตะภา ตำบลคงปาคำ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การจัดประเพณีแข่งขันเรือ ในช่วงก่อนระหว่างประเพณีลอยกระทง เป็นการแข่งขันเรือขนาดเล็กจำนวน 7 - 10 มีพาย มีเรือมาจาก หลายหมู่บ้านในเขตของจังหวัดพิจิตร

ประเพณีแข่งขันเรือยาว

หมู่ที่ 3 บ้านเขาพระ ตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร มีประเพณีแข่งขันเรือยาวของ หัวดงในช่วงประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี และปัจจุบันมีการจัดงานประจำปีปิดทองขึ้นเขา จะจัดใน ระหว่างวันที่ 31 ธันวาคม ถึง วันที่ 1 มกราคม มีการจัดงานขึ้นโดยมีมหรสพ เช่น รำวงย้อนยุค ลิเก ภาพยนตร์ เป็นต้น งานปิดทองขึ้นเขานี้จัดมาได้ 3 ปีแล้ว

ศาลหลวงตากง,ทำบุญสาทรลาว

หมู่ที่ 1 บ้านสายคำโห้ ตำบลสายคำโห้ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ศาลหลวงตากง เป็น ศาลเจ้าที่ชาวบ้านนิยมมาบนบานศาลกล่าวขอโชคลาภ พระเกจิอาจารย์ ที่ชาวบ้านเลื่อมใสคือ หลวงพ่อขาว หลวงพ่อแอ็บ ภายในหมู่บ้านมีพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญ ของหมู่บ้าน ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้านคือ ทำบุญสาทรลาว

หลวงพ่อนาค

หมู่ที่ 3 บ้านหัวเมือง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ในหมู่บ้านโรงช้างนี้ชาวบ้านจะ มีความเชื่อและนับถือกับหลวงพ่อนาค ในวัดโรงช้าง ซึ่งมีความเชื่อกันว่า หลวงพ่อนาคนั้นมีความ ศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องของการบนบานศาลกล่าว ขอให้สมหวังกับสิ่งที่ต้องการ อย่างเช่นขอให้ได้ทำงานที่ได้ ไปสมัครได้ หรือแม้กระทั่งการขอให้หาของเจอ

ศาลเจ้าพ่อปู่โม ปู่จันทร์

หมู่ที่ 6 บ้านโรงช้างเหนือ ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ความเชื่อและสถานที่ สำคัญตามความเชื่อ ศาลเจ้าพ่อปู่โม ปู่จันทร์

บ้านวังกรด

หมู่ที่ 1 หมู่บ้านวังกรด ตำบลบ้านบึง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่มีความโดดเด่น งานฉลองเจ้าพ่อ - เจ้าแม่วังกลมงานประเพณีแข่งเรือและงานมั่ว หมู่บ้านแห่งนี้ชื่อวังกลม เพราะว่าใน สมัยก่อนนั้นมีวังน้ำอยู่แล้วมีลักษณะการหมุนที่เป็นวงกลมเลยเรียกว่าวังกลม แต่มักกลายเป็นวังกรดก็ เพราะว่าในอดีตนั้นได้มีคนจากทางราชการคือนายเพิ่มพวงมาสำรวจในพื้นที่แล้วเกิดเวียนผิดจึงกลาย มาเป็นวังกรดจนถึงปัจจุบัน

ศาลหลวงปู่โถม

หมู่ที่ 2 บ้านบึง ตำบลบ้านบึง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ศาลหลวงปู่โถม เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และเป็นທີ່พึ่งทางใจของชาวบ้านในการบนบานศาลกล่าว และขอพร

พิธีบวชนาคหมู่

หมู่ที่ 1 บ้านราชช้างขวัญ ตำบลปากทาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่โดดเด่นคือ พิธีบวชนาคหมู่จะจัดทำขึ้นในวันที่ 8 เมษายนของทุกปี นอกจากนั้นยังมีประเพณีมัดสกริปัดทอง หลวงพ่อแจ่ม ทุกปี และงานสงกรานต์ที่ชาวบ้านมีการจัดทำพิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน หลวงพ่อมหาเมา

หมู่ที่ 9 บ้านคลองท่าหลวง ตำบลปากทาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ตำนาน เรื่องเล่าพื้นบ้าน ของหมู่บ้านส่วนมากจะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับหลวงพ่อกุหลาบที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือกันอย่างมาก ส่วนหนึ่งของความศรัทธามาจากความเชื่อ อภินิหารในตัวหลวงพ่อกุหลาบ ซึ่งเป็นผู้ที่มาก่อตั้งวัด ตั้งแต่ยุคเริ่มแรก ชาวบ้านเล่าว่า ครั้งหนึ่งหลวงพ่อกุหลาบมาติดภาระต้องรับนิมนต์ญาติโยมอยู่ที่กุฏิ ใน ขณะเดียวกันโยมที่นัดไว้แล้วก็กำลังขับเรือมารับซึ่งหลวงพ่อกุหลาบนั่งนิกรได้หลวงพ่อกุหลาบจึงท้อใจคาใน ใจเสกให้เรือดับก่อน คนมารับนั้นชื่อตาหลิม ซึ่งตาหลิมพยายามจะสวดบทเรือยังก็ไม่ได้คิดต้องรอจน หลวงพ่อกุหลาบว่าวจากญาติโยมแล้วเดินลงมาที่เรือเรือจึงสามารถสวดบทเรือได้ทันที

งานบุญกลางบ้าน

หมู่ที่ 7 บ้านหาดสูง ตำบลไผ่ขวาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีประจำท้องถิ่นคือ งานบุญกลางบ้าน แต่จะจัดบริเวณหาดทรายกลางแม่น้ำ จะนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี ชาวบ้านแต่ละ บ้านจะทำอาหารคาว 1 อย่าง ขนมหวาน 1 อย่างมาร่วมทำบุญ ไม่กำหนดวันที่แน่นอน

พิธีลอยแพไถ่ตัว

หมู่ที่ 8 บ้านดงเศรษฐี ตำบลไผ่ขวาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่โดดเด่นของ หมู่บ้าน ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในหมู่บ้านจะมีพิธีลอยแพไถ่ตัว ทำเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำในวัน ทำบุญสงกรานต์ โดยจะทำแพจากต้นกล้วย ใส่ รูป เทียน หยวกกล้วย ขนมจีน ข้าวสาร เงิน แล้วปั้น ดูกตาแทนตัวเองใส่ไปแล้วล่องไปตามแม่น้ำ

ประเพณีชุมชนบึงสีไฟตอนล่าง

ชุมชนบึงสีไฟตอนล่าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ชุมชนมีประเพณีที่เกิดขึ้นนั้นก็ จะทำ ร่วมกับเทศบาล เช่น ประเพณีลอยกระทง สงกรานต์ จะมีการเล่นร่วมอยู่ด้วย เช่น ตีจับ ลูกช่วง ม้าก้านกล้วย เป็นต้น

การแข่งขันเรือและการทอดแหมา

หมู่ที่ 1 บ้านหาดมูลกระบือ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่โดดเด่นของ หมู่บ้านคือการแข่งขันเรือและการทอดแหมา ซึ่งการทอดแหมาเป็นเอกลักษณ์ประจำหมู่บ้านหาดมูล กระบือ

แก้บนประจำปี

หมู่ที่ 3 บ้านวัดหงส์ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่สำคัญคือ งานกำนันประจำปี เป็นการกำนันที่ชาวบ้านได้กับหลวงพ่อเหลืองเป็นพระประธานในพระอุโบสถ โดยจะกำนันด้วยลิเก หัวหมู บายศรี และการปิดทอง

กำนันประจำปี

หมู่ที่ 7 บ้านวัดหงส์ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีที่สำคัญคือ งานกำนันประจำปี เป็นการกำนันที่ชาวบ้านได้กับหลวงพ่อเหลืองเป็นพระประธานในพระอุโบสถ โดยจะกำนันด้วยลิเก หัวหมู บายศรี และการปิดทอง

ประเพณีแข่งเรือยาวของจังหวัดพิจิตร

การแข่งขันเรือยาวของวัดท่าหลวง เริ่มในสมัยพระเจ้าคุณ พระธรรมทัตตมุนีวงศ์ (เอี่ยม) เจ้าอาวาสวัดท่าหลวง และเจ้าคณะจังหวัดพิจิตร เมื่อ ประมาณ พ.ศ. 2450 ได้กำหนดงานจัดงานแข่งขันเรือตามกำหนดวัน คือ วันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ภายหลังน้ำในแม่น้ำน่านลดลงเร็วเกินไป ไม่เหมาะสมจะแข่งขันเรือยาว จึงเปลี่ยนมาเป็นวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 10 และทางวัดแข่งขันเพียงวันเดียว การแข่งขันเรือยาว ได้จัดนำผ้าห่มหลวงพ่อเพชร มอบให้เป็นรางวัลสำหรับเรือยาวที่ชนะเลิศ และรองชนะเลิศ ต่อมาได้เปลี่ยนรางวัลเป็นธงที่มีรูปหลวงพ่อเพชรแทน.

ประเพณีแข่งขันเรือยาวจังหวัดพิจิตร

1. ขนาดเล็ก ฝีพายไม่เกิน 28 คน
2. ขนาดกลาง ฝีพายไม่เกิน 40 คน
3. ขนาดใหญ่ ฝีพายไม่เกิน 55 คน

การแข่งขันเรือยาวทั้ง 3 ขนาดได้เป็น 2 ประเภท คือ

ประเภท ก เรือยาวที่ทำการแข่งชัยแล้ววิ่งจัด

ประเภท ข เรือยาวที่ทำการแข่งขันแล้ววิ่งปานกลาง

ในปี 2532 ได้ปรับปรุงและเพิ่มประเภทการแข่งขัน ดังนี้

1. เรือที่แข่งขันในวันแรก และชนะจัดอยู่ในประเภท ก 1, ข 1.
2. เรือที่แข่งขันในวันแรกและแพ้ จัดอยู่ในประเภท ก 2, ข 2.

กำหนดการแข่งขันเรือยาวประเพณี

กำหนดการแข่งขันเรือยาวประเพณี วันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ ของต้นเดือนกันยายนของทุกปี ณ บริเวณวัดท่าหลวง

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชาติลัทธิ และ โชคกลาง ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัด เพชรบูรณ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านดงป่าคำใต้

หมู่ที่ 5 บ้านดงป่าคำใต้ ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในบริเวณ บึงอีมี บึงสลิด และบึงหญ้าคา ซึ่งเป็นบึงที่ทางชลประทานขุดลอกไว้ให้ ชาวบ้านจะระบบการจัดการโดยการห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ การบริหารจัดการกองทุนและวิสาหกิจชุมชน ในหมู่บ้านดงป่าคำมีกองทุนเข้ามาในหมู่บ้านจำนวน 3 กองทุนคือ กองทุนเงินล้าน กองทุนเงิน กข.คจ.และเงินโครงการ SML คนตรีและการเล่นพื้นบ้าน

หมู่ที่ 7 บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การดำเนินชีวิตของชาวบ้าน บ้านเรือนที่ปลูกอาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะปลูกบ้านตามคลอง ภูมิปัญญาสาขาคนตรี และการเล่นพื้นบ้าน ภายในหมู่บ้านมีนักดนตรีไทยชื่อนายอุทัย สุวรรณ ซึ่งเป็นคนตาบอดแต่มีความสามารถในการเล่นดนตรี โดยเครื่องดนตรีที่เล่นได้มีหลายประเภท เช่นระนาด ขลุ่ย แปรรูปอาหาร

หมู่ที่ 6 บ้านเนินดอน ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขากการแปรรูปอาหาร การแปรรูปนี้จะนำเอาส้มโอ และกล้วย มาทำเป็นส้มกวนและกล้วยกวน และนำมาปั้นเป็นก้อนแล้วนำไปใส่บรรจุภัณฑ์ แล้วนำไปส่งตามตลาดและมินิมาร์ทต่าง ๆ การแปรรูปอาหารนี้เป็นกลุ่มอาชีพที่มีเข้าร่วมกลุ่มจากชาวบ้านหมู่บ้านอื่นด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านดงป่าคำเหนือ

หมู่ที่ 8 บ้านดงป่าคำเหนือ ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขากการจัดการสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านได้มีการจัดการคลองข้าวตอกคือการทำนาคเขตอภัยทานตั้งแต่บริเวณวัดความยาว 400 เมตรจึงเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำของคลองข้าวตอกได้เป็นอย่างดีและบริเวณคลองข้าวตอกในบริเวณหมู่บ้านยังไม่มีกั้นกั้นขวางเนื่องจากเป็นการปลูกจิตสำนึกของคนในหมู่บ้านกันเองคลองข้าวตอกจึงไม่เน่าเสีย น้ำในลำคลองสามารถนำมาอุปโภคได้ ด้านการบริหารกองทุน มีการรวมกลุ่มแปรรูปส้มโอและกล้วยเป็นส้มโอกวนและกล้วยกวนเป็นผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์และการจัดตั้งกองทุนมีการลงทุนกันเองภายในหมู่บ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านดงกลาง

หมู่ที่ 9 บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมู่บ้านดงกลาง ที่เป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่น สาขากาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการกองทุนและวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสาขากาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การจัดการกับขยะของชาวบ้านจะมีการจัดการกันเองเก็บและเผาในที่ของตนตามหลังบ้านและหน้าบ้าน หากอันนั้นสามารถขายได้ก็จะแยกเอาไว้ ด้านการบริหารจัดการกองทุนและวิสาหกิจชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนปากคลองท่าหลวง

ชุมชนปากคลองท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ประเพณีของชุมชนปากคลองท่าหลวงนั้นมีลักษณะทั่วไปไม่โดดเด่นแต่ถือว่าต้องมาร่วมกันตามวัดและที่รวมตัวของชุมชนเพื่อให้เกิดความรัก สามัคคี และสานความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และการรักษาประเพณีโดยการเชิญชวนและจัดงานตามประเพณีต่าง ๆ ทุก ๆ ปี สาขากาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การรณรงค์เรื่องการคัดแยกขยะ ภายในชุมชน และการเพิ่มจุดทิ้งขยะให้เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบึงสีไฟตอนล่าง

ชุมชนบึงสีไฟตอนล่าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นนั้นก็ทำร่วมกับเทศบาล เช่น ประเพณีลอยกระทง สงกรานต์ จะมีการละเล่นร่วมอยู่ด้วย เช่น ตีจับ ลูกขวง ม้าก้านกล้วย เป็นต้น การแพทย์พื้นบ้าน นายบุญ ใจดี ถือว่าเป็นแพทย์พื้นบ้านคนหนึ่ง โดยนายบุญ ได้ใช้สมุนไพรต่างมาใช้ เป็นยาที่นำมาต้มรวมกันเพื่อรักษาโรคต่างๆ มีชื่อเสียงมาก สาขาคหกรรมการนำภูมิปัญญาสาขาคหกรรมมาใช้ในการทำมาหากิน โดยการดักแหเพื่อที่จะได้มาจับสัตว์น้ำไว้มารับประทาน และเพื่อไว้ขาย คือจำสับเอกมนัส ผลผล

ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบึงสีไฟตอนบน

ชุมชนบึงสีไฟตอนบน อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ชุมชนบึงสีไฟตอนบนนั้นก็มี สาขากาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และสาขากาการบริหารจัดการกองทุนและวิสาหกิจชุมชน สาขากาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีกลุ่มออม. คอยเข้ามาให้คำแนะนำในการจัดการกับขยะให้ถูกวิธีก่อนที่ทางเทศบาลจะมาเก็บขยะที่ปากซอย การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์โดยการนำเงินมาฝากเดือนละ 100 บาท ทุกในช่วงวันที่ 4 - 5 ของทุกเดือน ด้านการบริหารจัดการกองทุนและวิสาหกิจชุมชน ทางชุมชนได้มีการจัดตั้ง กลุ่มแม่บ้านภายในชุมชนขึ้นเพื่อที่จะผลิตและแปรรูปอาหารขาย เช่น น้ำพริก น้ำพริกแกงต่าง ๆ

หมูยอ ปลาหยอ และลูกชิ้นหมู

ชุมชนฝั่งสถานีรถไฟฝั่งใต้ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขากองทุนและวิสาหกิจ ชุมชนภูมิปัญญานี้เป็นการเป็นการจัดตั้งกลุ่มอาชีพคือการทำหมูยอ ปลาหยอ และลูกชิ้นหมู การ จัดตั้ง ได้จากแนวความคิดและการสนับสนุนจากพัฒนากรอำเภอ ที่เห็นแบบอย่างมาจาก หนึ่ง ตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในอำเภอบางมูลนาก แต่เนื่องด้วยทางกลุ่มนี้ไม่สามารถรวมกลุ่มกันอย่าง เข้มแข็งจึงทำให้หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ดังกล่าวต้องหลุดลงแต่ทางพัฒนาการเห็นว่ากลุ่มอาชีพ ดังกล่าวน่าจะไปได้ดีในตลาดและเหมาะกับสภาพชุมชนที่มีชาวประมงมากจึงได้พยายามผลักดัน และส่งเสริมการรวมกลุ่มนี้

อาชีพของชุมชนฝั่งสถานีรถไฟเหนือ

ชุมชนฝั่งสถานีรถไฟเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การประกอบอาชีพหลักของชาวบ้าน คือการทำนา โดยจะทำตลอดปีเป็นการทำนาปรัง เพราะมีน้ำที่มาจากคลองชลประทานสามารถใช้ได้ตลอดปี และนาส่วนใหญ่ก็เป็นนาของชาวบ้านเอง อาชีพที่รองลงมา คือการร้อยพวงมาลัย ดอกมะลิที่ใช้ในการร้อยนั้นบ้างก็ปลูกเองบ้างก็ไปรับมาจากที่อื่น เป็นอาชีพที่ค่อนข้างสร้างรายได้ ได้ดีทีเดียว รายได้เฉลี่ยประมาณ 50,000 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี

ยาสมุนไพรแก้โรคคอกขาวของผู้หญิง แก้ก้องเดินปวดหลัง

ชุมชนวัดท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขาแพทย์แผนไทยที่ในชุมชนคือ ยาสมุนไพรแก้โรคคอกขาวของผู้หญิง แก้ก้องเดินปวดหลัง ใช้เป็นยาชูกำลัง บำรุงร่างกาย ได้ทุกเพศทุกวัยได้อีกด้วย ช่วยทำให้ร่างกายแข็งแรง ยานิดนี้ไม่มีชื่อเรียกที่แน่นอนมีเพียงชื่อเรียกว่า ยาแก้โรคคอกขาวในเพศหญิง ผู้นำมาเผยแพร่และยังเป็นผู้เชี่ยวชาญตัวนี้คือนายสร้าง ชมหนองเต่า อายุ 94 ปี ได้สูตรมาจาก จ.ลำพูน ของพระยาพิชัย ยานี้ใช้ในชุมชนเป็นเวลา 40 กว่าปีตั้งแต่ นายสร้าง เข้ามาในชุมชน ส่วนประกอบที่สำคัญมีหลายชนิด ยกตัวอย่างชนิดที่สำคัญเช่น ต้นหม้อข้าวหม้อแกงลิง เจ็ดช้างสาร หญ้าหนวดแมว และอีกหลายชนิดประกอบกัน

การแพทย์แผนไทย ด้านสมุนไพร

หมู่ที่ 1 บ้านหาดมูลกระบือ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขา การแพทย์แผนไทย ด้านสมุนไพร, พันรักษาโรคสุวัด พระมหาสนองหรือมหาหนอง ที่ชาวบ้าน นิยมเรียกกันเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญสาขาสุมไพร รักษาโรคอัมพฤกษ์ อัมพาต เป็นยาลมที่บด เป็นผงละลายน้ำร้อนทานหลังอาหาร สุมไพรที่ใช้เช่น มะแว้ง พริกไทย ดีปลี หินแข็ง ยาพื้นบ้าน

หมู่ที่ 2 บ้านย่านยาว ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร นางทองศรี เนตรสังข์ ประเภทของความเชี่ยวชาญ ยาพื้นบ้าน สามารถทำยาที่เป็นสมุนไพรรักษาโรคได้หลายชนิด เช่นยาแก้เลือดลมใช้กับสตรีมีครรภ์ที่กำลังจะคลอดจะช่วยให้คลอดง่าย และหลังจากคลอดก็จะ

ช่วยบำรุงร่างกายให้ ระบบเลือดไหลเวียนดี มีส่วนประกอบคือ ผิวมะนาว ผิวมะขวิด ผิวมะม่วง กะทือ ไพร กระเทียม พริกไท ชิง คีปลี ว่านน้ำเจ็ดตะมุลงเพลิง หัวหัวหมู และเมื่อก่อนจะมีปูนขาว เป็นหนึ่ง ในส่วนผสมด้วยแต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้วเนื่องจากปูนขาวจะไปกัดกระเพาะ เมื่อได้ส่วนผสม ครบแล้วนำไปตากแดดจนแห้ง และก็ไปจ้างบดกิโกรัมละ 100 บาท หลังจากนั้นกินได้เลย

ยาพื้นบ้าน ยาสมุนไพรและผู้รู้ คำนาน นิทาน ประวัติศาสตร์เป็นมาของหมู่บ้าน

หมู่ที่ 4 บ้านวังกระดี่ทอง ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร นายเชื้อม บุญคำ ประเภทของความเชี่ยวชาญ ยาพื้นบ้าน ยาสมุนไพร เป็นหมอยาพื้นบ้านวังกระดี่ทองที่มีชื่อเสียง มาก ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากรุ่นคุณปู่ และคุณพ่อ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรมาก่อน นายจำนง บุญคำ ประเภทความรู้ คำนาน นิทาน ประวัติศาสตร์เป็นมาของหมู่บ้าน เนื่องจากเป็น คนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ที่บ้านวังกระดี่ทองมาเป็นเวลานานมาก

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านคลองโนน

หมู่ที่ 5 บ้านคลองโนน ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การแพทย์พื้นบ้าน หมอ ุงใช้สมุนไพรและคาถาเพื่อช่วยรักษาผู้ที่ถูกงูกัด(ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) ยาคองผู้จัดทำคือป้าคำ โดยการนำสมุนไพรในท้องถิ่น เช่น มะกูด ฯลฯ มาคองและทำกระบวนการต่าง ๆ แต่เดิมที่นี้ถูก เรียกว่า "คลองอีเจ้ง" เป็นคลองธรรมชาติ เชื่อกันว่ามีไหลงช้างเดินผ่านทำให้เป็นร่อง เมื่อถึงฤดูน้ำ หลากก็เกิดการกัดเซาะกลายเป็นค้ำว่าคลอง ส่วนโนนหมายถึงพื้นที่ที่เป็นที่สูงไม่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม จึงกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้าน บ้านคลองโนน ส่วนมากแล้วจะเป็นคน ไทยดั้งเดิมมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษเก่าแก่ ที่มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่

การรักษาโรคแผนโบราณด้วยสมุนไพร

หมู่ที่ 6 บ้านย่านยาว ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ผู้เชี่ยวชาญการรักษาโรค แผนโบราณด้วยสมุนไพรโดยเฉพาะโรคไข้หวัด ไข้จับสั่น การขับเลือดของหญิงหลังคลอด ได้แก่ ยายทิด โจนสว่าง อายุ 81 ปี โดยอาศัยคำรับยา "แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์" ประกอบการรักษาซึ่งเป็นคำราที่เก่าแก่มากคำรับยานี้ได้ตกทอดมาจากบรรพบุรุษของยายทิด อีกทั้งจะมีการไหว้คำรับ ยาสมุนไพรทุกปีในวันพฤหัสบดีขึ้นในเดือนหก ยายทิดมีคู่ยาเก่าแก่อายุร่วม 70 ปีที่ยายทิดจะใช้ เก็บยาสมุนไพรและที่สำคัญภายในบ้านยายทิดยังมีเครื่องบดยาโบราณที่เป็นของบรรพบุรุษตกทอดกันมาถึงรุ่นปัจจุบัน

การนวดน้ำมันมะพร้าว

หมู่ที่ 8 บ้านสนามคลี ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาสาขาการแพทย์แผนไทย เป็นการนวดที่ใช้้ำมันมะพร้าวของลุงเตรียม ไม่ทราบนามสกุล ใช้้ำมันมะพร้าวและมีการปลุกเสกแล้วนำมานวดบริเวณที่ต้องการให้นาย นวดไปด้วยเป่าไปด้วย ลุงบอกว่าก็มีนาย 70 - 80 เปอร์เซ็น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านวังกระดี่ทองเหนือ

หมู่ที่ 10 บ้านวังกระดี่ทองเหนือ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ภูมิปัญญาชาวบ้านของชาวบ้านหมู่บ้านวังกระดี่ทองเหนือ มีภูมิปัญญาที่แสดงออกมา 5 สาขา คือสาขาการเกษตรกรรม การดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน การแพทย์ไทยมีการนวดแผนไทยโดยการศึกษาหาความรู้จากภายนอกเพื่อนำมาสร้างอาชีพภายในหมู่บ้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านกองทุนและวิสาหกิจชุมชนและด้านศิลปกรรม ของโบราณสถานก็คือวัดวังกระดี่ทองที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน

การศึกษาวงจรศัพท์จังหวัดพิจิตร

จังหวัดพิจิตร การศึกษาวงจรศัพท์ในวัฒนธรรมการทอผ้าของชนกลุ่มไทยพวน เป็นการศึกษาวิจัยในพื้นที่ 2 หมู่บ้านได้แก่ ไทยพวน บ้านป่าแดงและไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย การศึกษาดังกล่าวได้ศึกษาศัพท์ที่ใช้ในการทอผ้าที่สัมพันธ์กับเทคนิควิธีการทอ ลวดลายการทอ เครื่องมือและวัสดุการทอ ประเพณีและพิธีกรรมและความเชื่อจากวัฒนธรรมการทอ จากการศึกษาได้วงคำศัพท์ทั้งสิ้นจำนวนประมาณ 400 คำจึงนำมาเสนอในรูปภาพประกอบคำศัพท์ และการจัดหมวดคำศัพท์ตามชนิดของคำเป็น หมวดคำนาม คำลักษณะนามและคำกริยา
หลวงปู่โง่น ไสรโย

จังหวัดพิจิตร หลวงปู่โง่น ไสรโย ได้อุบัตินำมาใช้ชีวิตในสมณเพศ บำเพ็ญประโยชน์และคุณูปการแก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงสังคมทุกระดับอย่างดียิ่ง เป็นเนติแบบอย่างงดงามของผู้ที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ด้วยความสะอาดบริสุทธิ์ยุติธรรม เป็นผู้ฉลาดในวิธียุบายแนะนำสั่งสอนเหล่าประชาราษฎร์ด้วยพุทธวิธีมีทัศนวิสัยในการปฏิบัติอย่างสมสมัย มีจิตใจใฝ่รู้ทุกแขนงวิชา นำมาแก้ไขดัดแปลงทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นได้ มีความเยือกเย็นเป็นสุขใจแก่ผู้เข้าใกล้ ด้วยเมตตาบารมีของท่านอย่างน่าอัศจรรย์ จึงทำให้ชีวิตประวัติของท่านโดดเด่น เป็นวาระธรรมคติแก่ผู้ศึกษาและปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์โครงสร้างภาษาศาสตร์

โครงสร้างภาษาภูมิปัญญาหมู่บ้านในจังหวัดพิจิตร การวิเคราะห์โครงสร้างภาษาศาสตร์ของหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน จำแนกตามกลุ่มความหมาย ได้แก่ น้ำและแหล่งน้ำ ภูมิประเทศอื่นๆ สถานที่ก่อสร้าง พิธีกรรมธรรมชาติ วิจัยรวมทั้งประวัติความเป็นมาและการสรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะกรณีศึกษาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนบ้านสระยายชี

กรณีศึกษาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนบ้านสระยายชี ตำบลเนินปอ อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร ในเรื่อง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตลาดนัดชุมชน การบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำประปา

หมู่บ้าน ศูนย์สาธิตการตลาด โรงเรียนวัดการุณชน กลุ่มเกษตรกรทำนา ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์วัด
ระยายีหอสมุดโรงเรียนระยายีมีตราภาพที่ 79

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพิจิตรจากการให้ความรู้ความเข้าใจ

การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพิจิตร
ประกอบด้วยเรื่องรองตำนานพื้นบ้าน ประเพณีการแข่งขันเรือ พืชเศรษฐกิจ พระพุทธรูปหลวงพ่อ
เพชร แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และประวัติศาสตร์หลวงพ่อเงิน

เป็นข้อมูลที่ได้จาก VCD 496 ฝ่ายโสตทัศนศึกษา หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยนเรศวร
การศึกษาเปรียบเทียบ

การศึกษาเปรียบเทียบการรับข่าวสารและความรู้ระหว่างผู้ใช้กับผู้ไม่ใช้ที่อ่านหนังสือ
ประจำหมู่บ้านถ้าคนอง จังหวัดพิจิตร เกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวกับสภาพการใช้ มูลเหตุของการ
มาใช้หรือไม่มาใช้ และปัญหาที่ประสบในการมาใช้ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน นอกเหนือจาก
การที่ชาวบ้านได้รับความรู้และข่าวสารจากผู้ใหญ่บ้านผู้ใหญ่ สิ่งที่ชาวบ้านนิยมอ่าน คือ ข่าว
ด้านอาชีพ ข่าวเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมในระดับมาก ส่วนผู้ที่ไม่เคยมาใช้
บริการก็จะไม่เข้ามาใช้บริการเลย

ผ้าไทย

จังหวัดพิจิตร "ผ้าไทย" นั้น นอกจากถักทอขึ้นมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วยังใช้เป็นผ้าที่ห่อ
คัมภีร์ใบลาน และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนถึงกาลสุดท้ายของชีวิต ปัจจุบันนี้ผ้าไทยได้รับ
การพัฒนาตลอดสาย สี และการออกแบบตัดเย็บทำให้เพิ่มความนิยมขึ้นเป็นอันมาก ในชนทุกชั้น
ทุกอาชีพตลอดจนชาวต่างชาติจึงนับว่าเป็นโอกาสอันดีที่ทำให้ชาวบ้านผู้สร้างศิลปะบนผืนผ้า มี
รายได้เพิ่มขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่พลอยดีขึ้นไปด้วย และผ้าไทยยังเป็นผ้าที่ผลิตจากปุ๋ยฝ้ายซึ่ง
เหมาะกับ ภูมิภาคของประเทศไทยที่อยู่ในเขตร้อน เสื้อผ้าที่ทอด้วยเส้นใยโปร่งรับเหงื่อได้ดี จึง
เหมาะที่จะเป็นเครื่องแต่งกายของคนไทย

การศึกษาถึงการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิม

การศึกษาถึงการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมของชาวชนบทพื้นที่วิจัยคือ ตำบลเนินสว่าง
อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นชุมชนชาวนามากกว่า 80 ปี พื้นที่วิจัยตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม
ของแม่น้ำยมอยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิจิตร 35 กิโลเมตร การศึกษาการก่อรูป พัฒนาการและการ
ปรับตัวของการนวดพื้นบ้าน การผลิตข้าว ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากการ
ผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตแบบเพื่อการค้า ชาวนาต้องรับภาระต้นทุนที่สูงขึ้น การเปลี่ยนแปลง
สถานะสูญเสียที่ดินกลายมาเป็นคนงานรับจ้าง ต้องละทิ้งถิ่นฐานอพยพไปหางานอื่นทำ และ
ปัญหาอีกมากมายที่ตามมา

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดพิจิตรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การแสดง/เพลง

กลองยาว

ดนตรีประเภทกลองยาว นายรอด อำปิ่น หมู่ที่ 2 บ้านท่าฟ้อเหนือ ตำบลท่าฟ้อ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เดิมเคยเล่นกลองยาวของหมู่บ้านตามที่บิดาของเขา นายรอดจึงมีความชำนาญด้านการตีกลองยาวได้เพิ่มเทคนิคการเอาแคนที่มีจังหวะสนุกมาร่วมเล่นในการแสดงเพื่อทำให้คณะวงดนตรีมีสีสันขึ้น

การละเล่นพื้นบ้าน

หมู่ที่ 3 บ้านใหม่ดงคำวัน ตำบลดงป่าคำ อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การละเล่นพื้นบ้านที่พบได้แก่ ลูกข่าง แม่นางด้ง ลูกสะบ้า ในวันสงกรานต์ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตนั้น ที่เห็นได้ชัดว่ายึดถือตามกันมาตามแต่ละหมู่บ้านนั้นก็จะเป็ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่

การละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้านของชาวบ้าน หมู่ที่ 5 บ้านเขตมงคล อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร คือ ร้องแม่นางด้งมีเนื้อร้องดังนี้คือ "นางด้งเฮ้ย เข้าป่าระหง ทะลงไม้สัก มาทักไม้แดง มาแทงแมงเม่า กระดังผัดข้าว ลงมากระดิก ๆ..." ประเพณีที่สำคัญมีรูปแบบที่คล้ายคลึงพื้นที่อื่นๆ มีประเพณีสงกรานต์ ที่จะมีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และการทำบุญกลางบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล

ประเพณีและภูมิปัญญาบ้านท่าฉนวน

หมู่ที่ 4 บ้านท่าฉนวน ตำบลโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ในเทศกาลสงกรานต์ร้องรำพิศฐาน เป็นเพลงที่ชาวบ้านมักร้องเล่นในวันสงกรานต์ เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานานหลายร้อยปีแล้ว การร้องรำพิศฐานนี้จะปฏิบัติกันทุกปีในวันที่ 13 - 15 เมษายน การร้องรำนั้นจะเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนแล้วเข้าไปล้อมวงร้องร่วมกันในวิหารวัด ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ สาเหตุที่มีการร้องรำพิศฐานนั้น ชาวบ้านเชื่อกันว่าจะเป็สิ่งมงคลที่จะนำพาแต่สิ่งที่ดีเข้ามาสู่ชีวิต ภูมิปัญญาที่พบเห็นคือ การพันน้ำมันดร์รักษาโรค โรคที่รักษาได้แก่ ปวดเมื่อย ลมรัก ผิเริ่ม ไฟลามทุ่ง

คณะวงดนตรี

หมู่ที่ 5 บ้านหนองไผ่ ตำบลบ้านบึง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ในหมู่บ้านมีคณะวงดนตรี ประเสริฐพร และคณะเกษมโชวิทย์พบว่ามีคณะนางเครื่อง (Dancer) ที่สามารถสร้างชื่อเสียงจากการ เข้าประกวดตามเวทีต่าง ๆ

การเล่นพื้นบ้าน

หมู่ที่ 7 บ้านหาดสูง ตำบลไผ่ขวาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การเล่นพื้นบ้าน นายม้วน นิลปัด เป็นครูฝึกหัดเล่นลิเกตั้งแต่อายุ ๑๔ ปีมีคณะลิเกเดิมชื่อ คณะดาวคะนอง ต่อมาเปลี่ยนชื่อ เป็น คณะเสมาทอง

แตงกว

หมู่ที่ 5 บ้านดงป่าคำใต้ ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ดนตรีพื้นบ้านมีดนตรี ประเภทแตงกวโดยมีนายลำทอง มีวงแจ่มและนายสุชินทร์ มั่นตสุตร ซึ่งทั้ง 2 คนได้รับการถ่ายทอด มาจากครูสนั่น เพชรลาววรรณ ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว อาชีพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีการสืบทอดให้รุ่นลูกหลานต่อ ๆ ไป นอกจากทั้ง 2 ท่านที่ได้กล่าวมาแล้วยังมี อาจารย์ยง อินเทียง อีกท่าน หนึ่งที่ฝีมือในการเล่นดนตรีแต่ปัจจุบันไม่ได้เล่นเพราะอายุมากและไม่มีการสืบทอดให้ทายาท วงดนตรีประเภทแตงกวในอดีตประกอบด้วย แคน ธรรมเปิด โฟเนี่ยม ปี่ กลอง ฉิ่ง และฉาบ

การเล่นพื้นบ้าน

หมู่ที่ 7 บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร การเล่นพื้นบ้าน ภายใน หมู่บ้านมีนักดนตรีไทยชื่อนายอุทัย สุวรรณ ซึ่งเป็นคนตาบอดแต่มีความสามารถในการเล่นดนตรี โดยเครื่องดนตรีที่เล่นได้มีหลายประเภท เช่นระนาด ขลุ่ย

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถานบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย	51		3	4	43	1
2. วิทยานิพนธ์	5			1	4	
3. หนังสือ	7				7	
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9.ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	133	15	1	4	103	10
รวม	196	15	4	9	157	11

จากตารางพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนทั้งสิ้น 156 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านจักรวาลและธรรมชาติ 157 เรื่อง รองลงมาคือ ด้านมุขปาฐะ 15 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 11 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 9 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 4 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนมากที่สุดคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 133 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 103 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 15 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 10 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านแสดงและเพลง 1 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่รองลงมาคืองานวิจัย 51 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 3 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม คือ 1 เรื่อง ส่วนหนังสือที่พบ 7 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่น้อยที่สุดคือ วิทยานิพนธ์ที่พบคือด้านจักรวาลและธรรมชาติ 4 เรื่อง ด้านความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากอินเทอร์เน็ต 133 เรื่อง งานวิจัย 51 เรื่อง หนังสือ 7 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 5 เรื่อง โดยมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมที่บ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเพณีการเกสลัก เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เขาสัตว์และสลักรูปนกต่าง ๆ

เริ่มจัดตั้งกลุ่มเมื่อ ปี ๒๕๔๑ มีสมาชิกจำนวน ๑๒ คน เริ่มต้นประธานกลุ่มได้ไปเรียนมาจาก กรุงเทพฯ มีความชำนาญแล้วจึงมาฝึกให้กับสมาชิกในกลุ่ม นำเขาสัตว์มาตัดให้ได้ขนาดตามต้องการ แต่งรูปทรงด้วยหินเจีย ขัดด้วยกระดาษทราย ขัดด้วยลูกผ้าใสน้ำยาขัดเงา แกะลายด้วยสิ่วทาน้ำยาไฮโดรเจนเพื่อกัดสี ใสตา ฐาน และบรรจุหีบห่อ

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ตำนานการสร้างหลักเมือง

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อจะสร้างเมืองเพชรบูรณ์นั้น เจ้าเมืองได้ประกาศป่าวร้อง หาคนที่เชื่อมั่น กับซื่ออก เพื่อนำมาฆ่าฝังไว้กันหลุม ก่อนที่จะฝังหลักเมืองลงไป เมื่อขบวนที่ป่าวประกาศได้ผ่านวัดแห่งหนึ่ง ซึ่งมีสามเณรสองรูปเชื่อมั่น กับซื่ออก กำลังฉันอาหารอยู่ เมื่อได้ยินเสียงป่าวประกาศก็มารับ สามเณรทั้งสองจึงถูกจับตัวไป แต่เจ้าอาวาสขอร้องขอให้เณรทั้งสองรูป ฉันภัตตาหารเพลให้เสร็จก่อน แต่ผู้ที่มาจับตัวไม่ยอม สามเณรทั้งสองจึงถูกจับตัวไปฝังทั้งเป็น ทำให้เจ้าอาวาสโกรธเจ้าเมืองมาก จึงได้เอ่ยปากสาปแช่งไว้ว่า ใครก็ตามจะมาเป็นเจ้าเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าเกินสามปีขอให้ม้วยเป็นไป เรื่องนี้เป็นที่เชื่อถือของชาวเพชรบูรณ์ตลอดมา

ตำนานเมืองเล็ง

เมืองเล็งเป็นเมืองเก่า มีความเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่าเมืองศรีเทพ ต่างแข่งขันสร้างความเจริญรุ่งเรือง ทางเมืองเล็งมีธิดาสวย ทางเมืองศรีเทพมีโอรส และได้มาขอธิดาของเจ้าเมืองเล็งอภิเษกสมรส แต่มีข้อแม้ว่าเจ้าเมืองศรีเทพต้องสร้างทางจากเมืองศรีเทพมาเมืองเล็งให้เสร็จภายในหนึ่งวันหนึ่งคืน การเดินทางและสร้างทางทำพร้อมกัน จนเกือบถึงเมืองเล็งคอนคอนรุ่ง เจ้าเมืองเล็งจึงได้สร้างโคมไฟเป็นสัญญาณ ทางเจ้าเมืองศรีเทพเห็นแสงไฟจากโคม คิดว่าสว่างแล้วจึงสั่งให้เทชั้นหมากทิ้ง ณ ที่นั้นจึงได้ชื่อว่า สระสาคนมจีน หมู่บ้านสาคนหมาก

ตำนานเมืองศรีเทพ

ตำนานเรื่องที่เล่ากันเป็นสองนัย นัยแรกเล่าว่า ที่บนเขาใกล้เมืองศรีเทพ มีฤๅษีสองคนมาสร้างกุฏิอยู่ใกล้ ๆ กัน คนหนึ่งชื่อ ฤๅษีดาวั ว อีกคนหนึ่งชื่อ ฤๅษีดาไฟ มีลูกศิษย์เป็นท้าวพระยา ผู้ครองเมืองศรีเทพ วันหนึ่งฤๅษีดาไฟบอกผู้เป็นศิษย์ว่า น้ำในบ่อสองบ่อที่อยู่ใกล้กันนี้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ใครได้อาบน้ำในบ่อหนึ่งจะตาย แต่ถ้าอาบน้ำอีกบ่อหนึ่งก็จะฟื้นกลับขึ้นมาใหม่ แต่ลูกท้าวพระยานั้นไม่เชื่อ ฤๅษีดาไฟจึงจะทดลองให้ดู แต่ขอคำสัญญาว่า เมื่อฤๅษีดาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าวพระยาจะต้องเอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้คืนชีวิตใหม่ ลูกท้าวพระยาก็นำน้ำมาแต่เมื่อฤๅษีดาไฟลงไปในบ่อที่หนึ่ง และถึงแก่ความตาย เพราะลูกศิษย์ไม่ทำตามสัญญา กลับหนีเข้าเมืองไปเสีย ฝ่ายฤๅษีดาวั ไม่เห็นฤๅษีดาไฟมาเยี่ยมเยียน ก็ออกตามหาเห็นน้ำในบ่อที่หนึ่งเดือดพล่าน ก็ทราบว่าได้เกิดเภทภัยขึ้น และค้นพบร่างของฤๅษีดาไฟในบ่อน้ำนั้น จึงได้ไปตักน้ำในบ่อที่สองมารดที่ร่างนั้น ฤๅษีดาไฟจึงได้ฟื้นคืนชีวิต แล้วเล่าเรื่องให้ฤๅษีดาวัฟัง แล้วว่าจะต้องแก้แค้นลงโทษลูก

ท้าวพระยา ตลอดจนประชาชนที่อยู่ใกล้เมืองอีกด้วย จึงได้นิมิตเป็นวัวควาหนึ่งขึ้นมาเอาพิษบรรจุไว้ในท้องวัว แล้วปล่อยวัวคายสิทธิ์ไปเดินรอบเมือง ส่งเสียงคำรามกึกก้องตลอดเวลา วัวดังกล่าวเดินวนเวียนอยู่รอบเมืองอยู่เจ็ดวัน พบครบเจ็ดวันท้าวพระยาผู้ครองเมืองสั่งให้เปิดประตูเมือง วัวดังกล่าวจึงเข้าเมืองได้ พอถึงกลางใจเมืองท้องวัวก็ระเบิดออก พิษร้ายที่อยู่ในท้องวัว ก็ไหลออกมาทำลายผู้คนในเมืองศรีเทพ

ตำนานวัดช้างเผือก

มีเรื่องเล่าว่า มีเจ้าเมือง เมืองหนึ่งครองเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเพชรบูรณ์ เข้าใจว่าอยู่ใกล้กับเมืองราด หรืออาจอยู่ใกล้เมืองนครเค็ด (สันนิษฐานว่า อยู่ที่บ้านน้ำคูก อำเภอลำลูกเกด) เจ้าเมืองมีธิดาชื่อ นางหมหอม มีความงามมากแต่ยังไม่มีคู่ครอง จึงได้ประกาศหาคู่ครองให้ธิดา โดยประกาศว่า หากใครหาขอนคอกมาให้ได้ก็จะยกธิดาให้ ค่อมามีชายหนุ่มชาวบ้านป่าคนหนึ่งอยู่บ้านชาวบน (บ้านน้ำเสาปัจจุบัน) หาขอนคอกมาถวายเจ้าเมืองได้ เจ้าเมืองก็ยกธิดาให้ นางหมหอมมีความเสียใจมากเลยหนีไปกระโดดน้ำในลำน้ำป่าสัก เจ้าเมืองได้ยกไพร่พล ติดตามลงมาตามลำน้ำถึงที่แห่งหนึ่งก็หยุดพักขบวน ที่นั่นเลขเรียกว่า พระยาตากช้าง แต่ก่อนมีคลองผ่านสายหนึ่งเรียกว่า สองพระยาโสภ ค่อมานี้ขึ้นเป็นคลองแสนพระยาโสภ แล้วให้ไพร่พลไปทำดี (ทำนบที่ทำด้วยไม้ไผ่รวกเหมือนฝือก) กันแม่น้ำป่าสักข้าง ๆ วัดโพธิ์เย็น และให้คนเลี้ยงช้างเผือกไปเลี้ยงที่ชายป่าบริเวณวัดช้างเผือกปัจจุบัน เจ้าเมืองมารอจนสหริคาลอยมาคิดที่ดี แล้วเจ้าเมืองจึงได้สร้างเจดีย์บรรจุศพรธิดาไว้หนึ่งองค์ ชาวบ้านเรียก พระไจรายี และได้สร้างเจดีย์บรรจุกระดูกช้างเผือกอีกหนึ่งองค์ เนื่องจากช้างเผือกที่เอาไปเลี้ยงไว้ชายป่าล้มในครั้งนั้น

ตำนานเมืองลุ่ม

เรื่องมีอยู่ว่ามีลูกชายและลูกสาวของผู้ที่อยู่ต่างเมืองจะแต่งงานกัน ฝ่ายหญิงชื่อเจ้าห้วยเล้ง อยู่เมืองวิเชียรบุรี ฝ่ายชายอยู่เมืองศรีเทพ เมื่อฝ่ายชายยกขบวนขันหมากไป ก็พูนดินทำถนนไปด้วย เมื่อหยุดพักผ่อนระหว่างทาง และได้เกณฑ์คนมาลองจอบกันขึ้น โดยให้คนละหนึ่งจอบได้สระใหญ่ขึ้นหนึ่งสระ ชื่อสระลองจอบ ค่อมานั้นพูนดินทำถนนพร้อมกับเดินทางต่อไป เมื่อไปถึงดงมหาสารและหนองไม้สอ ทางฝ่ายหญิงยังไม่ถึง จึงใช้วิธีชักโคมไถบนขอกเขา ค่อมานี้จึงเรียกว่า เขาโขมโคม ซึ่งตามสามัญไม่ว่า ถ้าหากสว่างแล้วจะไม่ได้แต่งงานกัน ดังนั้น เมื่อฝ่ายชายที่นัดหมายก็เห็นคารุงขึ้นสว่างบนขอกเขา คิดว่าคนมาไม่ทันตามสัญญา จึงได้สาธกขมทั้งตรงนั้นจึงได้ชื่อว่า ดงมหาสาร แล้วยกขบวนขันหมากกลับ เมื่อมาถึงเมืองได้ผูกวัวธนูขึ้น เอาพิษไปปะที่วัว แล้วให้วัววิ่งรอบเมือง ขามประตูเมืองเห็นผดสังเกดจึงปิดประตูเมือง วัวธนูเดินวนรอบกำแพงเมืองอยู่นานจนขามเปิดประตูเมือง วัวธนูก็เข้าไปในเมืองและล้มลงคาบในที่สุด โรคระบาดที่แพร่ออกจากวันนั้น ผู้คนล้มคาบกันมาก ฤๅษีคนหนึ่งทราบเรื่องจึงเดินทางมาคิดจะช่วยเหลือ แต่พอมาถึงก็เห็นวัวคาบแล้ว เลขสาธกขาที่เตรียมมาทิ้งไปในวังน้ำ วัวในวังก็เคียนพล่านแล้วไหลเข้าท่วมเมือง จึงได้ชื่อว่าเมืองลุ่ม

ตำนานบ้านนางั่วและบ้านท่าพล

มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อะแซห่วนก็ แม่ทัพพม่ายก กองทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลก เจ้าพระยาสุรสีห์ เจ้าเมืองพิษณุโลกพร้อมกับเจ้าพระยาจักรีได้รับกับ พม่าอย่างแข็งแรงจน ผลิตกันแพ้ผลิตกันชนะ พม่าล้อมอยู่สี่เดือน ในเมืองพิษณุโลกขาดแคลนอาหาร เจ้าพระยาทั้งสองท่านจึงต้องทิ้งเมืองตีฝ่ากองทัพพม่าออกมาได้ แล้วยกกำลังไปเมืองเพชรบูรณ์ และได้มาชุมนุมกำลังกันอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ค่อมมาได้ชื่อว่า ท่าพล ส่วนกองทหารและไพร่พล อีกจำนวนหนึ่ง ได้นำวัวควายไปเลี้ยง ณ ที่อีกแห่งหนึ่งไม่ไกลกันนัก สถานที่นั้นจึงมีชื่อว่า นางั่ว ค่อมได้เขียนเป็นนางั่ว

ตำนานเสาตะเคียน

มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ต้องการไม้ตะเคียน ไปปลูกเสาคอกในการสร้างพระบรมมหาราชวัง จึงได้สั่งให้หัวเมืองต่าง ๆ ส่งเสาไม้ตะเคียนไปให้ หัวเมืองเพชรบูรณ์ส่งไปสองคัน โดยล่องไปตามลำน้ำป่าสักไปจนถึงเมืองสระบุรี ก็ได้ทราบว่ เสา ตะเคียนจากเมืองอื่นไปถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนและได้ใช้คอกเสาเอกไปแล้วนางตะเคียนที่ส่งอยู่ในคัน ตะเคียนก็เสียใจและเสาตะเคียนคันหนึ่งก็จมลง ณ ที่นั้นจึงได้ชื่อว่า เสาไห้ ปัจจุบันเป็นอำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ส่วนเสาตะเคียนอีกคันหนึ่งได้ลอยทวนน้ำขึ้นไปถึงเมืองวิเชียรบุรีและจมลงหน้า ที่ว่าการอำเภอวิเชียรบุรี

ตำนานคลองน้ำบัง

เมื่อประมาณ ๓๐๐ ปีเศษมาแล้ว น้ำในคลองภายในหมู่บ้านไสมาก และคลองนี้ยังมีจระเข้ ชุกชุม วันหนึ่งมีข่าวแพร่ไปทั่วหมู่บ้านว่า มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งพบงูทองขนาดใหญ่ พร้อมทั้ง สายสร้อยและแหวนทองคำเป็นจำนวนมากจมอยู่ในคลองนั้น แต่ไม่สามารถนำของดังกล่าวขึ้นมา ได้ เมื่อข่าวนี้รู้ไปถึงหลวงพ่อกุลาซึ่งเป็นชาวบ้านที่มาจากภาคอีสาน มาช่วยกันงมของมีค่าในคลองนั้น ขณะทั้งมได้พบงูทองงูทองคำ (งู เป็นภาษาถิ่นแปลว่า งู) ทันใดนั้นก็เกิดน้ำไหลบ่ามาอย่าง รวดเร็วพัดพาพวกกุลาจนน้ำคายเป็นจำนวนมาก เหลืออยู่เพียงคนเดียวที่กลับไปบอกให้ญาติรู้ข่าว ปัจจุบันชาวบ้านไม่เคยได้พบเห็นของมีค่าเหล่านั้นอีกเลย จระเข้ที่เคยมีอยู่ชุกชุมก็ถูกชาวบ้านฆ่า คายหมด และน้ำในคลองก็ไม่ใสเหมือนเดิมอีก

ตำนานถ้ำน้ำบัง

เดิมถ้ำน้ำบังมีสัตว์ป่าชุกชุม ทรานป่ามักจะมากดองช้างที่บริเวณนี้เสมอ มีเรื่องเล่าว่า ถ้ำน้ำ บังมีอาถรรพ์มาก ทางออกของถ้ำด้านหลังเป็นบึงใหญ่ มีน้ำเต็มจึงได้ชื่อว่า ถ้ำน้ำบัง ภายในถ้ำจะมี ถ้ำเล็ก ๆ อยู่หลายถ้ำคือ ถ้ำจระเข้ถ้ำงู ถ้ำปลา ถ้ำระงัง ถ้ำพระ ถ้ำค้างคาว ในแต่ละถ้ำจะมีสิ่งต่าง ๆ ตามชื่อถ้ำ และจะปรากฏให้เห็น เฉพาะผู้ที่ปรารถนาจะเห็น ค่อมามีพระพุทธรูปหนึ่งมาปักกลด บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานที่หน้าถ้ำ อยู่มาไม่นานชาวจังหวัดพิจิตร ได้อพยพครอบครัวมา หาแหล่ง

ทำมาหากิน เมื่อมาพบพระธุดงค์ปักกลดอยู่ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงพากันมาตั้งถิ่นฐานรอบ ๆ ถ้ำแห่งนั้น และพระธุดงค์ก็ได้ชักชวนให้ชาวบ้านคัดแปลงถ้ำ ให้เป็นศูนย์กลางของวัด
ตำนานศาลเจ้าพ่อน้ำร้อน

มีเรื่องเล่าว่า ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีน้องทองคำฝิ่งอยู่ได้จอมปลวก ซึ่งอยู่ห่างจากบ่อน้ำร้อนไปทางทิศเหนือประมาณ ๕ เมตร มีพวกภูตากลุ่มหนึ่งเก่งทางเวทย์มนต์คาถารู้ข่าวนี้ จึงได้เดินทางมาขุดหาน้องทองคำ เมื่อขุดจนพบยอดน้องทองคำจึงคิดจะนำไปทำเป็นเครื่องประดับ ให้ลูกเมีย เมื่อช่วยกันขุดลงไปอีก น้องทองคำได้หมุนอย่างรวดเร็ว พวกภูตากลุ่เหวี่ยงไปตามแรงหมุนของน้อง ได้รับบาดเจ็บจึงได้เดินทางกลับท้องถิ่นของคน โดยไม่ได้น้องไป แล้วเกิดอาการเห่อคลั่ง คายไปทีละคนสองคนจนหมด ส่วนน้องทองคำได้หมุนตกลงไปจมอยู่ได้จอมปลวกแห่งนั้น และไม่มีใครกล้าไปขุดอีก ปัจจุบันชาวบ้านได้ตั้งศาลขึ้นเป็นที่เคารพนับถือได้ชื่อ ศาลเจ้าเจ้าพ่อน้ำร้อน
ตำนานปู่ช่าย่ากะสีผู้สร้างบ้านนาจั่ว

ปู่ย่าคู่นี้เป็นบรรพบุรุษคู่แรก ของชาวบ้านนาจั่ว สมัยที่ปู่และย่ายังเป็นหนุ่มเป็นสาว บริเวณโลกหลั้วว จะมีแท่นหินขนาดใหญ่ กว้างยาวสูงประมาณด้านละ ๔ เมตร มีอยู่สองก้อนสวยงามมาก วางเรียงกันอยู่ ใกล้แท่นหินมีคันร้งขนาดใหญ่สี่คนโอบ ทุกเย็นปู่และย่าจะมานั่งบนแท่นหิน ครั้งหนึ่งปู่ได้โยนก้อนหินขึ้นไปบนท้องฟ้า ก้อนหินที่โยนขึ้นไปเป็นก้อนหินขนาดใหญ่ทำ โอ่งน้ำสองใบรวมกัน ไปค้างอยู่บนจันทันร้ง ฝ่ายย่าได้ไปถ้ำยีสสาวะ ณ ที่ลับตาแห่งหนึ่ง ทำให้บริเวณนั้นเป็นหลุมลึกกว้าง น้ำยีสสาวะไหลเป็นทางยาวผ่านที่นาของชาวบ้าน จนกลายเป็นคลองเรียกว่า คลองย่าเยี่ยว ต่อมาปู่ย่าคู่นี้ ได้มีลูกชายลูกสาวหลายคน และได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านนาจั่ว วันหนึ่งปู่และย่าได้ชวนกันไปเก็บหอย ที่เขาค้อ ปู่ลงไปงมหอย ได้มาพองแวงได้หนึ่งหม้อ แล้วให้ย่าเป็นผู้คัดกันหอย ระหว่างที่นั่งคุยกันอยู่ปู่ได้พูดถึงสาวที่หมู่บ้านขอนแก่น ย่าได้ฟังก็โกรธจึงสาธยายหอยที่คัดกันแล้วทิ้งลงห้วยไป และคำปู่เสียงดังมาก ทำให้ปู่เฒ่าเพื่อนบ้าง จึงหนีออกจากบ้านนาจั่วไปอยู่กับสาวที่บ้านขอนแก่น คำบลละเบาะ ครั้นย่าหาหอยโกรธจึงไปตามไปจ้อ แต่ปู่ไม่ยอมกลับ ย่าจึงได้ใช้วิธีการไสยศาสตร์ แต่ไม่ได้ผลจึงเทขี้ผึ้ง ทั้งสามอย่างที่ใช้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ลงบนพื้นดิน บริเวณนั้นจึงกลายเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ พื้นที่หลายร้อยไร่ ชาวบ้านเรียกว่า หนองสามอ่าง ย่าได้ใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังจนตาย

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้นับอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเพณี

อุ้มพระดำน้ำ

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อประมาณ 400 ปี มีชาวเพชรบูรณ์กลุ่มหนึ่งมีอาชีพในการจับสัตว์น้ำ อยู่ในลำน้ำป่าสัก บริเวณวังมะขามแปบ อยู่มาวันหนึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ออกไปหาปลาตามปกติ แต่จับปลาไม่ได้เลย จึงพากันนั่งปรึกษากัน ทันใดนั้น กระแสน้ำในแม่น้ำหยุดไหล แล้วมีพญาน้ำผุดขึ้นมา คล้ายน้ำเดือด ไม่นานก็เปลี่ยนเป็นวังน้ำวนใหญ่ และลึกมาก เมื่อกระแสน้ำวนเริ่มคืนสู่สภาพเดิม และได้ดูดเอาพระพุทธรูปองค์หนึ่งขึ้นมาจากใต้ท้องน้ำ ลอยขึ้นมาอยู่เหนือผิวน้ำ มีการดำผุดดำว่ายอยู่ตลอดเวลา ชาวประมงกลุ่มนั้นจึงได้ไปอัญเชิญขึ้นมา ประดิษฐานบนบกให้ผู้คนได้สักการบูชา ณ วัดไตรภูมิ ในปัจจุบัน

ผีตาโม่

ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม บ้านเลขที่ 126 หมู่ที่ 3 ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผีตาโม่ เป็นความเชื่อที่เป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่หยิบยกขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกุศโลบายในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน โดยเฉพาะเด็กที่มีนิสัยซุกซน งามแง ดื้อรั้น เอาแต่ใจตัวเอง ผู้ใหญ่มักจะพูดว่า "หยุดนะ เดี่ยวผีตาโม่มากินตับนะ" เด็ก ๆ จะพากันกลัวและหยุดพฤติกรรมทันที ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าผีตาโม่เป็นอย่างไร ผีตาโม่จึงเปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปราบให้คนเป็นคนดี นายประทุมมีแรงบันดาลใจต้องการอนุรักษ์การเล่นพื้นบ้านผีตาโม่ไทหล่ม รวมทั้งสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทหล่ม เพื่อสนองตอบนโยบายการท่องเที่ยวและเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไปในตัว

พิธีแห่ธง

ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน พิธีแห่ธงเริ่มในวันสงกรานต์ ตรงกับวันที่ 18 เมษายน ของทุกปี วัดวารีวงษ์ ตำบลคงขุย อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยชาวบ้านคงขุยเหนือจะจัดงานแห่ธงขึ้นโดยชาวบ้านจะนำเสื้อหรือผ้ามาเป็นธงและจัดขบวนแห่ไปที่วัด เพื่อให้วัดได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป และเป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดแก่ชาวบ้านในละแวก ใกล้เคียงให้มีความรัก ความสามัคคี กลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งพระครูปัญญาพัทธารักษ์ ได้ฟื้นฟูประเพณีนี้ ตั้งแต่ พ.ศ.2527 เป็นต้นมา

หมอทำขวัญ

ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมนายณรงค์ จันทร์เชื้อ บ้านเลขที่ 8/2 หมู่ที่ 2 ถนนสระบุรี - หล่มสัก ตำบลสะเตียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ สืบเนื่องจากบิดาของนายณรงค์เป็นหมอทำขวัญ นาคและเห็นบิดาของตนทำขวัญนาคมาตั้งแต่เด็กทำให้นายณรงค์มีความคิดที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าวเพราะการเป็นหมอทำขวัญนาคเป็นการเสริมสิริมงคลให้แก่ตนเอง เป็นการเริ่มต้นในสิ่งใหม่ อีกทั้งเป็นการช่วยเหลือชุมชนอีกด้วย จากนั้นนายณรงค์ จึงได้ประกอบพิธีพราหมณ์ตามงานต่างๆ รวมทั้งทำขวัญนาคอีกด้วย การเผยแพร่ผลงานส่วนใหญ่ของอยู่ในรูปของการบอกเล่าให้ผู้ที่มาติดต่อให้ไปประกอบพิธี

พิธีสะเดาะเคราะห์และพิธีสู่ขวัญ

ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม นายมั่ง คำมั่ง บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 8 บ้านวังเงิน ตำบลหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเชี่ยวชาญด้านพิธีสะเดาะเคราะห์และพิธีสู่ขวัญ ได้บวชเรียนเป็นสามเณรและบวชเป็นพระที่วัดวังเงิน โดยได้ศึกษาดำรา (สะเดาะเคราะห์รับโชค) สู่ขวัญ มาเป็นเวลา 10 ปี และลาสิกขาบทและมีครอบครัว โดยนำตำราสะเดาะเคราะห์มาใช้ประโยชน์ให้แก่ผู้ที่ขาดกำลังใจในการดำรงชีวิต ซึ่งการทำพิธีสู่ขวัญในงานพิธีต่างๆ เช่น งานบวช งานแต่งงานมีพื้นฐานความเชื่อว่าจะนำสิริมงคลมาสู่ชีวิต หรือในพิธีสะเดาะเคราะห์ ผู้ที่กำลังมีเคราะห์จะเชื่อว่าหากได้สะเดาะเคราะห์แล้วจะทำให้หมดเคราะห์มีแต่ความสุข

หมอพราหมณ์ทำพิธีบายศรี

ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม นายสุวรรณ คำยั้ง บ้านเลขที่ 69 บ้านตาดกลอย หมู่ที่ 3 ตำบลตาดกลอย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นหมอพราหมณ์ทำพิธีบายศรี จะทำบายศรีตามตำบลต่าง ๆ ที่มีผู้มาติดต่อ แต่ก็ไม่มีผู้ที่มาติดต่อการเป็นหมอพราหมณ์ทำบายศรีต่อจากนายสุวรรณ จึงจะทำให้ภูมิปัญญาด้านนี้กำลังจะสูญหายไป การทำพิธีบายศรีนี้เป็นพิธีที่สร้างความ เป็นสิริมงคลให้กับชีวิตของตนเองหรือครอบครัว เป็นความเชื่อของคนไทยมาช้านานปัจจุบันกำลังจะเลือนหายไปเนื่องจากไม่มีผู้ที่จะมาสืบทอดองค์ความรู้ต่อ

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อด้านรากหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก พระคาลิจิต และโซคลาก ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ภูมิปัญญา

แหลมพูอบนำสุนัขผสมสมุนไพร

กลุ่มเพาะ-แปรรูปเห็ดและสมุนไพรบ้านแสนสุข 77 หมู่ 4 ถนนชัยบอน-เพลาหลวง ตำบลสระแก้ว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร. 0-9918-9926 แหลมพูเกิดขึ้นมา 70 กว่าปีมาแล้ว ยุคแรก เมื่อปี 2473 แต่คุณภาพยังไม่ดีพอ มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นอย่างมาก และได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบันนี้ ค่อนข้างมีความคิดที่จะพัฒนาเพื่อมาใช้กับสุนัข เนื่องจากเล็งเห็นว่าในปัจจุบันมีผู้เลี้ยงสุนัขเป็นจำนวนมากจึงได้สกัดสมุนไพรพื้นบ้านที่มีคุณสมบัติรักษา เห็บ หมัด รักษาผิวหนัง สกัดด้วยวิธีสกัดแบบเย็นในเอทิลแอลกอฮอล์ แล้วจึงนำมาผสมกับแหลมพูตามกรรมวิธี และปรับค่า PH ให้เหมาะสม และสมุนไพรที่สามารถกำจัดเห็บหมัดได้จริง มีคุณภาพ

ดอกไม้ประดิษฐ์, ตุ๊กตาจากรงไหม

บุญเขียน นอกสระ กลุ่มบ้านโคกสามัคคี 155/1 หมู่ 1 ถนนสระบุรี-หล่มสัก ค.บ้านโคก อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ โทร. 0-6939-5361 การละเล่นไทยเป็นการละเล่นที่มีเสน่ห์หาไม่ได้ที่ไหนอีก คนต่างชาติได้มาชมต่างก็ชื่นชมและอยากเรียนรู้ การจำลองการละเล่น ของเด็กไทยออกมาเป็นตุ๊กตาโดยใช้วัสดุพื้นบ้านเช่นตัวไหม เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิมให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ และสัมผัสได้ โดยการนำรังไหมมาประดิษฐ์เป็นตุ๊กตา ใส่เสื้อผ้า แล้วนำมาจัดบนแผ่นพื้นให้เป็นการละเล่นที่ต้องการ ใช้วัสดุพื้นบ้านที่เหลือใช้มาเพิ่มมูลค่า และถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านได้อย่างลงตัว

พวงกุญแจฝักมะขาม

ว่าที่ ร.ท. วีระ จุ้ยหนองเมือง 30 หมู่ 8 ค.นาจั่ว อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67000 โทร. 056-560347, 0-1533-5481 เพชรบูรณ์เป็นเมืองมะขามหวาน ซึ่งแนวคิดที่จะมีของที่ระลึกจึงมองเห็นฝักมะขามเป็นลำดับแรก โดยเริ่มต้นแม่บ้านหัดเย็บเป็นหมอนปักเข็ม ค่อยมาลองนำฝักมะขามมาเป็นแบบ เปลี่ยนมาเย็บฝักมะขาม เป็นพวงกุญแจพร้อมตกแต่งใบให้สวยงาม ขายเดี่ยวหรือขายเป็นพวงแล้วแต่ลูกค้าชอบ เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์

ดอกไม้จากยางพารา

นางกมลชนก สุกรี ประธานกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ หมู่ 1 ซอย 2 ต.วังชมภู อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67210 โทร. 06-9268006 ได้รับการสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มจากภาคการช่วยเหลือกันให้ชาวบ้านได้รวมตัวกันใช้วัตถุดิบที่มีในพื้นที่มาผนวกเข้ากับวิชาการทำดอกไม้ที่แม่บ้านถนัดทำให้เกิดดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพาราที่สวยงาม ทนทาน และเป็นการเพิ่มรายได้นอกจากงานหลักในการทำไร่ทำนา ขึ้นคอนการผลิต นำใบยางพาราค่อนข้างแก้มำคัมให้เปื่อย ล้างให้สะอาด นำมาซอมสี แล้วหุบยางพารา สลักด้วยมีดทราย นำแต่ละใบมาประกอบเป็นช่อดอกไม้ให้สวยงามตามต้องการ หรือจะดัดแปลงทำเป็นเข็มปักเสื้อก็ดูสวยงามได้

พวงกุญแจฝักมะขาม

กลุ่มสตรีก้าวหน้า 165 หมู่ 2 ตำบลสักหลง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร. 0-5671-8270 การตั้งกลุ่มคอนแรกเย็บผ้าห่มนวมพอเย็บแล้วไม่มีตลาดรองรับเลยพากันเย็บทำรูปแบบต่างๆ คิดเห็นฝักมะขามที่อยู่หน้าโรงพยาบาลเพชรบูรณ์เป็นเกณฑ์เย็บพวงกุญแจฝักมะขาม ขึ้นคอนการผลิต 1. วาดแบบลงบนผ้าที่มีสีคล้ายมะขาม 2. การเย็บเย็บตามแบบที่วาดไว้ 3. ชักใยสังเคราะห์ชักให้ขึ้นช่ออย่างสวยงามถูกใจ 4. คิดห่วง โดยใช้เข็มสอดคิดให้แข็งแรง 5. คิดใบ 6. แพคดูขาย จุดเด่น 1. ลักษณะเหมือนของจริง 2. สีเหมือนของจริง 3. ขนาดเหมือนใกล้เคียงของจริง 4. ราคาถูกเป็นกันเอง 5. พกพาง่าย สะดวก 6. เหมาะเป็นจุดของฝากจากเพชรบูรณ์

สิ่งประดิษฐ์จิว

นางอรุณ สวิทเซอร์ 273 หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำขุ่น อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร. 056-702748, 01-4746418 เป็นคนที่ชอบงานที่เป็นของจิวและได้เรียนการทำเรือนไทยจิวจากกระชายจึงนำความรู้มาปรับปรุงจากกระชายเป็นไม้เนื่องจากเห็นเศษไม้เหลือทิ้งไว้ไร้ประโยชน์จึงนำมาประดิษฐ์บ้านเรือนไทยจิวจากไม้สักซึ่งมีความคงทนกว่างานกระชาย เป็นเรือนไทยจิวที่สะดวกต่อการเคลื่อนย้าย ไม่กินพื้นที่ในการตั้งโชว์มีรายละเอียดของลวดลายตามแบบบ้านเรือนไทยภาคกลาง

ศิลปประดิษฐ์จากดินสอพอง

คุณนิริ มากุล 28 ม.3 ต.สระประคู้ อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130 โทร. 0-5679-1626, 09-692906, 06-9337889 เริ่มดำเนินการจัดหาวิทยกรมาสอนเมื่อปลายปี 2543 ปัจจุบันมีผู้ที่สามารถผลิตชิ้นงานแบบต่าง ๆ ได้ 22 คน ขึ้นคอนการผลิต การทำมาลัยคล้องมือ เริ่มโดยการปั้นคอกทุกคอรัก ดอกข่า กลีบกุหลาบ ใบแก้ว จากนั้นนำชิ้นงานส่วนต่าง ๆ มาฝังลงทึงไว้ให้แห้งหมาด แล้วจึงนำมาร้อยตามวิธีและขึ้นคอนการร้อยมาลัย จุดเด่น 1. วัตถุดิบเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ 2. ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม 3. เป็นงานศิลปะที่มีความใกล้เคียงกับธรรมชาติ 4. มีความแข็งแรงคงทน สามารถเก็บไว้ได้นาน โดยไม่เป็นเชื้อรา

ตะเกียงไม้โบราณ

นายธัญญะ วุฒิสักดิ์ 60 ม.4 ค.จับสมทอค อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร. 0-5673-1539 นำเศษไม้ คอ ไม้ ที่ทิ้งไว้ตามหัวไร่ปลายนาน ที่ไม่ใช่แล้ว แต่มีคุณค่ากับกลุ่มประดิษฐกรรมจากไม้เหลือใช้ จึงได้นำไม้มาแกะสลักเป็นสินค้าที่เพิ่มมูลค่าได้เป็นอย่างมาก จึงได้ประดิษฐ์สินค้านี้ขึ้นมา และได้ใช้ความรู้ที่สั่งสมมา เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และต่อกลุ่มฯ เป็นเรือพระที่นั่งขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นที่ต้องการของลูกค้า ขั้นตอนการผลิต นำปลีกไม้มาไสให้เรียบ ใช้คินสอวาดลวดลายลงบนเนื้อไม้ เริ่มลงมือแกะสลักด้วยสิ่วและฉันทัน ชักด้วยกระดานทราย หยาบ และละเอียด ลงยูริเทน เพิ่มความเงางามของเนื้อไม้

ตุ๊กตา, ผ้าลายปักม้ง

กลุ่มผลิตประดิษฐ์ของฝากที่ระลึกผ้าลายปักม้ง 30 ม.4 ค.เข็กน้อย อ.เขาค้อ จ.เพชรบูรณ์ โทร. 09-9608064 ผ้าลายปักม้งเป็นศิลปวิถีชีวิตคนม้งสืบทอดกันมานานแสดงถึงวัฒนธรรมของชาวม้ง ค่อมามีการระบาศาเสพติดเศรษฐกิจการค้าทางกลุ่มมีแนวคิดหารายได้เสริมทดแทนโดยใช้ศิลปผ้าลายปักม้งมาเป็นของฝากที่ระลึกขายให้กับนักท่องเที่ยว

ดอกไม้ประดิษฐ์

นางเบญจพร ประเสริฐสิน 99/67 ม.9 ค.สะเคียง อ.เมืองฯ จ.เพชรบูรณ์ 67000 โทร.056 720535, 062091776 ชาวบ้านนำกิ่งไม้ คอไม้ รากไม้ มาเป็นเชื้อเพลิง ค่อมาร่วมมองเห็นความสวยงามของรูปทรง จึงเก็บสะสมไว้ค่อมานำมาทำบายศรีบายที่ขาคมาลงทำดอกไม้ นำมาตกแต่งกับกิ่งไม้ที่เก็บไว้ มีคนสนใจมาขอซื้อไปขาย จึงรวมกลุ่มกันดำเนินการ แบ่งงานให้สมาชิกทำตามความถนัด สีสันคล้ายคลึงธรรมชาติ รูปทรงสวย ราคาไม่แพง

ผ้าทอมือ

นางบุญมี สายทองเพชร ประธานกลุ่มสตรีทอผ้าด้วยกี่กระตุกบ้านเฉลียงลับ หมู่ 7 ค.นาป่า อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ โทร. 056-740070 ผ้าลายมุก เป็นผ้าที่มีมานานแล้วแต่โบราณกาล เดิมคาดว่าจะมาจากภาคอีสานตอนใต้ เข้ามาทางจังหวัดเลย เพชรบูรณ์ตามลำดับ คนโบราณนิยมทอถุงเป็นผ้าถุงเพราะเนื้อผ้าหนาแน่นและสวมใส่สบาย ปัจจุบันได้รับการสนับสนุนฟื้นฟูให้เป็นผ้าประจำจังหวัดเพชรบูรณ์ นิยมตัดใส่เป็นชุด เริ่มจากการคัดสรรผ้าฝ้ายแท้ มาย้อมสีธรรมชาติและเตรียมเส้นด้าย เข้าสู่กระบวนการทอด้วยกี่กระตุก เพื่อเป็นผืนผ้ามุกจากฝ้ายแท้ 100 % นำไปจักรีดอีกครั้งหนึ่ง รอจำหน่ายต่อไป ทอจากผ้าฝ้ายแท้ 100% สวมใส่สบาย ย้อมสีธรรมชาติไม่มีสารตกค้าง ที่เป็นอันตราย

ผ้าห่ม

นางเจียมจิตร จงจิตร 49 หมู่ 3 ค.น้ำร้อน อ.เมืองเพชรบูรณ์ จ.เพชรบูรณ์ โทร.056-751145
 ศิลปะการตัดต่อเศษผ้าเป็นสิ่งที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับเศษผ้าราคาถูกจากโรงงาน แต่เดิมชาวบ้าน
 นำผ้าเก่า ๆ มาเย็บตัดต่อเพื่อใช้ห่มในฤดูหนาว ปัจจุบันชาวบ้านมีฝีมือด้านการตัดเย็บจึงผนวกกันทำ
 ให้เศษผ้าสามารถเพิ่มมูลค่า สวยงาม แปลกตา ห่มสบาย นำเศษผ้าจากโรงงานมาเย็บตัดต่อเป็นผืน
 ผ้าห่ม ใส่ไสยสังเคราะห์ขนาดบาง เย็บทับเพื่อไม่ให้ไหลรวมกัน ตรวจสอบความเรียบร้อย คัดตรา
 สีนํ้ารอจำหน่าย สวยงาม ประณีต ปลอดภัย ดูแลรักษาง่าย

ผ้าห่มเศษผ้า

นางฐี นวลคั้ง 30 หมู่ 11 ถนน สระบุรี-หล่มสัก ตำบล ห้วยสะแก อำเภอ เมือง จังหวัด
 เพชรบูรณ์ โทร.0-9565-3417 การเย็บผ้าห่มในหมู่บ้านแต่เดิมได้รับจ้างเย็บเป็นรายช่อย ๆ ไม่มีการ
 รวมกลุ่มกัน ต่อมาได้รวมตัวกันเพื่อเป็นข้อต่อรองเรื่องราคา การสั่งซื้อวัตถุดิบ ทำให้กิจกรรมการ
 เย็บผ้าห่มรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้นและสร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน ได้ซื้อเศษผ้าจาก
 โรงงานมาในราคา กก.ละ 15 - 30 มาทำการเย็บติดต่อกันจนได้เป็นผืนเพื่อประกอบเข้ากับไสย
 สังเคราะห์ ให้ได้เป็นผ้าห่มขนาดประมาณ กว้าง 5 - 6 ฟุต และสามารถตัดเย็บเปลี่ยนขนาดได้ตาม
 ความต้องการของลูกค้า นำเศษผ้ามาประกอบกันเพื่อใช้ประโยชน์สามารถสร้างมูลค่า ทำให้สินค้า
 กลายเป็นจุดเด่นได้

ผ้าไหม

นางศิรินทร์ ถิ่นนอก 28 หมู่ 9 ตำบลระวิง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร.09-4392936,
 01-9533173 พื้นเพเดิมของคนบ้านหนองจอกย้ายถิ่นฐานมาจากภาคอีสานได้นำเอาวัฒนธรรมการ
 ทอผ้าเพื่อตนเองคิดมาด้วย เมื่อรุ่นปู่ย่าตายาย ทอเสร็จแล้วเหลือก็ไว้ฝากคนรักใคร่หรือคนถิ่นอื่น
 ที่มาเยือน ได้รับคำชมในฝีมือการทอ เอกถลักษณ์ลายผ้าทำให้กลายมาเป็นกลุ่มคนรักไหมบ้านหนอง
 จอก นำเส้นไหมแท้ที่เลี้ยงเองในหมู่บ้านมาฟอกให้เป็นสีขาว ตีเกลียวไหม ข้อมสีตามต้องการ มัก
 เชือกทาลายไหม นำไปเป็นแบบแล้วทอด้วยกี่กระตุก เสร็จแล้วนำไปจักรรีด รอจำหน่ายต่อไป ผลิตภัณฑ์
 จากเส้นไหมแท้ 100 % ทำให้คุณสมบัติของไหมมีเสน่ห์ครบบนผืนผ้า

ไม้ตะเคียน

กลุ่มอาชีพสตรีรับช่อย 138 หมู่ 5 ตำบล วังชมภู อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ นำไม้
 มะค่า ไม้ชิงชัน และ ไม้อื่น ๆ ที่เป็นเศษไม้เหลือใช้มาทำ นำไม้มาผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ มาขัดกระดาษสา
 สายงาม นำใช้ ใช้ได้ทุกวัย

ถ่านอัดแท่งขงข้าวโพด

กลุ่มผลิตถ่านอัดแท่งจากขงข้าวโพด 150 หมู่ 8 ตำบลลาดแค อำเภอสว่าง จังหวัด เพชรบูรณ์ โทรศัพท์ 07-1967639 ตำบลลาดแค เป็นแหล่งผลิตข้าวโพดมากหลังจากสีข้าวโพดแล้ว จะเหลือขงข้าวโพดและเกษตรกรจะทำการเผาทิ้งทำให้เกิดมลภาวะทางอากาศ ถ้าปล่อยตามทิ้งตาม ธรรมชาติจะเป็นสาเหตุของเชื้อรา จึงทำการเพิ่มมูลค่าของขงข้าวโพด โดยการทำถ่านอัดแท่งจากขง ข้าวโพด

ดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าใยบัว

คุณสมจิตร โพธิ์ป้อม 1/2 ม.4 ค.ชัยพฤกษาร อ.ชนแดน จ.เพชรบูรณ์ โทรศัพท์ 07-2044676 ในช่วงเดือน ธันวาคม-เมษายน เป็นช่วงว่างงานชาวบ้านจึงรวมกลุ่มเพื่อหาอาชีพเสริม โดยแยกตัว ออกจากกลุ่มแม่บ้านวังโพธิ์ซึ่งทำอาหารแปรรูปเป็นดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าใยบัวและของชำร่วยซึ่ง มีพื้นความรู้เดิมอยู่แล้ว จุดเด่น ความปราณีต เหมือนจริง สีต้นของดอกไม้ ความสวยงาม ธรรมชาติกรัดกิ่งผลไม้

นายคิเรก สุริยะศิริ 116 ร้านพิบูลวัฒนา ถนนรณกิจ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร.056-702601, 06-2146919 แรกเริ่มได้ไปดูสวนมะม่วงและสวนมะขาม บังเอิญต้องการที่จะเก็บ ผลไม้ที่อยู่บนต้นสูงๆ จึงได้คิดหาวิธีที่จะตัดเก็บผลไม้ลงมาโดยสะดวกและไม้ให้ผลไม้มีรอยชำ และเสียหายจึงมีแนวคิดทำขึ้นใช้ในสวน เป็นกรรไกรกระดัดกิ่งที่ตัดเก็บผลไม้ในสวนที่ผลไม้ อยู่บนต้นสูงเกินกว่าจะเก็บได้สามารถถอดออกได้ทั้งตัวกรรไกรและตัวตะกร้าแล้วนำออกมาใช้งาน ได้ตามปกติด้วยชาวสวนสามารถหัดครั้งได้เพื่อความสะดวกในการจัดเก็บและการเคลื่อนย้าย มีดทุกชนิด

กลุ่มตีมีดบ้านใหม่ หมู่ที่ 9 ตำบลลาดแค อำเภอสว่าง จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร 056-745997, 056-704525 การตีมีดสืบทอดกันเป็นเวลาช้านานจนเป็นตำนานคนสมัยก่อนได้ ถ่ายทอดความรู้เรื่องการตีมีดมาสู่เยาวชนรุ่นใหม่จนถึงปัจจุบันการตีมีดของคนในหมู่บ้านถือเป็น อาชีพหลักของตำบลลาดแคหมู่ที่ 9 ทำให้มีรายได้จุนเจือครอบครัวมาโดยตลอด รูปลักษณะ สวยงามแข็งแรงทนนานราคาถูกซื้อหาได้ง่ายมีระบบประกันคุณภาพเพราะจะสลักชื่อใน ผลิตภัณฑ์ทุกชิ้น

ผ้าห่มสาธิต

กลุ่มตัดเย็บผ้าห่มสาธิต 47 หมู่ที่ 1 ตำบลหนองสว่าง อำเภอสว่าง จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร.056-709768, 01-6880618 ก่อตั้งเมื่อ 2543 ครั้งแรกไม่มีชื่อกลุ่มชวนกันเย็บเศษผ้าต่อกัน เล่นเป็นผ้าห่มเอาไว้ใช้ในครัวเรือนที่น้องใกล้เคียงเห็นก็ซื้อไปใช้กันพอนานๆ ก็เป็นที่รู้จักของ ตำบลใกล้เคียงมีพ่อค้ามารับไปขายเรื่อยๆ ชื่อผ้าห่มมาตัดเป็นรูปแบบได้ขนาดที่ต้องการแล้วมาเย็บ เป็นผืน เป็นผ้าสาธิตมีหลากหลายสีถ้าตัดเย็บหลายสีในผืนเดียวกันจะเป็นหลายสะดุดตา

ชุดเครื่องนอน

นางสุภาวดี สิงห์มนต์ 22/1 หมู่ 2 ตำบลท่าอิฐ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร.09-8423561 กลุ่มอาชีพเสริมการตัดเย็บเสื้อผ้าบ้านโป่งค่างเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมเจอบัณฑิตแห่งเป็นจำนวนมากจึงรวมกลุ่มทำการตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อสร้างรายได้เสริมทางกลุ่มจึงเลือกทำชุดนอนเป็นสินค้าเลือกผลิตภัณฑ์ที่ทำจากวัตถุดิบในท้องถิ่น ได้จัดการขนเส้นฝ้ายนำมาทอมีอนำมาตัดเย็บออกแบบให้สวยงามเน้นวัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น ใช้เปลือกประดู่แช่น้ำนำไปต้มเคี่ยวจนเกิดสีน้ำตาลเข้มมากที่แก่จัดมาโคลกให้ละเอียดนำไปต้มเคี่ยวจนเกิดสีน้ำตาลนำไปลอกคั้นลนฟ้ายาทำสีเหลืองอ่อน ฯลฯ มาย้อมผ้าฝ้าย ให้ความอบอุ่นและนุ่มนวล ไม่มีมลพิษกับสุขภาพปราศจากสารพิษเข้าร่างกายเพราะผ้าฝ้ายใช้ธรรมชาติจากการทำทอด้วยมือแรงใจของคนในท้องถิ่นมารวมกันตัดเย็บเป็นชุดเครื่องนอน

ชุดเครื่องนอน

กลุ่มตัดเย็บเครื่องนอน 147 หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร 056-828743 ครั้งแรกเย็บปลอกผ้าห่มต่อมาหน้าหนาวก็คิดทำผ้าห่มขึ้นโดยใช้ผ้าคิงเป็นผืนแล้วใช้แปลงซัดให้ดูสวยงามและใช้ทำผ้าคลุมข้างในอีกหนึ่งชั้นต่อมาขายส่งเคราะห์หามาทำเป็นผ้าห่มเพราะว่าสะอาดและดูบริโภคนิยมใช้ในปัจจุบัน ท้องถิ่นมีการปลูกฝ้ายนำฝ้ายมาตากแดดใช้มือคัดให้ละเอียดนำไปทำเป็นผืน ใช้ผ้าเย็บติดกันเป็นผืนแล้วใช้เข้มนัดมือเย็บตราทำให้คงทนสวยงามต้องอยู่ในสภาพที่เรียบร้อยตลอดทั้งผืนลดรอยขีดข่วนด้วยฝีมือปราณีต รอบหนาหรือบางเท่ากันใช้ผ้าที่มีคุณภาพดี บรรจุภัณฑ์ได้เรียบร้อยสามารถป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นได้ที่ฉลากหีบห่อต้องมีตัวเลขชื่อผลิตภัณฑ์แนะนำในการดูแลรักษาสถานที่เครื่องหมายการค้า

ที่นอน หมอน ปลอกผ้าห่ม

เริ่มจากคุณลัดดา ศิพรม บ้านเลขที่ 46/1 หมู่ที่ 11 บลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร.062167423 มีอาชีพตัดเย็บที่นอนเป็นที่นิยมในหมู่บ้านมีเพียงคุณลัดดาประกอบอาชีพนี้ทาง กศน.และอบค.ตำบลปากช่องเห็นความสำคัญจึงส่งเสริมให้เป็นกลุ่มแม่บ้านจากนั้นก็พัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ ใช้วัตถุดิบต้นทุนต่ำไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมหาได้ง่ายตามท้องถิ่นสามารถผลิตขึ้นได้เองใช้นุ่นแท้คุณภาพของสินค้าใช้งานได้นาน

เฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่

นางฉลอมเนตร ทองคา 9 หมู่ที่ 9 ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร. 056-828327, 067364281, 06-4517417 ไม้ไผ่เป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนและเศรษฐกิจแปรรูป เพิ่มมูลค่าไม้ไผ่โดยการทำอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการใช้ไม้และส่งเสริมเป็นสินค้าส่งออก ความละเอียดขั้นตอนการผลิตที่สวยงามและแปลกเป็นที่ต้องการของชาวต่างชาติและตลาดหลักของเราคือพหุชาเพื่อเป็นที่ขายให้กับชาวต่างชาติ

ผ้าห่มนวม

กลุ่มคัดเย็บผ้าจำนวน 7 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110 โทร. 09-5675698 ปัจจุบันปลูกฝ้ายเองและนำผลที่แก่มาทำเครื่องนอนผ้าห่มนวม ใช้ด้ายมาทอเป็นผืนผ้า คัดให้ได้ขนาดนำผ้าที่ตัดเสร็จแล้ว ไปหุ้มประกอบกันให้เป็นผืนแล้วมาเย็บด้วยมือ มีลวดลายมีสีสัน ดูแล้วน่ารักห่มแล้วนอนหลับสบายมีความคงทนและหนาแน่น

กระดืบข้าว, ตะกร้าใส่ผ้า

กลุ่มจักรสานสตรีโทรห้อยอน 45 หมู่ 5 ตำบล ปากคอก อำเภอ หล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-1038-7337 กระดืบข้าว จะมีตั้งแต่รุ่น พ่อแม่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่ริเริ่มที่ทำกันมาแล้วก็ มารวมกลุ่มกันให้เป็นกลุ่มขึ้น ขึ้นคอนการผลิต ต้องเตรียมอุปกรณ์ คือ ไม้ไผ่ หวาย ไม้บง เป็นรูป กระดืบข้าวใส่ข้าวเหนียว

ผ้าห่ม

นางบุษราภรณ์ บุญคั่ง บ้านเลขที่ 50 หมู่ 7 ค.หล่มเก่า อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร. 056-747603, 06-0632527 ผ้าห่มเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนโดยเฉพาะ ในฤดูหนาว กลุ่มจึงมี แนวคิดที่จะทำให้องค์เพื่อประหยัดรายจ่าย เหลือใช้จึงนำออกจำหน่ายมีสีสันสวยงาม

ไม้กวาดดอกหญ้า

นายน้อย จันทร์เปา บ้านเลขที่ 61 หมู่ 1 ค.นาแซง อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร. 09-2681104 สมัยก่อนคนเราได้ผลิตไม้กวาดใช้เองเพราะมีความจำเป็นต่อครอบครัวทุกคน ต่อมาเมื่อ เหลือใช้จึงขายและมีการพัฒนาให้ไม้กวาดมีคุณภาพที่ดีขึ้นจนเป็นที่พอใจของลูกค้า แข็งแรง ทนทาน ราคาถูก ขึ้นคอนการผลิต 1. คัดดอกหญ้าหรือดอกแฉะมาตากให้แห้งแล้วคัดขนาดให้เป็น แนวเดียว 2. ถักด้วยหวายหรือเชือกฟาง 3. ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นค้ำ ถักให้สวยงาม 4. นำออกจำหน่าย

ตะเกียบหุ้มเงิน

นายสังวาลย์ บุญนคร 135 ม.8 ค.ท่าโรง อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130 โทร. 09-5678971 ตะเกียบไม้พุง เป็นตะเกียบไม้ที่ใช้รับประทานอาหารรับประทาน จึงเพิ่มมูลค่าทำให้ตะเกียบมีค่ามากขึ้น โดยการเอาโลหะเงิน มาหุ้มให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ทำให้จากตะเกียบไม้พุง ราคา 5 บาท เพิ่มขึ้น 20-80 บาท คิดเงิน 92.5 % ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วนำไปหุ้มตะเกียบไม้พุง เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่า สินค้า ลวดลายต่าง ๆ เป็นเงา สวยงาม ของเงินที่นำมาหุ้ม ติดกับสีค่า-แดงของตะเกียบไม้พุง ทำให้ มีสีสันสวยงาม น่าใช้

พรมเช็ดเท้า

กลุ่มทอพรมเช็ดเท้า เลขที่ 1 ม.11 ต.สระประคู้ อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130 โทร.06-9250621 รวมตัวจัดตั้งกลุ่ม จากสมาชิก 20 คน เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2547 เงินทุนได้จากการระดมทุนจากสมาชิก หั่นละ 100 บาท รวมเป็นเงิน 2,000 บาท ขั้นตอนการผลิต 1. กรอบไม้ 2. พิมพ์สำหรับทอ 3. เอ็นจิง 4. เสริมผ้าเป็นเส้นสำหรับทอ 5. กรรไกร 6. เข็มโครเชต์ใช้ดึงเอ็น/ค้าย สีสน ลวดลายสวยงาม เนื้อผ้าหนา แน่น คงทน แข็งแรง

ผลิตภัณฑ์เครื่องนอน

ค.ค.วานิช จำสนธิ 244 ม.11 ต.บ่อวัง อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130 โทร. 09-5648799 ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่ม เมื่อปี พ.ศ.2544 เพื่อคัดเย็บที่นอน หมอน มุ้ง และผ้าห่ม เพื่อจำหน่าย และได้ปรับปรุง พัฒนารูปแบบ ให้ทันสมัยขึ้น ประโยชน์ใช้สอยได้มากขึ้น ซื่อสัตย์/ใจสัจจะเคราะห้ นำนาคัดคามแบบและขนาด พร้อมคัดเย็บ ทำลวดลายให้สวยงาม บรรจุงดุงพลาสติกให้สวยงาม ใช้วัสดุในการผลิตอย่างดี มีคุณภาพ ฝึเย็บละเอียด แน่นหนา แข็งแรง ลวดลาย และสีสนสวยงาม มีความคงทน ใช้ได้นาน ชักน้ำได้

ที่วางโทรศัพท์จากไม้ไผ่

วิโรจน์ ไชยเสน 19/2 หมู่ 14 ตำบล ขางสาว อำเภอ วิเชียรบุรี จังหวัด เพชรบูรณ์ 06-6738386, 06-0147416 จัดตั้งกลุ่มเมื่อปี 2545 มีการวางแผนและออกแบบผลิตภัณฑ์ มีสมาชิกเริ่มแรก 7 คน และมีเงินทุนสนับสนุนจากการรวมหุ้น 5,000 บาท มีการประชุม 2 เดือน/ครั้ง จัดเตรียมไม้ไผ่ กาวร้อน กระดาษทราย แลคเกอร์ และเริ่มลงมือทำ และมีการ Q.C.ก่อนจำหน่าย ใช้วางโทรศัพท์ และใช้เป็นของฝาก ประดับตกแต่ง

เครื่องนอนผ้าคลุมเตียง

กลุ่มศิลปะเครื่องนอนเมืองศรีเทพ 52 หมู่ที่ 1 ต.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 67170 โทร. 0-56784229, 06-2036695 เริ่มจากเมื่อปี 2529 ก.ศ.น.ได้ทำการฝึกอบรมวิชาการคัดเย็บเสื้อผ้า, หมอน, ผ้าห่ม ให้กับผู้ที่สนใจในชุมชน จึงได้มีการรวมกลุ่มกันผลิตขึ้น โดยครั้งแรกเป็นการเย็บด้วยมือ ต่อมาจึงได้พัฒนาขึ้นเรื่อยๆมาเป็นจักรเล็กและจักรอุตสาหกรรม เพื่อให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ นำเศษผ้าที่เหลือจากมุมผ้าปูที่นอนมาคัดคามแบบ, นำผ้ามาเย็บต่อกันให้ได้ขนาดตามที่ต้องการทั้งสองด้าน, คัดจีบเพื่อพับเก็บเป็นรูปหมอน สะดวก เก็บง่าย เหมาะสำหรับพกพาเดินทาง, เป็นหมอนอิงได้, ใช้เป็นผ้าปูรองนอนได้, สามารถซักเครื่องได้

โคมไฟฟักมะขาม

นายเฉลิม ขวัญคับโรค บ้านตะกรุด ม.2 ต.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ โทร.0-5678-4155, 09-4363006 จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาประมาณปี 2545 โดยครั้งแรกได้จัดทำเกี่ยวกับไม้ไผ่และจากไม้ธรรมชาติแล้วส่งเข้าประกวดตามงานต่างๆ และได้รับรางวัลมารีเอชฯ จนกระทั่งถึงปี 2546 จึงได้ประดิษฐ์ให้มีรูปแบบอื่นๆบ้าง และได้ทำให้เป็นรูปฟักมะขาม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด

เพชรบูรณ์ด้วย หาวัสตุที่เป็นไม้ซึ่งจะได้จากไม้ธรรมชาติหรือเศษไม้คงเหลือ เช่น รากไม้หรือกิ่งไม้ นำคัตตามที่เราต้องการ เช่น รากไม้ กิ่งไม้และฐานรองรับรูปทรงที่เราต้องการนำมาประกอบเป็น โคมไฟฝักมะขาม มีรูปทรงโคมไฟที่ไม่เหมือนใคร เนื่องจากมีรูปมะขามติดอยู่ด้วย และเป็น สัญลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์

เครื่องนอนทุกชนิด

คุณประเสริฐ คุณสุทิน ช่วยคับโรค บ้านเลขที่ 265 หมู่ที่ 2 บ้านนาคระกรุด ต.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 01-0378792 เริ่มจากปี 2535 ได้ทำการค้าขายเศษผ้าซึ่งนำมาจากกรุงเทพฯ บางครั้งก็ขายหมด บางครั้งก็ไม่หมด จึงตัดผ้าที่เหลือมาเย็บต่อกันเป็นลายต่างๆ ครั้งแรกทำเป็น ปอกหมอน และเริ่มเปลี่ยนรูปแบบเป็นผ้าห่ม จากเศษผ้าชิ้นเล็กๆนำมาทำเป็นสินค้าที่สามารถ ประกอบเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน จัดซื้อวัตถุดิบที่มีคุณภาพจากโรงงานต่างๆในกรุงเทพฯ แล้วนำ แยกเพื่อออกแบบว่าวัสดุที่ซื้อสามารถทำอะไรได้บ้าง และนำไปทำการผลิตเป็นผ้าห่มนวมหรือ เครื่องนอนต่างๆ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ สามารถซื้อหาไว้ใช้ได้ และเป็นเอกลักษณ์ของคนศรี เทพ เนื่องจากมีการผลิตต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน

ผ้าห่ม

นางณอม ชันทะชา 32 หมู่ 13 ตำบล สระกรวด อำเภอ ศรีเทพ จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 0-5675-5074 เริ่มจากการรับจ้างเย็บ โดยมีลูกค้านำมาผ้ามาให้ เมื่อปี 2542 จากนั้นจึงมีการลงทุนทำ เองเมื่อปี 2545 โดยขอกู้เงินกองทุนหมู่บ้านและนำไปซื้อผ้าที่กรุงเทพฯมาตัดเย็บเอง กิจการได้ผล กำไรดี จึงมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี 2547 และได้จดทะเบียนกับทางอำเภอ วัดผ้าให้มีขนาดกว้าง ตามที่ต้องการ จำนวน 3 ชิ้น, ตัดผ้าสำหรับทำระบาย นำมาต่อกันกันแล้วม้วนริม, นำระบายมาเย็บ ติดกับตัวเมื่อเสร็จแล้วนำไปโพร้งแล้วจึงเย็บทับอีกครั้ง, ตัดส่วนหัวผ้ากว้าง 5.5 นิ้ว ยาว 2.70 ซม. เย็บระบายทำเหมือนตัวแล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกัน ความปราณีตและฝีมือในการตัดเย็บที่มีความ เรียบร้อย มีแบบหลากหลายให้เลือก โดยออกแบบและตามแบบลูกค้าสั่งทำ

พรมเช็ดเท้า

กลุ่มสลิปะงานประดิษฐ์จากเศษผ้า บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 14 บ้านคลองโป่ง ต.สระกรวด อ. ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 67170 06-4526784 เนื่องกลุ่มสมาชิกในชุมชนต้องการหารายได้เสริม นอกเหนือจากอาชีพหลัก และได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ 12 ค.ค 2546 โดยได้นำเศษผ้าเหลือใช้มา ประดิษฐ์ของใช้เป็นพรมเช็ดเท้า ครั้งแรกได้เริ่มทำจากชิ้นเล็กๆ หลังจากที่ทำจนชำนาญแล้วจึงได้ ประดิษฐ์เป็นผืนใหญ่ นำเศษผ้ามาตัดเป็นรูปวงรี แล้วนำมาเย็บบนแผ่นผ้ายาง จัดสีให้สวยงาม ทำ รูปแบบต่างๆตามที่ลูกค้าสั่งซื้อ ส่วนวัตถุดิบนั้นสั่งซื้อมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สีเส้น สวยงาม ใช้งานคงทน

หมอนลูกจันทร์

กลุ่มหมอนลูกจันทร์ เลขที่ 68 หมู่ที่ 3 ค.นาสนุ่น อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 01-7276132, 0-5682-0058 เนื่องจากกลุ่มสตรีมีเวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักแล้วจึงว่างงาน ประกอบกับ วัตถุดิบในท้องถิ่นมีมาก จึงมีการรวมตัวกันผลิตหมอนจันทร์ขึ้นในปี พ.ศ. 2542 มีสมาชิก 20 คน โดยใช้ผ้าไหมมาเย็บและจับลาย ใช้นุ่นอัดใส่ข้างใน เป็นการอนุรักษ์ความเป็นไทยให้คงอยู่ ใช้ผ้าลายไทย 1 เมตร จะได้หมอน 1 คู่ มาคิดารางและเย็บจับจีบสมอกลาย เสร็จแล้วรูปปากหมอนทั้ง 2 ด้าน โดยด้านหนึ่งรูคให้แน่น และอีกด้านหนึ่งรูคให้หลวมๆ เพื่อจะได้ใส่นุ่น เสร็จแล้วรูคให้แน่น และติดกระดุมทั้ง 2 ด้าน สามารถนำหมอนไปประดับตกแต่งบ้าน ที่รับแขก รถยนต์, ใช้นุ่นแทนใบสังเคราะห์เพื่อให้ทำรูปทรงหมอนอยู่ได้นานและแน่นหนา

ผ้าห่มนวม

กลุ่มแปรรูปอาหารและศิลปปะการตัดเย็บ 35 หมู่ 6 ตำบล โคกสะอาด อำเภอ ศรีเทพ จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-5675-5101 กลุ่มได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2542 โดยการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านที่โครงการอาชีพเสริม กลุ่มได้รวมกันระดมทุนและไปหาซื้อเศษผ้ามาตัดเย็บเป็นผ้าห่ม ปลอกหมอน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชน นำเศษผ้าที่เหลือใช้มาเย็บต่อกันให้เป็นผืน มีความกว้าง 140 ซม. ยาว 180 ซม. แล้วเอามาประกบกัน ข้างในใส่ใยสังเคราะห์ แล้วนำไปเย็บเป็นผ้าห่ม เครื่องจักสานหวาย

นางสุทิน กุลวงศ์ บ้านเลขที่ 35 ม.1 บ้านวังชัย อ.หนองย่างทอย อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 67170 โทร. 06-2036210 กลุ่มก่อตั้งโดย กศน. ร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอศรีเทพ เมื่อวันที่ 15 ธ.ค. 2545 มีสมาชิกเริ่มแรก 15 คน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณและวิทยากรจากศูนย์ฯ และได้ขยายเครือข่ายกลุ่มจักสานหวายไปแล้ว 3 ตำบล คือกลุ่มจักสานหวาย ม.5 ค.นาประคู้, ม.4 ค.ศรีเทพ, ม.12 ผลิตตามรูปแบบต่างๆที่ตลาดสั่งให้มา โดยนำวัตถุดิบมาจากจังหวัดอ่างทอง และวัตถุดิบท้องถิ่น อาทิเช่น ปอกกล้วย, ดันกกและดันคอกรูป มีความปราณีต สวยงาม คงทน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย

เขาสัตว์และผลิตภัณฑ์ต่างๆ

กลุ่มแกะสลักเขาสัตว์ 256 หมู่ 14 ตำบลเพชรละคร อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร. 0-5678-3342 0-7204-5619 เริ่มจัดตั้งกลุ่มเมื่อ ปี 2541 มีสมาชิกจำนวน 12 คน เริ่มต้นประธานกลุ่มได้ไปเรียนมาจากกลุ่มเทพฯมีความชำนาญแล้วจึงมาฝึกให้กับสมาชิกในกลุ่ม นำเขาสัตว์มาคิดให้ได้ขนาดตามต้องการ แต่งรูปทรงด้วยหินเจีย ขัดด้วยกระดาษทราย ขัดด้วยลูกผ้าใสน้ำยาขัดเงา แกะลายด้วยตัว ทาหน้าไฮโดรเจนเพื่อกักสี ใส่ตา ฐาน และบรรจุหีบห่อ

เครื่องนอน

นางประเสริฐ พิสงปรการ 4 ม.2 ค.หนองแจง อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร.0-5673-2024 ชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา และเมื่อน้ำท่วมครั้งใหญ่ จึงได้เข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ เหลือไว้แต่คนชราและเด็กและแม่บ้านบางส่วนจึงได้เย็บผ้าห่มไว้ใช้และเหลือเพื่อขาย โดยใช้เศษผ้ามาต่อกัน ค่อยมาได้ปรับปรุงงานและผลิตเพื่อขาย ออกแบบผลิตภัณฑ์ วางแบบและตัดตามแบบ และนำใยสังเคราะห์มาบรรจุในแบบ และเย็บด้วยความปราณีตและสวยงาม ผ้าห่มใยสังเคราะห์ นุ่ม น้ำหนักเบา ซักง่ายแห้งเร็ว

หมวกสานไม้ไผ่

นางบุษยา ณ วิเชียร 87 ม.3 ค.พญาวัง อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร. 0-9906-4398 หมวกไม้ไผ่ เป็นสิ่งที่ได้ผลิตใช้กันมาตั้งแต่โบราณเพื่อป้องกันแดดเมื่อออกไปประกอบอาชีพ และเนื่องจากในพื้นที่มีวัตถุดิบที่หาได้ง่าย และมีคนในท้องถิ่นต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงได้ผลิตหมวกขึ้นจำหน่าย คัด ไม้ไผ่ที่ไม่แก่และอ่อนจนเกินไปมาเหลาเป็นดอกแล้วนำไปดัดเป็นเปียยาว 22 เมตร นำมาประกอบขึ้นหมวกโดยใช้จักร เพื่อให้ได้เป็นรูปหมวก โดยมีส่วนบนกว้าง 6 นิ้ว ส่วนล่าง 7.5 นิ้ว ส่วนใบกว้าง 4 นิ้ว / 4.5 นิ้ว มีความสวยงามลวดลายสวยงาม แข็งแรง ทนทาน เสือก

น.ส.บุญเรือน โกธรรม 222 ม.10 ค.พญาวัง อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร.0-9887-4252, 0-1044-5969 เริ่มมีต้นกกขึ้นในหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านสอนให้ลูกหลานคว้านต้นกกสามารถนำมาทำเสื่อได้ แล้วแนะนำให้ลูกหลานไปตัดต้นกกมาผ่าสองนำไปตากแดดแล้วนำมาเป็นเสื่อปูนอน ต่อมาจึงมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย ใช้คน 3 คน คอ กี่ 1 ตัว มีฟิม เอ็น ต้นกก และไม้สอต้นกก วดเอ็นให้มีส่วนโค้งของก้น นำเอ็นมาร้อย นำมาวางบนที่ คัดปอ มัดเอ็นติดกับที่ด้านกว้างให้ครบทุกเส้นแล้วจักเส้นเอ็นให้ครบรูปเพื่อจะได้เสื่อออกมาสวย แน่นหนา คงทน ใช้ได้นาน

ภาชนะเซรามิก-ดินเผา

กลุ่มผลิตเซรามิกบึงสามพัน 195 ม.9 ค.บึงสามพัน อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร. 0-5673-2140, 0-18016619 เครื่องเบญจรงค์ใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา เรียกว่า เครื่องเบญจรงค์ และลายนํ้าทอง ต่อมามีการติดต่อกับต่างประเทศ มากขึ้น จึงมีการนำถ้วยชามต่างประเทศมาใช้มากขึ้น และได้มีการผลิตขึ้นใช้เองในเมืองไทยมีลวดลายจากการวาดต่อมาจึงมีการใช้สติกเกอร์ติดบนภาชนะ นำภาชนะสีขาวผ่านการเผาเคลือบ แล้วนำมาตกแต่งลวดลายโดยใช้สติกเกอร์ ที่ใช้กับงานเซรามิก โดยการติดที่ละดอกเล็กทีละดอก ประกอบเป็นช่อ ให้สวยงาม แล้วนำไปเขียนทองตกแต่ง เขียนขอบทองแล้วนำไปเผา (780 องศา) มีสีและลวดลายที่สวยงาม ใช้ใส่อาหารและประดับบ้านเรือน

ไม้กวาดดอกหญ้า

กลุ่มผู้ผลิตไม้กวาดดอกหญ้า 45 ม.3 ค.น้ำหนาว อ.น้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์ 056-779139 ไม้กวาดเป็นที่รู้จัก ในสมัยโบราณ ชาวบ้านนำดอกหญ้ามาทำไม้กวาดเรียกว่า ดอกแฉม นำมากวาดบ้านโดยมัดรวมกันเท่านั้นต่อมาคิดแปลงให้สวยงามขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ แล้วแต่ประโยชน์ใช้สอย เริ่มประมาณเก็บดอกหญ้าประมาณเดือนธันวาคม - กุมภาพันธ์ นำมาตากแดดให้แห้ง นำมาฟาดให้เหลือแต่ก้านดอก นำก้านมาทำเป็นก้ามกิดติดกับไม้ไผ่ที่ใช้ทำเป็นด้าม น้ำหนักเบา สวยงาม คงทน
 อิฐดินประสาน

ภูษัธิฐประสาน 10 หมู่ 1 ถนน เข็กน้อย-ห้วยน้ำขาว ตำบล เข็กน้อย อำเภอ เขาค้อ จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 09-2033215, 01-7968268 เนื่องจากการก่อสร้างสมัยนี้วัสดุมีราคาแพงขึ้น กลุ่มจึงมีความคิดทำวัสดุที่ใช้สร้างบ้านโดยใช้ดินทุนที่ถูกและสามารถหาได้ในท้องถิ่น จึงจัดทำอิฐดินประสานขึ้นมา นำดินแดงที่แห้งสนิทมาทำการบดให้ละเอียดจนเป็นผง และนำมาใส่เครื่องผสมปูน บวกทราย ผสมให้เข้ากันฉีกน้ำผสมให้เข้ากันพอจับตัวนำส่วนผสมไปใส่บล็อกอัด มีความคงทน หนา ก่อง่าย, ใช้งาน ทรายน้อย, เก็บความร้อนได้ดี
 ที่นอนปิคนิค

นางท่านอง คำเผือก 155 หมู่ 1 ตำบล นาขม อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ จัดตั้งเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2543 เพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว ประกอบกับเพชรบูรณ์ในช่วงหน้าหนาวจะมีอากาศหนาวเย็นชาวบ้านได้นำเศษผ้ามาเย็บต่อกันเป็นผืนเพื่อห่มกันหนาวต่อมาได้มีการนำมาใหม่มาทำเพื่อเชิงการค้าและปัจจุบันพัฒนาการเลือกผ้าที่มีความสวยงามมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ มีสีสัน สวยงาม ราคาง่าย ไม่เป็นฝุ่นฝ้าย

ผ้าห่มใยสังเคราะห์

นางแสงอรุณ พรหมคำ 84 หมู่ 7 ถนน สระบุรี-หล่มสัก ตำบล ห้วยสะแก อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 056-780090 วิกฤติการณ์เศรษฐกิจในช่วงปี 2547 ทำให้ประชาชนในบ้าน ต้องเร่งหารายได้มาจุนเจือครอบครัวด้วยวิธีการต่าง ๆ การได้มีงานทำอยู่กับบ้านกับครอบครัวเป็นทางเลือกที่สมาชิกกลุ่มเลือก เราเลือกทำผ้าห่มใยสังเคราะห์เนื่องจากสมาชิกผู้หญิงมีความสามารถในการตัดเย็บเป็นทุนเดิม เลือกซื้อผ้าที่เหมาะสมทั้งขนาด สี สัน และคุณภาพ เย็บตามแบบที่ต้องการ นำไปบรรจุใยสังเคราะห์ เย็บอีกครั้งเพื่อกันไหล บรรจุภัณฑ์ รอจำหน่าย สี สันสวยงาม ดูแลรักษาง่าย น้ำหนักเบาขนย้ายสะดวก

ผ้าไหมมัดหมี่

นางจันทร์ศรี วงษ์จ้อ 30 หมู่ 9 ต.ระวิง อ.เมืองเพชรบูรณ์ จ.เพชรบูรณ์ 0-6205-2327 พี่นุของชาวบ้านหนองจอกมาจากอ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ และทอผ้าเก็บไว้ใช้เองผืนไหนทอเสร็จ แล้วไม่ได้ใช้ก็นำไปเป็นของฝากแก่ผู้รักใคร่ ต่อมาได้รับความนิยมจากผู้รับฝากว่าเป็นผืนผ้าจากไหมแท้ จึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อทำเป็นของฝาก การทอผ้าไหมมัดหมี่

ใช้เส้นใยไหมแท้ที่เลี้ยงเองโดยชาวบ้านหนองจอกผ่านกระบวนการย้อมสีธรรมชาติและทอผ้าด้วย
 กี่กระดูก ออกมาเป็นผ้าที่ทอจากไหมแท้พื้นบ้าน สร้างรสนิยมแก่คนรักไหมได้อย่างแนบแน่น ทอ
 จากไหมแท้ที่เลี้ยงเองโดยคนพื้นบ้าน มีคุณสมบัติของความเป็นผ้าไหมครบถ้วน
ผ้ามัดหมี่ลายสีนูนเมือง

นางธนธรรณ์ สร้อยมี 24 บ้านขวัญโชน หมู่ 5 ตำบลสีกหลอง อำเภอหล่มสัก จังหวัด
 เพชรบูรณ์ โทร. 07 - 2014014 ผ้ามัดหมี่หมายถึง ผ้าลวดลายที่ได้จากการทอโดยใช้เส้นด้ายที่ใช้
 เทคนิคการมัดข้อมเส้นด้าย โดยการใช้เชือกมัดให้เป็นลวดลายตามกำหนด ผ้ามัดหมี่แบ่งตามเทคนิค
 การมัดข้อม พร้อมทั้งเส้นด้ายขึ้นและเส้นด้ายพุ่ง ผ้ามัดหมี่จะเป็นผ้าบางใช้ด้ายเล็ก เส้นเดียวพุ่ง ถ้า
 ผ้าหนาใช้ด้าย 2 เส้น แล้วทอไปมาตามลายที่ต้องการ ผ้าทอมักหมี่สีนูนเมือง ที่มีลายสวยงามตาม
 ธรรมชาติ

ผ้ามุก

กลุ่มทอผ้ามุก 159 หมู่ 3 ตำบล บ้านคิ้ว อำเภอ หล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-5675-9356
 เป็นผ้าที่กันมาตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะผ้ามุกนี้ มีความหมายสำหรับเจ้าพ่อมหศักดิ์ ท่านเป็นเจ้าที่
 ชาวบ้านจึงได้อนุรักษ์ ผ้ามุกไว้ ขั้นตอนการผลิต 1. เริ่มต้นเอาด้ายมาปั่นเป็นหลอด 2. คึงด้ายให้เป็น
 เส้นขึ้น 3. เอาสอคล้องพันหวี 4. นำด้ายไปหวี ๆ เสริม 5. นำด้ายมาเก็บกระกอเสร็จแล้ว ทำการทอ
 เป็นผ้า

ผ้าทอพื้นบ้าน

กลุ่มอาชีพสตรี บ้านห้วยไร่ 124 ม.3 ค. ห้วยไร่ อ.หล่มสัก โทร. 056 - 759412 เป็นผ้าฝ้ายที่
 คนสมัยโบราณ ปลูกไว้ในสวนหรือตามหัวไร่ เก็บมาทำเป็นเส้นฝ้าย ทำมาทอเป็นผ้า หรือผ้าห่ม ใน
 สมัยโบราณนำมาใช้ในครอบครัวในหมู่บ้าน ถ้าเป็นไหมก็ใช้ไบ่ม่อนพื้นเมือง เติรมวลวัสดุและ
 อุปกรณ์ เช่น สี่หวทอ กี่กระดูก ที่จะนำทอเป็นผืนผ้าตามความต้องการ ผ้ามุกเป็นผ้าที่เราทำขึ้นมาด้วย
 ภูมิปัญญาท้องถิ่นจริง ๆ

ผ้ามุกไทหล่ม

นางเจริญศรี ขวาลสันตติ เลขที่ 201/1 หมู่ 5 ค.หล่มเก่า อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ โทร.06-
 1996355 ด้วยแม่บ้านภายในกลุ่ม มีความรู้ ความสามารถ ทำผ้าขมุก เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญา
 ท้องถิ่น จึงได้เริ่มฟื้นฟูและพัฒนาการทอผ้าขมุก ขั้นตอนการผลิต 1. เติรมวลเส้นด้าย 2. ออกแบบ
 ลาย 3. ย้อมเส้นด้าย 4. สานแบบ 5. ทอ 6. เก็บงานตรวจสอบคุณภาพ 7. ม้วนเก็บผ้าเพื่อส่งขาย มี
 ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เนื้อผ้าแน่นหนา

ผ้าไหมมัดหมี่

นางทรัพย์ แก้วชม บ้านเลขที่ 210 หมู่ 8 ค.นาจำ อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.04-7022766, 01-4750455 ผ้าไหมมัดหมี่เป็นผ้าทอมือที่มีมานานแล้ว เริ่มทอครั้งแรกเมื่อใด ไม่มีใครทราบ ได้มีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ผ้าไหมมัดหมี่ผืนนี้เป็นผ้าทอมือ ทอขึ้นเมื่อปี 2547 ใช้เส้นไหมที่ผลิตขึ้นเองภายในหมู่บ้านบางส่วนและซื้อจากโรงงานบางส่วน ใช้เส้นไหมแท้ทอทั้งผืน มีลวดลายสวยงาม ขึ้นคอนการผลิต 1. นำไหมมาล้างาวออกแล้วข้อมสีตามต้องการ 2. นำไหมส่วนหนึ่งเป็นเส้นยืน 3. นำไหมอีกส่วนหนึ่งไปมัดหมี่เป็นลวดลายตามต้องการ นำมาเป็นเส้นพุ่ง

ผ้าไหมมัดหมี่

นางละม่อม แก้วเหล็ม บ้านเลขที่ 32 หมู่ 7 ค.หินสาว อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร. 07-0402680 ผ้าไหมมัดหมี่ผืนนี้ ทอขึ้นเมื่อ ปี 2545 ใช้เส้นไหมที่ผลิตขึ้นเองภายในหมู่บ้าน บางส่วนเป็นวัสดุในการทอ เรียกว่า ลายจอมทอง เกิดจากการเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นเรียกชื่อตามลวดลายที่ปรากฏบนพื้นผ้า มีความสวยงาม พื้นสีม่วงอมชมพู มีความเป็นเอกลักษณ์ มีลวดลายเป็นธรรมชาติ สีสันสวยงาม

ผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติ

นางเริ่ม พันธากุล เลขที่ 176 หมู่ 6 ค.หินสาว อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทรศัพท์ 0-1379-9716 สมัยโบราณ คนท้องถิ่นนิยมทอผ้าฝ้ายใช้เองในครอบครัว ครอบครัวไหนมีลูกสาว จะต้องฝึกให้ทอผ้าฝ้ายได้สืบทอดกันมานานหลายปี สมัยก่อนนิยมทอเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นลวดลาย มีการขกดอกสวยงาม ผ้าพื้นเข้าคัสตราเรียกว่าลายข้อมะขาม ผ้ามีลวดลายสวยงาม มีสีสรรเป็นธรรมชาติ เหมือนข้อมะขามซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของเพชรบูรณ์ ขึ้นคอนการผลิต 1. เตรียมก่และฟืม หรือฟืนฟืมที่ได้มาตรฐาน 102 เส้นขึ้นไป 2.นำด้ายโทเร มาทำเป็นเส้นยืน 3. นำด้ายที่ข้อมสีตามชอบใจมาทอ ได้ออกมาเป็นลายข้อมะขาม (ลวดลายขึ้นอยู่กับการสืบทอดและการเขียนไม้เพื่อพุ่งด้าย

ผ้าเอนกประสงค์(ผ้าพันคอ)

นางศุภรตี สาขบุญตั้ง บ้านเลขที่ 259 หมู่ 10 ค.วังบาล อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 การทอผ้าเอนกประสงค์เริ่มมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2514 ประมาณ 32 ปีมาแล้ว คอนแรก มีคนทอ 4 คน ขายในราคาเมตรละ 7 บาท เป็นผ้าที่ชาววังนิยมนำไปตกแต่งเวลาทำงาน เช่นใส่คำจำนำไปแต่งงานศพ สีชมพูหรือสีเขียวนำไปแต่งประดับในวันแต่งงาน เป็นผ้าผืนเล็ก แต่ยาวเหมาะสำหรับใช้เป็นผ้าพันคอ หรือใช้ทำเป็นโบว์ประดับกระเช้า ราคาถูก มีลายเป็นธรรมชาติ

ผ้าไหมทอมือ

นายประชัน แผลงศร 79 ม.9 ค.โคกปรัง อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130, 0-5682-2065 เริ่มมีสมาชิก 15 คน ลงหุ้นคนละ 150 บาท ค่อยมาได้รับงบจากสำนักงานเกษตร อ.วิเชียรบุรี ปี 2544 เป็นเงิน 20,000 บาท ปัจจุบัน มีสมาชิก 20 คน เงิน 25,000 บาท เลี้ยงไหมได้เอง แต่ไม่เพียงพอ จึง

ได้ซื้อเพิ่มจากหมู่บ้านใกล้เคียง มีขั้นตอนการผลิต ล้างไหมออกให้เป็นสีขาว จากนั้นนำมาย้อมด้วย สีเคมี แล้วนำมามัดหมี่เป็นลายต่าง ๆ ตามที่ลูกค้าสั่ง ลวดลายแปลกตา สีสันทึบหนา ผ้าเป็นเงางาม งานฝีมือจากโคเซ

นางชีวารัตน์ โพธิ์ศรี 327 ม.2 ค.บ่อรัง อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67130 โทร.07-2080787 เริ่มจากดักใช้ในเวลาว่าง ในปี พ.ศ.2540 มีผู้สนใจซื้อ จึงได้ดักเป็นงานหลัก และพัฒนารูปแบบ จากดักเสื้ออย่างเดิมนั้น เป็น กระเป๋ากว้าง, หมวก, หีรองแก้ว, ผ้าคลุมโต๊ะ, ผ้าปูโต๊ะ, ผ้าคลุมเตียง ดักมือ โดย ใช้เข็มโครเชต์ และด้าย ลวดลาย และสีสันสดใส รูปแบบหลากหลาย คงทน สวยงาม ผ้าทอ

กลุ่มทอผ้าบ้านยางสามต้น 39 ม.1 ค.ภูน้ำหยด อ.วิเชียรบุรี จ.เพชรบูรณ์ 67180 โทร.09-9355053, 09-2707511, 09-8235546 ตั้งเมื่อปี 2538 มีสมาชิก 4 คน ได้ไปฝึกการมัดหมี่, การทอผ้าที่ กระตุก ที่ ม.6 ค.ภูน้ำหยด ประมาณ 20 วัน และรับสมาชิกเพิ่มเป็น 8 คน ปี 2540 ได้รับบ้งจาก พัฒนาชุมชน เป็นที่กระตุก 10 หลัง ปัจจุบันมีสมาชิก 38 คน การปั่นด้าย, การขึ้นเครือ, ใส่ฟันหวี, การหวีด้าย, เก็บตะกรอ, มัดหมี่ลายต่าง ๆ , ปั่นด้ายใส่หลอดเล็ก แล้วนำมาทอที่ละเส้นเป็นลายหมี่ ต่าง ๆ สวยงาม สีไม่ตก และเกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น บวกกับความคิดสร้างสรรค์ค้นลวดลาย ใหม่ ๆ ขึ้นมา เช่น ลายมะขาม

ผ้าทอพื้นเมืองมัดหมี่

นางทองพัก เวียงอินทร์ 356 หมู่ที่ 10 บ้านวังขอน ค.คลองกระจัง อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 0-6938-3931 ในครั้งแรกเป็นการทอเพื่อการใช้ในครัวเรือนเท่านั้น จากนั้นมีหน่วยงานราชการได้เข้ามาเห็นฝีมือการทอซึ่งมีความสวยงามจึงได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มขึ้น เมื่อปี 2537 โดยมีสมาชิก ก่อตั้งครั้งแรกเพียง 10 คน จนถึงปัจจุบันนี้มีสมาชิกถึง 61 คน มีเงินทุนหมุนเวียน นำผ้ามาคิดให้เป็นปุยนุ่ม แล้วนำมาปั่นเป็นหลอด จากนั้นนำมาปั่นเป็นเส้นผ้า และนำมาค้ากับน้ำข้าวให้เส้นผ้า แข็ง แล้วนำมาโค้นเป็นเกลียวเพื่อย้อมสี นำเส้นผ้าบางส่วนมามัดหมี่ แล้วนำมาทอเป็นผ้า มีการ พัฒนาลายผ้าอยู่เสมอ ทำให้ลายไม่จำกัน สีจะไม่ตก สามารถใช้ประโยชน์ได้ในหลายอย่าง นำไป เป็นเครื่องแต่งกายได้ทั้ง ชายและหญิง

ผ้ามัดหมี่

กลุ่มทอผ้าบ้านวังขอนพัฒนา หมู่ที่ 17 ค.คลองกระจัง อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ โทร. 01-0450309 กลุ่มได้เริ่มทอผ้าด้วยที่กระตุกเมื่อปี 2528 โดยใช้ฝ้ายและไหม แต่ต้องเลิกไปเพราะวัตถุดิบ หาซื้อได้ยากในพื้นที่ ในปี 2537 จึงได้หันมาใช้ฝ้ายผสมไหมแทน ซึ่งมีลักษณะคล้ายผ้าไหม และเป็นที่ยอมรับกันมาก เนื่องจากทำความสะดวกง่าย ใส่แล้วไม่ร้อน และมีสีสันสวยงาม จะทอด้วยที่ แบบ 2 ตะขอและแบบ 4 ตะขอ ซึ่งจะให้ความหนา บาง ของผ้า โดยจะนำด้ายมาใส่กอลหลอด นำไป กรดเค้นในด้าย (หรือเรียกว่าการขึ้นเกลียวด้าย) ให้ได้ความกว้างและยาวซึ่งแต่ละเครือไม่เหมือนกัน

มีลายที่สวยงาม เนื้อผ้าแน่นวล มีสีสันที่กลมกลืนเป็นธรรมชาติ ถ้ามีสีเข้มก็สีสดสวย เนื้อผ้าแน่นหนา สีไม่ตก

ผ้าทอมัดหมี่

กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านวังคำน เลขที่ 59 หมู่ 15 ค.คลองกระจัง อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ 0-1532-5862 ในท้องถิ่นได้มีการเลี้ยงไหมทอผ้าไหมกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ ย่า ตา ยาย โดยได้มีการทอใช้กันเอง ต่อมาจึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นและได้มีการออกแบบลวดลายต่างๆให้ตรงกับความต้องการของตลาด โดยได้เริ่มรวมกลุ่มกันตั้งแต่ปี 2542 มีสมาชิกกลุ่ม 52 คน และมีเงินทุน 360,000 บาท นำเส้นด้ายมาแช่น้ำแป้ง วนำไปตากแดด แล้วนำไปปั่นใส่หลอดเค็นด้ายโคน เสร็จแล้วนำด้ายมาปั่นเป็นใจยางประมาณ 1 เมตรแล้วนำไปมัดเป็นลวดลายที่ออกแบบไว้ แล้วนำมาข้อมสีตามต้องการ จะได้สีสดสวยนำไปปั่นใส่หลอดแล้วนำไปทอเป็นผืนผ้า เป็นลวดลายที่ลูกค้านิยม สีสดสวยสด เมื่อตัดเป็นชุดแล้วจะขึ้นเงา ลวดลายเด่นสะดุดตา

ผ้าไหมมัดหมี่

กลุ่มทอผ้าไหม บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 11 ค.หนองย่างทอย อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ โทร.0-5678-4328 เนื่องจากชาวบ้านได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อใช้ทอเป็นเสื้อผ้าใช้กันครัวเรือน และได้หยุดทอกันไปช่วงหนึ่งเนื่องจากมีเสื้อผ้าสำเร็จรูปได้รับความนิยมมากกว่า แต่ปัจจุบันได้หันมานิยมทอใช้ผ้าไหมกันมากขึ้นเพราะมีความสวยงาม คงทน กลุ่มจึงคาดที่จะสานต่อ สวยงาม, มีความคงทน, ลวดลายทันสมัย

หมวกควาบอย

นายสมหวัง กุรินทร์ 284/1 หมู่ 5 ตำบล นาเฉลียง อำเภอหนองไผ่ จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 0-5656-5191 0-7000-9747 ชาวบ้านคันขางหมู่ 5 ได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มที่จะอ้อมทอครั้งแรกเมื่อปี 2543 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำให้มีเวลาว่างมากจึงอยากมีอาชีพเสริม และได้ดูทีวีเห็นผู้แสดงใส่หมวกควาบอยพอดีสมาชิกกลุ่มมีแผ่นยางอยู่ จึงคิดทำหมวกควาบอยขึ้น คัดแผ่นยางเจาะรูสวกลาย เจาะรูร้อยคอเย็บด้วยมือเป็นรูปทรงหมวก ชักน้ำได้ สีไม่ตก ไม่ขึ้นรา คงทน

ผ้าทอมัดหมี่

นางลำควน เทพอินทร์ 24 หมู่ 9 ตำบล ท่าแดง อำเภอหนองไผ่ จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร.0-9641-0482 การทอผ้ามัดหมี่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ มัดหมี่ นำมาทอตามต้องการ สามารถกำหนดลวดลาย สี ขนาดตามต้องการได้

ผ้าไหมมัดหมี่

นางสัณณฤทธิ สิงห์เงิน 14/2 หมู่ 1 ตำบล เพชรละคร อำเภอหนองไผ่ จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร.0-9994-2122 การทอผ้ามัดหมี่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ จึงเริ่มศึกษาวิธีทำเมื่อมีเวลาว่างจากงานอาชีพประจำโดยเริ่มตั้งแต่เลี้ยงไหม สาวไหม ข้อมสีไหม มัดหมี่ จนถึงการ

ทอ สาวเส้นไหม คัดขนาดเส้นไหม ขึ้นเครือ เลือกลายมัดหมี่ เสริมแล้วข้อมสี ทอเป็นผืน สวยงาม เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย

ผ้าไหมมัดหมี่

กลุ่มทอผ้าไหม 95 หมู่ 5 ตำบลวังโบสถ์ อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร.0-1740-0752 เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำกันมาแต่เดิม เริ่มจัดตั้งกลุ่มเมื่อปี 2525 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชน จัดหาวิทยากรมาสอนมัดหมี่ และอุตสาหกรรมจังหวัดได้จัดหาวิทยากรมาสอนเพิ่มเติม เริ่มเลี้ยงตัวไหม สาวเส้นไหมไปฟอก แล้วนำมามัดหมี่ตามลวดลายที่ต้องการ นำไปข้อมสี ทั้งเส้นพุ่งเส้นยืน จากนั้นนำมาใส่หลอดกันทางยืน เข้าฟืนหิว เก็บตะกอ จากนั้นกรอเส้นไหมทางพุ่งใส่หลอดแล้ว นำมาทอเป็นผืน เป็นไหมแท้ที่เลี้ยงกันเอง คุณภาพของเส้นไหม 100 %

ผ้าไหมมัดหมี่(ลายเกล็ดเต่า)

นางคิ่ง สิงห์น้อย 140 หมู่ 6 ตำบลวังโบสถ์ อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร. 0-5678-3135 การทอผ้ามัดหมี่ที่ทำกันมาแต่ครั้งปู่ ย่า ตา ยาย แต่ก่อนใช้ไหมเลี้ยงกันเองในหมู่บ้าน นำมาทอใช้ในครอบครัว ต่อมาภายหลังเห็นคุณค่าสามารถทำเป็นอาชีพได้ จึงจัดตั้งกลุ่มเพื่อสืบทอดมรดก ลายเกล็ดเต่านี้พัฒนามาจากลายของกระดองเต่า คั่นหมี่ 25 ลำ มัดหมี่ นำไปทอกับด้ายยืนที่เตรียมไว้ เนื้อแน่น และหนา สีสันทสวยงาม

ผ้าทอมัดหมี่

นางวาด ประทุมแก้ว 13 ม.6 ค.วังพิรุณ อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร.0-5675-7119 ชาวบ้านที่ผลิตผ้าทอพื้นเมือง เป็นคนภาคอีสาน ได้อพยพมาและได้นำวิชาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ นำมาผลิตทอผ้าเพื่อไว้ใช้สอยโดยใช้เส้นไหมที่ปลูกไว้ใช้เอง แต่ต่อมาพัฒนาเป็นเส้นใยประดิษฐ์ซึ่งหาได้ง่าย จึงผลิตเพื่อขาย ชื่อเส้นใยประดิษฐ์ตามสีที่ต้องการ ขึ้นโครงทำเส้นลวดลายมัดหมี่ ให้ได้ความยาวและลวดลายตามต้องการ ปั่นได้ใส่กระสวย และลงมือทอ มีสีและลายเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ราคาถูก ใส่สบายไม่ร้อน

ไวน์กระชายดำ

นางพจณี บานชื่น 124 หมู่ 9 ตำบล นาขม อำเภอบึงเมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-5677-1412 เป็นการรวมกลุ่มสมาชิกของหมู่บ้านนาขม นำเอาวัตถุดิบในท้องถิ่นและต่างจังหวัด นำมาผลิตไวน์ และต่อมาได้พัฒนาจดทะเบียนห้างหุ้นส่วน จำกัด เอ็น วาย แกรนด์ ดำเนินการผลิตไวน์กระชายดำ สูตรผสมน้ำผึ้ง ได้ประสบผลสำเร็จ กล่าวคือ ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ ปี 2545 นำกระชายดำมาล้างทำความสะอาด บดละเอียด คั้นสกัดน้ำสมุนไพรกระชายดำ กรองกากทิ้งให้เย็น นำสมุนไพรกระชายดำผสมน้ำผึ้ง น้ำตาล แล้วเติมยีสต์ ปิดด้วยจุลินทรีย์ ไวน์กระชายดำสูตรผสมน้ำผึ้ง จัดว่าเป็นสมุนไพรคั้นเพื่อสุขภาพ มีความหอมเฉพาะตัวที่เด่นชัดของสมุนไพร และมีรสชาตินุ่ม เพราะต้องบ่มเป็นระยะเวลา 2 ปี

น้ำสมุนไพรกระชายดำ

ทวิการเกษร 142 หมู่ 1 ถนนหล่มสัก-เลข ค.หล่มเก่า อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร. 056-747588 ,01-5327448,016741392 สมุนไพรกระชายดำเป็นพืชที่ชาวเขาปลูกเพื่อใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ และพกดัดดัดเป็นประจําเวลาเดินทางไกล ๆ ทั้งยังเชื่อว่าเป็นเครื่องรางของขลัง ปลูกไว้เป็นสิริมงคล ต่อมาได้มีการนำกระชายดำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ น้ำสมุนไพรกระชายดำก็เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่สร้างรายได้ เป็นน้ำสมุนไพรที่ไม่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ คั้นง่าย มีมาตรฐานรับรอง ทั้ง อบ. มพข. และมาตรฐานสินค้าแปรรูป (Q)

สัมภาษณ์

คุณฐิษฐา ศรีเนตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังหินของได้ เลขที่ 47 หมู่ 7 ตำบลวังหิน อำเภอวังโป่ง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีมือถือ 0-9567-2625, 0-1993-0259, 0-7203-9112 สูตรทำน้ำส้มได้มาจากน้องสาวที่ทำงานในโรงแรม จึงทำให้คนในครอบครัวดื่มก่อน ชมวารสชาติดี ก็เลยทำส่งตามร้านค้า และได้นำออกร้าน นคผ. ของอำเภอวังโป่ง ได้รับการต้อนรับจากลูกค้ารายเก่าและใหม่เป็นอย่างดี จึงรวมกลุ่มกันผลิต ดม้มน้ำในอุณหภูมิ 100 องศาขึ้นไป พักให้เย็น ปลอดภัยดื่มผ่านแช่กเมล์คออก นำส้มมาปั่นและกรองเอาน้ำส้มมาดื่มใส่น้ำตาล และน้ำคั้นที่ขังปริมาณตามที่ต้องการ พักไว้ให้เย็น นำมาใส่ภาชนะที่เตรียมไว้ สด สะอาด อร่อย และถูกหลักอนามัย ได้รับ อบ.

น้ำลูกยอ

บ.เขาค้อทะเลภู จำกัด เลขที่ 137 ม.5 ค.ทุ่งสมอ อ.เขาค้อ จ.เพชรบูรณ์ โทร. 056-750061-2 ยอเป็นพืชพื้นบ้านเป็นพืชมงคลขึ้นอยู่ทุกภาคของประเทศเป็นอาหารเพื่อสุขภาพตามภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยมีสรรพคุณบำรุงธาตุไฟช่วยย่อยอาหาร ทำให้ร่างกายอบอุ่น เพิ่มการไหลเวียนพลังงานในร่างกาย มีกลิ่นฉุน มีรสเปรี้ยว (รับประทานขาก) น้ำลูกยอที่แก่จัดนำมาล้างให้สะอาดลวกน้ำเดือดเพื่อฆ่าเชื้อบรรจุในถังสแตนเลสเพื่อฆ่าเชื้อทันทีปิดฝาให้สนิทหมักที่อุณหภูมิห้อง 1-3 เดือน จากนั้นก็ทำการกรองน้ำลูกยอด้วยเครื่องฟیلเตอร์หลอด บรรจุลงขวดใสฆ่าเชื้อแล้วฉีกด้วยดีเกลือและดิดสลาจากซบ จุดเด่น 1.คุณประโยชน์และคุณค่าสารอาหารที่สำคัญไม่ผ่านความร้อนในกระบวนการผลิต 2.ไม่ใส่สารกันเสีย ไม่ใส่สารเคมีใดๆทั้งสิ้น 3.บริโภคสะดวกและนำรับประทานปราศจากตะกอน มีรสชาติดี กลิ่นหอม 4.มีการควบคุมการผลิตได้มาตรฐาน โรงงานอุตสาหกรรมจ้าวเพื่อสุขภาพ

นางเนติพร ทองแจ่ม 7 ถนนกลางเมืองพัฒนา อ.เมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-1888-5273 งามิถีนกำเนิดประเทศ เอธิโอเปีย ทวีปอาฟริกา และขยายมาประเทศไทยและเป็นพืชไร่ที่สำคัญของประเทศไทย ทำรายได้ให้ประเทศไทย ประมาณปีละ 4-5 ร้อยล้านบาท งามิถีนมาทำความสะดวกให้เหลือแ่งงาด้วน ๆ นำไปแช่น้ำ ประมาณ 30 นาที นำไปคั่วลูกเกลือเล็กน้อย งามิถีนที่ได้มาบรรจุภัณฑ์ เป็นอาหารที่มีวิตามินสูง และมีไขมันไม่อิ่มตัว เป็นอาหารเพื่อสุขภาพ

มะขามหวาน

กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์มะขามหวาน เลขที่ 50 หมู่ที่ 2 บ้านห้วยคุด ตำบลตะเบาะ อำเภอมือง จ.เพชรบูรณ์ 0-5678-6141 สมัยก่อนกลุ่มเกษตรกรปลูกมะขามกันมากจนหาแหล่งตลาดขายมะขามยาก พ่อค้าคนกลางซื้อมะขามในราคาต่ำ จึงมีแนวความคิด ที่จะแปรรูปมะขามเป็นมะขามหวานขึ้นมา เพื่อเก็บไว้รับประทานเป็นเวลานาน ๆ ได้ มีรสชาติอร่อย ใช้เนื้อมะพร้าวอ่อนเป็นส่วนผสม รับประทานง่าย สะดวกต่อการนำเป็นของฝาก

มะขามกลูก

นางละมูข พันธ์ไพบูลย์ 184/4 หมู่ 13 ตำบลสะเคียง อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ 67000 โทร. 0-5674-8624, 0-1379-9527, 0-1284-2218 มะขามแปรรูป (มะขามกลูก) เป็นผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มฯ จัดทำมาเป็นเวลานานกว่า 10 ปีแล้ว มะขามที่ใช้ทำมะขามแปรรูปได้แก่มะขามพันธุ์ขันตี อินทผลัม หมื่นจง ปรากฏทอง เป็นผลิตภัณฑ์ที่อยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจะเริ่มเก็บผลผลิตได้ในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี มะขามกลูกมีวิตามินซี ช่วยบำรุงกระดูกและฟัน สามารถป้องกันโรคเลือดออกตามไรฟัน ช่วยขับถ่ายได้ดี รับประทานเป็นของขบเคี้ยว เป็นของฝาก เก็บไว้ได้นาน ได้รับรองมาตรฐานจาก อ.ย.

น้ำมะขามหวาน

นางบุญมี ทักกรง 99 หมู่ 2 ตำบล สะเคียง อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-5674-3714 การทำน้ำมะขามหวานแต่เดิมนั้น จะนำมะขามทั้งฝักมาคั้นในน้ำเดือด แล้วนำมากรองด้วยผ้าขาวบาง ก่อนที่จะปรุงรส บรรจุขวด ซึ่งเมื่อน้ำมะขามหวานเย็นลง เนื้อมะขามจะตกตะกอนที่ก้นขวดเป็นจำนวนมาก น้ำมะขามจะขุ่น สีไม่เหลืองใส ทำให้ไม่น่าดื่ม และเสีง่าย น้ำมะขามเปรี้ยวมากันโดยใส่น้ำสะอาดพอประมาณ พอให้คั้นน้ำออกได้ดี คั้นจนเหลือแต่ซัง แล้วนำผ้าขาวบางมากรองส่วนที่เหลือออก นำน้ำมะขามที่ได้ไปคั้น ปรุงรสรสชาติตามต้องการ จากนั้นปล่อยให้เดือด ประมาณ 15 นาที ที่อุณหภูมิ 100 องศาเซลเซียสจากเตาปล่อยให้เย็น ใช้คั้นเพื่อแก้กระหายน้ำ และมีวิตามินสูง รับประทาน

น้ำมะขามเนคต้า

นายสุรนาจ กองเคช 204 หมู่ 12 ตำบลท่าพล อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 056-564247 เมืองเพชรบูรณ์ ได้ขึ้นชื่อว่าเมืองแห่งมะขามหวานซึ่งมีอยู่มาช้านาน ทางกลุ่มจึงได้คิดทำน้ำมะขามขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ปลูกมะขามหวานได้จำหน่ายผลผลิตให้มีราคาเพิ่มขึ้น นำมะขามหวานมาคั้นในน้ำให้เหลือแต่กาก ใช้ผ้าขาวบางกรองเอากากออกน้ำที่เหลือนำไปคั้นให้เดือดพร้อมปรุงรส ปล่อยให้เย็นบรรจุขวดออกจำหน่าย เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากมะขามหวานที่มีมากในจังหวัดเพชรบูรณ์ และเป็นขาระบายอ่อน ๆ แก้กระหายได้ดี

มะขามแปรรูป

นางฐรีชน ถานจันทร์ บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 12 บ้านปากน้ำ ตำบลนาป่า อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-9907-7659 จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นจังหวัดที่ขึ้นชื่อเรื่องมะขามหวานมาก มีผู้ปลูกตามหัวไร่ปลายนาเป็นจำนวนมาก เป็นพืชที่สร้างรายได้ให้กับคนในหมู่บ้านโดยนำมาแปรรูปเป็นมะขามแช่อิ่ม และได้พัฒนาเป็นมะขามแช่อิ่มอบแห้ง เพื่อให้สะดวกในการบรรจุภัณฑ์ และการขนส่งเพื่อจำหน่าย นำมะขามมาล้างน้ำให้สะอาด คั้นน้ำให้เค็ดแล้วเทใส่มะขามที่ล้างไว้ ทิ้งไว้ประมาณ 3-4 นาที แล้วเทน้ำออก นำมะขามที่แคะ เปลือกแล้วแช่น้ำเกลือประมาณ 3-4 ชั่วโมง แล้วคักขึ้น พักให้แห้ง แคะเมล็ดออกให้หมด ทำน้ำเชื่อมโดยคั้นน้ำเปล่า 1 กก. ผสมน้ำตาลทราย 1 กก. มะขามแช่อิ่มอบแห้งมีรสเข้มข้นหวานอมเปรี้ยว สะดวกแก่การบรรจุภัณฑ์ สามารถเก็บไว้ได้นาน

แยมมะขาม

นางสุรินทร์ ภูมิเขต 12 หมู่ที่ 1 บ้านขาวี ตำบลวังชมพู อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โทร. 056-568056 เนื่องจากมะขามในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนมาก กลุ่มแม่บ้านขาวีจึงได้คิดหาวิธีที่แปรรูปมะขามเพื่อเก็บไว้รับประทานเป็นเวลานาน ๆ จึงได้เชิญวิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ มาให้ความรู้แก่กลุ่มแม่บ้าน จนสามารถผลิตแยมมะขามได้อร่อย จนสามารถจำหน่ายในตลาดได้ นำมะขามมาแคะเปลือกแคะเมล็ดออก ช่างตามสัดส่วนที่ต้องการ นำมะขามคั้นไฟปานกลาง นำมาคั้นกรองด้วยผ้าขาวบาง จึงนำน้ำมะขามใส่ในกระทะทองเหลือง ใส่น้ำตาลผสม พอน้ำตาลละลายจึงใส่กรดมะนาวและเกลือใช้เวลาจนได้ที่จึงยกลงบรรจุขวดที่สะอาดติดฉลากวันที่ พร้อมจำหน่ายเป็นแยมผลไม้ประจำจังหวัด

กล้วยแผ่นอบ

รัฐศักดิ์ จานงศ์กิจ 313/3 หมู่ 3 ตำบล วังชมพู อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-5677-1016 ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้ก่อตั้งกลุ่มมาเมื่อปี 2545 สมาชิก 61 คน ใช้กล้วยน้ำหว้าสุก ผ่านตามยาวของผลเข้าเครื่องทับ นำไปเรียงบนตะแกรงคูลอบ เข้าเครื่องอบ ประมาณ 6 ชม. อุณหภูมิ 60 องศา นำมาบรรจุภัณฑ์พร้อมจำหน่าย ใช้ปัจจัยการผลิตในท้องถิ่น 100 %

ลูกชิ้นปลาอุกอบกรอบ

นางสมาน สังข์ทอง 221 หมู่ 1 ถนน สระบุรี-หล่มสัก ตำบล ห้วยสะแก อำเภอ เมือง จังหวัด เพชรบูรณ์ โทรศัพท์ 056-780048, 06-2101705 มีสมาชิกเริ่มต้น จำนวน 46 คน ในปี 2544 ผลิตครั้งแรกแปรรูปปลา (ปลาต้มระหาร) ประกวคได้ชนะเลิศที่ 1 ประเภทอาหารไทย ใส่เกลือไอโอไดน เมื่อ 8 มีนาคม 2544 ในปี 2545 ผลิตครั้งที่ 2 แปรรูปปลา (ปลาเส้นสามรส) ประกวคได้ชนะเลิศที่ 1 ประเภท อาหารไทยใส่เกลือไอโอไดน นำปลาคูกสด ๆ แยกหนัง ก้างออก เอาแค่เนื้อมาบดให้ละเอียด คดกเคล้าด้วยเครื่องปรุง นำมาบรรจุแท่นพิมพ์เป็นรูปกระบอกไม้ นำไปนึ่งให้สุก ประมาณ 15 นาที ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็น นำเข้าช่องฟิตแช่ไว้ 1 คืน นำมาหั่นแล้วทอด ทอดแล้วอบให้แห้ง นำ

บรรจุ ถังเพื่อจำหน่ายต่อไป อร่อย สะอาด ถูกอนามัย มีโปรตีน เพิ่มแคลเซียม เป็นเอกลักษณ์ของ
ตำบลห้วยสะแก เหมาะสำหรับเป็นของฝาก สำหรับทุกท่าน เปิดขอรับประทานได้ทันที ได้รับ
การรับรองมาตรฐานจาก ออ. และมาตรฐาน GMP จากกระทรวงสาธารณสุข

ทองม้วนสมุนไพร

กลุ่มแม่บ้านตะกุดจั่น 321 ม.8 ต.ท่าข้าม อ.ชนแดน 056-767182, 07-1941549, 07-0314650
เริ่มจัดตั้งกลุ่ม ในปี 2536 หลังฤดูเก็บเกี่ยวแม่บ้านมีเวลาว่างมาก และได้รับคำแนะนำในการ
ทำอาหารจากเคหะกิจการเกษตร โดยนำเอาวัสดุที่มีในหมู่บ้านเช่นมะพร้าว สมุนไพร มาแปรรูปเป็น
ทองม้วนสมุนไพร เพื่อเป็นรายได้เสริมสำหรับกลุ่ม วัตถุดิบ แป้งมัน / น้ำตาล / เกลือ / เนย / ไข่ /
กะทิ / แป้งสาลี พืชผักสมุนไพร (ผักขม / คำลิงๆ) นำส่วนผสมทั้งหมดมาตีให้เข้ากัน กรองด้วยผ้า
ขาวบางและผสมสมุนไพร นำไปปิ้งเคาและม้วน ร่อนจนอุ่น บรรจุหีบห่อ พร้อมส่งจำหน่าย รสชาติ
หลักโภชนาการ หอม กรอบ

ขนุนอบเนย

กลุ่มแม่บ้านน้ำพุ 40 หมู่ 2 ถนน - ตำบล พุทธบาท อำเภอ ชนแดน จังหวัด เพชรบูรณ์ 0-
1283-3941 ในหมู่บ้านมีการทำอาชีพเกษตรกรรมและปลูกขนุนในปริมาณมากหลังจากขายผลสด
และเหลือบางส่วนจึงคิดแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าเก็บไว้ได้นานและเพิ่มรายได้เสริมสำหรับกลุ่ม
แม่บ้าน นำขนุนดิบ 2 กก.สไลด์แผ่นบาง นำน้ำ น้ำตาลบีบ เนย เกลือผสม คลุกกับขนุนที่สไลด์ไว้
และนำไปทอดในน้ำมันที่ร้อน พอขนุนเหลืองนำขึ้นพักไว้ในกระดาษ ให้สะเด็ดน้ำมัน นำเข้า
เครื่องอบอุณหภูมิประมาณ 90-100 C. นาน 2 ชม. นำไปบรรจุในภาชนะที่จัดเตรียมไว้ พร้อมติด
สติ๊กเกอร์ รสชาติ หวาน มัน กรอบ อร่อย เก็บไว้ได้นาน และมีคุณค่าทางโภชนาการ

ฉั้วกวน

กลุ่มแม่บ้านวังไทร 11 ม.4 ต.ชัยพุก อ.ชนแดน จ.เพชรบูรณ์ โทรศัพท์ 07-1400103 กลุ่ม
แม่บ้านจัดตั้งเมื่อปี 2528 และสมาชิกจัดทำอาชีพเสริม ปี 2543 โดยนำวัตถุดิบที่มีและปลูกมาใน
ท้องถิ่นมาผลิตและแปรรูปเป็นฉั้วกวนเพื่อรับประทานในบ้านและจำหน่ายแก่ผู้สนใจ ขั้นตอนการ
ผลิต 1.ล้างฉั้ว 2 ครั้ง แช่น้ำไว้ 3 ชั่วโมง 2.นำฉั้วที่แช่น้ำจนสุกแล้วบดให้ละเอียด 3.นำฉั้วที่บดมา
ผสมน้ำกะทิ น้ำตาล เกลือ กวนจนแห้ง 4.กดใส่พิมพ์ บรรจุหีบห่อ จัดจำหน่าย มีคุณค่าทาง
โภชนาการ หอม หวาน มัน

น้ำจิ้มหมูเถาหลิมนั้

กลุ่มชุมชนวัดทุ่งจันทร์สมุทร 16/3 สุริยวงษา อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ 67110 โทร. 056-
702061 09 - 9594330 เมื่อก่อนทำรับประทานอยู่บ้านประจำเวลาเพื่อนมาบ้านเป็นหมู่คณะ ก็จะทำ
หมูเถาหลิมนั้กัน เมื่อ พ.ศ. 2540 ก็กลับมาอยู่บ้าน ก็ได้เปิดร้านหมูเถาหลิมนั้ขายกิจการก็ไปได้ดีมาก
ขายได้ประมาณ 6 ปี เตรียมวัตถุดิบและอุปกรณ์ ขอสหกรณ์ กระทรวงสศ. ปรึกษั้ฟ้าสวด จากั้ว น้ำตาล
ทรายแดง เค้าหุ้ย น้ำสะอาด เครื่องปั่น เครื่องบด นำวัตถุดิบมาปั่นและบดรวมกันและนำไปเคี่ยวใน

ความร้อน 100 องศา พักไว้ให้เย็น นำมาบรรจุขวด ไม่ใส่สี ไม่ใส่สารกันบูด และได้รับรางวัลระดับจังหวัด หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

ขนมจีนสมุนไพร

นางสมศรี วิวัฒนพุทธากุล 12 ตำบล หล่มสัก อำเภอ หล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร.056 - 701899 เริ่มขายครั้งแรกเป็นร้านแหว่งลอยอยู่ในตลาดสดเทศบาล และขยายกิจการมาเรื่อยๆ ส่วนขนมจีนสมุนไพรนั้นได้พัฒนาขึ้นมาจาก สูตรโบราณ ขั้นตอนการผลิต 1. นำข้าวเจ้าท่อนพิเศษ ล้างและรินน้ำออกทิ้ง 1 คืน แล้วมาล้างให้สะอาด หมักไว้ 7 วัน แล้วนำมาไม่ กรองเอาน้ำใส่ผ้าดิบ นำหีนทับไว้ 2-3 วัน นำไปคั้นแล้วไม่ให้เป็นแป้ง 2. คั้นน้ำให้ร้อน ใส่แป้งในกระบอกพิมพ์ กดแป้งให้เป็นเส้น เส้นจะลอยแล้วตักขึ้นใส่น้ำเย็น

มะขามคลุกมดขี้ม

คุณ สุพัตรา คำนเจริญผล 163/4 ถนน กษเสนีย์ ตำบล หล่มสัก อำเภอ หล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 01 - 6803344, 01 - 3793102 แด่ก่อนผลิตเพื่อทานในครอบครัว และแจกเพื่อน ๆ จึงได้รับความแนะนำว่า น่าจะผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และยังเป็น การสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ขั้นตอนการผลิต 1. นำมะขามที่เป็นฝักมาแกะเปลือก แล้วตากแดด 2. นำมะขามที่ตากแดดแล้วมาแกะเมล็ดแล้วจึงนำไปตากแดดหรือจะอบแห้งด้วยเตาอบ 150 องศา 3. นำมะขามที่ตากแล้วมาคลุกเคล้ากับ น้ำตาลทราย เกลือ พริกป่น

สาหร่ายอัดจิน่า สไปรูลิน่า

บริษัทกรีนเอร์ธ ไบโอบีโอส (ประเทศ) จำกัด ส่วนโรงงานเพชรบูรณ์ 99/9 หมู่ 9 ตำบล น้ำขุ่น อำเภอ หล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ โทร. 056 - 824555-6, 824558 เริ่มทำการเพาะเลี้ยงบ่ออนุบาล 7-14 วัน และนำไปเพาะเลี้ยงต่อในบ่อเพาะเลี้ยงโดยใช้นักวิชาการ มีความชำนาญ มีระบบความสะอาดปลอดภัยสูง และคัดสรรสาหร่ายที่ดี แล้วจึงนำมาผ่านกระบวนการ อบแห้ง เป็นผลิตภัณฑ์อาหารเสริมเพื่อสุขภาพ ที่ผลิตจากพืชธรรมชาติ 100 %

มะขามคลุกรสคั้งเค็ม

ร้านมะขามสุจิรา เลขที่ 343 หมู่ 5 ถนนนฤพัฒน์ ค.หล่มเก่า อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.056-709030, 056-708400, 099612871, 098564029 ประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอหล่มเก่านิยมทำสวนมะขาม จนทำให้ราคาคงต่ำ สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวสวนมะขาม จึงมีแนวคิดในการแปรรูปมะขาม มะขามคลุกเป็นผลิตภัณฑ์ที่หาง่าย เหมาะสำหรับเป็นอาหารว่าง มีคุณค่าทางอาหาร เป็นผลิตภัณฑ์ที่น่าดึงดูดใจในท้องถิ่นมาผลิต รสชาติอร่อย กลิ่นหอม เนื้อมะขามสีสวยรับประทานได้ทุกเพศทุกวัย

มะขามกวน

นางมอญ วริฤทธิ์ เลขที่ 52 หมู่ 10 ค.หล่มเก่า อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร 06-9384621 มะขามกวนเริ่มแรกทำเพื่อรับประทานในครัวเรือน ต่อมาจึงมีแนวความคิดที่จะทำขาย เนื่องจากผลผลิตมะขามมีมาก เมื่อนำมากวนแล้วจะเก็บไว้ได้นาน รสชาติอร่อย มีกลิ่นชวนให้น่ารับประทาน เหมาะสำหรับเป็นของฝาก รสชาติอร่อยมีเครื่องรับรองมาตรฐาน

มะขามแช่อิ่มอบแห้ง

นางประกอบ จันทร์เขียน 122 หมู่ 4 ค.บ้านเนิน อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.056-747350, 09-0292923 มะขามเปรี้ยวเป็นพืชผลไม้ที่มีอยู่มากในเขตพื้นที่อำเภอหล่มเก่า จึงเกิดแนวความคิดที่จะแปรรูปมะขามเพื่อให้เก็บไว้รับประทานนานๆ มะขามแช่อิ่มแห้งเป็นผลผลิตจากการแปรรูปมะขามเปรี้ยว ขั้นตอนการผลิต 1. นำมะขามเปรี้ยวที่ยังไม่สุกมารวกับน้ำร้อนและเปลือกและเมล็ดออกนำไปแช่ในน้ำเกลือ 2. เติมน้ำตาลโดยการคั้นกับน้ำให้ละลายเทลงในโอ่งที่มีมะขามและเปลือกแล้ว แช่ไว้ 1 คืน 3. นำมะขามที่แช่ไปอบแห้งหรือตากให้แห้ง ให้คุณค่าทางอาหาร มีรสชาติเปรี้ยวหวานตามธรรมชาติของผลไม้

ขนมจีน

ร้านขนมจีนแม่บุญมี เลขที่ 135 หมู่ 3 ค.นาแซง อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.056-709274, 096432775, 095204746 ขนมจีนเริ่มทำมานานหลายชั่วอายุคน ครั้งแรกเส้นจะมีสีขาว ต่อมาได้พัฒนาโดยการนำสมุนไพรและสีของผลไม้มาผสมใส่ในแป้งหมักทำให้เส้นมีหลายสีน่ารับประทานมากยิ่งขึ้น ขั้นตอนการผลิต 1. หมักแป้ง 2. นำแป้งที่หมักมาไม่ให้ละเอียดนำไปกรองผ้าขาวบาง จากนั้นนำไปใส่ถุงผ้าขาวเพื่อให้แป้งจับกันเป็นก้อน 3. นำแป้งไปนึ่ง ให้สุกประมาณ 20 นาที นำมานวดโดยเติมน้ำร้อนพอประมาณ ใส่ผิมนบีบใส่น้ำที่กำลังร้อนจะได้เส้นสีสรรสวยงาม มีสีสรรสวยงาม น่ารับประทาน

มะขามกวน

บ.สารัช มาร์เก็ตติ้ง จำกัด 174 หมู่ 1 ตำบล นาแซง อำเภอ หล่มเก่า จังหวัด เพชรบูรณ์ 056-747032 มะขามกวนเป็นผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมของ อ. หล่มสัก มานานกว่า 30 ปี แต่ของเดิมเป็นแท่งยาวๆ รัศมีครึ่งคืบ กวนเนื้อมะขามผสมมะพร้าว ขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เพื่อสอดคล้องกับตลาดและกลุ่มผู้บริโภค ทั้งรสชาติ บรรจุภัณฑ์ รสชาติอร่อยเหมือนธรรมชาติ เก็บไว้ได้นาน 6 เดือน- 1 ปี ไม่ใส่สารกันบูด

มะขามแช่อิ่ม

นางอุทัย วงศ์ทอง บ้านเลขที่ 93 หมู่ 8 ค.วังบาล อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.056-709671 เดิมชาวบ้านนำมะขามเปรี้ยวมาเป็นมะขามแช่อิ่มโดยไม่แคะเมล็ด ต่อมากลุ่มได้ริเริ่มที่จะทำมะขามแปรรูปเพื่อให้เก็บไว้รับประทานได้นานๆ จึงได้คิดทำมะขามแช่อิ่มแห้งขึ้น เป็นผลไม้แปรรูปที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ขั้นตอนการผลิต 1. นำมะขามเปรี้ยวมาแคะเปลือก

และเมล็ดคอก นำไปแช่น้ำเชื่อม 1 คืน 2. เปลี่ยนน้ำเชื่อมทุก 1-2 คืน จากนั้นนำไปตากให้แห้ง นำมาบรรจุห่อ ส่งจำหน่าย
น้ำพริกน้ำใจ

บริษัท ภูหินวีวี รีสอร์ท เลขที่ 106 หมู่ 5 ต.นาเกาะ อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ 67120 โทร.01-2274078, 09-5645429 น้ำพริกชนิดนี้ สมัยท่านปลัดกระทรวงมหาดไทย ท่านวิญญู อังคนารักษ์ และคุณหญิงสุรางค์ อังคนารักษ์ ได้จัดทำขึ้นเพื่อแจก อส. ทหาร ตำรวจที่ปฏิบัติการณ์อยู่ตามชายแดน ต่อมาได้นำสูตรดั้งเดิมมาพัฒนาเพิ่มเติมให้มีรสชาติอร่อยมากขึ้น กรอบ มีความอร่อย เก็บไว้ได้นานถึง 6 เดือน ไม่มีสารกันบูด

น้ำพริกเผาะมะขามอ่อน

กลุ่มแปรรูปอาหารปลอดภัย เลขที่ 7 ม.5 ต.โคกสะอาด อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ โทร.0-5679-9061, 07-8404329, 09-4601652 มีการรวมกลุ่มจัดขึ้นเมื่อวันที่ 10 ค.ค. 2542 โดยมีสมาชิกครั้งแรก 15 คนโดยทุนได้จากการระดมหุ้นได้วัตถุดิบจากสมาชิกและกลุ่มอื่นๆ เช่น พริก หอม กระเทียม กุ้ง ปลา ปลาร้า ข่า ตะไคร้ มะขามเปียก มะขามอ่อน ขึ้นคอนการผลิต นำมะขามอ่อนมาล้างให้สะอาด แล้วลวกด้วยน้ำร้อน บดให้ละเอียด นำส่วนผสมอื่นๆมาบดให้ละเอียดเช่นกัน แล้วนำคลุกเคล้าให้เข้ากัน เติมเครื่องปรุงให้ได้รสชาติที่ต้องการ โดยใช้ไฟปานกลาง ประมาณ 30 นาที มะขามแช่อิ่มแห้ง

กลุ่มพัฒนาอาชีพ-กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านใหม่สามัคคี 92/1 หมู่ 4 ต.ห้วยโป่ง อ.หนองไผ่ จ.เพชรบูรณ์ โทร.0-5678-9086 0-1324-8413 เคยทำกันมาครั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย นำมาแกะเปลือก แช่น้ำเกลือ 1-2 ชม. แล้วนำไปแช่น้ำหวาน 1-2 ชม. ปัจจุบันมีการพัฒนาโดยนำมาแกะเมล็ดคอกแช่น้ำเชื่อม นำมาอบ หรือตากแดดเก็บไว้ได้นาน ขึ้นคอนการผลิต นำมะขามเปรี้ยวแก่ปอกเปลือก แช่น้ำเกลือผสมน้ำปูนใส ประมาณ 12 ชม. แล้วนำมาแกะเมล็ดคอก ล้างน้ำให้สะอาดนำมาแช่น้ำหวานและน้ำหวานเข้มข้น 3-4 ครั้งๆละ 3 วัน นำมาอบหรือตากแดดเก็บไว้ในที่เย็น

มะขามหวานฝัก

โรชนิกา 319 ม.9 ต.บึงสามพัน อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร. 0-5673-1047 มีการทำโรมะขามหวานเป็นจำนวนมาก เมื่อจำหน่ายสินค้าไม่ทัน จึงนำมาแปรรูปเป็นมะขามคอก เพื่อเพิ่มรสชาติและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า ขึ้นคอนการผลิต นำมะขามฝักมาแกะเปลือก นำเข้าเครื่องอบฆ่าเชื้อรา เพื่อให้เก็บไว้ได้นาน นำไปคลุกพริก เกลือ น้ำตาล ได้รสชาติ หวาน จืดจืด เผ็ดให้เลิกลความใจชอบ

ขนมทองม้วน-ทองพับ

นางมณี หยวทอง 184 ม.9 ค.ชัยไม้แดง อ.บึงสามพัน จ.เพชรบูรณ์ 67160 โทร.0-9859-3737 ขนมทองม้วนเป็นขนมไทยที่ผลิตจากแป้งมัน แป้งข้าวเจ้า ซึ่งมีในท้องถิ่น ได้ทำขนมกินกันในหมู่บ้าน และแจกจ่ายกัน ทำให้รู้จักพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นไส้ต่างๆ ได้คิดกันขึ้นมา โดยสืบทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ขั้นตอนการผลิต แป้งมัน แป้งข้าวเจ้า น้ำตาลปีบกะทิ ไข่ เกลือ นำส่วนผสมทั้งหมดมาผสมกันจนจนได้ที่ เติมน้ำลงไปพอประมาณ คนให้เข้ากัน ผสมรสชาติต่างๆ เช่น สมุนไพร ใบมะกรูด ใบเตย นำไปปิ้ง บรรจุหีบห่อ

มะขามแก้วสมุนไพร

คุณละออ ภูมินทร์ ที่ทำการกลุ่มมะขามแก้วสมุนไพร หมู่ 13 ตำบลวังหิน อำเภอวังโป่ง จังหวัดเพชรบูรณ์ มือถือ 0-7007-3525 เดิมเป็นมะขามแก้วสี่รส และได้ส่งผลิตภัณฑ์เข้าประกวด จึงเกิดความคิดที่จะนำสมุนไพรมาใส่ จึงร่วมกันคิดกับสมาชิกและพัฒนาขึ้นมาเป็นมะขามแก้วรวมรส โดยนำสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูป เพื่อให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ขั้นตอนการผลิต นำมะขาม ผสมน้ำ คั้นไฟ นำพริก เกลือ ขิง สมุนไพรต่าง ๆ คนให้เข้ากัน เติมน้ำกว๋นจนแห้งใส่เบะแซ่ กวนต่อจนแห้งใส่น้ำตาลทราย นำมาปั้นเป็นก้อนพอคำ คลุกน้ำตาลทรายอีกครั้ง ห่อด้วยกระดาษ แก้วบรรจุกล่องติดฉลากเตรียมจำหน่าย

มะขามคลุก มะขามกวน

กลุ่มแม่บ้านมะขามทอง 71 ม.8 ค.แคมป์สน อ.เขาค้อ จ.เพชรบูรณ์ โทร. 056-750104, 09-7024104 คั้นมะขามหวานมีต้นกำเนิดมาจาก ค.ป่าฝาง อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ เป็นต้นใหญ่ที่สุด และนำมาถนอมอาหารโดยการอบ นึ่ง แกะเมล็ด เพื่อให้มะขามอยู่ได้นานมีการปรุงแต่งรสชาติโดยคลุกกับน้ำตาล เกลือ และสมุนไพรเพื่อให้ได้รสชาติอร่อย ขั้นตอนการผลิต ใช้ผงใบเตย ผงแคโรที บัว และผงมะขาม คลุกกับมะขามอบแห้ง น้ำเชื่อม พริก เกลือ มาขยำอบแห้งแกะเมล็ด คลุกกับผงสมุนไพรตามสูตร ได้รับคุณค่าทางอาหารจากสมุนไพรหลายชนิด มีสีสันตามธรรมชาติ มีสารอาหารต่างชนิดกัน

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

วงปี่พาทย์

นายมนั ภาควสุภาพ บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 7 บ้านดงเสือ ตำบลดงขุย อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเชี่ยวชาญด้านศิลปะและดนตรีไทย เนื่องจากมีใจรักในเรื่องของคนตรีไทยและมีพ่อซึ่งเคยเล่นลิเกมาก่อน ทำให้เริ่มรับเลือดศิลปนามจากบิดาของตน และมาตั้งวงปี่พาทย์ชื่อวงอนุรักษ์มรดกไทย ให้กับนักเรียนโรงเรียน กม.28 โดยใช้สถานที่วัดดงเสือเหลืองเป็นสถานที่ฝึกฝนดนตรีไทย

วงปี่พาทย์

นายสมหมาย ศรีเนตร บ้านเลขที่ 868 บ้านรับสมอทอด หมู่ที่ 14 ตำบลรับสมอทอด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเชี่ยวชาญดนตรีไทย เนื่องจากมีความรักและชอบดนตรีไทยตั้งแต่เด็ก โดยเริ่มเรียนเกี่ยวกับดนตรีไทยที่โรงเรียนคลองคูณ พออายุ 19 ปี ได้เริ่มแสดงดนตรี โขน ต่อมาแต่งงานมีครอบครัว จึงตั้งวงปี่พาทย์เป็นอาชีพและได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุตรชายและบุตรสาว ซึ่งทั้งสองก็มีความรักความชอบดนตรีเช่นเดียวกับบิดา นายสมหมาย ศรีเนตร มีความเชื่อว่าดนตรีไทยเป็นดนตรีที่มีเอกลักษณ์ และเป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยสมควรแก่การอนุรักษ์ไว้

วงปี่พาทย์

นายถนอม ยอดศิลป์ บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 10 บ้านโป่งนกเป็ด ตำบลสามแยก อำเภอวิเชียร จังหวัดเพชรบูรณ์เนื่องจากปรองนายถนอมเป็นนักดนตรี นายถนอมจึงมีแรงบันดาลใจในการเล่นดนตรี และมีความคิดที่จะรับสืบทอดความรู้เกี่ยวกับวงปี่พาทย์ วงปี่พาทย์ของนายถนอมมีเครื่องดนตรีหลายชนิด นับว่าเป็นดนตรีไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมีความประณีต ไพเราะ ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาที่สมควรอนุรักษ์เป็นสมบัติของคนเพชรบูรณ์

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานีจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานีทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 143 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุดรธานี

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย	5				4	1
2. วิทยานิพนธ์	12		1	1	9	1
3. หนังสือ	8				8	
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดิทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล						
10. อื่น ๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	118	20		2	93	3
รวม	143	20	1	3	114	5

จากการพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุตรดิตถ์ มีจำนวนทั้งสิ้น 143 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านจักรวาลและธรรมชาติ 114 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 20 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 5 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 3 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 1 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุตรดิตถ์ มีจำนวนมากที่สุดคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 118 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 93 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 20 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 3 เรื่อง ด้านส่วนที่พบน้อยที่สุด ความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การเก็บของจังหวัดอุตรดิตถ์ที่รองลงมาคือวิทยานิพนธ์ 12 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 9 เรื่อง และด้านงานช่างดั้งเดิม ด้านความเชื่อและประเพณี ด้านการแสดงและเพลงด้านละเท่ากัน 1 เรื่อง ส่วนหนังสือที่พบคือด้านจักรวาลและธรรมชาติ 8 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การเก็บของจังหวัดอุตรดิตถ์ที่น้อยที่สุดคือการวิจัย 5 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 4 เรื่อง และด้านช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุตรดิตถ์

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากอินเทอร์เน็ต 118 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 12 เรื่อง หนังสือ 8 เรื่อง งานวิจัย 5 เรื่อง โดยมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภทงานช่างดั้งเดิม เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

งานช่างดั้งเดิม

ผลิตภัณฑ์สโคนอร์

การศึกษาคุณสมบัติของดินขาวอุตรดิตถ์ หาส่วนผสมของเนื้อดินปั้นผลิตภัณฑ์สโคนอร์ที่ใช้ดินขาวอุตรดิตถ์ ดินเหนียวแม่วิท และหินฟันม้า จากแหล่งบ้านวังชา อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ พบมีคุณสมบัติในการหล่อน้ำดิน เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ โดยการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องปั้นดินเผาจำนวน 3 ท่าน โดยสูตรดินปั้นที่มีส่วนผสมในเนื้อดินปั้น คือ ดินขาวอุตรดิตถ์ ร้อยละ 50 ดินเหนียวแม่วิท ร้อยละ 30 และหินฟันม้า ร้อยละ 20

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดอุดรดิศค์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

หลวงพ่อเพชร วัดท่าถนนวน

หลวงพ่อเพชร ประดิษฐานอยู่ที่วัดท่าถนนวน (วัดวังเตาหม้อ) ตรงข้ามสถานีรถไฟอุดรดิศค์ หลวงพ่อเพชรเป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยขัดสมาธิเพชรศิลปะเชียงแสน หน้าตักกว้าง 32 นิ้ว ในปี พ.ศ. 2436 หลวงพ่อดัง เจ้าอาวาสวัดหมอนไม้ ขณะเดินทางกลับจากรับนิมนต์ไปทำบรรพชาที่วัดสว่างอารมณ์ ตำบลไผ่ล้อม อำเภอลับแลได้ผ่านวัดสะแกซึ่งเป็นวัดร้าง พบเนินดินเป็นจอมปลวกขนาดใหญ่ มีเกศพระพุทธรูปโผล่ขึ้นมา เมื่อขุดดูพบว่าเป็นพระพุทธรูปสำริดที่มีพุทธลักษณะงดงาม จึงนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดท่าถนนวน มีผู้คนมาราบไหว้บูชาเป็นจำนวนมาก ประกอบกับเป็นพระพุทธรูปที่ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร จึงเรียกกันว่า หลวงพ่อเพชร

วัดพระฝางสว่างคมนูนาค

ตั้งอยู่ที่บ้านพระฝาง ตำบลผาจุก ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 20 กิโลเมตร ให้เส้นทางหลวงหมายเลข 1045 จนถึงทางหลวงสายหลักหมายเลข 11 เลี้ยวขวาไปทางจังหวัดพิษณุโลก ประมาณ 3 กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายจากทางแยกเข้าไปตามถนนลาดยางอีก ประมาณ 17 กิโลเมตร ก็จะถึงวัดพระฝางสว่างคมนูนาค ซึ่งในอดีต อาณาบริเวณวัดแห่งนี้ เคยเป็นที่ตั้ง ของเมืองสว่างคมนูนาค หรือ เมืองฝางอันเป็นเมืองเก่าแก่มานานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และเคยเป็นแหล่งชุมนุมก๊กพระเจ้าฝาง สมัยธนบุรี โบราณสถานที่สำคัญภายในวัดพระฝางสว่างคมนูนาคคือเจดีย์พระมหาธาตุเมืองฝาง พระวิหารเก่าหลังใหญ่ ที่ผนังด้านหน้ามีประตูใหญ่อยู่ตรงกลาง เป็นบานประตูไม้ แกะสลักงดงามมากปัจจุบันนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดธรรมาริโปยภายในวิหารมีพระประธานใหญ่อยู่องค์หนึ่งและมีพระอุโบสถเก่าหลังหนึ่ง เคยเป็นที่ประดิษฐานพระฝาง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง และพระบาทสมเด็จพระจุล-จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อัญเชิญไปไว้ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

วัดธรรมาริโปย

อยู่ใกล้สี่แยกจุดตัดถนนอินใจมีกับถนนลำราญรีนตำบลท่าอิฐในอาคารธรรมสภาเก็บรักษาบานประตูวิหารวัดพระฝางสว่างคมนูนาค ซึ่งแต่เดิมอยู่วัดพระฝางสว่างคมนูนาคแต่เนื่องจากวิหารชำรุดทรุดโทรมมาก เจ้าคณะสงฆ์จังหวัดอุดรดิศค์จึงได้ขออนุญาตกรมศิลปากรนำมาเก็บรักษาไว้ที่อาคารธรรมสภาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2494 บานประตูคู่นี้แกะสลักใน

สมัยอยุธยา แต่ละบานขนาดกว้าง 1.2 เมตร สูง 5.3 เมตร และหนาถึง 16 เซนติเมตร ทำจากไม้ปรง แกะสลักเป็นลายกนกก้านขด ลายพุ่มทรวงข้าวบิณฑ์ บานละ 7 พุ่ม ระหว่างพุ่มทรวงข้าวบิณฑ์มีกนก ใบเทศขนาน สองข้างขวามือด้านบนมีอกเลาประตูปูตรงกลาง แกะสลักเป็นลายเทพพนม ตอนบนอกเลา 4 องค์ตอนล่างอกเลา 4 องค์ กล่าวกันว่าคงงามเป็นที่สองรองจากประตูปูวิหารวัดสุทัศน์ในกรุงเทพฯ

วัดกลางธรรมสาคร

ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเกาะ ภายในวัดมีพระอุโบสถเก่าแก่ สมัยอยุธยาตอนปลาย และต้นรัตนโกสินทร์ ประมาณ พ.ศ. 2285 มีลักษณะงดงามมากโดยเฉพาะที่หน้าบันเป็นไม้จำหลักรูปครุฑ จัปนาคเป็นตราพระราชลัญจกร รัชกาลที่ 2 อยู่ท่ามกลางลายเครือเถาก้านขดและมีเทพพนมสลับอกอยู่เป็นระยะ ส่วนภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่สามด้าน ปัจจุบันเลอะเลือนไปมาก นับเป็นสถานที่ที่น่าสนใจแห่งหนึ่ง ในอำเภอเมืองอุดรดิตถ์

หอวัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิตถ์

ตั้งอยู่ที่ถนนแปดก๊วย ตรงข้ามจวนผู้ว่าราชการจังหวัด มีลักษณะเป็นอาคารไม้สองชั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมทีเป็นบ้านของขุนพิเนตรจีนภักดิ์ ได้ว่าจ้างนายช่างชาวจีนมารับเหมาก่อสร้างและระดมช่างฝีมือมากมายแกะสลักลวดลายจนเป็นสถาปัตยกรรมผสมผสานรูปแบบของไทย และตะวันตกได้อย่างประณีตงดงามมากภายในอาคารศูนย์วัฒนธรรมใช้เป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุที่สำคัญของชาวอุดรดิตถ์โดยได้จัดแสดงโบราณวัตถุที่สำคัญดังนี้

1. หลวงพ่อทันใจ Luang Phor Thanchai
2. ยานมาศ Yammart
3. ตู้พระธรรมลายรดน้ำ Lairodam Scripture Bookcase

หลวงพ่отันใจ

พระพุทธรูปไม้แกะสลักหน้าตักกว้าง 80 เซนติเมตร สูง 2 เมตร พุทธลักษณะงดงามมาก เป็นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดคอยแก้วปัจจุบันทางหอวัฒนธรรมได้ขอยืมมาจัดแสดงไว้ที่ห้องโถงชั้นสองของอาคารศูนย์ฯ

ยานมาศ

คานหามไม้แกะสลักโปร่ง 3 ชั้น กว้าง 73 เซนติเมตร ยาว 3.50 เมตร สูง 1.45 เมตร เป็นฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ยานมาศนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุเมื่อคราวเดินทางมาตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2444 ว่าทรงพบยานมาศแบบนี้ 4 คัน คันแรกทรงพบที่อำเภอ มโนรมย์ จังหวัดชัยนาท อีก 2 คัน พบที่วัด

พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลกครั้งมาถึงอุตรดิตถ์ก็พบอีกคันหนึ่งที่วัดท่าเสาซึ่งปัจจุบันนี้ได้นำมาจัดแสดงไว้ให้ประชาชนชมที่หอวัฒนธรรม

วัดคอยแก้ว

ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลแสนตอ อ.เมืองอุตรดิตถ์ เลี้ยววัดพระฝางไป 8 กิโลเมตร เดิมอยู่บริเวณที่เรียกว่า หุ่นฮ่อมหรือหุ่นล่อม แล้วย้ายมาอยู่ที่วัดท่า ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2326 ได้ย้าย จากวัดท่ามาตั้งบนที่คอยสูง เรียกว่า วัดคอยแก้ว ภายในวัดมีสิ่งก่อสร้าง สำคัญคือ ศาลาการเปรียญ วิหารพระพุทธบาทจำลอง และพระอุโบสถ เก่าแก่ ซึ่งบูรณะขึ้นใหม่ เมื่อพ.ศ. 2475 ซึ่งภายในประดิษฐานพระพุทธรูป ไม้แกะสลักสมัยอยุธยา ที่ฐานจารึกไว้ว่า สร้างเมื่อพ.ศ. 2326

อนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก

ประดิษฐานอยู่หน้าศาลากลางจังหวัดอุตรดิตถ์ สร้างขึ้นและทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 เพื่อเป็นเกียรติประวัติของท่านในความองอาจ กล้าหาญ รักชาติ และเสียสละเมื่อครั้งพระยาพิชัย ซึ่งครองเมืองพิชัยในสมัยกรุงธนบุรีได้สร้างเกียรติประวัติไว้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อ พ.ศ. 2316 พม่ายกทัพมาตีเมืองพิชัย พระยาพิชัยยกทัพไปสกัดพม่าจนแตกพ่ายกลับไปการรบในครั้งนั้นดาบคู่มือของพระยาพิชัยได้หักไปหนึ่งเล่ม แต่ก็ยังรบได้ชัยชนะต่อทัพพม่าด้วยวีรกรรมดังกล่าว จึงได้ สมญานามว่า “พระยาพิชัยดาบหัก”

พิพิธภัณฑสถานเหล็กน้ำพี้ใหญ่ที่สุดในโลก

ในอาคารด้านซ้ายมือของอนุสาวรีย์พระยาพิชัยเป็นแหล่งรวบรวมเรื่องราวของเหล็กน้ำพี้ อารูโบริธาน เครื่องใช้สมัยต่างๆ ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่ทำจากเหล็กน้ำพี้ และยังเป็นที่เก็บรักษาดาบเหล็กน้ำพี้ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีความยาว 9.24 เมตร มีน้ำหนัก 450 กิโลกรัม ใช้เหล็กน้ำพี้ 557.8 กิโลกรัม มีฝักดาบและด้ามเป็น ไม้ประดู่ฝังลวดลายมุก หุ้มปลอกเงินสลักลาย ดาบทำด้วยเหล็กน้ำพี้โดยหาซื้อจากราษฎรบ้านน้ำพี้ ที่มีแหล่งเหล็กกล้าโบราณของไทย บนดาบจะแกะสลักลวดลาย และลงอักษร ตัวอักษรรวม ใช้เวลาหาเหล็กน้ำพี้ถึง 6 เดือนและใช้เวลาหล่อดาบ 3 เดือน จึงแล้วเสร็จ

พิพิธภัณฑสถานพระยาพิชัยดาบหัก

อาคารด้านขวามือของอนุสาวรีย์พระยาพิชัยในอาคารจัดแสดงประวัติของพระยาพิชัย ประวัติการสู้รบ แบบจำลองสนามรบและวิถีชีวิตในสมัยอยุธยาตอนปลาย เครื่องใช้โบราณ ตลอดจนอาวุธประเภทต่างๆ ของพระยาพิชัย

สถูปผู้เสียชีวิตจากการสร้างรถไฟ

การสร้างทางรถไฟสายเหนือจากสถานีรถไฟสะพานหิน จังหวัดพิจิตร ถึงสถานีรถไฟขุนตาล เส้นทางดังกล่าวต้องตัดผ่านจังหวัด อุตรดิตถ์ซึ่งเป็นป่าเขาเต็มไปด้วยไร่ป่า เป็นเหตุให้คนงานต้องเสียชีวิตขณะสร้าง ทางและมักจะฝังศพใกล้กับสถานที่ก่อสร้าง เมื่อการสร้างได้เสร็จสิ้นลงจึงได้ขุดศพผู้เสียชีวิตจำนวน 5,000 ศพ มาเก็บรวมไว้ในสถูปเจดีย์ที่หน้า วัดท่าเสา อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้มีการบูรณะถึง 3 ครั้ง และมีการทำพิธีสักการะกันเป็นประจำทุกปี

เมืองลับแล

ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 8 กิโลเมตร เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอุตรดิตถ์ คำว่า "ลับแล" นั้น ตามข้อสันนิษฐานว่าเดิมชาวเมืองแพร่และเมืองน่าน หนีข้าศึกมาหลบซ่อนตั้งเป็นชุมชนขึ้น เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศเป็นป่าดงดิบคนต่างเมืองที่ไม่คุ้นเคยกับภูมิประเทศ ถ้าผ่านเข้าไปจะหลงทางได้ง่าย เมืองลับแล เป็นหมู่บ้านชนบทที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมานานแล้วมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์สำหรับเพาะปลูกมากชาวเมืองลับแลส่วนใหญ่ จะประกอบอาชีพทางการเกษตรพืช ผลผลิตที่ทำรายได้และชื่อเสียงให้กับเมืองลับแลก็คือ ลำไยสด ทุเรียน หอมแดง นอกจากนี้ ยามว่างจากการทำสวน ทำไร่ ทำนาแล้วชาวเมืองลับแลยังผลิตสินค้าหัตถกรรมซึ่งสร้างชื่อเสียงให้กับเมืองลับแล เช่น การทอผ้าจาก ผ้าไหม ไหมกวาดตองกง ชาวลับแล มีความเป็นอยู่อย่างสงบสันติ และมีไมตรี สร้างความอบอุ่น ประทับใจแก่ผู้ที่ได้มาเยือนเป็นอย่างนัก

วัดพระแท่นศิลาอาสน์

ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านพระแท่น ตำบลทุ่งยั้ง ห่างจากตัวจังหวัด 14 กิโลเมตร ลักษณะองค์พระแท่นเป็นศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 8 ฟุต สูง 3 นิ้ว ประดับลายกลีบบัวที่ฐานพุทธบัลลังก์ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2451 ไฟป่าไหม้พระมณฑปและวิหารเหลือแต่ศิลาแลงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ และยังมีพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยประดิษฐานอยู่หลายองค์ บานประตูวิหารเป็นไม้แกะสลักลายกนกงดงามมาก

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

อยู่ในบริเวณวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ในศาลาการเปรียญเก่าตกแต่งแบบล้านนา ก่อตั้งโดยพระเฉลิมศิลปชัยปาโล ด้านหน้าประดับ-ประดาไปด้วยไม้ดอกและสวนสมุนไพรชั้นล่างจำหน่ายของที่ระลึก และสมุนไพร ส่วนด้านบนเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จัดแสดงเครื่องปั้น และทอผ้าฝ้าย เครื่องจักสาน และเครื่องใช้สมัยโบราณ สมุนไพรและเครื่องมือปรุงสมุนไพรสมัยโบราณ เครื่องปั้นดินเผา หม้อและไหศิลปะจีน จัดแสดงเป็นหมวดหมู่ ตลอดจนธรรมชาติของบ้าน เปิดให้เข้าชมเวลา 08.00 - 17.00 น. โทร. 0 - 5544 - 2192

วัดพระยืนพุทธบาทยุคล

อยู่ห่างจากวัดพระแท่นศิลาอาสน์ประมาณ 200 เมตร เป็นวัดเก่าแก่โบราณคู่กับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ซึ่งอยู่บนเนินเขาสูงเดียวกันแต่คนละคอย มีตำนานเล่าสืบกันมาว่าพระ-พุทธเจ้าได้ทรงเสด็จมาประทับยืนบนยอดเขานี้ จึงได้เกิดเป็นรอยพระ-พุทธบาทยุคลทั้งซ้ายขวาประทับลงในฐานศิลาแลงเดียวกัน รอยพระพุท-บาทยุคลนี้อยู่สูงจากพื้น 1.50 เมตร มีฐานบัวรองรับ และมีมณฑปแบบเชียงแสนครอบรอยพระพุทบาท ด้านข้างมณฑปมีรากศิลาแลงซึ่งเป็นฐานเจดีย์เก่า มีลักษณะคล้ายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สมัยสุโขทัย ในบริเวณวัดมีวิหารเล็กประดิษฐานพระพุทธรูป "หลวงพ่อกุญชรังสี" หล่อด้วยสำริดปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย

วัดพระนอนพุทธไสยาสน์

อยู่บนเนินเขาฝั่งตรงข้ามวัดพระยืนพุทธบาทยุคลมีบันไดนาค ทอดขึ้นสู่บริเวณวัด เป็นวัดเก่าแก่เดิมชื่อ "วัดพระนอน" มีมณฑปสร้างเป็นจตุรมุข ภายในประดิษฐานพระ-พุทธไสยาสน์ บานประตูเป็นไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง สถานที่นี้ชาวบ้านนับถือว่าเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์คู่กันมากับวัดพระแท่นศิลาอาสน์และวัดพระยืนพุทธบาทยุคล

วัดเจดีย์ศรีวิหาร

อยู่ในท้องที่ตำบลฝายหลวง เช่นเดียวกับวัดคอนสัก เป็นเจดีย์แบบลังกา สร้างครอบองค์เดิมไว้ ส่วนพระอุโบสถประตูและหน้าบันมีลายแกะสลักไม้ ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยอันงดงามเป็นพระประธาน

วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง

อยู่ภายในเมืองทุ่งยั้ง ติดกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก พระเจดีย์เป็นทรงกลมแบบลังกา จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารเชื่อกันว่าเขียนขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของพระเจ้า-อยู่หัวบรมโกศ ตอนบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร และทุกปีในวันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือนหก จะจัดงานประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าจำลองขึ้น

วัดคอนสัก

ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลฝายหลวง ห่างจากตัวจังหวัด 9 กิโลเมตร วัดนี้สร้างในสมัยอยุธยา ตอนปลาย มีความวิจิตรบรรจงในการก่อสร้าง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบเชียงแสนปนสุโขทัย บานประตูของวิหารนี้ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นลายกนกก้านขด มีรูปสัตว์หิมพานต์แทรกอยู่ในที่ต่างๆ ลักษณะอ่อนช้อยงดงามมากบานซ้ายและขวาลวดลายไม่เหมือนกัน แต่เมื่อปิดแล้วลวดลายเข้าหากันได้สนิทแสดงว่าช่างสมัยนั้นมีความสามารถทางศิลปะสูงมาก เขาประตูเป็นลาย

ถนนในเขตสลักถนนก้ามปู หน้าบันสลักด้วยไม้ปรุเป็นภาพประดับด้วยกระจกสีชาวแบบกรุงศรีอยุธยา ภายในบริเวณวัดมีความร่มรื่นมา

เมืองทุ่งยั้งและเมืองเจ้าเงาะ

อยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง ห่างจากตัวจังหวัด 7 กิโลเมตร เป็นเมืองเก่าสมัยสุโขทัย เวียงเจ้าเงาะตั้งซ้อนอยู่ในเมืองทุ่งยั้ง มีเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ ตั้งอยู่บริเวณเนินเขาซึ่งลาดลงมาจากบริเวณวัดพระแท่นศิลาอาสน์ มีคูน้ำและกำแพงเมือง 2 - 3 ชั้น เมืองทุ่งยั้ง มีขนาดกว้างใหญ่มากครอบคลุมพื้นที่บริเวณเขานางทองจนถึงบริเวณที่ราบลุ่มบ้านไผ่ล้อม

จากตำนานเรื่องสังข์ทอง และชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมา เวียงเจ้าเงาะเป็นเมืองของสังข์ทองกับนางรจนา ซึ่งถูกท้าวสามลเนรเทศมาจากเมืองทุ่งยั้ง และจากหลักฐานกำแพงเมือง 3 ชั้น รวมทั้งโบราณวัตถุที่ขุดพบหลายอย่าง สันนิษฐานว่าบริเวณเวียงเจ้าเงาะเคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาก่อน

อนุสาวรีย์เจ้าฟ้าสามกุมาร

ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 บ้านทองลิบแล ตำบลฝายหลวง อยู่ห่างจากตัวจังหวัด 12 กิโลเมตร สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษของเมืองลิบแล บนเนินเขาด้านหลังอนุสาวรีย์มีทางขึ้นไปยังจุดชมวิวที่มองเห็นทัศนียภาพของเมืองลิบแลได้อย่างงดงาม

อนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศ

อนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่ตรงสี่แยกตลาดลิบแล สร้างขึ้นโดยพ่อค้าประชาชนและข้าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์และรำลึกถึงบุญคุณ ตลอดจนเทิดทูนเกียรติคุณของท่านที่ท่านเป็นนักปกครองที่นำความเจริญมาสู่ท้องถิ่นเป็นอเนกนับประการ เป็นผู้ชักชวนราษฎรทำถนนจากเมืองลิบแล ถึงบางโพ (ท่าอิฐ) ซึ่งภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานชื่อถนนสายนี้ว่า "ถนนอินใจมี" พร้อมกับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้นายทองอินเป็น "ขุนพิศาลจันะกิจ" และได้เป็น "หลวงศรีพนมมาศ" ใน พ.ศ. 2447 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2451 ได้เลื่อนยศเป็น "พระศรีพนมมาศ" และได้เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอลิบแล พระศรีพนมมาศ จึงได้รับการยกย่องสรรเสริญตราบเท่าทุกวันนี้

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้นับอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดอุดรดิตถ์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเพณีแห่ต้นดอกไม้

ประเพณีแห่ต้นดอกไม้้นั้นมีการสืบทอดกันมานานแล้ว ซึ่งชาวบ้านเลี้ยวและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมถึงสามอำเภอที่อาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำปาด ได้ทำการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งประเพณีการแห่ต้นดอกไม้้นั้นจะมีขึ้นหลังจากการละเล่นวันสงกรานต์ในช่วงวันที่ ๑๓ หรือ ๑๔ เมษายน นำเอาเศษไม้ดอกหญ้า ลูกมะกล่ำตาแดง, ลูกก่อ, ลวดพันสี, หวาย, ทางมะพร้าว, เมล็ดละหุ่ง, เห็ดกระด้าง, ไม้หุ่น, ดอกมะยมป่า, ลูกสะบ้าลาย, ลูกสามเหลี่ยม, ลูกมะค่า, เมล็ดน้ำเต้า, กาวร้อน, สว่าน, เทียนไข, แปลงขัดไม้ วางแผนที่จะผลิตชิ้นงานและจัดสรรจัดหาอุปกรณ์หลังจากนั้นก็ลงมือทำการ เป็นการนำเอาเศษไม้ใบหญ้าหรือเศษวัสดุจากธรรมชาติมาสร้างให้เกิดคุณค่าและเป็นการสร้างงาน

อุดรดิตถ์

จังหวัดอุดรดิตถ์มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ความงดงามของโบราณสถานและโบราณวัตถุความมั่นคงทางวัฒนธรรม ความสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร ลางสาธิตหวานหอม ความแข็งแรงของเหล็กน้ำพี้ และความเกรียงไกรของพระยาพิชัยดาบหัก ซึ่งน้อยคนนักที่จะรู้จัก จังหวัดอุดรดิตถ์ในทุกแง่มุมเพราะส่วนใหญ่จะรู้จักจังหวัดอุดรดิตถ์ในบางแง่มุมเท่านั้น

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะคาลิจิต และ โชคโลก ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดอุดรคดีมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เครื่องดื่มในภาษาบรรพบุรุษ น้าส้มเกล็ดหิมะ

นางธัญพร ตันกุล ร้านพรพัฒน์โภชนา ช่างธนาคารทหารไทย สาขาอุดรคดี เลขที่ 3 ถนนมุขศาลา ต.ท่าอิฐ อ.เมือง จ.อุดรคดี 53000 โทร.0-5541-1440, 0-5541-1889 น้าส้มเกล็ดหิมะ เป็นผลิตภัณฑ์ที่คุณสมพรได้เกิดความคิดน้าส้มคั้นธรรมดาเปลี่ยนให้เป็นน้าส้มปั่น และได้พัฒนาการผลิตรสชาติและคุณภาพ ซึ่งต่อมาหน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดได้รับรองมาตรฐาน อย.กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1.คัดเลือกส้มและล้างส้มให้สะอาด นำไปคั้นและกรองหลาย ๆ ครั้งเพื่อไม่ให้มีเม็ดส้มติดไป 2.ผสมส่วนผสม น้าเชื่อม น้าส้ม เกลือ เปรี้ยว สีและน้าแข็ง ปั่นให้เข้ากัน 3.นำไปบรรจุกล่อง แช่ตู้เย็นเพื่อรอการจำหน่าย

ไวท์กระชายดำ

นางสุวรรณา สรรพพานิช 155/1 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านโคก อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรคดี 055-470041 นำกระชายดำมาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ผสมน้าค่อนเนื้อในอัตราส่วน (1 - 3) ปรับความหวานให้ได้ 22 - 24 องศาปริกซ์ ใส่ยีสต์ป่มักประมาณ 2 - 3 สัปดาห์ กรองให้ใส บ่มไว้ประมาณ 2 - 3 เดือน กรองใส่สารเคมี KMS เพื่อฆ่าเชื้อยีสต์ บรรจุขวด ต้มแล้วทำให้ระบบการไหลเวียนของโลหิตดีขึ้น และได้ผ่านการตรวจวิเคราะห์จากกรมสรรพสามติมาแล้วถึงออกจำหน่าย

ไวท์รสลิซ่า

แม่บ้านเกษตรชาวสวนบางนา 27 หมู่ที่ 12 ตำบลคอชุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรคดี โทร. 09-6385285 ได้เริ่มทดลองทำไวท์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยแต่เดิมใช้สูตรของชาวบ้านต่อมาได้มีการผสมผสานสูตรเดิมกับคำแนะนำทางวิชาการ ยีสต์บางตัวผลิตขึ้นมาเอง ไวท์กระเจียบรสลิซ่าได้รับคำชมจากนักชิมว่ามีรสชาติใกล้เคียงกับไวท์มีระดับจากต่างประเทศ กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต กระเจียบสดหรือแห้งล้างให้สะอาดหั่นเป็นชิ้นเล็กหรือปั่นคั้นกับน้าสักครู่ให้น้ากระเจียบออกกรองออกเฉพาะน้า เติมน้าตาลทรายปรับความหวานในน้าผลไม้ และปรับความเป็นกรด ต่าง เทใส่โถંગเคลือบ เติมน้ายีสต์ที่เตรียมไว้ บ่ม 20-30 วัน ถ่ายส่วนใส บ่มนาน 6-12 เดือน

สุรากลั่นศิริทอง

เกษตรกรกลุ่มบ้านเจริญสุขการเกษตร (กลุ่มสุรากลั่น) 56/1 หมู่ 8 ตำบล หาดลำ อำเภอกำแพง จังหวัด อุตรดิตถ์ 0-9839-3953 ศิริทอง เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านอยู่อาศัยร่วมกันอย่างผาสุกมาช้านาน และอาชีพสุราดื่มกลั่น ก็เป็นมรดกที่สืบทอดมาแต่บรรพชน กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต นำข้าวเหนียวไปล้าง หมัก ต้ม กลั่น

โดกาแฟ

OTOP Development (โอ-เคฟ) 283/2 หมู่ 4 ถนนอินใจมี ตำบลท่าเสา อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร.0-5544-4007 โดกาแฟเป็นเครื่องเบญจรงค์ที่นำเอาเครื่องเคลือบขาวมาออกแบบวางลาย กำหนดสีที่ละเอียด สวยงาม มีเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม วัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ผลิตภัณฑ์มีรูปทรงที่ทันสมัย, เนื้อเบาบางและเนื้อผิวขาวสะอาด ขวนใช้ ลวดลายจัดวางอย่างมีระเบียบ สวยงาม จัดทำเป็นชุด เหมาะสำหรับการนำมาใช้บนโต๊ะอาหาร

กรอบรูปไม้

นายวันชัย กุลจักร์ เลขที่ 160 หมู่ที่ 11 บ้านเด่นกระต่าย ต.ผาจุ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-9991-4308 กรอบรูปไม้สักเริ่มทำประมาณ ปี พ.ศ. 2543 ทำเพื่อตกแต่งบ้านต่อมาได้พัฒนาและเรียนรู้การทำกรอบไม้เพิ่มเติมจนเป็นอาชีพที่สร้างรายได้อีกอาชีพหนึ่ง แปรรูปไม้ได้สวยงามและกลึงลงไม้ได้ตามใจลูกค้าตกแต่งได้ขนาดที่เหมาะสมประดับลายแปลกกว่าผลิตภัณฑ์ทั่วไป

ผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์จากกระดาษสา

MAMOS THAIHANDICRAFT เลขที่ 42 หมู่ที่ 1 ต.ท่าเสา อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-1680-0717 ผลิตภัณฑ์กระดาษสาและบรรจุภัณฑ์กระดาษสา เป็นภูมิปัญญาที่ร่ายยี่ปีที่ผ่านมาเป็นที่ทราบกันว่า ดินป่าสาหรือปอกระด้างกล่าวสามารถนำมาผลิตเป็นกระดาษที่มีคุณสมบัติเหนียวนุ่มและสวยงาม กลุ่มได้มีการนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกและได้รับการตอบสนองจากตลาด ผลิตภัณฑ์มีความสวยงามปราณีตในการประดิษฐ์ ทุก ๆ ชิ้นงานมีมาตรฐานทั้งคุณภาพ มีลักษณะโดดเด่นโดยออกแบบและประยุกต์ให้เข้ากับรูปแบบชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน ในการผลิตสะท้อนถึงภูมิปัญญาไทย สร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

ไม้กวาดดอกหวาย

นางลำมาย อินเครือ 43/3 หมู่ 7 ตำบล ฝ่ายหลวง อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-9839-2683, 0-1283-4508 การทำไม้กวาดมีมาตั้งแต่สมัยพระศรีพนมมาศ ซึ่งเป็นนายอำเภอ คนแรก พบกับพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้หยิบใบไม้จากเมืองจีนมาให้ดู เมื่อพระศรีพนมมาศกลับมาลับแล ก็ได้ให้ราษฎรตำบลฝ่ายหลวง, ตำบลแม่พูลมาฝึกทำไม้กวาดกับท่าน และทำกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

มิดพับเกษตร บุญเลิศ

นายบุญเลิศ ญาชา 60/1 หมู่ 5 ตำบล แม่พูล อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5545-7457, 0-9860-5232 ผู้ผลิตมีอาชีพทำสวนยางสด จึงทำมีดกลางสาดไว้ใช้เอง ต่อมาเพื่อนบ้านเห็นว่าใช้ดีจึงขอซื้อ และบอกต่อกันจนเป็นที่รู้จักของชาวลับแล ต่างอำเภอ และต่างจังหวัด กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1.เตรียมอุปกรณ์ ตัดแต่งอลูมิเนียมใบมีด ตัดเหล็กสปริง เพื่อทำเป็น แหนบ 2.ประกอบ นำอลูมิเนียม ใบมีด มาประกบเพื่อเจาะ นำลวดทองเหลืองมาสวมเข้ารูที่เจาะเพื่อยึดใบ มีด อลูมิเนียม แหนบเข้าด้วยกัน ดอกยาง ทองเหลืองให้แน่น แล้วนำใบมีดมาเจียให้คม ผ่านผลไม้ดูกลิ่น

กลุ่มศรีอุทุมพรคนรัก เลขที่ 198 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร. 0-1045-3017, 0-5545-7290 คนสมัยโบราณใช้ด้ามที่ทำมาจากไม้ธรรมชาติ มาใส่ในด้ามกับข้าว ห่องน้ำ หรือในที่อับ ซึ่งจังหวัดอุตรดิตถ์เป็นเมืองแห่งผลไม้ พอใกล้ฤดูเก็บผล ส่วนมากผลเล็กๆจะร่วงเป็นจำนวนมาก จึงนำมาเผาให้เป็นด้ามที่มีลักษณะตามรูปผลไม้ ซึ่งจะแตกต่างจากด้ามทั่วไป กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. นำผลไม้ที่จะนำไปเผามาใส่ปิ้ง 2.นำเกลบมากลบให้ทั่วปิ้ง 3. จุดไฟที่เกลบ ประมาณ 15 ซม. เสร็จแล้วเปิดดู รอจนกว่าด้ามจะเย็น แล้วนำไปบรรจุภัณฑ์ ด้ามที่ได้เป็นรูปผลไม้สวยงาม

กระดาษสา และผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา

กลุ่มเครือข่ายหัตถกรรม กระดาษสา ลับแล 54 หมู่ 3 ถนนบรมราชชนนี ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอ ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ 0-5541-3541 จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นแหล่งวัตถุดิบกระดาษสาขนาดใหญ่เพียงพอต่อการนำไปประกอบการในเชิงธุรกิจได้ ส่งผลให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตกระดาษสาขึ้น จนกลายเป็นกลุ่มผู้ผลิตขนาดใหญ่ และต่อมาได้มีการจัดระบบ การกระจายปอติเยื่อกระดาษสาไป ตามบ้านกระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1.คัดเลือกปอสาที่มีคุณภาพมาต้มและปั่น แล้วนำมาตีลง แพลมตามขนาดที่ต้องการ 2.นำแพลมออกผึ่งแดดให้แห้งแล้วลอกออก 3.ขึ้นโครงของผลิตภัณฑ์ และนำกระดาษสามาห่อกัน สวยงามโดดเด่น สะท้อนถึงภูมิปัญญาไทย

กลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านน้ำลอก

กลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านน้ำลอก 30 หมู่ 4 ถนน - ตำบล บ่อทอง อำเภอ ทองแสนขัน จังหวัด อุตรดิตถ์ 0-1063-4641 บ้านน้ำลอก ตำบลบ่อทอง อำเภอทองแสนขัน คลองไหลผ่าน และมีผักตบชวาขึ้นเต็มลำคลอง ชาวบ้านกำลังจัดตั้งมาตลอด ชาวบ้านน้ำลอกสมัยก่อนมีอาชีพหลักคือ ทำนาทำไร่ มีภูมิปัญญาเดิมคือจักสานไม้ไผ่ และทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน จะสานเป็นกระบุง ตะกร้า ตะข้อง ไซดักปลา กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. นำผักตบชวามาล้าง ตากให้แห้ง 2. นำไปทอ กับไหมประดิษฐ์ โดยใช้ทั้งทอผ้า ทอแบบการทอผ้าทั่วไป 3. นำไปตกแต่งเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ 4. นำไปแช่น้ำยากันเชื้อรา 5. ตากให้แห้ง แยกกัน กระเป๋า กระเป๋า กีบติดผม

กลุ่มแม่บ้านจักสานผักตบชวา 35/3 หมู่ 2 ตำบลท่าสัก อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 0-6766-5298 ผักตบชวาเป็นวัชพืชที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลายาวนานอยู่ตามหนองน้ำลำคลองวิธีแปรรูป เป็นผลิตภัณฑ์ก็ทำตามแบบสมัยปู่ย่าตายายทำเครื่องใช้จากไม้ไผ่ เช่น ตะข้องหรือไซดักปลาและ เครื่องใช้ต่าง ๆ รวมกลุ่มกันคิดว่าจะเอาอะไรมาแทนไม้ไผ่จึงคิดด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านว่าน่าจะ เอาผักตบชวามาผลิตแทนไม้ไผ่จึงนำผักตบชวามาล้างน้ำให้สะอาด คัดลำต้นให้เท่ากัน ตากแดด ให้แห้ง เอามารีดให้เรียบตัดเป็นเส้นยาวประมาณที่ใช้แล้วนำมาดักสานหุ้มแฉกกันโดยสานเป็นเปีย แล้วขึ้นเป็นลวดลายต่าง ๆ เสร็จแล้วฉีกด้วยสารโซเดียมเอาไว้ในร่ม 30 นาที แล้วเอามาตากแดด ให้แห้งทาดด้วยน้ำมันวานิช จุดเด่นของผลิตภัณฑ์อยู่ที่ลวดลายสีธรรมชาติได้จากสีจากธรรมชาติที่ ตากแห้งแล้วเป็นสีน้ำตาลอ่อนดูแล้วเป็นธรรมชาติสวยงามเป็นที่ถูกใจของลูกค้า พรหมเชิดเท้า

กลุ่มหัตถกรรมคอนโพได้ บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพิชัย จังหวัด อุตรดิตถ์ 53120 โทร. 055-470892, 09-1658365 ทางศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพิชัยได้จัดให้ไปดูงาน เกี่ยวกับยาเสพติดที่นครนายก ได้เห็นเขาทำพรหมเชิดเท้า จึงเกิดความสนใจและลองนำมาปฏิบัติดู หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านที่ว่างงานอยู่มารวมเป็นกลุ่มซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา แรก ๆ มีเงินทุนจากผู้ให้แล้วนำไปซื้อเศษผ้าแล้วนำมาตัดแต่งเป็นเส้นที่มีขนาดเท่า ๆ กัน โดยประมาณแล้วนำมาคัดให้อยู่เป็นสีเดียวกัน เพื่อนำมาทำการถักทอเป็นพรหมเชิดเท้า ผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา

กลุ่มจักสานผักตบชวา 29/1 หมู่ที่ 2 ตำบลท่าสัก อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร. 01-9539877, 09-8587540, 055-402094 บ้านเต่าไหเหนือเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลท่าสัก อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ผู้เฒ่าผู้แก่เมื่อมีเวลาว่างจากการ ดูแลบ้านให้ลูกหลาน จึงนำไม้ไผ่มาจักสานเป็นสิ่งของเครื่องใช้ ลูกหลานเมื่อว่างจากงานก็มาฝึก

จักสานกับผู้เฒ่าผู้แก่ เลือกตัดต้นผักตบชวาที่สมบูรณ์ นำมาล้างให้สะอาดแล้วนำตากแดดให้แห้ง จากนั้นนำมาแช่สารฟอกขาวกับสารป้องกันเชื้อรา นำมาตัดเส้นเพื่อขึ้นรูปทรงผลิตภัณฑ์เสร็จแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง แล้วนำมาทาวานิช ผลิตภัณฑ์มีลวดลายที่สวยงาม เมื่อก่อนผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่มีสี เราจึงเพิ่มสีสันโดยการเอาผักตบชวามาย้อมสีดกเป็นลวดลายหลากหลายและสวยงาม สะดุดตา ทำให้ผลิตภัณฑ์ติดตลาดมากขึ้น

กระดาสา

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านม่วงตาล 76 หมู่ที่ 2 ตำบลคอชุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 53120 โทร 01-4747172, 055- 456439 จัดตั้งกลุ่มกระดาสาบ้านม่วงตาล เมื่อ พ.ศ. 2542 ซึ่งมีสมาชิก 5 คนเข้าหุ้นสมาชิกคนละ 100 บาท ได้เงิน 500 บาท และนำเงินมาทำอ่างและเฟรมได้ 3 อ่าง และได้เก็บไม้มาทำเฟรม ต่อมาทำแผ่นกระดาสาโดยใช้เยื่อปอสาจากอำเภอศรีนคร เพื่อส่งบริษัทกว้างได้ ได้วันละ 200 แผ่น กระบวนการขั้นตอนการผลิต 1. ลอกเปลือกปอสาตากแดด 1-2 วัน และนำมาต้มโดยใส่โซดาไป 1 กก. ต่อปอสา 10 กก. ต้มนาน 6-12 ชม.จนเปื่อยยุ่ย 2. ล้างน้ำให้สะอาดและต้มให้ขาวโดยใส่ไฮโดเจนและโซเดียมซัลเฟต 4-5 ชม. 3. ล้างให้สะอาดดีให้ละเอียด และนำมาสไลด์น้ำออกให้แห้งและซึงกิโดตามที่ต้องการใช้

ไม้กวาดดอกทองกง

กลุ่มอาชีพทำไม้กวาดดอกหญ้าบ้านวังอ้อ 37/1 หมู่ 4 ตำบลบ้านเสี้ยว อำเภอปากท่อ จังหวัดอุตรดิตถ์ 53160 เนื่องด้วยกลุ่มเกษตรกรบ้านวังอ้อ ได้รวมกันจัดตั้งกลุ่มพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกิจกรรม การทำไม้กวาด จากดอกทองกง กลุ่มมีสมาชิก 20 คน เพื่อเป็นการสร้างอาชีพใหม่ให้กับกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านในช่วงนอกฤดูเกษตรหรือช่วงเวลาว่าง เนื่องจากเป็นอาชีพที่ใช้เงินทุนไม่มาก เริ่มต้นด้วยการจัดซื้อดอกทองกงและวัสดุอุปกรณ์ในการทำไม้กวาด แล้วนำมาคัดดอกทองกงเสร็จแล้วก็นำมาดักเป็นด้ามด้วยลำต้นของดอกทองกง สมาชิกทุกคนทำด้วยความชำนาญ และมีคุณภาพ ทนทาน สวยงามแข็งแรง

ไม้ไผ่ทอเอนกประสงค์ ผ้าทอมัดย้อม และสมุนไพร

กลุ่มไม้ไผ่ทอเอนกประสงค์ ผ้าทอมัดย้อมและสมุนไพร 273 บ้านม่อนดินแดง ต.ท่าเสา อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-6379, 0-7838-3124 ไม้ไผ่ทอเอนกประสงค์และผ้าทอมัดย้อมแต่เดิมคนในชุมชนมีอาชีพทอผ้าและเมื่อได้มีโอกาสไปเห็นการย้อมไม้ไผ่ที่บ้านถ้ำคลองจึงได้ทดลองนำไม้ไผ่มาทอแทนผ้าฝ้าย เมื่อทอออกเป็นแผ่นผืนได้นำไปแจกจ่ายให้คนที่รู้จักและได้รับคำแนะนำว่าน่าจะออกจำหน่ายจึงได้ผลิตออกจำหน่ายต่อกระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1.นำไม้ไผ่ที่ผ่านการเหลาแล้วต้มย้อมสีตามต้องการ นำไปตากแดด 1 วัน แล้วนำไปอบด้วยเตาอบแก๊ส 3 ชั่วโมง 2.นำไปสู่กระบวนการทอ เมื่อทอเป็นแผ่นผืนแล้วต้องนำกลับมาอบไล่ความชื้นอีก 1

ชม. 3.นำไปบรรจุลงในกล่องกระดาษ สีสันสวยงาม สีของฝ้ายกลมกลืนกับสีของไม้ สีสันสามารถ
ย้อมได้ตามความต้องการของลูกค้า

เครื่องเบญจรงค์

กลุ่มสตรีและเยาวชนบ้านหนองคัน 64 หมู่ 5 ถนน - ตำบล บ้านเกาะ อำเภอ เมือง จังหวัด
อุดรดิตถ์ โทร.0-9436-4554, 0-1452-3880 เครื่องเบญจรงค์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้ไปทำงานที่จังหวัด
สมุทรปราการ ปี พ.ศ. 2531 จนมีความชำนาญและได้ความรู้การเขียนลายจากเพื่อน และได้คิด
ลายที่แปลกใหม่เรื่องสีนูนจนลูกค้าตลาดมีความมั่นใจที่จะดำเนินการในระบบกลุ่มฯ เครื่องเบญจ
รงค์มีรายละเอียดที่สวยงาม สีนูนและทองด้าน

ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา

กลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา หมู่ที่ 5 ต.หาดกรวด อ.เมืองฯ จ.อุดรดิตถ์ 53000 โทร.0-
5544-5372 ผลิตภัณฑ์จักสานผักตบชวาเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้นำเอาวัสดุจากธรรมชาติที่ไม่มีคุณค่า
มาเพิ่มมูลค่าและพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับและน่าสนใจและยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่
สร้างรายได้ให้กับประชาชนอีกด้วย กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1.เลือกผักตบชวามาชนิดที่
ต้องการ ทำความสะอาดและนำไปตากแดดประมาณ 7 วัน นำไปรีดให้แบน 2.ตัดเส้นผักตบชวา
ตามรูปแบบและนำไปจักสานตามรูปแบบ นำผลิตภัณฑ์ที่เสร็จแล้วอบก้ามะดันและนำตากแดดอีก
ครั้ง 3.นำผลิตภัณฑ์ทาแลคเกอร์นำไปตากแดด บรรจุถุงเพื่อจำหน่าย เป็นผลิตภัณฑ์ทำมาจาก
ผักตบชวา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ตกแต่งบ้าน ภาชนะใส่ของ ของฝาก ของที่ระลึกและ
ของขวัญ

ดอกไม้ประดิษฐ์จากดินไทย

สตรีชุมชนวังหินพัฒนา 130 ชุมชนวังหินพัฒนา เทศบาลตำบลตรอน หมู่ 4 ตำบลวังแดง
อำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์ 53140 โทร 0-5549-1209, 0-9640-1963 กลุ่มสตรีชุมชนวังหินพัฒนา
ได้รวมกลุ่มอาชีพเสริมขึ้นตั้งแต่ปี 2546 ผลิตภัณฑ์เชิดทำส่งตลาดและดอกไม้ประดิษฐ์จากดินไทย
ก็เป็นสินค้าอีกตัวหนึ่งที่ทางกลุ่มนำเสนอลูกค้าและได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี และมีคำแนะนำ
ต่าง ๆ มายังกลุ่มเพื่อให้ปรับปรุงชิ้นงานต่อไป นำดินไทยรีดเป็นแผ่นแล้วกดด้วยพิมพ์ ใช้เครื่องมือ
คลึงให้กลีบดอกเป็นธรรมชาติ จากนั้นจึงประกอบกลีบดอกไม้ตามรูปแบบต่าง ๆ และพันทิสีให้
เหมือนธรรมชาติ ประกอบต้นลงกระดาษ ถ้าเป็นกล้วยไม้จะนำมาติดกับดอกไม้แล้วแต่งด้วยหญ้าอม
สแห้งให้ชิ้นงานดูสวยงามและเรียบร้อย

ศิลาภรณ์

ร้านนายศรีพิชัย จำกัด 155 หมู่ที่ 3 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร.0-6215-2382 ศิลาภรณ์ เป็นเครื่องประดับที่นำแร่รัตนชาติ จากแหล่งธรรมชาติในท้องถิ่นชนบทนำมา ประกอบและผสมผสานศิลปกรรมจากวิวัฒนาการภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างทอง ที่ได้รับการ ถ่ายทอดจากช่างทองราชสำนักสุโขทัยที่เคยรุ่งโรจน์ งดงามจากอดีตกาลนานกว่า 900 ปี นำ ประเภทหนึ่งมาเขียนลวดลายไทยในการออกแบบ ลงลายในพิมพ์หินอ่อนออกมาขึ้นลายลงคราม ทาสีน้ำมันสีเหลือง แปะทองคำผ่านลงบนลวดลายไทยตีทองให้เรียบ ลงแอลกอฮอล์ 100% ทาทับ ให้ทองคำเรียบ นำพลอย แร่ธาตุต่าง ๆ มาประดิษฐ์ลงตามลวดลายไทย ออกมาสวยงามสงดงาม ผสมผสานภูมิปัญญาไทย

แป้นเกล็ดลายชีวิตไทยโบราณ ดอกไม้ประดิษฐ์ดินญี่ปุ่น

คุณลัษมิดา แก้วสง ร้านเมกกะเบียร์ เลขที่ 551 หมู่ที่ 3 ต.วังกะที่ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53170 โทร.0-1928-3977, 0-5549-4340 โทรสาร 0-5549-4340 บอนไซประดิษฐ์ (ต้นไม้สิริมงคล) เป็น ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดที่จะต้นไม้สิริมงคลขึ้นมาโดยเล็งเห็นถึงความร่มเย็น เป็นสิริมงคล คือ การนำลวดทองมาดัดแปลงให้เป็นต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ต่อมาได้ดัดแปลงและพัฒนาจนปัจจุบันมี ต้นไม้สิริมงคลอีกมากมายให้บุคคลต่าง ๆ ได้ เป็นสินค้าที่มีความสวยงาม คงทน แข็งแรง เหมาะ สำหรับตั้งที่หิ้งบูชาพระพุทธรูป เจ้าแม่กวนอิม เป็นของขวัญ ที่ระลึก เป็นการนำภูมิปัญญาคนไทย มาใช้ให้เกิดคุณค่า

ดอกไม้ประดิษฐ์จากดินไทยและดินญี่ปุ่น

กนกวรรณ เสนารัตน์ บ้านเลขที่ 22/8 หมู่ที่ 3 ต.ท่าเสา อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5119-5587 "ไม้สวย" ดอกไม้ประดิษฐ์จากดินไทย เกิดจากความคิดที่จะหาอาชีพรองรับหลังจากที่ จะเกษียณอายุ จึงได้ศึกษา พัฒนาและประยุกต์การจัดดอกไม้จากดินญี่ปุ่น มาเป็นดินไทย ทำให้มี ผู้ที่สนใจซื้อไปเป็นของฝาก ของขวัญและนอกจากนั้นยังได้นำความรู้ไปเผยแพร่ให้นักเรียนใน โรงเรียน ดอกไม้ประดิษฐ์จากดินเป็นการจำลองจากดอกไม้จริงหรือเลียนแบบจากธรรมชาติ มีความคงทน สวยงามอยู่ได้นานกว่าดอกไม้จริง

ทองคำลายโบราณ

บริษัท ห้างทองศรีเจริญ (เตี้ยแข่งเฮง) จำกัด 178/67-69 ถ.สำราญวัน ต.ท่าอิฐ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-1451 โรงงานทองศรีเจริญ ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2537 โรงงานได้พัฒนา รูปแบบของธุรกิจให้มีความหลากหลายขึ้นจากการผลิตเฉพาะทองคำลายโบราณ ก็ได้เริ่มทำการ ผลิตรูปแบบลายทองเพื่อให้เข้ากับสมัยปัจจุบันและลายทองเฉพาะกลุ่มผลผลิตของโรงงานจึงมี ความหลากหลายเพื่อที่จะรองรับลูกค้ากลุ่มต่าง ๆ รูปแบบทองคำลายโบราณเป็นลายทองที่ผลิต โดยช่างทองที่มีฝีมือ เน้นความแปลก สะดุดตาของรูปแบบ

กล่องกระดาษสา

ดอกไม้ประดิษฐ์ 198/1 หมู่ 2 ตำบล ไผ่ล้อม อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5545-3181, 0-7845-6858 กลุ่มเริ่มทำดอกไม้ประดิษฐ์ เมื่อ ปี 2542 โดยรับงานจากบริษัทฯ มาแจกจ่ายให้ทำเป็นรายได้เสริม จากงานหลักที่ทำอยู่ ต่อมากลุ่มได้ออกแบบเอง แล้วนำเสนอตามบริษัทฯ ต่างๆ โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นบวกกับภูมิปัญญาไทย โดยทำสีสรรให้ใกล้เคียงของจริง การทำกลีบดอก นำกระดาษสาสีขาวมาดอกตามแบบ และนำไปแช่น้ำเข้าเครื่องสลัดน้ำ อัดกลีบดอกด้วยเครื่องอัดกลีบ ตัดลวดที่กลีบดอกที่อัดแล้วจุ่มกาว N 1 ตากให้แห้งแล้วจุ่มกาว N 2 อีกครั้ง แล้วจุ่มกาว N 2 อีกครั้ง ทำสี โรยเมคปิดไม้ก้ำ สุดท้ายคือเข้าซ่อ

กลุ่มผลิตภัณฑ์เหล็กน้ำที่

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ่อเหล็กน้ำที่ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ นายไวพจน์ เพ็งเป็น 0-7841-2005 คาบเหล็กน้ำที่เป็นคาบที่รู้จักกันมาหลายร้อยปีแล้วเพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เอกสารจดหมายเหตุ และจากวรรณคดีไทยว่าเคยเป็นของพระมหากษัตริย์ไทย และนักรบไทย ในสมัยอดีตซึ่งได้ใช้คาบเหล็กน้ำที่ในการรักษาบ้านเมืองไว้ได้จนถึงสมัยปัจจุบัน และในปัจจุบันนี้คาบเหล็ก เป็นคาบเหล็กน้ำที่มีที่หมู่บ้านน้ำที่ ตำบลน้ำที่ อำเภอทองแสนขัน ที่เดียวในโลก

ระนาด คนตรีไทย

นายสนั่น ชุมศรี เลขที่ 69 หมู่ที่ 12 ตำบลคอชุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 0-1348-5029 หัดทำจากเพื่อนบ้านที่ทำระนาดเมื่อ อายุ 15 ปี ปัจจุบันทำระนาดออกจำหน่าย จำแนกเป็น 1. ระนาดเอก 2. ระนาดทุ้ม 3. ระนาดจำลองขนาดเล็ก เหมาะสำหรับเป็นของที่ระลึกสำหรับชาวต่างประเทศ รางระนาดทำจากไม้ไผ่และไม้แก่นคูณ การทำลูก ใช้ไม้มะหาดหรือไม้ชิงชัน ถ้าไม้แห้งก็ตากแดดแล้วนำมาตากให้เป็นลูกมัน เรียงกันเรียงที่เรียงน้อยแล้วเจาะรูร้อยเชือกตัดหัวตัดท้าย แล้วเอาเชือกออกตากท้องตากหัวจัดให้เสมอกันและร้อยเชือกเทียบเสียง การทำราง ใช้ไม้สักหรือไม้ขนุนเอาพิมพ์วาดตากโค ระนาดเป็นจุดเด่นของคนตรีไทย เสียงระนาดเป็นเสียงที่ไพเราะและเสียงดังกังวาน

ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติเช่นเศษไม้ใบหญ้า

คุณสรวย พวงศรี 4/1 หมู่ 6 ตำบลบ้านเสี้ยว อำเภอปากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์ 53160 หรือ โทร 09-2693179 ประเพณีแห่ต้นดอกไม้้นั้นมีการสืบทอดกันมานานแล้ว ซึ่งชาวบ้านเสี้ยวและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมถึงสามอำเภอที่อาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำปาด ได้ทำการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งประเพณีการแห่ต้นดอกไม้้นั้นจะมีขึ้นหลังจากการละเล่นวันสงกรานต์ในช่วงวันที่ 13 หรือ 14 เมษายน นำเอาเศษไม้ดอกหญ้า ลูกมะกล่ำตาแดง, ลูกก่อ, ลวดพันสี, หวาย, ทางมะพร้าว, เมล็ดละหุ่ง, เห็ดกระด้าง, ไม้หุ่น, ดอกมะยมป่า, ลูกสะบ้าลาย, ลูกสามเหลี่ยม, ลูกมะค่า, เมล็ดน้ำเต้า, กาว

ร้อน,สว่าง,เทียนไข,แปลงขี้ดไม้ วางแผนที่จะผลิตชิ้นงานและจัดสรรค่าอุปกรณ์หลังจากนั้นก็ลงมือทำการ เป็นการนำเอาเศษไม้ใบหญ้าหรือเศษวัสดุจากธรรมชาติมาสร้างให้เกิดคุณค่าและเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับครอบครัว

กรอบรูปและนาฬิกาโคมไฟ

นางพรณา พิมพ์ขาว เลขที่ 46 หมู่ที่ 5 บ้านห้วยหาด ต.คิ่งตะเกา อ.เมืองฯ จ.อุดรดิตถ์ 53000 0-6736-9169, 0-5544-8159 นาฬิกาบ้าน เป็นผลิตภัณฑ์ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้วัสดุที่เหลือใช้และเป็นวัสดุที่มีในท้องในมาสร้างสรรคงานให้เป็นชิ้นงานที่มีมูลค่าสามารถใช้เป็นของที่ระลึก ตกแต่งบ้าน ฯลฯ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำเศษวัสดุเหลือใช้เข้ามาใช้ประโยชน์ เป็นของจีนเดียวในโลก

ดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าใยบัว

กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรม บ้านม่อนดินแดง หมู่ที่ 5 ต.ท่าเสา อ.เมือง จ.อุดรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-4191 ดอกไม้ประดิษฐ์จากผ้าใยบัว (ดอกกุหลาบ) เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดของกลุ่มฯ ที่จะรักษาความงดงามของดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติให้อยู่คงทนและเก็บไว้ชื่นชมได้นานมีความปราณีต สวยงามเหมือนจริงตามธรรมชาติ กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. เตรียมกลีบดอกด้วยการนำลวดเบอร์ 24 หุ้มด้วยผ้าใยบัวตั้งถุงน่องให้ตึงมัดด้วยด้ายให้แน่นตัดเศษถุงน่องให้เรียบร้อย 2. เตรียมกลีบเลี้ยงด้วยการนำลวดเบอร์ 24 ใช้คีมปากจิ้งจกหักให้เป็นรอยหยักแล้วหุ้มด้วยผ้าถุงน่อง 3. ประกอบดอก กลีบเลี้ยงและจัดตกแต่งในแจกันให้สวยงาม

ภาพลายนูนต่ำ

นายฐาติ เพชรช้าง 171/2 หมู่ 4 ตำบลวังแดง อำเภอศรีนคร จังหวัดอุดรดิตถ์ 53140 โทร 0-6204-5218 ภาพนูนต่ำทำด้วยกระดาษสาที่เป็นวัตถุดิบของท้องถิ่น คือ ต้นปอสา ได้นำมาทำกระดาษสา และแปรรูปเป็นภาพนูน เพื่อให้เป็นประโยชน์ และมีรายได้เพิ่มขึ้นให้กับชุมชนในท้องถิ่น ใช้วัตถุดิบของท้องถิ่นและเป็นของฝากของที่ระลึกประดับบ้าน ประดับที่ทำงานต่าง ๆ วัตถุดิบมีอยู่ในจังหวัดอุดรดิตถ์ นำปอสามาตัมและฟอกขาว นำมาเข้าเครื่องปั่นให้ละเอียดแล้วตีเป็นแผ่น จึงนำมาแปรรูปเป็นภาพนูนต่ำ คือ นำกระดาษสามาตัมในบล็อกภาพ ตากให้แห้ง แล้วนำมาทาสีตามความต้องการ แล้วใส่กรอบเพื่อจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้เสริมของชุมชน

แปรรูปผ้าทอพื้นเมือง (เสื้อสำเร็จรูป)

นางสาว พ ทลอย คล้าชื่น เลขที่ 283/2 ถนนอินใจมี ต.ท่าเสา อ.เมือง จ.อุดรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-1812โทรสาร 0-5544-0462 กระโปรงเย็บตัวแยกชิ้น 10 ชิ้นเป็นการนำผ้าฝ้ายยกดอกชื่อลาย "ขอซ้อน" ซึ่งเป็นลายผ้าของบ้านไชยมงคล ต.น้ำอ่าง อ.ศรีนคร จ.อุดรดิตถ์ ได้นำมาออกแบบและตัดเย็บและพัฒนาจากการทอเป็นผ้าถุงแปรรูปเป็นกระโปรงที่มีมีความนิยม ที่มีการ

สั่งตัดจากลูกค้าวัยทำงานและผู้สูงอายุ การใช้ผ้าสลับสีเป็นแพชั่น การตัดเย็บให้ดูทันสมัย
เหมาะสมกับทุกโอกาส ,คุณภาพของเนื้อผ้า ดี สีไม่ตก ผ้าไม่หดและสวมใส่สบาย มีป้ายสลากและ
วิธีการดูแลรักษา กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. นำผ้าสีที่เป็นกลางใช้ได้ทุกวัยและทุกโอกาสมา
ออกแบบ 2. ลงแบบในแพทเทิร์น 3. วางผ้าและตัดตามแบบ 4. เย็บประกอบเป็นตัว

แปรรูปเสื้อผ้า(เสื้อคลุมแขนสั้นสีดำ)

นางนัฐดา คุณยธรรมสถิต เลขที่ 1/7 ถ.เจริญพนาสินทร์ ต.ท่าอิฐ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์
53000 โทร.0-5541-2224, 0-1045-5332 เสื้อสำเร็จรูปผ้าฝ้ายสีดำแขนสั้นแต่งลาย เป็นการแปรรูปผ้า
ที่ชาวบ้านอำเภอปากทำทำได้ทอมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยได้ประยุกต์การทอจากผ้าปูนอนของ
เจ้าบ่าวเจ้าสาวมาเป็นผืนผ้าชิ้นสำหรับนุ่งอยู่กับบ้าน เป็นเสื้อที่สามารถมาดัดแปลงได้หลากหลาย
โอกาส สวมใส่กับกางเกงหรือกระโปรง หรือจะใช้เป็นเสื้อคลุม เป็นเสื้อที่มีลักษณะตัวยาวผ่า
ชายเสื้อแต่งลวดลายมีความสวยงามเหมาะสำหรับเป็นของขวัญ ชิ้นตอนการผลิต 1. เลือกผ้า ดู
แบบ สร้างแพทเทิร์น 2. วางแพทเทิร์นกับผ้า ตัดผ้า ส่งให้ช่างตัดเย็บ 3. ตรวจเช็คความเรียบร้อย
ตกแต่งด้วยเศษผ้าจาก ให้ดูมีความสวยงามยิ่งขึ้น
ผ้าขึ้นดินจกเคี้ยวไหม ย้อมสีธรรมชาติ

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านน้ำโสด เลขที่ 139/1 หมู่ 9 ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล
จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร.0-5545-0631, 0-1379-3247 ผ้าจกลายโบราณทอกันมาตั้งแต่ 200 กว่าปี ยุค
แรกของไทย-ยวน ชาวลับแล จกด้วยไหมย้อมสีธรรมชาติ การทอลายผ้าบ่งบอกวัฒนธรรม ประเพณี
ความอุดมสมบูรณ์ของคนท้องถิ่นอำเภอลับแล ในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน นำเส้นไหมมาย้อมสี
ธรรมชาติ ขึ้นเครือจกด้วยสีต่างๆ เช่น ตัวขึ้นจกลายขามคแดง ดินขึ้นจกด้วยลายหงษ์เครือ เย็บ
ด้วยมือต่อเอวขาว - แดง ถือว่าต่อโชคลาภ,อายุกับผู้สวมใส่ และมีลายกันไม่ให้ลายขึ้นชนกับลาย
จก โดยมีความเชื่อกันว่าสามารถกันเสน่หยาแฝดได้

เสื้อผ้าไทยบุรุษ-สตรี สำเร็จรูป

สภาผ้าไทย 5/1 หมู่ 8 ตำบล ฝ่ายหลวง อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-1953-
0719, 0-5545-7429 กลุ่มสภาผ้าไทยเริ่มจัดตั้งเมื่อปี 2538 โดยแปรรูปผลิตภัณฑ์ของกลุ่มตามความ
ต้องการของตลาด กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. ออกแบบการตัดเย็บตามที่ลูกค้าสั่ง 2. เย็บเข้า
ตัว 3. เมื่อสำเร็จแล้วนำมาอบและรีดอีกครั้ง รูปแบบและองค์ประกอบใช้ด้ายกลุ่มโทนสีสวย

ผ้าขึ้นตีนจกลายโบราณ

กลุ่มทอผ้าขึ้นตีนจก 64 หมู่ 4 ตำบล ชัยชุมพล อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร. 0-7198-7353 ชาวลับแลส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มไทยวนหรือชาวโยนก ซึ่งการทอผ้าขึ้นตีนจกเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวโยนก ปัจจุบันกลุ่มทอผ้าขึ้นตีนจกบ้านคุ้ม หมู่ 4 ตำบลชัยชุมพล อำเภอ ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ได้อนุรักษ์การทอผ้าไว้ไม่ให้สูญหายเพื่ออยู่กับชาวไทย-วน ลับแลสืบไป ใช้ชนเผ่าหรือเหล็กแหลมจกลาย โดยใช้ฝ้ายหรือไหมก็ได้ ส่วนขึ้นตีนจกจะมีลายเฉพาะตัวสวยงาม ผ้ายกดอกทอมือบ้านเนินทอง

กลุ่มทอผ้าบ้านเนินทอง 62 หมู่ 14 ตำบลผักขวง อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร. 0-5541-0390 กลุ่มทอผ้าบ้านเนินทอง เดิมทีได้ทำผ้าลายจิด ไว้ใช้ในครัวเรือนเช่น ผ้าปูที่นอน หมอน ผ้าห่มลายสอง ผ้าเช็ดหน้า ต่อมาเมื่อ ปี 2540 นางมลฑา เพิ่มพูน ได้นำลายผ้าจากสุโขทัย มาทอส่งพ่อค้าสุโขทัย ขายดีจนเป็นที่แพร่หลายในหมู่บ้าน ปัจจุบันได้พัฒนาลายผ้าจน หลากหลาย ผ้ามีคุณภาพ ทอแน่น สีไม่ตก ลวดลายสวยงาม
ผ้าไทลื้อ ผ้าพื้นเมือง

กลุ่มทอผ้าบ้านห้วยยาง หมู่ที่ 7 ตำบลบ่อเบี้ย อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุตรดิตถ์ การทอผ้า ไทลื้อของชาวบ้านห้วยยาง หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อเบี้ย ได้ดำเนินมาตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวไทลื้อ ที่ อาศัยอยู่ประเทศลาว ชาวบ้านและผู้พบเห็นผืนผ้า ลายผ้า เป็นที่สนใจจึงได้ทำการเลียนแบบ ทอ ผ้ายกกล่าว ต่อๆ กันมาจนเป็นการแพร่หลาย ลายผ้าสวยงามสุดตา สีไม่ตก ชัก รีด ง่าย และ ราคาไม่ แพง (ถ้าเปรียบเทียบกับความยากของการทอ) กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. จัดหาวัสดุ อุปกรณ์ ที่มีคุณภาพ รวมถึงเส้นด้ายที่ใช้สำหรับทอ 2. คิดออกแบบลายผ้า และนำผ้าที่คิดสรรแล้ว นำมาย้อมตามแบบและสีที่ต้องการ 3. เมื่อได้เส้นด้ายที่ต้องการแล้ว นำมาขึ้นรูปตามแบบที่ กำหนดกับทิมและกี่สำหรับทอ

ผ้าฝ้ายยกดอก

นางมะลิ สินธูทอง เลขที่ 25 หมู่ที่ 7 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร. 0-1604-1381 เริ่มก่อตั้งโดยการรวมหุ้นสมาชิกในหมู่บ้าน โดยตอนแรกมีสมาชิก 39 คน ตอนแรกได้มีการทำตุ๊กตากระดาษ และก็ได้เห็นความนิยมในการใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวัน จึงหันไปทอผ้าโดย เริ่มจากทอผ้าคาดหรือผ้าพื้นที่ไม่มียกดอกในตัว หลังจากนั้นมีการพัฒนาทอผ้าพื้นมียกดอกถึงปัจจุบัน จัดหากี่และนำด้ายไปขึ้นเครื่องบนที่ แล้วนำฝ้ายมาทอกับเครือ โดยการยกไม้ให้เป็นดอกตามลายที่ มีอยู่ในเครือ สีไม่ตก เนื้อผ้าแน่นและเรียบ

ผ้าทอพื้นเมืองลัับแล

ร่องยางนางเหลียว (เรณูผ้าทอลัับแล) 155/9 หมู่ 11 ตำบลชัยชุมพล อำเภอลัับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ โทร.0-5545-0350 จดทะเบียนกลุ่มเมื่อ ปี 2539 มีสมาชิก 25 คน ทอผ้าพื้นเมืองด้วยกี่กระตุก ทำลายท้องถิ่นต่อมาปี 2543 พัฒนาลายท้องถิ่นเป็นลายพื้นลายฝน และแปรรูปเป็นเสื้อสำเร็จรูป ต่อมาปี 2546 เริ่มผสมผสานจากเส้นฝ้าย 1 เส้น เป็น 5 เส้น 5 สี นำมาทอแทรกกับลายลายฝนเป็นลายปั่นเกล็ด ขั้นตอนการผลิต 1.ใช้เส้นฝ้ายยืน 2 เส้น สีเดียวกัน ต่อ 1 เซา ขึ้นหน้าผ้า 30 นิ้ว ใช้เส้นยืน 1,780 เส้น 2.ใช้เส้นพุ่งหรือเส้นทอ แต่ต่างสี เนื้อผ้าเรียบเนียน แน่น แข็งแรงทนทาน และสีไม่ตก

ผ้าจกลายน้ำไหล

กลุ่มทอผ้าบ้านท่าโพธิ์ 96/2 บ้านท่าโพธิ์ หมู่ 1 ต.เด่นเหล็ก อ.น้ำปาด จ.อุดรดิตถ์ 53110 โทร.055-480072, 07-8400474 เดิมทีคนที่เข้ามาอาศัยบ้านท่าโพธิ์เป็นลาวโซ่ง และได้คิดค้นการทำลายผ้าจากปู ยา ตา ยาย ซึ่งสังเกตจากการมองเห็นดอกไม้ ดอกแก้ว ดอกรัก และสายน้ำไหลนำมาคิดค้นเป็นผ้าลายต่าง ๆ ซึ่งเป็นผ้าโบราณ และสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการแกะลายประยุกต์จนถึงปัจจุบัน ขั้นตอนการผลิต 1. กรอด้วยไล่หลอดทอพิ้วซี่ 2. การค้นหาความยาวของเครื่องผูก 3. นำเส้นด้ายเครื่องมาสับต่อกับพื้นทึบ 4. เอาเครื่องผูกขึ้นก็ เก็บเส้นด้ายยืนเป็นลาย ใช้ไม้หลาบใหญ่จัดขึ้นและจกเป็นลาย เป็นผ้าลายโบราณสืบทอดต่อกันมา ลายพื้นมีเชิงจะเป็นลายนกน้อย ต่อจากเชิงจะเป็นลายกานบินสลัของดอกรัก สลับกับหนามเตย

ผ้าทอลายหมากนัค

กลุ่มทอผ้าบ้านธรรมวงศ์ นางลำธาร จันทรา 110/48 หมู่ 6 ต.ห้วยมุ่น อ.น้ำปาด จ.อุดรดิตถ์ 53110 โทร.055-419070, 06-2670006 ผ้าทอลายหมากนัค ถูกนำเข้ามาเผยแพร่และฝึกสอนโดยสำนักพระราชวัง ฝึกสอนให้แก่สมาชิกศูนย์ศิลปาชีพ ภูซัด ภูเมียง ภูสอยดาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อ พ.ศ.2539 ภายใต้ความรับผิดชอบของ ศูนย์อำนวยการประสานงานพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่ภูซัดฯ และได้ตั้งกลุ่มทอผ้า เตรียมเส้นฝ้าย และเดินเส้นด้วยทางยืน สอดเส้นฝ้ายกับพื้นทึบ เก็บลาย เก็บตะกรอ ปั่นเส้นฝ้ายทางพุ่ง ทอเป็นผืนผ้า พื้นชายผืนผ้าเป็นเกลียว

ผ้าจกลายน้ำไหล

กลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าบ้านหนองแหว 67/2 หมู่ 6 ตำบลบ้านฝาย อ.น้ำปาด จ.อุดรดิตถ์ 53110 โทร. 01-7852143 เดิมทีคนที่เข้ามาอาศัย บ้านหนองแหวเป็นลาวโซ่ง ได้คิดค้นลายผ้า จากปู ยา ตา ยาย ที่สังเกตคนสมัยก่อน จากการมองเห็นดอกไม้ สายน้ำไหล จึงนำมาคิดค้นเป็นลายผ้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นผ้าโบราณที่มีลวดลายมากมาย และสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการแกะลายประยุกต์ จนถึงปัจจุบัน เป็นผ้าลายโบราณ ผืนผ้ามีเชิงต่อด้วยซิดและขอซ็อนจกเป็นลายขอดอกรัก

และหนามเตย จกน้ำไหลสองตัวมีลายจกกลางผืนมีหัวและท้ายเป็นสีพื้น กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต 1. กรอด้วยไฟหลอดท่อพีวีซี และหาความยาวของด้ายยืน 2. นำเส้นด้ายยืนมาสืบทอดกับพื้น พิมพ์เอกด้ายยืนขึ้นก็ กรอด้วยไฟหลอดเป็นด้ายพุ่ง 3. เก็บลายใช้ไม้หลาเล็กเก็บด้ายยืน ใช้ไม้หลาใหญ่จัดขึ้นแล้วจกเป็นลาย 4. เขี่ยบสะกรอเอากระสวยพุ่งกระทบพื้นพื้นผ้าพื้นเมือง

กลุ่มทอผ้าบ้านนาไร่เดียว 46/1 ม.5 ต.สองห้อง อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ โทร.0-7198-2954 ผ้าขึ้นดินจกลายบายศรี ประยุกต์มาจากลายน้ำไหล โดยได้นำแนวคิดลวดลายมาจากบายศรีสู่ขวัญซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ใช้ในงานมงคลของอำเภอปากท่า และเป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชั้นสูงของชาวบ้าน บ่งบอกถึงเอกลักษณ์วัฒนธรรมประเพณี และศิลปะการทอผ้าดั้งเดิม นำเส้นใยไหม หรือไหมประดิษฐ์สีดามาเป็นเส้นยืน ทอเส้นขัดใช้ด้ายสีแดง จกด้วยฝ้ายสีต่างๆ เป็นลายบายศรี มีเชิงเป็นลายนาคน มีลวดลายชัดเจน สีเส้นสวยงาม เส้นใยคุณภาพดีทนทาน ชักรัดง่าย สีไม่ตก มองเห็นได้แจ่มชัดในระยะใกล้ไกล

ผ้าทอพื้นเมือง

กลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านห้วยไธ เลขที่ 13 ม.5 ต.สองคอน อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ 53160 โทร.0-5510-0361 การทอผ้ามีมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล ปู่ย่าตายายทอผ้าใช้กันเอง การทอผ้าส่วนมากจะเป็นผู้หญิง สมัยนั้นใครที่มีลูกเป็นผู้หญิงแล้วจะต้องฝึกสอน ให้ทอผ้าเป็นเสริมลวดลายต่างๆ สอนกันมาอย่างต่อเนื่อง สมัยก่อนนั้นผู้หญิงจะทอผ้ากันเป็นหมดทุกคน เอาฝ้ายเกลียวมากอแล้วเอาไปเค้นเสร็จแล้วมาใส่ที่กระตุกเตรียมทอและมีฝ้าย ไหม เตรียมไว้ทำเป็นลวดลาย

ผ้าจกทั้งผืน

นางสิรินา พวงศรี 162/1 ม.1 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ 53160 โทร 0-6276-7586 การทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่ ของพี่น้องชาวปากท่า เพราะสมัยก่อนผู้หญิงต้องทอผ้าเป็นเอาไว้ใช้และสวมใส่จะมีลวดลายหลายรูปแบบที่สวยงามมาลงบนผืนผ้าเป็นรูปต่างๆที่สวยงามทำให้นึกประหลาดใจว่าบรรพบุรุษนั้นเก่งเหลือเกินที่ช่างคิดเอาลวดลายต่างๆลงบนผืนผ้าทำให้ลูกหลานปั่นด้าย กรอไฟหลอดพลาสติก นำไปด้น นำไปสับ สีเส้นกลมกลืน สีไม่ตก ลอกเรียนแบบยาก

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือฝ้ายและไหม

นางวิเชียร แหม่มยินดี 100 ม.3 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ 53160 โทร. 0-5548-9180 หรือ 0-1533-5924 สมัยโบราณคนในเขตอำเภอปากท่า มีความเชื่อว่าใครที่มีลูกสาวจะต้องทอผ้าปูที่นอนหรือผ้าล้อมเป็นกันทุกคน ถ้าคนใดทอไม่เป็นจะไม่มีผู้ชายมาสู่ขอความเชื่อนี้จึงทำให้ทุกคนที่มีลูกสาวต้องฝึกทอผ้าทุกคน ตอนแรกก็จะทอผ้าลายขั้นพื้นฐานคือลายแบบพื้นๆและลายชั้นลายมัดหมี่ เนื้อผ้าละเอียด ทั้งในและนอก จกทั้งตัว ทำให้ดูสวยงาม โคดเด่น สีเส้นสดใสแลดูกลมกลืนกับสีพื้น ชักสีไม่ตก กระบวนการ/ขั้นตอนการผลิต นำฝ้ายเส้นเล็กที่จะทำด้ายยืนหรือทำ

เครื่องมือปั่นใส่หลอดท่อ PVC ให้ได้ความยาวตามต้องการแล้วนำหลอดจากท่อ PVC ไปเสียบกับ
 เฝือกโคนให้ได้ 26 หลบ คือหน้าทิม 40 นิ้วแล้วนำไปสับเข้ากับพื้นทิมหน้า 38 นิ้ว เริ่มทอผ้าพื้นชาย
 ทุ่งให้ได้ยาว 5 นิ้วเสร็จแล้วก็เริ่มทอสร้อยสา ทอชิด

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือฝ้ายและไหมบ้านปากนา

นางวาสนา ก้อนพันธ์ 57 ม.4 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ โทร.0-5548-9184 สืบ
 เนื่องจากสมัยโบราณ ปู่ ย่า ตายาย นิยมทำบายศรีสู่ขวัญเพื่อต้อนรับแขกเมื่อมีแขกผู้ใหญ่มา
 เยือนบ้านและชอบทำบายศรีสู่ขวัญให้กับลูกหลาน จึงนำเอากาบบายศรีมามัดเป็นลายก้ามมดหมี
 บายศรีต่อมาได้นำไปประยุกต์เป็นจกสี่ เป็นลายก้ามบายศรี นำเส้นไหมเส้นเล็กที่จะทำตัวยีนหรือ
 ทำเครื่องมือปั่นใส่หลอดท่อ PVC ให้ได้ความยาวตามต้องการแล้วนำหลอดจากท่อ PVC และนำไป
 เสียบกับเฝือกให้ได้ 40 หลบ เริ่มทอผ้าพื้นชายผ้าให้ได้ยาว 6 นิ้ว เสร็จแล้วก็เริ่มทอลายน้ำไหล
 บายศรี แล้วเริ่มทอผ้าพื้นเป็นผ้าพื้นสีให้ได้ความยาว เนื้อผ้าละเอียดทั้งในและนอกเรียบสีสัน
 กลมกลืนกันกับสีพื้นซีกสีไม่ตก

ผ้าขึ้นดินจกลายภูเขา

กลุ่มพัฒนาสตรีอำเภอปากท่า 425 ม.9 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ 53160 โทร.0-5548-
 9215.0-1785-3524 ผ้าทออำเภอปากท่ามีประวัติอันยาวนานกว่า 20 ปี บรรพบุรุษชาวอำเภอ
 ปากท่ามาจากเมืองหลวงพระบาง และมาตั้งหลักแหล่งอยู่ริมแม่น้ำปาด บริเวณตำบลปากท่า และ
 ตำบลสองคอนในปัจจุบัน วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนชาวปากท่า จะทอเครื่องนุ่งห่มใช้เองโดยอาศัย
 ภูมิปัญญาอันละเอียดอ่อน ผ้าขึ้นดินจกลายภูเขา เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลวดลายสีสันสวยงามมองเห็น
 เเด่นชัดในระยะใกล้-ไกล เส้นใยคงทนถาวร สีไม่ตก ซักได้ง่าย สามารถดัดแปลงเป็นผลิตภัณฑ์
 สำเร็จรูปต่างๆ โดยตัดเย็บเป็นเสื้อและผ้าสำเร็จรูปหลายรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือฝ้ายและ
 ไหมระดับตำบล

นางบุญเทียน สิงดา บ้านเลขที่ 102 หมู่ 3 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ โทร.0-5548-
 9181, 0-7203-0343 ผ้าลายพญานาคสมัยโบราณมีประเพณีออกพรรษาแล้วก็มีกาประกวาดจุดบั้ง
 ไฟที่ริมแม่น้ำแล้วก็เกิดปฏิกิริยาพญานาคโผล่หัวขึ้นเหนือแม่น้ำหลายหัวคนในสมัยโบราณจึงคิด
 ว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์จึงได้นำมาทอลงในผืนผ้าส่วนมากนิยมเอามาทำเป็นเชิงผ้าถุงแล้วมีความ
 สวยงามสะดุดตา นำด้ายเส้นเล็กตราแมวสีแดงที่ทำตัวยีนใส่หลอดท่อ PVC ให้ได้จำนวนที่
 ต้องการแล้วนำด้ายที่อยู่ในท่อ PVC ไปเสียบไว้กับเฝือกโคนให้ได้ 24 หลบ แล้วนำไปสับให้เข้ากับตัว
 ทิมหน้า 35 นิ้ว แล้วเริ่มทอผ้าพื้นชายผ้าให้ได้ความยาว 5 นิ้ว แล้วเริ่มทอสร้อยสาทอชิด ทอจก
 พญานาคช่วง เนื้อผ้าละเอียด เนื้อผ้าที่ทอคู่ด้านในด้านนอกของผ้าเรียบสีสันสดใสและดูกลมกลืน
 กันดี ซักสีไม่ตก

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือฝ้ายและไหม หมู่ 4

นางบุญเทียน สิงดา บ้านเลขที่ 102 หมู่ 3 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุดรดิตถ์ โทร.0-5548-9181, 0-7203-0343 ผ้าลายพญานาคสมัยโบราณมีประเพณีออกพรรษาแล้วมีการประกวดจุดบั้งไฟที่ริมแม่น้ำแล้วก็เกิดปัญหาพญานาคโผล่หัวขึ้นเหนือแม่น้ำหลายหัว คนในสมัยโบราณจึงคิดว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์จึงได้นำมาทอลงไว้ในผืนผ้าส่วนมากนิยมเอามาทำเป็นเชิงผ้าถุงดูแล้วมีความสวยงามสะดุดตา นำด้ายเส้นเล็กตราแมวสีแดงที่ทำด้วยใยสังเคราะห์ PVC ให้ได้จำนวนที่ต้องการแล้วนำด้ายที่อยู่ในท่อ PVC ไปเสียบไว้กับเมื่อโคนให้ได้ 24 หลบ แล้วนำไปสับให้เข้ากับตัวพิมพ์หน้า 35 นิ้ว แล้วเริ่มทอผ้าพื้นชายผ้าให้ได้ความยาว 5 นิ้ว แล้วเริ่มทอสร้อยสาทอขีด ทอจากพญานาคช่วงเนื้อผ้าละเอียด เนื้อผ้าที่ทอคู่ด้านในด้านนอกของผ้าเรียบสีสันสดใสและดูกลมกลืนกันดี

ผ้าทอมือฝ้ายและไหม หมู่ 2

นางธนิตรา วันมา บ้านเลขที่ 84/1 หมู่ 2 ต.ปากท่า อ.ปากท่า จ.อุดรดิตถ์ ผ้าถุงฝ้ายจากโบราณลายข้าวพันก่อนเป็นลายโบราณที่ตกทอดมาจากปู่ตายายที่นิยมทอไว้ใช้เองและแลกเปลี่ยนสิ่งของ ผ้าถุงลายข้าวพันก่อนจะนิยมทอช่วงเข้าพรรษาเท่านั้นซึ่งแต่ก่อนช่วงเข้าพรรษาจะพากันไปนอนที่วัดเพื่อทำวัตรปฏิบัติธรรมทั้งหญิงชาย นำด้ายเส้นเล็กตราแมวเบอร์ 42 มาปั่นทำด้วยใยสังเคราะห์ PVC ให้ได้ตามจำนวนที่ต้องการและนำหลอดจากท่อ PVC ไปเสียบกับเมื่อโคนให้ได้ 24 หลบ แล้วนำไปสับหรือมัดเข้ากับหน้าพิมพ์ 36 นิ้ว หลังจากนั้นเรียงเส้นด้ายให้ตรงหัวด้วยนิ้วโป้งและนิ้วชี้เพื่อให้เห็นด้าย เนื้อผ้าละเอียด เนื้อผ้าทอคู่ด้านในด้านนอก ของผ้าเรียบและสีกลมกลืน ชักสีไม่ตก

ทอผ้าลายโบราณ , แปลรูปเสื้อผ้า

สตรีสหกรณ์นิคมปากท่า เลขที่ 97 ม.1 ต.สองคอน อ.ปากท่า จ.อุดรดิตถ์ 53160 โทร.0-9959-4623 ผ้าลื้อ หรือผ้าคลุมไหล่ ทำลายจากโบราณ เป็นลายขอร้องซึ่งทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งมักจะทำให้ลูกสาวก่อนแต่งงานใช้ปูที่นอนตอนแต่งงานและใช้เป็นของให้ญาติผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาว เริ่มจากกรอฝ้ายให้เสร็จก็คันเครือแล้วต่อฝ้ายเข้าฝีมเพื่อขึ้นเครือจากนั้นก็เก็บลายโดยใช้ไม้ขีดลายเมื่อได้ลายตามที่ต้องการจึงเอาฝ้ายสีต่างๆ ตามต้องการมาจกตามลายที่ขีดไว้แล้วเอาฝ้ายทอทับอีกครั้ง เป็นผ้าที่ทำด้วยความประณีตงดงามใช้งานได้ทนทาน สีไม่ตก

ผ้ามัดหมี่ ผ้าขาวม้า

กลุ่มอาชีพทอผ้าบ้านนาชุม ตำบลนาชุม อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์ 53180 โทรศัพท์ 055-410445 บ้านนาชุมเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการทอผ้ามัดหมี่มาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยในอดีตทอผ้ามัดหมี่เพื่อใช้ในครอบครัวและเป็นของฝาก โดยใช้กี่แบบพื้นเมือง ต่อมาในปี 2525 สตรีที่ว่างงานหลังจากประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้รวมกลุ่มกันเพื่อทอผ้ามัดหมี่ เพื่ออนุรักษ์ไว้ไม่ให้

สูญหาย ขั้นตอนการผลิต กำหนดลวดลายที่ต้องการทอ แล้วนำไหมประดิษฐ์มารอเพื่อมัดให้ได้ ลวดลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสี แล้วนำไปตากให้แห้ง ซึ่งขั้นตอนการย้อมสีจะต้องย้อมหลาย ครั้ง เพื่อให้ได้ลวดลายที่ต้องการ แล้วจะนำไปทอด้วยกี่กระตุก จะได้ผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม ลวดลาย สวยงาม มีความคงทน สีสันไม่ตก ไม่หดตัว สวมใส่สบาย ซักรีดได้ง่าย และราคาถูก

ผ้าพื้นเมืองและผ้าลายดอกมุก

ศูนย์ทอผ้าบ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 5 ต.น้ำริด อ.เมืองอุดรดิตถ์ โทร.0-5544-7283 , 0-9268-8300
ผลิตภัณฑ์ผ้าจีนตีนจกเป็นชิ้นงานที่มีลวดลายสวยงามสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ให้ คัดเป็นชุดแต่งกายได้ ใช้ตกแต่งเพื่อความสวยงาม ใช้เป็นสไบ ใช้ทำกระเป๋ และใช้ตกแต่งอย่าง อื่นอีกหลายอย่าง ขั้นตอนการผลิต นำเส้นด้ายปั่นเข้าหลอดเสร็จแล้ว ตั้งหลอดไว้แล้วนำไปขึ้นกี่ สำหรับทอผ้าแล้วทำการต่อเส้นด้ายที่ละเส้นจนครบทุกเส้นเสร็จแล้วสอดเส้นด้ายเข้าทิม จากนั้น ปั่นเส้นด้ายสำหรับทอแล้วนำเส้นไหมที่ย้อมสีธรรมชาติมาตกแต่งลวดลายต่าง ๆ จนเสร็จชิ้นงาน ออกมา

ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าทอมือ เสื้อสูทตัวยาว

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรักษุอุดรดิตถ์ เลขที่ 222/4 หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านดำนานาชม อ.เมืองฯ จ.อุดรดิตถ์ โทร.0-9960-6440 กลุ่มแม่บ้านรักษุอุดรดิตถ์เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมแปรรูปเสื้อผ้า สำเร็จรูป โดยได้นำเอาผ้าทอพื้นเมืองจากแม่บ้านกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในอำเภอ/จังหวัดมาแปรรูปเป็นตัว เสื้อเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโดยยังคงเอกลักษณ์ภูมิปัญญาไทยเพื่อให้ลูกหลานได้ สืบทอดต่อไป ผ้าที่นำมาแปรรูปเป็นผ้าทอมือลายสามซึ่งได้รับการคัดสรรระดับภาค 5 ดาว ประจำปี 2546 และได้รับ มผช.เรียบร้อยแล้ว ลักษณะตัวเสื้อเป็นเสื้อสูทคลุมตัวยาว ที่ใส่ได้ทั้งเป็น เสื้อคลุมและเป็นเสื้อตัวเดียว สวมใส่สบาย มีหลายไซส์และปลอดภัยต่อผู้ใช้

ผ้าสไบคลุมไหล่ ผ้ายกมไหม

นางจิรพันธ์ มุลน้ำอ่าง ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP เลขที่ 3/27 ตำบลน้ำอ่าง อำเภอค รอน จังหวัดอุดรดิตถ์ 53140 โทร.0-5545-4331, 0-1046-5032 อดีตหญิงสาวชาวบ้านน้ำอ่างนิยมทอ ผ้าหม่มหัวเก็บไว้หมั่นกันหนาวไว้มอบให้แก่ชายหนุ่มคนรักและเป็นของขวัญผู้ใหญ่ เพราะผ้าหม่มหัวเก็บ เป็นผ้าที่ทอเป็นลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม มีความหมาย มีคุณค่า และเป็นสิริมงคล ซึ่งบนผ้า หม่มนั้นจะมีลวดลายต่าง ๆ ที่มีความหมายแตกต่างกัน 1. เป็นภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ 2. ตัวยีน คือ ผ้ายกมัดด้วยเส้นไหมพุ่งด้วยไหมลายตัวจะเป็นลายเล็ก ๆ มีความสวยงาม 3. ลายของผ้านำมา จากวิถีชีวิตของคนชุมชนสมัยก่อน 4. ลวดลายมีความเป็นเอกลักษณ์ 5. มีความละเอียดประณีต 6. สามารถดัดแปลงเป็นผ้าตกแต่งบ้าน แต่งกาย ได้

ผ้าขึ้นดินจก

นางยุพา สุริยา 28 หมู่ 9 ตำบลน้ำอ่าง อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี 53140 โทร 0-5545-4143 เป็นลายโบราณสืบสานมาจากบรรพบุรุษ เน้นลายหงส์เชียงแสน ตัวตอบนเป็นลายดอก ลำเจียก มีเครื่องวันสองข้าง ซึ่งลายนี้ได้ประยุกต์ขึ้นมาตามสมัยนิยม เป็นผ้าขึ้นดินจกลายโบราณ ทอด้วยไหมแถมฝ้าย ทอเป็นผ้ายืด สามารถนำมาตัดเป็นชุด นำมาแต่งเสื้อ หรือนำไปแต่งบ้านก็ได้ ขั้นตอนการผลิต นำด้ายมาต้ม และตากแดดให้แห้ง นำมาสืบทอดกันในที่ที่ละเส้น ใช้เริ่มพุ่งไปมา เก็บด้วยไหมสีทอง สีขี้ม้า สีดำ สีเทาปนน้อย โดยทอขึ้นจก 2 หลา ตัวบนทอต่างหาก 2 หลา เท่ากันแล้วนำมาต่อกันโดยเย็บด้วยมือ (กระดุกงู)

ผ้าทอพื้นบ้าน (ผ้าขึ้นดินจก)

กลุ่มทอผ้าบ้านม่วง 14 หมู่ 4 ตำบล บ้านฝาย อำเภอ น้ำปาด จังหวัด อุดรธานี 055-481175 สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ทำมาจากฝ้ายที่ปลูกไว้แล้ว นำมาปั่นเป็นเส้นด้าย แล้วนำมาทอเป็นผ้าต่างไว้ใช้เอง จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ขั้นตอนการผลิต เริ่มจากการนำด้ายมากรอเป็นเส้นยืน หรือเรียกว่าเครือ แล้วนำมาต่อที่ละเส้นเข้ากับพื้นพื้น และนำมาขึ้นก็ ขั้นตอนต่อไปก็คือการทอ จะทอเป็นผ้าพื้นหรือทำเป็นผ้าขึ้นก็ได้

ผ้าล้อยลายโบราณ

นางหนูนิศ กริทธิมย์ เลขที่ 96/3 หมู่ 4 บ้านห้วยคอม ต.น้ำไผ่ อ.น้ำปาด จ.อุดรธานี 53110 โทร. 01-3958984 สมัยก่อนมาจากลาวอพยพมาอยู่ในประเทศไทย และได้้นำผ้าล้อยมาทำเป็น ผ้าปูที่นอน สำหรับคนที่ยังไม่แต่งงานนั้นได้ใช้ผ้าล้อยสีขาวปูนอน คนที่แต่งงานแล้ว ปูที่นอนเป็นผ้าลาย ก็เลวกลายมาเป็นผ้าล้อยที่นิยมใช้ในปัจจุบัน ลวดลายสวยงาม ประณีต สีสดใส มีลายโบราณที่เป็นเอกลักษณ์ ขั้นตอนการผลิต เริ่มจากการเตรียมด้ายและอุปกรณ์ให้พร้อม แล้วนำมาผลิต เช่น กรอ ด้าย คั้น ลวดลายตามแต่ชอบ

ผ้าทอพื้นเมืองฝ้าย, ไหม

กลุ่มเครือข่ายทอผ้าบ้านนาขวาง 60/1 หมู่ 3 ต.บ้านฝาย อ.น้ำปาด จ.อุดรธานี 53110 โทร. 055-481628 ,055-481804 ,01-0453703,09-8601413 กลุ่มจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2543 มีสมาชิก จำนวน 25 คน ผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่ม ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นลวดลายโบราณ ที่กลุ่มชาวบ้านเรียกว่า ผ้าขึ้นชั้น และได้รับการถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นลวดลายโบราณที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ขั้นตอนการผลิต 1. นำด้ายไหมประดิษฐ์มากรอให้ได้จำนวนที่ต้องการ 2. นำด้ายที่ได้มาคั้น สืบไสพิมที่เตรียมไว้ 3. นำมาใส่กี่ทอตามลวดลายที่ต้องการ และตามความต้องการของตลาด

กอละแมเสวย คำรับไท

นายเจียม ทองอยู่ 44/3 หมู่ 10 ตำบลวังแดง อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี 53140 โทร. 0-1785-7507 0-5545-1109 เดิมกอละแม ชาวบ้านเรียกว่า ขนมกวน สมัยก่อนนิยมทำขายกวนกันในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ วันตรุษไทย วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ชาวบ้านมักจะรวมตัวกันมากวนขนมที่วัด เพื่อถวายพระในเทศกาลนั้น ๆ และเนื่องจากขนมกวนเป็นขนมที่ชาวบ้านนิยมทำกินประจำ มีรสอร่อยหอม เป็นอาหารขบเคี้ยวในยามว่าง รสชาติหวานมัน อร่อยเหนียวหนึบ เหมาะสำหรับนำมาเป็นของฝากญาติที่น้อง การบรรจุภัณฑ์เน้นความเป็นไทยรักษาวัฒนธรรมไทย โดยการห่อเป็นข้าวต้มมัดเล็ก ๆ เน้นความประณีตสวยงาม

มะขามแปรรูปรวมรส คิงฟรุ๊ต

นางปรีชาติ ชันสาวะดี 1/2 หมู่ 7 ต.สองคอน อ.ปากท่า จ.อุดรธานี 53160 โทร. 0-5548-9215, 01-7853524 ในช่วงฤดูกาลที่มีผลผลิตของมะขามมาก ทำให้เกษตรกรไม่สามารถจำหน่ายให้ผู้บริโภคได้หมดในฤดูกาลนั้นๆ จึงทำให้เกิดผลผลิตล้นตลาด ราคาของมะขามตกต่ำ ดังนั้นจึงมีการแปรรูปผลผลิตในรูปการถนอมอาหารเป็นมะขามคลุกสัรต สามารถเก็บไว้รับประทานได้นาน มะขามคลุกสัรต คิงฟรุ๊ต ผลิตจากมะขามหวานคุณภาพดีที่ผ่านการคัดสรรแล้ว มีกรรมวิธีที่สะอาดผ่านการอบด้วยความร้อน รสชาติอร่อย มีบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามเหมาะสำหรับเป็นของฝาก ขั้นตอนการผลิต นำมะขามที่คุณภาพดีมาแกะเปลือก ผ่าเอาเมล็ดออก นำมาอบให้แห้งในตู้อบลมร้อน 60 องศาเซลเซียส นาน 2 ชั่วโมง 30 นาที ปล่อยให้เย็นนำมาคลุกบ๊วย, ฝรั่ง, น้ำตาลไอซิ่ง น้ำจิ้มสุกี้เมโทร

นางสุกัญญา กิจประเสริฐ 5/2 หมู่ 6 ถนน - ตำบล น้ำที่ อำเภอ ทองแสนขัน จังหวัดอุดรธานี 0-6215-7772 เริ่มต้นจากฝีมือการปรุงสุกี้ของคุณแม่ให้ลูก ๆ รับประทาน ซึ่งเป็นอาหารโปรดของครอบครัว และผู้ผลิตเอง ซึ่งเป็นลูก ได้สืบทอดการทำสุกี้โดยชอบทำให้แก่ญาติและเพื่อนสนิทรับประทาน เมื่อมีการเลี้ยงสังสรรค์กัน ต่อมาเพื่อน ๆ ต่างมาสั่งทำให้ขาย ก็ทำขายตามคำสั่ง มีรสชาติเป็นเอกลักษณ์ อร่อยครบรส หวานเค็มเค็ม อีกทั้งยังมีกลิ่นหอมของน้ำมันงาชวนรับประทาน มีบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบได้สวยงาม โดดเด่น เมื่อเทียบกับยี่ห้ออื่น ๆ ไม่ใส่วัตถุกันเสีย

ผลิตภัณฑ์แปรรูปเนื้อสัตว์ (แฮม, หมูยอ, กุนเชียง)

นายเรืองเดช ศรีวิฑูมาลี โรงงานแสงบุญชัย เลขที่ 66 หมู่ที่ 5 ต.จันทาม อ.เมืองฯ จ.อุดรธานี 53000 หรือ โทร. 0-5544-8331-2 โทรสาร 0-5544-8637 ลูกชิ้นหมูเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเนื้อสัตว์ตั้งแต่เดิมภาวะราคาสุกรตกต่ำทำให้เกษตรกรกลุ่มผู้เลี้ยงประสบปัญหาขาดทุน จึงคิดหันมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าให้เนื้อสุกรโดยแปรรูปเป็นลูกชิ้นหมูปรากฏว่าได้รับการตอบสนองจากผู้บริโภคต่อมาได้ใส่เครื่องเทศสมุนไพรไทยค่า ลูกชิ้นหมูที่มีลักษณะเนื้อสัมผัสได้ตามต้องการ

ยึดหยุ่นดี กรอบ รสชาติกลมกล่อม ไม่มีส่วนผสมของบอแรกซ์ และดินประสิว บรรจุภัณฑ์ด้วยระบบสุญญากาศเพื่อถนอมอาหาร

ขนมไทยต่าง ๆ (ทองหยิบ ทองหยอด ขนมต้ม ฯลฯ)

ร้านเรือนขนมไทย คุณจันทนา เล็งประสาน 29 หมู่ 4 ถนน - ตำบล ป่าเช่า อำเภอ เมือง จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5544-1803, 0-9640-2205ขนมตัวแปบ เป็นขนมไทยที่ทำสืบทอดกันมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีคุณยายบัญญัติ เล็งประสาน เป็นผู้สืบทอดให้กับลูก ๆ ซึ่งได้เรียนทางด้านอาหารมาบ้างและลูก ๆ ก็นำมาประยุกต์จากขนมไทยโบราณมาพัฒนาด้านรูปร่าง บรรจุภัณฑ์หรือรสชาติให้เข้ากับยุคสมัยและทำได้ทำขายเป็นอาชีพ เป็นอาหารสดใหม่ทุกวัน ปลอดภัยจากสารพิษ หรือส่วนผสมอาหาร เป็นอาหารที่บริโภคง่าย เป็นที่รู้จักของคนไทยมาแต่โบราณมีประโยชน์ต่อร่างกาย

วันนายพล

นายพล นิยมไทย ร้านวันมะพร้าวอ่อนนายพล เลขที่ 138/1 หมู่ที่ 4 ต.คิ่งตะเกา อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-3400, 0-5544-8054, 0-7201-5747 วันมะพร้าวอ่อน เป็นผลิตภัณฑ์ที่ นายพล -นางชนิดา นิยมไทย ได้คิดหารายได้เพิ่มโดยการทดลองทำแล้วแจกเพื่อนบ้านช่วยชิม ตีชมและปรับปรุงพัฒนา จนสามารถเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัว เป็นของฝากที่รับประทานได้ทุกเพศทุกวัย หอมอร่อย สดสะอาด ได้รับรองมาตรฐาน อย. ช่วยให้ระบบขับเคลื่อนให้พลังงาน

เจ้าหูสุขภาพคุณจรรยา

นางจรรยา ชำคม 340 ถ.บรมอาสน์ ต.ท่าอิฐ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-2973 , 0-7206-4654 , 0-6050-0773 เจ้าหูสุขภาพคุณจรรยา เกิดจากสภาวะเศรษฐกิจเมื่อหลายปีที่ผ่านมาไม่จึงได้คิดวิธีทำขนมสดที่สามารถอยู่ได้นาน ต่อมาได้คิดวิธีทำเจ้าหูและนำผลไม้ต่าง ๆ ตามพื้นบ้านเช่นมะละกอ พริก พริกทอง มาพัฒนาเพิ่มมูลค่า เป็นเจ้าหูสุขภาพ ซึ่งมีประโยชน์ต่อร่างกาย เจ้าหูสุขภาพ รสชาติไม่หวานและนำผลไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูป ทาน 1 ด้วยก็รู้สึกอิ่มมีประโยชน์ต่อร่างกาย

ทำกล้วยกวน

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 68 หมู่ 9 ตำบลท่ามะเพือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 53120 โทร. 055-478724, 09-8391782 บ้านหนองปากดงหมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านตั้งใหม่เมื่อเดือนเมษายน 2544 ทางกลุ่มสตรีในหมู่บ้านจึงได้ประสานงานกับพัฒนาชุมชนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นโดยมีนางประจำ กวนไวบุตร เป็นประธานกลุ่ม จากจุดนี้เองทางกลุ่มจึงจัดตั้งแม่บ้านเกษตรกรมาบ้านขึ้นมาอีกชุดหนึ่งที่จะมาทำขนมกล้วยกวนรับประทานอร่อย รูปแบบสวยถูกตาผู้พบเห็น แบบภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นของฝากก็ได้ ขั้นตอนการผลิต บดกล้วยน้ำว้าที่สุกให้ละเอียด นำมากวนกับ

กะทิ น้ำตาล แปะแซ กวนจนแข็งแล้วนำมาแปรรูปเป็นข้าวต้มมัดเล็ก ๆ แล้วทำรูปแบบที่สวยงาม เพื่อนำออกจำหน่าย

ไข่เค็มสมุนไพรเสริมไอโอดีนและน้ำพริกแปรรูปทุกชนิด

กลุ่มแม่บ้านเทศบาลท่าสัก 118/1 หมู่ 1 ตำบลท่าสัก อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 0-5549-6118 น้ำพริกไข่เค็มสมุนไพรแปรรูปมาจากไข่เค็มที่คองด้วยสมุนไพรต่าง ๆ เช่น ใบเตย ใบผักชีไทย เมล็ดผักชี และขมิ้นขาว เป็นต้น ซึ่งเป็นสมุนไพรที่แก้โรคต่าง ๆ เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นลม วิงเวียนศีรษะ ไข้เป็นยาระบายอ่อน ๆ ทำให้ร่างกายสดชื่นกระปรี้กระเปร่า จุดเด่นอยู่ที่ไข่เค็มคองด้วยสมุนไพร เช่น ขมิ้นขาว แก้โรคท้องอืดท้องเฟ้อ ใบผักชีไทย แก้อาการเป็นลมวิงเวียนศีรษะ เมล็ดผักชีมีรสเผ็ดใช้เป็นยาระบายอ่อน ใบเตยมีกลิ่นหอม เมื่อนำมาต้มกับน้ำเกลือคองไข่ทำให้มีกลิ่นหอมรับประทานแล้วทำให้จิตใจสดชื่น กระปรี้กระเปร่า

กล้วยกวน

นางจุฑามาศ เมื่อกเหลือง 199/2 หมู่ 4 บ้านปากกะพี ตำบลท่ามะเพื่อง อำเภอพิชัย อุตรดิตถ์ 530120 โทร 06-2042594 มีตา-ยายคู่หนึ่งปลูกกล้วยน้ำว้าไว้ปลายนาค พอกกล้วยแก่ท่านก็ตัดมาบ่มกล้วยสุกก็นำกล้วยไปแบ่งให้เพื่อนบ้านกิน ปลูกกล้วยไว้มากจนทุกคนเบื่อกินกล้วย ท่านจึงคิดว่าจะนำกล้วยมาแปรรูปทำอะไรคนถึงจะกินไม่เบื่อ ท่านจึงคิดเอากล้วยมากวน ผลที่ออกมาคือกล้วย รสชาติอร่อย ห่อเป็นครบข้าวต้มเล็ก ๆ ใครเห็นก็สะดุดตา

แปรรูปอาหาร

นางปราณี ปาเทศน์ 35/4 หมู่ 3 ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 53120 โทร. 06-9281803 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะร่วมใจเริ่มขึ้นปี 2527 แต่ไม่ประสบความสำเร็จในการจัดตั้งจนกระทั่งปี 2530 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ โดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การศึกษานอก โรงเรียนอำเภอพิชัยและสำนักงานเกษตรอำเภอพิชัย ได้รวมกลุ่มกันขึ้นทำใหม่มีความมั่นคงร่วมกันแปรรูปอาหารเป็นอาหารเพื่อสุขภาพโดยใช้สมุนไพรเป็นส่วนประกอบ รสชาติหอม อร่อย กรอบ

น้ำพริกเผาปลาอย่าง

น้ำพริกเจี๊มว้ย 39/4 หมู่ 9 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5547-6072, 0-6204-8890 เป็นน้ำพริกสูตรโบราณ มีการผสมสมุนไพรและเครื่องเทศ เช่น หอม กระเทียม ปัจจุบันแปรรูปเป็นน้ำพริกลาบผง รสชาติหอมอร่อย และเก็บไว้ได้นาน ขั้นตอนการผลิต น้ำพริก หอม กระเทียม ซ่า ตามสัดส่วน คั่วบดละเอียด นำไปอบแห้งแล้วบดอีกครั้ง แล้วบรรจุใส่ซอง

จำจุตหมูย่างเมืองลับแล

ด.ต.วัชร คุ้มวงศ์ ร้านจำจุต 516 ถนน อินใจมี ตำบล ศรีพนมมาศ อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5545-0296, 0-6931-3943 เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวบ้าน โดยนำหมูมาหมักกับเกลือหรือน้ำปลา แล้วนำมาย่าง รสชาติอร่อย หมูนุ่ม ไม่เหนียว ขั้นตอนการผลิต 1. นำเนื้อหมูได้มันมาหมัก มีชีอิ้วขาว น้ำตาลทราย ชีอิ้วดำ นมสด 2. นำหมูหมักมาย่าง โดยใช้เตาอบไว้ควัน เพื่อไม่ให้ไหม้จนเกินไป

ข้าวพันผัก

นางประภา วิชัยรัตน์ 334 ตำบล ศรีพนมมาศ อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5543-1104, 0-6991-6054 เป็นอาหารพื้นเมืองของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งมีการทำข้าวแคบกันมานานแล้ว ต่อมานำข้าวแคบมาหนึ่งแป้งบนหม้อหนึ่งลูกแล้วก็นำผักมาใส่แล้วปิดแป้งลงบนผัก คล้ายข้าวเกรียบปากหม้อ ตักใส่จานปรุงด้วยซอสพริกและซอสถั่วเหลือง มีคุณค่าทางโภชนาการ และมีไขมันต่ำ เนื่องจากมีผักเยอะ ขั้นตอนการผลิต นำแป้งข้าวเจ้าใส่หม้อหนึ่งที่ซึ่งผ้าตึงปิดฝาครอบจนแป้งสุก ตอกไข่และผักลงบนแป้ง แล้วปิดทั้งสี่ด้าน ตักใส่จานปรุงรสด้วยผักชีฝรั่ง ไข่ต้มฝอย ซอสพริก และซอสถั่วเหลือง

ทุเรียนหมอนทองทอดกรอบ

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจิตรนาถก 66/5 หมู่ 4 ตำบล นานกกก อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-6214-3372, 0-7839-1048 ตำบลนานกกกเป็นแหล่งปลูกทุเรียนหมอนทองมาก ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำ และทุเรียนที่เป็นตำหนิ น้ำหนักมากเกินไป ขายราคาไม่ได้สูง จึงเกิดการรวมกลุ่ม โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาให้ความรู้ และเทคนิคในการทอดทุเรียน เพิ่มมูลค่า และมีรายได้เพิ่ม นำทุเรียนดิบแก่จัด 95% ปอกเปลือก ล้างให้สะอาด นำมาหั่นให้เป็นแผ่น ตั้งน้ำมันให้ร้อนเดือด นำทุเรียนลงทอดจนสุกเหลือง, เกลือผสมไอโอดีน พอเหลือง ตักขึ้นซับน้ำมัน ใส่ถุงบรรจุกล่อง ถุงพลาสติก

สมจิตร ขนมหกรอบ

นางสมจิตร คงนุ่น 75 หมู่ 1 ตำบล ไผ่ล้อม อำเภอ ลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์ โทร.0-5541-4257, 0-6215-8224 เริ่มดำเนินกิจการเมื่อ ปี พ.ศ.2542 ได้ผลิตขนมส่งตามร้านค้าต่างๆทั่วไป และได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นมาเรื่อยๆ จนได้รับเครื่องหมาย ออย. ตามที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดรับรองให้ ขั้นตอนการผลิต นำแป้งสาลี 10% แป้งมัน 15 % กะทิ 25% น้ำตาล 25% ไข่ไก่ 9% เกลือ 8% ผสมให้เข้ากันและนำแป้งที่ผสมกันมาตีโดยเครื่องตีให้เข้ากัน และนำจากตำมาผสมกับแป้ง แล้วนำมาหยดในเตาขนมแล้วม้วนหรือพับเป็นดอก สะอาด ใหม่ กรอบ อร่อย

มะขามแปรรูปไร้เมล็ดรสต่าง ๆ

คุณทศรีย ศิริคำ 165 หมู่ 1 ต.บ้านเลี้ยว อ.ปากท่า จ.อุตรดิตถ์ โทร. 01-8446215, 01-0371926 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเลี้ยวได้ตั้งกลุ่มมาตั้งแต่กันยายน 2541 ได้มีการรวมหุ้นและมีสมาชิก 35 คน มีคณะกรรมการ 7 คน ได้แปรรูปข้าวเกรียบสมุนไพรก่อนแล้วจึงนำเอามะขามมาแปรรูป เพราะมะขามจะปลูกกันมากกว่าจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งปลูกมาได้สิบกว่าปีแล้วราคาคตกต่ำจึงนำมาแปรรูป เนื้อหนา เหนียว เคี้ยวเพลิน ทานง่าย ไม่มีเมล็ด รสหวาน หอม ทานได้ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้สูงอายุ ต้นทุนราคาถูก เพราะปลูกในท้องถิ่น ขั้นตอนการผลิต นำมะขามฝีกมาคัดและแกะเปลือกนำไปอบให้แห้ง นำมะขามที่แกะเปลือกแล้วมาแกะเมล็ดโดยใช้มีดแกะสลักก็ด้างๆ นำไปอบให้แห้งโดยใช้เตาแก๊สลมร้อนหรือถ้าอบไม่มากจะใช้เตาไมโครเวฟ เมื่อมะขามเย็นดีแล้วนำไปบรรจุกล่องหรือแพ็คเป็นซองเล็กติดสติ๊กเกอร์

ผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหาร (ข้าวหลาม ทุเรียนกวน)

กลุ่มแปรรูปอาหารรักษุตรดิตถ์ ตลาดไธ้ฮ้า เลขที่ 222/4 หมู่ที่ 7 ต.บ้านด่านนาขาม อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร. 0-1962-0389 , 0-9960-6440 , 0-1475-2882 ข้าวหลามเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแต่ข้าวหลามใส่ทุเรียนเป็นความคิดที่จะพัฒนาและนำผลไม้ที่มีในท้องถิ่นมาแปรรูปเพิ่มมูลค่าให้เข้ากับยุทธศาสตร์จังหวัดอุตรดิตถ์ คือ อุตรดิตถ์เมืองมหัศจรรย์แห่งผลไม้ ข้าวหลามใส่ทุเรียนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการเพิ่มมูลค่า เป็นของกินที่ถูกปาก ของฝากที่ถูกใจ เป็นหนึ่งเดียวในประเทศไทยและหนึ่งเดียวในโลก ขั้นตอนการผลิต 1.เตรียมวัตถุดิบ แช่วัวเหนียวและต้มถั่วดำ ล้างกระบอกไม้ 2.ผสมข้าวเหนียวที่แช่แล้วกับถั่วดำแล้วกรอกลงไปในกระบอกข้าวหลาม นำน้ำกะทิที่มีส่วนผสมของน้ำตาล เกลือลงไปในข้าว 3.นำไปเผา พอเริ่มสุกใส่ใส่ทุเรียน รอจนสุก ปอกเปลือก จำหน่าย

แปรรูปอาหาร น้ำพริกจิ้งหรีด

กลุ่มแม่บ้านคุ้มตะเภา เลขที่ 218 หมู่ที่ 4 ต.คุ้มตะเภา อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร. 0-5544-8163 น้ำพริกจิ้งหรีด เริ่มแรกได้เกิดชมรมการเลี้ยงจิ้งหรีดขึ้นในหมู่บ้านต่อมาประสบกับปัญหาจิ้งหรีดขายไม่ได้ เพราะมีเลี้ยงกันมากเกินไปจนความต้องการของตลาด ทางกลุ่มจึงหาวิธีแก้ปัญหาโดยการนำจิ้งหรีดมาแปรรูปเป็นน้ำพริก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตเป็นเจ้าแรกและแห่งเดียวในเขตภาคเหนือ และที่สำคัญคือเราเลี้ยงจิ้งหรีดด้วยสมุนไพร ขั้นตอนการผลิต 1.นำพริกแห้งมาล้างให้สะอาดแล้วนำมาเข้าตู้อบ จากนั้นนำพริกมาปั่นให้ละเอียด 2.นำจิ้งหรีดไปทอดกับสมุนไพร เช่น ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด ใบเตย พอสุกแล้วนำเข้าเครื่องปั่นให้ละเอียด 3.นำหอมแดง กระเทียมปั่นและนำไปทอดกับน้ำมันและนำไปผสมกับเครื่องปรุงต่าง ๆ นำบรรจุ

ปลาส้ม

กลุ่มแม่บ้านประมงบ้านวังตะคร้อ 27/4 หมู่ 10 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ 53140 โทร.0-5545-1216 0-6589-5186 ผู้ใหญ่บ้านตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชังได้ของบประมาณจากสำนักงานประมง ทำกระชังเลี้ยงในแม่น้ำน่าน ทอปลาโตแล้วไม่มีที่จำหน่าย ผู้ใหญ่บ้านไปปรึกษาประมงอำเภอและมีแนวคิดให้จัดกลุ่มแปรรูป ทำปลาส้มในวันที่ 10 กันยายน 2543 จึงจัดตั้งกลุ่ม 23 คน ขั้นตอนการผลิต 1. นำปลามาซอดเกล็ด ทำความสะอาด 2. แร่ปลากลางตัวให้ถี่ เพื่อถ่ายพยาธิจะหมดไปตอนบริโภค 3. นำเครื่องผสมตามฉลากมาคลุกเคล้าในปลา 4. หมักไว้ 3-5 วัน และนำมาทอดรับประทานได้

ปลาร้าทรงเครื่องสมุนไพรบรรจุกระป๋อง

กลุ่มแม่บ้านแหลมคุณแก้วหน้า 31 หมู่ 5 ตำบลหาดสองแคว อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ 53140 โทร. 0-5540-2048 0-9858-4502 ในปี พ.ศ. 2526 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านฯ ขึ้นมา นางปิ่นหยี ลิเลียง ประธานกลุ่มจึงมีแนวคิดที่จะแปรรูปปลาร้าเป็นปลาร้าผงสำเร็จรูปและพัฒนาจนกระทั่งได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์แปรรูปการเกษตรดีเด่นระดับภาคเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2534 เมื่อผลิตปลาร้าผงออกมา เพื่อเป็นอาหารพื้นบ้านใช้ภูมิปัญญาไทยมาประยุกต์เพื่อให้เก็บได้นานเดินทางได้สะดวกพร้อมบริโภคได้ทันที

ลูกอมสมุนไพร

นางบุญช่วย ทั้งเรื่อง บ้านเลขที่ 12 หมู่ 2 ตำบลหาดสองแคว อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ 53140 โทร. 0-5549-6169 เมื่อปี 2535 กลุ่มแม่บ้านนำโดย นางบุญนาค เอกา ประธานกลุ่ม ได้ประชุมหารือกันจัดทำกรแปรรูปอาหาร ซึ่งใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นที่มีอยู่ เช่น กล้วยน้ำว้า ส้มโอ มะกรูด พริกแห้ง มะขาม มะนาว งาดำ เป็นต้น เมื่อได้ทดลองทำได้ระยะหนึ่ง จึงจัดตั้งกลุ่มแปรรูปอาหารเป็นลูกอมรสชาตธรรมชาติ จะได้กลิ่นผลไม้และสมุนไพรต่าง ๆ

เมล็ดมะม่วงหิมพานต์

กลุ่มแปรรูปเมล็ดมะม่วงหิมพานต์หาดลำ ม. 2 ต.หาดลำ อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ โทร 06-2052720 มะม่วงหิมพานต์หาดลำ ได้รับการคัดสรรเป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ประจำปี 2546 ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอท่าปลา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอท่าปลา

น้ำพริกต่าง ๆ ปลาร้าก๊อน

คุณบุญเย็น เทพเทพา เลขที่ 10 หมู่ที่ 6 ต.ผาจุ อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5544-9035, 0-6210-6298 ปลาร้าก๊อน เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดที่จะต้องการเก็บรักษาปลาที่เลี้ยงไว้ในหมู่บ้านไว้กินนาน ๆ จึงได้มีการแปรรูปเป็นปลาร้าผง ต่อมาได้พัฒนาเป็นปลาร้าก๊อนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ ต่าง ๆ ให้การสนับสนุนจนประสบความสำเร็จ

ขนมพuibหม่อน ขนมพuibข้าวหอม ครีมขัดผิวภายในหม่อน

คุณปวีณา จอมประเสริฐ เลขที่ 273 หมู่ที่ 10 บ้านม่อนดินแดง ต.ท่าเสา อ.เมืองฯ จ.อุตรดิตถ์ 53000 โทร.0-5541-6379, 0-7838-3124 ขนมพuibน้ำนมข้าว,ขนมพuibข้าวสาลีและขนมพuibหม่อนและครีมอาบน้ำ เป็นภูมิปัญญาของชนรุ่นก่อนที่มีการสรรหาเอาสิ่งของที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวมาใช้ในการดูแลสุขภาพทำความสะอาดร่างกาย กลุ่มจึงได้นำสูตรโบราณมาปรับปรุงและประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและความสะดวกสบาย ผลิตภัณฑ์เป็นการรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งมีลักษณะส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ที่เป็นสารจากธรรมชาติ 90 % มีความปลอดภัยใช้ได้กับทุกเพศทุกวัย มีกลิ่นหอมแบบดอกไม้ไทย ๆ ราคายุติธรรม ใช้สีจากธรรมชาติ

ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา

นางปิยธรรมา พรมน้ำอ่าง 63 หมู่ที่ 9 ตำบลท่ามะเพือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ โทร. 055-470193, 01-0411478 ประธานกลุ่มเป็นผู้ที่สนใจเกี่ยวกับสมุนไพรได้ศึกษาถึงประโยชน์ของสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น ว่านหางจระเข้ มะนาว มะกรูด โพล ขมิ้น จากตำราและภูมิปัญญาของชุมชนและได้ทดลองทำผลิตภัณฑ์ เช่น ขนมพuib ครีมนวด และผสมสมุนไพร เป็นส่วนผสมทดลองใช้ในครอบครัว เพื่อนบ้าน ใช้สมุนไพรพื้นบ้าน เช่น โพล ขมิ้น มะขาม ว่านหางจระเข้ ดอกอัญชัน ใช้แรงงานสมาชิกกลุ่มในชุมชนเป็นผู้ผลิตสร้างรายได้เพิ่มกับชุมชน

น้ำหมักชีวภาพ - สารสกัดจากสมุนไพร

นายอัมรินทร์ สีหาราช 60/2 หมู่ที่ 2 ตำบลคอหมู อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 0-5545-6387 จากการที่เกษตรกรประสบปัญหาในเรื่องของปุ๋ยเคมี/สารเคมี ราคาแพงทำให้ต้นทุนการผลิตทางเกษตรสูง ไม่คุ้มกับการลงทุนในขณะที่ผลผลิตทางการเกษตรราคาไม่แน่นอนและที่สำคัญที่สุดคือ ทำให้เกิดสารเคมีตกค้างในผลผลิตส่งผลถึงการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายและตัวเกษตรกรเองก็เสียสุขภาพ ใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชน ไม่มีสารตกค้างในผลผลิต/ไม่เป็นอันตรายกับเกษตรกร เกษตรกรสามารถทำเองได้ เป็นหนึ่งในกระบวนการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐ

กระซอนรดน้ำ

นางกุหลาบ ปลั่งเปลื้อง นายทม พรหมสุวรรณ และนางน้อย ตันติรัฐ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ กระซอนรดน้ำเป็นภาชนะที่สานด้วยตอกใช้สำหรับตักน้ำรดต้นหอมหรือพืชผักอื่น ๆ ที่ปลูกยกร่อง บางทีเรียกว่า ขงโลงรดน้ำหอม กระซอนรดน้ำมีรูปร่างคล้ายขงโลง แต่มีขนาดเล็กกว่ามากสานที่ ตักน้ำด้วยตอกไม้ไผ่แล้วลิกลงไปเป็นมุมสามเหลี่ยม สานตอกด้วยลายสองหรือลายขัด ใช้ซีกไม้ไผ่ เป็นขอบดักหวาดรดให้น้ำแน่นซึ่งชาวบ้านเรียกว่า หัวแมลงวัน ผูกมัดติดกับไม้ไผ่ กระซอนน้ำ ไม่ต้อง ยาชันแต่อย่างใด เวลาใช้จะจับด้ามโดยให้ปากกระซอนตักน้ำรดแต่ละแถว

กระบวย

นายหวาย เจริญวงศ์ เลขที่ 40 หมู่ 7 ต.น้ำหมัน อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ กระบวย เป็น ภาชนะตักน้ำทำด้วยกะลามะพร้าวมีด้ามถือ ในสมัยก่อนตามหน้าบ้านของชาวชนบทมักจะตั้งชุ่ม โองน้ำ หรือโองน้ำเย็น ใครเดินผ่านเห็นดเหนียวเมื่อยล้ากระหายหิวจะแวะดื่มน้ำแม้ไม่ได้ขึ้นไป เยี่ยมบนเรือนบ้าน การตั้งชุ่มโองน้ำหน้าบ้านเป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจของชาวชนบทอย่าง หนึ่งและการใช้ภาชนะตักน้ำที่ม้วางคู่กับโองน้ำจะใช้กระบวยกะลามะพร้าวเป็นส่วนใหญ่ เพราะ กะลามะพร้าวเป็นวัสดุที่หาง่ายในหมู่บ้าน อีกทั้งหายไปที่ไม่เสียดายกระบวยใช้กันหลายลักษณะ เช่น กระบวยตักน้ำรดต้นยาสูบ กระบวยตักน้ำล้างเท้ากระบวยตักดมแกง เป็นต้น

กลัก

นายกิ่ง บัวบังขง บ้านเลขที่ 129 หมู่ 2 ต.ไผ่ล้อม อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ กลัก เป็นภาชนะ รูปกระบอกทำด้วยกระบอกไม้ไผ่มีฝาปิด ใช้เก็บเอกสาร เงินทองของมีค่า และใช้เก็บอาหารต่าง ๆ กลักทำด้วยกระบอกไม้ไผ่คงทำมาก่อนการใช้ตอกจักสาน การเลือกลำไม้ไผ่ต้องเลือกปล้องตรง ขนาดของลำแล้วแต่ความต้องการนำไปใช้ตัดไม้ไผ่มา 1 ปล้อง ให้เหลือหัวหรือข้อท้ายไว้ ควั่นส่วน ปากกระบอกเข้าลึกไปในเนื้อไม้กึ่งหนึ่ง ให้กระบอกไม้ไผ่ที่ทำเป็นฝาปิดสวมได้ชาวบ้านใช้กลัก ลำหรับใส่เงินทองที่ดิน ตัววัวตัวควาย ใบทะเบียนบ้าน เงินทองของมีค่าไว้ในกลักเสมอ เพราะเป็น การป้องกันแมลงสาบ หนู ปลวก มาแทะกินทำให้สิ่งของเสียหายได้ กลักยังใช้ใส่อาหารไปกินตาม ห้องไร่ท้องนาอีกด้วย

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เปรียบเทียบเพลงร่ำวงพื้นบ้านของตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กับเพลงร่ำวงพื้นบ้านตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

การวิเคราะห์ความคล้ายคลึงและความแตกต่างของเพลงร่ำวงตำบลมะขามสูงและตำบลน้ำริด จากเนื้อเพลงร่ำวงและวิทยาการของสองหมู่บ้าน โดยใช้แหล่งข้อมูลจากองค์การ บริหารส่วนตำบลมะขามสูงและแหล่งข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำริด เพื่อบันทึกเรื่องราว ประวัติความเป็นมา และวิเคราะห์ข้อเปรียบเทียบเพลงร่ำวงที่มีความคล้ายคลึง และความแตกต่างของทั้งสองตำบล และการเรียบเรียงข้อมูลเพื่อสรุปผลและนำเสนอผลงานนี้

บทที่ 6

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดนครสวรรค์จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดนครสวรรค์ทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถานบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น ชุด 437 ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มูขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย						
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	437	289	37	50	43	18
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VDO						
8. CD-ROM/CD						
9.ฐานข้อมูล						
10.อื่นๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต						
รวม	437	289	37	50	43	18

จากตารางพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวนทั้งสิ้น 437 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 289 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 50 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และการแสดงและเพลง 37 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวนน้อยที่สุดคือจำนวน 18 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์ คือ หนังสือจำนวน 437 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 289 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 50 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และการแสดงและเพลง 37 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวนน้อยที่สุดคือจำนวน 18 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดนครสวรรค์ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 437 เรื่อง โดยมีเนื้อหาสังเขปดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดนครสวรรค์พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเพณีการทอผ้า งานหัตถกรรม เครื่องจักรสารเป็นต้น ซึ่งในจังหวัดนครสวรรค์มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การทอผ้า

การทอผ้านับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่โบราณและสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ หมู่บ้านที่ทอผ้าใช้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อพยพมาจากจังหวัดแถบอีสานการทอผ้าในปัจจุบันก็เริ่มกลับมานิยมอีกครั้ง

การทอผ้า

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า บ้านเนินน้ำเย็น หมู่ 2 และบ้านหนองกลีบ อำเภอหนองบัว เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้านขามว่างจากฤดูทำนา เพื่อช่วยเสริมรายได้ครอบครัว

การทอผ้า

กลุ่มทอผ้าบ้านมาบแก (นางสนม พิลึก) 100/4 หมู่ 3 ตำบลมาบแก อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

การทอเศษผ้า

เป็นงานหัตถกรรมเชิงอุตสาหกรรมที่กำลังเป็นที่นิยมหลายอยู่ สามารถนำมาเป็นของฝากหรือของที่ระลึกตามเทศกาล ซึ่งหาซื้อได้จากโรงงานทอผ้าหรือคัดเศษผ้าในกรุงเทพฯ โดยผลิตเป็น พรมเช็ดเท้า พรมปูที่นอน พรมผ้าห่ม พรมรองนั่ง และพรมรองแก้วน้ำ

การทอเสื่อกก

กก เป็นพืชชนิดหนึ่ง ลำต้นมีลักษณะกลม ชอบขึ้นตามที่ชื้นแฉะ มีน้ำขังลำต้นไม่มีกิ่งก้าน จากนั้นนำมาตากแดดให้แห้ง แล้วนำมาทอเป็นเสื่อ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอเสื่อ จะมีลักษณะเหมือนอุปกรณ์ทอผ้า แต่รูปร่างจะใหญ่กว่า

การทำเฟอร์นิเจอร์/การจักสาน

กลุ่มอาชีพรากไม้เฟอร์นิเจอร์ 69 หมู่ 10 ตำบลศาลเจ้าไก่อ้อ อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

การรื้อขมลายมะลิ

ที่นี้เกษตรกรนิยมปลูกมะลิกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดอาชีพ การรื้อขมลาย

มะลิขาย

ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น การปลูกมะลิเป็นจำนวนมาก จึงทำให้หมู่บ้านนี้มีชื่อเสียงการทำมะลิเครื่องจักรสาน บ้านดงพลู

เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการทำเครื่องจักสานมานาน นิยมทำตะกร้า กระจาด กระบี่

กระด้ง ตะแกรง

งานหัตถกรรม

ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 190/1 หมู่ 6 ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอหนองบัวโยการนำของนายอุทิศประดิษฐ์ ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง และได้มาฝึกฝนที่บ้านจนสามารถทำการผลิตได้

การจักสานจากเถาวัลย์

กลุ่มจักสานตะกร้าจากเถาวัลย์ 17 หมู่ 10 ตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากดินไทย

กลุ่มสตรี-เยาวชนสหกรณ์ บ้านคอนตะเคียน 221/4 หมู่ 3 ตำบลหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ผ้าทอขุมแสง

เป็นผ้าทอที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ ซึ่งเรียกว่า “ไทยโซ่ง/ลาวโซ่ง”

ผ้าทอ

เป็นผ้าทอที่มีคุณภาพเป็นเลิศทั้งด้านเนื้อผ้า สีสันทัน และลวดลายต่างๆ งดงามและราคาไม่แพง โดยเฉพาะผ้าฝ้ายมีทั้งทอใช้เอง และจำหน่ายทั่วไป

ผ้าทอมือ

เนื่องจากอำเภอตากฟ้าเป็นแหล่งผลิตผ้าแหล่งใหญ่แหล่งหนึ่ง จึงทำให้ที่นี่มีผ้าฝ้ายทอมือเป็นเอกลักษณ์ และเป็นภูมิปัญญาของตำบลนี้

การทอผ้าลายตีนจก

กลุ่มอาชีพผ้าทอบ้านทุ่งแม่น้ำน้อย 149 หมู่ 3 ตำบลลาดขาว อำเภอลาดขาว จังหวัดนครสวรรค์

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดนครสวรรค์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

เขาหินกลิ้ง

นานมาแล้ว มีเมืองอยู่สามเมือง คือเมืองไผ่สาละ เมืองจำคา และเมือง ปิจจันตคาม ซึ่งมีอาราเขตติดกัน โดยมีเมืองไผ่สาละอยู่ตรงกลาง เมืองไผ่สาละมีท้าวไพศาลปกครอง มีมเหสีชื่อ สร้อยจำปา มีพระธิดาพระสิริโฉมชื่อ สร้อยลัดดา เมืองจำคามมีท้าวประสาทเงินปกครอง มีพระโอรสชื่อปราสาททอง ฝ่ายเมืองปิจจันตคามมีพระโอรสชื่อจิตเกษม เจ้าชายทั้งสองเมืองต่างหมายปองนางสร้อยลัดดา ท้าวไพศาลจึงได้ตกลงให้เจ้าชายทั้งสองเมืองแข่งขันกันกลิ้งหินจากเมืองของตนไปถึงหลักชัยซึ่งอยู่กึ่งกลางเมืองทั้งสอง ถ้าฝ่ายใดไปถึงก่อนให้ไปลั่นฆ้องที่หลักชัย ฝ่ายเมืองจำคาลงมาถึงหลักชัยก่อนแต่กลับเลี้ยวฉลองงอนลี้มไปลั่นฆ้อง เจ้าชายจิตเกษมแห่งเมืองปิจจันตคามจึงได้นางสร้อยลัดดาไปครอง ฝ่ายเจ้าชายประสาททอง ก็ยกทัพกลับด้วยความเศร้าโศกเช่นเดียวกับนางสร้อยลัดดา เพราะมีความรักใคร่ในตัวเจ้าชายประสาททอง ใครปลอมก็ไม่ดีขึ้น เจ้าชายจิตเกษมก็ออกอุบายให้คนไปสร้างแท่นหินบนยอดเขา รุ่งเช้าก็พานางขึ้นไปบนแท่นหิน ปลอบนางต่าง นางก็ไม่ตกลง เขาถูกนั้นจึงชื่อ “เขานางโลม” ในที่สุดก็พานางลงจากเขาถึงลำห้วยค้วนๆ แห่งหนึ่ง เรียกกันว่า “ตะกุด” นางจึงตกลงปลงใจรับรักเจ้าชายจิตเกษม ห้วยนี้จึงเรียกว่า “ตะกุดนางขอม”

เมืองจันเสน

เดิมชื่อสามแสน มีคนอยู่สามแสนคน เจ้าเมืองใช้ให้คนในเมืองขุดดินเหนียวคนละกำมือ ก็ได้บึงขนาดใหญ่ ที่เรียกว่าบึงจันเสนในปัจจุบันเจ้าเมืองสามแสนมีลูกชายคนหนึ่งได้ไปสูxonนางหมหอมที่เมืองบ่อทอง ค.ชอนสรเชช อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี แห่งนั้นมากไปทางเรือผ่านบ้านห้วยลาดวังตะกร้อ พอถึงห้วยลาดขา เรือขึ้นมากเกิดล่ม เครื่องขึ้นมากลอยพัดไปยังสถานที่ต่างๆ กลายเป็นชื่อสถานที่ เช่น บ้านลาดขมนเงิน เป็นต้น ปัจจุบันสถานที่ต่างๆยังมีอยู่และเมืองสามแสนก็กลายเป็นจันเสน

วัดเขากบ

มีพระภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ หลวงพ่อทอง เดินธุดงค์มาปักกลดที่ข้างหมู่บ้านแห่งหนึ่ง วันหนึ่งหลวงพ่อได้เดินทางเข้าไปในที่ดินแห่งหนึ่งซึ่งมีเจดีย์เก่าแก่ หลวงพ่อมีความสนใจมาก จึงตรงเข้าไปที่บ้านหลังเล็กๆ ในบริเวณนั้น ซึ่งมี คาบ และยายเขียดเป็นเจ้าของ สองคาบเห็นหลวงพ่อทองสนใจจึงมอบที่ดินให้ ต่อมาหลวงพ่อก็ได้สร้างวัดขึ้น ต่อมาคาบกับยายเขียดตาย หลวงพ่อทองนึก

ถึงคุณงามความดีของดาบยจึงได้จัดงานศพ หาช่างมาปั้นรูปจำลอง และตั้งชื่อวัดนี้ว่า “วัดกบ”
ต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อวัดใหม่ว่า “วัดวรนาถบรรพต” แต่ประชาชนยังคงเรียกว่า “วัดเขากบ”
คงแม่นางเมือง

มีเจ้าผู้ครองนครเป็นเจ้าหญิงทรงศิริโฉม บรรดาเจ้าชายต่างเมืองจึงส่งของมาทาบตามผู้ขอ
แต่เกิดพร้อมกันสามเมือง คือ เจ้าเมืองกำแพงเพชร เจ้าเมืองพิจิตร และราชที่สามไม่ทราบว่าเป็นเมืองใด
เจ้าหญิงไม่รู้จะตัดสินใจอย่างไร จึงขึ้นข้อเสนอให้เจ้าชายทั้งสามแข่งขันกันจองถนนจากเมืองของ
เจ้าหญิง ให้บรรจบกับเมืองของตน ถ้าใครเสร็จก่อนก็จะได้อภิเษกกับเจ้าหญิง การจองถนนจึงเริ่ม
ขึ้น เจ้าชายเมืองกำแพงเพชร เริ่มสร้างถนนที่หัวบึงเฒ่า เจ้าชายเมืองพิจิตรสร้างค่ายทำถนนที่วง
มือง ส่วนเจ้าชายอีกองค์เริ่มที่ท่าเสา ที่หลังเจ้าชายสององค์นั้น พอเห็นว่าไม่ทันการก็เสียพระทัย เท
ขนมขันทมาทึง บริเวณนี้เลยได้ชื่อว่า “ทุ่งขันทมาทึง” แต่แล้วการสร้างถนนก็ล้มเลิกเพราะต่างฝ่าย
ต่างริษยาจนเกิดสงครามศึกชิงนาง ทางเจ้าหญิงเมื่อทราบเรื่องก็ไม่ประสงค์จะอภิเษกกับเจ้าชายองค์
ใด จึงประกาศให้ราษฎรย้ายเมืองไปสร้างเมืองใหม่ที่หาดทรายงาม จนกระทั่งพร้อมใจกันสงบศึก
จึงหันมาช่วยกันฝังศพแม่ทัพของตนไว้ในเมืองเจ้าหญิงแล้วกลับบ้านเมืองของตน ปล่อยให้คงแม่
นางเมืองเป็นสุสานแห่งความรัก

โบสถ์เทวดาสร้าง

เมื่อชาวบ้านเริ่มสร้างพระอุโบสถ ได้คิดตั้งเสาพร้อมเครื่องบนให้เป็นรูปโครงพระอุโบสถ
ตอนกลางคืนก็ได้ยินเสียงมโหรีปี่พาทย์ มีเสียงอีกทีกและแสงสว่างไปทั่วบริเวณขอเคหา ชาวบ้าน
ต่างพากันแปลกใจ ทุกคนคืนเสียงเหมือนกัน ด้วยความสงสัยจึงพากัน ไปดูก็ปรากฏแก่ตาว่างานที่
ทำไว้สำเร็จหมด ไม่ปรากฏว่ามีใครแปลกปลอมเข้าไปทำอะไร พวกชาวบ้านจึงพักการก่อสร้างไว้
เพียงเท่านั้น เพราะเห็นว่าเป็นของมหัศจรรย์โดยมิได้คิดเดิมนเลย

หนูน้อยแดงโม

มีดาบยสองหัวเมียมีกระท่อมอยู่ติดกับลำธาร คืนหนึ่งฝันว่าได้เด็กผู้ชายมาเลี้ยงเป็นลูก พอ
ตื่นก็เล่าให้ยายฟัง แล้วดาบยก็ไปอาบน้ำที่ลำธารก็เห็นมีลูกแดงโมลอยน้ำมา ก็เอากลับบ้านจะ
ผ่ากิน แต่พอผ่าก็กลับเป็นเด็กผู้ชายและพูดได้ ดาบยก็เลี้ยงไว้ จนเด็กชายแดงโมอายุ 7 ปีเต็ม ก็
เลี้ยงดูดาบย วันหนึ่งแดงโมได้ขึ้นชาวบ้านพูดกันว่ามียักษ์มาจับคนกิน ชาวบ้านก็พากันย้ายไปอยู่ที่
อื่น แดงโมไม่ไปเพราะเป็นห่วงดาบย แดงโมถามว่าทำไมไม่ไป ขยายก็หาอาหารใส่ย่ามให้
ดาบยให้มีคนดู วันหนึ่งแดงโมถูกยักษ์จับตัวก็อ่อนขอชีวิต ยักษ์จึงส่งสารนำแดงโมไปขังไว้ในถ้ำ
วันหนึ่งยักษ์หาอาหารไม่ได้กลับมาจะกินแดงโม แดงโมจึงนำหัวเผือกมันที่ยักษ์หามาไว้ให้กินออก
มาแล้วพูดจาอ่อนหวาน กอขลุแกเอาใจใส่ ยักษ์ได้ขึ้นและเห็นเด็กแดงโมทำเช่นนั้นก็ปลื้มใจ จากนั้น
แดงโมก็เล่าเรื่องของตนให้ยักษ์ฟัง ยักษ์รับปากว่าจะไม่กินมนุษย์อีก แล้วพาแดงโมกลับ ไปอยู่กับ
ดาบย

แมลงอัปลักษณ์

ภายในป่าอันกว้างใหญ่มีแมลงนานาชนิดอยู่มากมาย ซึ่งทั้งหมดอยู่ในปกครองของพระราชามีเสื้อผู้ส่งงานและที่สำคัญพระราชามีของวิเศษคือไม้เท้าประกายเพชร สามารถเนรมิตทุกอย่างที่ต้องการได้ พระราชามีสหายชื่อแมลงเพชร เป็นผู้มีความสามารถจงรักภักดี ต่อมาพระราชาก็ให้สหายเพชรขี่ไม้เท้าประกายเพชร เพื่อดูแลไพร่ฟ้าแทนพระองค์ แต่ทรงเตือนว่าห้ามใช้ไม้เท้าลงโทษผู้อื่นที่ไม่มีความผิด จากนั้นนิสัยของแมลงเพชรก็เริ่มเปลี่ยนไป เข่อหิ่งห้อย หอง ขา ยแมลงปอ พุด ทักทาย หอยก๊อ ล้อ แมลงเพชร โกรธมากจึงเสกให้ขาแมลงปอเป็นรูปปั้น นับวันรูปปั้นของแมลงก็เพิ่มขึ้นป่าที่เคยร่มเย็นเป็นสุข ก็เงียบเหงา จากนั้นพระราชาก็ได้กลับมาครองเมือง เมื่อพระองค์ทราบเรื่อง จึงให้แมลงเพชรมาพบพร้อมกลับเอาไม้เท้าคืน พระองค์จึงสาปแมลงเพชรให้กลายเป็นแมลงที่น่าเกลียด มีรูปร่างอัปลักษณ์ มีปีกสีดำ บินไม่ได้สูง และชื่อของมันถูกเรียกว่า “แมลงสาป” มาจนทุกวันนี้

ดวงตาของคู่ม่าน

หลวงตาทองบวชอยู่วัดรูปเดียว ชาวบ้านไม่ค่อยศรัทธา มีคนมาทำบุญน้อย ต่อมาเมื่อมีหมู่บ้านหนึ่ง ควายหาย เจ้าของตามหาจนมาใกล้วัดหลวงตาทองจึงให้หลวงตาทองคู่ม่านให้ หลวงตาทองไม่รู้ว่าจะควายอย่างไรจึงบอกให้ 3 โมงเย็นค่อยกลับมาใหม่ พอถึงเวลาเพล ขโมยสองคนที่ลักควายก็รู้สึกหิวข้าวจึงชวนกันมาขอข้าวพระกิน แต่กลับได้ยินหลวงตาบ่นว่า “ทองเอ๋ยทอง คราวนี้ตายแน่” แต่บังเอิญขโมยมีชื่อทองคนหนึ่ง ก็ตกใจจึงถามหลวงตา จากนั้นเจ้าขโมยก็บอกหมดว่าขโมยควายไปไว้ที่ไหน กินข้าวอิ่มแล้วหลวงตาก็บอกให้รีบหนีไป พอถึงเวลาเจ้าของควายก็กลับมา หลวงตาก็บอกว่ารู้แล้วว่าควายอยู่ไหน แต่ขอรางวัลเป็น หัวหมูหนึ่งหัว ไก่สามตัว จากนั้นก็ชี้ไปที่ฝูงควาย เมื่อเจ้าของพบควายแล้ว ก็ชื่อของตามดกลงมาถวาย ชื่อเสียงของหลวงตาโด่งดัง ต่อมาฝนแล้ง ชาวบ้านทำนาไม่ได้ วันนั้นมีฝนตกปรอยๆ แม่หม้ายกับลูกสาวเอาอาหารเพลมาถวายคือแกงไก่ หลวงตาทองก็นั่งฉัน ลูกสาวนั่งฟังเสนา แม่ก็นั่งใกล้หลวงตา เกิดกระดุกติดคอก็นั่งไถ่คอไปมา ลูกสาวนึกว่าหลวงตาเรียกจึงกระเียบมาหา ฟ้าผ่าลงมาที่เสาบังเอิญกระดูกก็หลุด หลวงตาก็สวมรอยบอกว่าถ้าข้าไม่เรียกคงถูกฟ้าผ่าไปแล้ว คนก็แตกตื่น ต่อมาเกิดฝนแล้งหนักชาวบ้านก็มาให้หลวงตาทำนาย หลวงตาไม่รู้จะทำอย่างไรก็พลัดเอาไว้ก่อน แล้วคิดจะหนีไปจากวัด แคร่ร้อนจึงลากเอาใบตาลบังแดด ใบตาลเกิดไปเกี่ยวใบตาลอื่น กบเขียดได้ยินก็นึกว่าฝนจะตก ก็ร้องกันระงม หลวงตาทองได้ยินก็เข้าใจว่าพายุนี้ฝนจะตก จึงกลับไปบอกชาวบ้าน ชาวบ้านต่างก็รอฝนตก พอใกล้สาม โมงเย็นฝนก็ตกอย่างหนัก จากนั้นมาหลวงตาทองก็ใจดีไม่คอยขากเหมือนก่อน

นิราศเมืองนรก

เป็นวรรณกรรมสมุดข่อย ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และเวลาที่แต่ง เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องเล่าโดยตัวผู้แต่งเอง ซึ่งได้บวชเป็นสามเณร วันหนึ่งขณะถูกลงโทษทัณฑ์ ผู้แต่งจึงได้ซักถามขมบาลว่า สัตว์นรกต่างๆเหล่านั้นได้กระทำความผิดสิ่งใดในโลกมนุษย์ ขมบาลก็อธิบายถึงบาปกรรมของสัตว์นรก

แต่ละประเภทให้ฟัง แล้วผู้แต่งได้อาศัยโอกาสนี้ สอนสอนให้มนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่จงสร้างแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว และให้ปฏิบัติธรรมไม่ประพฤติดีศีลห้า จะได้ขึ้นสวรรค์ไม่ตกนรก คอนจบลงท้าย ว่าผู้แต่งได้ฝันไป

ประกาศแข่งนำสำหรับพิธีสัจปานกาลธื่อนำตามหัวเมือง

เป็นวรรณกรรมสืบเนื่องจากจังหวัดมิ “วัดถือน้ำ” เป็นสถานที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามาแต่ดั้งเดิม เป็นวรรณกรรมสมุคย่อย อยู่ที่ภาควิชา ภาษาไทย ม.ราชภัฏนครสวรรค์

ตัวอย่างข้อความ (ตามอักขรวิธีเดิม)

“อาขันตุ โภณโค เทวสังฆาโย ข้าแต่ฝูงเทพนิกร อมพรหมินทร อมรินทราธิราช
สัคเค กามะ ซึ่งสถิตทิพยพิमानมาศ เมืองสวรรค์ ชั้นฉกามาพจร อีกทั้งเทพเจ้าอันทิ
มเหศรศักดิ์คาเดช ซึ่งสิงอยู่ขอบเขตเขาจักรวาล อันคฤกษะ อีกทั้งอากาศพิมาน ภูมิ
เทวดาเป็นอาทิ...”

สังข์ทองฉบับนครสวรรค์

เป็นวรรณกรรมสมุคย่อย ไม่ปรากฏนามผู้แต่งหรือเขียน (เนื้อเรื่องย่อ) ท้าวศวิมลให้หาโหรมา
ทำนายครรภ์นางจันทวี นางจันทาอิจหาหาหม่อม่าสุเมธามาทำเสน่ห์ นางเพ็ดทูลว่านางจันทวีมีผู้
จับโล่นางจันทวีไป นางจันทวีไปอาศัยอยู่กับยายทอระมา เทวดาเนรมิตสังข์สวมตัวลูกในครรภ์ไว้
เมื่อคลอดออกมาแล้ว นางทูปเปลือกหอยจนพระสังข์ถูกจับตัวไป (เนื้อความขาดหาย) นางพันธุรัต
เขียนมนต์มหาจินดาให้พระสังข์ก่อนตาย ท้าวสามลคิดแค้นเจ้าเงาะ จนได้กับนางรจนา และถูกจับ
ไล่ไปอยู่ปลายนา ท้าวสามลคิดแค้นเจ้าเงาะ ให้เจ้าเงาะหาเนื้อหาปลาแข่งกับหกเขย เจ้าเงาะชนะ
ท้าวสามลให้เขยทุกคนแต่งตัวให้งามในงานเล่นสกาและตีกีรจนานานอนให้พระสังข์อดครุ
เงาะ (หมดเล่มเพียงเท่านี้)

คนไฉนา

อะไรเอ๋ย จับังหาง จี๋หุ้ง (คนไฉนา)

ช้อนกินข้าว

อะไรเอ๋ย จับังหาง ปากอ้า (ช้อนกินข้าว)

กบไสไม้

อะไรเอ๋ย กินทางกัน ฟันทางปาก (กบไสไม้)

สามเกลอผจญภัย

สามเกลอ คือ คนหนึ่งคู่คชอุย คนสองขี้มูกเขอะ คนที่สามขี้ดาเยอะ

อิจฉามารศรี

พ่อค้ากับลูกเขยไม่ถูกกัน ลูกสาวจากอวธวันขาว ก็กลายเป็นผอมค้ำ เลยคิดว่าทำงานหนัก
และมีกิจกรรมบนเตียงมากจึงไปแอบฟัง

ลิเกครูกริมกับลิเกครูด้อย

ลิเกหัดมาแล้วสามเดือน ก็ไปบอกว่าเล่นได้แล้ว ผมเป็นลิเกครูกริม ออกมานั่งขอบอก ทั้งครูด้อยควยดอก นั้นเป็นครูของผม อีกคนนางโนรา บอกว่าหนูเป็นลูกศิษย์ครูด้อย ไม่ใช่คุยโกหก อีกคนเป็นกษัตริย์ ผมเป็นกษัตริย์ที่ยากจน แต่พอมีกินบาง ฝ่ายด้อยบอกว่า ฝ่ายพระมีด้อยเหย ซึ่งเป็นลิเกที่เล่นกันมา

หมีกับนายพราน

พรานไปเจอหมี ยิงหมีแต่ไม่ตายจึงวิ่งไล่พราน พรานจึงเอาหัวซุกไปในโพรง หมीलูปคำคิดว่ายังไม่สุกจึงไม่กิน

ลำไยกระโหลก

มีลำไยกระโหลกตั้งอยู่ในวัดพระอยากกินจึงปีนขึ้น พอมิชโมขจะมาขโมย นึกว่าลำไยห้อยจึงปีนคลำ แล้วพูดว่าลำไยกระโหลกพระก็บอกว่าไม่ใช่ลำไยกระโหลกแต่เป็นกระปอกอาตมา

อ้อออกมึงตาย

มีชายหนุ่มมาจีบสาวที่อายุ 16 ปี ชื่อเหล้ามาให้พ่อแม่ทำให้รักใคร่ และก็มาขอลูกสาว ลูกสาวบอกไม่อยากจะแต่งงานก็บังคับให้แต่งแล้วค่อยเลิกกันทีหลังวันแต่งงานผู้หญิงเอาอิได้มาไว้เพื่อป้องกันตัว แต่ถูกผู้ชายคว้าข้อมือและได้เสียนกัณฑ์เห็นผู้หญิงร้องครวญ ก็เลยถามว่าเจ็บมั๊ยถ้าเจ็บที่จะถอด สาวบอกไม่ต้องถอดถ้าอ้อออกมึงตาย

ตาเถนปิ่นเทียน

ชายชื้อาหมามุ่ยไปโรยตรงที่นั่งตาเถร ตาเถรนั่งทับจึงคันแก้ผ้าแล้วชายชิมมาแอบดู ตาเถรจึงคิดว่าชายชื้อาแก่งแงๆ ตาเถรแก่งเล้าหมามุ่ยไปโรยที่รองขี้ชายชื้อาไปก็โคนหมามุ่ยคันมาก จึงเข้าไปในห้องเอาเชือกขึงแล้วขึ้นคร่อม ตาเถรเปิดประตูเข้าไปจึงถามชายชื้อาทำอะไร ชายชื้อาตอบว่ากำลังทำไส้เทียน

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอโกรกพระ

เดิมชื่ออำเภอเนินศาลา ในสมัย ร. 5 แต่เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกจึงย้ายมาตั้งริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านฝั่งตะวันตก แล้วเปลี่ยนชื่อในพ.ศ. 2442 เป็น อำเภอ

โกรกพระ

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอชุมแสงสามารถแยกประชากรชุมแสงได้ 2 ลักษณะ คือ 1 เป็นประชากรที่มีถิ่นฐานอยู่เดิม 2. ประชากรที่อพยพมาจากที่อื่น ซึ่งประกอบด้วย คนเชื้อสายไทย คนเชื้อสายจีน คนเชื้อสายลาว คนเชื้อสายอิสลาม

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอตากฟ้า

ชาวชุมชนตากฟ้า มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และดำเนินมาจนถึงสมัยต้นสุโขทัย เพราะมีหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อค้าขายกับเมืองสุโขทัย นอกจากนั้น ยังสันนิษฐานว่า มีชาวจีนเข้ามาติดต่อค้าขายมาอาศัยกับชาวตากฟ้า

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอตากถี

ในอดีตเป็นป่าคงคิบ เป็นอำเภอหนึ่งที่อยู่ในอำเภอยะหริ่ง

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอท่าตะโก

ตามหลักฐานทางวรรณคดีขุขพบ โบราณคดี เมืองคอนคา เมืองหัวถนน อำเภอท่าตะโก เชื่อว่าเป็นชุมชน โบราณสมัยทวารวดี พบร่องรอยที่มีผู้นำคันดิน คลอจนอื่นๆ

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอแม่वंก

กลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานรุ่นแรกๆน่าจะอยู่บริเวณหมู่บ้านวังชันในปัจจุบัน เพราะบ้านวังชันเป็นหมู่บ้านเก่าแก่และเป็นประตูทางเข้าอำเภอแม่वंก

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอชุมแสง

ประกอบด้วยประชากรที่อพยพมาจากจังหวัดอุทัยธานี จังหวัดเพชรบูรณ์ มีทั้งชาวจีน ชาวไทยสายลาวครั้ง ลาวพวน

ชุมชนดั้งเดิม อำเภอหนองบัว

ชุมชนดั้งเดิมของอำเภอหนองบัว สันนิษฐานว่าชุมชนดั้งเดิมจำนวนหนึ่งย้ายมาจากสุโขทัย มีทั้งคนไทยพวนและคนลาว ซึ่งย้ายมาจากเวียงจันทน์ มีจำนวน 900 คน

ตระกูลดั้งเดิม ตระกูลคงเพชรศักดิ์ อำเภอท่าตะโก

ของนายคง ซึ่งเป็นชาวบ้านคอนคา และอพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านพนมรอก เป็นตระกูลแรกของที่นี่

ตระกูลดั้งเดิม ตระกูลโพธิ์อ่อง อำเภอท่าตะโก

ของนายฮ็อค โพธิ์อ่อง อพยพจากบ้านคอนคา มาตั้งบ้านเรือนที่บ้านเขาถ้อ ตำบลคอนคา

ตระกูลดั้งเดิม ตระกูลศรีบรรเทา (ณ วิเชียร) อำเภอท่าตะโก

ของขุนเทพ ณ วิเชียร(นิล ณ วิเชียร)พื้นเพอยู่จังหวัดเพชรบูรณ์และอพยพมาอยู่บ้านคอนคา

ตระกูลดั้งเดิม อำเภอโกรกพระ

เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็ก รู้จักการปลูกโลหะ และการหล่อสำริดเพื่อทำเครื่องมือเครื่องใช้ รู้จักการทอผ้า

ตระกูลดั้งเดิม อำเภอชุมแสง

ตระกูลดั้งเดิม ไทยทรงคำตำบลไผ่สิงห์ ได้อพยพมาจากบ้านโคกคม จังหวัดเพชรบูรณ์

ตระกูลดั้งเดิม อำเภอตากถี่

ขุนตาคถี่ขณะกิจ เป็นผู้เข้ามาค้าขายในอำเภอตากถี่ และอพยพมาอยู่ที่อำเภอนี้
ตระกูลดั้งเดิม อำเภอแม่वंก

ประมาณ พ.ศ.๒๔๘๓ นายอินทร์,นายปรัง ไม่ทราบนามสกุล,นายเป็น ทองถิ่นภูมิ และ
นายทอง ทองถิ่นภูมิ ได้เข้ามาอยู่รวมกันด้วยการปลูกกระท่อมไว้เป็นที่สำหรับอาศัยและตั้งเป็นชุมชน
ดักน้ำมันยาง

ตระกูลแดงกัน และพิมพ์เชื้อ

เป็นตระกูลดั้งเดิมของชาวบ้านโคกสะอาด ตำบลวังบ่อ อพยพมาจากจังหวัดเลย จึงใช้ภาษา
อีสานทั้งหมดบ้าน

ตระกูลยूरขุนทด

เป็นตระกูลของนายแสง ยूरขุนทด ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านห้วยธารทหาร ตำบลวังบ่อ
อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา

ตระกูลโลหะเวช

เป็นตระกูลหลวงโลหะเวช ผู้มีความชำนาญในด้านการหลอมเหล็กคีมิด

ตระกูลอู่สูงเนิน

เป็นตระกูล ของนายแสน อู่สูงเนิน อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่
บ้านเวฬุวัน

ตำนานโกรกพระ

มีการนำพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งลงแพจากทางเหนือสู่ทางใต้ เพื่อนำมาสักการบูชา
แต่แพได้แตก พระพุทธรูปได้จมอยู่ใต้น้ำ ชาวบ้านได้ทำพิธีใช้เวทมนต์ คาถา แต่ไม่สามารถทำให้
ค้นหาเจอได้ จึงเรียกที่นี่ว่า อำเภอ โกรกพระ

ตำนานชุมแสง

มีตำนานเล่าขานอยู่ 2 ประการ คือ 1. เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชื่อต้นไม้ชุมแสง 2. เป็นชื่อ
คามประวัติศาสตร์ ที่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นำกองทัพปราบก๊กต่างๆ ได้ตั้งเป็นค่าย
เก็บคลังแสง และต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น ชุมแสง

ตำนานตากฟ้า

ตากฟ้าแต่ก่อนเป็นลานกว้างๆที่มีแสงแดดส่องถึง มีไก่ออกมาเล่นกันที่ลาน จึงเรียกว่าลาน
ไก่ฟ้า ต่อมา มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัย เมื่อมีแสงแดดส่องถึง ประชาชนจึงนำค้ำมาตากเลยเรียกว่า
ลานตากผ้า ต่อมาเสียงเพี้ยนเปลี่ยนเป็นลานตากฟ้าและมาใช้เป็นชื่ออำเภอในปัจจุบัน

ตำนานตาคลิ

สันนิษฐานว่า ตาคลิ มาจากคำว่า ติคลิ หรือ เคาะคลิ เชื่อว่าพระสังข์ทองกับพระอินทร์ได้เหาะขึ้นไปติดลิ้นบนบอคเขาตาคลิ ตามพระราชนิพนธ์ของ ร. 2 เรื่องสังข์ทอง

ตำนานอำเภอท่าตะโก

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองคอนคา ซึ่งปรากฏในเรื่องตำนานการตั้งชื่อ "จำกานคร" ในละแวกนี้มี 3 เมือง คือ 1.เมืองจำกานคร (คอนคา) อีกชื่อหนึ่งว่าจอมประสาธ 2. เมืองประจำ (อยู่ในเขตอำเภอไพศาลี) 3. เมืองไพศาลี (อำเภอไพศาลี)

ตำนานแม่วงก

แม่วงก เป็นชื่อลำน้ำที่เกิดจากยอดเขาโมโกจูในอุทยานแห่งชาติแม่วงก สันนิษฐานว่าคำว่าแม่วงก จะเป็นการเรียกชื่อตามลักษณะของลำน้ำ ซึ่งคดเคี้ยว ไหลเชี่ยวหลากวนไปวนมา จึงเรียกว่าแม่วงก ซึ่งหมายถึง วงกด

ตำนานหุมแสง

อำเภอลาดยาว น่าเชื่อว่าคงจะเรียกตามลักษณะภูมิประเทศ มีความลาดเอียงและยาวมาก

ตำนานหนองบัว

พรานเรวัต ออกเที่ยวล่าเนื้อตามป่าเขา และได้พักค้างแรมในป่าได้ยินเสียง นางเกสรร้องเพลง ณ ดันมะขามหย่อง จึงเข้าแอบดูแต่ไม่พบอะไร และก็เข้าไปแอบฟังด้วยความสงสัย กลับไปกลับมาหลายครั้ง ณ ที่ตรงนั้น

นิทานคลองจระเข้เผือก บ่อหกบาท บาทรหก (สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์) คลองเรียง อำเภอหุมแสง

มีชิปะขาวที่มีวิชาแก่กล้าผู้หนึ่ง สามารถที่จะเสกมนต์กลายร่างให้เป็นจระเข้ได้ และวันหนึ่งได้สงสัยว่าอาจารย์จะแปลงเป็นจระเข้แล้วถ้าอาจารย์ไหลขึ้นมาให้น้ำมนต์รดตัวอาจารย์ก็จะกลายร่างเป็นมนุษย์ แต่ด้วยกรรมเก่าของอาจารย์ศิษย์กำลังจะเอาน้ำมนต์เข้รดตัวเกิดสะดุดกับท่อนไม้ น้ำมนต์หกหมด จึงไม่สามารถกลายร่างได้ดังเดิม จึงเรียกบ่อนี้ว่า บ่อบาทรหก

นิทานค้างเกยไชย จระเข้ชื้อคัง อำเภอหุมแสง

มีจอมจระเข้ชื้อคังนาม ค้างเกยไชย เป็นจระเข้ซึ่งคู่ร้าย ชอบอาละวาด ทำร้ายผู้คนซึ่งสัญจรไปมา เชื่อว่าเป็นพาหนะของเจ้าพ่อจู้ย ซึ่งเป็นที่เคารพของชาวบ้านเกยไชย

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอโกรกพระ พระครูนิวตฺตพรหมจริย (หลวงพ่อพรหม เฑธมฺโม)

เป็นอนุศาสนาจารย์อบรมคุณธรรม จริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน อำเภอโกรกพระ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอโกรกพระ นายอวัธย์ พุทธรัตน์ (ข้าราชการบำนาญ)

เป็นผู้ที่ได้รับยกย่องจากบุคคลทั่วไป และเป็นผู้เขียนหนังสือ "อานุภาพพระพุทธรมณั" "กฎแห่งกรรม" และ "ธรรมะรักษาโรคได้" โดยจัดพิมพ์เป็นวิทยาทาน

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอโกรกพระ หลวงพ่ออ่อน จันทโชโต (พระครูนิภาธรรมคุณ)

เป็นเจ้าอาวาสวัดบางมะฝ่อ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง หลวงพ่อทองอยู่ (พระครูนิรัญวิเทศ)

ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเกษไชโยเหนือ ได้พัฒนาวัดด้านต่างๆ ทั้งศาลาการเปรียญ กุฏิ หอสวดมนต์ สะพานจากกุฏิมาศาลา และท่านได้สร้างวัดเกษไชโยเหนือ โรงเรียนบ้านบึงหมัน โรงเรียนบ้านท่ากร่าง และศาลาการเปรียญวัดเกษไชโยได้ ศาลาการเปรียญวัดหนองซอน

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง หลวงพ่อปั้น

หลวงพ่อบัณฑิตมีชื่อเสียงในเรื่องคุ้มครองให้ความแคล้วคลาดปลอดภัยจากอุบัติเหตุ และอันตรายต่างๆ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูนิธานธรรมกิจ (หลวงพ่อดิเรก อธิโต)

ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดชะมัง อำเภอชุมแสง เป็นที่นับถือและเลื่อมใส ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูไกรสรประสิทธิคุณ (จันทร์เทศโร)

หลวงพ่อดิเรกเป็นผู้ก่อสร้างเสนาสนะสงฆ์ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ วิหาร กุฏิที่ตั้งเห็นปัจจุบันนี้ และยังช่วยเหลือผู้ยากไร้ต่างๆ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูนิรัญประสิทธิ (สำราญ อดตสุโร)

ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดคลองระนอง ตำบลเกษไชโย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูนิวัตรธรรม (หลวงพ่อดิเรก อธิโต)

พระครูนิวัตรธรรม (หลวงพ่อดิเรก อธิโต) ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยอย่างยิ่ง เปี่ยมด้วยเมตตา มีความสมณะ มกน้อยและถ่อมตน มีความขยันหมั่นเพียรในวัตรปฏิบัติ และท่านมีชื่อเสียงด้านวิปัสสนา

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูนิเทศปิยธรรม

ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองซอน ตำบลท่าไม้ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง พระครูนิภากรโสภิต (หลวงพ่อน้อย จันทโร)

ในปี พ.ศ. 2501 เป็นเจ้าอาวาสวัดหนองโก และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลหนองกระเจา

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นางสมจินตนา เทียนวิไล

ได้รับรางวัลคนดีเมืองสี่แคว สาขาวรรณศิลป์ พ.ศ.2544 และได้คัดเลือกจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ปี 2540 เป็นผู้แตงนิราศประจำจังหวัดนครสวรรค์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายประจักษ์ ยืนขึ้น

เป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์ “อนุรักษนิไทยทรงดำ” ที่บ้านไผ่สิงห์ หมู่ 2 ตำบลไผ่สิงห์ อำเภอชุมแสง ได้รับรางวัลคนดีสี่แคว สาขาผู้ส่งเสริมสนับสนุนงานวัฒนธรรมดีเด่น พ.ศ.2545

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายมานพ วิไลลักษณ์

ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ต.ม. และ ต.ช. ได้รับรางวัลคนดีเมืองสี่แคว สาขาคุณธรรมและจริยธรรม ปี2545 เป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายสุพจน์ โคมณี

ได้รับรางวัลครอบครัวดีเด่นของอำเภอชุมแสงพ.ศ. 2542 และได้รับรางวัล คนดีเมืองสี่แคว สาขาอาชีพและการงาน พ.ศ. 2545

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นางระเบียบ อัมเทียน

ประธานชมรมลูกเสือชาวบ้านอำเภอชุมแสง ประธานแม่บ้านเกษตรกรอำเภอชุมแสง ปละประธานเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัด

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายสมชัย ชลวิธี

ได้รับรางวัลโล่พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ดีเด่น พ.ศ.2542 และได้รับโล่รางวัลที่ 1 โครงการประกวดเกษตรกรดีเด่นระดับจังหวัด สาขาไร่นาสวนผสมจากสำนักงานเกษตรจังหวัดนครสวรรค์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายระวี กัดแป้น

เป็นผู้ฝึกซ้อมและควบคุมการแสดงโขนสดโรงเรียนวัดปากคลองปลากด “ โขนสดคณะศิษย์หลวงปู่เกิด”

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายสำรวย น้อยอ่ำ

ดำรงตำแหน่งประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอชุมแสง ปี 2542-2546

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากฟ้า พระศรีวิสุทธิเวที (ริด ริดเวที ป.ธ.๘, กศ.ม.)

พระศรีวิสุทธิเวที (ริด ริดเวที ป.ธ.๘, กศ.ม.) พระนามเดิม พระมหาโรด นามสกุล ทับเอี่ยม เกิดเมื่อวันพุธที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เกิดที่บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๔ บ้านหนองน้ำ ตำบลตากตก อำเภอบ้านตากจังหวัดตาก

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากฟ้า พระครูนภเชตตารักษ์

ดำเนินการก่อสร้างกุฏิทรงไทยประยุกต์ ๒ ชั้น ดำเนินการก่อสร้างอุโบสถวัดตากฟ้า ลักษณะเป็นทรงไทย ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญวัดตากฟ้า ดำเนินการก่อสร้างหอระฆัง

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากฟ้า หลวงพ่อเป่า เขมกาโม (พระครูนิมิตสิทธิการ)

หลวงพ่อได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ “พระครูนิมิตสิทธิการ” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดอัมมสวรรค์ตลอดมา เป็นเจ้าคณะตำบล ลำพูนด์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ หลวงพ่อเดิม

เป็นพระนักประดิษฐ์ ทดลอง โดยประดิษฐ์เกวียนโยก เกวียนช้าง และยังเป็นนักพัฒนาท้องถิ่นตัวอย่าง

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ หลวงพ่อรุ่ง

เป็นพระสงฆ์ที่อุทิศตัวเพื่อท้องถิ่น และเป็นเกาใจอาจารย์ที่รู้จักของประชาชน

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ หลวงพ่อพรหม ฉาวโร

หลวงพ่อกเป็นหมอเทวดา เรื่องการรักษาโรคให้แก่ญาติโยม โดยเขียนชื่อ และนามสกุลลงในกระดาษแล้วนำมาดอกแผ่นกระดาษนั้นไว้กับเสาเสร็จแล้วก็ไปบอกกับท่าน คนป่วยกลับบ้านโดยไม่ต้องถามอาการ หรือจ่ายยา

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ พระครูนิสัยจรัญญ

เป็นเจ้าคณะอำเภอตากถี่ และเป็นครูสอนนักเรียนให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณร

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ พระครูนิพัทธปริยัติกิจ

ท่านเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนาโดยเฉพาะด้านการศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่นสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดวาปีรัตนาราม

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอตากถี่ พระครูนิวิฐกิตติธรรม

เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถ มีปฏิปทานำเลื่อมใสใฝ่ในการปฏิบัติธรรม และจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนทุกปี

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอท่าตะโก หลวงพ่อคล้าย

เป็นพระที่เคารพนับถือของชาวท่าตะโกเป็นอย่างยิ่ง เป็นพระราชาคณะ พระครูนิพัทธ์ธรรมจารย์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอท่าตะโก หลวงพ่อฮวด

เป็นพระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่ง เปี่ยมด้วยเมตตา มีความสมณะ มักน้อย ถ่อมตน สร้างโรงเรียนและเปิดสอนพระธรรมวินัย สร้างโรงเรียนประชาบาลนิตยดประสาทรรค์ (โรงเรียนชุมชนวัดหัวถนนใต้) เป็นประธานการก่อสร้างอาคารผู้ป่วยนอกขนาด 30 เตียง พร้อมอุปกรณ์ทางการแพทย์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอท่าตะโก หลวงพ่อพันธ์

เป็นพระนักพัฒนา ท่านได้สร้างและบูรณะวัดหลายแห่ง เช่น วัดเขาล้อ วัดบ้านห้อง วัดสามขา จังหวัดสระแก้ว วัดหนองมะคัน วัดหัวตะกั่ว วัดขัปลิ้น จังหวัดเพชรบูรณ์ วัดวังน้ำลัด อำเภอไพศาลี

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอท่าตะโก นางคิม เล็กประเสริฐ

อุปถัมภ์วัดต่างๆ ทั้งในเขตอำเภอและนอกเขตอำเภอท่าตะโก จนได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎไทยชั้น 5 ชื่อ เบญจมาภรณ์ (บ.ม.) จัดตั้งกองทุนการศึกษา ชื่อทุน “นางคิม เล็กประเสริฐ”

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอท่าตะโก นายกมล ประภาชัยมงคล

จัดตั้งคณะกลองยาว จัดงานประเพณีสงกรานต์ วันกตัญญู ในตำบลคอนคา

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอแม่वंก นายชอชิง ศรีวาริ

เป็นผู้ที่ก่อตั้งสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่वंก เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ อดีตศึกษาราชการอำเภอลาดขาว ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมประสิทธิภาพการจัดการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต ๒

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอแม่वंก นางประณีต จันทาสี

อดีตประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่वंกคนแรก เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน วิทยาการการตัดเย็บเสื้อผ้า ของศูนย์บริการการศึกษาอำเภอแม่वंก

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอแม่वंก นายณรงค์ แรงฉกร

เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่वंก (ปัจจุบัน) อดีตข้าราชการครู โรงเรียนบ้านเกษรสวรรค์, โรงเรียนวัดศรีกัลยาณธรรม, โรงเรียนบ้านเนินใหม่, โรงเรียนบ้านเขาแม่กระทุ เป็นคณ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง หลวงพ่อพวง (พระครูนิวิฐธรรมสาร)

หลวงพ่พวงท่านได้ส่งเสริมการศึกษาภายในวัด และสนับสนุนการรักษาพยาบาล โดยให้รักษาคณเจ็บป่วยตลอดเวลา พัฒนาเหมือง ฝาย และสระน้ำ พัฒนารูปปฏิสังขรณ์วัด

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง ขุนดาบบริบาล (หลง หมูพยัคฆ์)

ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันในวันเดียวกัน นวม 30 ปี และเมื่อ พ.ศ. 2549 เจ้าเมืองได้เสนอขอบรรดาศักดิ์ประทวนเป็น “ขุนดาบบริบาล”

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นางระเบียบ พุ่มขจร

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “คนดีเมืองสี่แคว” สาขาคุณธรรม / จริยธรรม ประจำปี 2543 และได้รับรางวัลแม่ดีเด่น วันแม่แห่งชาติ ปี 2543

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายประเทือง สุริยวงศ์

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “คนดีเมืองสี่แคว” สาขาศิลปะการแสดง ประจำปี 2544

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายวิโรจน์ วิบูลย์รัตน์

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “คนดีเมืองสี่แคว” สาขาผู้ส่งเสริมสนับสนุนงานวัฒนธรรมดีเด่น ประจำปี 2545

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอชุมแสง นายบุญเกื้อ พุฒานนท์

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “คนดีเมืองสี่แคว” สาขาจิตรศิลป์ ด้านโสตศิลป์ ประจำปี

2547

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิวาสธรรมขันธ์ (หลวงพ่อเดิม)

หนังสือเรื่อง วัฒนธรรม : วิถีชีวิตชาวอำเภอหนองบัว (ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมจังหวัด นครสวรรค์)

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิกรปทุมรัก (หลวงพ่ออ้อย)

พระครูนิกรปทุมรัก (หลวงพ่ออ้อย) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอหนองบัวกิตติมศักดิ์

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิยุตติศีลวัตร (หลวงพ่อสมบุญ)

พระครูนิยุตติศีลวัตร (หลวงพ่อสมบุญ) สร้างวัดสระงาม

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิยุตติศีลวัตร (หลวงพ่อสมบุญ)

พระครูนิยุตติศีลวัตร (หลวงพ่อสมบุญ) สร้างวัดสระงาม

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิปูณธรรมสมาทาน (หลวงพ่อหลุย)

พระครูนิปูณธรรมสมาทาน (หลวงพ่อหลุย) ปลุกต้นไม้ สมุนไพร ในบริเวณวัดเพื่อให้เยาวชนศึกษาและเพื่อใช้ทำยารักษาโรค

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว พระครูนิภากรโสภณ

พระครูนิภากรโสภณ ขุดคลองไม้แดง ถวายเป็นปีกาญจนภิเษกให้เป็นแหล่งน้ำตลอดปี

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นายปรีชา ภูพิพัฒน์ภิญโญ

นายปรีชา ภูพิพัฒน์ภิญโญ เป็นคณะกรรมการก่อตั้งวัดสระงาม

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นายสนิท หนูแก้ว

เป็นกรรมการวัดสระงาม และบริจาคทรัพย์ให้กับวัดจำนวน 90,000 บาท

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นายอรุณ วิไลรัตน์

สร้างถนนสายหนองบัว-ท่าตะโก และนำไฟฟ้ามาใช้ในอำเภอหนองบัว

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นายอรุณ วิไลรัตน์

สร้างถนนสายหนองบัว-ท่าตะโก และนำไฟฟ้ามาใช้ในอำเภอหนองบัว

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นายชัยยุทธ ภูเกตุ

เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนพิธีกรรมทางศาสนา จนได้รับความไว้วางใจจากทางราชการ

บุคคลสำคัญในท้องถิ่น อำเภอหนองบัว นางมรกต บัวหะภูธ

เป็นผู้พิพากษาสมทบ ศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดนครสวรรค์

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดนครสวรรค์มีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การอุทิศตน

เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีผลทางด้านจิตใจ เพื่อให้สบายใจ

การทำขวัญนาค

การทำขวัญนาคสอนให้รู้จักบุญคุณพ่อแม่ โดยมีหมอบาขวัญสอนเป็นทำนอง ที่ไพเราะชวนฟัง และพิธีนี้ไม่ใช่พิธีสงฆ์ แต่เป็นพิธีพราหมณ์ ทำควบคู่กับการเบิกบายศรี

การบวชนาค

การบวชกระทำได้เมื่อชายมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ พ่อแม่จะพาไปฝากที่วัดที่จะอุปสมบทกับอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาส เพื่อขอฉายาในเพศบรรพชิต การทำขวัญนาคก็เพื่อให้ลูกมีความระลึกถึงพระคุณบิดามารดา

ฟุตบอลประเพณีศิรินธรภัท

เป็นประเพณีการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งนายอำเภอเล็งเห็นว่าการเล่นกีฬาฟุตบอลนั้นดีกว่าการใช้เวลาไปกับการเสพอบายมุข

พิธีสร้างสารพระภูมิ

การจัดตั้งศาลเจ้าของบ้าน ต้องเตรียมเครื่องเช่น ไห้ว มีหัวหมู มะพร้าวอ่อน ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว หมากพลู หรือไข่ต้ม ข้าวปากหม้อ บขศรีปากชาม รูปเทียน และผ้าสามสี และเจ้าของบ้านต้องเตรียมอุปกรณ์ ได้แก่ เจริ้ว คูกาด นางรำ ช้าง ม้า ข้าทาสชายหญิง

พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีพิธีกรรมเริ่มตั้งแต่การ ไถหว่าน การทำขวัญข้าวเมื่อข้าวคั้งท้อง การรับขวัญข้าวเมื่อเสร็จจากการเก็บเกี่ยว

พวงมาลัยโฉงช้าง

เป็นการละเล่นพื้นเมืองของชาวอำเภอหนองบัว เล่นกันในเทศกาลตรุษสงกรานต์ หลังจากที่พักกันไปอธิษฐานพระในโบสถ์ โดยเล่นเพลงได้ครอบประจบการไล่ชิงช้าง

ประเพณีไหว้ศาลเจ้าพ่อมะขามคู่

เป็นประเพณีของชาวบ้านหมู่ 6 บ้านหนองคาหมู ตำบลหนอง อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นกลุ่มลาวโซ่งที่อพยพมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ มาอาศัยอยู่แต่ประกอบอาชีพแล้วไม่ประสบความสำเร็จจึงทำพิธีบูชาศาลขึ้นได้ดินมะขามคู่ 2 ดิน ชาวบ้านจะจัดพิธีไหว้ศาลเจ้าพ่อมะขามคู่ในวันสงกรานต์

ประเพณีไหว้ครูคงคา

กระทำขึ้นเพื่อไหว้ครูคงคาเพื่อความเป็นสิริมงคลในการประกอบอาชีพ โดยทำในช่วงเดือน 5 ถึงเดือน 9 โดยจะไหว้วันพฤหัสบดี โขมิหัวหมู ไก่ เหล้า ขนมหัดขาว-แดง จะไหว้ที่บ้านหรือคงคาเพื่อเป็นการแก้บน

ประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ตากดี

เป็นประเพณีสำคัญของประชาชนเชื้อสายจีน จัดขึ้นในช่วงเทศกาลตรุษจีนของทุกปี โดยอัญเชิญเจ้าพ่อ เจ้าแม่รอบตลาด ร้านค้า เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี

ประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ และเจ้าพ่อฤๅษี (งานจิว)

ชาวอำเภอหนองบัว ได้จัดสร้างศาล (ฤๅษีฤๅณี) บริเวณริมหนองน้ำเกาะลอย และอัญเชิญฤๅณีนารายณ์ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวอำเภอหนองบัวเข้ามาประดิษฐาน เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ขุมแสงมีอิทธิฤทธิ์อภินิหารมาก ช่วยปกป้องคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข และจัดงานเฉลิมฉลองถวายในเดือนมีนาคมของทุกปี

ประเพณีวันสารท

ปฏิบัติเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา และญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว จัดขึ้นวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 จะนำข้าวเหนียวแดง ขนมหวน กระยาสารทและกล้วยไข่ไปทำบุญถวายพระที่วัด

ประเพณีสงกรานต์

ในตำบลลาดทิพรส จะมีพิธีสวดเสื้สวดผ้าโดยชาวบ้านจะนำเสื้ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันซักผ้าให้สะอาด หับล้างกระຈาดหรือตะกร้า แล้วนำสายสิญจน์ 2 เส้น ไปชุบเทียน วางไว้บนกระຈาด ยกกระຈาดไปที่วัด แล้วนำสายสิญจน์ไปจุดน้ำมันตะไคร้ เพื่อให้แต่ละบ้านไปคล้มและอาบเพื่อความเป็นสิริมงคล

ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีหนึ่งของคนไทยทุกภาค ในสมัยโบราณถือวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ เนื่องจากเป็นระยะว่างจากการทำไร่ นา จึงจัดให้วันสงกรานต์เป็นวันทำบุญใหญ่

ประเพณีสงกรานต์จะมีการจัดกิจกรรมสงน้ำพระ อาบน้ำผู้ใหญ่ เพื่อขอพร ประเพณีรดน้ำคำหัว วันครอบครัว เพื่อแสดงความกตัญญูคุณเกวติ และมอบเกียรติบัตรและของขวัญผู้สูงอายุ

ประเพณีสงกรานต์ก่อพระทรายหน้าศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ขุมแสง

กระทำขึ้นระหว่างวันที่ 13-17 เมษายน ชาวชุมชนจะไปทำบุญตักบาตรและสงน้ำพระในวันสงกรานต์และวันสุดท้ายจะไปทำบุญตักบาตรดอนเข้าหน้าศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ขุมแสง และคอนเย็นก็ไปก่อพระทรายที่วัด

ประเพณีแสนเรือน

ประเพณีแสนเรือน หรือ ประเพณีแสนผืนเรือน จัดขึ้นเพื่อเชนไหว้ผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่า คายไปจะไม่ค่อยอยาก กระทำปีละ 2 ครั้ง

ประเพณีห่มผ้าเจดีย์องค์บรมธาตุวัดเกยไชยเหนือ

กระทำมาตั้งแต่ก่อสร้างเจดีย์องค์บรมธาตุวัดเกยไชยเหนือ โดยเริ่มจากการบวงสรวงบอกเล่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วกล่าวนมัสการเจดีย์องค์บรมธาตุ จากนั้นก็มีการละเล่นรื่นเริง เช่น รำกลองยาว และแคน แห่หน้าเจดีย์ฯ พร้อมกับผ้าห่มองค์เจดีย์บรมธาตุ 3 รอบ

ประเพณีวันสงกรานต์

จัดขึ้นในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทงอำเภอหนองบัว จะจัดขึ้นในบริเวณวัดทุกวัดจะจัดประกวดกระทง และขบวนแห่นางพามาศ

ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทงได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แห่งกรุงสุโขทัย ประเพณีลอยกระทงนี้จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวง ประชาชนพากันนำกระทงที่ตกแต่งด้วยดอกไม้ น้ำไปลอยน้ำ เพื่อขอขมาพระแม่คงคา

ประเพณีเผาศพ

ประเพณีการเผาศพ ถ้าตายแบบธรรมดาจะนำศพไปเผา แต่ถ้าตายโหงจะนำศพไว้ 3 ปี แล้วจึงเผา และไม่นิยมเก็บศพไว้นานๆ

ประเพณีสลากภัต

ประเพณีสลากภัต เป็นประเพณีทำบุญที่ถือปฏิบัติกันอยู่ทุกภาคในประเทศไทย สลากภัต หมายถึง อาหารที่ชาวบ้านถวายพระตามหมายเลขสลาก

ประเพณีบวชนาคหนุ่ม

เป็นการบวชพร้อมๆ กันหลายๆ รูป เพื่อความสะดวก ประหยัด และแสดงความสามัคคีในท้องถิ่น

ประเพณีแต่งงานของชาวไทยโซ่ง

จะเริ่มจากการทาบทาม หากรักและชอบพอกันจะให้พ่อและแม่ ไปทาบทามผู้ขอ โดยจะดูฤกษ์ยามก่อนและนิยมวันขึ้น 1-13 ค่ำ เดือน 4, 6, 8 และเดือน 12 เป็นวันฤกษ์ดี

ประเพณีการแห่นางแมว

เป็นประเพณีการละเล่นของชาวอำเภอโกรกพระดำปีไคฝนแล้งชาวบ้านทำนาทำไร่ไม่ได้ก็จะทำพิธีแห่นางแมวเพื่อขอให้ฝนตก โดยเริ่มจากการหาแมวตัวเมีย ใส่ตะกร้าหรือชะลอมปิดฝาไว้

ใช้ไม้คานสอดแล้วหามแห่เป็นขบวนไปทั่วหมู่บ้าน มีคนถือพานนำขบวน และร้องเชื้อเชิญให้ผู้คนมาร่วม ขบวนแห่จะเป็นรูปเมฆ รูปอวัยวะเพศชาย-หญิง

ประเพณีแห่นางแมว

เป็นประเพณีการเล่นของชาวอำเภอท่าตะโก โดยนำแมวตัวเมียใส่ในตะกร้าปิดฝา ใช้ไม้คานสอด แล้วหามแห่ขบวนไปทั่วหมู่บ้าน มีคนถือพานนำขบวน และร้องเชื้อเชิญให้ผู้คนมาร่วมขบวน

ประเพณีกำฟ้าหรือกำฟ้า

เป็นประเพณีของชาวไทยพวน เพื่อแสดงความเคารพนับถือผีปู่ย่า ตายาย ผีบ้าน ผีนาผั และที่สำคัญที่สุดคือ ผีฟ้า เพราะเชื่อว่าเป็นผู้บันดาลฝน โดยการบูชาผีฟ้าหาลาม ข้าวจี่ ไปถวายพระสงฆ์ที่วัด

ประเพณีงานกรรมฟ้า

งานกรรมฟ้า ตรงกับวันขึ้น 2 ค่ำ , 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี โดยทุกครัวเรือนต้องเผาข้าวหลามแล้วนำไปทำบุญ

งานสืบสานวัฒนธรรมไทย ร้อยใจชาวตากฟ้า

งานนี้จัดขึ้นเพื่อ ส่งเสริม สนับสนุน พื้นฟู อนุรักษ์ และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทยให้คงสืบอยู่ต่อไป

ประเพณีงานแห่เทียนเข้าพรรษา

ประเพณีงานแห่เทียนเข้าพรรษา เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เพื่อเป็นการเชิดชูพระพุทธศาสนา ส่งเสริมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

ประเพณีตัดเสา-ปักธง

เป็นประเพณีท้องถิ่นอำเภอหนองบัวขาวบ้านจะทำพิธีติดต่อกับบรรพบุรุษ หรือญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว โดยนำทรายและน้ำไปรวมกันที่วัดเพื่อก่อเจดีย์ทราย

ประเพณีการสมรส

พิธีการสมรส หรือการแต่งงาน คือการที่ชายและหญิงได้ตกลงปลงใจที่จะแต่งงานอยู่กิน จันสามภรรยาให้ถูกต้องตามหลักประเพณี และถูกต้องตามกฎหมาย

ประเพณีการสมรส

เมื่อหนุ่มสาวรักใคร่ชอบพอกัน ฝ่ายชายก็จะให้ผู้ใหญ่ไปขอสฝ่ายหญิงเมื่อตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้นแล้ว ก็จะแต่งงานกัน โดยก่อนแต่งพระผู้ใหญ่จะเป็นคนหาฤกษ์ยาม

ประเพณีการพัฒนาบ้านเมืองของอำเภอหนองบัว

เป็นประเพณีประจำของอำเภอหนองบัว โดยการพัฒนาชุมชนของตนเอง กำหนดวันที่ 4 พฤศจิกายน ของทุกปี

ประเพณีการบวช

ตามประเพณีไทยนั้น เมื่อลูกชายบ้านไหนถึงเกณฑ์จะบวชพระ หรือที่เรียกว่าอายุครบบวช คือ ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ผู้หลักผู้ใหญ่ก็จะจัดให้ลูกหลานของตนทำการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

ประเพณีการบวช

ชายที่มีอายุครบบวช ผู้ที่เป็นพ่อแม่จะนำไปฝากอุปัชฌาย์ และหาฤกษ์ยามในการจัดงานบวช จากนั้นผู้ที่บวชจะต้องอยู่วัดท่องหนังสือห้ามเที่ยวเตร่เนื่องจาก โบราณเชื่อว่าผู้ที่กำลังบวช จะมีการผจญทำให้ไม่ได้บวช

ประเพณีการทำบุญ งานสงกรานต์สืบสานงานบุญข้าวแช่

ประเพณีนี้มีเฉพาะตำบลบ้านมะฝ่อเท่านั้น จัดทำวันสุดท้ายของวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงที่ลูกหลานได้มีโอกาสทำบุญพร้อมหน้ากันประจำปี

ประเพณีการแข่งงาน

เป็นประเพณีที่เรียกว่า “วิวาห์มงคล” คือการที่ฝ่ายชายมาสู่ขอฝ่ายหญิง และหมั้นหมาย จนกำหนดพิธีแต่งงาน

ประเพณีการครอง หรือกินครอง

เป็นประเพณีการแต่งงานของชาวบ้านอำเภอหนองบัว จะมีหมั้นหมยกันก่อนล่วงหน้า ถ้าพ่อแม่ของฝ่ายชายอยากได้ลูกสาวบ้านไหนเป็นสะใภ้ก็จะติดต่อขอเป็นครองกัน

ประเพณีการจัดงานศพ

ประเพณีงานศพเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับคนตาย แต่ละสังคมแต่ละชนชั้นจะปฏิบัติต่อศพที่แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของคน

ประเพณีการจัดงานศพ

เมื่อมีการตาย ญาติของผู้ตายจะต้องเตรียมของใส่มีอศพ โดยในของจะประกอบด้วย ดอกไม้ รูป เทียน เพื่อให้วิญญาณของผู้ที่เสียชีวิต นำไปใช้กราบไหว้พระพุทธเจ้า ไหว้เทวดา โดยก่อนจะนำของใส่มีอศพจะต้องทำพิธีอาบน้ำศพก่อน

ประเพณีการเกิด

เด็กที่เกิดมาใหม่ๆ ต้องนอนอยู่ในกระด้ง ใช้ผ้ากระโจมไม่ให้ยุ่งกีด ในกระด้งมีสมุนไพร คินสอ และเข็ม ซึ่งมีความเชื่อว่าจะทำให้เด็กมีสติปัญญาเฉียบแหลม และเลี้ยงง่าย

ประเพณีการเกิด

สมัยก่อนการคลอดบุตรต้องอาศัยหมอแผนโบราณเป็นผู้ที่ทำคลอด หรือที่เรียกว่า หมอคำแขว สามีกี่จะเตรียมก่อไฟ คำยาเลือกขาลม เตรียมเหล้า เตรียมผัวไม้รวกให้สะอาดสำหรับคัดสายสะดือ จากนั้นก็ไปรับหมอคำแขวมาอยู่ด้วย และรอนกว่าคลอดเสร็จและปลอดภัย จึงจะกลับบ้านได้

การละเล่นพื้นบ้าน อำเภอตากฟ้า

ใช้ไม้จิกบนพื้นดินที่เล่นเป็นตาราง แต่ละตารางห่างกัน ๑ ก้าว เริ่มโดยให้ทุกคนยืนที่เขต โชนเบี้ย แล้วโยนเบี้ยไปที่หัวกะโหลก ใคร โชนเข้าหัวกะโหลกมากที่สุดจะได้สิทธิเล่นก่อน ตามลำดับผู้เล่น

การละเล่นพื้นบ้าน อำเภอตากฟ้า

แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งจะเป็นใคร ก็ได้เป็นผี ที่เหลือให้เป็นชาวบ้าน แล้วผีก็เดินมาหาชาวบ้าน เมื่อผีเปิดเผยตัวว่าเป็นผี ชาวบ้านก็ต้องวิ่งหนีให้เร็วที่สุด ถ้าใคร โชนจับได้คนนั้น ต้องเป็นผีแทน

การละเล่นพื้นบ้าน การเล่นเข้าผีสิงอม อำเภอตากฟ้า

มีผู้แหว่งเชือก ๒ คน ถือปลายเชือกคนละข้าง แหว่งเชือกโดยวิธีควงมือให้พร้อมกันทั้งสอง คน ผู้ที่กระโดดเชือกคอยกระโดดค้อยอยู่ด้านนอกทั้งซ้ายและขวาถ้าแหว่งเชือกไปทางซ้าย ผู้ที่อยู่ ด้านซ้ายก็จะวิ่งเข้าไป แล้วกระโดดเชือก

การเล่นลูกข่าง

เป็นการละเล่นพื้นเมืองใช้ผ้าขาวม้าที่ทำเป็นลูกกลมจับที่ชายผ้าแล้ว ขว้างไปอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าขว้างโดนใครคนนั้นก็มาอยู่ฝ่ายที่ขว้างไป สลับกันขว้างหรือโยนลูก ก็ ก่อ่ง แก้ว อำเภอตากฟ้า

แบ่งผู้เล่นเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ขึ้นชิงยาง ในท่าแรกให้ดึงชิงยางสูงแค่คาดมุ่น แล้วให้ ผู้เล่นอีกฝ่ายหนึ่งขึ้นค่อมขางคนละข้าง จากนั้นให้กระโดดให้พ้นขางแล้ว ไขว้ขาค่อมขามพร้อมกับ พูคว่า กิ่ง จากนั้นก็ทำอย่างเดิม แล้วพูคว่า ก่อ่ง จากนั้นก็ทำอย่างเดิม แล้วพูคว่า แก้ว

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะดาลิจิต และ โชคกลาง ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในวัฒนธรรมนี้มีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

กระยาสารท

เป็นขนมไทยและใช้ในพิธีที่ผู้นับถือพราหมณ์ เพื่อเป็นการทำขวัญให้แก่พืช และต่อมารับเอาเป็นประเพณีเทศกาลสารทไทย ตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 11

กล้วยกวนข้าวคัมมัด

กล้วยกวนข้าวคัมมัด หรือกล้วยกวนที่ห่อแบบข้าวคัมมัด เป็นการนำวัสดุที่เหลือใช้ให้ทองถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการใช้ใบตองแห้งแทนพลาสติกจนได้รูปลักษณะใหม่ที่สวยงาม จาวตาลเชื่อม

การทำจาวตาลเชื่อมที่ดี จะมีสีเหลืองทองเหนียวนุ่ม นำรับประทาน รสหวานอร่อย การทำปุยน้ำหมักชีวภาพหอยเชอรี่และปลา การนำหอยเชอรี่และปลามาบดหรือทุบใส่เปลือกสับปะรด นำทุกอย่างมารวมกันหมักไว้ในถังพลาสติก

การแปรรูปเป็นน้ำตาลสดเคอริไรส์

เก็บน้ำตาลสดลงจากต้นตาล โคนค เทียนน้ำตาลจนได้รสชาติตามต้องการ ปลอ่ยให้ตกตะกอน แล้วกรองด้วยผ้ากรอง นำไปนึ่งฆ่าเชื้อด้วยหม้อนึ่งความดันสูง สามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน 6 เดือน

การบำบัดผู้ติดเชื้อสาหร่ายพิษด้วยสมุนไพร

บำบัดรักษาแก่กลุ่มผู้ติดเชื้อสาหร่ายพิษ โดยวิธีรับประทานยาสามราก ประกอบด้วยสมุนไพร 3 ชนิด คือพญาไฟ ,พญารากเขียว และโรงพระนงคอกแดง

การแปรรูปเป็นน้ำตาลสดแบบพื้นบ้าน

เก็บน้ำตาลสดลงจากต้นตาล โคนค แล้วเทใส่กระทะ จุฬไฟเคี่ยวจนได้รสชาติ ปลอ่ยให้ตกตะกอน บรรจุขวดพลาสติกขาย

การแปรรูปเป็นน้ำตาลปึก หรือน้ำตาลปีบ

เก็บน้ำตาลสดลงจากต้นตาล โคนค นำน้ำตาลมากรองเอาเศษแค้นตะเคียนออกนำไปใส่กระทะ แล้วจุดไฟเคี่ยว ประมาณ 30-45 นาที จนเกิดฟอง เคี่ยวจนเหนียวและกลายเป็นสีเหลืองอ่อนสีน้ำตาล

การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมเป็นภูมิปัญญาไทยอีกแขนงหนึ่งที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล เนื่องจากผ้าที่ได้จากเส้นไหมจะมีความสวยงามมาก ไหมเป็นผีเสื้อ ชนิดหนึ่ง เมื่อไข่ผีเสื้อฟักเป็นตัว หนอนตัวเต็มวัยหนอนจะทำรังหุ้มตัว รังไหมชาวบ้านก็จะนำไปสาวและทอเป็นผ้า

แกงประเภหน่อไม้

สภาพพื้นที่อำเภอหนองบัวเป็นภูเขาจึงมีหน่อไม้ มาก เมื่อว่างจากการทำไร่ทำนา ชาวบ้านมักออกไปหาหน่อไม้มารับประทาน

แกงพริกเกลือ (ปลาร้าฮับ)

อำเภอหนองบัวมีปลาชุกชุมมากในฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านจึงนำมาทำปลาร้าเพื่อเก็บไว้รับประทาน

แกงเลียงกุ้งสด

แกงเลียงกุ้งสด เป็นอาหารของอำเภอตากฟ้ามาตั้งแต่อดีต แกงเลียงที่นี่จะมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร สมัยก่อนนิยมนำไปทำบุญที่วัด

ขนมตาล

นำลูกตาลมาปอกเปลือกแข็งและใส่คำตรงกลางออก นำมาล้างด้วยน้ำเกลือให้ลูกตาลฟู แช่น้ำทิ้งไว้ 3-5 ชั่วโมง แล้วนำมาหั่นที่ตะแกรง เอาเมล็ดออกกรีดเอาเนื้อออกมากองในผ้าขาวบางแล้วบีบน้ำออกให้หมด ผสมแป้งข้าวเจ้ากับลูกตาลให้เข้ากันแล้วนวดเป็นเนื้อเดียวกัน ใส่น้ำตาลทรายหัวกะทิ เกลือ ผงฟู นวดให้เข้ากัน ทิ้งไว้จนกว่าแป้งจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า คนแป้งให้เข้ากัน ตักหยอดใส่ถ้วยหรือกระทง ชูมะพร้าวใส่แล้วนึ่ง 25 นาที

ขนมทองกรวยสมุนไพร

กลุ่มอาชีพบ้านคอนกลาง 524 หมู่ 8 ตำบลศาลเจ้าไก่ต่อ อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
ขนมไทยพื้นบ้าน

นางเพ็ญศรี กล้วยไม้ ณ อยุธยา 196 ม.6 ซ.13 ตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ นางมานิคย์ ชูโชติ 119/1 ม.4 ตำบลหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ขนมโมจิเผือก

การนำเผือกมาใช้ผสมการทำโมจิได้ต่างๆ ทำให้ได้รสชาติที่แปลกใหม่ และเป็นที่ต้องการของตลาด

ข้าวแช่

เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวมอญ ซึ่งชาวคาบหลวงมะเฝือทำกัน โดยการนำข้าวสารที่ดีที่สุด นามาทุ้งให้ค่อนข้างสวย แล้วนำมาขัดกับเทียนและดอกมะลิ แช่ไว้ในน้ำสะอาดและเย็น ข้าวแต่น้ำแดงโม

ข้าวแต่น เป็นอาหารประเภทของขบเคี้ยวหรืออาหารว่างของไทยมีมาแต่โบราณ ทำจากข้าวเหนียวหนึ่งตุกแล้วนำมาคกกับพิมพ์ ให้มีลักษณะ เป็นแผ่นกลมๆ จากนั้นนำไปตากแดดจนแห้ง แล้วนำมาทอดกับน้ำมันร้อนๆ ข้าวเหนียวจะสุกฟูกรอบ จากนั้นก็โรยน้ำตาลอ้อยที่เขี่ยจนเป็นยาง และคกผลึก

ข้าวโป่ง

ชาวนานิคมทำในประเพณีรับขวัญข้าว ช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ใช้ข้าวเหนียวใหม่นำไปนึ่ง แล้วโขลกจนเหนียวนำไปปั้นเป็นรูปร่างต่างๆ

ข้าวโป่ง

เป็นอาหารหวานที่ชาวนานิคมนำมารับประทาน ในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยนำข้าวเหนียวมาโขลก แล้วปั้นเป็นรูปร่างๆ เช่น ถันไก่ วัว ควาย เพื่อนำไปประกอบพิธีรับขวัญข้าว

ไข่เค็มสมุนไพร

กลุ่มไข่เค็มสมุนไพร 15 หมู่ 8 ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
ทองม้วนแม่สมหวัง

นางสมหวัง แก่นจันทร์ 81/2 หมู่ 2 ตำบลวังม้า อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ทอฟฟี่บัว

นารากบัวแก่มาบด ผสมกับมะพร้าว น้ำตาล แปะแซ นมข้นหวาน คอฟฟี่เมท ใส่กระทะเคียวไฟ บรรจุใส่ถุง

น้ำพริกเผงดา

ค่าน้ำพริกผสมเผงดาสับลงไป จะทำให้หอมชวนรับประทาน

บัวลอย ๓ กษัตริย์

บัวลอย ๓ กษัตริย์ เป็นอาหารของอำเภอดากฟ้ามาตั้งแต่อดีต บัวลอย ๓ กษัตริย์ ที่นี้จะมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร สมัยก่อนนิยมนำไปทำบุญที่วัด

ผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด

ตาลโตนด สามารถนำมาแปรรูปได้ทั้ง น้ำตาลสด น้ำคากปึก และน้ำตาลปีบ ราคาถูก ย่อมเยา และยังสามารถสร้างรายได้ให้ท้องถิ่น

ผลิตภัณฑ์จากบัว

พื้นที่ในอำเภอชุมแสงติดกับบึงบอระเพ็ดอันเป็นบึงน้ำจืดที่มีบัวหลวง หรือบัวใหญ่ขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านนำต้นบัวมาเสริมสร้างรายได้ทั้งดอกตูม เกสร ใบ เมล็ด และราก

ยาแก้ขัดเบา

วั้นเปราะ 1 ใบ พลุแก่ 1 พริก 1 จิง 1 ปิดทาท้องน้อย และหัวเข่ารักษาได้ดี

ยาแก้ไข้ทับอุตุ

เอาใบส้มป่อย 1 ใบ ส้มเสี้ยว 1 ใบ ใบมะดัน 1 ฟาง 1 คำฝอย 1 ข่า 1 รังมดแดง 1 คัมภีรหาย หรือใช้เล็บมือนาง 1 จันทน์สองซีก ลูกสมอเทศ 13 ลูก คำฝอย 1 ราก ทองแดง 1 เกสรทั้ง 5 1 กระดองเต่าเหลือง 1 ชะลูด 1 เปราะหอม 1 สมุนระแวง 1 จิงแห้ง 1 ใบมะกา 1 เอาให้เท่าๆ กันคัมภีร

ยาแก้บวม

ใช้คัมภีรประทาน โดยมีส่วนประกอบดังนี้ ขี้เหล็กทั้ง 5 รากหนามพนม 1 รากทุงคอก 1 ราก กระทุง หมาย้า 1 แก่นมะหวด 1 แก่นปฐ 1 โศกกระสุน 1 คัดเค้ากันทั้ง 5 ราก ทองแดง 1 ใบมะขาม 1 กำมือ ใบส้มป่อย 1 กำมือ เถาวัลย์เปรียง 1 สมอพิเภก 30 ลูก สมอไทย 30 ลูก มะขามป้อม 30 ลูก ดีควาย 5 ลูก รากชะโนด 3 คำถึง ฝักหลวงชะพิก 5 ฝัก ขาค่า 3 บาท ลงทอง 3 บาท

ยาแก้ฝีในท้อง

กะดังใบหนัก 5 คำถึง เกลือ 1 ถ้วย หัวยาข้าวเย็นหนักถึงละ 3 คำถึง คัมภีร หรือคัตเค้าทั้ง 5 เค้าจี้กาแดง 1 เถามะระ 1 เถา ฝักเขา 1 ขมิ้นอ้อย 1 เอาสิ่งละเท่าๆ กัน คัมภีรหาย

ยาแก้รำมะนาด

ให้เอาจุณสี 1 พริกไทย 3 เม็ด การบูร 1 เกลือ 1 มะนาว 1 คำพริกไทยกับเกลือให้ละเอียด การบูรน้อยหนึ่ง เอาจุณสีให้มากเท่าปลายนิ้วชี้แล้วเอาคำรวมกัน เอาน้ำมะนาวบีบใส่ให้เหลว แล้วเอาจิมฟันที่ปวด

ยาถ่าย

ใบระกา 10 บาท ขมิ้นอ้อย 10 บาท สารส้ม ขาค่า ส้มมะขามเปียก 10 บาท โพล 10 บาท การบูรคัมภีร

ยาทาแผล

ให้เอาลูกเบงระกานี 1 ขมิ้นอ้อย 1 กำมะดันแดง 1 บดเป็นผง ละลายน้ำปูนใส ทาแผล

ยานำรุงธาตุและเจริญอาหาร

รากทุคซ้อน 1 รากคัคเค้า 1 รากประคิควาย 1 รากส้มกุ้ง 1 ราก ส้มป่อย 1 รากชุมเห็ดทั้ง
สอง 1 แก่นแสมทั้งสอง 1 ชะเอมไทย 1 ลูก มะเกลือ 1 กะเพรา 1 บอระเพ็ด 1 เทียนดำ 1 คีปติ 2
สาค่าย 2 เจ็ดตะบูรเพลิง 2 ชิงแห้ง 2 รากชะพลู 2 คัมภีร์

ยารากเลือก

ใบบัวหลวงปิ้งให้กรอบ บดให้ละเอียด ผสมกับน้ำผึ้ง ทำเป็นลูกกลอน กินหรือ ผักเป็ดแดง
1 หอมโทน 1 สารส้ม 1 มะกรูด 1 ลูกผ่าสี่เอาสาม พริกไทย 3 เม็ด คัมภีร์

ยาแก้ไข้

เม็ดผักกาด 1 เม็ด ผักชี 1 เม็ด มะนาว จันทน์แดง 1 จันทน์สมด 1 จันทน์เทศ 1 พริกหาง 1 กะลำพัก 1
มวกแดง 1 ใบชะนาง 1 ใบพิมเสน 1 ใบสันพร้าวหอม 1 ใบผักกะโสม 1 ใบสะหมี่ 1 แก่นสน 1 ดอก
พิทูล 1 เอาสิ่งละเท่าๆ กัน ตำผงละลายน้ำข้าวข้าวทั้งกินทั้งขโลมหาย

รักษาโรคกระดูกหัก

ใช้ไสยศาสตร์ คาถา โดยการเสกคาถาเป่า แล้วนวดด้วยน้ำมันมะพร้าวให้กระดูกค่อตรง
รากบัวแดงเขียวหวาน

นำรากบัวอ่อน มาแกงเขียวหวาน ทำให้รสชาดอร่อยและกลมกล่อมจากรากบัว

รากบัวเชื่อม

วิธีทำคือการนำรากบัวแก่ไปต้มประมาณ 1 ชม. แล้วคั้นมาเคี้ยวกับน้ำตาลทราย

หมูหวาน

นางมาลัย พูลสวัสดิ์ 26/1 หมู่ 8 ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การละเล่นพื้นบ้าน กระโดดเชือกเดี่ยว อำเภอตากถ

ผู้เล่นกี่คนก็ได้ เชือกยาวขนาดพอควักแกว่งไปข้างหน้า กระโดดข้ามทีเดียวยองขา หรือทีละขาก็ได้

ศิลปะการแสดง การฟ้อนแคนของชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่ง

เป็นการร่ายรำประกอบคำร้องที่มีเนื้อหาแสดงความเป็นอยู่ของลาวโซ่ง ผู้นำแสดงเป็นคู่ ชายหญิงเดินเคลื่อนไหวลัดลมเป็น วงกลม ลักษณะการร่ายรำยกวงขึ้นสูงเดินตามจังหวะและเสียงดนตรีที่เป็นเสียงแคน ผู้รำชายหญิงจะแสดงท่าร่ายในเชิงเกี่ยวพาราสีหอยกล้อกัน

การละเล่นพื้นบ้าน กาฬไชย

เล่นได้ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายโดยไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น แต่ถ้าให้สนุกไม่ควรเป็นกลุ่มใหญ่นัก สถานที่ควรเป็นพื้นที่เรียบๆ และควรมีความกว้าง เช่น ลานบ้าน ลานวัด

การละเล่นพื้นบ้าน การเล่นเข้าผีสิงลม อำเภอโกรกพระ

มีผู้เล่นชายและหญิงจำนวน 6 คน มีเชือก 1 เส้น มีผู้เข้าผี 1 คน ใช้เชือกผูกที่เอวต่อเป็นหาง โดยให้หัวเชือกถือไว้โดยนั่งก้มหน้าหมอบอยู่กับครกคว่ำเอาขึ้นขึ้น ผู้เล่นจะร้องเพลงเชิญผีสิงลมให้มาเข้าผู้เล่น เมื่อผีเข้า จะมีลักษณะการวิ่งไวเหมือนลิง และถ้ามีต้นไม้ใกล้จะวิ่งขึ้นต้นไม้ด้วยความคล่องแคล่ว

การละเล่นพื้นบ้าน การเล่นคอน หรือมะคอน อำเภอท่าตะโก

เป็นการเล่นที่ขึ้นชื่อของชาวไทยโซ่ง ชายหนุ่มจะมีการรวมกลุ่มจำนวน 10-15 คน ตามความสมัครใจ มีหมอบจับหรือทอจับเป็นหัวหน้าที่สามารถโต้ตอบกับฝ่ายหญิงได้ไม่จนมุม ทางฝ่ายสาวก็จะจัดเตรียมเสื้อผ้าสำหรับใส่ในงาน จัดอาหารการกิน และจัดทำลูกคอน ประมาณ 10 ลูกขึ้นนำไป การเล่นโดยการผลัดกันโยนลูกคอน หากอีกฝ่ายรับไม่ได้จะต้องถูกบังคับให้ทำตามทีบอก

การละเล่นพื้นบ้าน มอญร่อนผ้า

เล่นได้ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายโดยไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น สถานที่เล่น กลางแจ้ง ลานบ้าน หรือลานวัด ใช้ผ้าเช็ดหน้า หรือเศษผ้าขนาดพอเหมาะกับมือผู้เล่น

การละเล่นพื้นบ้าน วีรช้างวาว

เล่นได้ทั้งเด็กหญิง เด็กชาย ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น แต่ถ้าจะให้สนุกควรมีประมาณ 8 คนขึ้นไป นิยมเล่นกลางสนาม ลานบ้าน ลานวัด

เพลงร้องประกอบการเล่นซี้คู่กลางนา อำเภอตากดี

ผู้เล่นไม่จำกัดจำนวน เล่นโดยการจับไม้สั้นไม่ยาว เพื่อให้คนแพ้เป็นคนทนาย

เพลงร้องประกอบการเล่นชักเสา อำเภอตากดี

มีจำนวนผู้เล่น 2 คน ขึ้นไป ผู้เล่นยืนหันหน้าเข้าหากัน ขึ้นมือทั้งสองยึดกัน แล้วโยกแขนไปมาร้องเพลง

การละเล่นพื้นบ้าน อำเภอชุมแสง ชุกระกระเถิบ เล่นคอนฟ้อนแคน เพลงอวยพร ภาษาไร่

เป็นการละเล่นตามประเพณีสงกรานต์ การทำพิธีไหว้ศาลเจ้าพ่อกลางบ้าน

ดนตรีแคน และซอ อำเภอชุมแสง

เป็นการละเล่นตามประเพณีสงกรานต์ การทำพิธีไหว้ศาลเจ้าพ่อกลางบ้าน

การละเล่นพื้นบ้าน เดินกะลา อำเภอตากดี

ผู้เล่นไม่จำกัดจำนวน เอาเชือกเส้นหนึ่งยาวประมาณ 1วา ร้อยกะลามะพร้าว โดยใช้นิ้วหัวแม่มือ กับนิ้วชี้หนีบเส้นเชือกเอาไว้ทั้ง 2 เท้า

การละเล่นพื้นบ้าน กาฬโก

มีผู้เล่นจำนวน 2 คน เรียกว่าพี่เลี้ยง คอยจับกระดิ่ง เลือกสถานที่ที่เป็นทางแยก วางเสาทั้ง 2 อัน มีช่องว่างให้พอนั่ง ให้พี่เลี้ยงทั้ง 2 คนนั่ง ระหว่างเสา 2 อัน หันหน้าเข้าหากัน ต่างคนต่างช่วยกันจับกระดิ่ง และร้องเพลงเพื่อเรียกผี มาเข้ากระดิ่ง

การละเล่นพื้นบ้าน ปิดตาตีหม้อ อำเภอตากดี

ผู้เล่นไม่เกิน 10 คน มีการคัดตัวผู้เล่นทีละคนแล้วปิดตา แล้วทุบหม้อ

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก อำเภอตากดี

เป็นเพลงที่ร้องกันทั่วไปในแถบภาคกลาง

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก อำเภอท่าตะโก

เป็นเพลงที่นิยกร้องในชนบท เช่น ที่บ้านเขาลือ บ้านคอนคำ บ้านพนมรอก ร้องให้เด็กวัยแรกเกิดจนถึง สามขวบ เนื้อเพลงมักจะผูกเป็นเรื่องเป็นราว สำนวนภาษาคลึงจองด้วยสัมผัสของสระหรือพยัญชนะ

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงฉ่อย อำเภอท่าตะโก

เพลงฉ่อย บ้านเขาน้อย ตำบลท่าตะโก นำมาจากจังหวัดพิจิตร นิยมเล่นยามว่างหลังจากเลิกงาน ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เนื้อเพลงบอกถึงการรักหญิงสาว

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงเป่าชิงดูบ อำเภอท่าตะโก

เด็กๆ จะจับคู่แล้วนั่งหันหน้าเข้าหากัน แล้วร้องเพลงปรบมือสลับข้างกับฝ่ายตรงข้าม

เพลงร้องประกอบการเล่น เพลงพวงมาลัย อำเภอตากดี

เป็นบทเพลงที่ชาวบ้านนิยกร้องเล่นเพื่อความสนุกสนานในเทศกาลสงกรานต์

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นฐาน อำเภอท่าตะโก

เป็นเพลงพื้นบ้าน ประเภท เพลงปฏิพากย์ นิยมเล่นเพลงนี้ในประเพณีสงกรานต์ ช่วงคอนเ็น เป็นการเกี่ยวพาราสีระหว่างชายหญิงเป็นการร้องขอพรจากเทพเจ้าให้ตนเองและครอบครัว มีผู้เล่น 10 คนขึ้นไป ก่อนเล่นจะมีพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระก่อน ปัจจุบันเล่นที่บ้านเขาค้างควา ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก

เพลงพื้นบ้านดินแดนศาลือ อำเภอศาลือ

เป็นเพลงที่เล่าถึงตำนานคลองคนสิ่งต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอศาลือ

เพลงพื้นบ้าน อำเภอหนองบัว

เพลงพื้นบ้านอำเภอหนองบัวมีทั้งเพลงโคราช เพลงบวชนาคชาวหนองบัว เพลงฉ่อย เพลงระบำ เพลงรำวงชาวบ้าน เพลงทวงมาลัยไล่ชิงช้า

รำกลองยาวพื้นบ้าน อำเภอหนองบัว

นำโดย นายเชร ศรสุนทร บ้านเนินน้ำเย็น หมู่ 1 ตำบลหนองบัวเป็นการแสดงรำกลองยาวพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาช้านาน

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงมอญซ่อนผ้า อำเภอท่าตะโก

ผู้เล่นนั่งล้อมหันหน้าเข้าหากัน ห้ามเหลียวหลังไปมอง ผู้เล่นคนหนึ่งถือผ้าเดินรอบวง เมื่อมีใครเฉลยให้วางผ้าลงตรงคนนั่ง แล้วเดินรอบวงต่อไป

การละเล่นพื้นบ้าน เพลงรีๆ ข้าวสาร อำเภอท่าตะโก

ให้ผู้เล่นสองคนหันหน้าเข้าหากัน โดยจับมือกันทั้งสองข้าง ชูแขนขึ้นสูงหันศีรษะกลายซุ้มประตู ที่เหลือประมาณ 7-10 คนคอยแฉวงคนถือ โดยจับเอาคนหน้า แล้วเดินลอดซุ้มประตูไปมา

การแสดง ระบำข้าวแช่ อำเภอโกรกพระ

เป็นระบำที่คิดประดิษฐ์ทำรำ เมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยอาจารย์โรจน์ อ่อนน้อม เป็นการประยุกต์มาจากประเพณีข้าวแช่ โดยนำนาฏลีลาทำรำนางศิลป์ไทยมาประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนกระบวนการทำข้าวแช่ อาหารหวานแบบโบราณของชาวบ้านบางมะฝ่อ

ศิลปะการแสดง ระบำเปิงมาง

เป็นศิลปะการแสดงที่ดัดแปลงมาจาก การรำผีมอญของชาวมอญ ที่อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดนครราชสีมาและทำรำค่อนข้างเร็วสนุกเร้าใจ มีเครื่องดนตรีเปิงมางคอก เป็นเสียงหลัก

การละเล่นพื้นบ้าน รำกลองยาว อำเภอศาลือ

มีการดัดแปลงทำรำยาว และชุดแต่งกายจากลิเก ใช้ชื่อว่ากลองยาวประยุกต์ ผู้หญิงรำรำผู้ชายตีกลอง

การละเล่นพื้นบ้าน รำกลองยาว อำเภอท่าตะโก

มีการดัดแปลงมาจากท่ารำรำของลิเก หรือได้ดัดแปลงประดิษฐ์ชุดแต่งกายขึ้น โดยเลียนแบบจากเครื่องแต่งกายของลิเก เช่นกัน และใช้ชื่อว่า “กลองยาวประยุกต์” ผู้เล่นมีทั้งชายและหญิง จำนวน 16 คน ตีกลอง 3 คน และเล่นเครื่องดนตรีอื่นๆ อีก 5 ที่เหลือจับคู่ได้ 4 คู่ มีผู้รำคนหนึ่งเป็นหัวหน้า คล้องนกหวีดไว้ที่คอสำหรับเป่าเป็นสัญญาณในการเปลี่ยนท่ารำ

รำแข็งหรือแข็งอีสาน อำเภอแม่वंก

เป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวบ้าน การรำแข็ง เดิมทีเชื่อว่าเกิดจากการเดินรำเพื่อรักษาคณเจ็บป่วย เป็นการบูชาภูติผีปิศาจ เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการ

การละเล่นพื้นบ้าน รำโทน อำเภอโคกพระ

การเล่นจะมีผู้รำและร้อง หรือผู้เล่นเครื่องดนตรีให้จังหวะก็ได้ บางแห่งเรียก “รำวงคืบท” หรือ “รำวง ประกอบบท”

การละเล่นพื้นบ้าน รำโทนหรือรำวง อำเภอท่าตะโก

เป็นการละเล่นพื้นบ้าน มีทั้งผู้ร้องและผู้รำ แต่ละท้องถิ่นจะประดิษฐ์เนื้อร้อง และท่ารำ ผู้เล่นเป็นชาวบ้านชายหญิง ไม่จำกัดจำนวน ชายจะนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม มีผ้าขาวม้าคาดเอว ส่วนหญิงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อเปิดไหล่ ห่อผ้าสไบเฉียง โดยมีโทน ฉิ่ง ฉาบ กรับ เป็นเครื่องเคาะจังหวะ

รำฟ้อนภูไท อำเภอแม่वंก

การฟ้อนรำภูไท นี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านการแสดงประเภทการรำของชาวภูไท สำหรับอำเภอแม่वंกเป็นการแสดงพื้นบ้านโดยมีป้าบุญจันทร์ ไทธาราม อายุ ๖๖ ปี เป็นผู้ถ่ายทอดให้ลูกหลาน

การละเล่นพื้นบ้าน รำวง อำเภอตากถ

มีทั้งผู้ร้องและผู้รำ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย หญิงและชาย เล่นในงานวันสงกรานต์และงานนักขัตฤกษ์

การละเล่นพื้นบ้าน รำวงทรงเครื่อง อำเภอท่าตะโก

มีการแสดงท่ารำประกอบ เพลงประกอบจังหวะ ทั้งรำเป็นแถวและวงกลม เป็นรูปเหลี่ยมต่างๆ ทั้งที่เป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบ มีบทนึ่ง บทอื่น และบทเดิน แต่ละเพลงมีท่ารำที่ไม่ซ้ำแบบกัน มีการแต่งกายแบบไทยเดิม นุ่งโจงกระเบน แต่งหน้าเล็กน้อย มีผ้าคาดแข้งลวดลายสวยงาม ภาคศีรษะ ชายอาจจะนุ่งกางเกงขาขาว เสื้อคอกลมแขนสั้นแบบไทยๆ ใช้ผ้าคาดศีรษะ หญิงอาจนุ่งผ้าถุงสวมเสื้อคอกระเช้า

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลกจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลกทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถานบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 726 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลก

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย						
2. วิทยานิพนธ์	6	6				
3. หนังสือ	631	592	1	24	8	6
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VCD						
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล	61	16			40	5
10. อื่นๆ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต	28	5	9	12	1	1
รวม	726	619	10	36	49	12

จากตารางพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนทั้งสิ้น 726 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 619 จำนวน เรื่อง รองลงมาคือด้าน จักรวาลและธรรมชาติ 49 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 36 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 12 เรื่อง และน้อยที่สุดคือด้านการแสดงและเพลงจำนวน 10 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 631 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านมุขปาฐะ 592 เรื่อง รองลงมาคือ ด้านความเชื่อและประเพณี 24 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 8 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 6 เรื่อง และส่วนที่พบน้อยที่สุด ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 1 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดพิษณุโลกที่รองลงมา คือด้านฐานข้อมูล 61 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 40 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 16 เรื่องและส่วนที่น้อยที่สุดคือด้านงานช่างดั้งเดิม 5 เรื่อง

ส่วนอินเทอร์เน็ตที่พบ 28 เรื่องประกอบด้วยด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านการแสดง 9 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 9 เรื่อง และส่วนที่น้อยที่สุดคือ ด้านงานช่างดั้งเดิมและด้าน จักรวาลและธรรมชาติอย่างละ 1 เรื่อง และ ส่วนวิทยานิพนธ์ที่พบคือด้านมุขปาฐะ 6 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลก

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดพิษณุโลกประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่องและบทความ 3 เรื่อง โดยมีเนื้อหาสังเขป ดังนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดพิษณุโลก พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่มากับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเภหัตถกรรมจากผ้า เครื่องสาน เครื่องไม้ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน เครื่องปั้น เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การทอผ้าไหมเทียมด้วยกี่กระตุก

การทอผ้าไหมเทียมด้วยกี่กระตุกนี้ ได้รับการสนับสนุนจากโครงการอุตสาหกรรมภาคเหนือตอนล่างจัด วิทยากรมาให้ความรู้ชาวบ้านม่วงหอม หมู่ ๕ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่พุทธ ศักราช ๒๕๓๐ จนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านได้ให้ความสนใจฝึกหัดทอไว้ใช้เอง ทอขายเป็นรายได้เสริม วิธีการทอ ผ้าไหมเทียม ด้วยกี่กระตุกมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ นำไหม

เทียมที่ซื้อมาจากตลาดมาใส่ลงในตัวก็ โดยวางสีพื้นเป็นสีดำ และสีกรมท่า จากนั้นนำไหมสี ต่าง ๆ มาใส่ลงในที่กอไหม แล้วกอกลับลงไปในกระสวยเล็ก จากนั้นทอขึ้นลวดลาย ตลอดจนให้สีตาม ต้องการ

งานเย็บปักที่บ้านร่องกล้า

งานเย็บปักที่บ้านร่องกล้า ตั้งอยู่บนสันคอก ก่อนเข้าถึงตัวหมู่บ้านมีสะพานทอดยาวขวาง ลำธารที่ไหลมาจากเทือกเขา เป็นชุมชนเก่าแก่ของชาวเขาเผ่าม้งหรือแม้ว งานเย็บปักถักร้อยของ ชาวแม้วมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยลวดลายบนผ้าผืนที่ปักลงบนตัวเสื้อ และผ้าห้อยชายล่างของ ชาวแม้วเป็นรูปแบบที่โดดเด่น จะเห็นได้จากการปักลวดลายลงบนผืนผ้าแล้วเย็บเป็นกระเป๋าใบเล็ก หรือการเย็บกระเป๋าคาดเอว

ผ้าทอลายดอกจิก

ผ้าดอกจิกเป็นผ้าฝ้ายทอมือ ที่ทำมาแต่โบราณในชนบทภาคกลางของไทย ใช้เป็นผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว กางเกง หรือมุ้งผ้าดอกจิกเป็นคาเหล็ขม เป็นกระทาง ละเอียดเล็กๆ ทั้งผืนผ้าฝ้ายได้มา ประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ การทอผ้ามีบทบาทสำคัญต่อความรักการแต่งงาน เนื่องจากหญิงชาว ไทยนิยมทอผ้าในตอนกลางวัน และกรอผ้าในตอนกลางคืน หนุ่มๆ จะพากันมาจีบสาวที่กรอผ้าอยู่ ได้ยิน ระหว่างจีบกันนั้น ถ้าชายทำตะเคียงคับถือว่า "ผิดผี" ต้องรับผิดชอบโดยการขอแต่งงาน และ ขมเสียดความประเพณี

เครื่องสาน

เครื่องจักสานบ้านวังกร่าง อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก

เครื่องจักสานบ้านวังกร่าง วัดโบสถ์ เป็นหัตถกรรมที่ทำกันมานาน ตามร้านค้าข้างทาง จะมีแหล่งทำงานจักสานอันเกิดจากฝีมือชาวบ้าน เช่น ข้อง สุ่ม ขวม กระบุง ตะกร้า กระด้ง กระจาด ตะแกรง และกะ โฉ่ แขนวเรียงรายเต็มร้าน ราคาก็ไม่แพง

เครื่องมือ

การทำขลุ่ย

การทำขลุ่ยได้มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ เมื่อไม้ไผ่ที่ใช้ทำขลุ่ยหาซื้อง่ายขึ้นประกอบกับการ ผลิตท่อ PVC ที่ใช้เดินสายไฟฟ้า ท่อชนิดนี้มีความเหนียว ทนทานและมีขนาดเท่ากันตลอด จึงได้ ริเริ่มนำท่อ PVC มาทดลองทำขลุ่ย ซึ่งสามารถทำได้รวดเร็วโดยตัดท่อน PVC ให้มีความยาวตามที่ ต้องการ สำหรับการเจาะรูก็สามารถทำได้ง่ายขึ้น เพียงการนำท่อ PVC เสียบเข้าไปในแบบเหล็กซึ่ง เจาะรูเป็นมาตรฐานไว้แล้วใช้สว่านเจาะลงไปในห้องนำมาตกแต่งให้เรียบร้อยก็ได้ขลุ่ยที่ทำจากท่อ PVC มีคุณภาพของเสียงดี ได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไป และนักเรียนนักศึกษาอย่าง กว้างขวาง

การทำซอด้วง

ชิ้นส่วนของซอด้วงประกอบด้วง

1. คันซอหรือลำด้วงคือที่ยึดจับในการสีซอ มีขนาดยาว 80 ซม. ในส่วนของคันซอ ส่วนของค้ำกว้าง 3 ซม. และในส่วนของแกนกระบอกซอ กว้าง 8 ซม.
2. กระบอกซอ คือส่วนที่ติดกับแกนกระบอกซอ ความยาวของกระบอกซอ 14 ซม. ปากกระบอกซอและส่วนล่างกว้าง 8 ซม. แกนกลาง กว้าง 3 ซม.
3. ลูกบิด คือสำหรับจับสายซอกับตัวกระบอกซอ ลูกบิด มี 2 อัน คือลูกบิดสายทุ้มกับสายเอก ความยาว 23 ซม. ส่วนหัวลูกบิดเลือกแบบคดโค้งตามความชอบ ความกว้างของหัวลูกบิดประมาณ 3.5 ซม.
4. คันชัก คือส่วนของไม้ที่ขึงด้วยเอ็นหางม้าเอาไว้ เพื่อสีกับสายซอ ยาวประมาณ 72 ซม. กว้าง 1 ซม. หรือแล้วแต่ความชอบ และความถนัดของแต่ละคน
5. สายซอ คือเอ็นที่ขึงอยู่กับตัวซอ แบ่งออกเป็น 2 สาย คือสายที่เรียกว่า เสียงเอก และสายที่เรียกว่าเสียงทุ้ม
6. ห้อยซอ คือส่วนที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้จริงก็ได้ เป็นที่ตั้งเสียงขนาดของห้อยขึ้นอยู่กับความต้องการเสียง

การทำซออู้

การทำซออู้เป็นงานที่ละเอียด ส่วนประกอบแต่ละชิ้นโดยเฉพาะการหาหัวกะโหลกที่เป็นกะลามะพร้าวให้ได้รูปทรงและขนาดที่ต้องการ รวมทั้งการแกะสลักช่องลมที่หัวกะโหลกเป็นลวดลายต่าง ๆ ต้องใช้เวลานานมากกว่าจะได้ซออู้ที่สวยงาม และมีเสียงไพเราะ ปัจจุบัน คุณสุธน รอดมา ได้พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตซออู้โดยเลือกใช้พลาสติกหล่อเป็นหัวกะโหลกและส่วนประกอบอื่น ๆ ทำให้สามารถทำซออู้ได้รวดเร็วสวยงาม และมีคุณภาพของเสียงได้มาตรฐานเท่าเทียมกันทุกคัน

งานช่างศิลปกรรมพื้นบ้าน

การสร้างพระพุทธรูป

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปของเมืองพิษณุโลกนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่การที่คนไทยนับถือพุทธศาสนามีพระพุทธรูปแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้สักการบูชา ดังนั้น บุคคลที่มีฝีมือทางช่างและรู้วิธีการสร้างพระพุทธรูปน่าจะมีอยู่แล้วในกลุ่มประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองพิษณุโลก ในสมัยเริ่มแรกคงเช่นในสมัยของพระมหาธรรมราชา (ลิไท) แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์โปรดให้มีการสร้างพระพุทธรูปที่จังหวัดพิษณุโลก พร้อมกันถึง 3 องค์ คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ น่าจะต้องใช้ช่างที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละประเภทหลายคน ทั้งจากเมืองพิษณุโลกและเมืองอื่น ๆ ร่วมสร้างด้วย

จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ลักษณะภาพเขียน เป็นภาพเขียนสีด้านประตูทางเข้าวิหารพระพุทธชินราช และภาพเทวดา ด้านหลัง และด้านข้าง ๒ ข้าง สารระ เป็นภาพพระพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกผนวช ภาพนิมิต การแก้เจ็บ คาย อีกด้านหนึ่ง เป็นภาพของการพระราชทานช้าง

พระพิมพ์นางพญาพันบ้าน

พระพิมพ์นางพญาสันนิษฐานว่า พระมหารัชมหาราชพระราชนิเวศน์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง สร้างพระราชทานมเหสี คือ พระวิสุทธิกษัตริย์ กล่าวกันว่า ชุคพบครั้งแรก เมื่อสร้างศาลาประทับรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ และได้นำมาถวายรัชกาลที่ ๕ ค่อมมาพระพิมพ์ นางพญาได้เป็นพระขอลนิยมนักเลงพระ เมื่อหาพระพิมพ์นางพญาเรือนเก่าชากและราคาแพงมาก เจ้าอาวาสวัดนางพญา คือ พระอาจารย์ถนอม เขมจาโร ได้ดำริสร้างพระพิมพ์นางพญาขึ้น โดยนำชิ้นส่วน พระหักชำรุดจากวัดต่าง ๆ มาผสมคินปั้น รวม ๓ รุ่น พ.ศ. ๒๔๘๖ พ.ศ. ๒๕๐๖ และ พ.ศ. ๒๕๐๘ และได้มีการสร้างพระพิมพ์นางพญาในสมัยต่อ ๆ มา ในพ.ศ. ๒๕๑๔ และ พ.ศ. ๒๕๑๘ และสร้างครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๕๓๘

ขั้นตอนการหล่อพระพิมพ์นางพญามีดังนี้

๑. นำปูนมาสร้างพิมพ์หล่อพระ จากนั้นนำขี้ผึ้งมาหลอมให้ร้อน ใช้น้ำมันยางรองพิมพ์ ซึ่งทำน้ำมันป้อน กันมิให้ขี้ผึ้งติดพิมพ์ เมื่อขี้ผึ้งเย็นและขี้ผึ้งออกจากพิมพ์จะได้ พระพิมพ์นางพญาตามรูปแบบที่ต้องการ หลัง จากนั้นทำการคกแต่ง และพิมพ์นางพญา รูปหุ่นขี้ผึ้งไปพอกปูนปลาสเตอร์พันลวด พร้อมเว้นปูนปลาสเตอร์ไว้ เป็นปากจอก
๒. นำปูนปลาสเตอร์หุ่นขี้ผึ้งพระพิมพ์นางพญาไปเผาไฟ เมื่อขี้ผึ้งละลายจึงเททอง ดิน นวลโลหะตาม ต้องการลงแทนพระพิมพ์หุ่นขี้ผึ้ง พระพิมพ์นางพญา เมื่อเย็นแกะปูนปลาสเตอร์ออก จะได้พระพิมพ์นางพญา ตามต้องการ ทำการคกแต่งองค์พระพิมพ์นางพญาให้เรียบ องค์ใดต้องการให้เป็นสีทอง ก็ทาสีที่องค์พระพิมพ์ นางพญา แล้วทำการลงรักปิดทอง เสร็จแล้วจะได้พระพิมพ์นางพญาสีทองสวยงามมาก

เคาเศรษฐกิจ

ลักษณะ เคาเศรษฐกิจมี ๒ แบบ คือ เคาเศรษฐกิจที่ใช้กับถ่านและเคาเศรษฐกิจที่ใช้กับหินผลิตโดย ใช้ดินเชื้อ (แกลบ ๒ ส่วน ดิน ๑ ส่วน ผสมกับกากแคะ นำไปค้ำจนละเอียด) ผสมกับดินค้ำในอัตราส่วน ๒:๑ มาคลุกเคล้านวดจนเข้ากันดี นำไปใส่ในพิมพ์ที่เตรียมไว้ ทิ้งไว้พอหมาด ๆ แกะออกจากพิมพ์นำไปแต่งและ เผาจนสุก บรรจุลงในถังอะลูมิเนียม ช่องว่างระหว่างถังกับเคาใส่ดิน ส่วนด้านบนและปากเคาแต่งด้วยปูน ชีเมนต์

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ประเภทนิทาน/ตำนาน

ตำนานการสร้างเมืองพิษณุโลก

แต่ชาดิก่อนพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเป็นกษัตริย์ได้สร้างพระไตรปิฎกเพื่อศาสนา พระกกุสนธิเจ้า ครั้งพระองค์เกิดมาตรัสรู้ในไตรปิฎกทั้งสาม พระองค์จึงรู้ในพระทัยว่าพระพุทธเจ้าไปบิณฑบาตทางตะวันตก ตะวันออก แล้วเสด็จไปอาศัยจึงหันได้ค้นสมอ และควรไปสร้างเมืองไว้ในสถานทันที พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงมีพระราชโองการครุสสั่งจ่านกร็อง จ่าการบูรณะ ให้ทำเป็นพ่อค้าเกวียนไปด้วยคนละ 500 เล่ม เติมไปด้วยทุนทรัพย์ทั้งหลาย ทั้งสองได้เดินทางข้ามแม่น้ำแควน้อย แล้วจึงถึงบ้านพราหมณ์ที่พระพุทธเจ้าบิณฑบาต แล้วจ่านกร็องก็สร้างเมืองข้างตะวันตก จ่าการบูรณะสร้างข้างตะวันออกแบ่งกันทำหน้าที่ ปีหนึ่งกับเจ็ดเดือนจึงแล้วเสร็จ รวมกับบ้านพราหมณ์ทั้งหลาย ครั้นสร้างเมืองแล้วเสร็จ จ่านกร็อง จ่าการบูรณะจึงสั่งจึงส่งจิพราหมณ์ให้รักษาเมือง พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยินคินักหนาจึงให้ขุนนมท้าวพระยาทั้งหลาย ให้จำทั้งสองไปก่อนเป็นทัพหน้า ท้าวพระยาทั้งหลายเป็นปึกฉ้ายขาว เจ้าโกสรวรราชเจ้าชาติสาครพระราชโอรสทั้งสองเป็นกองรับหลัง ตามเสด็จพระราชบิดาพระมารดา พระองค์ได้ตั้งพลาทองริมแม่น้ำใกล้เมืองประมาณ 100 เส้น แล้วมีพระราชโองการครุสถามพ่อพราหมณ์ว่า เราจะให้ชื่อเมืองอันใดดี พราหมณาจารย์จึงกราบทูลตอบว่า พระองค์เจ้ามาในวันนี้ได้ขามพิษณุ พระองค์ได้ชื่อเมืองตามคำพราหมณ์ว่า “เมืองพิษณุโลก” ถ้าว่าจะตามพระพุทธเจ้ามาบิณฑบาตก็ชื่อว่า “โอชนบุรี” ตะวันออก ตะวันตก ชื่อ “จันทรบูรณะ” พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงมีพระราชโองการครุสสั่งท้าวพระยาทั้งหลายว่า เราชวนกันสร้างพระธาตุและพระวิหารใหญ่ ทั้ง 4 ครั้นสร้างของพระยาแล้วต่างคนต่างสร้างคนละองค์

การสร้างศาลหลักเมือง

มีคำบอกเล่าไว้หลากหลาย บ้างก็ว่าศาลหลักเมืองเดิมฝังอยู่ใต้ดินริมแม่น้ำน่านไม่ห่างจากพระราชวังจันทน์เท่าใดนัก บ้างก็ว่าหลักเมืองจมอยู่ในน้ำน่าน แต่ความคิดในการจัดสร้างศาลหลักเมืองจังหวัดพิษณุโลกอย่างจริงจังเริ่มเมื่อปี พ.ศ.2530 ซึ่งนายสุวรรณ อุบลเจริญ นายกเทศมนตรีเมืองพิษณุโลกในขณะนั้น ได้ดำริจะสร้างศาลหลักเมืองพิษณุโลก บริเวณหน้าท่าว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก หลังจากนั้นก็มีการประชุมส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อหารือในการสร้างศาลหลักเมือง แต่ก็ยังไม่ได้ข้อยุติเพราะแต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นไม่เหมือนกันเกี่ยวกับ

ประวัติศาสตร์สากลหลักเมืองของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งก็ได้มีการประชุมหารือเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถึง 4 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.2530 - 2536 จนกระทั่งนายสวัสดิ์ ส่งสัมพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกในขณะนั้น (พ.ศ.2536-2539) ได้มอบหมายให้ทำการปกครองจังหวัดพิษณุโลก ศึกษารายละเอียดขั้นตอนดำเนินการก่อสร้างศาลหลักเมือง และตรวจสอบประวัติศาสตร์ว่าจังหวัดพิษณุโลกเคยมีศาลหลักเมืองและเสาหลักเมืองมาก่อนหรือไม่ ซึ่งกรมศิลปากรก็ได้ตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้ว ไม่ปรากฏว่าจังหวัดพิษณุโลกมีการสร้างศาลหลักเมืองมาก่อน และการดำเนินการจะสร้างนั้นให้อยู่ในดุลยพินิจของจังหวัดเป็นสำคัญ จากนั้นจึงได้มีการเตรียมการสร้างศาลหลักเมือง โดยในวันที่ 12 กันยายน 2539 ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกและคณะได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว น้อมเกล้าฯ ถวายขอเสาหลักเมืองพร้อมกับแผ่นทองดวงเมือง เพื่อทรงสุหร่าย ทรงเจิมฯ และได้นำมาประกอบพิธีประดิษฐานเสาหลักเมือง บรรจุดวงเมืองและสวมขอเสาหลักเมือง ในวันที่ 25 กันยายน 2539 โดยมีนายสวัสดิ์ ส่งสัมพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก เป็นประธานในพิธี

กรรมของเมียเศรษฐี

มีเศรษฐีอยู่สองหัวเมีย เมียเศรษฐีก็ตายไป ทำบุญร้อยวันไปแล้วไม่รู้ว่าจะไปอยู่สารทิศใด ก็เที่ยวได้ศิษย์ร้องป่าวจะหาคนไปเมืองนรก เมืองสวรรค์ ก็ไปเจอชายสองหัวเมียคนหนึ่ง หัวก็ถือศีล ฟังเทศน์ เมียอยู่ทางบ้านได้ยินเขาตีฆ้องร้องป่าวว่าใครจะไปเมืองนรก สวรรค์ได้บ้าง ฝ่ายชายได้ยินดังนั้นก็รับปากเขาทันทีว่าผัวฉันไปได้ ก็ตกลงกะเขาจะมีรางวัลให้ คากลับมาจากฟังเทศน์ ชายก็เล่าให้คาฟัง คาก็เอา ใ้เมืองนรกสวรรค์มันจะไปได้ง่ายเมื่อไร จะไปยังไร อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ เลยก็จำใจไป คาให้ชายเตรียมหาเสบียงอาหาร ออกเดินทางไปตามหาตาบหน้า ได้ไม่ได้ก็ต้องไป ไปพอลิผลบุญที่ฟังเทศน์อุทิศอุทิศจนเจ็ ประคองสวรรค์เปิดรับ เลยก็ไปตามดูว่า เมียเศรษฐีชื่อนี้มีไหมเมืองสวรรค์นี้ ในเมืองสวรรค์ก็บอกว่าไม่มี อ้อ ในเมืองสรวงเขาบอกมีคนชื่อนี้ เดียวนี้มีเวรอยู่ในกรงทอง เขาชิงไว้แล้วลนเปลวไฟอ่อน ๆ จนกว่าจะหมดบุญไม่รู้ว่าจะนานหรือช้าเท่าไร จึงจะหมดเวรได้ไปสวรรค์ เมื่อเสร็จเรื่องดังนั้นรู้เรื่องแล้วคาก็กลับบ้าน มาถึงบ้านก็ได้รับรางวัลไม่รู้ว่าเท่าไร รางวัลนะ แล้วชายก็กระซิบถามคาว่า ก็สะกดคืนผัวกลั่นใจคาไป มีเวรที่สะกดคืนผัวใจเล่า

จีเกียจได้ตี

นานมาแล้วมีชายหนุ่มคนหนึ่งอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ชายหนุ่มคนนี้เป็นคนจีเกียจมาก วันหนึ่งๆ ไม่ยอมทำอะไร เอาแต่เที่ยวเตร่แล้วก็กิน แม้แต่เวลากินก็นอนกินจนพ่อแม่ระอา วันหนึ่งขณะที่กำลังนอนหลับเพลิน ๆ อยู่พ่อแม่ก็ช่วยกันห้ามเขาถูกชายไปทิ้งไว้ได้คืนหมากเคี้ยวอยู่ริมทะเล พอตื่นขึ้นมาเป็นเวลาค่ำแล้วก็จีเกียจเลยป็นขึ้น ไปอยู่บนคันหมากเคี้ยว บังเอิญมีหนูตัวหนึ่งจอมแกล้ว วิเศษเดินบนผิวน้ำทะเลมา พอมาถึงได้คันหมากเคี้ยวก็เอาแก้ววิเศษนั้นวางไว้ แล้วหนูก็ไปหาอาหารกิน ชายจีเกียจก็ก้าวลงมาจากคันหมากเคี้ยวมาเอาลูกแก้ววิเศษ พอได้แล้วก็ก้าวขึ้น ไปอยู่บนคันไม้

อีก ฝ่ายหมูเมื่อหากินอิ่มหน้าสำราญแล้วก็กลับมาเอาลูกแก้ว แต่ไม่เห็น หมูก็เสียใจกระโดดโลด
เต้นเป็นการใหญ่ ก็จนคนน้ำทะเลคาบ ชายซึ่งก็ขึงลงจากต้นไม้แล้วอมลูกแก้ววิเศษเดินบนผิวน้ำ
ทะเลกลับบ้าน พอถึงบ้านก็เอาลูกแก้ววิเศษให้พ่อแม่ดูพร้อมทั้งเล่าเรื่องให้ฟัง พ่อแม่ก็ดีใจลูกได้
ของวิเศษกลับมา เลยไม่ค่าลูกอีกปล่อยให้ลูกทำอะไรตามใจเรื่อยมา

ความหลง

มีคนคนหนึ่ง ชื่อนางสาวสมถวิล เป็นคนใจบุญสุนทาน ใส่บาตรพระเป็นประจำ เผอิญ
วันหนึ่งพระธรรมคำก็ไม่ค่อยจะมีท้องค้ โดยมากจะมาองค์เดียวเป็นส่วนใหญ่ รุ่งขึ้นมาอีกวัน พระ
ท่านจรมมาจากวัดอื่นก็เพิ่มเป็นสององค์ ซึ่งนางสมถวิลก็ไม่ถามล่ว่าพระมากท้องค้ก็ใส่บาตรพระ
ประจำวัน พอพระมาถึงหน้าบ้าน นางสาวสมถวิลคิดว่าพระมาองค์เดียวกระมัง ก็เตรียมปลาทุ
ปลาทุก็ปิ้งยังไม่สุกดี เสี่ยงกระป๋องคังข้างหน้า เป็นสัญญาณว่าพระมาแล้ว คราวนี้พระไหล่น้ำ
บ้านโน้นแล้ว ก็มาสององค์ นางสาวสมถวิลเลิ่บไปเห็นเข้า ก็ด้วยอารมณ์คใจว่า พระใกล้จะ
มาแล้วจะเอาปลาทุออกมาให้พระท่านไม่ทันอีกสององค์ นางสาวสมถวิลก็ร้องบอกน้อง ๆ ที่อยู่
ทางบ้าน ก็บอกว่า เฮ้ย ! ไ้หนูมีเอปลาทุมาอีกสององค์ วันนี้พระมาสองตัว

ตายอยู่กับเสือ

นานมาแล้วสมัยที่มนุษย์กับสัตว์เครื่องจางยังพูดจากรู้เรื่องนั้น มีชายคนหนึ่ง ชื่อดาอยู่ ได้
เข้าป่าเพื่อตัดหาหวาย หวังนำไปขายในเมือง แ่ระหว่างที่แกตัดหาหวายเพลินๆ อยู่ นั้น มีเสือโคร่งตัว
ใหญ่ขนาดม้าตัวหนึ่งกำลังข่องตรงเข้ามาหาแกด้วยมันับดาอันลู่กวาว กล่าวกันว่าเสือโคร่งสมัยนั้น
ยังไม่มีลายคำๆ ตามตัว มีแต่ขนสีเหลืองตลอดตัว ดาอยู่จะหนีก็หนีไม่ทัน ครั้นจะสู้ก็สู้ไม่ไหว ก็
เกิดปฏิกษณปัญญขึ้น พยายามรวบรวมสติใจสู้เสือ ดีหน้าดาจึงขังพลากร้องควาคด้วยเสียงอันคัง
ว่า “เฮ้ยเจ้าเสือโง่เขลาเบาปัญญา ข่างไม้นี้ถึงถึงความตายที่กำลังจะมาถึงตัว มัวแต่เดินกริดกายเที่ยว
เล่น ความตายกำลังจะมาถึงตัวอยู่แล้ว ยังไม่รู้สู้ก็สู้หรือ” เสือได้ยินก็คใจจะงัก จึงถามว่า “ที่ว่า
ความตายจะมาถึงตัวนั้นเพราะเหตุใด” ดาอยู่ตอบด้วยท่าทึงขังว่า “เจ้ายังไม่รู้หรือว่าอีกเจ็ดวัน
ข้างหน้านี้ มนุษย์และสัตว์ทั้งโลกบรรดาที่อาศัยอยู่บนพื้นดิน จะต้องถึงแต่ความตายกันหมดสิ้น
ถ้าไม่หาทางหนีหรือป้องกันตัว ด้วยมิไหรใหญ่ผู้ปรีชาสามารถได้ทำนาขเหตุการณไว้ว่าอีกเจ็ดวัน
ฝนจะคใหญ่ น้ำจะไหลหลากน้ำท่วมโลก ฝูงคนและสัตว์ต้องจมน้ำตายหมดสิ้น การที่เข้ามาตัด
หาหวายครั้งนี้ก็เพื่อนำไม้ไปมัดค่อแพของตัวข้าและนำไปขายแก่บรรดาคนอื่น ๆ” เสือโง่ได้ยินคังนั้น
ก็คใจและเชื่อสนิท จึงวิงวอนขอให้ดาอยู่ช่วย ดาอยู่ครองอยู่ครู่หนึ่งแล้วตอบว่า “มีวิธีเดียวคือ
ต้องขักรอกเจ้าขึ้นไปไว้บนต้นไม้สูงๆ เพื่อเวลาน้ำหลากมาเจ้าจะได้พ้นน้ำ” เสือได้ยินก็ยอม โดยดี
ดาอยู่พยายามขักรอกเสือขึ้นไปด้วยกำลังแรงสุดความสามารถ เสือตัวร้ายลอยตัวอยู่ในอากาศด้วย
ความทรมาน แล้วดาอยู่ก็คคแขนงไม้ไผ่มาหลายอันแล้วลงมือเขียนคเสือ โดยแรงจนเหนื่อยแล้ว
กลับบ้านด้วยความปลอดคัย กล่าวกันว่าลายคำที่ตัวเสือ นั้น ก็คือรอยไม้เรียมที่ถูกคามอยู่เขียนค
และคังค่นั้นมา เสือโคร่งในชั้นหลังๆ ทุกๆ ตัวจึงมีลยคำตามตัว

โมโห

เรื่องมีอยู่ว่าในงานทำบุญแต่งงานที่บ้าน มีคนอยู่คนหนึ่งแกก็ไปช่วยงานเขา ไปทำกับข้าวทำอะไรๆ คอนั้นเป็นเวลาเช้า พระกำลังฉันอาหารอยู่ ลูกของนางคนนี้ก็หิวข้าวขึ้นมาตาม คนสมัยก่อนนี้เราถือกันว่า เวลาพระฉันข้าวห้ามคนอื่นกิน เพราะถือว่าบาป เมื่อลูกของนางคนนี้นับหิวข้าวแก็ก็นอกลูกดี ๆ ว่าให้พระฉันก่อนสิ แล้วเอ็งค่อยกิน ลูกก็ร้องใหญ่ แกก็ชักจนขึ้นมาหน่อย ๆ ก็บอกว่าพระฉันเสียก่อนสิแล้วมึงค่อยแดก ลูกก็ไม่เอา ร้องใหญ่จะกินให้ได้ แล้วแกก็สวนออกมาบอกว่า ให้พระมันฉันเสียก่อนแล้วมึงค่อยแดก ลูกก็ไม่เอาอีกร้องหนักขึ้น ด้วยความโมโหสุดขีด นางก็บอกคังๆ ว่า ญบอกให้พระท่านแดกเสียก่อนสิแล้วมึงค่อยฉัน เหมือนกันทั้งเหล่า

มีครอบครัวหนึ่งอยู่ด้วยกันสองคนพ่อลูก ทั้งสองคนนี้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก ครั้งลูกชายของนายเฮงมีอายุครบบวช นายเฮงก็นำลูกชายไปบวชตามประเพณีพุทธศาสนา พอเริ่มบวชเท่านั้น ลูกชายนายเฮงก็ว่าตามพ่อไปได้แจ้ว ๆ ค่อยพามาถึงพระพุทธรูป ทุกข์ปั๊ พุทธัง สะระนัง คัจฉามิ ลูกชายของแกก็พูดออกมาว่า อ้าวดิ ชัมเปียะ พุทธัง สะระนังคัจฉามียะ พระก็บอกว่าไม่ใช่โยม ทุกข์ปั๊ พุทธัง สะระนัง คัจฉามิ ลูกชายของนายเฮงก็ว่าเหมือนเดิม นายเฮงนั่งอยู่หน้าเกิดความโมโหสุดขีดบอกว่า ไอ้ริช้ำ แค่นี้ขี้ขมเปียะ พุทธัง สะระนังคัจฉามียะ แค่นี้ก็พูดไม่ล่ำอีกเระะ

ประวัติศาสตร์การบอกเล่า

การตั้งถิ่นฐานก่อนประวัติศาสตร์

เมื่อประมาณ 4,000-2,000 ปีมาแล้ว ได้มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในแถบลุ่มแม่น้ำแควน้อย แม่น้ำวังทอง แม่น้ำน่าน และแถบภูเขาสูงในเขตอำเภอ นครไทย และอำเภอชาติตระการ ได้พบหลักฐานรอยขูดขีด และสลักหินบนผนังหินที่อ้ากา เขาช้างล้วง อำเภอ นครไทย ที่ผาซิดเขาภูซิด อำเภอ นครไทย ที่ผากระดานเลข เขาอ่างน้ำ อำเภอชาติตระการ และได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ยุคหิน และยุคโลหะเป็นจำนวนมากมาหลายชิ้น ชุมชนสมัยนี้น่าจะเป็นชุมชนขนาดเล็กมีประชากรไม่มากนัก

การตั้งถิ่นฐานของชนชาวเขา

การตั้งถิ่นฐานของชนชาวเขาในจังหวัดพิษณุโลกนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการตั้งถิ่นฐานเมื่อใด จากการศึกษาสภาพภูมิประเทศของจังหวัดพิษณุโลกในเขตอำเภอ นครไทย และอำเภอชาติตระการซึ่งมีทิวเขาสูง ชนชาวเขาสามารถเดินทางบนสันเขาติดต่อในเขตประเทศลาว เวียดนาม และจีนได้ ทำให้มีการเคลื่อนย้ายอพยพของชนชาวเขา เข้ามาทำการค้าขายหรือตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอ นครไทย และอำเภอชาติตระการอยู่ตลอดเวลา ในปี พ.ศ.2513 พบว่าที่อำเภอ นครไทยและอำเภอชาติตระการ มีชนชาวเขา 3 เผ่า คือชาวเขาเผ่าม้ง เผ่าเย้า และเผ่าลีซอ ตั้งถิ่นฐานอยู่บน

ภูเขาสูง มีประชากรประมาณ 2,000 คน ในระหว่างปี พ.ศ.2500-2525 และบริเวณนี้เป็นฐานที่มั่นสำคัญของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือตอนล่าง คือ ที่ภูหินร่องกล้า การตั้งถิ่นฐานของชาวจีน

ในปี พ.ศ.2444 พิชญ์โลกมีประตูเมืองด้านตะวันออกอยู่ 4 ประตู และมีประตูหนึ่งที่ชื่อว่าประตูจีน อยู่ใกล้วัดโพธิญาณ ซึ่งเป็นที่ตั้งเตาเครื่องปั้นดินเผาประเภท ไหหินแกร่ง สมัยโบราณเรียกบริเวณนี้ว่า "บ้านเตาไห"

มีอายุประมาณ 500 ปีล่วงมาแล้วตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งเสด็จขึ้นมหาราชสมบัติ ณ เมืองพิชญ์โลก ในระหว่างปี พ.ศ.2006-2031 ชื่อประตูจีนนั้นสันนิษฐานว่า เป็นประตูเมืองที่มีชุมชนชาวจีน ตั้งหลักแหล่งอยู่เพื่อการทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ดังนั้น ในสมัยอยุธยาตอนต้น จึงน่าจะมีชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณบ้านเตาไห หรือบ้านคาปะขาวหายแล้ว ชาวจีนในจังหวัดพิชญ์โลก มีอยู่ 5 เชื้อชาติ ดังนี้ คือ 1. ชาวจีนฮกเกี้ยน ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตลาดเมืองพิชญ์โลก 2. ชาวจีนไหหลำ ตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดท่ามะปราง และวัดจันทร์ตะวันออก 3. ชาวจีนกวางตุ้ง ตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดท่ามะปราง และวัดจันทร์ตะวันออก 4. ชาวจีนแคะ ตั้งถิ่นฐานบริเวณโรงเรียนเซนต์นิโกลาส อีกกลุ่มอยู่บริเวณสะพาน 1-2 นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก 5. ชาวจีนแต้จิ๋ว ตั้งถิ่นฐานที่ตลาดกิดิกร ย่านการค้าริมแม่น้ำ ที่ถนนพุทธบูชา ถนนจักรี และย่านการค้าถนนบรมไตรโลกนาถบริเวณรอบ ๆ หอนาฬิกา การตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองพิชญ์โลก

การตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองพิชญ์โลกสมัยก่อนนั้น มีผู้คนมาจากหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแห่งนี้ ได้แก่ 1. ชาวจีน เข้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย 2. ชาวอินเดีย เข้ามาก่อนการสร้างเมืองพิชญ์โลก 3. ชาวลาว เข้ามาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ซึ่งชาวลาวก็แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกันคือ ชาวลาวเชียงแสน ชาวลาวล้านนาลำปาง ชาวลาวล้านช้าง และชาวอาวโง่ง 4. ชาวเวียดนาม ส่วนหนึ่งเป็นเชลยศึกที่กองทัพไทยกวาดต้อนมาจากการทำสงครามกับเวียดนาม 4 ครั้ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (พ.ศ.2369-2388) อีกส่วนหนึ่งเป็นเชลยศึกที่กองทัพไทยกวาดต้อนมาราวกรณีพิพาทอินโดจีน พ.ศ.2484 และอีกส่วนเป็นผู้ที่อพยพหนีภัยสงครามกลางเมืองระหว่างเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ 5. ชาวเขา ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีมาแต่เมื่อใด ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานแถบอำเภอนครไทยและอำเภอชาติตระการ มี 3 เผ่าคือ เผ่าม้ง เผ่าเข่า และเผ่าลีซอ

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเชียงแสน

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเชียงแสนที่เมืองพิชญ์โลกนั้น ตามประวัติศาสตร์ลาวกล่าวว่า เจ้าหน่วนหรือเจ้าหนานาม กษัตริย์แห่งนครชัยบุรี (เชียงแสน) ได้อพยพผู้คนมาที่ตำบลโนนจันทน์ (นครไทย) ในแคว้นสุโขทัยราวปี พ.ศ.1731 ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ 7 แห่งกรุงกัมพูชา

เจ้ามหายานหรือเจ้ามหายานนครราชสมบัติอยู่ที่เมืองนครไทยจนสิ้นรัชสมัย พ่อขุนบางกลาวหา
พระราชโอรสได้ครองราชสมบัติสืบต่อมา

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่ง

การตั้งถิ่นฐานของลาวโซ่งในประเทศไทย น่าจะเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2321 สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช ที่ได้ยกทัพไปตีอาณาจักรลาวได้ 3 อาณาจักร คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์
ราชอาณาจักรลาวจึงตกเป็นประเทศราชของไทยในครั้งนั้น แม่ทัพไทยได้จับเจ้านันทเสน
พระบรมวงศานุวงศ์ขุนนาง ข้าราชการและประชาชน หลายหมื่นคนเข้ามาไทย สมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้ชาวลาวโซ่ง หรือลาวซ่ง อพยพไปตั้งถิ่นฐานบริเวณชายทะเลใน
เขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานของลาวโซ่งในจังหวัดพิษณุโลก
น่าจะอพยพมาในช่วงปี พ.ศ.2372-2469 เมื่อมีการสร้างรถไฟสายเหนือถึงจังหวัดพิษณุโลกในปี
พ.ศ.2450 ซึ่งการอพยพของชาวลาวโซ่งมาจังหวัดพิษณุโลกนั้นมีสาเหตุสำคัญ 3 ประการ คือ
ประการแรกเพื่อแสวงหาทำเล ตั้งถิ่นฐานที่มีความอุดมสมบูรณ์ คล้ายกับถิ่นฐานเดิมที่เมืองแกลง
เมืองมอญและเมืองทันต์ (ประเทศลาว) ประการที่สอง เพื่อหาทางหนีกลับคืนไปประเทศสังคมนิยม
เวียดนาม หรือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตามคำประกาศเชิญชวนของ
ฝรั่งเศส และประการที่สาม เพื่อหลบหนีคดีอาญา หรือหนีการเกณฑ์ทหาร

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวล้านช้าง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า มีชาวลาวจากอาณาจักรล้านช้าง หรืออาณาจักรศรี
สัตนาคนหุต (หลวงพระบาง) ภายใต้การนำของเจ้าวังนุรี และนายบ้านขวนครเวียงจันทน์ 3 คน
ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองพิษณุโลก ที่บ้านค่าน เมืองนครไทย เขาสมอแกลง (วังทอง) บ้านปาก
พาน (วัดโบสถ์) ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.1971-1981 ต่อมาได้มีการอพยพของชาวลาวเวียงจันทน์เข้า
มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพิษณุโลก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ประมาณ พ.ศ.2440 โดยมาตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดศาล เมื่อชาวจีนอพยพไปอยู่ที่อื่น ชาวลาว
เวียงจันทน์ที่บ้านบางสะแกอาจจะมิชาวลาวเวียงจันทน์จากบ้านหลายชุมพล และบ้านแสงดาวด้วย
ได้จับจองที่ดินที่เคยเป็นของชาวจีนมาก่อนเป็นที่ตั้งบ้านเรือนทำไร่ ทำนาถัน ต่อจากนั้นได้มีชาว
ลาวจากอีสานมาตั้งถิ่นฐานอยู่ต่อเนื่องมาในเขตอำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอเนิน
มะปราง และอำเภอบางระกำ จนถึงปัจจุบัน ทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองใหญ่มีความเจริญและมี
ความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวล้านนาลำปาง

เมื่อปี พ.ศ.2175 สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองพิษณุโลก ยกกองทัพเมืองพิษณุโลกไปตีนครลำปางได้รับชัยชนะ จึงกวาด
ต้อนชาวล้านนาเมืองลำปางกลับมาเมืองพิษณุโลกพร้อมกองทัพด้วย แต่เจ้าเมืองพิษณุโลกจะให้ชาว
ลาวล้านนาลำปางเหล่านี้ ตั้งถิ่นฐานที่เมืองพิษณุโลกที่หนึ่งทีใด หรือให้อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น

นั้นไม่ปรากฏหลักฐาน มีหลักฐานเพียงว่า ในปี พ.ศ.2175 เจ้าเมืองพิษณุโลก ได้กวาดค้อนชาวล้านนาล่าปางมาไว้ที่เมืองพิษณุโลกเท่านั้น

การตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนาม

การตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในประเทศไทยนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเชลยศึกที่แม่ทัพไทยกวาดค้อนจากการทำสงครามกับเวียดนาม ทั้ง 4 ครั้ง อีกส่วนหนึ่งเป็นเชลยศึกชาวเวียดนามที่กองทัพไทยกวาดค้อนมาคราวสงครามอินโดจีน ในปี พ.ศ.2485 และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวเวียดนามที่อพยพหนีสงครามกลางเมืองระหว่างเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ และหนีการปกครองของพวกคอมมิวนิสต์เวียดนามในปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามในจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนน้อย โดยชาวเวียดนามได้มาตั้งร้านค้าที่สี่แยกบ้านแขก และตั้งโรงงานทำอาหารพื้นฐาน ที่ไถลัวคใหม่พันปี ซึ่งเป็นสินค้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของคนทั่วไป

การตั้งถิ่นฐานของชาวอเมริกัน

การตั้งถิ่นฐานของชาวอเมริกันที่เมืองพิษณุโลกในระยะแรกมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ แม้จะมีกำลังคนน้อย แต่ประชากรชาวอเมริกันมีคุณภาพสูงจึงมีส่วนช่วยในการเป็นผู้ริเริ่มการสร้างโรงพยาบาล โรงเรียนขึ้น ชาวอเมริกันได้เดินทางมาที่เมืองพิษณุโลกอีกในคราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ.2484-2488 และในสงครามเวียดนามระหว่างปี พ.ศ.2509-2517 มีทหารอเมริกันมาเป็นที่ปรึกษาทางทหารที่จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานของชาวอเมริกันที่จังหวัดพิษณุโลกมีน้อยมาก ส่วนหนึ่งเป็นอาจารย์ของมหาวิทยาลัยนเรศวรและผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนา ไม่มีการตั้งชุมชนเฉพาะแต่อยู่ปะปนกับประชาชนชาวจังหวัดพิษณุโลก

การตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดีย

การตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียสันนิษฐานว่าคงจะเดินทางมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพิษณุโลกก่อนการก่อสร้างเมืองพิษณุโลก โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มชน คือ ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ และชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยกลุ่มที่นับถือศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู นั้น มีหลักฐานว่า นายกังกาสิงห์ ได้พาครอบครัวมาจากรัฐปัญจาบ มาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดพิษณุโลกประมาณ พ.ศ.2484-2485 ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 สักเล็กน้อย ก็มีครอบครัวอื่นเพิ่มขึ้นอีก 2 ครอบครัว ปัจจุบันยังคงมีชาวอินเดียกลุ่มนี้อยู่ประมาณ 3-5 ครอบครัว มีประชากรประมาณ 30-50 คน เท่านั้น มีบทบาทในการค้าผ้า เครื่องตกแต่งบ้านเรือน และเครื่องไฟฟ้า ส่วนชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดพิษณุโลกประมาณปี พ.ศ.2460 โดยมีทั้งชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ และนิกายซุนนี โดยมีจุดประสงค์เพื่อที่จะแสวงหาปัจจัยทางเศรษฐกิจและโอกาสในการดำรงชีวิตที่ดีกว่า ปัจจุบันชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามมีนิกายเดียว คือนิกายซุนนี ซึ่งมีความสนใจกับกิจการทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป ประกอบอาชีพค้าขายเนื้อโค ขาชนมสด เลี้ยงโค และรับราชการ

การตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และชาติพันธุ์

จังหวัดพิษณุโลกมีความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ จึงทำให้มีความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้คือ

1. กลุ่มที่ราบลุ่มแม่น้ำ ได้แก่ กลุ่มที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และกลุ่มที่ราบลุ่มแม่น้ำยม
2. กลุ่มที่สูงและที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา

การตั้งถิ่นฐานในสมัยกรุงธนบุรี

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนชาวเมืองพิษณุโลก ในสมัยกรุงธนบุรีในพุทธศตวรรษที่ 24 หรือระหว่างปี พ.ศ.2310 – 2325 เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้สถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแทนกรุงศรีอยุธยา เมืองพิษณุโลกในสมัยกรุงธนบุรี มีฐานะเป็นเมืองเอกผู้ เจ้าเมืองมียศเป็นเจ้าพระยา คือเจ้าพระยาสุรสีห์พิษณุวาธราช (บุญมา) และมีเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) เป็นที่ปรึกษา ในปี พ.ศ.2318 อะแซห่วนก็แม่ทัพพม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลกแตกและเผาเมืองพิษณุโลกทั้งทั้งเมือง ยกเว้นวัด พระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น สงครามครั้งนี้ทำให้ประชาชนชาวเมืองพิษณุโลกถูกกวาดต้อนไปเมืองพม่า และบางส่วนได้อพยพหลบภัยสงครามไปตั้งหลักแหล่งที่กรุงธนบุรีหรือที่อื่น หลังจากสงครามสงบแล้วก็ได้มีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนที่เมืองพิษณุโลกขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

การตั้งถิ่นฐานในสมัยอยุธยา

เมืองพิษณุโลกมีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนต่อเนื่องกันมาตลอดสมัยอยุธยา เช่นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (ขุนพิเรนทรเทพ) และในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ขณะทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชและพระมหากษัตริย์เป็นต้น โดยได้มีการอพยพทหาร ขุนนาง ข้าราชการ และประชาชนจากอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอยุธยามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพิษณุโลก เมืองพิษณุโลกจึงมีฐานะเป็นทั้งราชธานี เมืองพระมหาอุปราช เมืองประเทศราช เมืองเอก และเมืองขนาดใหญ่ โดยมีอำนาจปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ รวมทั้งเมืองนครไทยที่มีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยแล้วด้วย

การตั้งถิ่นฐานในสมัยทวารวดี

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 16 หรือประมาณ ปี พ.ศ.1200 -1600 ได้มีการตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครไทยเก่า เขาสมอแครง วัดโพธิญาณ และเมืองขมราช เพราะได้พบใบเสมาหินทรายแกะสลักที่วัดหน้าพระธาตุ อำเภอเมืองนครไทย ได้พบพระพุทธรูปศิลาศิลปะสมัยทวารวดีค่อนข้าง ๒ ที่บนเขาสมอแครง อ.วังทอง ๒ องค์ จากการศึกษาภาพผ่านทางอากาศพบว่าวัดโพธิญาณ และเมืองขมราชมีลักษณะเป็นเมืองที่มีรูปร่างกลมเหมือนเมืองโบราณสมัยทวารวดีมาก ขุมชนในสมัยนี้เป็นขุมชนเมืองเล็กถึงขุมชนขนาดกลาง และมีประชากรมากพอสมควร

การตั้งถิ่นฐานในสมัยลพบุรี

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18 หรือ ประมาณปี พ.ศ.1100-1800 ก่อนการตั้งอาณาจักรสุโขทัย ได้มีการตั้งถิ่นฐานในเขตวัดจุฬามณี และเมืองนครไทยเก่า เพราะได้พบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยลพบุรี คือ เทวสถานพระปรางค์วัดจุฬามณีซึ่งเป็นศิลปะสมัยขอม และได้พบพระพุทธรูปศิลาสมัยลพบุรีที่วัดกลางศรี พุทธาราม หรือวัดกลาง อำเภอนครไทย 2 องค์ ชุมชนสมัยนี้เป็นการตั้งชุมชนเมืองที่มีขนาดใหญ่หรืออาจจะเป็นอาณาจักรก็ได้ และน่าจะมีประชากรมาก

การตั้งถิ่นฐานในสมัยสุโขทัย

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนชาวเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ในสมัยกรุงสุโขทัยมีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนจากอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต หรืออาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรศรีอยุธยา โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาธิโธ) เป็นต้นมา และมีการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องกันมาจนถึงรัชสมัยเจ้าสามพระยา กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้รวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรศรีอยุธยา หลังจากพระมหาธรรมราชาที่ 4 (พระยาบาลเมือง) เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.1981

การตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

การตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองพิษณุโลกตามลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

1. กลุ่มวัฒนธรรมสยาม กลุ่มนี้เป็นกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำใช้ภาษาไทยกลาง แบ่งได้เป็น 3 สำเนียง คือ ภาษาสำเนียงสุโขทัย ภาษาสำเนียงอยุธยา ภาษาสำเนียงโคราช
2. กลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มวัฒนธรรมหลวงพระบาง กลุ่มวัฒนธรรมเวียงจันทน์ กลุ่มวัฒนธรรมอีสาน

การตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศและแหล่งทรัพยากร (เขตตอนกลางของหวัด)

อำเภอที่อยู่ในเขตตอนกลางของจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวัดโบสถ์

อำเภอพรหมพิราม อำเภอวังทอง และอำเภอนิคมมะปราง อำเภอในเขตนี้ส่วนใหญ่มีแม่น้ำไหลผ่าน และมีที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำหรือใกล้ริมฝั่งแม่น้ำ ยกเว้นอำเภอนิคมมะปรางเท่านั้น ประชาชนในเขตอำเภอนิคมมะปราง ส่วนใหญ่เป็นชาวลาวอีสานที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2518 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ อำเภอเมืองตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน อำเภอวัดโบสถ์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย อำเภอพรหมพิรามตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำวังทอง ทำให้มีประชาชนมาตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่น จะมีชาวลาวจากนครเวียงจันทน์ ชาวลาวจากแขวงไซบุรี ชาวลาวจากอีสาน มาตั้งถิ่นฐานปะปนอยู่กับชาวไทยบ้างเพราะมีวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันมาก และมีอาชีพที่คล้ายกัน คือเกษตรกรรม ส่วนในเขตอำเภอวังทอง ที่ตำบลวังพิถด บ้านคงข่อย มีชาวลาวโซ่ง หรือลาวซ่งตั้งถิ่นฐานอยู่มาก

การตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศและแหล่งทรัพยากร (เขตคอนบนของจังหวัด)

เขตคอนบนของพิษณุโลกนี้ อยู่ในเขตอำเภอชาติตระการและอำเภอนครไทย ประชาชนที่มาตั้งถิ่นฐานในเขตนี้ส่วนใหญ่จะเป็นประชาชนดั้งเดิม ซึ่งมีทั้งชาวไทย ชาวลาวจากนครหลวงพระบาง ชาวลาวนครเวียงจันทน์ ชาวลาวจากแขวงไซบุรี และชาวลาวอีสาน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่ เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า ซึ่งโดยมากทำเพื่อการยังชีพ ส่วนที่เหลือจึงจะเหลือไปขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเขตชนบทประชาชนน้อย และไม่หนาแน่นมีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ แม้ปัจจุบันจะมีถนน ไฟฟ้า ประปา และโทรศัพท์ใช้บ้างแล้วก็ตาม แต่สภาพของประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ก็ยังคงมีความทุกข์ยากลำบาก อดอยาก และยากจนอยู่มาก

การตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศและแหล่งทรัพยากร (เขตคอนล่างของจังหวัด)

พื้นที่ส่วนนี้มีแม่น้ำไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำวังทอง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน มีอำเภอที่ตั้งอยู่

ริมแม่น้ำ 2 อำเภอ คืออำเภอบางระกำตั้งอยู่ริมแม่น้ำยมส่วนอำเภอบางกระทุ่ม ทางตะวันตกในพื้นที่ของเขตตำบลวัดคาบ และตำบลเนินกุ่มมีแม่น้ำวังทองไหลผ่าน ส่วนทางตะวันตกที่ตั้งของอำเภอบางกระทุ่มอยู่ริมทางรถไฟ ห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ 5-6 กิโลเมตร มีประชาชนดั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำวังทอง แม่น้ำยมและแม่น้ำน่านไม่มากนัก ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทย มีชาวลาวอีสานได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่กันเป็นหมู่บ้านเฉพาะพวกของคน เช่น ชาวลาวโซ่ง ซึ่งได้อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี และสุพรรณบุรี ส่วนชาวลาวอีสานอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลนิคมพัฒนาสร้างตนเองบางระกำ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

การตั้งถิ่นฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เมื่อประมาณ 4,000-2,000 ปีมาแล้ว ได้มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในแถบลุ่มแม่น้ำแควน้อย แม่น้ำวังทอง แม่น้ำน่าน และแถบภูเขาสูงในเขตอำเภอนครไทย และอำเภอชาติตระการ ได้พบหลักฐานรอยขูดขีด และสลักหินบนผนังหินที่ฉ่ำกา เขาช้างล้วง อำเภอนครไทย ที่ผาซิดเขาภูซัด อำเภอนครไทย ที่ผากระดานเลข เขาอ่างน้ำ อำเภอชาติตระการ และได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ยุคหิน และยุคโลหะเป็นจำนวนมาก

การตั้งถิ่นฐานสมัยประวัติศาสตร์

การตั้งถิ่นฐานสมัยประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น 5 ยุคสมัยดังนี้

1. การตั้งถิ่นฐานสมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 ได้มีการตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครไทยเก่า เขาสมอแครงวัดโพธิ์ฐาน และเมืองขมราช
2. การตั้งถิ่นฐานสมัยลพบุรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18 ก่อนการตั้งอาณาจักรสุโขทัย ได้มีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณวัดจุฬามณี และที่เมืองนครไทยเก่า

3. การตั้งถิ่นฐานสมัยสุโขทัย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็นระยะเริ่มต้นสร้างเมืองสองแคว หรือเมืองพิษณุโลก สันนิษฐานว่าอยู่ในการปกครองของเชื้อพระวงศ์กษัตริย์แห่งราชวงศ์ศรีนาวนำถม

4. การตั้งถิ่นฐานสมัยอยุธยา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24

5. การตั้งถิ่นฐานสมัยกรุงธนบุรี ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ช่วงปี พ.ศ.2310-2325
หลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง เมื่อปี พ.ศ.2310

การแบ่งหน้าที่ราชการในมณฑลพิษณุโลก

จารึกเรื่องการแบ่งหน้าที่ราชการในมณฑลพิษณุโลก เป็นประเภทใบบอก วัสดุทำด้วยสมุดไทย ตัวอักษรไทย สมัย ร.ศ.113 เนื้อหา คือ พระยาศรีสุริยวงษ์วรานุวัติฯ ข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลพิษณุโลก มีใบบอกเรื่องการแบ่งงานปฏิบัติหน้าที่ราชการของข้าหลวงมิให้ก้าวก่ายกัน เพื่อจะได้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง

สภาพของเอกสารสมบูรณ์ เป็นเอกสารจากไมโครฟิล์ม กร. 5 ม.51 (1 – 10)/55 เก็บรักษาที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติเชียงใหม่

จารึกวัดจุฬามณี

เป็นศิลาจารึกที่ทำด้วยแผ่นหิน ลักษณะตัวอักษรไทย สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2224 สมัยอยุธยาตอนปลาย จารึกโดยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีเนื้อหาคือ

พุทธศักราช 2007 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชที่วัดจุฬามณี เจ้าเมืองล้านช้าง เจ้าเมืองเชียงใหม่ และเจ้าเมืองหงสาวดี ได้ส่งเครื่องอัฐบริขารมาร่วมงานด้วย

พุทธศักราช 2008 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชที่วัดจุฬามณีเป็นเวลา 8 เดือน 15 วัน มีผู้บวชโดยเสด็จถึง 2,348 องค์

พุทธศักราช 2222 กล่าวถึง “ให้มหาดเล็กรับหมายรับผ้าพระราชทานให้พระครูธรรมไตรโลกนาถราชมนิสิลวิสุทธาจารย์ อธิการ ณ อารามวัดจุฬามณี ทาบรอยพระพุทธบาท และประดิษฐานไว้ที่วัดจุฬามณี...แลแผ่นศิลาแผ่นหนึ่ง ให้ลงจารึกพระราชพงศาวดาร และพระราชดำรา คำประกาศ เกี่ยวกับการตั้งวัด การบรรจุพระเกศา

พุทธศักราช 2224 เวลา 10.50 น. อุดร สาหัทฤกษ์ ได้รับพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ในมณฑป...ฯลฯ

จากการศึกษาศิลาจารึกวัดจุฬามณี มีข้อความบางส่วนลบเลือนทำให้ข้อมูลสูญหายไปบ้าง แต่มีผู้กล่าวขึ้นขึ้นเกี่ยวกับศิลาจารึกหลักนี้ว่า เป็นหลักฐานยืนยันพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เพราะจารึกหลังจากทำการรวบรวมพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ 1 ปี ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดจุฬามณี ค.ท่าทอง อ.เมือง จ.พิษณุโลก

จารึกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

เป็นจารึกประเภท ศิลาจารึก ขนาด 50 x 120 เซนติเมตร ทำด้วยศิลา มีเนื้อความคือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธา มีพระประสงค์สร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ที่มีพุทธลักษณะคล้ายกับพระพุทธรชินราช เพื่อนำมาประดิษฐานที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามฯ จึงเสด็จยังเมืองพิษณุโลกในวันที่ 17 ตุลาคม ร.ศ. 120 และทรงทอดองค์พระพุทธรชินราช แล้วโปรดเกล้าให้ช่างทองเทพทององค์ต่อไป เมื่อเสด็จกลับจากเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ นมัสการพระพุทธรชินราชและทอดพระเนตรพระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดาแล้ว ได้ทรงปลูกคันศรโพธิ์ไว้บริเวณที่หล่อพระพุทธรูป ในวันที่ 27 ตุลาคม ร.ศ. 120 สภาพของจารึกสมบูรณ์ เก็บรักษาที่ด้านข้างวิหารพระชินสีห์ ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ตำราชาวดพรหมพิราม

ตำราชาวดพรหมพิราม จัดเป็นประเภทสมุดไทย อายุประมาณ 80 ปี วัสดุที่ทำทำด้วยสมุดข่อย (หีบแบบหีบสา) ขนาด 1 x 6 นิ้ว จำนวน 77 หน้า เขียนด้วยตัวอักษรไทย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่สำนัก
นครกันท์

เป็นจารึกประเภทใบลาน ทำด้วยใบลาน ขนาด 2 ½ x 14 ½ นิ้ว จำนวน 50 หน้า ลาน 5 บรรทัด เขียนด้วยตัวอักษรขอม เนื้อหา คือ นครกันท์เป็นกันท์ชัยมงคล กันท์สุดท้ายของมหาเวสสันดรชาดก พรรณนาถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี ลาจากเทศพรตถวายคืนสู่พระนคร เพื่อปกครองเมืองสีหิ สภาพของเอกสารสมบูรณ์ เก็บรักษาไว้ที่สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

บุคคลสำคัญ จ.ส.อ.ดร.ทวี บูรณเขตต์

จ.ส.อ.ดร.ทวี บูรณเขตต์ เป็นชาวจังหวัดพิษณุโลก เป็นบุตรชายคนที่ 2 ใน 12 คนของนายทิว บูรณเขตต์ จ.ส.อ.ดร.ทวี บูรณเขตต์ ได้รับยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. 2526 และปี พ.ศ. 2527 ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีศาสตรบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขาศิลปศึกษา ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปะ และได้รับเครื่องหมายประกาศเกียรติคุณสาขาค่าง ๆ มากกว่า 10 เหรียญ ผลงานสำคัญคือ

1. รูปปั้นและหล่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประทับยืนอยู่ที่ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และที่โรงพยาบาลสมเด็จพระนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก
2. หลัทธิลาจารึกและพระปรมาภิไธย ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

3. รูปเหมือนของพระพุทธชินราช ภาปร. สร้างขึ้นเพื่อหาทุนจัดตั้งมูลนิธิ “เย็นศิระภิบาล”

4. ก่อตั้งโรงงานหล่อพระบูรณไทยที่บ้านเลขที่ 26/43 ถ.วิสุทธิกษัตริย์ อ.เมือง จ.พิษณุโลก

5. เป็นผู้รวบรวม โบราณวัตถุจำนวนมาก และได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านจำสับเอก คร.ทวิ บูรณเขตต์ ตั้งแต่ พ.ศ.2526-ปัจจุบัน

บุคคลสำคัญ เจ้าพระยาจักรี

เจ้าพระยาจักรี เดิมชื่อ นายทองด้วง เป็นชาวพระนครศรีอยุธยา ได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้เป็นเจ้าพระยาจักรี ใน พ.ศ.2314 ต่อมาเมื่อขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช อภิเษกสมรสกับนางสาวนาค ณ บางช้าง เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองทั้งทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ทรงทำศึกสงคราม ขยายอาณาเขตจนบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นสืบมาจนทุกวันนี้

บุคคลสำคัญ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช

เจ้าพระยาสุริยพงษ์ผริตเดช เป็นเชื้อสายและตำแหน่งของเจ้าเมืองพิษณุโลก มีผู้ดำรงตำแหน่งนี้หลายคน แต่คนที่มิชื่อเสียงเกียรติยศเกรียงไกรที่สุดได้แก่ เจ้าพระยาสุริยพงษ์ผริตเดช ซึ่งต่อมาได้อุปราชภิเศกเป็น สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรหรือวังหน้าในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่ง เจ้าพระยาสุริยพงษ์ ผู้สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลกนั้น ชื่อเสียงความเข็มหนาแห่งกาเป็นที่ยกกันในบรรดาแม่ทัพชาวพม่า ชาวพม่าเรียกพระองค์ท่านว่า “พญาเสือ” เจ้าพระยาสุริยพงษ์เป็นขุนศึกสองแผ่นดิน ทรงเป็นขุนศึกคู่ราชบัลลังก์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเป็นขุนศึกผู้ยิ่งใหญ่ร่วมพระทัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถ้านับการออกศึกตลอดสองรัชกาลของพระองค์แล้วจะพบว่าทรงกรำศึกมากกว่าขุนศึกหรือพระมหากษัตริย์ทั้งหลายของชาติไทย พระกรณียกิจของพระองค์จึงมีพระคุณต่อชาติไทยเป็นอนันต์ สมดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระเชษฐาธิราชที่ทรงยกย่องพระองค์ว่า “ไฉ่พระอนุชาพ่อผู้กู้ภัยทั้งเมืองทั้ง”

บุคคลสำคัญ นางสาวเกศริน นรัตถรักษา

นางสาวเกศริน นรัตถรักษา เป็นธิดาของหลวงนรัตถรักษา และนางอุดมศรี นรัตถรักษา จบการศึกษาสูงสุดที่โรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2485 ได้บรรจุเข้าทำงานที่วิทยาลัยครูพิษณุโลก ในระยะนั้นรวมอยู่กับโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี ต่อมาลาออกและได้ย้ายไปอยู่กับบิดาที่อุบลราชธานี 2 ปี เมื่อย้ายกลับมาพิษณุโลกได้บรรจุเข้ารับราชการที่โรงเรียนการช่างสตรี (วิทยาลัยอาชีวศึกษาพิษณุโลก) รับราชการเป็นเวลา 28 ปี นางสาวเกศริน นรัตถรักษา เป็นผู้มีความตั้งใจใฝ่หมั่นหาความรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ เป็นผู้เสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ ให้สังคมของจังหวัดพิษณุโลก เป็นเวลาช้านานจนได้รับ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าคุณาภรณ์ (จก.) จากผู้กระทำประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชน

บุคคลสำคัญ นายประภาส สิงห์ลักษณ์

นายประภาส สิงห์ลักษณ์ เป็นชาวอำเภอบางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก ปัจจุบันอายุ 57 ปี (พ.ศ. 2545) เป็นบุตรของกำนันหิรี เรือนจบชั้น ม.3 ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นกำนันในสมัยต่อมา นายประภาสจึงทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ “กำนัน” ของตำบลบางกระทุ่ม จนมีผลงานโดดเด่นในด้านการบริหาร และการพัฒนาชุมชน ผลงานที่โดดเด่น ได้แก่ ด้านการบริหารงานของชุมชนที่รับผิดชอบได้ผลดีเยี่ยม จึงได้รับรางวัลกำนันดีเด่นของอำเภอบางกระทุ่มถึง 2 สมัยติดต่อกัน ด้านการส่งเสริมอาชีพการปลูกกล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิช่อง ซึ่งบิดาได้นำพันธุ์มาจาก จ.ฉะเชิงเทรา ทดลองปลูกและได้ผลดีเยี่ยมในพื้นที่เกาะกู อ.บางกระทุ่ม แจกจ่ายพันธุ์ให้ชาวบ้านปลูกกันจนทั่วและนำมาทำอาหารพื้นเมือง “กล้วยตากเกาะกู” และ “กล้วยตากบางกระทุ่ม” ได้รับความนิยมจากบุคคลทั่วไป และผลงานอื่น ๆ อีกมากมาย

บุคคลสำคัญ นายแพทย์เบนทูล บุญอิด

นายแพทย์เบนทูล บุญอิด เกิดในครอบครัวมิชชันนารีที่จังหวัดพิษณุโลก ขณะที่บิดามารดาติดตามนายแพทย์วอลเตอร์ บี ทอย มาทำการรักษาชาวบ้านในช่วงปี พ.ศ.2440-2444 นอกจากจะช่วยในการรักษาพยาบาลแล้ว บิดามารดาของนายแพทย์เบนทูลยังเป็นผู้ริเริ่มในการสร้างโรงเรียน ซึ่งปัจจุบันก็คือโรงเรียนผดุงราษฎร์ นายแพทย์เบนทูล เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ให้เมืองพิษณุโลกมีความทันสมัยในด้านการแพทย์และพยาบาล โดยเฉพาะการต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ในการก่อสร้างโรงพยาบาลพุทธชินราชพิษณุโลกและการบริหารโรงพยาบาลในระยะเริ่มแรกที่ขาดแคลนบุคลากรและอุปกรณ์ทางการแพทย์ นอกจากนั้นยังผลักดันให้มีการตั้งโรงเรียนผดุงครรภ์และอนามัยขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก จนในปัจจุบันจังหวัดพิษณุโลก เป็นศูนย์กลางของการศึกษาและตรวจรักษาทางด้านการแพทย์และอนามัยที่ทันสมัยที่สุดในภาคเหนือตอนล่าง ตลอดชีวิตของท่านได้อุทิศต่อการพัฒนาการแพทย์แผนใหม่ในจังหวัดพิษณุโลก เกียรติคุณแห่งความวิริยะอุตสาหะของนายแพทย์เบนทูลในการพัฒนางานการแพทย์แผนใหม่ ทำให้มหาวิทยาลัยแพทย์ศาสตร์อนุมัติให้ได้รับปริญญาคุณภักดิ์กิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยแพทย์ศาสตร์ (มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) ในปี พ.ศ.2510

บุคคลสำคัญ นายวิบูลย์ อินทร์คล้าย

นายวิบูลย์ อินทร์คล้าย เกิดในครอบครัวชาวเกษตรกรในจังหวัดพิจิตร ปัจจุบันอยู่ที่หมู่ 3 บ้านท่างาม อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก นายวิบูลย์ มีผลงานด้านการทำไร่นาสวนผสมที่ให้ผลผลิตสูงสุด โดยใช้หลักการปรับปรุงวัฒนธรรมด้านการทำเกษตรกรรมแบบพื้นบ้าน โดยการผสมผสานการเกษตรแบบดั้งเดิมกับหลักวิชาการสมัยใหม่ เพื่อให้การจัดระบบการทำงานด้านเกษตรกรรมมีแบบแผนโดยเฉพาะการคิดทำไร่นาสวนผสม โดยมิได้ทอดทิ้งวิธีการทำการ

เกษตรกรรมอันเป็นวิถีแบบชาวบ้าน นายวิบูลย์ ได้ใช้ความรู้ด้านการเกษตรแบบชาวบ้าน โดยอาศัยความเข้าใจต่อระบบนิเวศวิทยาด้วยการสังเกตวิถีชีวิตตามธรรมชาติและนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพไร่นาสวนผสมตามหลักวิชาการสมัยใหม่ นายวิบูลย์ได้อุทิศตนให้ความร่วมมือกับรัฐบาลและเอกชนในการเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรผสมผสานแก่เกษตรกรภายในจังหวัด และผู้สนใจทั่วประเทศ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นวิทยากรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการบรรยายทางการเกษตรแบบผสมผสานแก่บุคคลอาชีพต่าง ๆ ทั่วประเทศ นายวิบูลย์ได้อุทิศไร่นาสวนผสมของตนเป็นแหล่งวิทยาการสำหรับนักเรียน นักศึกษา เกษตรกร และผู้สนใจเข้าไปศึกษาปฏิบัติงาน โดยมีได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ซ้ำยังสละแรงกายเป็นวิทยากรโดยตลอดด้วยความเต็มใจแก่เยาวชนชาวเมืองพิษณุโลกนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา

บุคคลสำคัญ นายสุวิทย์ ยิ่งยศเรืองรอง

นายสุวิทย์ ยิ่งยศเรืองรอง เรียนจบชั้น ป.4 จากโรงเรียนสินหมื่น จ.พิษณุโลก เนื่องจากครอบครัวมีฐานะยากจน เมื่อเรียนจบจึงออกไปทำงานรับจ้างเกี่ยวกับซ่อมรถยนต์ประเภทต่าง ๆ ตามอู่ซ่อมรถ หลังจากนั้นได้มาเปิดร้านรับจ้างซ่อมรถเป็นกิจการขนาดเล็กภายในครอบครัว ผลงานของนายสุวิทย์ คือการนำรถเก่ามาดัดแปลงเป็นรถบรรทุกขนาดเล็กขาย เมื่อมีทุนจึงได้ขยายกิจการดัดแปลง รูปแบบรถยนต์แบบต่าง ๆ ลักษณะของรถที่ผลิตจะเป็นรถยนต์กึ่งบรรทุกขนาดเล็ก กลาง กระบะเหล็กถึงโคมกกลม กระบะค้ำท้าย กระบะยกด้วยระบบไฮโดรลิกใช้เครื่องยนต์ดีเซล 1 สูบ 11.5 แรงม้า หรือเครื่องยนต์ดีเซล 4 สูบ ของรถยนต์ ยางทั้ง 4 ล้อ ขนาด 14 นิ้ว มีระบบเบรก 4 ล้อ เมื่อกิจการก้าวหน้าจึงซื้อที่ดินตั้งโรงงานผลิตรถยนต์และตั้งบริษัท ชื่อ ห้างหุ้นส่วนจำกัดยนต์มิตรภาพพิษณุโลกอุตสาหกรรม ผลิตและจำหน่ายรถเกษตร รถคัมเปอร์ อยู่ที่ 16/134-5 ถ.มิตรภาพ อ.เมือง จ.พิษณุโลก ปัจจุบันมีคนงานประจำอยู่ที่โรงงาน 30 คนเศษ รูปแบบรถยนต์ที่ผลิตขาย ได้แก่ รถผสมปูน รถคัมเปอร์ รถขนขยะ รถเกษตร

บุคคลสำคัญ พระเทพรัตนกวี (บำรุง ฐานุตโตโร)

พระเทพรัตนกวี (บำรุง ฐานุตโตโร) เจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.พิษณุโลก และรองเจ้าคณะภาค 5 จ.พิษณุโลก นามเดิมว่า นายบำรุง มากก้อน เกิดที่ตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จบชั้น ป.4 จากโรงเรียนวัดกระบังมังกดาราม อ.พรหมพิราม บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดกระบังมังกดาราม ต่อจากนั้น ได้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจนสำเร็จชั้น ม.8 จากโรงเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค จากสำนักเรียนวัดทองนพคุณ อ.คลองสาน กรุงเทพฯ พ.ศ.2537 ได้รับพระราชทานปริญญาครุศาสตรบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สายเทคนิคการศึกษา สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จากสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จ.พิษณุโลก

พระเทพรัตนกวี เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม เป็นพระนักพัฒนา และเป็นผู้มีศีลจริยานุวัตรอันงดงาม จึงได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในทางบริหารสงฆ์

บุคคลสำคัญ พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาโลไทย)

พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าเลอไทย และเป็นพระนัดดาของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งราชวงศ์พระร่วงเฉลิมพระนามว่า ศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ สมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 พระเจ้าอู่ทอง ได้ส่งกองทัพจากศรีอยุธยามาโจมตี และยึดเมืองพิษณุโลกไว้ได้ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยเกิดความไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัย เพราะเมืองพิษณุโลกอยู่ใกล้กับสุโขทัยมา ดังนั้น พระมหาธรรมราชาที่ 1 จึงทรงส่งคณะราชทูต ไปขอเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 และได้ขอเมืองพิษณุโลกคืนจากสมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 ซึ่งก็ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ หลังจากนั้นพระมหาธรรมราชาที่ 1 ก็ทรงเสด็จไปประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกเป็นเวลา 7 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ.1905-1912 เพื่อป้องกันมิให้ทางกรุงศรีอยุธยา ส่งกองทัพไปรุกรานกรุงสุโขทัยและทรงมอบให้พระขนิษฐาองค์หนึ่งของพระองค์ปกครองกรุงสุโขทัยแทน ในปี พ.ศ. 1912 สมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 เสด็จสวรรคต พระมหาธรรมราชาที่ 1 ได้เสด็จกลับไปครองกรุงสุโขทัยดังเดิม

บุคคลสำคัญ พระราชรัตนมุนี

พระเทพรัตนกวี (บำรุง ฐานุตโร) เจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.พิษณุโลก และรองเจ้าคณะภาค 5 จ.พิษณุโลก นามเดิมว่า นายบำรุง มากก้อน เกิดที่ตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จบชั้น ป.4 จากโรงเรียนวัดกระบังมังกคาราม อ.พรหมพิราม บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดกระบังมังกคาราม ต่อจากนั้น ได้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจนสำเร็จชั้น ม.8 จากโรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค จากสำนักเรียนวัดทองนพคุณ อ.คลองสาน กรุงเทพฯ พ.ศ.2537 ได้รับพระราชทานปริญญาครุศาสตรบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สายเทคนิคการศึกษา สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จากสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จ.พิษณุโลก

พระเทพรัตนกวี เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม เป็นพระนักพัฒนา และเป็นผู้มีศีลจริยานุวัตรอันงดงาม จึงได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในทางบริหารสงฆ์

บุคคลสำคัญ พระสุวรรณกัลยา

พระสุพรรณกัลยาทรงเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กับพระวิสุทธิกษัตริ์ เป็นพระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งเมื่อครั้งพระเจ้าบุเรงนองยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ได้ยกทัพมาทางสุโขทัยและเข้าโจมตีเมืองพิษณุโลก และได้ชนะศึกในครั้งนั้น จึงได้นำตัวพระนเรศวร และพระสุพรรณกัลยา ไปเป็นตัวประกันที่กรุงหงสาวดี ส่วนพระเอกาทศรถให้อยู่กับพระมหาธรรมราชาธิราชที่เมืองพิษณุโลก เมื่อไปถึงหงสาวดีแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ได้ตั้งให้เป็นพระมเหสี และได้ประสูติราชธิดา 1 องค์ (บ้างถือว่าเป็นพระราชโอรส) ในตอนที่สมเด็จพระนเรศวรจะเสด็จหนีกลับกรุงศรีอยุธยานั้น ได้เข้าไปพบพระสุพรรณ

กล้าเพื่อชวนกลับด้วยกัน แต่พระที่นั่งสุพรรณกล้าก็ไม่หนีกลับด้วยเนื้อด้วยได้มีบุตรกับพระเจ้าหงสาวดีแล้ว จึงได้อวยชัยให้สมเด็จพระนเรศวรเดินทางโดยปลอดภัยให้ชนะข้าศึกศัตรูบ้านกู้เมืองกลับคืนมาได้ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรหนีกลับมาได้ พระเจ้าหงสาวดีได้ส่งกองทัพติดตามเข้ามา จึงได้ต่อสู้กัน พม่าพ่ายแพ้กลับไปยับเยิน พระเจ้าหงสาวดีทรงพระพิโรธมาก จึงเสด็จไปที่ตำหนักของพระสุพรรณกล้า เอาพระแสงฟันพระนางสุพรรณกล้ายกับพระราชธิดาสั้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์

บุคคลสำคัญ พลเอก คร.ศิริ ทิวะพันธุ์ ผู้นำท้องถิ่น

พลเอกศิริ ทิวะพันธุ์ ปฏิบัติงานในฐานะผู้นำท้องถิ่นภายในจังหวัดพิษณุโลก หลายประการ ตัวอย่างผลงานที่ปรากฏ คือ

1. ผู้รับผิดชอบโครงการประชามนาร่องของประเทศไทย
2. เป็นนายกสภาสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จ.พิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ.2537-

2544

3. เป็นประธานสถาบันศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีน
4. นายกสมาคมผู้เสียสละจังหวัดพิษณุโลก และประธานประชาคมจังหวัด

พิษณุโลก

5. ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมสุขภาพและกีฬามวลชนพิษณุโลก ฯลฯ

นอกจากนี้ พลเอกศิริ ทิวะพันธุ์ ยังได้จัดตั้งมูลนิธิและชมรมต่าง ๆ เพื่อทำงานด้านประชาคมในจังหวัดพิษณุโลก จนได้รับการยกย่องให้เป็นคนดีศรีพิษณุโลก ในฐานะบุคคลผู้นำท้องถิ่นของจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงด้วย

บุคคลสำคัญ ศ.ดร.พนัส หันนาคินทร์

ศาสตราจารย์ ดร.พนัส หันนาคินทร์ เกิดในตระกูลข้าราชการ เป็นชาวจังหวัดเพชรบุรี ในขณะที่ท่านได้รับราชการครูอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ได้รับทุนการศึกษาจากกรมสามัญศึกษาไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา สามารถศึกษาจบระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ในสาขาการศึกษา โดยใช้เวลาเพียง 2 ปี กลับมารับราชการครูต่อที่จังหวัดชลบุรี จากนั้นก็ได้รับทุนไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาจนจบการศึกษาปริญญาเอก ทางการศึกษา ในปี พ.ศ. 2504

ศาสตราจารย์ ดร.พนัส ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในด้านการศึกษามากมาย เป็นปูชนียบุคคลที่บรรดาคณาจารย์ให้ความเคารพนับถือมากที่สุด บรรดาคณาจารย์จึงร่วมมือกันจัดตั้ง มูลนิธิศาสตราจารย์ ดร.พนัส หันนาคินทร์ ในปี พ.ศ.2526 เพื่อเป็นทุนการศึกษาในทุกระดับแก่นักนิสิต นักศึกษาและนักเรียนที่มีฐานะยากจนเป็นจำนวนหลายร้อยคน ท่านมักได้รับเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิบรรยายให้ความรู้หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงอยู่เสมอ ทำให้ชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาลัยการศึกษาพิษณุโลก ได้เปิดสอนนิสิตในภาค

พิเศษ สำหรับครูอาจารย์ที่จะมาศึกษาเล่าเรียนนอกเวลาราชการ ทำให้มี ลูกศิษย์กระจายไปอยู่
ทุกจังหวัดในภาคเหนือ และในปี พ.ศ.2540 ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นนายกสภาสถาบัน ราชภัฏ
กำแพงเพชรด้วย จึงนับได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่ได้สร้างคุณประโยชน์ต่อเมืองพิษณุโลกและจังหวัด
ใกล้เคียงเป็นอย่างมาก

บุคคลสำคัญ ศ.ดร.สุจินต์ จินายน

ศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ จินายน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขยายการศึกษาแก่เยาวชน
และประชาชนในจังหวัดพิษณุโลก อันเนื่องมาจากนโยบายของศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ ที่จะขยาย
ฐานการศึกษาตลอดจนขยายองค์ความรู้ทางการศึกษาในแง่ต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยนเรศวรให้
สอดคล้องและพอเพียงต่อความต้องการของตลาดแรงงานและประชาชนในจังหวัดพิษณุโลก ไม่ว่า
จะเป็นด้านการแพทย์ การพยาบาล เกษษกรรม ดังปรากฏในการตั้งศูนย์การแพทย์มหาวิทยาลัย
นเรศวรและความต้องการทางด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การพัฒนาทาง
การศึกษาให้หลากหลายและทัดเทียมกับนานาประเทศ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคนที่มี
คุณภาพและศักยภาพ เพื่อรับใช้ท้องถิ่นและประเทศชาติ นับได้ว่ามหาวิทยาลัยนเรศวรภายใต้การ
นำของศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ จินายน ได้สร้างบุคคลที่มีคุณภาพและพร้อมที่จะไปรับใช้สังคม
บุคคลสำคัญ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงมีพระนามเดิมว่า พระองค์ดำ สมภพ ณ พระราชวัง
จันทน์ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระวิสุทธิกษัตริย์ ทรงมีพระที่
นางพระนามว่า พระสุพรรณกัลยาณี และพระอนุชาพระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ หรือ
พระองค์ขาว ขณะทรงพระเยาว์ สมเด็จพระชนกทรงพระยศเป็นเจ้าขัณฑ์สิมา ครองเมือง
พิษณุโลก มีอำนาจบังคับหัวเมืองฝ่ายเหนือ

พ.ศ.2103 พระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนองยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ และทรงของ
พระองค์ดำซึ่งมีพระชนมายุ 9 ชันษา ไปเป็นองค์ประกัน ณ กรุงหงสาวดี พ.ศ.2112 ทรงตาม
เสด็จมากับกองทัพหลวงของพระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนองมาตีกรุงศรีอยุธยา สឹกครั้งนี้ไทยพ่ายแพ้
พม่ายับเยิน พม่าได้สถาปนาพระมหาธรรมราชาขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยา ในฐานะ
เมืองประเทศราช สมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงขอ “พระองค์ดำ” ให้กลับมาช่วยเหลืองานภารกิจ
ของบ้านเมืองในฐานะอุปราชพระเกียรติคุณ

บุคคลสำคัญ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ 7 แห่งกรุงศรีอยุธยา
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระนามเดิมว่าพระรามเสวย เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรม
ราชาธิราชที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ขณะมีพระชนมายุ 7 พรรษา ทรงเสด็จขึ้นปกครองเมือง
พิษณุโลก พระชนมายุ 17 พรรษา ทรงครองราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา และระหว่าง พ.ศ.2006-2031
ทรงครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลก นานถึง 25 ปี พระเกียรติคุณด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการปกครอง

ระหว่างที่ทรงครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลก พระองค์ทรงใช้ความผูกพันทางเครือญาติ รวมทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือเข้ากับหัวเมืองฝ่ายใต้อย่างสัมฤทธิ์ผลโดยไม่เสียเลือดเนื้อ ทรงปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ทรงปรับปรุงตำแหน่งข้าราชการเป็น ขุน หลวง พระ พระยา ฯลฯ และทรงตรากฎหมายพระราชกำหนดศักดินา กฎหมายฉบับนี้ได้รับการพัฒนาและใช้เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและวรรณคดี ทรงปฏิสังขรณ์วัด เจดีย์ พระวิหาร พระพุทธรูป เช่น สร้างเรือนแก้วครอบองค์พระพุทธรูปชินราช ทรงผนวชที่วัดจุฬามณี นานถึง 8 เดือน 15 วัน ทรงสร้างปราสาทราชวังที่พระราชวังจันทน์ ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควเป็นเมืองพิษณุโลก ทรงพระนิพนธ์วรรณคดีชั้นยอดเยี่ยมของไทย เช่น มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ ฯลฯ ด้านสงคราม ทรงทำศึกสงครามป้องกันหัวเมืองฝ่ายเหนือจากศัตรูได้สำเร็จและทรงยกทัพไปตีเมืองล้านช้าง เมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง เมืองทวาย เป็นต้น

บุคคลสำคัญ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 18 แห่งกรุงศรีอยุธยา พระราชกรณียกิจที่สำคัญคือ

1. การฟื้นฟูอำนาจของราชวงศ์สุโขทัย การที่กรุงศรีอยุธยาผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาแล้วเรียกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือนั้น ชนชั้นผู้ปกครองของหัวเมืองฝ่ายเหนือยังไม่ยินยอมศิโรราบอย่างสิ้นเชิง แต่พระองค์ก็ได้ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือให้สงบร่มเย็นและเข้มแข็ง เมืองพิษณุโลกและชาวพิษณุโลกก็ได้กลับมามีอำนาจและเกียรติยศอีกครั้ง
2. การปกป้องประเทศ ในยามที่กรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามีทหารปกป้องเพียง 3,000 คน แต่ในเวลาไม่นานก็ทรงสะสมไพร่พล คลอจจนขุนนางข้าราชการเข้าประจำกองทัพ และกรมกองฝ่ายพลเรือนได้ครบถ้วน กรุงศรีอยุธยาจึงมั่นคงเข้มแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว

บุคคลสำคัญ สมเด็จพระเอกาทศรถ

สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงเป็นกษัตริย์องค์ที่ 20 แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้ร่วมทำสงครามเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระเชษฐา (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ตลอดมา ในรัชสมัยของพระองค์ เป็นสมัยที่บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นและสงบสุข ไม่มีพระราชประสงค์จะทำสงครามขยายอาณาเขตออกไปอีก พระองค์ทรงทำนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงสร้างวัดขึ้นในที่ที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แล้วพระราชทานนามว่าวัดพระเชษฐาราม พร้อมทั้งถวายที่ดินและไพร่ฟ้าพระเอาไว้ปรนนิบัติดูแลวัดต่อไป และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทำนุบำรุงพุทธศาสนาสมณชีพราหมณ์ทำให้อารยธรรมไทยเจริญรุ่งเรือง ในเวลาเดียวกันเมื่อบ้านเมืองสงบร่มเย็นและเป็นเวลาที่ชาวต่างประเทศได้แต่งเรือสินค้าเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาปีละหลายร้อยลำทำให้กรุงศรีอยุธยาอุดมสมบูรณ์มั่งคั่งกว่าสมัยใด ๆ ที่เคยมีมา

พระมาลัยกลอนสด วัดจันทร์ตะวันตก อ.เมือง จ.พิษณุโลก

เป็นสมุดข่อย มีความยาว 97 หน้า สมุดไทยเป็นสมุดคำ มีทั้งอักษรไทยและอักษรขอม ปะปนกัน มีการวาดภาพประกอบเรื่องพร้อมกับลงสีไว้สวยงาม เรื่องราวในพระมาลัยสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์อย่างชัดเจน เพื่อให้คนอ่านเกิดความกลัว ไม่ทำบาป เพราะถ้าคนทำชั่วมากจะตกนรก ได้รับความทุกข์ทรมาน ตามบาปที่คนสร้างไว้ ถ้าทำบาปน้อยก็ไปเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกายและเครื่องจานตามลำดับ ส่วนผู้ที่ทำบุญจะได้รับผลบุญตามกำลังบุญ มากน้อยตามที่ผู้นั้นทำได้

พระมาลัยเป็นพระอรหันตสาวกได้เสด็จไปโปรดสัตว์ในนรก และได้นำความทุกข์ของนรกมาเล่าสู่ญาติ พี่น้อง และขอให้ญาติทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติในนรก ต่อมาเมื่อพระมาลัยเสด็จไปสู่สวรรค์พบพระอินทร์และพระศรีอารียะ ได้ทูลถามว่า ทำบุญอะไรจึงได้เกิดทันศาสนาพระศรีอารียะ พระศรีอารียะก็แนะนำว่า จะต้องฟังเทศน์มหาชาติตั้งแต่ต้นจนจบในเวลาวันเดียว และต้องมีเครื่องบูชาอย่างละพัน เช่น ประทีปน้ำมันหนึ่งพัน รูปเทียนดอกไม้นึ่งพัน ดอกอุบลเขียวหนึ่งพัน ดอกสามหาวหนึ่งพัน ดอกอัญชันหนึ่งพัน ดอกกุหลาบหนึ่งพัน ธงคำหนึ่งพัน ธงกระดาษหนึ่งพัน เป็นต้น พระมาลัยได้นำความมาบอกแก่นุชย์ทุกประการ ความเชื่อนี้จึงมีประเพณีเทศน์มหาชาติสืบต่อมา จนทุกวันนี้

สภาพของพระมาลัยกลอนสด ก่อนข้างสมบูรณ์ทั้งตัวอักษรและภาพประกอบมีสีสดใส ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก พิษณุโลกสมัยก่อนประวัติศาสตร์

พบหลักฐานซึ่งแสดงว่าดินแดนแห่งนี้เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหิน คือ ขวานหินที่เรียกกันว่า “ขวานฟ้า” เป็นขวานที่เกิดจากมนุษย์ในสมัยยุคหินใหม่ได้นำเอาหินมาทำเป็นรูปขวานแล้วมาลับให้คม เพื่อใช้เป็นอาวุธ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งพบในเขตอำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอวังทอง และอำเภอพรหมพิราม นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานสำคัญก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะอีก 2 แห่งคือ ถ้ำกา อยู่บนเขาช้างถั่ว อำเภอนครไทย ที่ผนังถ้ำมีภาพสลักหิน เป็นรูปลายกากบาททอดไปมาคล้ายรอยเท้ากา ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ถ้ำตา” อีกแห่งคือ ผาซิดเขาภูซัด เป็นหน้าผาหิน อยู่ในถ้ำผาแดงบนภูเขาอ่างน้ำ ตำบลชาติตระการ เรียกผากระดานเลข เป็นผนังน้ำหินทรายหน้าเรียบ มีภาพแกะสลักหินเป็นงานสลักหินของศิลปะถ้ำ (Rock art) เป็นภาพวงกลม เรียงเป็นแถวประมาณ 14 วง ภาพคนในท่าต่าง ๆ ภาพสัตว์พวกนก กวาง และปลา รอยขีดขูดเป็นรูปแผนที่หรือลายเลขาคณิต ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ผากระดานเลข”

พิษณุโลกสมัยประวัติศาสตร์ (สมัยกรุงธนบุรี)

อยู่ในช่วงปี พ.ศ.2310 – 2324 เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2310 นั้น บรรดาหัวเมืองขนาดใหญ่ที่มีกำลังทหารมากและไม่ถูกพม่ารุกรานต่างก็ตั้งตัวเป็นอิสระ มี

ทั้งหมด 5 ก๊ก ด้วยกัน เจ้าพระยาพิษณุโลก (เรือง) ตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก มีอำนาจการปกครองตั้งแต่เขตเมืองพิชัย (จังหวัดอุตรดิตถ์) ไปจนถึงเมืองนครสวรรค์

ใน พ.ศ.2313 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จยกกองทัพธนบุรีไปตีเมืองพิษณุโลกอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้เคยยกทัพมาตีครั้งหนึ่งแล้วเมื่อปี พ.ศ.2311 ซึ่งได้พ่ายแพ้บาดเจ็บกลับไป และการรบในครั้งหลังนี้กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็สามารถตีเมืองพิษณุโลกได้อย่างง่ายดาย เมืองพิษณุโลกในสมัยกรุงธนบุรีมีฐานะเป็นเมืองเอกของปกครองเมืองในเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การทหาร และศาสนาตลอดสมัยกรุงธนบุรี

พิษณุโลกสมัยประวัติศาสตร์ (สมัยทวารวดี)

พิษณุโลกในสมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 – 16 ปี พ.ศ.800-1600 สันนิษฐานว่าสมัยนั้นคงจะมีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนขนาดใหญ่แล้ว ในบริเวณเมืองนครไทยและเขาสมอแครงฯ (อำเภอวังทอง) ได้พบหลักฐาน คือพระพุทธรูปศิลาศิลปะสมัยทวารวดี ที่วัดสระพังนาคนเขาสมอแครง 2 องค์ พบใบเสมาหินแกะสลักรูปพระสถูปเจดีย์ และพระพุทธรูปปางสมาธิศิลปะสมัยทวารวดีที่วัดหน้าวัดพระธาตุหรือวัดเหนือ อำเภอ นครไทย

พิษณุโลกสมัยประวัติศาสตร์ (สมัยลพบุรี)

ในช่วงที่อาณาจักรขอมมีความเจริญรุ่งเรือง ระหว่างปี พ.ศ.1100-1800 ขอมได้แผ่อำนาจการเมือง การปกครอง และศิลปวัฒนธรรมมายังลุ่มน้ำปิง น้ำยม น้ำน่าน และน้ำป่าสัก เมืองพิษณุโลกโบราณจึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของขอม ในจังหวัดพิษณุโลกได้พบหลักฐานเป็นโบราณสถานอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมขอม คือ พระปรางค์วัดจุฬามณี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเทวสถานของพราหมณ์

พิษณุโลกสมัยประวัติศาสตร์ (สมัยสุโขทัย)

ประมาณปี พ.ศ.1800-2000 ได้เกิดอาณาจักรไทยขึ้นหลายอาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรล้านนา อาณาจักรศรีอูททยา และอาณาจักรนครศรีธรรมราช ซึ่งในสมัยสุโขทัยตอนต้นนี้ เมืองสองแควก็คงเป็นเมืองสำคัญในลุ่มแม่น้ำน่าน และอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์หรือเจ้าเมืองในฐานะเมืองอิสระจนถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย ได้ยกกองทัพมาตีเมืองสองแควได้แล้วโปรดเกล้าให้ผนวกเมืองสองแควเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย มีฐานะเป็นเมืองชั้นนอกของกรุงสุโขทัย มาจนถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ได้เสด็จมาประทับที่เมืองสองแคว ค่อยเนื่องจนถึงรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 พระมหาธรรมราชาที่ 3 และพระมหาธรรมราชาที่ 4 จึงทำให้เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานีของกรุงสุโขทัย

พิษณุโลกสมัยประวัติศาสตร์ (สมัยอยุธยา)

เมืองสองแคว (พิษณุโลก) ในสมัยอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.2893-2310 ในตอนต้นเมืองสองแควยังคงรวมอยู่กับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรศรีอยุธยา ในสมัยนี้มีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกในการสงครามกับพม่าหลายครั้ง ในสมัยอยุธยาเมืองพิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองราชธานี เมืองพระมหาอุปราชา เมืองประเทศราช เมืองเอกและเมืองอุ ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่ออาณาจักรศรีอยุธยาทั้งสิ้น

วรรณกรรมคำสอนจากสมุดข่อย

วรรณกรรมคำสอน เป็นสมุดไทย ทำจากกระดาษข่อย มีความยาว 142 หน้า เขียนอักษรไทยและมีอักษรขอมปนบ้างเล็กน้อย มีอายุประมาณ 600-700 ปี เขียนขึ้นในสมัยสุโขทัย ที่มาได้มาจากวัดบางสะพาน อ.วังทอง จ.พิษณุโลก เนื้อหาวรรณกรรมคำสอนมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ตอน

เนื้อหาตอนที่ 1 ชื่อว่า พ่อสอนลูก เป็นการคร่ำครวญของพ่อ ซึ่งกำลังป่วยได้สั่งสอนลูกชายวัย 16 ปี ให้รู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี หลีกเลียงอบายมุขทุกประเภท ให้รู้จักแสวงหาทรัพย์ เมื่ออายุครบบวชให้บวชแทนคุณพ่อแม่ เมื่อบวชแล้วให้รู้จักปรนนิบัติอุปัชฌาจารย์ หลังจากบวชเรียนแล้วควรหาวิชาใส่ตัวเพื่อเข้ารับราชการและเลือกภรรยาที่ดีมาเป็นคู่ครอง เมื่อพ่อสอนลูกจบก็หมดลมหายใจ ลูกชายร้องไห้คร่ำครวญอาลัยรัก เมื่อคลายจากความเศร้าโศกแล้วก็จัดการเผาศพพ่อตามประเพณี

เนื้อหาตอนที่ 2 กล่าวถึงเวลารับประทานอาหารให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก จะมีอายุยืน ถ้าหันหน้าไปทางทิศใต้จะได้ลาภยศเงินทองไหลมาเทมา ถ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตกจะมียศศักดิ์ อำนาจวาสนา ถ้าหันหน้าไปทางทิศเหนือ จะมีโรคร้ายไข้เจ็บ เสื่อมลาภเสื่อมยศ เป็นต้น

เนื้อหาตอนที่ 3 สุภาษิตสอนสตรี โบราณสอนให้ผู้หญิงมีคุณสมบัติของกุลสตรีตามแบบฉบับกล่าวคือ ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน การรู้จักทำกับข้าว รู้จักรักษาความสะอาดบ้านเรือน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม การระมัดระวังกิริยาไม่ว่าจะเดินจะพูดและการปรนนิบัติสามี

ศุภมิตรชาดก

เป็นบันทึกชาดกหรือวรรณกรรมศาสนา ทำด้วยใบลานจารึกด้วยตัวอักษรไทยและอักษรขอม มีอายุประมาณ 700 ปี สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยยุคแรก ที่มาได้มาจากวัดบางสะพาน ค.วังทอง อ.วังทอง จ.พิษณุโลก

เนื้อหาคือ ท้าวศุภมิตร มีพระราชโอรส 2 องค์ คือเจ้าชายไชยเสน และเจ้าชายไชยทัต วันหนึ่งท้าวศุภมิตรได้ป็นคันไม้ไปนำลูกนกแขกเต้ามาจากวัง เพื่อให้พระราชโอรสทั้งสองทรงเล่น เจ้าชายไชยเสนและเจ้าชายไชยทัตทรงนำลูกนกมาผูกคินแล้วลากจนขนหลุด แล้วนำลูกนกกลับไปไว้ที่รังนกเช่นเดิม เมื่อแม่นกกลับมารังได้กลิ่นสาปมนุษย์ จึงจิกตีลูกนกได้รับความเจ็บปวดแสนสาหัส ผลกรรมดังกล่าวนี้ ค่อมมาทำให้เจ้าชายไชยเสนและเจ้าชายไชยทัตต้องพลัดพรากจากพระ

ราชบิดาและพระราชมารดาไปตระกำลำบาก ถูกเจ้านายใช้งานและถูกโบยตีเช่นกัน สำหรับ
ท้าวสุภมิตรผู้ไปนำลูกนกแขกเต้ามาจากวัง ผลกรรมนี้ทำให้พระองค์ต้องพลัดพรากจากพระนาง
เกศินี มเหสี และพระราชโอรสทั้งสอง ทำให้มีความทุกข์โศกอย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อหมดกรรมแล้ว
พ่อแม่ลูกจึงได้พบกัน

สภาพของโบราณสุภมิตรชาดก มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ และตัวอักษรขอมที่บันทึกไว้
ค่อนข้างละเอียด ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
จังหวัดพิษณุโลก

ปริศนาคำทาย

การเล่นปริศนาคำทายจัดเป็นการละเล่นแบบกีฬาในร่ม นิยมเล่นในห้องหรือกลางแจ้งก็ได้
วิธีการเล่น แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกเป็นฝ่ายตั้งปัญหา และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายตอบปัญหา
ตัวอย่างคำถามปริศนาคำทาย เช่น อะไรเอ๋ย...จับทางชี้ทุ่งปร้าด คำตอบคือ ไถนา, อะไรเอ๋ย...นั่ง
สูงกว่าขึ้น คำตอบคือ สุนัข

ปริศนาคำทายเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของคติชนวิทยา ที่ว่าด้วยการทายปัญหา และการ
แสวงหาคำตอบ เป็นการละเล่นเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเมื่อว่างเว้นจากงาน เป็นการละเล่นทั้งของ
เด็กและผู้ใหญ่ที่นิยมเล่นทายกัน ซึ่งเป็นการละเล่นที่ฝึกเชาวน์ ฝึกสมอง เป็นสิ่งจูงใจอยากให้
คนคิดได้ แก้ปัญหาได้ และจุดมุ่งหมายสำคัญ เป็นการละเล่นเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในยามที่
ว่างเว้นจากงานประจำ ส่วนใหญ่เป็นการเล่นของเด็กและเด็กวัยรุ่น

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ขนบประเพณี

การเล่นกะต้อ

กะต้อ เป็นการเล่นพื้นบ้านในงานบุญสงกรานต์ ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นมีทั้งชายและหญิงไม่จำกัดจำนวน แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่ายให้อยู่ในเขตที่แบ่งไว้ แต่ละเขตจะขีดเส้นเป็นที่สำคัญคือลูกกะต้อ ลูกกะต้อจะสานด้วย ใบมะพร้าวใช้ไม้ตี

การเล่นกะต้อ ให้ตกลงกันว่าฝ่ายใดจะตีลูกกะต้อก่อน ตีลูกกะต้อไปให้อีกฝ่ายรับ ถ้ารับได้ก็จะขว้างมาให้ทุกเส้นที่ขีดเป็นเครื่องหมายไว้ ถ้าถูกเส้น ผู้ตีกะต้อจะแพ้ เรียกว่า คาย เล่นไปจนฝ่ายตีกะต้อคายหมด แล้วจึงเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตีบ้าง เมื่อฝ่ายตีคายหมด ทั้งสองฝ่ายจะผลัดกันตีกะต้อขึ้นข้างบน แล้วตีต่อไปหลายๆ ครั้ง ฝ่ายใดตีได้มากกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายแพ้จะถูกปรับให้เสียสุรา หรือร่ำวง

การเล่นคอน

การเล่นคอน หรืออินคอน หรือการเล่นลูกช่วง หรือการเล่นช่วงซัย เป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยทรงดำหรือไทยโซ่ง (คอน หรือที่นั้ง หรือม้านั่งที่ทำจากไม้ไผ่ เหมือนคอนไก่ หรือคอนนก เป็นที่นั่งของหนุ่มสาวที่มานั่งเล่นคอน) การเล่นคอนเป็นการเล่นระหว่างหนุ่มสาวที่โชนลูกช่วง (ลูกช่วง ทำจากเมล็ดฝ้ายห่อผ้า แล้วต่อชายเป็นหางขาว) ให้แก่กัน พร้อมกับทำร้องรำทำเพลงและเป่าแคนไปด้วย การเล่นคอนเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พูดคุยกันตามลำพังสองต่อสองคอนกลางคืน ทำให้หนุ่มสาวที่อยู่ต่างถิ่นได้มีโอกาสได้รู้จักกัน ได้เรียนรู้อุปนิสัยกันก่อนที่จะแต่งงาน และทำให้ชาวไทยทรงดำหรือไทยโซ่ง ได้แต่งงานกับพวกเดียวกัน เป็นการรักษาเผ่าพันธุ์ของคนไว้ด้วย เทศกาลที่นิยมเล่นคอนคือ เวลาหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวในนาเรียบร้อยแล้วราวๆ เดือน 4-5 (มีนาคม-เมษายน) การเล่นคอนแบ่งเป็น 2 แบบ คือ การเล่นคอนแบบธรรมดา คือ เล่น 1 วันกับ 1 คืน แล้วก็เลิกกันไปและการเล่นคอนค้าง คือการเล่นคอนแบบติดต่อกันไปหลายวันหลายคืน ไปตามหมู่บ้านต่างๆ บางครั้งก็เล่นติดต่อกันไปเป็นเดือน

การเล่นคอน เมื่อถึงเทศกาล เล่นคอน พวกชายหนุ่มประมาณ 5-10 คน ในหมู่บ้าน หนึ่งๆ ก็ชักชวนกันไปเล่นคอนตามหมู่บ้านอื่นๆ ในจำนวนชายหนุ่มที่ไปนี้ จะต้องมีหมอแคน 1 คน หมอขับ (ร้องเพลงแบบลำนำ) 1 คน และหมอล่า (ร้องเพลงแอ่ว) 1 คนหรือ 2 คน เมื่อพร้อมแล้วก็ออกเดินทางไปในหมู่บ้านของสาวที่คนประสงค์จะไปเล่นด้วย โดยมีผู้สาวที่เป็นสาวใหญ่ของหมู่บ้านออกมาต้อนรับ สาวผู้นี้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าของสาวๆ เหล่านั้นด้วย เมื่อเจรจากกลงที่เล่นคอนกัน

แล้ว ฝ่ายชายก็ปรบมือ เป่าแคนเป็นจังหวะเดินไปที่ลานบ้าน ฝ่ายหญิงก็แต่งตัว แล้วออกมารำด้วย พร้อมทั้งร้องเพลงแก้กันสนุกสนาน

การเล่นช่วงชัย

ช่วงชัย เป็นการเล่นพื้นบ้าน ที่นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นเป็นเด็กชายจับเป็นคู่ ๆ มีลูก ลูกช่วงทำจากฝ้ายวนกลมเท่ากับจำนวนคู่ การเล่นช่วงชัย ให้เขียนวงกลมให้โตพอประมาณ ให้สามารถบรรจุจำนวนคู่ได้ครบ แบ่งผู้เล่นทั้งหมดออกเป็น สองฝ่าย แต่ละฝ่ายมีจำนวนเท่ากัน จับไม้สั้น ไม้ยาวเลือกว่าใครจะเป็นฝ่ายเล่นก่อน ฝ่ายเลือกไม้สั้นจะได้ชั้คออีกฝ่ายหนึ่งชั้คอกัน เป็นคู่ ๆ ให้ห่างกันพอประมาณ ขึ้นเป็นวงกลมภายในวงที่กำหนด ผู้ชั้คอจะมีลูกช่วงหนึ่งลูก นอกนั้นฝ่ายถูกชั้คอจะถือเอาไว้ ฝ่ายชั้คอจะโยนลูกช่วงต่อ ๆ กันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะรับไม่ได้ หากลูกช่วงตกดินเมื่อไร ฝ่ายชั้คอจะต้องรีบลงจากคอ แล้วคอยหนีและหลบลูกช่วงที่ฝ่ายถูกชั้ขว้างออกมา เมื่อฝ่ายถูกชั้ขว้างลูกช่วงโดนผู้ใด ผู้นั้นจะแพ้จะต้องเปลี่ยนมาเป็นผู้ถูกชั้บ้างแล้วเริ่มต้นเล่นใหม่ ฝ่ายชั้คอหากสามารถหลบลูกช่วงที่ขว้างมาได้และวิ่งเข้าวงได้โดยไม่ถูกฝ่ายตรงข้ามใช้มือฟันหรือปัด ก็จะได้เป็นผู้ที่ชั้คอตามเดิม แต่ถ้าถูกปัดก็ต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งชั้คอ

การเล่นชักกะเย่อ

ชักกะเย่อ เป็นการเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันทั่ว ๆ ไปในบริเวณลานบ้านและวัด ในวันตรุษสงกรานต์ ผู้เล่น ประกอบด้วยชายและหญิงหลายคน การเล่นชักกะเย่อ ให้แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย คือหญิงกับชายแคะแต่ละฝ่ายเข้าแถวเรียงหนึ่ง กอดเอวผู้ที่อยู่ข้างหนึ่งของคนไว้ ชิดเส้นแบ่งแคะของแต่ละฝ่าย หัวแถวของทั้งสองฝ่ายจับไม้ยาวประมาณ 50 เซนติเมตรไว้ แล้วเริ่มร้องเพลงชักกะเย่อ ได้ดอบกัน

เพลงชักกะเย่อ

(ชาย) "ข้างเอช..ข้างชัก อूंมวงขึ้นไปหัก (หญิง) "ข้างเอช...ข้างชัก อूंมวงขึ้นไปหัก

อีกาข้างชัก หักเอาใบช่อ

อีกาข้างชัก หักเอาใบสะเดา

ทำบุญสิ่งไรหนอ จะได้ร่วมหอ

ทำบุญสิ่งไรหนอ ไม่อยาก

ร่วมหอ

กับแม่สาวน้อย ขอค้มมาช่วยกันชัก

กับผู้ชายขี้เหว้า ขอค้มมา

ช่วยกันชัก

ขอครกมาช่วยกันเย่อ ชักให้เสมอกันเอช" ขอครกมาช่วยกันเย่อ ชักให้

เสมอกันเอชเมื่อร้องเพลงจบ คนที่อยู่หัวแถวจะให้สัญญาณและออกแรงคึงพร้อม

กัน ฝ่ายที่ถูกคึงเลียบเส้นไปจะเป็นฝ่ายแพ้ หลังจากนั้นจะร้องเพลงและร่ำวงร่วมกัน

การเล่นตี

ตี เป็นการเล่นพื้นบ้าน นิยมเล่นกันทั่วไปในบริเวณลานบ้านหรือลานวัดผู้เล่นประกอบด้วยเด็กชายและเด็กหญิงหลายคน การเล่นตี ให้แบ่งเด็กชายและเด็กหญิงออกเป็นสองฝ่ายข้างละเท่ากัน จิกเส้นแบ่งเขต ตกกลงกันว่าฝ่ายใดจะได้ตีก่อน ที่ตีก่อนจะวิ่งข้ามเส้นไปฝ่ายตรงกันข้ามแล้วร้องตีไปด้วย พยายามเตะฝ่ายตรงข้ามเพื่อนำมาเป็นเชลย หากสามารถกลับมาแดนตนได้โดยไม่ขาดเสียงก็จะได้ เชลยที่ไปเตะไว้ แต่ถ้าถูกจับตัวเอาไว้จนเสียงตีหมด ก็จะกลายเป็นเชลยของฝ่ายที่จับตัวได้ เล่นสลับไปเช่นนี้ ฝ่ายใดขาดหมดถือว่าแพ้

การเล่น เคย

เคย เป็นการเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันทั่วไป ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นประกอบด้วยเด็กชาย และ เด็กหญิง การเล่นเคย ให้แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย ฝ่ายละ 3 คน แล้วจิกเส้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จับไม้สั้นไม้ยาวว่าฝ่ายใดจะได้เล่นก่อน อีกฝ่ายหนึ่งจะอยู่ประจำเส้นคอยกักไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งผ่าน เมื่อฝ่ายเล่นวิ่งผ่านไปได้แล้ว จะต้องวิ่งกลับออกไปให้ได้โดยไม่ถูกเตะถ้าถูกเตะตัวได้จะตาย ต้องเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งเล่นบ้าง เล่นสลับไปมาเช่นนี้

การเล่น ทายไก่

ทายไก่ เป็นการเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันทั่วไป ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นประกอบด้วยผู้ชายและ ผู้หญิง ไม่จำกัดจำนวน การเล่นทายไก่ ให้แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย แต่ละฝ่ายจะมีไก่ (ใช้คนสมมุติเป็นไก่) ฝ่ายละตัว เอาผ้าคลุมเพื่อไม่ให้รู้ว่าเป็นผู้ใด แล้วทั้งสองฝ่ายก็นำไก่ของตนมา มีการร้องเพลงโต้ตอบกันว่า

"ไก่เอ๋ยไก่ที่จะชนสักกี่คำลึง ไก่ใครก็ไม่ถึงเฮยแล้วเอ๋ย (ลูกคู่วิ่งรับ)

ไก่อู่แท้ ๆ จะเอาไก่แจ้มาชน ไม่ข่อ ไม่ข่นเอ๋ยเฮย....เอ๋ย"

อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องตอบว่า

"ไก่เอ๋ยไก่น้องจะชนสักสองคำลึง ไก่อู่แท้ ๆ จะเอาไก่แจ้มาชน

ไม่ข่อ ไม่ข่น เป็นไก่โค้งคินชนไม่ต้องกลัวใครเอ๋ย"

แล้วทั้งสองฝ่ายจะร้องเพลงให้ไก่ขันว่า

"ขันเถิด เถิดนะ แม่ขัน ขันเถิด ขันเถิด ขันให้คัง ๆ ขันให้อีอ่ามมันฟัง

ขันเถิด เถิดนะ แม่ขัน ขันเถิด ขันเถิด ขันให้ไค้ขิน ขันให้อินันมันฟัง"

"ขันเถิด เถิดนะ แม่ขัน ขันเถิด ขันเถิด ขันให้มันแรง ๆ ขันให้อีแดงมันฟัง

ขันเถิด เถิดนะ แม่ขัน ขันเถิด ขันเถิด ขันให้เบา ๆ ขันให้อีขาวมันฟัง"

หลังจากนั้นให้ไก่แต่ละฝ่ายขัน แล้วฝ่ายตรงข้ามจะต้องทายว่าไก่นั้นชื่ออะไร

กติกา

1. ผู้เป็นไก่จะต้องคลุมผ้า แต่ไม่หุคอะไรนอกจากเวลาเจ้าของบอกให้ขึ้น
2. การท่าย่อ ถ้าฝ่ายใดท่ายผิดก็จะแพ้
3. ฝ่ายแพ้มจะต้องรำ เพลงที่ใช้รำคือ เพลงอินเลเล

การเล่นปิดตาจับกัน

ปิดตาจับกัน นิยมเล่นกันทั่วไป ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นประกอบด้วย เด็กชายและเด็กหญิง ไม่จำกัด จำนวน การเล่นปิดตาจับกัน ให้ขีดเส้นวงกลมให้ผู้เล่นทุกคนเข้าอยู่ในวงกลมนั้นเลือกผู้ที่จะถูกปิดตา โดยการ จับไม้สั้น ไม้ยาว แล้วเอาผ้าปิดตาผู้จับได้ไม้สั้น จากนั้นให้ผู้ที่ถูกปิดตาไล่จับผู้เล่นอื่น ๆ ผู้ใดถูกจับได้จะต้องถูกปิดตาแล้วเล่นเช่นเดิม

กติกา ผู้เล่นอื่น ๆ จะต้องหนีไปอยู่ภายในวงกลมที่ขีดเส้นไว้เท่านั้น ห้ามออกนอกวงกลม หากออกนอกวงกลมก็จะถูกปรับให้ถูกปิดตา

การเล่นโปงออก

โปงออก เป็นการเล่นพื้นบ้าน ที่นิยมเล่นกันทั่วไป ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูสงกรานต์ ผู้เล่นประกอบด้วยผู้ชายและผู้หญิงไม่จำกัดจำนวน วิธีเล่นโปงออก ให้แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย จำนวนฝ่ายละเท่ากัน จะเป็นหญิงปนชายก็ได้ ขีดเส้นแบ่งเขตแดน และจำกัดบริเวณที่จะเล่น ผู้เล่นฝ่ายแรกจะทำโปงที่แถม แล้ววิ่งไปเขตของฝ่ายตรงข้ามเพื่อไล่และเอามาเป็นเชลย ถ้าถูกฝ่ายตรงข้ามกอดแล้วทำให้โปงยุบได้กลายเป็นเชลยของฝ่ายตรงข้ามหากรอดกลับไปแดนคนได้ผู้ที่ถูกโปง และตัวต้องมาเป็นเชลยของฝ่ายโปง เปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งโปงไปบ้าง โปงไปหาเชลยและพยายามตะตัวเอาเชลยของคนตนมา ถ้าฝ่ายใดหมดก่อน ฝ่ายนั้นจะต้องถูกปรับให้รำก้านเขา อินเลเลหรือเสียวสุรา

การเล่นเรือบก

การเล่นเรือบก เป็นการเล่นพื้นบ้าน ที่ไม่มีแม่น้ำลำคลอง นิยมเล่นในวันทอดกฐินทอดผ้าป่า หรือ วันครู สงกรานต์ ที่อำเภอบางกระทุ่ม ชาวบ้านนิยมเล่นในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี การแข่งเรือ ใช้ผู้เล่นชายและหญิงแต่ละ 5 คนเรือแข่งมี 2 ลำ ใช้ผู้เล่น 10 คน การเล่นแข่งขันเรือบกให้ผู้เล่นทั้งสองฝ่ายเข้าแถวเรียงหนึ่งไว้คร่อมไม้ไผ่ยาว 3.50 เมตร ซึ่งสมมุติให้เป็นเรือ ใช้ไม้จับไม้ไผ่ไว้ เมื่อเห็นสัญญาณจะวิ่งจากจุดเริ่มต้น ถ้าหัวเรือ (คนหน้าสุด) เอาอกและเรือที่เส้นชัยได้ก่อน ถือว่าเป็นฝ่ายชนะ การแข่งขันเรือบก จะทำการแข่งขันสองครั้ง ครั้งแรกเป็นการแข่งตามกระแสน้ำ ครั้งที่สองแข่งทวนกระแสน้ำ

กติกา

1. เรือทุกลำต้องเข้าที่จุดเริ่มต้น
2. เวลาวิ่งลูกเรือต้องอยู่ครบ
3. หัวเรือฝ่ายใดเรือแตกหรือเรือก่อนฝ่ายนั้นจะชนะ

การเล่นลูกช่วง

ลูกช่วง เป็นการเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันในหมู่พวกชาวไทยทรงดำหรือชาวไทยโซ่ง ในท้องที่อำเภอวังทอง อำเภอบางระกำ เล่นในบริเวณลานบ้านหรือลานวัดในวันครูสงกรานต์ ผู้เล่นประกอบด้วยชายและหญิง การเล่นลูกช่วง ให้แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย จะเป็นชายหรือหญิงล้วน ๆ หรือชายและหญิงปนกันก็ได้ ผลัดกันโยน ลูกช่วง (ลูกช่วงใช้เมล็ดฝ้ายห่อผ้า หรือใช้ผ้าเล็ก ๆ ขมวดเป็นก้อนกลม ต่อสายด้วยแฉวงผ้าขาว ๆ เป็นที่จับ) ไปมา ถ้าใครรับพลาดต้องไปเป็นเชลยอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่เสียเชลยต้องพยายามโยนลูกช่วงไปให้ฝ่ายคนรับได้ ถ้ารับไม่ได้ก็เล่นต่อไป แต่ถ้าเชลยรับได้และมีเชลยหลายคนก็จะแคะพวกของตน และได้ตีฝ่ายตรงข้าม ถ้าตีผู้ใด ผู้นั้นก็จะต้องไปเป็นเชลย

กติกา ฝ่ายที่ตกเป็นเชลยหมดจะเป็นฝ่ายแพ้ ต้องถูกปรับให้รางวัล

การเล่นห่ม

ห่ม เป็นการเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันทั่ว ๆ ไป ในบริเวณลานบ้านหรือลานวัด ผู้เล่นประกอบด้วยเด็กชายหลายคน ไม้ห่มทำด้วยไม้รวก ยาวประมาณ 6-8 นิ้วเป็นลูกไม้ และใช้ ไม้รวกยาวประมาณ 2-3 ฟุต เป็นไม้แม่

การเล่นห่ม ให้แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย จำนวนเท่ากันเสี่ยงทายว่าฝ่ายใดจะได้เล่นก่อน ผู้เล่นยืนหันหลังให้ฝ่ายตรงข้าม ใช้น่องทั้งสองข้างหนีบลูกไม้ไว้ ใช้ไม้แม่ตีไม้ลูกให้วิ่งไปทางฝ่ายตรงข้าม แล้วเอา ไม้แม่วางไว้ ฝ่ายตรงข้ามจะรับไม้ ถ้ารับได้ผู้ตีจะตาย ถ้ารับไม่ได้ไม้ตกที่จุดก็จะโยนไม้ลูกมาให้โคนไม้แม่ ถ้าโยนลูกฝ่ายตีไม้จะตายเปลี่ยนผู้เล่นคนต่อไป เช่นนี้จนหมดคน แต่ถ้าโยนไม้ลูก คนตีไม้คนเดิมจะเล่นไม้สอง ไม้สองตีได้สองวิธี วิธีแรกจับปลายไม้ลูกให้อีกข้างห้อยลงข้างล่างแล้วใช้ไม้แม่ตีไม้ลูกไปยังฝ่ายตรงข้าม วิธีที่สอง ยืนไม้ลูกขึ้นข้างบน แล้วใช้ไม้แม่ตีไปยังฝ่ายตรงข้าม ค่อยจากนั้นก็เล่นแบบเดิม ไม้สาม เรียกไม้ขวัญหรือไม้ข้ามขวัญผู้เล่นยืนหันหลังให้อีกฝ่ายถือไม้ลูกเหนือศีรษะ แล้วใช้ไม้แม่ตีไม้ลูกไปทาง ฝ่ายตรงข้าม แล้ววางไม้แม่ลงเล่นแบบเดิม ไม้สี่ เรียกไม้ نابหรือไม้เคาะ ผู้เล่นจะโยนไม้ลูกขึ้นค่อย ๆ แล้วเอาไม้แม่ตีให้ได้มากที่สุด ได้ก็ครั้งก็ตีไม้ไปยังฝ่ายตรงกันข้าม ตกที่ใดก็ให้ฝ่ายตรงข้ามเริ่มกลั่นลมหายใจออกเสียง ฮ จากจุดนั้นมาถึงไม้แม่ โดยไม่ให้ขาดเสียงถ้าขาดฝ่ายเล่นจะตีไม้ได้อีกครั้งหนึ่งเรียกไม้ย้อนเมื่อฝ่ายเล่นตายหมดก็จะเปลี่ยน

ให้ฝ่ายตั้งรับเป็นฝ่ายเล่นบ้าง

ธรรมเนียมประเพณี

การตีกลองอินทรี

หน้าพระวิหารพระพุทธชินราช มีศาลาทรงไทยเล็กอยู่ 1 หลัง บนศาลามีกลองขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ 2 ใบ ใช้ตีบอกเวลาเมื่อเสียงดังมาก สันนิษฐานว่าใช้ตีบอกเวลาดังแต่ครั้งพระมหาธรรมราชาที่ 1 พระยาสิทธิเสด็จมาประทับเสวยราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก นานถึง 7 ปี กลองนี้มีชื่อว่า

“กลองอินทรี” ซึ่งคงได้ชื่อมาจาก “พระอินทร์” ที่จำแลงกายมาช่วยเหลือพระพุทธชินราชจนสำเร็จ ปัจจุบันยังมีการตีกลองอินทรีบอกเวลาทุกวัน เพื่อรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมไว้ ชาวพิษณุโลกทุกคนรู้สึกอบอุ่นใจเมื่อได้ยินเสียงกลองอินทรี

การอุปสมบทของชาวอำเภอนครไทยและอำเภอรพทรพรม

การอุปสมบทจะมีประมาณเดือน 4,5,6 ของทุกปี ชายหนุ่มที่มีอายุครบ 20 บริบูรณ์ และมีความเต็มใจที่จะอุปสมบทก็จะไปอยู่ที่วัดเพื่อหัดท่องขานนาค และบทสวดต่างๆจนกว่าจะคล่อง พอถึงวันก่อนอุปสมบท 1 วัน พิธีการอุปสมบทจะเริ่มขึ้น ด้วยการ โขนผมนาค ซึ่งนิยมให้บิดา มารดาของนาคตัดผมก่อน ถือเป็นสิริมงคล หลังจากโกนผมแล้ว ทุกคนที่มางานช่วยกันอาบน้ำให้นาค นาคจะแต่งตัวสวยงาม นุ่งผ้าม่วง สวมแหวน สร้อย นาฬิกา มีผ้าขาวม้าคาดไหล่ สวมขลุ่ย หรือ เทริดประคิษฐ์ นาคจะนุ่งห่มสีอะไรก็ได้ แต่ที่นิยมคือสีขาวและสีม่วง มีคนหาบคานหามหรือแล ออกแห่แห่นไปตามถนนโดยนัดกันไว้ก่อน ถ้ามีนาคจะอุปสมบทหลายคนก็นัดพบกัน ณ จุดใดจุดหนึ่ง แล้วขบวนแห่จะเคลื่อนไปวัด โดยมีการนำขบวนด้วยกลองยาว และร้องหรือเดินกันอย่างสนุกสนาน งานอุปสมบทนับว่าเป็นงานใหญ่ที่ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยได้มีส่วนร่วมมนการบุญด้วย หน้า เจาะชาวอำเภอ นครไทยและชาวอำเภอรพทรพรม ได้คานหามหรือแล จะมีพ่อเพลงและแม่เพลงร่วมกันร้องเพลงกล่อมนาคเป็นเพลงปฏิภาคได้ตอบกัน เนื้อเพลงเป็นเรื่องก่อนไปทางโลกีย์ วินัย คงต้องการให้มีความสนุกสนาน และต้องการให้นาคสงบจิตใจต้องใช้สมาธิอย่างใหญ่หลวง จึงจะเอาชนะพระขามารได้ จนกระทั่งนาคถึงวัดและเวียนรอบพระอุโบสถ ครบ 3 รอบแล้วจึงหยุด ประเพณีปักธงชัย

ประเพณีปักธงชัย นี้มีความเป็นมาจากการเชื่อตามตำนานประวัติศาสตร์ที่ชาวอำเภอ นครไทยมีความเชื่อว่า พ่อขุนบางกลางหาวหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ผู้ครองเมืองได้เคยส่งผู้คนที่เมืองบางยางหรืออำเภอ นครไทยในปัจจุบัน ก่อนที่จะยกทัพเข้าตีเมืองสุโขทัย ระหว่างที่พระองค์อยู่เมืองบางยางนี้ ได้ทรงสู้รบกับศัตรูจนได้รับชัยชนะที่เขาช้างล้วงและได้ทรงนำผ้ารัดองค์ผูกกับปลายไม้ปักเป็นธงไชยไว้บนยอดเขา ตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองได้ยึดถือเป็นประเพณีสืบต่อกันว่า วันขึ้น 14 ค่ำ ถึงยอดเขาถ้ำนั้นชื่อว่า “ถ้ำฉันทเพล” ชาวบ้าน จะถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ที่ร่วมขบวนแล้ว จะเริ่มปักธงผืนแรกที่ถ้ำฉันทเพล แล้วเดินทางต่อไปเป็นระยะอีกประมาณ 300 เมตร จะถึงสถานที่ที่เรียกว่า “ถ้ำนไฮ” เป็นบริเวณที่เชื่อว่าพ่อขุนบางกลางหาวได้ชัยชนะ จะถึงสถานที่แล้วปืนปายหน้าผาสูงจนถึงยอดเขาเพื่อปัก ธงผืนสุดท้ายซึ่งเป็นธงดังกล่าว อำเภอ นครไทยชาวนครไทยได้จึงให้มีพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณ พ่อขุนบางกลางหาว พระพุทธรูปพ่อขุนบางกลางหาวได้ค้นจำปาขาวบริเวณวัดกลางศรีพุทธาราม อำเภอ นครไทย และหน่วยงานต่างๆ จะนำพานพุ่มพรมดอกไม้เครื่องเช่นมาสักการะพร้อมกันนี้เพื่อเป็นการ เทิดพระเกียรติและบวงสรวงพระ วิญญาณพ่อขุนบางกลางหาวรำลึกถึงวีรกรรมของผู้กล้าหาญ ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ นครไทยจึงจัด

ให้มีการรวบรวมสรวฟพ่อบุณบางกลางหาวขึ้นและจะมีขบวนแห่ธงชัย ของสภาตำบลและหน่วยงานต่างๆ จำนวน 20 ว่าขบวนพร้อมสาวงามเพื่อประกวดธิดาพ่อบุณบางกลางหาว เป็นงานประจำปีงานสมโภชพระพุทธรชินราชของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

งานสมโภชพระพุทธรชินราชแต่เดิมนั้นมีสมโภชกันตามโอกาส เช่น เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จมานมัสการพระพุทธรชินราช แล้วทรงโปรดเกล้าให้ม้งานฉลองพระพุทธรชินราช 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง 7 วันบ้าง เป็นต้น งานประจำปีสมโภชพระพุทธรชินราช ได้เริ่มกำหนดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477 โดยกำหนดเอาวันเพ็ญกลางเดือน 3 เป็นต้นไป มีการฉลอง 7 วัน 7 คืน การจัดครั้งแรกม้งาน 5 วันระหว่างวันที่ 9-13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2477 เนื่องจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิชญโลก มีความประสงค์หารายได้ ชำระปฏิสังขรณ์พระวิหาร ซึ่งเป็นหนี้กรรมกับปนาอยู่ 6,780 บาท ครั้งนั้นคณะกรรมการจังหวัดพิชญโลกได้ร่วมกันจัดพิมพ์หนังสือ พิชญโลก ออกจำหน่ายด้วย นับเป็นหนังสือประวัติศาสตร์เมืองพิชญโลกเล่มแรกที่เขียนโดยชาวพิชญโลก

งานสมโภชพระพุทธรบาทเขาสมอแครง

จัดขึ้นที่วัดพระพุทธรบาทเขาสมอแครง ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาสมแครงเริ่มมีพระสงฆ์มาจำพรรษา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2496 และได้รับพระราชทานวิสุงคาราม เมื่อปี พ.ศ.2506 วัดเขาสมอแครงมีรอยพระพุทธรบาทจำลองตั้งอยู่บนไหล่เขา รอยหนึ่งเป็นรอยพระพุทธรบาทโบราณสันนิษฐานว่าคงมีอายุหลายร้อยปีแล้ว เหนือรอยพระพุทธรบาทจำลองขึ้นไปตามชะง่อนเขา ลัดเข้าไปในถ้ำมืด มีรอยพระพุทธรบาทอีกรอยหนึ่งติดอยู่กับก้อนหินใหญ่ ชาวบ้านเรียกว่า รอยพระพุทธรบาทตะแคง หรือรอยพระฉาย นับว่าเป็นรอยพระพุทธรบาทที่มีความแปลกประหลาดกว่ารอบพระพุทธรบาททั้งหลายในประเทศไทย วัดพระพุทธรบาทเขาสมอแครง ได้จัดให้ม้งานสมโภชพระพุทธรบาทเขาสมอแครง ในวันเพ็ญกลางเดือน 3 ของทุกปี รวม 3 วัน 3 คืน โดยมีมหรสพสมโภชตลอดงาน

สรงน้ำพระพุทธรชินราช

พระพุทธรชินราช เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมือง ในวันครูขสงกรานต์ ซึ่งตรงกับวันที่ 13-14 เมษายนของทุกปี ประชาชนจะพากันมาสรงน้ำพระพุทธรชินราชในพระวิหาร โดยน่าน้ำและน้ำหอมมาประพรมพระพุทธรชินราช เพื่อเป็นสิริมงคล ค่อมาทางวัดเห็นว่าจะเกิดความเสียหายแก่องค์พระพุทธรชินราช ซึ่งลงรักปิดทองไว้ที่หน้าพระวิหารและจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารได้ ดังนั้นในปี พ.ศ.2464 ทางวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิชญโลก ได้อัญเชิญพระพุทธรชินราชองค์จำลอง ออกมาประดิษฐานที่หน้าพระวิหารให้ประชาชนได้สรงน้ำหลังจากนั้นประชาชนก็จะเล่นสาดน้ำและมีการร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน

จารีตพิธีกรรม

การขอฝน-นางข้อง

นางข้อง เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายในเรื่องต่าง ๆ นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในงานบุญสงกรานต์ และเวลาขอฝน การทรงนางข้องมักกระทำในเวลากลางวัน การทรงนางข้อง ใช้ผู้หญิงคนทรง 2 คน ที่จะเข้าทรงนางข้องนั่งของๆ หน้าเข้าหากัน เอามือทั้งสองจับปากข้องเอาผ้าคลุมศีรษะไว้ ผู้ที่เป็นลูกคู่จะร้องเพลงเชิญนางข้องว่า

“นางข้องเอ๋ย เอาหม่องไขไก่อ
จกเอาไม่เป็นหрок นกกระจอกแขวนคอ
จับปลาหมอ ใส่ข้องมาเยอะเยะ”

เมื่อผีนางข้องเข้า หญิงคนทรงทั้งสองจะสันไปทั้งตัวและลุกขึ้นยืน แล้วรำคาบที่ลูกคู่ร้องเพลง ถ้าเพลงหยุดนางข้องจะมีมือตก พอเพลงขึ้นก็จะรำต่อไปถ้าต้องการให้ผีนอกก็ให้คนคู่ที่หุ้แต่จะต้องประคองไว้ มิฉะนั้นคนทรงจะล้ม

การขอฝน-นางควาย

นางควาย เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายในเรื่องต่าง ๆ นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณบ้านหรือลานวัด ในวันบุญสงกรานต์หรือเวลาขอฝนการเล่นนางควายจะต้องเตรียมหัวกะโหลกควาย 2 หัว มีค้ำไม้ ชิดติดกับหัวควายให้มั่นคง ผ้า 1 ผืน เครื่องเช่น ไหว้ ได้แก่ หมาก พลู บุหรี่ สุรา ดอกไม้ รูปเทียน ฯลฯ เริ่มด้วยการทำพิธีเช่น ไหว้หัวควาย โดยเอาผ้าคลุมหัวควายไว้ แล้วร้องเพลงเชิญนางควายว่า

“นางควายเอ๋ย นางควายหางคอก หยอกเห็นดา มันยักคิ้ว จับนมสาวหิ้ว จับนิ้วสาวโยก น้ำท่วมโคก ฝนก็ตกชะชะ ฟ้าก็ลั่นเคงเคง เคงเคงเขือ เคงเคงเฮิน เข้าชะหัวเจ้า เข้าหัวควายเอง ควายนักเลง เสมอเครื่องเล่น ควายย่างควายฮีน เสมอควายเอ็ง
เชิญลงเชิญลงเชิญพระองค์เข้าเทิน ช้างงาเดียว เสด็จงาเดียว เสด็จเจ้าลงคนรับคนทรง เขาก็รออยู่ท่า ทำอยู่แล้ว แก้วรักกระหม่อมเอ๋ย ทำอยู่แล้ว แก้วรักกระหม่อมเอ๋ย”

ขณะที่ร้องเพลงเชิญนางควาย คนเชิญจะใช้ไม้เสียบหัวควาย ให้หญิงและชายถือไม้ไว้ ถ้ามีวิญญาณเข้าสิง หัวควายจะเบาแล้วกระตุกผ้าออกหญิงและชายที่ถือไม้จะเอาหัวควายชนกันจนกว่าผ้าใดจะแห้งจะหนีไป วิญญาณที่สิงอยู่ในหัวควายก็จะออกไป

การขอฝน-นางช้าง

นางช้าง เป็นการเข้าทรงขอคำทำนาย หรือเสี่ยงทายเรื่องต่าง ๆ นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัดในวันบุญสงกรานต์ แล้วเวลาขอฝนมักกระทำในเวลากลางวัน การทรงนางช้างให้นำผู้ที่จะเข้าทรงนางช้างมาตรงหน้า ผู้ที่อยู่รอบๆ จะเอาไม้เคาะ ไม้ไผ่ เป็นการให้จังหวะแล้วจะช่วยกันร้องเพลงเชิญนางช้างว่า

“นางช้างเอ๋ย ลอยน้ำน้อย เข่งกินใบไม้ ไร่ช้างงาเล็ก ไร่เจ็กงาใหญ่ แมงดาขึ้นไข่
จะเข้ขึ้นทีก”

ร้องหลายๆเที่ยว เมื่อผีเข้าแล้วผู้ที่อยู่รอบๆจะเอนำพันไปที่ควานางช้าง นางช้างจะจับวงแล้วสะบัด
ไล่คนไปรอบๆคนอื่นๆจะพากันหนี เมื่อเล่นกันจนสนุกสนานจนเป็นที่พอใจแล้ว ให้ตะ โคนเข้าหุ
นางช้างคังๆเพื่อเชิญผีออก

การขอฝน-นางคัง

นางคัง เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายเรื่องต่างๆนิยมนเล่นกันทั่วไป
บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูสงกรานต์ หรือเวลาขอฝนมักกระทำเวลากลางคืนการ
เข้าทรงนางคังจะต้องเตรียมคนเข้าทรง 1 คน คนเชิญผี 1 คน กระดัง แก้อี้ และสุรา 1 ขวด

การเข้าทรงนางคังให้นำกระดังวางคว่ำบนแก้อี้ คนเข้าทรงนางคังนั่งจับขอบกระดังใช้
สุราเป็นเครื่องเซ่น คนเชิญจะทำพิธีเชิญผีผู้เล่นที่อยู่รอบๆจะร้องเพลงเชิญนางคังไปเรื่อยๆจนกว่าผี
จะเข้า เมื่อผีเข้าคนทรงจับกระดังหรือนางคังจะสั่นกระดัง แล้วปล่อยกระดังลง ลูกขึ้นขึ้นรำคาบ
เพลงที่ผู้อื่นร้อง เมื่อจะเลิกก็ทำพิธีเชิญผีออก

เพลงนางคัง

นางคังเอ๋ย กระดังของแม่ เมียหนีแม่ เมียหนีคนลง เขาขึ้นกันลง เขาพากันลง ไม้
ฉำฉา มากวาดศาลนี้ ไว้ดักทอง เสี่ยงน้องกลอง ข้าน้อยเรไร มะเขือสุก โยนเข้ากอไผ่
ให้ได้ตั้งใจ ลงน้ำกัน นกมันใช้ลิ้น ลงมาเล่นน้ำ คามสาวน้อย มาลงมา มาเล่นกินปลา
ลงมาเล่นน้ำ เพลงมา ละก็เพลงมา เหล้าสองไห ไก่เดียสองตัว หมากก็คอง พลุก็คอง ผ้า
ผืนทอง ร่องไว้เช็ดหน้า ลงมาแล้วเอ๋ย ลงมาละหว่า ลงมาไม่ได้ ไต่ไม้ลงมา ลงมาไม่
รอด กอดไม้ลงมา

นางคังเอ๋ย เชิญลง เชิญพระองค์เขาเขี้ยว ชีช้างงาเดียว เสด็จเจ้าลง คนรับคนทรง
เขาก็รออยู่ท่า ทำอยู่แล้ว แก้วรักกระหม่อมเอ๋ย ทำอยู่แล้ว แก้วรักกระหม่อมเอ๋ย

การขอฝน-นางคาล

นางคาล เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายเรื่องต่างๆนิยมนเล่นกันทั่วไป
บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูสงกรานต์ หรือเวลาขอฝนมักกระทำเวลากลางวัน การทรง
นางคาล ให้เลือกผู้หญิงมาเป็นคนทรงนางคาลหนึ่งคน ให้ห่มผ้าและนั่งลงถือใบคาล ทุกคนที่อยู่
รอบๆจะเคาะไม้ และร้องเพลงเชิญนางคาลว่า

นางคาลเอ๋ย	มาเคาะกระบือ
สาวน้อยใส่เสื้อ	ลอยน้ำลอยท่า
โหรโหร	แม่นกเขาขัน
ควงจันทร์ขาวแท้	อย่าได้ท้อแท้ แม่นาง คาลเอ๋ย
ลงแล้วเอ๋ย	ลงแล้ววา

ลงไม้ได้	ได้ไม้ลงมา
ลงไม่เป็น	หกคะเมนลงมา
เหลียวหน้าเหลียวตา	กุ่มข่าฟันคำ
จะไปเล่นน้ำทะเลพาไป	เสียดเล่าสองไห
ไถ่บอยสองตัว	กระเทียมสองหัว
เพื่อนเล่นคิกกลอง	ม้าก็สอง
ปู่ก็สอง	ขันน้ำพานรอง มารอง
เช็ดหน้า	ทอนางตาล

ผู้ที่เป็นคนทรงนางตาล จะลุกขึ้นเอาใบตาลเที่ยวไล่ตีผู้เล่นอื่นๆ ไปรอบๆ

การขอฝน-นางแมว

นางแมว เป็นการขอฝน โดยการแห่นางแมวไปรอบๆ หมู่บ้าน ในฤดูฝน เพราะเชื่อว่า การแห่นางแมวจะทำให้เทวดาสงสารนางแมว ที่ขาดน้ำค้ำน้ำอาบ จะบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล การแห่นางแมว ชาวบ้านจะจับแมวใส่ตะกร้า แล้วหามเดินไป แห่ไปรอบๆ หมู่บ้าน มักแห่ตอนเย็นหรือกลางคืน พร้อมกับร้องเพลงนางแมวไปตลอดทาง ว่า

“นางแมวเอ๋ย นางแมวเป็นคั่น ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์ รดหัวแมวบ้าง ไม่ได้คำจ้าง
ขิมแมวเขามา ไม่ได้ฉันทปลา ขอให้หนูกินข้าว ไม่ได้ฉันทเหล้า ขอให้ข้าวคายพื้อย ไม่ได้
ฉันทอ้อย ขอให้อ้อยคายแห้ง ไม่ได้ฉันทแดง ขอให้แดงคอกคอด ไม่ได้ฉันทนกกอด ขอให้
มอคจะเรื่อน

แม่มา่ยเอ๋ย ออย่าเพิ่งขายลูก ปลุกมันจะคด ลูกไม่มันแกง ตะวันแดงแดง ฝนก็เทลง
มา เอ้ เทลงมา เสียงในคด ยังกะก้องหินแฮ ให้ลูกเจ้าแม่ เหมือนคังไข่ปูนา ฝนเทลง
มา เอ้ เทลงมา เลี้ยงลูกหญิง ให้เป็นคุณนาย เจ้าเลี้ยงลูกชาย ให้เป็นพ่อค้า ให้ลูกเจ้า
ออก เหมือนกับก้องหินแฮ ให้ลูกเจ้าแม่ เหมือนคังไข่ปูนา ฝนตกลงมา เอ้ เทลงมา
นางแมวเอ๋ย ขอข้าวเย็นสักก้อน ขอข้าวร้อนสักกระบวย แมวให้ไป”

เมื่อขบวนแห่นางแมวผ่านบ้านใด ก็เอาไม้เคาะเสาบ้านนั้น เพื่อให้คนบนบ้านเอาน้ำสาคนางแมว การแห่นางแมวพร้อมกับร้องเพลง จะทำให้นางแมว และคนร่วมขบวนแห่เปียกปอนไปคามๆ กัน จนถึงเวลาเที่ยงคืน ชาวบ้านจะแห่นางแมวไปไว้ที่ทางสามแพร่ง แล้วทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อขอฝน

การขอฝน-นางศรี

แม่ศรี เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายในเรื่องต่างๆ นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูยสงกรานต์หรือเวลาขอฝน การเข้าทรงแม่ศรีจะต้องเตรียม ครกไม้ บายศรี ดอกไม้สามสี รูปเทียน ไม้ไผ่การเข้าทรงแม่ศรี ให้เลือกผู้หญิงหนึ่งคนเพื่อ

เข้าทรงแม่ศรี ให้นั่งบนครกไม้พนมมือถือดอกไม้ รูปเทียนและหลักคา ผู้เล่นคนอื่นๆจะนั่งล้อมคนทรงไว้ แล้วช่วยกันร้องเพลงเชิญแม่ศรี มีเนื้อร้องดังนี้

แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรีสาวสะ
ขกมือไหว้พระ	ว่าจะมีคนชม
ชนคิ้วเจ้าค่อ	ชนคอเจ้ากลม
ชักผ้าปีกนม	ชมแม่ศรีเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรีคั่นซ้อน
นมขานหน้าอ่อน	เขาเลียงเจ้าไว้
อีกสองสามปี	จึงจะมีผัวได้
แค้นเนื้อแค้นใจ	แม่ชายศรีเอ๋ย

เมื่อแม่ศรีเข้าแล้ว คนทรงจะมีร่างกายสั่นเทา ดอกไม้รูปเทียนจะหลุดมือคนทรงจะล้มคว่ำคาครก แล้วค่อยๆลุกขึ้น ฟ้อนรำตามเพลงที่มีผู้ร้อง ถ้าต้องการให้แม่ศรีออก ให้เป่าหูแม่ศรีแรงๆ การขอฝน-นางสุม

นางสุม เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายเรื่องต่างๆนิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูสงกรานต์ และเวลาขอฝนการทรงนางสุม ต้องเตรียม สุ่ม ข้อง ผ้าขาวม้า ไม้ไผ่ และไม้เคาะจังหวะ การทรงนางสุม ให้เลือกผู้หญิงมาสองคน ให้คนหนึ่งเป็นคนทรงนางสุม ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นที่เลียง นางสุมนั่งของๆมีสุมวางข้างหน้า เอาผ้าขาวม้าคลุมศีรษะ คนทรงนางสุม ที่เลียงจับปลายผ้าข้างหลัง ผู้เล่นอื่นๆนั่งห่างจากคนทรงนางสุมประมาณ 1 วา ใช้ไม้เคาะไม้ไผ่ให้จังหวะ ร้องเพลงเชิญนางสุมให้เข้าทรงว่า

นางสุมเอ๋ย	แรกเริ่มเดิมที
นารีเป็นไม้ไผ่	แตกหน่อสด้าง
มีคารอบข้าง	คัค ไม้มาสานไซ
เหลาเอ๋ยเหลาแล้ว	ไอ้แก้วลนไฟ

มาเร็วมาไว	เด็กแม่นางสุมเอ๋ย

เมื่อผีเข้าคนทรงนางสุมจะเริ่มสั่น แล้วขยับสุมไปมา ที่เลียงจะคึงผ้าขาวม้าที่คลุมศีรษะคนทรงนางสุมออก ผู้เล่นอื่นๆจะตะโกนว่า “สุม สุม” คนทรงนางสุมก็จะเอาสุมไล่ไปรอบๆผู้เล่นจะโยนก้อนหินหรือใบไม้ให้พร้อมทั้งร้องว่า “ปลา ปลา” เมื่อมีผู้ตะโกนให้หาเมีย คนทรงนางสุม ก็จะไปสุมคนที่อยู่รอบๆมาคนหนึ่ง แล้วให้ถือข้อง พาขึ้นไปหาปลา จะมีคนมาพาเมียนางสุม ไปซ่อน คนทรงนางสุมก็จะไล่สุมผู้ที่ขโมยเมียไป เมื่อคนทรงนางสุมหาเมียของคนพบ จึงจบการเล่นเวลาจะให้นางสุมออก จะต้องให้คนเข้าไปกอดและร้องตะโกนว่า “โก๋”

การขอฝน-ลิงลม

ลิงลม เป็นการเข้าทรงเพื่อขอฝน ขอคำทำนายหรือเสี่ยงทายในเรื่องต่างๆ นิยมเล่นกันทั่วไป บริเวณลานบ้านหรือลานวัด ในวันครูสงกรานต์ หรือเวลาขอฝน การเข้าทรงลิงลม จะต้องเตรียม ไม้ไผ่ ไม้เคาะจังหวะและผ้าขาวม้า 2 ผืน

การเข้าทรงลิงลม ให้เลือกผู้ชายเพื่อเข้าทรงลิงลมหนึ่งคน ให้คนทรงลิงลมนั่งกับพื้นเอา ผ้าขาวม้าผูกเอวไว้ผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่งเอาคลุมศีรษะคนทรงลิงลมไว้ หาผู้ชายอีกคนหนึ่งเป็นที่เล็ง ให้ยืนข้างหลังคนทรงลิงลม จับปลายผ้าขาวม้าที่ผูกเอวคนทรงลิงลมไว้ ผู้เล่นอื่นๆ เอาไม้เคาะ กระบอกไม้ไผ่เป็นจังหวะแล้วร้องเพลงเชิญลิงลมว่า

“ลิงลมเอ๋ย	มาอมข้าวพอง
เด็กน้อยทั้งสอง	มาตัดดอกจิก
เล่นหัวเล่นหาง	เล่นกลางคูกคิก
เจ้าพญานกพริก	เจ้าพญานกเขา
เชิญเบ๊เชิญเจ้า	มาเข้าลิงลม”

เมื่อลิงลมเข้า ผู้เข้าทรงลิงลมจะล้มลงนอน ที่เล็งจะเอาผ้าขาวม้าที่คลุมศีรษะคนทรงลิงลม ออก และจับปลายผ้าที่ผูกเอวคนทรงลิงลมไว้ไม่ให้หลุด เชื่อว่าถ้าหลุด คนทรงลิงลมจะวิ่งเข้าป่า หรือวิ่งขึ้นต้นไม้ ซึ่งจะเป็นอันตรายแก่คนทรงได้ ถ้าลิงลมเข้า แล้วคนทรงลิงลมจะกระโดด วิ่งได้ กัด ผู้คนที่อยู่รอบๆ จะวิ่งหนีคนทรงลิงลม ถ้าต้องการให้ลิงลมให้ตะไกรที่หูคังๆ

การคล้องช้าง

การคล้องช้าง เป็นวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านของชาวอำเภอนครไทย กระทำในเทศกาล เลี้ยงผีบ้าน ในเดือนหกของทุกปี จะกระทำพิธีที่ศาลปู่ท้าวหน้าหมู่บ้าน ผู้ที่กระทำพิธี ประกอบด้วย ชายและหญิงชาวบ้าน โดยเตรียม เชือก รูปช้างไม้ รูปม้าไม้ คาน ธนู ปืน หอก กลอง บาบศรี เครื่องเล่นสรวงบูชา ได้แก่ สุรา อาหารคาว และอาหารหวาน

การคล้องช้าง เริ่มต้นด้วย การทำพิธีเช่นไหว้ศาลปู่ท้าว โดยมีผู้อาวุโสที่สุดเรียกว่า “ควาญช้างจ่า” แล้วเข้าทรงเพื่อให้ชาวบ้านได้ถนัดถึงความเป็นไปของหมู่บ้าน หลังจากทำพิธีเช่นไหว้ศาลปู่ท้าวแล้ว ฝ่ายชายจะถือเชือกสำหรับคล้องช้าง ฝ่ายหญิงจะถือช้างร้ายรำพร้อมทั้งร้องเพลง ตีกลอง ให้จังหวะ ฝ่ายชายพยายามคล้องช้างให้ได้ ฝ่ายหญิงคอยหลบหลีก เมื่อฝ่ายชายคล้องช้างได้หมดทุกตัวแล้ว จะนำไปถวายปู่ท้าวหน้าศาลชาวบ้านถือว่าเป็นอารักษ์บ้าน ช่วยคุ้มครองรักษาหมู่บ้าน และประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข เพลงคล้องช้างมีเนื้อร้อง ดังนี้

ขนมเปี๊ยะ ขนมปัง ขนมกาละมัง ของอาบิ ช้างเอ๋ยมานี้ ขนมอาบิ แล้วอาจะให้ (จ่า)

การควงข้าวในอู่

การควงข้าวในอู่ เพื่อนำไปสีเป็นข้าวสาร ไว้หุงเป็นข้าวสุกรับประทานจะมีพิธีข้าวโดยเอา จก (หวด) ไปดัก 3 หน ให้คนที่ดักข้าวเป็นคนที่เกิดปีขาล ปีมะโรง ปีมะเส็ง ดักข้าวให้ได้ 3 ทัพพี คอนดักก็กล่าวว่า “วันนี้วันดี วันเศรษฐีพระยาวัน จกข้าวกิน อย่าให้บก จกอย่าให้เปลือง” นำข้าวนี้ เก็บไว้สัก 2-3 คิน แล้วนำไปรวมกับข้าวอื่นๆที่ ค.นาบัว อ.นครไทย มีข้อปฏิบัติคือข้าวในอู่ คือ ทุกวันพระ 8 คำ วันพระ 15 คำ เจ้าของบ้านจะนำไปถวาย (ราชพฤกษ์) และดอกไม้สีขาว ไปเหน็บไว้ที่ ประตูอู่ พร้อมกับคั้งมะโม 3 จบ แล้วพูดว่า “ที่ได้เอาสมา (ขอขมา) ที่ได้ลวงข้าม ขอกินบิให้บก จก บิให้เปลือง” เวลาจะดักข้าวต้องมีทำนังพิเศษ คือ นั่งทับสันเท้า เพราะถือว่าไม่ให้มีรูรั่ว จะได้กินไม่หมด ไม่รั่วไม่ไหล ต้องอุดรูไว้

การแต่งงานของไทยโซ่ง

การแต่งงานภาษาไทยทรงคำหรือไทยโซ่งเรียกว่า “งานกินคอง” ชายหนุ่มหญิงสาวไทยทรงคำ หรือไทยโซ่งคู่ใดที่มีความรักชอบพอกัน ฝ่ายชายจะส่งผู้ใหญ่ไปสู่ขอต่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ของที่ต้องเตรียม ไปมีห่อหมาก พลู บุหรี่ 2 ชุด พร้อมทั้งหญิงสาว 2 คน สำหรับเป็นผู้ถือหมากพลู ทุกคนจะต้องสวมเสื้อสี(เสื้อคลุมขาวคอปกดอกผ่าตลอด ติดกระดุมเงิน 5 เม็ด ด้านนอกสีพื้นดำ ด้านในปักลวดลายด้วยสีต่างๆงดงาม หากใช้ใส่ในพิธีมงคลจะใส่ด้านพื้นสีดำด้านนอก หากใส่ในพิธีอัปมงคล จะใส่ด้านที่สีมีลวดลายไว้ด้านนอก) เมื่อพูดจากตกลงกันแล้ว ก็นัดหมายทำการหมั้น หรือนัดแต่งงาน โดยไม่มีการหมั้นก็ได้

เมื่อหมั้นกันแล้ว ฝ่ายชายจะไปเยี่ยมฝ่ายหญิง เรียกว่า “สู่” การไปสู่นี้บางทีพ่อแม่ฝ่ายหญิง อาจยอมให้ฝ่ายชายเข้าห้องหอหลับนอนกับฝ่ายหญิงเลยก็ได้ หญิงสาวบางรายก็มีครรภ์ก่อนแต่งงาน เรื่องเช่นนี้วัฒนธรรมประเพณีไทยทรงคำหรือไทยโซ่งไม่ว่าและไม่ถือกัน

ถ้าฝ่ายชายไม่มีเงินสินสอด เมื่อทำพิธีแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายจะต้องมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง และรับใช้อยู่เป็นเวลา 1-5 ปี เรียกว่า “สา” หรือ “อาสา” คือทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นการทดแทนเงินสินสอด

พิธีแต่งงาน ในวันแต่งงานเจ้าบ่าว และญาติพี่น้องจะช่วยกันนำขันหมาก มียาสูบเครื่องเรือน ที่นอน ของใช้ ขนม 8 ถาด สุรา 8 ขวด หมูและไก่ไปยังบ้านเจ้าสาว เมื่อถึงบ้านแล้ว เจ้าบ่าวจะนำเครื่องขันไปไหว้ผีเรือน ส่วนเครื่องเรือนนั้นมอบให้แก่ฝ่ายเจ้าสาวพร้อมกับวางสินสอดทองหมั้น ให้พ่อแม่ญาติพี่น้องญาติกันเป็นสักขีพยาน จากนั้นก็ทำพิธีไหว้ญาติข้างเจ้าสาว ส่วนเจ้าสาวก็ต้องไปไหว้ญาติของฝ่ายเจ้าบ่าวเช่นกัน เมื่อไหว้ญาติกันหมดแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธีแต่งงาน หลังจากนั้นเจ้าบ่าวเจ้าสาวและญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายและเพื่อนบ้านก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน

การทำขวัญข้าว

เมื่อข้าวตั้งท้อง ซึ่งเชื่อว่าแม่โพสพตั้งท้อง จะทำพิธีทำขวัญข้าว เลือกทำพิธีในเดือนสิบ ผู้ทำพิธีเตรียมเครื่องบูชาแม่โพสพ ประกอบด้วยข้าวกระยาสารท ขนมน้ำเงิน เผือก มัน ข้าว แป้ง น้ำมัน กระจก หวี สร้อยคอ หรือสร้อยข้อมือ ผ้าถุง ผ้าสไบใหม่ๆ บาตรศรี คอกไม้สี่เหลี่ยม บางคนเตรียมเฉพาะข้าวเม่าคลุกน้ำตาล หมากพลู นำไปที่ศาลข้าวแรกนาแล้ว หยิบผ้าพาดคันข้าว 3 กอ รวบใบมามัดรวมกัน สมมติว่าเป็นแม่โพสพ นำสร้อยแหวนสวมคันข้าว หมายถึง การแต่งตัวให้แม่โพสพ พร้อมทั้งกล่าวเชิญแม่โพสพ มารับประทานอาหารหวานคาวที่นำมาบูชา และขอเชิญแม่โพสพ แต่งตัวให้สวยงาม แม่โพสพเทวีแห่งไร่นา อาจจะมีหลายองค์ก็ได้ เพราะมีคำกล่าวของวิทยากรกรณหนึ่ง ชื่อคำวอน ชูศรี ว่า “ได้เอาข้าวหวานมาไหว้มาเช่น อย่าว่าไม่รู้ไม่เห็นนางทั้งเจ็ด นางขอให้ลงมารับประทานข้าวหวาน นางพระโพสพ พระโพศรี จันทรเทวี สร้อยมลิวัลย์ จันทรนิลา ศรีโสภาน่อนโมรา มารับของหวานที่มาจำมาเช่น”

การรับขวัญข้าว

การรับขวัญข้าว เป็นพิธีกรรมที่ทำตอนเชิญข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้ว จะมีการรับขวัญข้าว โดยผู้ที่ทำพิธีนำบาตรใส่กระบุง ในบาตรประกอบด้วย สไบเพชร ผ้าถุง แป้ง น้ำมัน กระจก หวี ข้าว ขนมหวาน งาม ปลา ไข่ต้ม ส้ม เหล้า เอาคันธูปเป็นไม้คานหามไปเรียกขวัญข้าวที่นา เรียกว่า ไปกู้ขวัญข้าว โดยเอาน้ำมันไปทาคันข้าวที่เกี่ยวกองๆ ไว้แล้วก็เมล็ดข้าว คือเก็บเมล็ดข้าวให้ได้ 7 เมล็ด (แม่โพสพเทวีมี 7 นาง) เลือกเก็บเมล็ดดีๆ ใส่กระบุง พร้อมทั้งเรียกขวัญว่า “ขวัญข้าวเอ๋ย ให้ไปอยู่ในเล้าเฝ้าทุ่ง อยู่กลางทุ่งฝนฟ้าจะตกพรา” เรียกขวัญข้าวแล้วเอาผ้าสไบแพรคลุมกระบุงกลับมา ระหว่างที่เดินทางกลับบ้านไม่ให้วางกระบุง ตั้งใจเดินแน่วแน่ให้ถึงบ้านพบใครตามไร่นาก็ไม่ให้ทักทายหรือแม้แต่จะเหลียวมองใครก็ไม่สมควร เพราะกลัวว่าข้าวจะตกหายเสียกลางทาง ระหว่างทางเรียกนางแม่โพสพมาเรื่อยๆ จนถึงบ้านจึงเอาบาตรและเมล็ดข้าวที่เก็บมาใส่ยุ้ง

การแรกนา

การแรกนา จะทำเมื่อถึงวันที่มีฤกษ์ดี ซึ่งส่วนมากจะเป็นวันศุกร์ (ชาวบ้านเชื่อว่าข้าวจะได้สุกเร็วขึ้น) เจ้าของนาจะนำหมาก พลู ไปบอกแม่โพสพที่ทุ่งนา แล้วเริ่มไถนาเป็นมงคลไว้ 3 รอบ เมื่อน้ำพothที่จะทำนาได้แล้ว ก็ไถให้เสร็จ ก่อนจะปลูกข้าวจะทำการแรกนาก่อน วันแรกนาจะทำในวันทีปลูกข้าวเป็นครั้งแรก โดยเลือกวันที่มีฤกษ์ดี โดยทำศาลข้าวแรกก่อน ศาลนี้สานด้วยไม้ไผ่ ทำเป็นรูปบ้านมีเสาเดียว สมมติเป็นศาลพระภูมิ มีเสาร้าน 4 มุม นำผลมะนาวมาเสียบตรงมุมทั้ง 4 มุม (อาจจะใช้มะกรูดผ่าซีก แทนมะนาวก็ได้) วงรอบศาลด้วยด้ายดำ ด้ายขาว ศาลนี้บางคนสานเป็นรูปบ้านสวยงาม มีหลังคา ขนาดศาลประมาณกว้างยาวด้านละ 1 ศอก และมีรั้วไม้ไผ่กั้นรอบบริเวณ ศาลนี้นำเครื่องบูชาประกอบด้วย หมากพลู ข้าวแดง แก้วน้ำ ไปทำพิธีคอนไถลัดคำ หรือเข้าครุ เพราะปู่ย่าไม่ได้กินข้าว ผู้ทำพิธีจะเป็นหญิง หรือชายเจ้าของบ้าน ส่วนมากจะเป็นชายกล่าวคำลัดคำคำไพเราะ เช่น “วันนี้วันดี วันเศรษฐีพระยาวัน....” “ทำน้อยให้ได้หลาย” “ให้ได้ข้าวคันละหม้อ กอ

ละเกวียน ให้ไหลมาเทมาเทมาอย่างน้ำ” ลงท้ายว่า “นะโม พุทธายะ” เป็นต้น ในวันนี้เจ้าของนาจะนำดินกล้าไปปักดำไว้สัก 7 คัน 9 คัน

การส่งบ้านส่งเมือง

เป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวอำเภอพรหมพิราม ซึ่งชาวบ้านนิยมทำกันในเดือนอ้าย เชื่อกันว่าเป็นการบุญในเทศกาลขึ้นปีใหม่ ในสมัยโบราณ แต่ละหมู่บ้านจะจัดในเดือนอ้าย โดยจัดไม่พร้อมกัน สถานที่จัดจะจัดที่บริเวณกลางหมู่บ้าน โดยแต่ละบ้านจะลั่นสายสัญญาณมาค่อรวมกันที่กลางบ้าน บางครั้งชาวบ้าน จะเรียกการส่งบ้านส่งเมืองว่า “ทำบุญกลางบ้าน” พิธีคอนเ็นชาวบ้านจะนำหุ่นตุ๊กตาที่ปั้นด้วยดินเหนียว เป็นตัวแทนของคนในครอบครัวและสัตว์เลี้ยง นำใส่หขวกกล้วย ลอยน้ำไปตามแม่น้ำลำคลองที่อยู่ใกล้ๆ

การส่งบ้านส่งเมืองนี้ ชาวอำเภอพรหมพิราม ได้กระทำติดต่อกันมาช้านานแล้ว และเมื่อถึงกำหนดเวลาการส่งบ้านส่งเมือง แล้วไม่ทำ เชื่อกันว่าในปีนั้นชาวบ้านจะประสบเรื่องร้ายหรือมีอันเป็นไป แต่ถ้าได้ทำแล้ว ชาวบ้านจะมีความสุขสบายใจ เพราะถือว่า การส่งบ้านส่งเมืองจะช่วยให้เรื่องร้ายต่างๆ ได้ถูกลอยน้ำไปกับแพหขวกกล้วยนั้นแล้ว สำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ชาวบ้านจะนำหุ่นตุ๊กตาไปทิ้งที่สุคปลายทาง หรือปลายไร่นา แทนการใส่แพหขวกกล้วยลอยไปตามแม่น้ำลำคลองได้

งานศพของชาวไทยโซ่ง

เมื่อมีชาวไทยทรงดำ หรือไทยโซ่งตายลง บรรดาญาติมิตรจะพากันไปเยี่ยมแล้ว ร้องไห้โศครวญด้วยเสียงอันดัง จากนั้นจะช่วยกันอาบน้ำ แต่งตัวศพ โดยใส่เสื้ออีกกลับเอาด้านในที่มีลวดลายงามออกไว้ด้านนอกแล้ว นำศพลงเรือนไปป่าช้า โดยมีญาติมิตรทุกคนจะต้องเดินตามศพ และร้องไห้ไปด้วย สิ่งของที่นำไปพร้อมกับศพคือ รง สุรา และเครื่องเซ่นเมื่อไปถึงป่าช้าจะช่วยกันทำพิธีเผาศพ หลังจากนั้นจะเก็บกระดูกใส่หม้อ แล้วจัดการฝังที่หลุมศพนี้ จะปักธงไว้เพื่อให้รู้ว่าเป็นศพของใคร เสร็จแล้วจะทำพิธีเซ่นไหว้ เพื่ออัญเชิญวิญญาณกลับบ้านเรือน เพื่อให้เป็นผีเรือน

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อด้านรากหรือศาสนาคั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะดาลิขิต และ โชคโลก ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การตั้งถิ่นฐาน

ชาวเขาเผ่าม้ง ที่บ้านห้วยน้ำไข

ชาวเขาเผ่าม้ง มักเรียกตัวเองว่า พวกม้งขาว เดิมอพยพลงมาจากประเทศจีนและมาอยู่ในบริเวณ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๑-๒๕๒๕ ชาวม้งได้ช่วยเหลือนักศึกษาประชาชนชาว ไทยที่มีความคิดไม่ตรงกับรัฐบาลไทย ทำการสู้รบกับรัฐบาลไทย สงครามลัทธิได้ทำการสู้รบนานถึง ๑๔ ปี และในวันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ ชาวม้ง นักศึกษา และประชาชนชาวไทย ได้ยอมมอบตัวกับฝ่าย รัฐบาลไทย หลังจากนั้นชาวม้งได้อพยพจากป่าลงมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ๒ หมู่บ้าน คือ ที่บริเวณบ้านใหม่ และบริเวณบ้านห้วยน้ำไข ทั้งสองหมู่บ้านมีประชาชนชาวม้ง รวมกันประมาณ ๒,๐๐๐ คนเศษ

วิถีชีวิตและภาษา

๑. วิถีชีวิตเหมือนชาวเขาเผ่าอื่น ๆ คือ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะเผ่า เช่น ประเพณีการเกิด คาย แต่งงาน และประเพณีปีใหม่ สามีเป็นหัวหน้าครอบครัว ภรรยาจะทำงานทุกอย่าง ผู้ชายม้งส่วนใหญ่มีภรรยา ๔ คน ทุกคนจะอยู่บ้านหลังเดียวกัน แต่อยู่กันคนละห้อง สามีจะเป็นผู้กำหนดวันที่ จะไปนอนกับภรรยาเอง นิยมอยู่บนภูเขาสูง ปลูกบ้านด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคา รับประทานอาหาร แบบง่าย ๆ เวลามีปัญหาหรือมีแขกไปเยี่ยม ชาวเขาเผ่าม้งจะทำอาหารหมุ่ทอด เหล้ามารับรองมากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละครอบครัว งานประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีปีใหม่เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ของทุกปี เป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ ชาวม้งทุกคนต้องแต่งตัวเต็มยศ ต้องร่วมเล่นการละเล่นพื้นบ้านม้ง หมุ่มสาวนิยมนเล่นโยนลูกช่วง กลางคืนจะมีการเล่นร้องรำทำเพลงตามวัฒนธรรมของคน

๒. ภาษาม้ง พูดคล้ายกับภาษาจีน แต่ภาษาเขียนใช้ตัวอักษรของภาษาอังกฤษแต่อ่านออกเสียงไม่เหมือนภาษาอังกฤษ

ปัจจุบันชาวม้งนิยมส่งลูกไปเล่าเรียนสูง ๆ สำเร็จ แพทย์ ทหาร ตำรวจ ครู โดยทุนของรัฐบาลไทย ซึ่งได้ กลับมาช่วยพัฒนาหมู่บ้านทันสมัยมากขึ้น

โง่งบ้านแหลมมะค่า

โง่ง (ไทคำ) อพยพเข้ามาตั้งรกรากในไทยถึง ๒ ครั้ง ด้วยกัน คือ ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ไปตีเมืองเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ และได้พาครอบครัวไทยเวียงไทคำ ลงมากรุงธนบุรี ครั้งที่ ๒ ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑ ได้อพยพไทคำเข้ามาอยู่ ในไทยอีก และเป็นการอพยพครั้งใหญ่ ไทคำได้โยกย้ายครอบครัวมาเป็นจำนวนมาก โง่งกลุ่มบ้านแหลมมะค่า คำบลทับเสา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก มีลักษณะชาติพันธุ์คล้าย โง่งที่อาศัยตามชุมชนต่าง ๆ ในประเทศไทย เพราะอพยพมาจากบริเวณภาคกลาง แถบจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี เมื่อแรกตั้งถิ่นฐานนั้นมีประมาณ ๖ ครัวเรือน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๖ พร้อมฝูงวัว ควาย เมื่อพบชัยภูมิที่เหมาะสมจึงกลับไปชวนพวกห้องคามา ทั้งโดยทางเท้า เหวียน ตลอดจนโดยสารเรือแม่ และรถไฟในภายหลัง

ชาวโง่งบ้านแหลมมะค่า ทำนาทำไร่เป็นหลัก ชาวโง่งแต่งกายด้วยผ้าสีด้า นับถือผีแทนและมีความ เชื่อต่าง ๆ เช่น เสนอผีหรือการสะเดาะเคราะห์บ้าน คือ การไล่เคราะห์ร้ายออกจากบ้าน การเสนเฮือนหรือเสน เรือน คือ การเช่นสรวงข้าวปลาอาหารเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งทำปีละ ๑ - ๓ ครั้ง นิยมทำในเดือน ๖ ถึง เดือน ๘ ประเพณีอื่นคอน เกี่ยวกับการละเล่นเป็นประเพณีอื่นคอน คือ การเล่นลูกช่วง และประเพณีการแต่ง งานของ ชาวโง่ง นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ มีภาษาเป็นของตนเอง ลักษณะคล้ายกับภาษาลาว

ชาวโง่งบ้านแหลมมะค่า ส่วนใหญ่ยังสามารถธำรงเอกลักษณ์การแต่งกาย การดำรงชีพ ตลอดจนการ ปฏิบัติคตินิยมเพื่อประเพณีไว้ได้มากกว่าโง่งกลุ่มอื่น แต่ก็เป็นการปฏิบัติของกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ส่วน คนรุ่นใหม่วิถีชีวิตการแต่งกาย ภาษาพูด อาชีพ ปรับปรนเหมือนกับชนพื้นเมือง เพราะอิทธิพลของการศึกษา การคมนาคมติดต่อกับคนนอกชุมชนมากขึ้น

2.อาหารการกิน

กระเทียม

กระเทียมเป็นพืชล้มลุก มีลำต้นใต้ดินเรียกว่า หัว ที่หัวหรือลำต้นจะมีกลีบย่อย ๆ หลายกลีบเรียงติดกัน กัน เมื่อมีสีเหลืองนวลหรือสีขาว มีกลิ่นฉุน บางหัวพบว่า หัวหนึ่งมีกลีบเดียว เรียกว่า กระเทียมโทน ใช้หัว ปลูกโดยนำหัวฝังดินเล็กน้อย ค่อมจะแตกเป็นใบยาวแบนปลายแหลมภายในใบกลวง มีดอกสีขาวอมเขียว หรืออมชมพูม่วง ผลมีขนาดเล็ก สด ๆ ทั้งหัว และใบใช้คัมหรือฝัดเป็นอาหารคาวที่คนนิยม ทั้งไว้คั่วไปอีก ประมาณ ๑๐๐ วัน จึงแกะใช้หัวได้กินเก็บไว้รับประทาน หรือนำไปทำอาหาร ทำยาได้ นิยมปลูกทั่วไป ส่วนใหญ่ปลูกมากทางภาคเหนือของประเทศไทย

ชาวไร่ที่ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ คำบลบึงพระ จังหวัดพิษณุโลก นิยมปลูกกระเทียมโดยไม่ใส่ปุ๋ยเคมี เพราะถ้าใส่ปุ๋ยเคมีแล้วจะทำให้ได้กระเทียมที่ลดความเข้มข้นของสารที่ออกฤทธิ์ในกระเทียม เมื่อได้หัว กระเทียมแห้งแล้วนำไปทำยาฆ่าแมลง เพราะมีฤทธิ์เป็นยาฆ่าแมลงประเภท

เพื่อย่อยอ่อนเกือบทุกชนิด หนอน กระทุ้ผัก โรคราน้ำค้าง โรคราสนิม เชื้อรา แบคทีเรีย แมลงจำพวก และเห็บ กระเทียมมีสรรพคุณทางยาหัวแก่ ช่วยขับเหงื่อ ปัสสาวะ เสมหะ ปอดบวม วัณโรค เป็นยาฆ่าเชื้อโรค น้ำคั้นจากกระเทียมใช้ทาแผลแก้กลาก เกลื้อน ขับลมในลำไส้ แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ขับพยาธิในลำไส้

กล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิช่อง

กล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิช่องมีลักษณะพิเศษ ดังนี้ ต้น มีลำต้นสูง ๓.๕ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางมากกว่า ๑๕ เซนติเมตร ก้านลำต้นค้ำยันนอกสีเขียวอ่อน มีประคำเล็กน้อย ดอก ก้านช่อดอกไม่มีขน ใบประดับรูปไข่ค่อนข้างป้อมมีวงงอขึ้น ปลายมีขน ด้านบนมีสีแสดอมม่วง สีนวล ด้านล่างสีแสดเข้ม ผล เครือหนึ่งมี ๑-๑๐ หัว ๆ หนึ่งมี ๑๐-๑๖ ผล ผลมีเหลี่ยมเล็กน้อย ถ้าแก่จัดค่อนข้างกลมผลกว้าง ๓-๔ เซนติเมตร ยาว ๑๑-๑๓ เซนติเมตร เปลือกบาง มีสีเหลืองนวล เนื้อขาว ใ้กลางมีสีขาว เนื้อนุ่ม มีรสหวานจัด ไม่มีเมล็ด

โครงการตามพระราชดำริ จัดตั้งโครงการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม บริเวณทุ่งทะเลแก้ว จังหวัดพิษณุโลก โดยคัดเลือกต้นพันธุ์จากสวนกล้วยน้ำว้า พันธุ์มะลิช่อง ของกำนันประสาท สิงห์ลักษณ์ บ้านเกาะคู ตำบลบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

ปัจจุบันเกษตรกรได้ขยายพื้นที่การปลูกกล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิช่อง สำหรับอุตสาหกรรมกล้วยตาก ซึ่ง นอกจากจะดำเนินการในจังหวัดพิษณุโลกแล้ว ยังขยายพันธุ์ไปยังจังหวัดอื่นๆ ด้วย เช่น พิจิตร สุโขทัย เชียงใหม่ เป็นต้น สามารถให้ผลผลิตได้เป็นจำนวนมากและนำไปทำกล้วยตากจนเป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวจังหวัดพิษณุโลก

การทำเต้าเจี้ยว

วิธีการทำ กลุ่มแม่บ้านหมู่ ๑ ตำบลสนามคลี อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ได้คิดริเริ่มทำเต้าเจี้ยวเป็น อาชีพเสริม มีขั้นตอนการทำ ดังนี้

๑. ล้างถ้วยให้สะอาด แล้วนำมาแช่น้ำประมาณ ๔ ชั่วโมง จากนั้นนำมาล้างให้สุก ใช้เวลาในการนึ่งประมาณ ๒ ชั่วโมง
๒. นำถ้วยที่นึ่งแล้วมาลวกผสมกับแป้งสาลีและยีสต์ นำใส่กระด้ง ผึ่งไว้เป็นเวลา ๒ คืน
๓. นำถ้วยมาใส่โถงหมักน้ำเกลือนาน ๔๕ วัน และปิดฝาให้มิดชิด
๔. ก็นำมาต้มปรุงรส ให้ใส่น้ำตาลประมาณ ๔๐% ต่อกะทะ
๕. ก่อนบรรจุเต้าเจี้ยวที่ทำเสร็จแล้ว ต้องนึ่งขวดเพื่อฆ่าเชื้อโรคเสียก่อน แล้วจึงบรรจุเต้าเจี้ยวลงในขวด ในขณะที่ขวดกำลังร้อนอยู่ เมื่อบรรจุแล้วนำขวดเต้าเจี้ยวมานึ่งใหม่อีกครั้ง เป็นอันเสร็จเรียบร้อยนำไปติดป้าย ขายได้

คุณค่าและประโยชน์

เต้าเจี้ยวเป็นเครื่องปรุงที่ทุกครอบครัวใช้ปรุงอาหารให้มีรสชาติขึ้น เป็นอาหารที่ให้คุณค่าด้านโปรตีนสูง

การเพาะเห็ดฟาง

นางศรีนวล เสือรอง อยู่บ้านเลขที่ ๓๕/๑ ตำบลคอนทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ทำอาชีพนี้มาประมาณ ๑๐ ปีเศษ

วิธีการเพาะเห็ดฟาง

๑. อุปกรณ์ มีฟาง เชื้อเห็ด บัวรดน้ำ ไม้ไผ่ และผ้าขางคลุมแปลง
๒. ขั้นตอนการเพาะเห็ดฟาง มีขั้นตอนการผลิตเห็ดฟาง ดังนี้

- เตรียมดินโดยฉางหญ้าและปรับดินให้เรียบเสมอกัน
- นำฟางข้าวมาแช่น้ำสัก ๒ ชั่วโมง
- นำฟางที่แช่น้ำมา ๑ กำมือ นำมาม้วนให้แน่น แล้วทาบปลายไปหาคอขงครึ่งหนึ่ง นำคอขงหันข้างใน เรียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน ขนาดกว้างประมาณ ๑ เมตร ยาวประมาณ ๕ เมตร สูงประมาณ ๑๐ เซนติเมตร (หรือซ้อนกันประมาณ ๔ - ๕ ชั้น)
- นำเชื้อเห็ดฟาง ประมาณ ๒๕ ถุง ๆ ละ ๒.๒๐ บาท มาขยี้ในกะละมังให้ฟูแล้วนำเชื้อเห็ดฟางที่ขยี้แล้ว มาโรยที่บริเวณคอขงที่อยู่ภายในร่องตรงกลางกองฟางให้ทั่ว แล้ว รดน้ำอีกครั้ง
- เมื่อรดน้ำเสร็จให้นำผ้าขางมาคลุมให้มิด แล้วเอาฟางทับอีกครั้งหนึ่ง
- เมื่อเวลาผ่านไป ประมาณ ๕-๖ วัน ให้ทำโครงไม้ไผ่มาวางบนกองฟาง โดยยกผ้าขางขึ้นไปคลุมบน โครงไม้ไผ่ เสร็จแล้วนำฟางมาคลุมบนผ้าขางสัก ๒ วัน ก็สามารถเลือกเก็บเห็ดฟางตามขนาดที่ต้องการได้

ประโยชน์

การเพาะเห็ดฟางใช้วิธีการหรือเทคโนโลยีแบบง่าย ๆ แต่ได้ผลผลิตสูง ที่สามารถทำเป็นอาชีพ และ อาชีพเสริมได้ เห็ดฟางที่ขายมีราคาประมาณกิโลกรัมละ ๓๐ - ๔๐ บาท เห็ดฟางสามารถประกอบอาหารนำไป ผัด แกง ต้ม หรือถนอมอาหารโดยวิธีดอง เห็ดฟางมีรสเย็นหวาน ช่วยบำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง แก้ไข้ใน บำรุงตับ

การเลี้ยงไก่ เทคโนโลยีท้องถิ่น

การเลี้ยงไก่เนื้อวิธีนี้ คือการเข้าร่วมเลี้ยงเป็นเครือข่ายกับบริษัทที่มีชื่อเสียง บริษัทเหล่านี้จะผลิตลูกไก่ อาหารไก่ มีโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์ และมีตลาดจำหน่ายแบบครบวงจร เริ่มต้นการเลี้ยง เกษตรกรต้องติดต่อกับบริษัทและจะมีข้อตกลงให้ผู้ลงทุนก่อสร้างโรงเรือนในที่ดินของเกษตรกรเอง โดยบริษัทจะจัดหาพันธุ์ไก่ อาหารไก่ ยารักษาโรค และรับซื้อตามราคาท้องตลาดในขณะนั้น เมื่อเลี้ยงครบ 45 วัน บริษัทจะมารับซื้อไก่ การเลี้ยงไก่ในรูปแบบร่วมผลิตนี้ พบว่าเกษตรกรประสบความสำเร็จมากบ้าง น้อยบ้าง

ขนมสอไส้

ส่วนผสมของแป้งทำขนม ได้แก่ แป้งข้าวเจ้า น้ำกะทิ เกลือ วิธีการทำแป้งขนม นำน้ำผสมกับแป้งข้าวเจ้า เติมเกลือเล็กน้อย ชกขึ้นกวนบนเตาใช้ไฟอ่อน ๆ กวนจน แป้งขึ้นพอเหมาะแล้วจึงใส่น้ำกะทิ แล้วกวนต่อไปอีกประมาณ ๑๐ นาที จึงชกกลง ส่วนผสมของไส้ขนม ได้แก่ มะพร้าวขูด น้ำตาลทราย น้ำตาลเมืองเพชร น้ำ วิธีการทำไส้ขนม ให้นำส่วนผสมทั้งหมดใส่หม้อตั้งบนเตาไฟแรง ๆ เติมน้ำเล็กน้อย แล้วกวนต่อไปเรื่อย ๆ จนเหนียว เสร็จแล้วชกกลง (ใช้น้ำตาลเมืองเพชรจะช่วยทำให้ไส้ขนมมีสีเข้มน่ารับประทาน) ส่วนผสมของแป้งห่อไส้ ได้แก่ แป้งข้าวเหนียวกับน้ำ นำส่วนผสมทั้งสองอย่างมาวนคให้ได้ที่ อุปกรณ์ที่ใช้ห่อขนมสอไส้ ได้แก่ ใบตอง ไม้กลัด ใบมะพร้าว การห่อขนมสอไส้ ใช้แป้งห่อไส้ขนมให้เป็นก้อนกลม ๆ วางเรียงไว้บนใบตอง นำส่วนผสมของแป้งทำขนม ที่กวนไว้แล้วมาห่อคลุมก้อนไส้ขนมไว้ หลังจากนั้นจึงห่อและตกแต่งตัดปลายใบมะพร้าวออกให้เรียบร้อย และสวยงาม นำเรียงในลังถึงนึ่งประมาณ ๒๐ นาที

ศาล

ลักษณะไม้ยืนต้น สูงได้ถึง ๓๐ เมตร ลำต้นตั้งตรงไม่แตกกิ่ง ใบเดี่ยวเรียงสลับ หนาแน่นบริเวณเรือนยอด รูป หัก แฉกและแฉกรูปคล้ายดาบ กว้าง ๖ - ๘ เซนติเมตร ยาวได้ถึง ๑๔๐ เซนติเมตร ปลายแยกเป็นสองแฉก แผ่น ใบมีเกล็ดเล็ก ๆ ทั้งสองด้าน ก้านใบมีหนามแข็งตลอดแนวยาวของขอบก้านใบ ดอกช่อแตกแขนงขนาดใหญ่ ดอกย่อยแยกเพศ อยู่คนละต้น ผลสดสีเขียวแกมน้ำตาล สีม่วงเข้มเมื่อสุก ประมาณ ๑๕ - ๒๐ เซนติเมตร มี เมล็ด ๒ - ๓ เมล็ด มีกลีบเลี้ยงติดอยู่ ทางด้านในสีเหลือง แหล่งที่พบ ขึ้นอยู่เป็นกลุ่มและกระจายทั่วไปตามที่ราบลุ่มกลางทุ่งนา โดงดิน หรือหัวไร่ปลายนา วัด จังหวัด พินิจโลกจะพบทั่วไป ที่พบมาก ได้แก่ อำเภอรพรมพิราม อำเภอ วัดโบสถ์ คนไทยใช้ประโยชน์จากศาลทั้งการนำมาเป็นอาหาร เครื่องดื่ม หัตถกรรม และพิธีกรรม มาแต่โบราณ เช่น นำน้ำหวานที่ออกจากงวงมาทำน้ำตาลสำหรับทำขนมหวาน ทำเครื่องดื่ม เช่น น้ำตาล น้ำตาลเผา ผลไม้ มาทำขนม ผลไม้ในเมล็ดคาลนำมารับประทานเป็นผลไม้และเชื่อม ปลีคาลนำมาปรุงเป็นอาหาร ใบคาลนำมา ประดิษฐ์เป็นหมวก สานเป็นตะกร้อ ปลาตะเพียน ทำพัดใบลาน และคาลปัดใบลานสำหรับพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีคุณค่าทางสมุนไพร เช่น รากคาลน้ำคาลแก้กระหาย แก้ไข้ แก้พิษตานซาง งวงคาลคั้นน้ำคาลขับพยาธิ ทำให้จิตใจชื่นบาน กาบหรือก้านใบสอยังไฟแล้วบีบเอาแต่น้ำกิน แก้ท้องร่วง ท้องเสีย หรืออมแก้ปากเปื่อย ปัจจุบันคาลมีคุณค่าทางเศรษฐกิจระดับชุมชน ชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายน้ำตาลสด น้ำคาลที่ เดียวจากน้ำหวานของคาล ขายลูกสด และลูกสุก ใบคาล และคาลเพื่อตกแต่งสวน

เต้าเจี้ยววังมะค่าน

บ้านวังมะค่าน หมู่ที่ 9 ต.วังฆ้อง อ.พรหมพิราม ชาวบ้านที่นี่ประกอบอาชีพทำนา ภายหลังทำนาเกษตรกรจะปลูกถั่วเหลือง หรือพืชที่ใช้น้ำน้อยอื่น ๆ อีกหลายชนิด ผลผลิตถั่วเหลืองบางปีมีมากทำให้ราคาตก ปี พ.ศ.2532 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังมะค่าน โดยการนำของนาง

ถูกคลื่น ทับเนื้อมนาค ได้ทดลองนำถั่วเหลืองมาแปรรูปตามคำแนะนำของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและมหาวิทยาลัยมหิดล ด้วยความเข้มแข็งและความตั้งใจจริงของสมาชิกทุก ๆ คนทำให้สามารถเรียนรู้ และพัฒนากระบวนการผลิต จนได้ได้เจ็ยที่มีคุณภาพมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้บริโภคทั่วโลกทั่วไป ต่อมาได้รับการรับรองมาตรฐานผลผลิตจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุขอีกด้วย นับว่าเป็นผลงานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวจังหวัดพิษณุโลกที่สมควรบันทึกไว้เป็นแบบอย่างการพัฒนาอาชีพบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองได้อีกอย่างหนึ่ง

น้ำตาลสดบ้านเหล่าขวัญ

บ้านเหล่าขวัญ หมู่ที่ 3 ต.ท้อแท้ อ.วัดโบสถ์ เป็นพื้นที่ที่มีดินดาลมาก จนปี พ.ศ.2538 ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพัฒนาขึ้น โดยการนำของนางน้ำหวาน ประจันตะเสน สมาชิกเริ่มแรก 23 คน ทุน 56,000 บาท ส่วนราชการได้จัดสรรงบประมาณจังหวัด สร้างอาคารปฏิบัติการ 1 หลัง พร้อมอุปกรณ์จำนวนหนึ่ง กรมส่งเสริมการเกษตรสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์มูลค่า 120,000 บาท และเงินสดหมุนเวียน เพื่อจัดซื้อวัตถุดิบอีก 130,000 บาท ทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีขวัญใจพัฒนาที่ดีขึ้น สามารถปรับปรุงกระบวนการผลิตน้ำตาลสด บรรจุในขวดที่สามารถเก็บรักษาคุณภาพ และความสะดวกได้นานช่วยให้การจำหน่ายน้ำตาลสดของบ้านเหล่าขวัญ ก้าวไปสู่ธุรกิจของชุมชนได้อย่างเต็มภาคภูมิ

น้ำพริกแจ่วบอง

เครื่องปรุง พริกขี้หนู หอม กระเทียมปอกเปลือก ตะไคร้หั่นฝอย ปลาร้าสับละเอียดเผาไฟ ไบเมะกรุหั่นฝอย พริก ขี้หนูสด มะนาว ผักคืบ

วิธีการทำ

๑. นำพริกแห้งคั่วให้หอมและกรอบ หัวหอม หัวกระเทียม คั่วให้สุก หรือจะใช้เผาก็ได้ ปอกเปลือกออก ตะไคร้คั่วให้หอม

๒. โขลกพริกแห้งให้ละเอียด ใส่หัวหอม หัวกระเทียม ตะไคร้โขลกพอแหลก จึงใส่ปลาร้าสับ โขลกให้ เข้ากันดี ใส่มะนาว คีบการหวานใส่น้ำตาลเล็กน้อย ชิมดูรสชาติตามต้องการ คักใส่ถ้วย โรยด้วยพริกขี้หนู ไบเมะกรุหั่นฝอย เพื่อให้สวยงามน่ารับประทาน

๓. ผักที่ใช้รับประทาน คือ ผักกาดขาว ผักบุ้ง ถั่วฝักยาว แดงกวา มะเขือกรอบ ใบโหระพา และอื่น ๆ ตามชอบ

คุณค่าและประโยชน์

เป็นอาหารเสริมธุรกิจที่ชาวพิษณุโลกชอบรับประทานมาก

ผักนึ่งลอยฟ้า หรือ ผักนึ่งเหิรฟ้า

วิธีการทำ

๑. เลือกผักนึ่งยาวขนาด ๓-๔ นิ้ว ล้างให้สะอาด ใส่ตะกร้าทิ้งให้สะเด็ดน้ำ
๒. นำผักนึ่งใส่ซามแล้วเติมส่วนผสม ได้แก่ เต้าเจี้ยว กระเทียม น้ำตาล น้ำปลา ซอสหอยนางรม พริกขี้หนู น้ำมัน
๓. ตั้งกะทะใส่น้ำมันร้อนจนจัด นำผักนึ่งที่ผสมเครื่องปรุงแล้วใส่ลงไป จะเกิดไฟลุกท่วมขึ้นซึ่งเรียกว่า ผักนึ่งไฟแดง
๔. เมื่อสุกเทน้ำในกะทะออก ผักนึ่งไฟแดงจะเกาะเป็นก้อนกลม ๆ แล้วโยนให้คนที่ถือจานรองรับอยู่บนรถยนต์

คุณค่าและประโยชน์

ผักนึ่งเป็นผักที่มีคุณค่ามาก ให้วิตามินเอ เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

ผักปลอดสารพิษ

ผักปลอดสารพิษ คือ ผักชนิดต่าง ๆ ที่ปลูกโดยผ่านกระบวนการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ผักด้วยวิธี ผสมผสาน ทั้งนี้เพื่อลดการใช้สารเคมีและให้ได้ผลผลิต ที่ปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง ซึ่งจะก่อให้เกิดผลคือ ตัวเกษตรกรโดยตรงและผลคือสภาพแวดล้อม เกษตรกร นิยมปลูกผักปลอดสารพิษ ด้วยกัน ๓ วิธี คือ

๑. การปลูกผักปลอดสารพิษในมุ้งตาข่ายในสวนผัก และป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยไม่ใช้สารเคมี แต่ใช้สมุนไพรพื้นบ้านแทน
๒. การปลูกผักคลุมโปง ด้วยมุ้งใยสังเคราะห์ เป็นผักที่มีทรงต้นแข็งแรง พริก มะเขือ สามารถคลุมลง บนดินพืชโดยตรงไม่ต้องใช้โครงสร้าง
๓. การปลูกผักนอกมุ้ง

โดยใช้วิธีทำกาบเหนียวคักแมลง

- การใช้แสงสว่างคักทำลายแมลง วิธีนี้ใช้หลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ ที่มีแสงวอลสีน้ำเงิน เวลา ๑๕.๐๐ - ๒๓.๐๐ น. และย้ายที่ทุก ๒ - ๓ คืน การใช้แสงสว่างล่อแมลงจะช่วยให้แมลงมารวมตัวกันในที่เดียว ซึ่งจะช่วยให้กำจัดแมลงได้โดยง่ายผักที่ปลูก ได้แก่ ผักกาดชนิดต่าง ๆ คั้นหอมผักชี ผักนึ่ง ผักชี กระเทียม ถั่วเขียว ฯลฯ ผักชนิดนี้ใบอาจมี รู ซึ่งเกิดจากการกัดกินของแมลงบ้าง ลักษณะพิเศษ คือ ใบจะเขียวสดเก็บได้นาน เมื่อเน่าจะไม่มีกลิ่นเหม็น จากชาฆ่าแมลง รสหวานอร่อยกว่าผักที่ใช้ ชาฆ่าแมลง โดยปลูกกันมากในเขตตำบลบึงพระ อำเภอเมือง และในอำเภอรอบจังหวัดที่มีแหล่งน้ำ จังหวัดพิษณุโลก แต่เดิมเกษตรกรปลูกผักโดยใช้ชาฆ่าแมลง นอกจากจะเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคแล้วยังเป็นอันตราย ต่อสุขภาพของเกษตรกร เมื่อได้รับการส่งเสริมจากกรมวิชาการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้ปลูกผักปลอด สารพิษ ช่วยให้ผู้ปลูกปลอดภัยจากสารพิษและทำให้สภาพแวดล้อมทางระบบนิเวศวิทยาของสวนผักดีขึ้น เกษตรกรใช้พลังงานในการ

ผลิตน้อย ได้ผลผลิตผักที่ปลอดสารพิษ มีคุณค่าทางอาหาร รสชาติดีกว่าเดิมและ ต้นทุนการผลิตน้อย แต่ได้ผลผลิตผักดีมาก ผลผลิตผักเป็นที่ต้องการของประชาชน ตลาดทั้งประเทศ ทำให้เกษตรกรมีรายได้อัปชันมาก

ผักหวาน

ลักษณะผักหวานเป็นพืชพื้นบ้านของจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้นไม้ป่าที่มีความสูงถึง ๑๓ เมตร แต่เมื่อนำมาปลูก ที่บ้านจะหักกิ่ง เด็ดยอดตั้งแต่ยังเป็นต้นขนาดเล็ก จึงทำให้ต้นผักหวานมีลักษณะต้นเตี้ย เป็นพุ่ม มีกิ่ง มียอด มาก กิ่งและยอดอ่อนของผักหวานจะเป็นส่วนที่คนนิยมบริโภคมากที่สุด พบมากในป่าอำเภอวังทองและอำเภอลาคูการ นิยมปลูกเพื่อนำมาบริโภค เนื่องจากมีคุณค่าสูงทางโภชนาการและสามารถทำรายได้เสริมให้กับชุมชน ปัจจุบันประชาชน นักศึกษาในอำเภอวังทอง อำเภอลาคูการได้ทำสวนผักหวานมากขึ้น คาดว่าในอนาคตผักหวานจะกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูก

เพกา

ลักษณะ เป็น ไม้ยืนต้น ๕ - ๑๐ เมตร อายุหลายปี/เรือนยอดเล็ก กิ่งเปราะหักง่าย แตกกิ่งข้างน้อย ประกอบแบบ ขนนก ๓ ชั้น ขนาดใหญ่เรียงตรงข้ามกันอยู่บริเวณปลายกิ่ง ใบย่อยรูปไข่ หรือรูปไข่แกมวงรี กว้าง ๔ - ๘ เซนติเมตร ยาว ๖ - ๑๒ เซนติเมตร ดอกช่อ ออกที่ปลายยอด ก้านช่อดอกยาว ดอกย่อยขนาดใหญ่ กลีบดอก สีนวลแถบเขียว โคนกลีบ เป็นหลอด สีม่วงแดง หนา ข้นบานกลางคืน ร่วงตอนเช้า ผลเป็นฝัก รูปดาบยาว ประมาณ ๖๐ - ๑๐๐ เซนติเมตร เมื่อแก่จะแตกเป็น ๒ ซีก เมล็ดแบนสีขาว มีปีกบางโปร่งแสง ขยายพันธุ์ด้วย การตัดชำราก เพาะเมล็ด แหล่งที่พบพบทั่วไปตามสวนริมรั้วบ้าน ที่สาธารณะในหมู่บ้าน ไร่ป่า ส่วนใหญ่จะปลูกแซมกับพืชผลไม้อื่น ๆ ชาวบ้านปลูกต้นเพกาเพื่อใช้รับประทานเป็นผัก และเป็นยารักษาโรค ประโยชน์ทางอาหาร คือ ฝักอ่อน นำมากินเป็นผักโดยการเผา หรือลวก กับอาหารหลายอย่าง เช่น ลาบ ปั่น ก้อย แจ่ว ดอกนำมาลวกกินเป็นผัก ยอดอ่อนกินเป็นผักรสชาติดอกขม ประโยชน์ทางยา คือ เปลือกหรือแก่นใช้เป็นยาแก้ฟกช้ำและนำไปเข้ากับ ยาอื่นหลายตัว แก้น้ำเหลืองเสีย บำรุงเลือด เป็นยาแก้พิษ ใช้เปลือกนำมาชูด้าใส่ปลาร้าเกลือ เหมือนส้มด้า ใส่ผงแดงแก้ผื่น นอกจากนี้ยังใช้เปลือกคั้นเอามาข้อมผ้าฝ้าย ให้สีเขียว เมล็ดแห้งเอาไปทำเครื่องประดับ ทำน้ำจืดเลียง ก้านใบเผาผ่านทำคินป็น

เมี่ยงคำ

ส่วนผสม/อุปกรณ์

๑. ใบชะพลู	๒. น้ำอ้อย
๓. มะพร้าว	๔. มะนาว
๕. หอมแดง	๖. เกลือ
๗. ถั่วลิสง	

- วิธีทำ** ๑. เคี้ยวน้ำอ้อยจนเหนียว ใส่เกลือลงไปเล็กน้อย
๒. เครื่องเคียง ได้แก่ มะพร้าวหั่นให้ละเอียด แล้วนำไปคั่วจนเหลือง มะนาวล้างให้สะอาดหั่นเป็นชิ้น เล็ก ๆ (ลูกเต๋ารูปขนาดเล็ก) หอมแดงปอกเปลือกแล้วหั่นชิ้นเล็ก ๆ ถั่วลิสงคั่วจนเหลือง
๓. วิธีการกิน นำเอาใบชะพลูมาห่อเครื่องเคียงในข้อ ๒ แล้วหอยอดด้วยน้ำอ้อยที่เคี้ยวแล้ว ขนาดพอคำ (การห่อจะทำการทรงรูปสามเหลี่ยม เสียบไม้ หรือจะห่อเป็น คำ ๆ รับประทานได้เลย)

ประโยชน์ เมียงคำ นิยมรับประทานกันเป็นอาหารหวาน หรืออาหารว่างก็ได้ เพราะให้คุณค่าทางโภชนาการเป็น อย่างยิ่ง กล่าวคือ ให้ทั้งพลังงานและวิตามิน

ส้มไข่มด

ส้มไข่มดเป็นอาหารพื้นเมืองจัดอยู่ในอาหารประเภทเครื่องจิ้ม นิยมรับประทานกับข้าวเหนียว ส้มไข่มด มีรสเปรี้ยว เค็ม และมักจากไข่มด รสไม่จัดมาก มีน้ำเล็กน้อย

เครื่องปรุง	๑. ไข่มดคัน	๒. เกลือ
	๓. ข้าวเจ้าสุก	๔. ใบกระเทียมสด
	๕. น้ำสุก	

วิธีการทำ ล้างไข่มดให้สะอาด นำใส่ผ้าขาวบางเพื่อให้ไข่มดสะเด็ดน้ำ ค่อยจากนั้น โขลกข้าวสุกและเกลือป่นให้ละเอียด นำไปผสมกับไข่มด ใบกระเทียมสดหั่นฝอย เติมน้ำสุกลittle น้อย นำส่วนผสมที่ได้ใส่ภาชนะที่ปลอด สนิม ทิ้งไว้ ๑ วัน จะเกิดรสเปรี้ยวกลิ่นหอม นิยมใช้เป็นอาหารประเภทเครื่องจิ้ม รับประทานกับผักสด เช่น สะเดา **ประโยชน์** ส้มไข่มด มีสารอาหาร โปรตีน และไขมันจากไข่มด และได้ไอโอดีนจากเกลือ ส้มไข่มดนิยมนำมารับประทาน กับผักสะเดาจึงได้สารอาหารประเภทธาตุเหล็ก แคลเซียม และได้เส้นใยอาหารจากผักช่วยการทำงานของ ระบบขับถ่าย

ส้มโอทะเลแก้ว

วิธีการปลูก ศูนย์ขยายพันธุ์ไม้ดอก ไม้ผล ตามโครงการพระราชดำรินำหน่วยขยายพันธุ์ส้มโอ เป็นโครงการร่วมระหว่าง สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลกและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยใช้สถานที่บริเวณทะเลแก้ว หรือสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม (ทะเลแก้ว) เป็นศูนย์ปฏิบัติการ ดังนี้

๑. เลือกมะนาวพวง กิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด เพื่อทำคั่นคอใช้ในการทาบกิ่งส้มโอ
๒. นำกิ่งส้มโอพันธุ์ท่าซอ ผ่าเป็นวงพระจันทร์ นำกิ่งมะนาวที่เตรียมไว้ทาบกิ่ง

แล้วพันด้วยผ้า พลาสติก การพันผ้าพันให้ห่างจากถุงพลาสติกประมาณ ๑ นิ้ว โดยพันจากล่างขึ้นบน

๓. เสริมรากโดยใช้มะนาวพวง เช่นกัน
๔. คัดกิ่งมะนาวพวง เพื่อให้ได้ผลผลิตแก่ส้มโอเต็มที่
๕. ดินส้มโอที่มีดินคอกเป็นมะนาวพวง มีลักษณะสำคัญ คือ ดินเคี้ยว ทนแดดทนแล้ง และผลดก

คุณค่าและประโยชน์ การปลูกส้มโอโดยใช้ดินคอกกิ่งมะนาวพวง ทำให้ดินส้มโอแข็งแรง มีลูกดก น้ำหนักดี รส หวานกลมกล่อมกว่าส้มโอพันธุ์เดิม

หน่อไม้หวาน

วิธีการปลูก การปลูกหน่อไม้หวานจะต้องคอนหน่อจากกอทิ้งไว้ประมาณ ๑ ปี จนรากค่อนข้างแข็งแรงจึงแยกไป ปลูกในหลุมที่มีขนาดไม่ลึกนัก จะทำให้ขยายพันธุ์ได้ผลกว่าขุดหน่อจากกอ แล้วนำไปปลูก การนำหน่อไม้ หวานมารับประทานต้องมีขนาดสูงไม่เกิน ๑๒ เซนติเมตร ขุดมาปอกเปลือก และรับประทานได้ทันที จะอ่อน และหวานกรอบ ถ้าปล่อยให้หน่อเป็นลำไผ่ ลำจะมีขนาดใหญ่ ส่วนยอดเล็กและโน้มลงมาดูเป็นพุ่ม ใบ เรียวเล็กแต่หนาแน่น ส่วนมากจะไม่ปล่อยให้เป็นพุ่มใหญ่ เพราะจะทำให้เข้าไปติดหน่อลำบาก หน่อไม้หวานนิยมรับประทานเป็นผักสด ใช้จิ้มน้ำพริกหรือใช้ประกอบอาหารจำพวกผัดรวมกับผักอื่นๆ หรือใส่แกง ถ้ามีมากอาจเก็บแบบถนอมอาหารโดยทำเป็นหน่อไม้อัดกระป๋องและอัดขวด

การดูแลสุขภาพ

ขมิ้นชัน

ขมิ้นชันเป็นพืชล้มลุก มีเหง้าหรือหัวอยู่ใต้ดิน เหง้ามีสีเหลืองเข้ม ใบเดี่ยวขนาดใหญ่ ซึ่งจะแห้งในฤดู แล้ง ดอกออกเป็นช่อแทงขึ้นมาเหนือดิน ปลายช่อดอกสีชมพู มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว เวลาปลูกใช้เหง้า มีรูปใบ เรียวยาวปลายแหลม นิยมปลูกทั่วไป ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ เหง้าใต้ดิน นิยมปลูกไว้ตามเรือสวนไร่นาทั่วไป ชาวไร่ที่ปลูกพืชไร่ผักปลอดสารพิษในเขตตำบลบึงพระ จังหวัดพิษณุโลก นิยมปลูกขมิ้นชัน เพื่อนำ เหง้าปรุงเป็นสารฆ่าแมลงและขับไล่แมลง โดยบดขมิ้นชันให้ละเอียด นำไปผสมน้ำหรือน้ำปัสสาวะ แช่ทิ้งไว้ ๑ - ๒ วัน กรองเอาน้ำไปพ่นเป็นสาร ฆ่าแมลง เพราะมีฤทธิ์เป็นยาฆ่าแมลง หนอนทั่วไป หนอนกระทู้ทัก มอดข้างเปลือก มอดแป้ง แมลงวันและไรแดง นอกจากนี้ยังมีสรรพคุณเป็นยาหลายขนาน ช่วยรักษาแผลใน กระเพาะอาหาร ขับลม เจริญอาหาร บรรเทาอาการวิงเวียน ด้านเชื้อวัณโรค รักษาโรคผิวหนัง ลดไข้ แก้ท้อง ร่วง บิด ท้อง บาดแผล แก้เคล็ดขัดยอก ขมิ้นชันใช้ปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิด และมีสรรพคุณเป็นยา จึงมีการปลูกเพื่อจำหน่ายและใช้ในครัวเรือนทำให้ประหยัดรายจ่ายและเป็นอาชีพ

คลังสมุนไพรที่วัดไผ่ล้อม

หลวงคาปลิว พระภิกษุของวัดไผ่ล้อมรัตนาราม ตำบลปากโทก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นผู้ผลิตยาจากสมุนไพรหลายขนานและเป็นยาแผนโบราณที่หลวงคาปลิวได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน

วิธีการ

๑. จัดเก็บตัวยาสมุนไพร ซึ่งได้จากสวนสมุนไพรที่ปลูกไว้หน้ากุฏิและบริเวณวัดไผ่ล้อม โดยหั่นและ คากเคคจนแห้งสนิท เก็บรักษาไว้ในปีบ ตัวยาคังกล่าวมีหลายขนานได้แก่ กระชาย เปลือกหอมแดง ใบชะพลู เปลือกส้ม กระเทียม เหง้าเหหัวหมู เหง้าหวานน้ำ คอกกาน พู เปลือกส้มซ่า เหล้าโพลี ลำต้นสะค้าน เปลือกกระเทียม เปลือกส้มเกลี้ยง ผิวมะกรูด เหง้าข่า

๒. เมื่อมีผู้ป่วยมาขอให้จัดยา จึงนำตัวยาไปบดและปรุง

ประโยชน์

เป็นการรักษาโรคโดยใช้ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านในอดีต

เครื่องมือ

เครื่องมือ เป็นไม้เถาเนื้อแข็ง ลำต้นและกิ่งก้านมีขนละเอียดสีขาวหนาแน่น ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่แกมวงรี กว้าง ๔ - ๕ เซนติเมตร ยาว ๖ - ๑๓ เซนติเมตร ท้องใบมีขนหนาแน่น ดอกช่อกระจุกแน่นแยก แขนงออกที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยกระจุกละ ๕ - ๗ ดอก กลีบดอกสีขาว ปลายแยกเป็น ๒ ปาก มีใบประดับสี ม่วงแกมชมพู ๓ กลีบ ผลสดรูปไข่กลับขนาดเล็ก มีใบประดับติดอยู่ มีเมล็ดเดี่ยว พบตามป่าละเมาะทั่วไป เครื่องมือเป็นสมุนไพรที่มีประโยชน์ทั้งใบและต้น นิยมนำมาต้มดื่มแก้ไอปวดเมื่อย ขับปัสสาวะ และถ้า นำมาคั้นน้ำทาบริเวณที่อักเสบอันเนื่องจากถูกตะขาบ แมงป่อง หรือแมลงที่มีพิษกัดก็จะบรรเทาขึ้น ชาว บ้านจึงนำมาใช้โดยทั่วไป หมอยาพื้นบ้านจะเก็บมาไว้รักษาผู้ป่วย เป็นการประหยัดในการซื้อยา ชาวบ้านสามารถนำมาเป็นยา รักษาโรคได้ด้วยตนเอง

จ๊ว

จ๊วเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ผลัดใบก่อนออกดอก ลำต้นมีหนามแหลมคม ใบประกอบรูปนิ้วมือ ดอกออกเป็นกระจุกตามปลายกิ่ง กลีบรองดอกแข็งเป็นถ้วย กลีบดอกโคนมีสีแดงส้ม ผลกลมยาวเหมือนลูก นุ่น ภายในมีปุยนุ่นสีขาว จ๊วขึ้นทั่วไปตามหัวไร่ปลายนานา ที่สาธารณะทั่วไป ชายป่าโปร่ง หรือป่าผลัดใบ

จ๊ว ทั้งใบ ดอก เมล็ด ราก เปลือก มีสรรพคุณทางยา ดอกและเมล็ดแพทย์แผนโบราณใช้แก้ฟกช้ำบวม อักเสบ ดอกแก่น้ำร้อนลวก แก้ปวดแก้คัน ต้มดื่มแก้กระหายน้ำและทำให้นอนหลับ ราก บำรุงกำลัง เปลือกแก้ ท้องเสีย บิด ยางสมุนไพร ผลจ๊วแห้งใช้เป็นอาหาร เช่น ใส่ในแกงแค ชาวบ้านเก็บเกสรดอกจ๊วมาคากแห้งเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว และแพทย์แผน

โบราณ สามารถนำทุกส่วนมาปรุงเป็นยาสมุนไพร ส่วนลำต้นทางภาคเหนือนิยมใช้ในการสร้าง
ปราสาทสำหรับเผาศพ

คำรับยาพื้นบ้านของ หมอชะลอ สุขม่วง

หมอชะลอ สุขม่วง ปัจจุบันอายุ 84 ปี อดีตข้าราชการครู สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ
การประถมศึกษาแห่งชาติ เกษียณอายุราชการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนวัดกระบังมั่งคลาราม
อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ.2518 หมอชะลอ สุขม่วง สนใจเรื่องการแพทย์
แผนไทยตั้งแต่อายุ 24 ปี โดยเริ่มต้นศึกษาคำรับยาจากตำราต่าง ๆ และเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการ
การแพทย์แผนไทยหลายครั้ง ปัจจุบันท่านยังคงศึกษา ทดลอง และพัฒนาตำรับยาแผนไทยอย่าง
ต่อเนื่อง ความรู้ ความสามารถของท่านทำให้ได้รับการยกย่องเป็นประธานชมรมแพทย์แผนไทย
จังหวัดพิษณุโลก หมอชะลอ สุขม่วง ได้ปรุงยาให้เป็นมรดกของเมืองพิษณุโลกไว้หลายตำรับที่
รู้จักกันแพร่หลาย

คำรับยาพื้นบ้านของ หมอสมชาย รักการศิลป์

หมอสมชาย รักการศิลป์ เป็นหมอชาที่มีชื่อเสียงของเมืองพิษณุโลกอีกท่านหนึ่ง หมอ
สมชายเป็นหมอรักษาโรคแบบแพทย์แผนไทย ตั้งแต่วัยเด็กโดยได้รับการถ่ายทอดวิชาการหมอยา
แผนโบราณในอดีตนอกจากนั้นยังได้ศึกษาหาความรู้จากตำราเก่า ๆ ของบรรพบุรุษที่เก็บสะสมไว้
ที่วัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมากมาคัดลอกปรับปรุง และทดลองใช้จนมั่นใจว่าสามารถรักษาโรคต่าง ๆ
ได้ จึงได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานให้เป็นคำรับยา

ภาพรวมระบบการแพทย์แผนไทย

ภาพรวมระบบการแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกนั้น ได้มีบทบาทการรักษามา
ยาวนาน จากหลักฐานที่ค้นได้จากสำนักวัดโพธิ์ ได้กล่าวถึงคำรับ “ยาวิเศษ” ของเมืองพิษณุโลก
ไว้ว่า “ยานี้ได้มาแต่เมืองพิษณุโลก” ในระยะต่อมาแม้ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้ามามี
บทบาทในการรักษาอาการเจ็บป่วยของประชาชนมากขึ้น โดยรัฐบาลไทยได้มีประกาศยกเลิกการ
ใช้ยาสมุนไพร ในปี พ.ศ.2476 แต่ภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยในจังหวัดพิษณุโลก
โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบทก็ยังคงมีความสำคัญต่อการรักษาอาการเจ็บป่วยของประชาชนอย่าง
ต่อเนื่อง ได้มีหมอชาหลายท่านศึกษาสรรพคุณทางยาของสมุนไพรจนได้ยารักษาโรคต่าง ๆ หลาย
ตำรับ และถ่ายทอดโดยเล่าสืบต่อกันมาหรือบันทึกไว้บ้าง

ยาแก้คันตะกั้ง (สังกะคั้ง)

องค์ความรู้ ใบผักนอก ๑ ผักเสี้ยนผี ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ กะเบือข้าวเหนียว ๑ สมอล่องเล้ง ๑
วิธีการรักษา นำส่วนผสมทั้ง ๕ มาตำรวมกันให้แหลกละเอียด แล้วนำมาพอกตรงที่เป็นสัน
ตะกั้งบ่อย ๆ คุณค่าประโยชน์ ช่วยให้การเป็นสันกะคั้งหายได้ แต่ต้องใช้เวลานาน

ยาแผนโบราณของหมอมโนรา

หมอมโนรา หรือ นายมโนรา จันฉิม เป็นชาวดำบลท้อแท้ อำเภอบัวสมเด็จ เป็นผู้ผลิตยาแผนโบราณจาก สมุนไพรหลายขนาน มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของประชาชน ปัจจุบันหมอมโนรา ผู้เป็นเจ้าของตำรายาได้เสียชีวิตแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ และการผลิตยาได้ตกทอดมาถึงลูกหลาน โดยมีร้านขายยาหมอมโนราโฮส ตั้งอยู่ที่ ๒๔/๒-๓ ถนนเจ้าพระยาจักรี อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ยาแผนโบราณของหมอมโนรา มีหลายขนาน แก่โรคหลายโรค เช่น ยาหอม ยานัดด์ ยาถ่าย ยาแก้ไข้ ทับระดู ยาอมอารมณ์ดี โดยเฉพาะยาแก้ไข้ทับระดูของหมอมโนรา เป็นยาที่มีสรรพคุณเป็นที่ยอมรับของชาว พิษณุโลกมานานว่ารับประทานแล้วหาย สามารถช่วยชีวิตสุขภาพสตรีมาหลายร้อยรายแล้ว ทำให้ยาดำรับนี้ เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย การผลิตยาจากสมุนไพรเพื่อใช้บรรเทาอาการเจ็บป่วยของคนในท้องถิ่น ทำให้ประชาชนหายจาก อาการเจ็บป่วย มีสุขภาพอนามัยดีขึ้น และยังเป็นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์

ยาอายุวัฒนะ

ส่วนประกอบด้วยยา

๑. เปลือกทึงถ่อน	หนัก ๑ ส่วน
๒. เปลือกตะโกนา	หนัก ๑ ส่วน
๓. บอระเพ็ด	หนัก ๑ ส่วน
๔. พริกไทย	หนัก ๑ ส่วน
๕. หัวเห็ดหมู	หนัก ๑ ส่วน
๖. เม็ดข่อย	หนัก ๑ ส่วน
๗. น้ำผึ้ง	

วิธีทำ

๑. ตากด้วยไฟแห้ง
๒. ชั่งด้วยตาที่แห้งแล้วแต่ละอย่างให้หนักเท่ากันอย่างละ ๑ ส่วน
๓. นำยาทั้งหมดรวมกันแล้วบดด้วยเครื่องให้ละเอียด
๔. ร่อนยาด้วยตะแกรงให้ได้ยาเป็นผงละเอียด
๕. เทน้ำผึ้งใส่กะทะนำตั้งไฟให้เดือดเพื่อฆ่าเชื้อโรค
๖. เทยาผงลงกะทะแล้วให้คนเข้ากันจนเหนียว หากยังเหลวให้เค็มผงยา
๗. ปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าเม็ดพุทรา
๘. นำยาดากแดดให้แห้ง

วิธีการรักษา รับประทานครั้งละ ๒ เม็ดก่อนนอน

คุณค่า / ประโยชน์ สรรพคุณทำให้ร่างกายไม่ปวดเมื่อย รับประทานประจำทำให้ร่างกายแข็งแรง เป็นยาอายุวัฒนะ ชลอความแก่ คำรับยานี้เป็นของนายบุญตา กองสังข์

สมุนไพรเพื่อสุขภาพ

เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลบางกระทุ่ม ได้ศึกษาหาความรู้และทำการปลูกพืชสมุนไพรเกือบทุกชนิดไว้ รักษาและจำหน่าย โดยได้เริ่มส่งเสริมงานสมุนไพร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๖ ปัจจุบันโรงพยาบาลบางกระทุ่มได้ปลูกพืชสมุนไพรเกือบทุกชนิด เพื่อนำมาผลิตยารักษาโรคต่าง ๆ ในรูปของลูกกลอน ชาขง แคปซูล และอบสมุนไพร ยาที่ผลิตได้มีหลายชนิด แก้กโรคท้องอืด เพื่อ แน่น จุกเสียด โรคกระเพาะ โรคท้องผูก โรคสีดวงทวาร ไอ เจ็บคอ ขับเสมหะ อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ และโรค คอเลสเดอรอลสูง ทางโรงพยาบาลได้จัดแผนกคลินิกแพทย์แผนไทย เปิดบริการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร การอบตัวด้วยสมุนไพร และการนวดไทย (หัตถบำบัด) โดยเปิดบริการตั้งแต่วันที่ ๐๘.๓๐-๑๖.๓๐ น. ทุกวันในวันราชการ ดังนี้ วันจันทร์-ศุกร์ จำหน่าย ยาสมุนไพร วันจันทร์-พุธ-ศุกร์ อบตัวด้วยสมุนไพรและการนวดไทย

ประโยชน์

๑. เป็นการนำแพทย์แผนโบราณมาให้บริการรักษาให้กับประชาชนอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการสมัยใหม่
๒. เป็นการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาไทยให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

การจัดการทรัพยากร

กลุ่มเกษตรกรทำไร่ทำนาม

เกษตรกรตำบลท่าม อำเภอวัดโบสถ์ ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่และมีการทำสวนเล็งสังข์บ้าง ผลผลิตแต่ละปีมีปริมาณไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยธรรมชาติจะเอื้ออำนวยหรือไม่ ได้เลือกแนวทางการเข้าสู่ระบบธุรกิจเกษตรโดยรวมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรทำไร่ทำนาม ในปี พ.ศ.2518 จำนวนสมาชิกที่เริ่มก่อตั้งจำนวน 73 คน ถึงวันนี้กลุ่มเกษตรกรทำไร่ทำนามกลายเป็นสถาบันเกษตรกรที่เติบโตมั่นคง มีธุรกิจกว้างขวางเป็นที่รู้จักของเกษตรกรโดยทั่วไป

กลุ่มออมทรัพย์บ้านวังสามชำ

การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์บ้านวังสามชำได้จัดตั้งขึ้นในเดือนกรกฎาคม 2536 โดยการรวมตัวของชาวบ้านจำนวน 80 คน จากการที่ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในหลักการพึ่งพาตนเอง ทำให้สามารถจัดการกับระบบของกองทุนได้อย่างอิสระ เช่น การกำหนดมูลค่าหุ้น การกำหนดหลักเกณฑ์การให้กู้ยืมไว้กว้าง ๆ เพื่อให้มีความยืดหยุ่นได้สูง และวิธีการจัดสรรผลกำไร เป็นต้น ถึงวันนี้การดำเนินงานของกลุ่ม ได้เติบโตมั่นคง นับถึง 31 กรกฎาคม 2541 กองทุนฯ มีสมาชิก 228 คน ทุนเรือนหุ้น 1,100,000 บาท

โกโก้

โกโก้เป็นนกในวงศ์โกโก้และนกกระทา (Phasianidae) มีขนาดยาวประมาณ ๔๓ - ๖๖ เซนติเมตร เป็นต้นตระกูลของไก่บ้าน สีขาของโกโก้เป็นสีเทา และตัวผู้มีขนสีขาวที่โคนหางด้านบน โกโก้ในเมืองไทยมี ๒ ชนิดย่อย คือ G.g. spadiceus ตัวผู้มีขนคอสีเหลืองแดง ขนด้านหลัง

เป็นสีทองแดงเข้ม ปีกและหางมีสี เขียวเข้ม ตัวเมียมีสีน้ำตาลเข้มตลอดตัว และมีสร้อยรอบคอสีทอง ส่วนอีกชนิดย่อย *G.g. gallus* ลักษณะรูป ร่างสีขนเหมือนกัน แต่ตัวผู้มีจุดสีขาวที่ข้างหู ไก่ป่าชอบเดินหากินเจิบ ๆ เป็นฝูงเล็กห่าง ๆ กันตามพื้นป่า จะบินเมื่อตกใจหรือขึ้นเกาะหลบนอนบน ต้นไม้ หากมีอันตรายจะวิ่งเข้าหลบตามพุ่มไม้รก อาหารได้แก่ เมล็ดพืช ผลไม้และแมลง ทำรังอยู่ตามพื้นดิน และวางไข่คราวละมาก ๆ ไก่ป่าเป็นนกประจำถิ่นที่พบได้ทั่วไป ทั้งในป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ ป่าพื้นที่สภาพ (Secondary forest) และทุ่งหญ้า ตั้งแต่ที่ราบไปจนถึงระดับความสูง ๑,๘๐๐ เมตร ทั่วทุกภาคของประเทศ ไก่ป่าเป็นที่นิยมของชาวบ้านที่จะล่ามาเป็นอาหาร และนำมาผสมพันธุ์กับไก่บ้านโดยเฉพาะชุมชนที่ อยู่บริเวณชายป่า ไก่ป่าช่วยสร้างสมดุลทางธรรมชาติ และสร้างสีสันของป่าเพื่อการท่องเที่ยว

ค้างคาวหน้ายักษ์เล็กจุมูกปุ่น

ค้างคาวชนิดนี้เป็นค้างคาวหน้ายักษ์ ที่มีขนาดเล็กมาก คือ มีน้ำหนักเพียง ๓ - ๕ กรัม ลักษณะสำคัญ คือ ครบบริเวณแผ่นกันจุมูกได้วิวัฒนาการแผ่ออกเป็นแผ่นหนาคัลลัสหอยค่น้ำปึกจุมูกเห็นได้ชัดเจน หนุมีขนาด ใหญ่เมื่อเทียบกับส่วนหัวและลักษณะกลม ขนด้านหลังลำตัวตรงโคนสีครีม คอขนปลายสีน้ำตาล ด้านท้องสี อ่อนกว่าด้านหลัง ออกหากินแมลงขนาดเล็กหลังพระอาทิตย์ตกดินบริเวณใกล้ลำที่อยู่อาศัย อยู่รวมในถ้ำกับ ค้างคาวชนิดอื่น ๆ มักพบอยู่ในถ้ำลึกลงไปใต้พื้นดิน บริเวณถ้ำเขาหินปูนและมักพบว่าต้องเป็นถ้ำที่ลงไปใต้พื้นดิน และมีปากถ้ำขนาดเล็ก ซึ่งน่าจะพบมาก ในภาคกลาง เช่น จังหวัดลพบุรี ปราจีนบุรี อุทัยธานี และถ้ำผาทำพล ตำบลบ้านม่วง อำเภอนันทบุรี จังหวัดพิษณุโลก ค้างคาวนี้นับว่ามีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อประเทศไทย เราอย่างมาก ซึ่งอาจจะไม่ใช่จากตัว ค้างคาวโดยตรง แต่สิ่งที่เราได้คือมูลค้างคาวที่นับว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจ และมีประโยชน์ต่ออุตสาหกรรม ในการนำมูลค้างคาวมาเป็นส่วนผสมของดินปะสิ่ว และนำมาทำดินปั้น จึงค้างคาวเป็นปุ๋ย จึงสร้างรายได้ให้ กับชาวบ้านในชุมชนนั้นที่มีรายได้จากการเก็บมูลค้างคาวมาขาย

ซากดึกดำบรรพ์ของสัตว์ทะเลอายุไม่ต่ำกว่า 200 ล้านปี

เป็นซากดึกดำบรรพ์ของสัตว์ทะเลที่ปรากฏบนผนังถ้ำ เพดานถ้ำ และบนพื้นถ้ำ มีลักษณะเป็นหินอายุ ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ล้านปี มีหลายประเภท ได้แก่

๑. ซากสัตว์ทะเลจำพวก Bryozoa เป็นสัตว์ขนาดเล็กมากไม่มีกระดูกสันหลัง จัดอยู่ในยุคไซลูเรียน (Silurian) และพบมากในช่วงเวลาเมสซิจิเบียน (Mississippian) ได้แก่ Locy หรือ Feneatellate bryozoans

๒. ซากสัตว์ทะเลจำพวกครีโนอยด์ (Crinoids) เป็นสัตว์ขนาดเล็กที่ไม่มีกระดูกสันหลัง มีลักษณะคล้าย ต้นไม้และราก ส่วนหัวคล้ายดอกไม้ พบที่ถ้ำเรือมากที่สุคเฉพาะส่วนลำต้น ส่วนหัวไม่พบสัตว์จำพวกนี้มีชื่ออีก อย่างหนึ่งว่า "Sea lily" จัดอยู่ในไฟลัมแอคไดเนอโคมาตา (Echinodermata)

๓. ซากสัตว์ทะเลจำพวกปะการัง (Corals) เป็นสัตว์ทะเลจำพวกไม่มีกระดูกสันหลัง จัดอยู่ในไฟลัมซีเลนเทอร่า (Coelenterate) เริ่มปรากฏในยุคคอรโอโก

๔. ซากสัตว์ทะเลจำพวกหอยกาบคู่ (Fossil Brachiopod) เป็นสัตว์ขนาดเล็กมาก ถึงขนาดเล็ก จัดอยู่ในยุค Cambrian พบมากที่สุดที่ถ้ำเรือ ได้แก่ Spiriferes และ Productids

๕. ซากสัตว์ทะเลจำพวกมอลลัสกา (Mollusca) แบบ Pelecypod ซึ่งเป็นสัตว์ขนาดเล็ก

พบที่ถ้ำเรือ ซึ่งอยู่ในความดูแลของหน่วยงานอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาท่าพล อำเภอเนินมะปราง จังหวัด พิจิตร ซึ่งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิจิตรไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๘๐ กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงสายพิจิตร-วังทอง-เขาทราย เลี้ยวซ้ายตรงกิโลเมตรที่ ๒๔ เข้าเขตเขาท่าพล เป็นหลักฐานที่แสดงว่า เมื่อประมาณ ๒๐๐ ล้านปีมาแล้วบริเวณนี้เคยเป็นทะเลหรือมหาสมุทรมาก่อน จึงมีซากดึกดำบรรพ์ของสัตว์ทะเลปรากฏอยู่ติดกับภูเขาด้วย

เต่าปูลู

เต่าปูลูจะมีขนาดใกล้เคียงกับเต่าทั่วไป แต่มีหัวใหญ่จนไม่สามารถหดเข้าไปในกระดองได้ ชอบอากาศ เย็นชื้น กินอาหารมีกลิ่นฉุน เช่น หอย กุ้ง หนอน ปลาขี้ปากมีลักษณะงอเป็นตะขอ แหลมคล้ายปากเหยี่ยว มีขากรรไกรแข็งแรงมากสามารถกัดต้นไม้ ที่เดินผ่านอย่างแม่นยำ เวลาป้อนอาหาร ต้องใช้ไม้เสียบส่งให้ เต่าปูลูยังใช้ปากสำหรับป้องกันศัตรูด้วย กระดองมีลักษณะแบนและแอ่นตรงกลางเล็กน้อย ไม่โค้งขึ้นเหมือนหลังเต่าธรรมดา มีกระดองหน้า ออกติดกับกระดองหลังและมีเชือกยึดติดอยู่ หากจับตัวมาบีบแรง ๆ หน้าอกจะแฟบเข้าไปในตัวจนเห็นได้ชัด หากมีเล็บยาวกว่ากระดอง ส่วนหางหุ้มด้วยหนัง เกือบหนาแข็งเป็นลายสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็ก ๆ มี ลักษณะโคนใหญ่ ปลายเรียวแหลม เวลาอนจะพับหางเข้าไปเก็บไว้ใต้ขอกกระดอง เวลาเดินทางจะปิดไปมา ทำให้มีเล็บยาวทุกนิ้ว นิ้วที่เล็กสุดไม่มีเล็บ

พบที่เขื่อนน้ำเขมิน บ้านห้วยน้ำไซ ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิจิตร ชาวบ้านนิยมเรียก เต่าปูลูว่า เต่าหัวโต เต่าหาง ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีอากาศเย็นชื้น เช่น บริเวณลำธารที่มีน้ำไหลรินตลอดปี หรือพบในป่าลึก ชอบนอนตามกิ่งไม้หรือขอนไม้ ด้านบนในน้ำชอบน้ำนิ่ง ๆ มากกว่าน้ำไหล ชาวนครไทยถือว่าเป็นสัตว์ที่หายาก ถ้าจับมาไว้ที่บ้านตลอดสัปดาห์จะไม่กินอะไรเลย ชาวบ้านจึงไม่ชอบจับมารับประทานเพราะถือว่าเป็นของแปลก เมื่อพบจะนำไปปล่อยเสมอ

เต่าเหลือง

เต่าเหลืองเป็นเต่าขนาดเล็ก ขนาดของตัวโตเต็มวัยกระดองหลังยาว ๒๒ - ๓๐ เซนติเมตร หนักประมาณ ๒ กิโลกรัม กระดองโค้งสูงพอสมควร ทั้งกระดองหลังและกระดองอกสีเหลือง มักมีลายดำใน แต่ละแผ่น ขอบกระดองบางตัวสีเหลืองใสคล้ายขี้ผึ้ง บางครั้งจึงเรียกเต่าชนิดนี้ว่า เต่าเทียน ขาหน้ามี เกือบใหญ่อยู่ด้านบนสีเหลือง ขาหลังสั้นๆ ขาหน้าและขาหลังไม่มี

ทั้งสี่ระหว่างนิ้ว แต่มีนิ้วแข็งแรงมาก ในช่วงฤดูผสมพันธุ์ เกสรครอบกระดองของตัวผู้จะเปลี่ยนสี เหลืองเป็นสีส้ม หัวไม่มีลายตัว ตัวเมียวางไข่ ครั้งละ ๔ - ๖ ฟอง ไข่มีสีขาวเปลือกแข็งไม่กลม ไข่ฝัง ดินลึก ประมาณ ๕ นิ้ว อาหารของเต่าเหลือง ได้แก่ ผัก ทุกชนิด รวมทั้งหัวเผือกหัวมัน ผลไม้ หอย ชนิดต่าง ๆ และสามารถดองอาหารได้นานแรมเดือน ถิ่นอาศัยของเต่าเหลืองพบทุกภาคของประเทศ ไทย อาศัยทั้งที่ราบเชิงเขาและบนเขาสูง มักชอบป่าดิบ มากกว่าทุ่งโล่ง เป็นเต่าชนิดที่พบมากใน จำนวนเต่าบกของไทย จังหวัดพิษณุโลกพบที่ป่าในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขาน้อย - เขาประคู้ ในอดีต ชาวบ้านจับเต่าเหลืองมาเป็นอาหาร และขาย เต่าเหลืองเป็นเต่าอีกชนิดหนึ่งที่คนนิยมนำมา ปลอ่ย ตามความเชื่อของคนไทยที่ว่าปลอ่ยเต่า คือ ปลอ่ยเคราะห์ให้พ้นจากคน และจะทำให้อายุยืน ปัจจุบันมี จำนวนลดลง และห้ามล่า

ปลาหมอแก้ว

ปลาแค้ว (ปลาดัง) ลักษณะคล้ายปลากด แต่มีขนาดใหญ่กว่าตัวโต อาจมีน้ำหนักถึง ๒๐ กิโลกรัม ลักษณะโดยทั่ว ๆ ไป เป็นปลาไม่มีเกล็ด ลำตัวยาวแบนข้างเล็กน้อยทางส่วนหาง หัวค่อนข้างแบนลง ตาไม่มี หนังปกคลุม มีหนวดสีขาวเหมือนปลากด ๔ คู่ ที่จมูก ริมฝีปากบน ริมฝีปากล่างและใต้คาง แต่หนวดคู่หนึ่ง ยาวกว่าปลากด ครีบหลังและครีบทูมีก้านครีบเป็นซี่งครั้นหลัง ส่วนหลังเป็นแผ่นเนื้อ สีของลำตัวเป็นสีเทา ปนขาว ขอบครีบเป็นสีแดง ส่วนครีบหลังเป็นสีแดงทั้งหมด ท้องสีขาว อาศัยอยู่ในแม่น้ำสายใหญ่ ๆ ที่ พืชญ โลกจะพบในแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม เป็นส่วนใหญ่ กินปลา ลูกกุ้ง แมลงน้ำ และ สัตว์น้ำขนาดเล็กเป็นอาหาร ปลากดแค้ว (ปลาดัง) เป็นปลาชนิดหนึ่ง เนื้อขาวนุ่มรสอร่อย ไม่มีกลิ่นคาว เป็นที่นิยมของนักบริโภค มี ราคาแพงกิโลกรัมละ ๒๐๐ บาท สามารถปรุงอาหารได้หลายชนิด เช่น ผัดเผ็ด ลวก ต้มยำ ฯลฯ ร้านอาหารนำ มาปรุงเป็นอาหารจานพิเศษ ชาวบ้านจับปลากดแค้วจากธรรมชาติมาเพื่อบริโภคและขาย เป็นปลาที่ทำรายได้ดีให้กับชาวบ้านและร้านอาหาร ถ้าสามารถพัฒนาเป็นปลาเลี้ยงได้ จะช่วยให้ชาวบ้านมีอาชีพเพิ่มขึ้น

ปลาชะโอน

ปลาชะโอน

ปลาชะโอน มีรูปร่างคล้าย ๆ ปลาเนื้ออ่อน แต่มีสีผิวกัน ส่วนครีบล่างและตรงรอยต่อระหว่างส่วนหัวกับลำตัวจะมี สีแดง บริเวณส่วนหลังของปลาจะมีสีเหลืองหม่น มีถิ่นที่อยู่ในแม่น้ำ น่านและแม่น้ำแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และทำให้ระบบ นิเวศน์เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมและชุมชน ชุมชนที่อยู่ในบริเวณแหล่งน้ำสามารถจับปลา ชะโอนขาย เป็นอาชีพ ได้อีกอย่างหนึ่ง

ปลาเนื้ออ่อน

ปลาเนื้ออ่อน ลักษณะมีลำตัวสีขาว ระหว่างส่วนหัวติดคอลำตัวจะมีสีแดง หนวดยาว และ
เงี่ยงคมมาก พบในแม่น้ำน่านและแม่น้ำแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก

ชาวพิษณุโลกชอบรับประทานปลาเนื้ออ่อนมาก ตัวใหญ่นิยมนำมาทำลู้ฉี่ ส่วนตัวเล็กนิยม
นำมาทอด กรอบแล้วคลุกเคล้ากับน้ำพริก หรือนำปลาสดมาคลุกเคล้ากับซีอิ๊ว หรือนำมาทอดจน

กรอบผัดกับกระเทียม พริกไทย เป็นอาหารที่มีชื่อเสียงอย่างหนึ่งของชาวจังหวัดพิษณุโลก เป็นปลาที่มีราคาแพง สามารถทำเงินให้กับผู้ที่หาปลาเนื้ออ่อนได้มาก

ปลาเต็งรัง

ปลาเต็งรัง เป็นปลาลัดใบ มีลักษณะเป็นปลาโปร่ง และในช่วงฤดูแล้งจะมีการทิ้งใบหมด พบปรากฏ บริเวณพื้นที่ที่มีสภาพแห้งแล้ง ดินคัน และมีหินโผล่ พบเห็นกระจัดกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ โดยเฉพาะปรากฏเป็น ผืนใหญ่บริเวณลานหินโงนด้านทิศตะวันออกของพื้นที่เขื่อนลำนางรองป่า และบริเวณที่ราบตอนกลาง ปกติ จะเกิดไฟฟ้าในปลาเต็งรังเป็นประจำทุกปี พันธุ์ไม้ที่พบมากที่สุด ได้แก่ เต็ง รัง เหียง รองลงมา คือ พลวง มะกอกเกลื่อน มะขามป้อม ขอบป่า มะม่วงหัวแมลงวัน แสดง ใจ ตะแบก ผักหวานป่า เป็นต้น และพบไม้พื้นล่างจำพวกปรังป่า เป้ง เปราะป่า กล้วยไม้ดิน และกระเจียว ขึ้นอยู่ทั่วไป แหล่งที่พบคือเขื่อนลำนางรองเขาน้อย-เขาประคู้ เป็นผืนป่ารอยต่อของ ๓ อำเภอ คือ เมือง วัดโบสถ์ และวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ด้านทิศตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ และ ทิศเหนือของจังหวัด เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสายสั้น ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำแควน้อย และแม่น้ำวังทอง ชาวบ้านอาศัยเก็บของป่า เช่น เห็ด พืชผักป่าตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้ กระเจียว มะขามป้อม ผักหวานป่า เพื่อเป็นอาหารและขาย และ อาศัยไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนในอดีต นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์หลายชนิด เช่น หมูป่า กระต่ายป่า นก ไก่ป่า เก้ง ฯลฯ ปัจจุบัน บริเวณป่าถูกประกาศเป็นเขื่อนลำนางรองสัตว์ป่า ราษฎรจึงไม่สามารถเข้าไปล่าหรือจับสัตว์ป่าเพื่อเป็น อาหารหรือจำหน่ายได้ ช่วยให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ในการเกษตร และมีผลผลิตจากการเกษตรจำหน่าย และสามารถเก็บของป่าที่ ไม่ผิดกฎหมายขายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว ส่วนป่าไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ เหียง ฯลฯ

ปูผาหรือปูหิน

ปูผามีลักษณะทั่วไปคล้ายกับปูนา กระดองเป็นรูปห้าเหลี่ยมโค้งมน มีขนาดใหญ่อยู่ด้านบน ก้านขาขาว ประมาณ ๐.๘ เซนติเมตร ลำตัวมีสีเหลืองอมน้ำตาล ผิวขรุขระคล้ายปูทะเลแต่แข็งเหมือนหิน มีขา ๕ คู่ คู่แรก ใหญ่ที่สุด นิยมเรียกว่า ก้ามปู หรือก้ามหนีบ จะมีสีเหลืองอมน้ำตาลไหม้ ก้ามด้านในจะมีปุ่มแหลมยื่นออกมา คลอดแนวของก้ามปู และมีสีเหลืองอมส้ม ส่วนที่เหลืออีก ๔ คู่ ใช้เป็นขาสำหรับเดิน ครกปลายขามีลักษณะ เป็นปลายแหลม ขั้วสังเกตุ ปูผาจะมีขาอวบกว่าปูธรรมดา ตัวเมียจะมีส่วนท้อง (จับปิ้ง) ใหญ่กว้างเกือบเต็มอก ปลายกลมมน ส่วนตัวผู้จะมีส่วนท้อง (จับปิ้ง) แหลมและเรียว

พบที่เขื่อนน้ำเขื่อนหรือบริเวณน้ำตกผาผาที่หมู่บ้านห้วยน้ำไซ หมู่ที่ ๑๕ ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก สถานที่พบจะเป็นโขดหิน น้ำนิ่ง ชอบออกหากินตอนกลางคืน ส่วนใหญ่จะพบปูผาในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม ชาวพิษณุโลกถือว่าเป็นสัตว์ที่ หาคูได้ยาก บางคนไม่กล้าจับมารับประทาน แต่บางคนชอบรับประทาน โดยนำมาเผาไฟ ถ้าตัวเล็กจะนำมา รุมแบ่งทอด เนื่องจากปูผาเป็นสัตว์ที่หาคูได้ยาก จึงควรอนุรักษ์และจัดเลี้ยงไว้ตาม

สภาพธรรมชาติ ซึ่งนอกจากเป็น การป้องกันไม่ให้สูญพันธุ์แล้วยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้
จังหวัดพิษณุโลกอีกทางหนึ่งด้วย

ปูสองแคว

ปูสองแควมีลักษณะสวยงาม มีสีส้มสดใส ผิดจากปูที่พบเห็นทั่วไป คือ ขอบใต้ดวงตาของ
ปูจะมีเส้นสี ขาวโค้งรับกับลูกตา ก้ามปูมีสีน้ำเงินเข้มตลอดก้าม บางตัวก้ามมีสี เช่น ปลาสดของ
ก้ามมีสีอ่อนฟ้าวันบุหรี โคนก้ามเป็นสีฟ้าอ่อน บางตัวมีก้ามสีเหลือง และก้ามสีส้ม สดใสสวยงาม
มาก ส่วนกระดองปูบางตัวมีสีเทา และบางตัวมีสีดำสนิท ขนาดของลำตัวปู ประมาณ ๕ - ๖
เซนติเมตร กินพืชน้ำและแมลงเป็นอาหาร พบปูสองแควในลำห้วยหรือตามซอกหินที่มีน้ำไหล พื้น
เป็นหินและ เป็นแหล่งน้ำจับ ปูสองแควชอบที่ ร่มครึ้ม ตอนกลางวันจะอาศัยอยู่ในรู ที่มีความลึก
ประมาณ ๑ - ๑.๕ เมตร และออกหากินบนบกในเวลา กลางคืน พบในบริเวณพื้นที่เขตห้าม ลำสัตว์
ป่าเขาน้อย - เขาประคู้ ท้องที่หมู่ ๒ ตำบลบ้านยาง อำเภอ วัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก นายฉลอง น้อย
ฉิม เจ้าหน้าที่เขตฯ ได้ติดตามศึกษาปูชนิดนี้นานถึง ๑ ปี และได้ส่ง ตัวอย่างไปให้ ศาสตราจารย์ ดร.
ไพบุลย์ นัยเนตร ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยเป็นผู้ศึกษา พบว่า
เป็นปูป่าพันธุ์ใหม่ ซึ่งไม่เคยพบปูสายพันธุ์นี้ในที่แห่งใดมาก่อนเลย เดิมชาวบ้านจับมาเป็นอาหาร
ปัจจุบันชาวบ้านอำเภอวัดโบสถ์และเขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ได้ทำการอนุรักษ์ไว้
ศาสตราจารย์ ดร.ไพบุลย์ นัยเนตร ได้ทำการศึกษายายพันธุ์อย่างละเอียด และให้การยืนยันว่า เป็นปู
สายพันธุ์ใหม่ของโลกแน่นอน ขณะนี้กำลังศึกษารายละเอียดทางด้านพันธุกรรมและการขยายพันธุ์
เพื่อเป็น สัตว์เศรษฐกิจในโอกาสต่อไป

ฟอสซิลใบไม้

มีรอยคำเป็นเส้นลักษณะคล้ายใบไม้ ลักษณะใบเป็นแผงคล้ายใบสนคิด ฝังแน่นอยู่ในเนื้อ
หิน สภาพ สมบูรณ์มาก มีรายละเอียดชัดเจนทุกแขนงกิ่ง ผลการตรวจ ฟอสซิลพืชของคุณจรรยา
จำนงค์ไทย ฝ่าย โบราณคดีชีววิทยา กองธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.
๒๕๔๓ สรุปผลว่า เป็น fern (Filicophyta) ให้ชื่อ Coniopteris cf. C. perpolita Aksarin Coniopteris
จะพบในประเทศจีน ญี่ปุ่น รัสเซีย และอเมริกา แต่ตัวอย่างที่พบจะคล้ายกับของประเทศรัสเซีย มาก
ที่สุด (จากไซบีเรียตะวันตก) คือ ใบ ก่อนข้างขาว ที่อื่นมักจะใบสั้นและกว้าง แต่ตัวอย่างที่พบนี้ใบ
จะยาวกว่าของไซบีเรีย โดยทั่วไปจะมีอยู่ในช่วง อายุ Jurassic - Lower Cretaceous (ประมาณ ๒๐๘
- ๑๓๑ ล้านปี) พบในหมวดหินพระวิหาร ลักษณะเด่น ของหินหน่วยพระวิหาร คือ หนาแน่นต่อการ
สึกกร่อนได้ดี ทำให้ปรากฏให้เห็นภูมิประเทศเป็นแบบเนินเขากว้าง และชัน หินหน่วยนี้ตาม
เส้นทางระหว่างพิษณุโลก - หล่มสัก จะปกคลุมพื้นที่ได้กว้างขวางมากกว่าหินหน่วย ที่แก่และอ่อน
กว่า

แหล่งที่พบ บริเวณสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าพิษณุโลก บ้านวังคันทอง
อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

การค้นพบดังกล่าวเป็นประโยชน์ทางการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะทำให้เรารู้ว่าในพื้นที่ที่มีการค้นพบนั้น ในอดีตกาลมีความเป็นมาอย่างไร เพราะลักษณะของดินสนสามารถขึ้นได้ในพื้นที่ที่อากาศหนาวเย็น หรือที่ที่มีความสูงมากกว่า ๑,๐๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นไป แต่สภาพพื้นที่ในปัจจุบันไม่มีแหล่งน้ำ ขนาดใหญ่แต่อย่างใด และสภาพของพื้นที่ที่มีความสูงเฉลี่ย ๑๐๐ - ๒๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลเท่านั้น นอกจากนั้นบริเวณ ดังกล่าวโดยรอบไม่มีดินสนอยู่เลย เนื่องจากภูมิประเทศและสภาวะอากาศไม่อำนวย และทำให้เราทราบได้ว่าสมัยก่อนมีพืชอะไรบ้าง

ไร่นาสวนผสม

นายประสิทธิ์ สาขบุญเกิด กำนันตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

กำนันประสิทธิ์ สาขบุญเกิด ได้เป็นผู้ริเริ่มงานไร่นาสวนผสม โดยการศึกษาด้วยตนเอง ศึกษาดูงานในประเทศ และไปศึกษาดูงานการเลี้ยงวัวที่ประเทศออสเตรเลีย เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ มีผลงานที่สำคัญดังนี้

๑. ทำฟาร์มเลี้ยงหมู มีแม่พันธุ์หมู ๒๖๐ ตัว ขณะนี้มีหมู ๑,๐๐๐ กว่าตัว มีทั้งพันธุ์โฮมิกและพันธุ์ครุ๊อค แต่ละตัวมีน้ำหนัก ๑๓๐ กิโลกรัม
๒. ทำฟาร์มเลี้ยงวัวพันธุ์จากประเทศออสเตรเลีย พันธุ์บรามัน
๓. ขุดบ่อเลี้ยงปลาประมาณ ๓๐๐ แคล่งบ่อมีการเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู อยู่ข้างบน นอกจากนี้ยังเลี้ยงปลา อะเมซอนด้วย
๔. ทำฟาร์มเลี้ยงจระเข้ มาได้ ๑ ปี ซึ่งเริ่มวางไข่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕
๕. ทำบ่อเลี้ยงตะพาบน้ำพันธุ์ไทย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ตะพาบน้ำไว้เป็นสัตว์เศรษฐกิจ
๖. ปลูกพืชสวน เช่น ฝรั่ง กล้วย มะม่วง และอื่น ๆ

ประโยชน์

๑. เป็นแหล่งฝึกงาน ดูงานของนักศึกษา และประชาชนทั่วไป
๒. เป็นแบบอย่างของการเกษตรไร่นาสวนผสม

สุนัขพันธุ์บางแก้ว

เป็นสุนัขพันธุ์ไทยแท้ที่ได้รับการจดทะเบียนประวัติพันธุ์ มีต้นกำเนิดมาจาก ค.บางแก้ว อ. บางระกำ คำานานแล้วว่า อดีตมีพระรูปหนึ่งชื่อหลวงปู่ยา อยู่ที่วัดบางแก้ว เป็นพระที่มีเมตตาสูง สามารถเลี้ยงสัตว์ร้ายให้เชื่องได้ ค่อมานสุนัขป่าและสุนัขจิ้งจอกที่เลี้ยงไว้ผสมพันธุ์กับสุนัขบ้าน กลายเป็นลูกผสมพันธุ์บางแก้ว มีความสวยงาม คุณตามแบบสุนัขป่า แต่ชื่อสัตว์รักเจ้าของเหมือนสุนัขบ้าน ชาวบ้านเห็นลูกสุนัขสวยงามก็ขอพระไปเลี้ยงทำให้สุนัขแพร่พันธุ์มากขึ้น ประกอบกับหมู่บ้านบริเวณนั้นน้ำท่วม สุนัขจึงไม่ค่อยมีโอกาสลงเข้ามาผสมพันธุ์ สุนัขจึงถูกรักษาพันธุ์โดยธรรมชาติ แต่น่าเสียดายในปัจจุบัน ค.บางแก้วไม่มีสุนัขบางแก้วแท้ๆ เหลืออยู่ สถานที่เพาะเลี้ยง

สุนัขบางแก้ว คือ ม.2 ค.ชุมแสงสงคราม ห่างจากตัว อ.บางระกำประมาณ 20 กม. จะขายในราคา 1000-2000 บ. ประวัติพันธุ์นี้อาจมีราคา 5000 บ.ขึ้นไป

มาตรฐานสุนัขพันธุ์บางแก้ว

1. ลักษณะทั่วไป ขนาดกลาง รูปทรงช่วงขาหน้าถึงขาหลังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ออกกว้างและลึกได้ระดับกับศอกไหล่กว้าง ท้องไม่ก้ว ปลายปากแหลม หูเล็ก หางพวง รักเจ้าของ ฉลาด กล้าหาญ ก่อนข้างฝึกใช้งานได้

2. ร่างนา ลำตัว เมื่อยืนขาตรงคั่งฉากกับพื้น คอยกหน้าคั่ง

3. ความสูงเพศผู้ 19-21 นิ้ว(48-53 ซม.) เพศเมียสูง 17-19 นิ้ว(43-49 ซม.)

4. น้ำหนักเพศผู้ 19-21 กก. เพศเมีย 16-18 กก.

5. สีขาว น้ำตาล ดำ หรือเทา

6. ขนยาว 2 ชั้น ขนในละเอียด นุ่ม ขนนอกเส้นใหญ่เหยียดตรง ขาวคลุมบริเวณแผ่นหลัง

7. สรีระค่อนข้างใหญ่ ได้สัดส่วนกับลำตัว

8. คอใหญ่ รับกะโหลกศีรษะและช่วงไหล่มีขนแผงคอยาวรอบคอ

9. ปากยาวหรือยาวปานกลาง โคนปากใหญ่ เรียวจรดปลายจมูก ลึกพอสมควร

10. ฟันเล็กแหลม ขบกันแบบกรรไกร

11. จมูกเล็กได้สัดส่วนกับปากสีดำ

12. ตาเล็กคล้ายรูปสามเหลี่ยม สีดำ น้ำตาลเข้ม

13. หูรูปสามเหลี่ยม ปีกข้างหน้า

14. เส้นหลังตรง

15. หางโค้งใหญ่เป็นพวงปลายโค้งหาเส้นหลัง

16. สะโพกหลังมีขนยาวมาจนถึงข้อขาหลังท่อนบน

17. อู้งเท้ากลมคล้ายแมวมีขนปกคลุม

18. ขาหน้าใหญ่กว่าขาหลังยืนตรงข้อเท้าทำมุมเฉียง

หिनปูน

หिनปูน เป็นหินอ่อนอย่างหนึ่งแต่ไม่เกาะตัวเป็นแผ่นเหมือนหินอ่อนและแตกร้าว ส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นแร่แคลไซต์ที่ตกตะกอนทับถม ทั้งโดยกระบวนการ อนินทรีย์เคมีและอินทรีย์เคมี หินปูนส่วนมากมี ลักษณะเนื้อเม็ดและเนื้อไม่เม็ด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อผลึกก็มีมาก หินปูนที่เกิดแบบอินทรีย์ประกอบขึ้นด้วยแร่แคลไซต์ที่ตกตะกอนจากสารละลาย โดยกระบวนการอนินทรีย์เคมี แร่แคลไซต์บางชนิดตกตะกอนจากน้ำจืดของแม่น้ำ น้ำพุ และถ้ำ แต่ประมาณหินที่กำเนิดโดยวิธี นี้น้อยมากจนไม่มีผลอะไรเลย เมื่อหินที่มีแคลเซียมหุจะได้แคลเซียมไฮดรอกไซด์เป็นสารละลาย ถ้าน้ำ ระเหยไปมาหรืออุณหภูมิสูงขึ้นหรือถ้าความกดดันลดต่ำลงแคลไซต์จะตกตะกอนจากสารละลายนั้น ดัง ตัวอย่างเช่น หินปูนน้ำจืดที่เกิดในถ้ำโดยการระเหยไปของน้ำที่

ละลายเอาแคลเซียมไบคาร์บอเนตมาด้วย และหินปูนฟองน้ำเป็นหินเหมือนฟองน้ำมีรูพรุนมากเกิดโดยการคละกอนของแคลไซต์จากน้ำของแม่น้ำและ น้ำพุ

ในประเทศไทยเราจะพบได้ทั่วไป เขาหินปูนสังเกตุได้จากการที่มีลักษณะเป็นตะปุ่มตะป่ำ เช่น เกาะปัน หีบ เขาพิงกัน หรือเขาสามร้อยยอด เพราะมียอดตะปุ่มตะป่ำ มากมายนับไม่ถ้วน มักมี หน้าผาสูงชัน ถ้าที่มี หินงอกหินย้อยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเขาหินปูน อำเภอเนินมะปราง จะมีถ้ำหินงอกหินย้อย ได้แก่ ถ้ำเสือ ถ้ำนเรศวร ถ้ำนางสิบสอง ฯลฯ จังหวัดพิษณุโลกพบที่เขาผาทำพลี หรือ ถ้ำดาวถ้ำเคื่อน ที่ตำบลบ้านมุง

ถ้าที่มีหินงอกหินย้อย นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่งดงาม ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ ประชาชนและจังหวัดนั้น ๆ และยังสามารสร้างงานให้แก่ประชาชนท้องถิ่น จากการไปรับจ้างทำงานให้กับ บริษัทที่ได้รับสัมปทานทำหิน เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง ช่วยจังหวัดจะมีรายได้จากการค้าภาคเหมืองแร่

แหล่งน้ำมันดิบและก๊าซธรรมชาติตำบลปรีอกระเทียม

บริษัทไทยเชลล์เอ็กซ์พลอเรชั่น จำกัด ได้สำรวจพบ แหล่งน้ำมันดิบและ ก๊าซธรรมชาติ ขนาดใหญ่ ที่ ตำบลปรีอกระเทียม อำเภอบางระกำ อยู่ใกล้ถนนระหว่างอำเภอบางระกำไปลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร บริษัทได้ทำการเจาะสำรวจเป็นหลุมแรกโดยตั้งชื่อหลุมว่า ปรีอกระเทียม A ผลจากเจาะพบว่า มีน้ำมันดิบ และก๊าซธรรมชาติ ซึ่งมีปริมาณน้ำออกมามากประมาณ ๕๐๐ บาร์เรลต่อวัน ในขณะที่เดียวกันก็มีก๊าซธรรมชาติ ออกมาด้วยในอัตราประมาณ ๘๐ คิวบิตฟุตต่อบาร์เรล หรือประมาณ ๔๐,๐๐๐ คิวบิตฟุตต่อวัน บริษัท ไทย เชลล์ ได้เจาะในหลุมแรกนี้ลึกประมาณ ๑,๓๐๐ เมตร พบชั้นที่มีน้ำมันในระยะลึกประมาณ ๕๕๐ - ๑,๐๐๐ เมตร หลุมปรีอกระเทียม A อยู่ห่างจากแหล่งน้ำมันสิริกิติ์ ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๖.๖๐ กิโลเมตร น้ำมันดิบที่พบเป็นน้ำมันดิบที่มีความหนืดประมาณ ๑๕ A.P.I. และเป็นน้ำมันที่มีจีซีน้อยกว่าที่ แหล่งน้ำมันสิริกิติ์ น้ำมันที่พบในชั้นดินที่หลุมปรีอกระเทียม A จากการวิเคราะห์ของนักธรณีวิทยา ของ บริษัทไทยเชลล์เชื่อว่าเป็นน้ำมันคนละแห่ง กับแหล่งน้ำมันสิริกิติ์

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

การแสดงในโอกาสต่างๆ

ดนตรีม้งกละ

ดนตรีม้งกละ เป็นการเล่นดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีมาแต่โบราณกาลแล้ว เครื่องม้งกละดนตรีประกอบด้วย กลอง ช้อง ฉาบ ฉิ่งและปี่ชวา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2506 : 24) ทรงกล่าวถึงเครื่องดนตรีม้งกละไว้ในหนังสือ จดหมายเหตุทางไปพิษณุโลกว่า "เครื่องม้งกละนี้ เป็นเครื่องเบญจสุทธฆ้องแท้ มีกลองเล็ก รูปเหมือนเถิดเทิงแค่นั้น ขึงสองหน้าเหมือนกลองมลายู เป็นตัวผู้โอบหนึ่ง ตรงกับ "วิศด" เป็นตัวเมียโอบหนึ่ง ตรงกับ "อาคต วิศด" มีไม้ตีตรง ๆ กลองสามใบนี้ต้องหุ้มผ้าดอกเหลืองไว้แต่หน้า และมีปี่คันหนึ่ง ตัวเป็นทำนองปี่จีน ถิ่นเป็นปี่ชวาตรงกับ "สุริส" มีฆ้องแขวนราว 3 ใบเสียงต่าง ๆ กันตรงกับ "ฉนิ" ดนตรีม้งกละนี้ ชาวบ้านจะเล่นกันทุกโอกาส ทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน งานสงกรานต์ และงานศพ เป็นต้น ก่อนเล่นจะต้องทำพิธีไหว้ครู โดยมีรูปเทียน ดอกไม้ พร้อมเครื่องเช่น ไข่ไก่ หมากพลู บุหรี่ และสุรา เพลงที่ใช้เล่นมีหลายเพลง เช่น เพลงครุ เพลงสาวน้อยประแป้ง เพลงนมยานกระตักแป้ง เพลงข้าวคัมบุค เพลงเวียนโบสถ์ เพลงคุชทะราดเหยียบกรวด เพลงคดปลัดคดแปลง เพลงกระตักกินโป่ง เพลงแพะชนกัน และเพลงกบเข่นเขี้ยวเป็นต้น จังหวะเพลงจะมีทั้งช้าและเร็ว ม้งกละเป็นการเล่นที่สนุกสนาน และครึกครื้นมาก ดนตรีม้งกละ ในจังหวัดพิษณุโลก มีทั้งสิ้น 21 คณะ แต่ละคณะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป มี 3 คณะ ดังนี้คือ 1. คณะประพธน์รุ่งเรือง 2. คณะพรเมืองพรหม 3. คณะบุญธรรมศิลป์ไทย

เพลง

เพลงเด็กกรุ่น

เพลงกรุ่น เป็นเพลงปฤติพากย์ ร้องโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิง เนื้อร้องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง เกี่ยวกับทราส หรือค่อว่าค่อขานกัน โดยร้องโต้ตอบกันไปเรื่อย ๆ โดยผู้เล่นคนอื่น ๆ จะคบบมือและร้องสร้อยเพลง เพลงกรุ่นมีเนื้อร้อง ดังนี้

เพลงกรุ่น

(สร้อย) กรุ่นซ่อนกุนสาละลิกี่ซ่อนกุน คังหน้าจะมพนัน จะมาแพ้นั้นชนะแล้วท่อกุน (ซ้ำ)

กรุ่นซ่อนกุนสาละลิกี่ซ่อนกุน

(ชาย) ที่รักเจ้าจริงจริง ได้แล้วไม่ทิ้งละนะแม่กุน (สร้อย)

ที่คังใจจะมา ที่จะมาหาเอ๋ยแม่คุณ (สร้อย)
 รักที่บ้างไหมเล่า (จ๋า) โอ้แม่สาวเขยนพคุณ (สร้อย)
 รักที่ก็จงมา (จ๋า) อย่าให้พี่ไปหาเลขนะแม่คุณ(สร้อย)
 (หญิง) ถึงแม้นมันไม่ได้น้อง โอ้หน้าหยอกของนะพ่อคุณ (สร้อย)
 ไม่ได้ของไม่ได้หยา ไม่ได้กินข้าเสียแล้วพ่อคุณ (สร้อย)
 อย่าเพิ่งถอยหลังกลับคืน เสียชนะพ่อขึ้นเอ๋ยพ่อคุณ.....

เพลงกล่อมเด็ก เป็นเพลงที่บิคารมารคา หรือญาติผู้ใหญ่ หรือที่เลี้ยง ที่ร้องเพลงกล่อม
 เด็ก เพื่อให้เด็กนอน เพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดความสงบวังเวง เพื่อช่วยให้เด็กหลับง่าย
 ยิ่งขึ้น เนื้อหาของเพลงที่ใช้ขับร้อง จะมีทั้งแสดงความรักเด็กปลอดภัยๆ และสอนเด็กคลอเคลีย
 จนแสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย
 ตัวอย่างเพลงกล่อมเด็ก

เพลงพ่อเนื้อเย็น (นางแก้ว คุ่มน้อม หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนคร

ไทย)

.....พ่อเนื้อเย็นเอ๋ยของแม่นอน เจ้านอนเสียดึกเอ๋ยเดิหนาพ่อนอน
 เจ้าอย่าอ่อนแม่เลย ร้อยชั่งทราชมเชย ของแม่นอน เมื่อเจ้าตื่นขึ้นมาเอ๋ย
 แม่จะอุ้มลูกยาเอ๋ย ชูเชิดให้เจ้า เจ้าหลับเสียดึกเนื้อเย็น โอ้พ่อสายสุใจเอ๋ย
 สือ...มาร้องให้ละอ่อน โอ้พ่อสมรเอ๋ย....ของแม่นอน.....

เพลงเด็กเล่น

การละเล่นของเด็กนครไทย มีอยู่มากมายหลายอย่างแต่ที่ขับร้องเป็นเพลงและมีลักษณะ
 คล้ายกับ ภาคเหนือและอีสาน คือ เพลงประกอบการเล่นชิงช้า ส่วนที่คล้ายกับการเล่นภาคกลางก็
 คือ วิ วิ ข้าวสาร และการเล่นมอญซ่อนผ้าชิงช้าของนครไทยจะทำจากเถาวัลย์ขนาดใหญ่ ซึ่ง
 ชาวบ้านเรียกว่า เครือเขา เมื่อนำมาทำเสร็จเป็นชิงช้าแล้ว เรียกว่า โอนโด้นช้าเวลาเด็กได้ชิงช้าก็
 จะร้องเพลงประกอบ ซึ่งเนื้อร้องสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนครไทยเป็นอย่าง
 ดี เช่น

โอนโด้นช้า

ปีเลเลเอ๋ย	ชาวบ้านนาหนอง
ผู้หญิงจงทอง	อยากให้หัวตาย
หัวไม่ตาย	บนควาขบนหมู
หัวไม่อยู่	มึงลักเอาหัวไปนอน.....

เพลงเด็กน้อย

เพลงน้อย เป็นเพลงปฏิพากย์ ร้องโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิง เนื้อร้องส่วนใหญ่ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพราสาทหรือคอกว่าคอกานกัน โดยร้องโต้ตอบกันไปเรื่อย ๆ เพลงน้อย มีเนื้อร้อง ดังนี้

เพลงน้อย

(ชาย) ชาละฉาชา..... เอ็ง เออ เออ เอ็ง เออ

ขมือประณมละก็ก้มเหนือเศษ นะจะไหว้เทวละชั้นเทเวศร์

ละจะไหว้ปกเศษ ป้องกัน จะไหว้เทวัญชั้นเทเวศร์

จะไหว้เทวัญเทเวศร์ ที่ได้ปกเศษ.....ป้องกัน

(หญิง) จะไหว้พระพุทธรูปที่เลิศงาม ลูกจะไหว้พระธรรมที่เลิศ

จะไหว้พระสงฆ์องค์เอยประเสริฐ ที่ลูกได้มาถึง

จะไหว้คุณทานละว่าคุณศีล ตลอดทั้งคุณอินทร์เอยคุณพรหม.....

เพลงเด็กทวงมาลัย

เพลงทวงมาลัย เป็นใช้ร้องโต้ตอบกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง หรือหนุ่มกับสาว ใน สมัย โบราณ มีร้องและเล่นกันทั่ว ๆ ไปทั้งในอำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอบางระกำ อำเภอนครไทย อำเภอพรหมพิราม และอำเภอวัดโบสถ์ ในขณะที่ร้องเพลงทวงมาลัย ผู้เล่นทั้ง ชายและหญิงก็จะรำไปด้วย ตัวอย่างเพลงทวงมาลัย มีดังนี้

เพลงทวงมาลัย

(สร้อย) เจ้าทวงมาลัย ควรหรือจะไปจากห้อง

เจ้าลอยละล่อง เข้าในห้องไหนเออ

(ชาย) พี่รักน้องคิดคำ ฟังจึงได้มาคิดตาม

มาคิดผลคิดคำ แพนใหม่ที่มาคิดตรง

ความรักที่รักน้องชา ฟังจึงได้มาพะวง (สร้อย)

(หญิง) อย่างรักน้องเลข ห่ออัญชันอบเชย

น้องเป็นคนชากคนจน แล้วให้ไปรักที่เขามั่งมี

อย่างรักเอบาง พวกวัดขุนนางคนจน (สร้อย)....

เพลงรำวง

เป็นเพลงที่ใช้ขับร้อง เพื่อเป็นจังหวะในการรำวง ในเทศกาลต่าง ๆ การรำวงเพิ่งจะมี ในสมัย จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีโดยให้ดัดแปลงมาจากการรำไทวนเพื่อแข่งกับการเดินรำของฝรั่ง ในที่สุดรำวงก็ แพร่หลายไปในหมู่คนไทยภาคต่างๆชาวจังหวัดพิษณุโลก โดยเฉพาะชาวนครไทยก็ได้รับเอาวัฒนธรรมการรำวงเข้ามาเช่นเดียวกัน เนื้อร้องเพลงรำวงของชาวนครไทย จะมีลักษณะเป็นบทเชื่องชวน สัพยอก หอกล่เข้า บทชมโฉม บทรำพันรัก และบทเกี่ยว พราสาทของหนุ่มสาว เพลงรำวงชาวนครไทย มีเนื้อร้องดังนี้

เพลงร่ำว

ฉันเดินมาหาคุณ แต่ไม่รู้เธออยู่ไหน
เฝ้ามันมันคู่ของใคร ฉันมองไปแล้วไม่เจอเธอ (ซ้ำ).....

เพลงเด็กเถิง

เพลงเถิงชาวบ้าน เป็นเพลงที่ใช้ร้องกันในยามว่างหรือเวลาลงแขกเกี่ยวข้าว เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน บางครั้งก็เป็นการเกี่ยวพาราสิกันระหว่างหนุ่มสาวด้วย เพลงเถิงชาวบ้าน มีเนื้อร้อง ดังนี้

เพลงเถิง

(ชาย) แม่รูปทรงสาวงาม ที่รักนางก็ไม่ใช่ฉันน้อย จงคืนหน้ามารักสักหน่อย พื่ออยากเห็นรอยลักยิ้ม ก็เมื่อน้องไปรอยยิ้ม สองแก้มอ้มแจ่มใส เหมือนดอกกุหลาบแรกแย้ม.....

(หญิง) เอ้อ เออ เอ็ง เอย ตัวน้องไปเก็บผักบุ้ง กันอยู่กลางทุ่งนา น้องไปเก็บผัก สันตะวาว่ากันไปอยู่ในหนอง ว่าใครจะเป็นคู่หมั้นมาขอแน่นอน (ลูกคู่)...

เพลงแห่หน้าของชาวนครไทยเพลงแห่หน้า

(ชาย) นาครูปหล่อจริงเอย นะพ่อกุณเอย นาคจำพินาศ นาคมีกรรมจำลาไปบรรพชาสักปี ให้น้องตั้งใจเอาไว้ให้ดี เอย.....เอย (ลูกคู่) ฮ้าฮั

(หญิง) นาคเอยพ่อกุณเอย นะพ่อนาคจำ ให้พ่อนาคบวช ไว้แทนแม่น้ำนม ให้พ่อนาคบวชไว้แทนหม่อม พ่โอ้ละพ่ ให้พ่อบวชไว้แทนคุณ ละแม่หน้อยรีใจ

(พร้อมกัน) บวชไปแทนคุณนะก็ไม่น้อย เอ้อเอย ใจเอย แทนคุณเขาก็กมี น้ำนมบวชแทนโยมเขาก่อน บวชแทนคุณน้ำนม เอ้อมารดาเอย เอ สะ เอย (ลูกคู่) ฮ้าฮั

(ชาย) ดึงหากคิดกะ เอยพ่อกุณเอย นาคจำก็แหวนเป็นวงวงน้อย นาคถึงค่อยไว้ให้ตัวน้อง อย่าทิ้งก็หรือให้ใคร เอ้อ เออ (ซ้ำ)

(พร้อมกัน) น้องอย่าทิ้งไว้ให้ใคร เอื่อน้องเอย รามะรงค์วงน้อยที่นาคสวมก้อยไว้ให้น้องอย่าทิ้งก็หรือให้ใคร เอื่อน้องเอย ฮ้าฮั

(หญิง) พ่อนาคเอย นะพ่อกุณเอย พ่อนาคจำ นาคเข้าป่าระหง อือ.....เข้าในคองผักอีฮิน น้ำคานองก็ไหลรินเอ้อลงเอย

(พร้อมกัน) น้ำคานองก็ไหลริน เอ้อ ลงเอย นาคเข้าป่าระหง เข้าในคองผักอีฮิน น้ำคานองก็ไหลริน เอ้อ ลงเอย (ลูกคู่) ฮ้าฮั

(ชาย) นาคนะพ่อกุณเอยนาคจำ น้องอย่าโกรธนาคเลย น้องเขีนางน้อย น้ำคาพินาศละก็จะช้อยเอ้อลงเอย

(พร้อมกัน) น้ำคาพื้ นาคละก็ จะข้อยเอ้อลงเอช น้องอย่าโกรธนาคเลข น้องเอ๋ยนางน้อย
น้ำคาพื้ นาคละก็ จะข้อยเอ้อลงเอช (ลูกคู่) ฮ้าฮั

(หญิง) พ่อ นาคเอ๋ย นะพ่อคุณเอ๋ย นะพ่อ นาคจำ ถ้าน้องมีร่มคันทอง น้องจะถือจ้องไว้
กัน ไม่ถูกแสงละก็ ตะวัน เอ้อคอกเอช

(พร้อมกัน) ไม่ถือแสงก็ ตะวัน เอ้อคอกเอช ถ้าน้องมีร่มคันทอง ตัวน้องจะถือจ้องไว้
กัน ไม่ให้ถูกแสง ตะวัน คอกเอช (ลูกคู่) ฮ้าฮั

เพลงเด็กอินเลเล

อินเลเล เป็นการเล่นพื้นบ้านมีเล่นกันทั่ว ๆ ไป ในจังหวัดพิษณุโลก มีลักษณะคล้ายรำวง
เครื่องดนตรีมีกลองรำมะนา ฉิ่งและฉาบตีประกอบการร้องเพลงแก้กันระหว่างพ่อเพลงแม่
เพลง ส่วนหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็จะเดินรำเป็นคู่ ๆ ไปรอบ ๆ เป็นวงกลม จังหวะการรำรำนั้นค่อนข้าง
ช้าและมีความอ่อนช้อยงดงามมาก ตัวอย่างเพลง อินเลเล ดังนี้

เพลงอินเลเล

(ชาย) พิศณุแม่นวลนางเอวเล็กเอวบางเหมือนนางลิเก ลูกคู่ อินเลเล อินเลเล

(หญิง) ฉันก็คู่พี่ชายหุ่นเหมือนนายท้ายเรือแม่ ลูกคู่ อินเลเล อินเลเล.....

ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย

รูปแบบการจัดเก็บวัฒนธรรม

ข้อมูลการสำรวจด้านวัฒนธรรมของจังหวัดสุโขทัยจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า สถานที่จัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมของจังหวัดสุโขทัยทั้งหมดอยู่ในภาคราชการ ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษา โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 134 ชุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดง สรุปข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย

รูปแบบการจัดเก็บข้อมูล	ข้อมูลวัฒนธรรม (จำนวนรวม)	จำนวนข้อมูลวัฒนธรรมในแต่ละประเภท				
		มุขปาฐะ	การแสดง/ เพลง	ความเชื่อ/ ประเพณี	จักรวาล/ ธรรมชาติ	งานช่าง ดั้งเดิม
1. งานวิจัย	762	762				
2. วิทยานิพนธ์						
3. หนังสือ	274	168	30	30	39	7
4. บทความ						
5. เทปบันทึกเสียง						
6. วิดีทัศน์						
7. VCD						
8. CD-ROM/CD						
9. ฐานข้อมูล						
10. อื่นๆ ได้แก่ อินเตอร์เน็ต	8			2	5	1
รวม	1,044	930	30	32	44	8

จากการพบว่า ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย มีจำนวนทั้งสิ้น 134 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 79 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 10 เรื่อง และการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 5 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 111 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 69 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 6 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงจำนวน 5 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดสุโขทัยที่รองลงมาคือ อินเทอร์เน็ต 20 เรื่อง ประกอบด้วยงานช่างดั้งเดิม 9 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง งานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัด สุโขทัยประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 111 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่องและบทความ 3 เรื่อง โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. ด้านงานช่างดั้งเดิม

งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือนของจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเพณีงานช่างฝีมือ เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดสุโขทัยมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

งานช่างฝีมือ

ครกกระเดื่อง

ก่อนที่จะมีโรงสีชาวนั้น ครกกระเดื่องเป็นเครื่องมือสำคัญในการแปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารโดยวิธีการตำข้าว วิธีการตำข้าวแบบเดิมของชาวอีสานนั้นเป็นการกระเทาะแยกเอาเปลือกหุ้มจากเมล็ดข้าว เริ่มแรกใช้วิธีการทุบข้าว ต่อมาได้ทำครกตำข้าวขึ้นสองรูปแบบคือครกซ้อมมือหรือครกกระเดื่องหรือครกมอมีรายละเอียดดังนี้ครกมือ เป็นครกตำข้าวที่ใช้มือจับสากตำข้าวเปลือกการตำข้าว เป็นงานประจำของสตรีทั้งแม่และลูกสาว อาจใช้เวลาเข้าครกเมื่อใกล้ค่ำหรือค่ำเวลากลางคืนก็ได้ การตำข้าวด้วยครกกระเดื่องจะใช้ผู้ตำ 3-4 คน เหยียบที่หางแม่มองคนละข้าง

น้ำหนักเท่าคนดำเมื่อเหยียบ ที่หางแม่มองจะทำให้หางแม่มองลดต่ำลงไปในหลุมแม่มองแม่มองจะกระดกขึ้นและยกซากที่หัวแม่มองขึ้นด้วยเมื่อปล่อยเท้าหางแม่มองจะถูกยกขึ้น สากมองจะตกลงไปในครกทำให้สากกระทบข้าวเปลือกหลาย ๆ ครั้ง เปลือกข้าวจะกะเทาะออกแยกเป็นเมล็ด ข้าวและแกลบการดำข้าวจะได้เมล็ดข้าวสวยหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับจังหวะของการดำข้าวซึ่งมีอยู่สองจังหวะคือดำเป็นบาท คือจังหวะการดำช้า เป็นจังหวะเนิบ ๆ ทั้งช่วงช้า ๆ จังหวะการดำข้าวเช่นนี้จะทำให้ข้าวหัก เมล็ดข้าวไม่สวยเพราะจังหวะการกระทบสากลงที่ครกจะมีน้ำหนักมากและทั้งช่วงนานดำสักกะลัน คือจังหวะการดำเร็ว เป็นช่วงจังหวะดี ๆ เร็วสม่ำเสมอจะทำให้ได้ข้าวเมล็ดสวย

คราด

ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เจาะรูสำหรับใส่ซี่คราก ซึ่งทำด้วยไม้เนื้อแข็งเช่นเดียวกัน ถัดจากซี่กลางข้างละ 2 ซี่ จะใช้ซี่ยาวเพื่อทำเป็นคันคราด สำหรับจับเพื่อบังคับการคราด และมีรูเคียวสำหรับเชื่อมต่อกับคันไถ คราดใช้ประโยชน์หลังจากการไถ ทำให้ดินร่วน เล็กลง และทำให้เป็นคม พร้อมทั้งจะหว่านหรือปักดำต่อไป

เครื่องปั้นดินเผา

สมัยสุโขทัย พงสาวดารเหนือมีเนื้อความตรงกับจดหมายเหตุจีนว่า เมื่อครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ สมเด็จพระร่วงเจ้า (รัชกาลที่ 3 พ่อขุนรามคำแหง) ได้เสด็จไปเมืองจีน เมื่อปีมะแม จุลศักราช 656 (พ.ศ. 1873) และนำช่างเครื่องปั้นด้วยขามเข้ามาทำในเมืองไทย ช่างเตาที่เรียกว่า "เตาทุเรียง" ครั้งนั้นยังปรากฏที่เมืองสุโขทัยด้านเหนือนอกกำแพงเมืองออกไปประมาณ 30 เส้น ที่เมืองสวรรคโลกริมน้ำขมเหนือเมืองศรีสัชนาลัย 2 แห่ง ที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) "บ้านเตาไห" อีก 1 แห่ง (แต่ยังหาช่างเตาไม่พบ) ลักษณะสำคัญของเครื่องปั้นดินเผาในสมัยนี้ แยกออกไป 3 ลักษณะคือ

1. เนื้อด้าน ไม่เคลือบ เผา Bid-cuit อย่างเดียว
2. เคลือบเนื้อหยาบ พวกอย่างมังกร
3. เคลือบเนื้อละเอียด พวกเครื่องด้วยแบบของจีน

จักสาน

เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปทรงแตกต่างกันไปคำว่า "จักสาน" คำว่า จัก คือ การทำให้เป็นแฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อยหรืออีกวิธีการหนึ่ง การที่ชาวบ้านใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบางๆ วิธีการอย่างนี้ก็เรียกว่า จัก เช่นกัน ส่วนไม้ไผ่ หรือ หวาย ที่จักออกมาเป็นเส้นบางๆ นั้นเรียกว่า ดอก ถึงตอนนี้การที่ชาวบ้านนำดอกมาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการ เราเรียกว่า สาน ต่อจากนั้นแล้วก็จะเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปทรงต่างๆ จนท้ายที่สุดเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

ช่างทองสุโขทัย

สมัยก่อนมีช่างชาวจีน 2 คน จากกรุงเทพฯ ชื่อ หัง กับซู่ ล่องเรือมาเพื่อหาพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน ทำมาหากิน โดยให้ฝีมือด้านการทำทองในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ในที่สุดก็ตกลงใจตั้งปึกฐานทำกิน ในจังหวัดสุโขทัยจึงจำเป็นที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือจากคนในท้องถิ่น นายเชื้อ วงศ์ใหญ่ คุณพ่อของคุณสมสมัย ได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ และในเวลาต่อมาจึงได้รับการถ่ายทอดวิชาช่างทอง จากช่างทองชาวจีนท่านนั้น นายเชื้อใช้เวลาสั่งสมและศึกษาขั้นตอนการทำทองทุกรูปแบบ จนกระทั่งสามารถทำได้ด้วยตัวเอง จึงเปิดร้านทองขึ้นมารับทำทองคำมั่ง และร้านในปัจจุบันนี้ก็คือ ร้าน ฯ เดียวกับที่เปิดครั้งแรกเมื่อหลายสิบปีก่อน

ทองโบราณ หรือทองศรีสัตนาแลขเป็นงานศิลปหัตถกรรม ที่มีชื่อเสียงของชาวบ้านคำบลทำชัย และคำบลศรีสัตนาแลข อำเภอศรีสัตนาแลข จังหวัดสุโขทัย ที่ประจงทำทองรูปพรรณเลียนแบบอย่างเครื่องทองสมัยโบราณ ได้อย่างสวยงาม จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำให้ทองโบราณเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและได้รับความนิยมอย่างสูงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ใบ

ใบ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการทำนาประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ ได้แก่ ไม้จากรูปลักษณะของเครื่องมือ ซึ่งสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยอย่างเหมาะสม

ทอผ้า

เป็นผ้าชิ้นดินจกที่งดงามหลากหลายสี เปี่ยมไปด้วยคุณภาพ เป็นฝีมือของชาวไทยพวนที่อพยพมาจากเมืองพวน ทางตอนเหนือของเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว

ผ้าชิ้นดินจกหาดเสี้ยว

"ผ้าชิ้นดินจก" หนึ่งในผลิตผลทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างดีชาวบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัตนาแลข จังหวัดสุโขทัย มีวิธีการทอผ้าชิ้นด้วยลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ (Identity) เป็นแบบฉบับของตนเอง ภายในลวดลายเหล่านี้แฝงไปด้วยสัญลักษณ์ (Sign) ความหมายต่าง ๆ สะท้อนภาวะอ้างอิงกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ก่อปรกับถ่ายทอดความรู้สึกและฝีมือความสามารถของผู้ทอลงไปในเรื่องงาน จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มผ้าชิ้นดินจกสะท้อนให้เห็นแง่มุมเรื่องเพศ (Gender) อย่างเด่นชัด คือ ผ้าหญิงเป็นเพศที่มีบทบาทสำคัญในทุกกระบวนการ เนื่องจากการทอผ้าเป็นงานที่ใช้ความละเอียดประณีต แม้มิใช่แรงงานมาก แต่ก็ต้องอาศัยเวลา ประกอบกับเป็นงานฝีมือที่ทำได้ที่บ้าน ขณะที่ฝ่ายชายต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ทำนา ทำไร่ ซึ่งเป็นงานที่ต้องอาศัยแรงงาน ไม่มีเวลาที่จะเข้ามาสัมผัสงานอย่างลึกซึ้งได้ อาจช่วยประดิษฐ์อุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับใช้ทอให้ผู้หญิงเท่านั้น นอกจากนั้นก็ปล่อยให้เป็นที่หน้าของเพศหญิงไปจนสิ้นสุดขั้นตอน

ความเชื่อ (Belief) เกี่ยวกับฟ้าดินยังคงอิงอยู่กับเรื่องของเพศ(Gender) กล่าวคือ เป็นเรื่อง ข้อห้าม ที่ผู้ชายไม่สมควรจะคลุกคลีกับฟ้าดินจน ไม้ว่าจะห้ามวางไว้น้ำรด หรือสิ่งของเกี่ยวกับผู้ชาย ด้วยเชื่อว่าจะทำให้การเกษตร ไม่ได้ผล เพราะเพศหญิงมีภาวะ แห่ง "ความสกปรก" (Pollution) มีประจำเดือน จะทำให้ภาวะผู้นำ เข้มแข็งของผู้ชายต้อง เสื่อมลง

สังคโลก

เครื่องเคลือบดินเผา (Pottery) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกในนาม ของ“ เครื่องสังคโลก “ (Sawankakok Ware) และอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “ เครื่องเซลิ้ง “ (Chslieng Ware) เรื่อง ชื่อ สังคโลก นี้ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะมาจากภาษาจีนว่า “ ซ้อง โกลก “ (ซ้อง = จากชื่อราชวงศ์ซ้อง + โกลก= เตา) ฉะนั้นคำว่าซ้อง โกลกจึงแปลว่า “ เตาเผ่นดิน ซ้อง “ ชื่อนี้ได้เพี้ยนเปลี่ยนมาเป็น “ สังคโลก” ซึ่งเพี้ยนจะมาเรียกกันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อพระ มุนิทรานุวัดต์ ได้เขียนไว้ใน “ ดำนานเมืองสวรรคโลก “ ว่า...ชื่อเรื่องที่เรียกว่า “ สังคโลก” นั้น เรียกเพี้ยนมาจากชื่อเมืองสวรรคโลกนั่นเอง..ภาษาไทยของเราก็มีติดอยู่แล้ว สังคโลกนั้นแหละเป็นชื่อ ถูกต้องด้วยหลักฐานและเหตุผล และในพงศาวดารเหนือกล่าว... เมื่อสร้างเสร็จเจ้าอาณานิธิ์สนาธิ์ให้ ชื่อว่า เมืองสวรรคโลก ..แสดงว่าชื่อนี้มีมานานแล้ว

นักโบราณคดีและนักศิลปะบางท่านมีความเชื่อว่า กลุ่มช่างปั้นด้วยโด โอซามชาวจีนได้ เดินทางสู่สยามประเทศในสมัยราชวงศ์ซ้องตอนปลาย (Southern – Sung Dynasty ,) พ.ศ. (1670- 1822) บางท่านมีความเห็นว่าจะเข้ามาสู่กรุงสุโขทัยในสมัยราชวงศ์หยวน(Yuan Dynasty) พ.ศ. (1823 –1911) เพราะลักษณะของการเคลือบและวิธีการตกแต่งนั้นมีความละเอียดคล้ายคลึงกับเครื่อง เคลือบดินเผาของจีนจากเตา “ ซะเจอะ” (Tzu Choukilins) ในจังหวัดซีหลินทางตอนใต้ของปักกิ่ง ซึ่ง เป็นการเคลือบด้วยสลิปขาว ตกแต่งด้วยลายสีค้ำและสีน้ำตาลไหม้ อันเป็นการเคลือบแบบ “ เซียว ไช่กา “ (Celadom) สำหรับเครื่องสังคโลกที่จังหวัดสุโขทัยปัจจุบันแบ่งตามเตาเผาจะมีอยู่ 3 แห่ง ดังนี้

1. เครื่องสังคโลกที่เมืองสุโขทัย
2. เครื่องสังคโลกเตาทุเรียงป่ายาง
3. เครื่องสังคโลกเตาทุเรียงเกาะน้อย

2. ด้านมุขปาฐะ

เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจนถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งบางแห่งเรียกว่านิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง ลักษณะที่สำคัญที่สุดของมุขปาฐะคือ ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมาส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นเรื่องแรก อาจถ่ายทอดด้วยปากต่อปากหรือบันทึกการเขียนก็ได้ ซึ่งในจังหวัดสุโขทัยมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

สุภาษิต

(อย่า) เขินเรือทอดกลางถนน

อย่าเป็นคนที่ทำอะไรออกนอกกลุ่มนอกทาง คนเรานั้นเมื่อจะทำสิ่งใดก็ควรจะศึกษางานนั้นๆให้ละเอียดรอบคอบเสียก่อน ต้องเป็นคนมีความคิดละเอียดรอบคอบ ต้องรู้จักโอนอ่อนผ่อนตามบ้างในบางเรื่องเพื่อผลงานที่ออกมาจะได้ดี

การจะทำอย่าด่วนได้

จะทำการใดควรคิดให้ละเอียดรอบคอบก่อนลงมือทำ ควรเป็นคนหนักแน่นจริงจังกับงานที่ทำ เป็นคนที่ซื่อสัตย์ต่อตัวเอง และต่อผู้อื่น อย่ารีบร้อนทำงานเพียงเพื่อจะให้งานเสร็จเท่านั้น

การเรื้อนตนเร่งคิด

ต้องรู้ว่าคนมีหน้าที่ต่อการทำงานสิ่งใด ควรตั้งใจทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลุล่วง อันเป็นผลดีต่อความก้าวหน้าของคน คนเราทุกคนล้วนแต่มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบ ฉะนั้นเราควรที่จะสนใจ และใส่ใจต่อหน้าที่การงานของตน รู้จักหน้าที่ของคนว่าต้องทำอะไรบ้าง ตั้งใจในการทำงาน มีความกระตือรือร้นของฝากท่านอย่ารับ

ไม่ควรรับของจากคนแปลกหน้า เพราะอาจเป็นภัยแก่ตัวเองในภายหลัง อย่าเป็นคนเห็นแก่ได้ จะรับฝากข้าวของจากใคร ให้รู้จักรอบคอบ ของฝากที่เป็นของร้อน ของผิดกฎหมาย ควรละเว้นของแพงอย่ามักกิน

ไม่ควรซื้อของแพงมากเกินไป ควรกินควรใช้ให้เหมาะสมกับฐานะของตนเอง ควรวางแผนในการใช้จ่ายใช้สอยให้พอกับรายรับ ไม่ควรฟุ้งเฟ้อในสิ่งที่ไม่จำเป็น

ข้าแก่ร้ายขอเอา

ให้รู้จักอดทนอดกลั้น ต่อพฤติกรรมอันเลวร้ายของลูกน้อง คนรับใช้ คนงานที่เคยอยู่ด้วยมานาน จัดการงานมอบหมายงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถของแต่ละคน ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่ จัดสวัสดิการให้ดี ใต้ของแปลกๆ พิเศษมาก็แบ่งปันให้ ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

ข้าคนไพร่อย่าไฝฟ่วน

ไม่ควรแสดงความโกรธหรือความรุนแรงกับคนรับใช้ คนที่มาเป็นคนรับใช้นั้น ส่วนใหญ่แล้วก็จะเป็นคนที่ลำบาก ได้รับการศึกษามาน้อย เราควรจะปกครองให้มีทั้งพระเดชและพระคุณ ดูแลเอาใจใส่ เหมือนเขาเป็นญาติคนหนึ่งของเรา พุดจาโดยใช้ถ้อยคำที่อ่อนโยน ไม่แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวเมื่อไม่พอใจ และอาจสร้างขวัญกำลังใจให้ โดยการพาไปเที่ยวในบางโอกาส

ช่างคนไว้อารุ เครื่องสรรพาทศธอย่างางจิต

ควรหาเครื่องมือป้องกันตัวให้พร้อมเพราะอาจเกิดอันตรายได้ทุกเวลา และจงอย่าประมาทว่าจะไม่เกิดอันตรายในชีวิต เวลาไปไหนมาไหนก็ควรรู้จักหาเครื่องมือป้องกันตัวเองเอาไว้บ้าง

เข้าเดือนอย่าลืมพรา

จะทำอะไรควรเตรียมการให้พร้อมสำหรับการนั้น ให้รู้จักเป็นคนรอบคอบ เป็นคนมีความประพฤติดีงาม ศึกษาเล่าเรียนศิลปะต่างๆ ไว้ให้พร้อม คบหาคนดีเป็นมิตร เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย รู้จัก ขวนขวายช่วยเหลือกิจการงานของผู้อื่น รักธรรมไม่ธรรม ขยันหมั่นเพียร มีความสันโดษ มีสติ มีปัญญา เข้าออกอย่าว่างใจ ระวังระไวหน้าหลัง เยียวผู้ซังคอยจะโทษ

จะเดินทางไปไหนมาไหนให้ระวังอันตรายเพราะอาจจะมีคนคอยทำร้ายก็ได้ ควรมีสติและไม่ควรวู่วาม มีความระมัดระวังในการเดินทางอยู่ตลอดเวลา ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท

คนจำอย่าร่วมรัก

คนที่มากด้วยเล่ห์ ทำตัวเป็นคนลึกลับ ไม่ควรที่จะแสดงความรักใคร่เอ็นดู ไม่ควรให้ความสนิทสนม หรือให้ความไว้วางใจกันเกินไป ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะอาจจะเสียทีคนแบบนี้ได้ง่าย

คนจนอย่าดูถูก

อย่าดูหมิ่นเหยียดหยามคนจน ชีวิตคนเปลี่ยน ไปเปลี่ยนมาเดี๋ยวตกเดี๋ยวขึ้นอย่าได้ดูถูกกัน พบเห็นคนจนที่เอาการเอางานควรให้ความสนับสนุนช่วยเหลือ เขาจะได้ช่วยเหลือตัวเองได้ แม้ว่าตัวเราจะดีกว่าคนอื่นก็อย่าได้ประมาท

คนรักอย่าว่างใจ

อย่าไว้ใจใครง่าย ๆ แม้แต่คนที่ใกล้ชิดที่สุด การไว้ใจซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง ปัจจุบันนี้คนเรามักจะไว้ใจบุคคลที่ใกล้ชิดกับตัวเองมากที่สุด แต่ในบางครั้งคนที่ใกล้ชิดที่สุดก็อาจสร้างความเดือดร้อนให้กับเราได้ บางทีเราอาจให้ความไว้วางใจเพื่อให้อื่นๆ กิจต่างๆ แทนเรา แต่อย่าได้วางใจว่างานที่ทำไปจะสำเร็จดังใจเราหรือเปล่า

คนโหดให้เอ็นดู

คนที่โหดเขาปัญญา นั้น ไม่ควรที่จะไปถือนิสัยความ ไม่ควรว่ากล่าวดูค่าแก่คนโง่ เพราะเขาอาจจะไม่รู้เรื่องกับสิ่งที่เราพูด ควรอบรมสั่งสอนให้เขามีความกตัญญูขึ้น

คบขุนนางอย่าโหด

คิดที่จะคบกับข้าราชการอย่าเป็นคนโง่เขลา ถ้าหากเราคบค้ากับผู้อื่น ผู้ที่มีอิทธิพลและอำนาจ เราควรทำความเข้าใจในคนๆ นั้นเสียก่อนว่าเป็นอย่างไร ข้าราชการ โดยทั่วไปชอบการยกย่องให้เกียรติ หากจะคบหาข้าราชการควรรู้จักยกย่องให้เกียรติตามสมควร ต้องรู้จักว่าเป็นข้าราชการประเภทไหน สามารถให้คุณให้โทษต่อผู้คนที่ขนาดไหน

ครูบาสอนอย่าโกรธ

เมื่อครูสั่งสอนแล้วอย่าได้ไปโกรธเคือง ควรตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และรับฟังคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ด้วยความยินดี ไม่ควรแสดงกิริยาว่าที่ไม่สุภาพต่อครู มีความกตัญญูรู้คุณของครูผู้มีแต่ความหวังดีให้แก่ศิษย์

ความชอบจำใส่ใจ

สิ่งที่คิดที่ชอบจงจดจำไว้ สิ่งที่ควรจดจำก็คือ คุณงามความดีของคนอื่นที่มีต่อเรา หรือต่อสังคม ต่อประเทศชาติบ้านเมืองและโลก และหาโอกาสตอบแทนคุณ

ความในอย่าไขเขา

สิ่งใดที่เป็นความลับก็ไม่ควรจะไปพูด ไม่แสดงตัวว่ามีพิรุณให้คนอื่นจับได้ ไม่ควรที่จะพูดพาดพิงเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นความลับอยู่ในขณะนั้น เพราะอาจหลุดปากไปได้ พยายามทำตัวให้เป็นคนที่พูดให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

ความหนาให้ประหยัด

อย่าแสดงความหนาแน่นให้มากเกินไป เกินคนควรรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น โลกเราย่อมมาได้ด้วยกันให้ปันไม่ใช่การหาหนา

คิดชวนช่วยที่ชอบ

ทำแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ บำเพ็ญคนให้เป็นประโยชน์คือสาธารณชน ช่วยเหลือและสวดส่งคุณแล ความเรียบร้อยภายในชุมชนที่อาศัยอยู่ คอยให้ความช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า

คิดข้างหน้าอย่าเบา

ควรคิดถึงอนาคตข้างหน้าให้มาก อย่าเห็นแค่สิ่งเฉพาะหน้า รู้จักวางแผนเรื่องของการเงินไม่ควรรู้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย รู้จักวางแผนอนาคตให้กับครอบครัวและเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีเพื่อประโยชน์สุขของคนในบ้าน

คิดครองครีทุกเมื่อ

ควรคิดใคร่ครองให้ดีกว่าก่อนที่จะพูดหรือจะทำสิ่งใด มีความคิดที่รอบคอบไม่เป็นคนที่มักง่าย เป็นคนที่มีคำพูดที่เป็นที่น่าเชื่อถือได้ เป็นคนที่มีความสุขุมและมีเหตุผล รู้จักใคร่ครอง และทบทวนสิ่งที่พูด และสิ่งที่จะทำ

คิดทุกขในสงสาร

ควรจะคิดถึงความทุกข์ยากให้มากเข้าไว้ ต้องเป็นคนรู้จักพอในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ไม่มัวลุ่มหลงกับแสงสีในยามราตรี ต้องสติคิดอยู่เสมอว่าคนเราต้องตายทุกคน

คิดแล้วจึงเจรจา

เมื่อคิดดีแล้วจึงค่อยพูด ต้องมีเหตุผลในการพูด มีข้อมูลที่ตรงและถูกต้องจึงค่อยพูด ถ้าไม่แน่ใจในเรื่องที่ได้รับฟังมาว่าถูกต้องหรือเปล่านั้นก็ไม่ควรพูดออกไป

จนบนบอผู้ใหญ่

ควรรู้จักอ่อนน้อมต่อผู้ที่มีอายุมากกว่า มีสัมมาคารวะ ทำตัวให้ถูกกาลเทศะ ทำอะไรก็ควรขออนุญาตให้ผู้ใหญ่รู้เสียก่อน รู้จักไปมาลาไหว้ ควรทำความเคารพเมื่อมาถึงและกล่าวสวัสดิ์เมื่อกลับไป จงยังผู้ผู้มีศักดิ์

จงแสวงหาความก้าวหน้าให้กับตนเอง ให้สูงยิ่งกว่าผู้มีอำนาจวาสนาศักดิ์กว่าตน ควรอยู่ในถิ่นฐานที่ดีมีสภาพแวดล้อมเหมาะสมสำหรับแสวงหาความก้าวหน้า คบหากับคนดีมีความรู้ตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ สร้างสมคุณงามความดีไว้พร้อมตั้งแต่ต้น

จงเร่งระมัดระวังไฟ

ใช้ไฟด้วยความระมัดระวังไม่ว่าจะเป็นไฟฟืนหรือไฟฟ้า ไฟนั้นมีประโยชน์มากมายต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็มีโทษอยู่ในตัว เราควรมีความรอบคอบในการใช้ไฟฟืน เช่น จัดหาไฟฟืนหรือไฟฟ้าให้มีเพียงพอแก่ความต้องการ ใช้ไฟทุกชนิดด้วยความประหยัด จะออกนอกบ้านต้องปิดดับไฟทุกครั้ง และ หมั่นตรวจสอบสภาพไฟต่างๆ ให้ใช้กรได้คืออยู่เสมอ

เจรจาตามคดี

การพูดจาต้องให้ตรงตามความจริง ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย เพราะฉะนั้นเราจึงควรพูดแต่สิ่งที่ เป็นจริงเพื่อจะได้เป็นผลดีแก่ชีวิตตัวเอง

เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ นอบนบใจสัตบุรุษ

เจ้านายโกรธอย่าโกรธตอบ จงแสดงความนอบน้อมความจงรักภักดีอย่างบริสุทธิ์ใจออกมา เริ่มทำงานก่อนนาย เลิกงานทีหลังนาย ถือเอาแต่ของที่นายให้ ทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

ใจอย่าเบาจนหนัก

อย่าเป็นคนเชื่องช้า อย่ายึดมั่น ไม่รู้จักยังคิด จงมีเหตุผลและยับยั้งความคิดของตน จะเชื่ออะไรให้ใช้ปัญญาประกอบด้วยเสมอ จงรู้จักความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล

ชอบชดนักจางจาก

การที่ใกล้ชิดกันมากๆ ก็มักจะทำให้เกิดความเบื่อกันได้ง่าย ควรเคารพสิทธิ์ของกันและกัน เกรงใจซึ่งกันและกัน มีไมตรีกันอย่างสม่ำเสมอ ไม่มากเกินไป ให้แต่ละฝ่ายมีเวลาเป็นของตัวเองบ้าง ไม่ก้าวก่ายในเรื่องส่วนตัวของแต่ละฝ่าย

ช้างไล่เล่นเลียงหอบ

เมื่อโคนช้างวิ่งไล่ควรจะรีบวิ่งหนีไปให้พ้นเสียเร็วๆ เหมือนกับผู้ใหญ่ที่มีอำนาจบารมีเมื่อถูกผู้ใหญ่กว่าจะทำร้าย หรือเล่นงานก็ต้องพยายามหลีกเลี่ยงหนีไปให้พ้น ไม่ควรที่จะไปเผชิญหน้า เพราะอาจจะทำให้เราเดือดร้อน ควรจะหลบหลีกไปให้ห่างจนกว่าเรื่องจะสงบลง
 เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว

เวลาเดินไปไหนอย่าเดินคนเดียว หรือไปเดินที่เปลี่ยวๆ สังคมทุกวันนี้มีอันตรายอยู่รอบๆ ตัวเรา เราจึงไม่ควรเดินในที่เปลี่ยวๆ คนเดียวในยามวิกาล ไม่ไว้วางใจคนแปลกหน้า เวลาไปไหนที่เราไม่คุ้นเคย ควรจะมีเพื่อนหรือคนที่ไว้ใจได้ไปด้วย ด้านถึงภัยอันตรายไปไม่ได้แล้ว ก็ควรจะมีสติ ไม่ควรตกอยู่ในความประมาท ควรระมัดระวังตนเองตลอดเวลา
 ได้ส่วนอย่ามักมาก

ได้ส่วนแบ่งมาแล้วควรพอใจในส่วนของตนเอง ทำงานอะไรก็ตามแต่ เมื่อได้รับส่วนแบ่งแล้วก็ควรพอใจกับส่วนแบ่งที่ได้รับ อย่าได้คิดอยากได้ของที่ไม่ใช่ของเรา อย่าทำอะไรแก่ใจ ต้องการจะทำ จะต้องมีเหตุผลเหนืออารมณ์ ควรพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ไม่ควรอิจฉาริษยาบุคคลอื่นที่เขามีมากกว่า

ตนเป็นไทอย่าคบทาส

เมื่อตัวเราเป็นอิสระแล้วก็ไม่ควรไปคบหากับคนที่พึ่งพาเราไว้ เมื่อประเทศไทยเราเป็นอิสระแล้วก็ไม่ควรที่จะทำตัวไปคบกับคนที่ทำตัวเป็นทาสรับใช้ของต่างชาติ อย่าทำตัวให้เป็นเบี้ยล่างของคนพาลที่ยอมรับใช้ต่างชาติ ช่วยสอดส่องดูแลความเรียบร้อยของบ้านเมือง มีจิตใจที่จงรักภักดีต่อแผ่นดินที่อาศัย

ตระกูลคนจนค้ำบัลลังก์

ควรเคารพเอาใจใส่วงศ์ตระกูลของคน หากทางสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง ไม่ทำตนให้เสื่อมเสีย ดูแลตัวเองให้อยู่ในศีลธรรม สร้างชื่อเสียงให้กับตนเอง เพราะจะเป็นการเชิดชูวงศ์ตระกูลด้วย
 ใต้คอบอย่าเสียค่า

เวลาได้กรรมอย่างกล่าวถ้อยคำไม่ดี จงกล่าวแต่คำดีออกไป คิดให้ดีเสียก่อนที่จะพูดทุกครั้ง มีสติ คำนึง อย่าพูดด้วยความประมาท พูดให้ตรงประเด็นเข้ากับเรื่อง เคารพความมาก่อนพูด ใช้ปัญญาใคร่ครวญระหว่างพูด

ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก

ควรจะช่วยเหลือคนที่เคยช่วยเรา เมื่อเขาลำบาก ควรจะถามไถ่ทุกข์สุขของเขาอย่างสม่ำเสมอ ดูแลเอาใจใส่ ไปมาหาสู่กันเป็นประจำ

ท่านนอบคนจนนอบแทน

เมื่อมีคนมาแสดงความเคารพต่อเรา เราต้องเคารพนอบน้อมต่อเขา แสดงมารยาทที่ดีต่อกันให้เกียติซึ่งกันและกัน ให้ความจริงใจต่อกัน มีความโอบอ้อมอารี มีน้ำใจต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ท่านรักคนจนรักคอบ

เมื่อผู้ใหญ่ให้ความเมตตาผู้น้อยก็ควรที่จะรักท่าน รู้จักบุญคุณของท่าน เมื่อมีคนเขาให้ความรักก็จงทำคนให้น่ารัก จงรู้บุญคุณคน

ท่านสอนอย่าสวนตอบ

เมื่อผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนก็อย่าได้โต้เถียงผู้ใหญ่ ตั้งใจฟังสิ่งที่ท่านกำลังอบรมอยู่ ปฏิบัติตามคำสอน ไม่เถียงหรือพูดสวนกลับในขณะที่ท่านกำลังพูด แสดงกริยามารยาทที่เคารพนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ ท่านให้อย่าหมายโทษ

อย่าเที่ยวจับผิดคนใหญ่คนโต คนมีอำนาจทรงยศศักดิ์ อย่าขัดแย้งกับผู้มีอำนาจที่ประพฤติชั่วช้า เว้นแต่ถ้าจะมีแนวร่วม มีพลังอื่นๆเป็นพลังใหญ่ร่วมต่อสู้ด้วย

ห้ามรักรือกไวกันคน

มีการระมัดระวังปิดกันคนดี ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีการระมัดระวังป้องกันคนดีทั้งภายนอกและภายใน เราควรจัดการบ้าน เวลาที่ท่านมาหาถิ่นให้เป็นหลักแหล่งแสดงเขตแดนมีรั้วรอบขอบชิดเรียบร้อย ตั้งคนอยู่ในคุณธรรม ศีลธรรม อย่างน้อยที่สุดควรยึดมั่นในความซื่อสัตย์ กตัญญู กตเวทียเป็นอย่างยิ่ง

ที่ขวากหนามอย่าเสียเถลือก

เมื่อเดินไปเจอที่มีขวากหนาม ก็อย่าได้ถอยร่นเท้าทั้ง อุปสรรคมักเกิดขึ้นกับทุกคน คาอยู่ที่ว่าใครสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ได้โดยวิธีใด ควรหาอาวุธเพื่อป้องกันตัวเองไว้เมื่อยามจำเป็น มีสติยังคิด หาหนทางแก้ไขให้ตัวเองได้หลุดพ้นจากสถานที่นั้นๆ ให้โดยเร็ว พยายามคิดต่อหากคนมาช่วยให้เร็วที่สุด

ที่ชอบช่วยยกยอ

คนที่เราชอบนั้น เมื่อเขาทำสิ่งใดเป็นที่ถูกใจ ก็ควรช่วยพูดจาส่งเสริมให้เขาได้ดี คนที่เราจะพูดจายกยอนั้นจะต้องเป็นคนที่เรารู้จักนิสัยใจคอว่าดีจริง เป็นคนที่ขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ อุดม และใฝ่ดี มีความจริงใจต่อผู้อื่นด้วย

ที่ขุ่นเคืองประหยัด

เสือนั้นเป็นสัตว์ร้ายจระมดระวังให้เป็นอย่างดี เปรียบเทียบกับคนที่ชั่วร้ายนั้นก็จะมีอยู่ทุกแห่งในสังคมเรา เมื่อเรารู้ว่ารอบๆตัวเรานั้นมีคนชั่วปะปนอยู่ เราก็ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับคนๆนั้น จระมดระวังตัวเองตลอดเวลา หลีกเลียงการพบปะหรือพูดคุยกับคนที่ส่อเจตนา ไม่บริสุทธิ์

ที่ทักจงมีไฟ

ที่ทักอาศัยควรมีไฟไว้ เพื่อให้เกิดความสว่างในยามค่ำคืน เพื่อจะได้เป็นการป้องกันเหตุร้ายจากโจรผู้ร้าย หรือใช้ในกิจประจำวัน และเพื่อความสะดวกในการทำงานในเวลากลางคืน

ที่ไปจะมีเพื่อน ทางแฉวเอื่อนไคลคลา

ไม่ว่าไปที่แห่งใด ควรมีคนไปเป็นเพื่อนด้วยเสมอ สังคมสมัยนี้มีภัยอยู่รอบด้าน จะไปไหนมาไหนไกลๆ หรือที่อันตรายควรมีเพื่อนไปด้วย เพื่อนที่ควรจะไปไหนกับเราด้วยควรเป็นเพื่อนที่ดีที่เรียกว่ากัลยาณมิตร เป็นผู้คอยแนะนำแต่ประโยชน์ มีน้ำใจดี ร่วมสุข ทุกข์ ที่ผิดช่วยเตือนตอบ

เมื่อเห็นมิตรของเราทำผิด ก็ต้องช่วยแนะนำตักเตือนมิให้ไปในทางที่ชั่ว เมื่อญาติมิตร คนรู้จัก จะทำความชั่วความเสียหาย ควรห้ามปรามไว้ แนะนำญาติมิตรคนรู้จักให้ตั้งอยู่ในความดี ช่วยหาทางแก้ไขปัญหาคับข้องใจที่กำลังประสบอยู่ให้บรรเทาเบาบาง

ที่มีภัยถึงหลัก ปลีกคนไปโดยด่วน

เมื่อรู้ว่ามียันตราย ควรอยู่ห่างจากที่แห่งนั้นโดยทันที อันตรายนั้นมีอยู่รอบตัวเรา ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็สามารถเกิดอันตรายได้ทุกเวลา เพราะฉะนั้นอย่าไปเที่ยวป่วนเปื้อนอยู่แถวๆสถานที่อโคจร ควรสร้างเกราะคุ้มกันตนไว้แต่ต้น ด้วยการตั้งตนอยู่ในศีลธรรม ไม่คบคนชั่ว คบแต่คนดีเป็นมิตรสหาย ที่รักอย่าดูถูก

สิ่งใดอันเป็นที่รักควรจะดูแลและให้ความสำคัญกับสิ่งนั้นๆ ให้มาก คนเรานั้นควรจะให้ ความสำคัญกับคนที่เรารัก หมั่นดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ดูแลทุกข์สุข มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ไม่แสดงอาการคูหมิ่น ขำเคิม รู้จักให้อภัย มีสติในการใช้ชีวิต

โทษคนผิดที่รู้

ควรมองและพิจารณาตนเองก่อนเมื่อมีความผิดเกิดขึ้นมา ในแต่ละวันควรสำรวจตรวจสอบตนเองว่าได้กระทำความผิดถูกอะไรบ้างอย่าไปมัวเที่ยวหาหรือจ้องจับผิดคนอื่น เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ให้คิดเริ่มแก้ที่ตนเองก่อนเพราะแก้ที่ตนเองแก้ง่ายที่สุด แก่คนอื่นนั้นยาก

โทษคนผิดร้ายยิ่ง อย่าละทิ้งถึงโทษท่าน

ควรมองแต่ความผิดของคน อย่าไปจ้องจับผิดคนอื่น คนเรานั้นมักจะมองข้ามความผิดที่ตนเองเป็นคนทำแต่ชอบที่จะไปจับผิดคนอื่น ควรหันมาลดโทษของความผิดที่เกิดขึ้นแล้วนำมาแก้ไขเหตุนั้น ไม่ควรไปสนใจเรื่องความผิดของผู้อื่น ความผิดที่เคยทำไว้ ก็ควรจำไว้เป็นบทเรียน ถ้าเห็นคนอื่นทำผิดก็ไม่ควรไปขำเคิม และไม่เป็นคนที่มีปัญหา

นอบตนต่อผู้เฒ่า

ให้อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ไม่ควรทำอะไรข้ามหน้าข้ามตามากเกินไป
น้ำเชียวอย่าขวางเรือ

ไม่ควรเข้าไปขัดขวางเหตุการณ์ที่มีแนวโน้มว่าจะรุนแรง เพื่อความปลอดภัยของตัวเอง เราควร รู้ว่าต้องทำอะไรถ้าหากต้องไปข้องแวะกับผู้อำนาจหรือเหตุการณ์หน้าสิ่วหน้าขวาน ควรจะถอยฉากออกมาเฝ้าดูอยู่ข้างนอกก่อน แล้วใคร่ครวญหาทางแก้ไขไปด้วย เมื่อได้โอกาสเหมาะสมแล้วจึงเข้าไป

ประพุดิตามบุรุษบอบ

ปฏิบัติตามแบบแผนที่ทีมงานที่บรรพบุรุษเคยปฏิบัติกันมาแล้ว เราคนรุ่นหลังควรคำนึงตามนั้น จะได้ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง ควรจะรักในอิสระ ไม่ชอบการบังคับกดขี่ข่มเหง เกลียดฉิวหิงสา ไม่ชอบการเบียดเบียน และประสานประโยชน์ ทำให้แต่ละฝ่ายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกัน สามารถร่วมมือกันได้ ปลุกไมตรีทั่วชน

ควรผูกมิตรกับคนทุกคน เป็นคนมีน้ำใจชอบช่วยเหลือคนอื่น พุดจาไพเราะอัธยาศัยดี สุภาพ อ่อนโยนกับคนที่พบเจอ มีนิสัยเสมอต้นเสมอปลายกับเพื่อนๆ

ปลุกไมตรีอย่ารู้ร้าง

การแสดงความมีไมตรีต่อผู้อื่น และการรักษาน้ำใจ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเราต้องอยู่บนโลกใบนี้ ด้วยการพึ่งพาอาศัยกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ตามได้ทุกข์สุขเสมอ แสดงความมีน้ำใจไมตรี และควรมีความเข้าใจในตัวบุคคลแต่ละคนว่าเป็นเช่นไร

ปางมีชอบท่านช่วย ปางป่วยท่านชิงชัง

เมื่อยามที่เป็นคนคิก็จะได้รับความช่วยเหลือ แต่ยามที่มีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้นก็ไม่ควรให้เขาช่วยเหลือ จะขอความช่วยเหลือจากใครควรเป็นเรื่องที่ผู้ช่วยเหลือไม่ลำบากใจ เป็นคนเรียนความรู้

เกิดเป็นคนควรจะศึกษาหาความรู้ให้มากๆ รู้จักศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น คิดตามข่าวสารและสถานการณ์บ้านเมืองอยู่อย่างสม่ำเสมอ เป็นคนอย่าทำใหญ่

อย่าแสดงตน โอ้อวดว่าเป็นคนที่อำนาจใหญ่โตเหนือผู้อื่น คงไม่มีใครอยากจะทำให้คนอื่นมาแสดงอำนาจว่าเหนือตนเองมาใช้คำสั่ง มาบีบบังคับฝืนใจ ฉะนั้นเราควรจะมี ความอ่อนน้อมถ่อมตน ว่าง่ายสอนง่าย มีเหตุ มีผล กล่าวถ้อยคำสุภาพนุ่มนวล มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ยิ่งง่าย

ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน

อย่าไปนั่งแหมอยู่ที่ไหนนานๆ เพราะมันเสียเวลา เวลาเป็นของมีค่า ผ่านมาแล้วไม่หวนกลับ ค่าแล้วค่าไปเลย เวลาจะไหนมาไหนแต่ละวัน ให้รู้จักมีเป้าหมายที่ชัดเจน ไปพบใครหาใคร เมื่อคุยธุระเสร็จแล้วควรรีบลากลับ

ผิจะแก้แค้นกระจำง

ถ้าจะคลายสิ่งใดให้หลุดออกมาก็ต้องทำให้ชัดเจนกันไป ควรตั้งใจทำสิ่งที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่ควรทำงานแบบกลางวันกลางคืน โดยที่งานนั้นยังค้างอยู่ควรหัดให้เป็นคนมีความอดทน

ผิจะคันคันจนตาย

ถ้าจะคันบังคับเขาอะไรก็ต้องทำอย่างจริงจัง ควรมีความตั้งใจให้แน่วแน่ ต้องเป็นที่มีความ
จริงจัง ไม่หวาดหวั่นต่อสิ่งใด

ผิจะจับจับจนมัน

ถ้าจับสิ่งใดก็จับให้มันคง ต้องเป็นคนที่มีความมั่นใจในตัวเอง มีความอดทนหนักแน่นมั่นคง
ในความคิดของคนทำสิ่งที่ตัวเองเลือกให้ดีที่สุด

ผิจะบังบังจนดับ

ถ้าปิดบังสิ่งใดก็ควรให้มีจิตควรจะจัดเก็บหลักฐานสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คุณต้องการปิดเป็น
ความลับให้มีจิต ควรทำตัวให้ตัวให้เป็นปกติเหมือนตัวเรานั้นไม่ได้มีความลับปิดบังใคร

ผิจะหมายหมายจนแก่

ถ้าต้องการสิ่งใดก็จะหาให้ได้สมดังใจ ต้องมีความมุ่งมั่นว่าเราทำได้เราก็ทำได้ มีความ
พยายามอดสาหะเชื่อมั่นในตนเอง อย่าได้มีความท้อแท้หรือทอดถอน ถ้าดังไม่ได้ดังใจหวัง

ผิคอย่าเอาเอาแต่ชอบ

อย่าเอาแต่สิ่งไม่ดีมาใส่ตัว ให้เอาแต่สิ่งดีๆ มาทำนั้น คบหากับเพื่อนที่ดีๆ รู้จักแยกแยะว่าสิ่งไหน
ดีสิ่งไหนไม่ดี

ผิผลิตผลิตไปร้าง

ความคิดที่เข้าไปยากที่จะลบล้างให้หายได้ ไม่ควรประมาทในการดำรงชีวิต รู้จักมีสติยังคิด ไม่
ใช้อารมณ์ตัดสินปัญหา เป็นคนมีเหตุผล

ผิเฝ้าสั่งจงจำความ

ผู้ใหญ่สั่งสอนเด็กเตือนสิ่งใดเราควรจดจำเอาไว้ ผู้ใหญ่เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ชีวิตมาก สิ่ง
ที่ท่านสั่งสอนไม่มีสอนในโรงเรียน ฉะนั้นเราเป็นผู้ช่วยควรรู้จักเข้าหาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ เข้าไปปรับใช้ท่าน
หมั่นไต่ถามความรู้ต่างๆ เมื่อท่านสั่งสอนเด็กเตือนก็ควรจดจำ รับฟังอย่างตั้งใจแล้วนำไปปฏิบัติ
เผ่ากษัตริย์เพ็ญงู อย่าดูถูกว่าน้อย

พระมหากษัตริย์ เพ็ญไฟ และงูพิษ เมื่อได้พบเจอแล้วอย่าประมาทว่าไม่มีพิษสงใดๆ ควรจะ
เป็นคนที่รู้จักกาลเทศะเพื่อความปลอดภัยของตนเอง ไม่ควรประมาทในการใช้ชีวิต เพราะอาจจะตัดสิน
ทำอะไรผิดพลาดได้

ผากของรักจงพอใจ

เมื่อผากข้าวของอะไรไว้แก่ใคร แล้วก็อย่ากังวลใจ เมื่อผากของแก่ผู้อื่นพิจารณาว่า ของที่ผาก
สำคัญแค่ไหน ภาวน้อยอย่างไร คนรับผากเป็นคนอย่างไร ไว้วางใจได้หรือไม่

เผ้าท้าวไทอย่าทรนง รักคือจงอย่าเกียจ

เมื่อเข้าเผ้าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน อย่าทำทะลึ่งดั่ง ควรแสดงความจงรักภักดีอย่างเต็มที่ แสดงความ
เคารพพนอบด้วยความจริงใจ ไม่แสดงกริยาวาจาที่ไม่สุภาพ ปฏิบัติตนตามกฎระเบียบที่มี

พบศัตรูปากปราศรัย

แม้จะต้องพบกับคนที่ไม่ถูกกัน แต่ก็ควรทำใจดีเข้าไปแล้วควรทักทายเขาดีๆ ไป หากเราต้องคบ
หากับผู้ที่เป็นศัตรู เราก็ควรจะหาทางทำให้เขากลับมาเป็นมิตร ได้ หากไม่อาจทำให้ศัตรูเป็นมิตร ได้ ก็
ต้องทำให้เลิกเป็นศัตรู ด้วยการให้ปันสิ่งของ เจริญด้วยคำไพเราะ

พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอาแรงทั่วคน

เอาใจใส่บำรุงดูแลพวกพ้องให้ดี เมื่อแผ่แบ่งปันของกินของใช้ เงินทองให้ตามสมควร พุดจามี
น้ำใจไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามมีกิจ เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ซื่อสัตย์
จริงใจต่อกัน

พึงผันเมื่อต่อญาติ

ควรมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติพี่น้องของตนเอง เอื้ออาทรห่วงใยให้กัน รู้จักถนอมน้ำใจซึ่ง
กันและกัน ดูแลใส่ใจกันและกัน

ภักดีอย่าคว่นเคียด

จงมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย เวลาที่เขาว่ากล่าวตักเตือนก็อย่ารีบแสดงอารมณ์ ผิดหัดนิสัยใจคอ
ให้เป็นคนขี้น้อยใจในความคิดลอคไป อย่าให้ความโลภ โกรธ หลง หรืออคติ มาสันคลอนได้ จง
มองเห็นความดีของคนอื่น แล้วมองหาข้อบกพร่องของคน

ภายในอย่านำออก ภายนอกอย่านำเข้า

เรื่องภายในบ้านอย่านำออกไปพูด และเรื่องของคนนอกก็ไม่ควรนำเข้ามาในบ้าน ไม่สร้างความ
เดือดร้อนให้แก่ครอบครัว ไม่นำเรื่องราวที่เป็นทุกข์ใจมาเล่าสู่ให้คนในครอบครัวฟัง ต้องมีความรัก
ความสามัคคีกันภายในครอบครัว ดูแลและช่วยเหลือเวลาคนในครอบครัวเป็นทุกข์

มีสินอย่าอวดมั่ง

มีเงินมีทองมากก็ไม่ควรอวดให้คนอื่นรู้ว่า มีฐานะร่ำรวย มีทรัพย์สินเงินทองมากมายไม่
สมควรที่จะพูดจาโอ้อวดว่ามี เพราะอาจมีคนประสงค์ร้ายได้ ควรเก็บรักษาทรัพย์สินไว้ในที่ปลอดภัยไม่
ดั่งล่อตาล่อใจแก่บรรดาพวกมิจฉาชีพ ไม่พูดจาอวดร่ำอวดรวย

เมตตาตอบต่อมิตร.

เมื่อมิตรดีต่อเราเราก็ต้องคิดต่อมิตร เมื่อเพื่อนประมาทก็ช่วยรักษาป้องกันไว้ ช่วยรักษาสมบัติ
ของเพื่อนไว้ในยามมีภัยเป็นที่พึ่งได้ ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร
เมื่อเข้าสักระวังตน

ควรระวังตัวเมื่อคราวมีศึกสงคราม ควรระวังตัวอยู่ตลอดเวลาควรหลีกเลี่ยงจากสถานที่ที่
กำลังเกิดเหตุร้ายต่างๆ เวลาที่เกิดเหตุอันตรายก็ควรหาที่หลบภัยให้เหมาะสมและปลอดภัย

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

เมื่อยังเป็นเด็กอายุยังน้อยควรมุ่งหน้าศึกษาเล่าเรียนแสวงหาความรู้ไว้ประดับชีวิต คนเราเมื่อ
อายุยังเยาว์ ภาระในชีวิตมีน้อยควรตั้งหน้าตั้งตาเล่าเรียนหนังสือ เราควรให้เด็กมีการศึกษาเรียนรู้ตั้งแต่

เด็กเด็กจะได้มีพัฒนาการเร็วขึ้น และควรให้เด็กตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงเด็กโต ได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ ชอบเป็นพิเศษ อีกทั้งการศึกษาในทุกระดับชั้นควรให้มีศีลธรรมคุณธรรมควบคู่กันไปด้วยเสมอ
 ยลเยี่ยงไถ่นกกระทา พาลูกหลานมากิน

ให้ทำตัวเหมือนไก่หรือเหมือนนกกระทา ที่มีใจเผื่อแผ่หาอาหารให้แก่ลูกๆกิน รู้จักแบ่งปันสิ่งที่เรามีอยู่ให้ผู้อื่นบ้าง มีใจเมตตากรุณาต่อคนที่ด้อยกว่าเรา รู้จักบริจาทานและทำบุญทำกุศลแก่คนที่ยากจนกว่า

ยอครูยอต่อหน้า ยอข้าเมื่อแล้วกิจ ยอมิตรเมื่อดับหลัง

ควรชมครูต่อหน้า ชมลูกน้องเมื่องานเสร็จ ชมเพื่อนเมื่ออยู่ดับหลัง การทำงานทุกสิ่งทุกอย่าง คนทำก็อยากได้อินคำชม เพื่อเป็นกำลังใจและเพื่อให้งานออกมาดี เราจึงควรรู้วิธีการพูด
 ระเบียบระบิลอย่าฟังคำ

อย่าเป็นคนคั่นข่าว ได้ข่าวคราวอะไรมาตรวจสอบให้รู้แน่เสียก่อน ชั่งน้ำหนักดูว่าเป็นความจริง ได้ซักก็มากน้อย เราเกี่ยวข้องกับอะไรด้วยกับข่าวนั้น มองโลกตามความเป็นจริงของโลก
 ระวังระไวที่ไปมา

ควรระมัดระวังเวลาจะไปไหนมาไหน รู้จักระมัดระวังตัวเองอยู่ตลอดเวลา ไม่ตกอยู่ในความประมาทเมื่อต้องเดินทางไปไหนมาไหน รู้จักสังเกตสิ่งรอบๆตัวเราว่ามีสิ่งใดผิดปกติหรือไม่
 รักตนกว่ารักทรัพย์

ทรัพย์สินเงินทองเป็นของนอกกาย ถ้าชีวิตยังอยู่จะหาเมื่อไหร่ก็ได้ เราจึงควรเป็นคนคิดดีแล้ว ก็ทำดี เพื่อเป็นเกียรติแก่ตัวเองและวงศ์ตระกูล ไม่เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง มีความพอดีในการใช้ชีวิต ไม่ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย รู้หน้าที่ของตัวเอง และรู้จักรับผิดชอบหน้าที่การทำงาน
 รู้ที่ขาดที่หาญ

ควรรู้เวลาและกาลเทศะว่าเวลาไหนควรจะแสดงความกล้าและเวลาไหนควรจะแสดงความกล้า
 ควรเป็นคนกล้าที่ขอรับความจริง เป็นคนที่มีความรับผิดชอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะดีหรือจะร้าย รู้จักเวลาและกาลเทศะในการแสดงออก ควรเป็นคนที่มีความละเอียดรอบคอบเพื่อจะได้ไม่มีสิ่งผิดพลาดเกิดขึ้นได้

ถูกเมื่อยอย่าวางใจ

อย่าไว้ใจคนอื่นง่ายๆ แม้จะเป็นลูกเมียของคน เพื่อเป็นการป้องกันตัวเองก่อนที่จะเดือดร้อนจึง
 ไม่ควรไว้วางใจผู้อื่นให้มากเกินไป

ถูกเมื่อยอย่าสรรเสริญเยินยอจะอดดู

ไม่ควรที่จะชื่นชมหรือยกย่องลูกเมียจนเกินหน้าเกินตา เพราะมันเป็นเรื่องที่หน้าละอาย ควรพูด
 ดักเตือนให้ประพฤติด้อยต่ำเสมอ ไม่พูดจาโอ้อวดให้ผู้อื่นฟัง ถ้าคนใกล้ชิดได้ทำสิ่งที่มีชื่อเสียง

สร้างกุศลอย่ารู้โรย

ควรทำความดีอย่างสม่ำเสมอ เกิดเป็นคนนั้นย่อมมีทั้งความดีและความเลวปนอยู่ในคนๆเดียว การจะเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้นก็อยู่ที่ตัวเองเป็นคนทำ เราจึงควรเป็นคนที่มีจิตใจดี เมตตาต่อผู้อื่น รู้จักแบ่งปันแก่คนที่ยากไร้กว่า หมั่นทำบุญทำทาน ผูกให้จิตใจผูกฝักใฝ่อยู่กับศาสนาอยู่เสมอ

สุวานชอบอย่าชอบ

หมากก็อย่ากัดตอบ ไม่ควรไปต่อล้อต่อเถียงกับผู้ที่มาหาเรื่อง ไม่ต้องไปสนใจคำพูดของคนอื่น ให้มากนัก เมื่อว่าอะไรมาก็ทำเป็นหูทวนลม

ผู้เสียเงินอย่าเสียศักดิ์

ยอมเสียทรัพย์สิ้นเงินทองดีกว่าเสียชื่อเสียงเกียรติยศ ต้องมีจิตใจมั่นคงในการดำรงชีวิต ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ทำความดีอย่างสม่ำเสมอ

หน้าสีกอย่านอนใจ

ในช่วงที่ชีวิตมีการต่อสู้อย่างหนักหรือช่วงหน้าสัวหน้าขวาน จงอย่าได้ประมาท ตอนชีวิตตกอยู่ระหว่างอันตราย อย่าได้ไว้ว่างใจอะไรต่างๆ ชีวิตเป็นอนิจจัง อย่าคิดว่าจะอยู่ยืนยาวต่อไป วยก็มีความไม่แน่นอน อย่าคิดว่ายังเยาว์วัยอยู่แล้วจะยังไม่ตาย เวลาที่ไม่มีมีความแน่นอน ผ่านมาแล้วไม่กลับมา และโรคภัยไข้เจ็บก็ไม่มีมีความแน่นอน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน

หวานพี่จกเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง

ไม่ว่าใครจะทำอะไรคนทุกคนก็ย่อมหวังผลตอบแทนทั้งนั้น เมื่อคนเราได้ตัดสินใจลงมือทำอะไรไปแล้วก็ต้องการที่จะได้รับผลตอบแทน เมื่อลงทุนลงแรงอะไรลงไปแล้ว ต้องให้บังเกิดผล อย่าทำอย่างค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ การเลี้ยงคนก็ต้องเลี้ยงให้เป็น เลี้ยงบำรุงดูแลอย่างดี หึงห้อยอย่าแข่งไฟ

เมื่อรู้ว่ากำลังน้อยกว่าก็ควรไปแข่งขันหรือฝ่าฟันกับสิ่งที่มีพลังมากกว่า ควรรู้จักพลังของตนเอง ทำในสิ่งที่ตนเองคิดว่าสามารถทำได้เท่านั้น ไม่ควรมีความอิจฉาริษยาใคร หักเป็นคนที่มีจิตใจดี รู้จักละวาง ไม่ทะเลาะทะเลาะกัน

เห็นงานคยาอย่าปอง

พบเห็นของสวยงามๆ ก็อย่าเพิ่งคิดจับจอง เพราะบางทีอาจจะเป็นแค่ภาพลวงตาก็ได้ ให้รู้จักเป็นคนระมัดระวังในการดูคน เป็นคนที่มีความคิดรอบคอบ และละเอียดอ่อน มีจิตใจกว้างขวาง สามารถแยกแยะได้ว่าใครดีใครไม่ดี

ให้หาเงินเมื่อใหญ่

เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วให้รู้จักประกอบอาชีพทำมาหากินโดยสุจริต เพื่อเลี้ยงตัวและครอบครัว โดแล้วต้องมีความรับผิดชอบด้วยการรู้จักทำมาหากินประกอบอาชีพสุจริตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว รู้จักเก็บรักษาทรัพย์และผลงานให้ดี คบหาคนดีเป็นมิตรสหาย และมีความเป็นอยู่เหมาะสมกับฐานะของตน

อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิตย

อย่าเป็นคนโมโหอยู่ตลอดเวลา ควรพยายามระงับสติ อารมณ์ หากมีใครมาพูดไม่ดีกับเรา อย่าเป็นคนโกรธหรือโมโหง่าย

อย่ากอบกิจเป็นพาล

อย่าทำตนเป็นพาล อย่าประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนชั่วร้าย อย่าชอบคิดชั่วเป็นอาชญา อย่าพูดชั่ว และอย่าทำชั่วเป็นอาชญา

อย่าโกรธปิตริชยา

อย่าไปโกรธชยาใคร เพราะจะทำให้ตัวเราเองนั้นแหละที่ไม่มีความสุข ควรพอใจในสิ่งที่ตัวเองมี และในสิ่งที่ตัวเองเป็น ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง ไม่ทะเยอทะยาน ควรเป็นคนที่มีน้ำใจ มีจิตใจที่ดี

อย่าขอร้องรักมิตร

อย่าไปขอร้องรักจากเพื่อนหรือคนรู้จัก ควรรู้จักเกรงใจผู้ที่ตนเป็นเจ้าของ เพราะเขาอาจมีความจำเป็นต้องใช้อยู่ก็ได้ ควรยับยั้งชั่งใจในความอยากได้ของตัวลงบ้าง ควรเคารพในสิทธิของผู้อื่น ไม่ควรไปก้าวล่วงในสิ่งที่ตนเป็นของเขา

อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่

ไม่ควรไปขัดคอคนที่มียอำนาจเหนือกว่า การที่เราเป็นผู้น้อยกว่านั้น ไม่สมควรที่จะไปขัดแย้งคนที่มียอำนาจมากกว่าเรา ควรมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักมีความสำนึกบุญคุณของผู้ใหญ่ และที่สำคัญคือ ควรจะรักษาคำพูดที่รับปากกับผู้ใหญ่ และไม่ควรนำเรื่องของภายในองค์กรไปเล่าให้คนนอกฟัง

อย่าพูดคนด้วยปาก

อย่าใช้ปากทำร้ายผู้อื่น คำแรงคนอยู่ในศีลธรรมข้อสี่ ไม่พูดคำหยาบคาย ไม่พูดขู่ข่มขู่แค้นแค้น ไม่พูดเพื่อเจือเหลวไหลใส่ร้าย มองคนในแง่ดี แล้วจะไม่อยากว่าร้ายคนอื่น

อย่าเข้าแบกงาข้าง

ถ้าคิดอยากได้งาข้างก็ไม่ควรเข้าแบกงาข้างในขณะที่มันยังมีชีวิตอยู่ ควรรู้จักประมาณกำลังของคนว่ามีมากน้อยแค่ไหน จะทำสิ่งใดต้องศึกษางานนั้นๆ ให้รอบคอบก่อนจึงลงมือทำ อย่าทำอะไรที่เสี่ยงต่ออันตราย

อย่าจับฉันทแก่คน

อย่าคอยจ้องจะจับผิดแต่คนอื่น หาสาเหตุของปัญหาที่ทำให้เกิดความผิด อย่าไปสนใจปัญหาของคนอื่นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับตัวเรา แก้ไขปัญหาที่เกิดให้ดีขึ้นจากเดิม

อย่าขงครุขงมิตร

ไม่ควรเกลียดชังเกลียดชังเพื่อน ครุขงนั้นคือต้องเข้าไปรับใช้ รับฟังคำสั่งสอน เล่าเรียนศิลปวิทยา ด้วยความเคารพเลื่อมใส ยกย่องเป็นปูชนียบุคคล ถึงจะถูก

อย่าใช้คนบังคับ

จะใช้ใครให้ทำอะไรต้องอธิบายให้แจ่มแจ้ง อธิบายสิ่งที่ให้ทำอย่างละเอียดถี่ถ้วน ไม่มีอะไรปิดบังอำพราง เลือกคนที่จะใช้ให้เหมาะสมกับงาน

อย่าโดยคำคนพลอด

อย่าหลงเชื่อคำพูดของคนให้มากนัก เพราะเราอาจเสียรู้หรือเสียเปรียบเขาได้ ผู้คนในสังคมมีหลายประเภท เราอาจรู้หน้าแต่ก็ไม่รู้ใจ ฉะนั้นเราจึงควรใช้เวลาในการตัดสินใจที่จะคบกับใครซักคน มีควรเชื่อคำพูดของใคร โดยง่าย ควรจะทำความรู้จักกันให้ดีเสียก่อนในด้านการเป็นอยู่

อย่าได้รับของเชื่อง

อย่าได้รับของร้อน เช่น ของโจรมาไว้กับคน ความเดือดร้อนจะตามมา จะรับของอะไรจากใคร จะเป็นของที่เขาให้หรือของที่เขาฝากไว้ ต้องดูให้ดีกว่าก่อนว่าของนั้นมีความเกี่ยวข้องกับกระทำความผิดทางกฎหมายหรือศีลธรรมหรือเปล่า ถ้ามีอะไรชอบกลก็อย่าไปรับ

อย่าดึงให้แก่กา

อย่าทำสิ่งที่ตนเองไม่เพียงไม่ได้ผลประโยชน์แต่กลับจะได้รับความเสียหายตอบแทนคืนมา จะทำอะไรขอให้มีความรอบคอบ บางทีเรื่องราวในโลกอย่าเข้าไปยุ่งเกี่ยวข้องกับมากเกินไปก็จะดี เพราะมากคนก็มากความ น้อยคนอาจแก้ปัญหาได้เร็ว

อย่าตีปลาหน้าไซ

อย่าพูดหรือก่อการของผู้อื่นซึ่งดำเนินไปด้วยดีให้เสียผลกลางคัน เมื่อพบเห็นเขาทำอะไรดีๆ ว่างส่งเสริมสนับสนุน จงรู้จักแสดงมุทิตาจิตพลอยยินดีกับผู้ที่ได้ดี

อย่าตีสุนัขห้ามเห่า

อย่าห้ามในสิ่งที่เขาไปไม่ได้หรือสิ่งที่ขัดกับธรรมชาติ จงมองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง จัดสภาพแวดล้อมที่บ้านและที่ทำงาน ตลอดจนบริเวณรอบๆ ให้เหมาะแก่การเอื้อเพื่อให้เป็นคนดี

อย่าตื่นยกยอดคน

ไม่ควรพูดจาข่มขู่ตนเอง ให้อวดว่าตนเองเก่ง ควรเป็นคนที่มีกาลเทศะในกาพูดรู้จักถ่อมตน มีความสุภาพ และไม่เย่อหยิ่งทะนงตนว่าเป็นคนเก่ง

อย่าอาถรรพณ์ด้วยตา

อย่าใช้สายตาแสดงความเหยียดหยามคนอื่น เข้าไปพูดกับเขาด้วยถ้อยคำไพเราะสุภาพ ให้ป็นสิ่งของของคนแก่บุคคลนั้นแล้ววันหนึ่งจะเกิดความรักความเมตตาต่อกัน ได้อย่างไม่น่าเชื่อ

อย่าถือเอาคืนกว่าอีก

อย่าคิดแบบคั่นๆ ให้คิดแบบลึกซึ้ง ควรจะเป็นที่ที่มีความคิดที่กว้างไกล ควรทำอย่างผู้ที่มิมีปัญหา ไม่ทำงานแบบขอไปทีเป็นคนที่มีวิสัยทัศน์ดี รู้จักมองการณ์ไกล

อย่าทำการที่ผิด

อย่าทำสิ่งที่ผิดที่ชั่วให้มัวหมอง สร้างกำลังใจให้ตนเองว่าชีวิตนี้จะต้องทำได้ เอาดีให้ได้ ไม่คบหาคนเลวคนพาล คนไม่เอาไหนมาเป็นมิตรสหาย คบหาแต่บัณฑิตคนดีมาไว้เป็นมิตรสหาย ไว้ปรึกษาหารือเรื่องอะไรต่างๆ

อย่านั่งคิดผู้ใหญ่

จะทำการสิ่งใดก็ให้รู้จักที่สูงที่ต่ำ คนที่เป็นผู้น้อยกว่านั้นควรปฏิบัติตัวต่อคนที่เป็นผู้ใหญ่กว่า ด้วยความเคารพนบถนอบ ควรมีกริยามารยาทที่สุภาพอ่อนน้อม มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ควรเชื่อฟังผู้ใหญ่กว่ากล่าวคำเตือน รู้จักเคารพในกฎเกณฑ์ของสังคมทำให้สังคมไทยดีขึ้น

อย่านิทาผู้อื่น

อย่านิทาว่าร้ายผู้อื่น จงเอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่อไม่อยากจะนิทาใครก็อย่านิทาใคร เมื่ออยากให้เราสรรเสริญก็จงยกย่องสรรเสริญเขา

อย่าเบียดเบียนแกมมิตร

อย่าเป็นคนทีคอยเบียดเบียน หรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนฝูงมิตรสหาย ไม่เบียดเบียนเพื่อน รู้จักรักษาดมใจซึ่งกันและกัน ตามได้ทุกข์กันอยู่เป็นนิจ มีความรัก ความจริงใจต่อกัน สามารถช่วยแก้ไข หรือแบ่งเบาภาระของเพื่อนได้

อย่าประมาทท่านผู้ดี

อย่าหลงไว้ใจคนที่เรียกตนเองว่าผู้ดี เพราะอาจเป็นบุคคลที่น่ากลัวกว่าคนธรรมดาก็ได้ เพราะคนเราไม่สามารถที่จะมองคนจากภายนอกเพียงอย่างเดียว คนสมัยนี้มักใส่หน้ากากเข้าหากันหากเราได้ออกไปเข้าไปใกล้ชิดสนิทสนมกับคนเหล่านี้ ก็ควรระมัดระวังตัวให้ดี ต้องประพฤตินอย่างเหมาะสม รู้จักเคารพนบถน้อม รู้จักกาลเทศะว่าควรหรือไม่ และรู้ว่าในสถานการณ์เช่นไรก็ควรปรับตัวให้ได้

อย่าปลูกฝังกลางคลอง

ไม่ควรที่จะทำพิธีกรรมใดๆระหว่างเรือที่แล่นอยู่ในคลอง ควรจะพิจารณาถึง เวลา สถานที่ที่จะทำ ควรหาโอกาสที่เหมาะสมกับกิจที่จะกระทำ ควรพิจารณาความเหมาะสมของคนกับงานที่จะทำด้วย

อย่าคิดร้ายต่อคนที่เป็นเจ้านาย มีความซื่อสัตย์ต่อคนที่เป็นนายจ้าง ไม่ควรคิดร้ายคิดเอาเปรียบนายจ้าง ทำงานให้นายจ้างด้วยความเต็มใจ เต็มกำลังความสามารถของตนเอง

อย่าปองเรียนอาธรรม์ พันฉิบหายวายม้วย

ไม่ควรสนใจพวกวิชาไสยศาสตร์ เพราะจะทำให้เกิดผลร้ายแก่ตนเอง วิชาเหล่านี้บางคนอาจจะเรียนเพื่อหวังจะเอาไว้ใช้ ทำให้คนอื่นเคลิบเคลิ้มทำตามสิ่งที่ตนต้องการ

อย่าผูกมิตรคนจร

อย่าคบหาคนร่อนเร่พเนจรมาเป็นมิตรสหาย ให้ความช่วยเหลือแก่พวกเขาตามสมควร คนดีที่คุ้นเคยกันและเสมอกันกับเราให้คบหาเป็นมิตรสหาย คนที่เป็นที่เคารพนับถือ และสูงกว่าเราให้นับถือเคารพบูชา

อย่าผูกมิตรไมตรี เมื่อพาที่พึ่งตอบ

อย่าให้ความสนิทสนมกับคนมากเกินไป ควรพูดเมื่อจำเป็นต้องพูดเท่านั้น วางตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ ไม่ควรไว้วางใจคนเกินไป ควรพูดเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยเท่านั้น ไม่ควรให้ความสนิทสนมมากเกินไป

อย่าแผ่เผื่อความผิด

อย่าเอาความผิดไปยืมผู้อื่น ฝึกหัดคิดนิสัยตนเองให้เป็นคนมองคนมองแต่ความผิดของคน จงมองคนอื่นด้วยความเมตตากรุณาเสมอ มองความผิดเป็นเรื่องธรรมดา คราบใดที่ยังมีลมหายใจ มีเรื่องนั้นเรื่องนี้ให้ต้องทำอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็ยอมไปกระทำผิดเข้าบ้างเป็นธรรมดา

อย่าใฝ่คนให้เกิน

การที่ได้เข้าใจในฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง ก็จะทำให้เราคำนึงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ถ้าเรารู้ว่าตนเองมีสภาพความเป็นอยู่อย่างไร แล้วทำความเข้าใจ ปรับสภาพคนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ จงพอใจในสิ่งที่ตัวเองมี รู้จักยับยั้งชั่งใจ ถ้ามีสิ่งของใดแล้วควรใช้สอยประโยชน์ให้ได้มากที่สุด

อย่าใฝ่สูงให้พ้นศักดิ์

อย่าทะเยอทะยานให้เกินฐานะตัวเอง การที่เรา รู้จักพอใจในสิ่งที่ตัวเองมี ก็จะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับตัวเอง จงรู้จักสถานะของตนเอง แล้วทำตนในฐานะปัจจุบันนี้ให้ดีที่สุดก่อน ทำตามใจหวังได้แล้ว ให้ตรวจสอบตัวเองต่อไปว่าตัวเองมีอะไรจะพัฒนาต่อไปได้อีก

อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน

อย่าอยากได้ของคนอื่น อย่าคิดละโมภอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่นหรือของส่วนรวม ไม่ว่าจะในทางใดทางหนึ่ง ควรรู้จักสันโดษ ยินครในสิ่งที่ตนได้ พอใจในสิ่งที่ตนมี ดังคนอยู่ในศีลข้อที่สอง ประกอบสัมมาอาชีวะ

อย่าพาผิดด้วยหู

อย่าฟังอะไรมาอย่างผิดๆ แล้วเชื่อมาอย่างผิดๆ จงฟังให้ได้ศัพท์แล้วจึงกลับมากระเดียด ให้รู้จักฟังหูไว้หู อย่าเดินเดินไปกับเรื่องราว มีศรัทธามั่นคงต่อความดีงาม

อย่ามั่งง่ายมิดี

อย่าเป็นเอาแต่ได้ ไม่มีความละอายขัดใจผู้อื่น ทำทุกอย่างให้มันง่ายสะดวกและสะอาดสะอ้าน ก็จะช่วยจัดความมั่งง่ายได้ทางหนึ่ง

อย่ามักหัวพั่นแตก

อย่าทำตัวให้กล้าเกินไป เพราะจะเป็นอันตรายได้ ประพฤติตนให้เหมาะสมต่อผู้คนในสังคม ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม อย่าทำตัวให้เป็นจุดเด่นมากเกินไป

อย่ามัวเมาเนื่องนิศย์

อย่ามัวลุ่มหลงกับสิ่งที่ไร้สาระควรมีสติและมีการประมาณ คนเราสามารถมัวมาลุ่มหลงกันได้ ในหลายเรื่อง ไม่ว่าเรื่องอะไรย่อมนำมาซึ่งความเสื่อม ความเสียหายแก่ชีวิตได้

อย่ามีปากว่าคน

ไม่ควรพูดจาเกินท้าวร้ายก่อนขอผู้อื่น ปากนั้นมีประโยชน์มากมายหลายอย่าง แต่ในขณะเดียวกันก็ให้โทษแก่ตนเองได้ ฉะนั้นเราควรระวังพูดคำจริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่พอใจ พูดคำสมานไมตรีสร้างเสริมสามัคคี

อย่ายดเยี่ยงด้วยแค้นมิตติ จงชดเยี่ยงด้วยคุณธรรมแด่มิเสีย

อย่าดูด้วยที่แค้นแล้วคือไม่ได้ จงดูอย่างสำนึกถึงแค้นแล้วก็สามารถถือเป็นเนื้อเดียวกันใหม่ได้ ไม่ควรที่จะเห็นแก่ตัว คุณเลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน มีความเชื่อใจและมีความหนักแน่น รู้จักให้อภัยแก่กัน และกัน ควรจะมีเหตุผลในการอยู่ร่วมกัน

อย่ายดเหตุแต่ใกล้

อย่ามองแต่เรื่องที่อยู่ใกล้ตัวทำตัวให้เป็นคนใฝ่ศึกษาหาความรู้ มาเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูลที่ทันสมัยอยู่อย่างสม่ำเสมอ

อย่าย่นคำคนโลก

อย่าไปสนใจคำพูดของคนโลก ไม่ควรที่จะให้ความร่วมมือใดๆกับคนโลก ไม่ควรที่จะไปพูดคุยหรือปรึกษาหารือเรื่องการทำงาน หรือเรื่องอื่นๆ ควรจะพูดเตือนสติเขาถ้าเราทำได้

อย่ารักเดือนกว่าตะวัน

อย่าเห็นสิ่งที่มีคุณค่าน้อยดีกว่าสิ่งที่มีคุณค่ามาก ดำเนินชีวิตในแต่ละวันด้วยการสร้างสรรค์ ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่คนและสังคม ในการบริโภคอุปโภคปัจจัยสี่ มองให้ออกกว่าอะไรคือคุณค่าแท้ อย่ารักอ้างกว่าเรือน

อย่าเห็นว่าสิ่งที่เล็กสำคัญ ไปกว่าสิ่งที่ใหญ่กว่า รู้จักเลือกใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้เหมาะกับตนเอง ใช้สิ่งของอย่างประหยัด ไม่เลือกของใช้เพียงแค่ว่าชอบ แต่รูปลักษณะภายนอกเท่านั้น ควรจะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับให้มากที่สุดไม่ว่าสิ่งไหนที่เห็นว่าสวยเท่านั้น

อย่ารักลมกว่าน้ำ

อย่าเห็นสิ่งที่ไม่แน่นอน คิดว่าสิ่งที่แน่นอนจับต้องได้ อย่าเป็นคนคิดฝันลมๆ แด้งๆ จงคิดและทำให้จริงจนเห็นผล จงเป็นยึดมั่นในเหตุผล

อย่ารักห่างกว่าจิต

อย่ารักคนที่ห่างตัวไปกว่าคนที่ใกล้ชิดกับตัว ควรจะดูแลเอาใจใส่คนในครอบครัว ไม่ควรเห็นคนอื่นดีกว่าคนในครอบครัวเราเอง

อย่ารักเหากว่าผม

อย่าหลงรักสิ่งที่มีโทษมากกว่าสิ่งที่มีคุณ ดำเนินชีวิตด้วยความมีสติสัมปชัญญะ ใช้ปัญญาใคร่ครวญสิ่งทั้งหลายให้รู้แน่แก่ใจ ว่าอะไรให้คุณ อะไรให้โทษ

อย่ารักฉาวคำคด

อย่าพูดโกหกจงพูดแต่คำจริง จงเรียนรู้ที่จะรักความจริง แล้วแสวงหาความจริงด้วยตัวเองอย่างสม่ำเสมอ จงเชื่อมั่นในสัจจะ และเชื่อมั่นว่าคนและคนอื่นๆ สามารถเข้าถึงสัจจะได้เช่นกัน

อย่าริอ่านแก้ความ

อย่าหาเรื่องเดือดร้อนมาสู่คน สิ่งใดจะนำความเดือดร้อนความทุกข์ยากมาสู่คน อย่าได้ใส่เข้าไปหาเรื่องเป็นอันขาด ไม่ควรคิดสุราและของมึนเมา เลิกเที่ยวกลางคืน ไม่เที่ยวดูการเล่น ไม่เล่นการพนัน ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร ไม่เกียจคร้านทำงาน ทำอย่างนี้ ก็จะสามารถหนีห่างจากความเดือดร้อนทั้งหลายได้มากแล้ว

อย่าเลียนครูเคียนดำ

พฤติกรรมการว่ากล่าวตักเตือนของครู อาจารย์อย่านำมาล้อเลียน ลูกขึ้นดื้อนรับครูอาจารย์ด้วยความเคารพนับถือยิ่ง หมั่นเข้าไปหาเพื่อปฏิบัติรับใช้ รับคำแนะนำ ใฝ่ใจเรียน เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพเอาจริงเอาจัง

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน

อย่าทำตัวเก่งกล้ากว่าเพื่อน อย่าทำตัวว่าดีกว่า เก่งกว่า กล้ากว่า เค่นกว่า ดังกว่าเพื่อน ควรรู้จักแบ่งปันสิ่งของให้กันและกัน พุดจาต่อกันด้วยความไพเราะ น่าฟัง ช่วยเหลือกิจของเพื่อนเสมอ ทำคนเสมอต้นเสมอปลาย

อย่าออกก้างขุนนาง

อย่าแสดงอำนาจใหญ่โตเหมือนพวกขุนนาง รู้จักวางตัวให้เหมาะสมและมีกาลเทศะ ไม่ควรเป็นคนที่ชอบโอ้อวด ควรเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์และมีเหตุผล

อาสาเจ้าจนตัวตาย

ควรตั้งใจทำงานให้เจ้านายด้วยความเต็มใจ จงงานประสบความสำเร็จ ควรตั้งใจทำงานให้เต็มความสามารถ ควรทุ่มเทกับงานให้เต็มที่ ควรใส่ใจในการทำงาน

อาสาจนจนทอแรง

เมื่อเป็นลูกน้องใครแล้วก็จงทำให้เต็มกำลังความสามารถ มีความซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียรกับการทำงาน มีความสุภาพอ่อนน้อม รู้จักกาลเทศะ อะไรควรอะไรไม่ควร

เอาแต่ชอบเสียผิด

จงรับเอาแต่สิ่งที่ดีเข้ามาในชีวิต สิ่งชั่วที่ผิดจงทิ้งไป ให้รู้จักเลือกเฟ้น สรรหาแต่สิ่งที่ดีงาม ให้กับคน ทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว มีเมตตากรุณาไม่ทำร้ายใคร ประกอบสัมมาอาชีพไม่ลักขโมย ขโมยในคุ้มครองของคนไม่ประพฤติผิดในกาม พูดแต่คำจริง ไม่พูดส่อเสียด พูดคำสุภาพอ่อนโยน ไม่พูดเพื่อเจ้อ มีจิตใจเอื้อเฟื้อ ไม่คิดร้ายผู้อื่น และมีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม

โอบอ้อมเอาใจคน

ควรมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น แสดงความมีน้ำใจต่อผู้อื่นที่อ่อนแอกว่า ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ต้องมีความเมตตาให้ความรักและเอ็นดูแก่เด็ก

นิทาน/ตำนาน

พระร่วงช่วยน้ำ

มีตำนานเรื่องพระร่วงอีกเรื่องหนึ่งกล่าวว่า พระร่วงเป็นบุตรของนายคงเครา นายกองส่งส่งน้ำ เมืองลพบุรี ในครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินขอมแห่งกรุงกัมพูชามีเมืองขึ้นที่ต้องส่งเครื่องบรรณาการเป็นจำนวนมาก ในจำนวนดังกล่าวมีเมืองลพบุรีอยู่ด้วย เมืองลพบุรีต้องส่งส่งน้ำเป็นเครื่องบรรณาการเป็นประจำทุกปี นายคงเคราบุตรคนหนึ่งชื่อนายร่วง เป็นคนมีบุญญาธิการ มีวาจาสิทธิ์ เมื่อตอนที่มิอาขุสปี เอ็ดปี เขาพาขเรื่อทวนน้ำนานเข้าจึงเหน็ดเหนื่อยมากถึงกับออกปากว่า "ทำไมน้ำจึงไม่ไหลไปทางโน้นบ้าง" พอพูดขาดคำก็ปรากฏว่าสายน้ำได้ไหลย้อนกลับไปในทางที่จะไปทันที นายร่วงเมื่อรู้ว่าคนมีวาจาสิทธิ์ก็เก็บเรื่องไว้เป็นความลับไม่บอกให้ใครรู้

เมื่อนายคงเคราชราภาพลง นายร่วงจึงรับหน้าที่ส่งส่งน้ำแทนบิดา เขาคิดหาวิธีการทำภาชนะใส่น้ำส่งเจ้ากรุงกัมพูชา เป็นภาชนะที่เขาและจุน้ำได้มากโดยใช้ไม้ไผ่มาจักสานเป็นชะลอม (ครุ) ขึ้นเป็นจำนวนมาก แล้วนำไปตักน้ำในทะเลชุบศร ล้นวาจาสิทธิ์ให้น้ำไม่รั่วออกจากชะลอม น้ำก็อยู่ในชะลอมไม่รั่วไหลออกมา เมื่อนำไปถวายพระเจ้ากรุงกัมพูชาทรงเห็นเป็นที่อัศจรรย์ และทรงวิคกว่าบัดนี้มีคนมีบุญเกิดขึ้นแล้ว ถ้าปล่อยไว้จะเป็นอันตรายต่อกรุงกัมพูชา ควรที่จะกำจัดนายร่วงเสียโดยเร็ว จึงได้ครัสสั่งให้นายเค โชรัช นายทหารคู่พระทัย ดำเนินการกำจัดนายร่วงเสีย

ฝ่ายนายร่วงเมื่อได้ทราบว่าเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาคิดกำจัดคน จึงหลบหนีจากเมืองลพบุรีขึ้นมาบวชเป็นพระภิกษุที่วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย นายเค โชรัช เป็นผู้มิวิชาคมแก่กล้าก็ได้ติดตามนายร่วงมาถึงเมืองสุโขทัย เมื่อมาถึงกำแพงเมืองสุโขทัย ก็ใช้อิทธิฤทธิ์คำดลลอคได้กำแพงเมืองเข้ามาไหลขึ้นในลานวัดมหาธาตุ ขณะนั้นพระภิกษุพระร่วงกำลังกวาดลานวัดอยู่ นายเค โชรัชจึงเข้าไปถามว่า รู้ไหมว่านายร่วงที่มาจากเมืองลพบุรีนั้นขณะนี้อยู่ที่ไหน พระภิกษุร่วงก็รู้ทันทีว่าคนผู้นี้ตามมาทำร้ายตน จึงได้กล่าววาจาออกไปว่า "สูงอยู่ที่นี่เถิด รูปจะ ไปบอกนายร่วงให้" พอพูดขาดคำร่างของนายเค โชรัชก็กลายเป็นหินไปทันที เมื่อชาวบ้านเมืองสุโขทัยรู้ว่าพระภิกษุร่วงมีวาจาสิทธิ์ สาปขอมให้กลายเป็นหินได้ จึงมีความเคารพศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเจ้าเมืองสุโขทัยสิ้นแล้ว จึงได้พากันอาราธนาให้พระภิกษุร่วงลา

ศึกษา แล้วขึ้นครองเมืองสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์ธาธิบดินทร์ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วย
ทศพิธราชธรรม นำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ประชาชน และบ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา
พระร่วงอุทุมมวาร

นางนาคเทวีได้สารอกก่อนเลือกทิ้งไว้ แล้วมีคางคกไปกิน วันหนึ่ง สามิภรรยาคนหนึ่งออกไปหา
ปลา ใช้สวิงช้อนปลาแต่ไม่ได้ปลาซักตัว กลับคางคกมาแทน จะโยนทิ้งคางคกร้องบอกว่าเป็นคน ไม่
อยากกลับไปอยู่ในสระอีก จึงนำคางคกไปเลี้ยงที่บ้านเมื่อคางคกคายปาก็กลายเป็นเด็กชายที่น่ารักจึง
เลี้ยงไว้เป็นลูกบุญธรรม เมื่อโตขึ้นก็มีวิชาศักดิ์สิทธิ์ จึงขนานนามว่าเจ้าร่วงกุมาร

ปลาพระร่วง

ปลาก้าง (ก้างพระร่วง)

ลักษณะทั่วไปของปลาก้าง เป็นปลาน้ำจืดขนาดเล็กไม่มีเกล็ด ลำตัวยาวเรียว ด้านข้างแบน หัวมี
ขนาดเล็ก จะงอยปากสั้น มีหนวด 2 คู่ ตากลมโต ไม่มีครีบหลัง เนื้อของปลาชนิดนี้โปร่งแสงทำให้แล
เห็นก้างได้อย่างชัดเจน เฉพาะส่วนหัวและกระเพาะอาหารที่บ่งแสงดินอ้าย พบตามแหล่งน้ำไหล
บริเวณแนวร่วมไม้ขาในภาคเหนือพบที่จังหวัดสุโขทัย ภาคกลางพบที่จังหวัดนครนายก จันทบุรี
และตราด ภาคใต้พบที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี หากินรวมเป็นฝูง กินแมลง ตัวอ่อนแมลง ลูกน้ำและสัตว์น้ำ
ขนาดเล็ก ขนาดความยาวของปลาก้างไม่เกิน 15 เซนติเมตร ประโยชน์นิยมเลี้ยงเป็นปลาสวยงาม เพราะ
เป็นปลารักสงบไม่รบกวนปลาชนิดอื่นที่เลี้ยงอยู่ร่วมกันมีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาแต่ก่อนว่า ครั้งหนึ่งพระ
ร่วงเจ้าได้เสด็จประพาสแล้วชาวบ้านนำพระกระยาหารมาถวาย ซึ่งมีปลารวมอยู่ในพระกระยาหารนั้น
ด้วย พระร่วงเสวยปลานั้นแล้วทรงนำก้างปลาไปลอยน้ำแล้วคร่ำว่า เจ้าก้างปลาคำน้อยจงกลับมีชีวิต
แล้วว่ายนำไปช่วยวาจาสิทธิ์ ก้างปลานั้นก็เลกกลายเป็นปลาชนิดหนึ่งแหวกว่ายอยู่ในกระแสน้ำและ
สืบพันธุ์มาคราบจนทุกวันนี้

ประกาศิตพระร่วง

วันหนึ่งพระร่วงวิ่งว่าวลอยไปติดยอดไม้สูง ทรงกระโดดเข้าส้นเขาระหว่างเขาพระบาทกับเขา
ปากกา แต่กระโดนไม้พินจึงล้มตรงเชิงเขา จึงประกาศก่อนลงถึงพื้นว่า “หินอ่อน” พอดกถึงพื้นก็เป็น
หลุมรอยอวัยวะเพศ ปรากฏอยู่ตรงเชิงเขาหลวง ชาวบ้านเรียกว่า “กระโปกพระร่วง”

พระร่วงพระธิดา

จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า เดิมเจ้าหลักจากงาคำของช้างเผือกเป็นศิลปะสุโขทัย ต่อมามีการ
หล่อด้วยสำริดศิลปะอยุธยา ลักษณะประทับยืนตรง ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างเสมอพระอุระ ทรงพระมาลา
ที่ชาวบ้านเรียกว่าหมวกชีโบ ครองจีวรคลุมขาถึงพระขม่อม องค์พระร่วงสูง ๓๘ เซนติเมตร กว้าง ๘
เซนติเมตร องค์พระธิดาสูง ๓๔ เซนติเมตร กว้าง ๘ เซนติเมตร ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติรามคำแหง

พงศาวดารเหนือกล่าวประวัติพระร่วงกษัตริย์ผู้ครองกรุงสุโขทัยว่า พระบิดาเป็นมนุษย์พระ
มารดาเป็นนางนาค พระบิดาเดิมครองนครหริภุญไชย ทรงพระนามว่าอภัยคามะณี ท่านได้ไปจำศีล

ภาวนาอยู่บนภูเขาแห่งหนึ่ง ได้มีนางนาคจำแลงกายเป็นมนุษย์ขึ้นมาเที่ยวเล่น ได้พบพระยาอภัยคาม
มะณีแล้วเกิดรักใคร่กัน ได้อยู่ร่วมกันเป็นเวลาเจ็ดวัน นางนาคก็กลับสู่เมืองบาดาล เมื่อใกล้คลอดบุตรจึง
ได้ขึ้นจากบาดาลไปยังภูเขาที่เคยพบพระยาอภัยคามมะณี และคลอดบุตรชาย ณ ที่นั้น แล้ววางบุตรบน
ผ้ากัมพล พร้อมทั้งวางพระธำมรงค์ที่ได้รับประทานจากพระยาอภัยคามมะณี อธิษฐานขอให้พ่อลูกพบ
กัน แล้วกลับไปบาดาล

มีพรานป่าผู้หนึ่งมาพบทารกจึงนำไปเลี้ยง เมื่อกุมารเจริญวัย เป็นผู้มียุปัญญาธิการ มีวาจาสิทธิ์
วันหนึ่งพระยาอภัยคามมะณี มีพระราชประสงค์จะสร้างพระราชนิเวศน์เพิ่มเติม จึงประกาศให้ราษฎร
ไปช่วยกันตัดไม้มาสร้างถวายเป็นพรานป่าก็ได้พาบุตรบุญธรรมไปร่วมตัดไม้ด้วย กุมารก็แสดงฤทธิ์ด้วย
การใช้วาจาสิทธิ์ให้ได้ไม้มาโดยไม่ต้องลงแรงตัด ความทราบถึงพระยาอภัยคามมะณี จึงรับสั่งให้ลูกนาง
นาคเข้าเฝ้า เมื่อได้ซักถามประวัติจนทราบว่า เป็นพระโอรสจึงรับเข้าไว้ในเสวตฉัตร และทรงตั้งพระ
นามว่า อรุณกุมาร พระยาอภัยฯ มีโอรสกับพระมเหสีอีกองค์หนึ่ง มีพระนามว่า ฤทธิกุมาร เมื่อโอรสทั้ง
สองเจริญวัย ก็ได้ทรงส่งขอพระธิดาผู้ครองนครศรีสัตนาถลัญมาอภิเษกสมรสกับอรุณกุมาร เมื่อพระยาอภัย
ฯ สวรรคต อรุณกุมารจึงได้ครองนครสุโขทัยสืบแทน ต่อมาเมื่อผู้ครองนครศรีสัตนาถลัญสวรรคต อรุณ
กุมารก็ได้ครองนครศรีสัตนาถลัญควบคู่กับนครสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระร่วงพระองค์ได้ทรงส่งขอ
พระธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่ ให้อภิเษกสมรสกับฤทธิกุมาร และหลังจากเจ้าเมืองเชียงใหม่สวรรคตแล้ว
เจ้าฤทธิกุมารก็ได้ครองเมืองเชียงใหม่ได้พระนามใหม่ว่า พระลือ

โชคพระร่วงลงพระขรรค์

เล่ากันว่า วันหนึ่งพระร่วงออกเที่ยวป่าทางทิศใต้ของเมือง มาถึงลำธารแห่งหนึ่งมีน้ำไหล
ผ่านก้อนหินตะปุ่มตะป่ำเหมาะแก่การลัดดาบ จึงหยุดพักเพื่อจะเอาพระขรรค์มาลัดกับหิน เมื่อลัดเสร็จ
ได้เดินทางต่อไปโดยลัดเลาะไปตามเชิงเขาจนถึงคันท้ำ เห็นว่าเป็นอ่างน้ำขนาดใหญ่มีเขาปิดทางน้ำอยู่
จึงคิดจะเปิดทางให้น้ำไหลไปยังที่นาของราษฎร จึงถอดพระขรรค์ออกมาฟัน เขานั้นก็แยกเป็นสองคาบ
คำอธิษฐาน น้ำก็ไหลลงผ่านโขกเขาลงไปเบื้องล่าง เรียกว่า คลองเส้าหอ จนถึงทุกวันนี้สถานที่ที่พระ
ร่วงลงพระขรรค์ก็มีชื่อเรียกว่า โขกพระร่วงลงพระขรรค์ ส่วนหินที่ลัดพระขรรค์เรียกว่า โขกหินลัด
มีด

ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

สุภาษิตพระร่วง

เป็นมรดกทางด้านภาษาและวรรณกรรมที่สืบทอดกันแต่โบราณ สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็น
วรรณกรรมแบบมุขปาฐะภาษิตและคำสอน และขยายมาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น
โคลงประคิษฐ์พระร่วง พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ร่ายสุภาษิตพระร่วงฉบับจารึก
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ร่าย
สุภาษิตพระร่วง ฉบับวัดเกาะ ร่ายสุภาษิตดั่ง ฉบับวัดลาด อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี กาพย์สุภาษิตพระ
ร่วง ฉบับวัดเกาะ และสุภาษิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว โดยมีสำนวนเนื้อหาคำสอนตรงกันเป็นส่วนใหญ่ หากแต่มีการใช้ถ้อยคำภาษาที่ตรงกันบ้าง ผิดแผกไปจากกันบ้าง อันเนื่องมาจากการเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรในต่างยุค ต่างสมัย และต่างถิ่นกัน ภาษาคำสอนดังกล่าวนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า "สุภาษิตพระร่วง" แต่ละสำนวนอาจมีชื่อเรียกเฉพาะแตกต่างกันออกไป ข้อคิดคำสอนในสุภาษิตเหล่านี้ส่วนใหญ่มีรากฐานที่มาร่วมกัน และเป็นความคิดที่ตกทอดสืบต่อกันมาทางมุขปาฐะ คืออาศัยปากต่อปากเล่าสู่กันฟัง ตั้งแต่ก่อน พ.ศ.1800 มาถึงสมัยที่พระร่วงขึ้นเป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย ข้อคิดคำสอนดังกล่าวก็แพร่หลายทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นข้อคิดคำสอนที่พระร่วงทรงใ้สอนบรมสั่งสอนพลเมืองของพระองค์ให้ประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องดังความตอนหนึ่งในโคลงประติษฐานพระร่วง ฉบับพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ศิลาจารึกวัดโสมการาม — บุรพาราม

ศิลาจารึกวัดโสมการาม เรียกว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๕๓ ทำด้วยหินแปร เป็นแผ่นรูปใบเสมา กว้าง ๕๔ เซนติเมตร สูง ๑๓๔ เซนติเมตร หนา ๑๕ เซนติเมตร ด้านที่หนึ่งมี ๔๑ บรรทัด จารึกด้วยอักษรไทย สุโขทัย ภาษาไทย ด้านที่สองมี ๕๑ บรรทัด จารึกด้วยอักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลี เมื่อปี พ.ศ.๑๙๔๒ กองโบราณคดี กรมศิลปากรพบที่วัดโสมการามเมืองเก่าสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๘ ปัจจุบันอยู่ที่ หอสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติพระนคร

ข้อความในจารึกมีว่า สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราชมเหสีเทพธณีโลกรัตน... เป็นชายาแด่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กอร์ปด้วยปัญญาพิรภักดาณีนีลพิริยะ...

ศิลาจารึกวัดบุรพาราม เรียกว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๒๘๖ ทำด้วยหินชนวนสีเขี้ยว รูปใบเสมา ส่วนล่างชำรุดหักหาย มีขนาดกว้าง ๕๕ เซนติเมตร สูง ๑๔๖ เซนติเมตร หนา ๑๒ เซนติเมตร ด้านที่หนึ่งมี ๕๕ บรรทัด จารึกด้วยอักษรสุโขทัย ภาษาไทย ด้านที่สองมี ๕๖ บรรทัด จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี เมื่อปี พ.ศ.๑๙๕๕ พระครูปลัดสนธิ จิตตปญโญ วัดศาลาครัน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑ ถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนฯ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๒ ซึ่งได้พระราชทานให้กรมศิลปากรจัดแสดงเพื่อการศึกษา ณ อาคารหอสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ พระนคร

จารึกวัดบุรพารามระบุว่า สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราชมเหสีเทพธณีโลกรัตนบพิตร เป็นเจ้า ผู้เป็นบาทบริจาริการัตนชายา แด่สมเด็จพระมหาธรรมราชา กอร์ปด้วยปัญญาพิรภักดาณีนีลพิริยะ...

จารึกวัดบุรพารามบอกเล่าพระราชประวัติ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระราชสามี สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ เริ่มตั้งแต่ประสูติจากพระครรภ์ สมเด็จพระศรีธรรมราชา มาเมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๙๑๑ ทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อพระชนมพรรษาได้ ๑๖ ปี ได้เสวยราชย์เมื่อปี พ.ศ.๑๙๓๕ และเสด็จสวรรคตเมื่อปี พ.ศ.๑๙๕๑ ในปี พ.ศ.๑๙๕๕ สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ จึงทรงสร้างวัดบุรพาราม ก่อพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ศิลาจารึกวัดศรีชุม

เรียกว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ทำด้วยหินดินดานเป็นรูปใบเสมา กว้าง ๖๖ เซนติเมตร สูง ๒๗.๕ เซนติเมตร หนา ๘ เซนติเมตร ด้านที่หนึ่งจารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย มี ๑๐๗ บรรทัด ด้านที่สอง มี ๕๕ บรรทัด มีอายุประมาณ ปี พ.ศ.๑๘๘๐ - ๑๘๙๐ นายพลโท พระยาสุโขทัย โมสรสรรพการ เมื่อครั้งเป็นที่ หลวงสุโขทัยพลการ พบที่ถ้ำโม่งศรีชุม เมืองเก่าสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๐ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

สาระสำคัญของจารึกหลักนี้ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาทิปมหาสามี เป็นเจ้าได้ให้ศิษย์ของท่าน จารทำบอกเล่าให้เราให้ทราบเรื่องของคนไทยสมัยก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ครองกรุงสุโขทัย ทรงเล่าไว้ว่า ท่านเกิดในนครหลวงสองแคว (พิษณุโลก) เป็นโอรสพระยาคำแหง พระราม เป็นหลานปู่พ่อขุนนาวนำถุม หรือพระยาศรีนาวนำถุม ซึ่งเสวยราชย์ในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อ นครสุโขทัย อีกอันหนึ่งชื่อ นครศรีเสนาไล (ศรีสัชนาลัย) ภายหลังประทับอยู่ที่นครสุโขทัยแห่งเดียว ส่วนนครศรีสัชนาลัยนั้นทรงตั้งขุนยี่ คือ อุปราชปกครอง โอรสองค์โตชื่อ ขุนผาเมือง ให้ไปครองเมือง ราก เมืองลุม เป็นราชบุตรเขยของผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ (พระเจ้าชัยวรมันที่แปด) และดำรงตำแหน่ง ยวราชแห่งศรีโสธรปุระด้วย โอรสอีกองค์หนึ่งชื่อพระยาคำแหงพระราม (พระบิดาสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ) ให้ครองนครหลวงสองแคว

เมื่อสิ้นพ่อขุนนาวนำถุมแล้ว ขอมสบาดโขลนลำพง ยึดอำนาจการปกครอง พ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งดำรงตำแหน่งขุนยี่ครองนครศรีสัชนาลัย จึงขึ้นไปเมืองบางยาง ได้รวบรวมพลร่วมกับพ่อขุนผาเมืองผู้เป็นสหาย โดยจัดทัพแยกกันเป็นสองทาง ขุนบางกลางหาวยกกำลังเข้ายึดศรีสัชนาลัยคืนได้แล้ว ก็นำกำลังมารวมกับกำลังของขุนผาเมืองที่เมืองบางขลัง แต่แต่งกลอุบายให้ขอมสบาดโขลนลำพงยกกำลังไปรบกับขุนบางกลางหาว แล้วขุนผาเมืองก็ยกกำลังเข้ายึดสุโขทัยได้ ขอมสบาดโขลนลำพงเสียรู้แตกกลับไป

ขุนผาเมืองเชิญขุนบางกลางหาวเข้าเมืองสุโขทัย แล้วอภิเษกให้ครองเมืองสุโขทัย พร้อมทั้งให้นามเกียรติของคนที่ได้จากผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระว่า ศรีอินทราธิบดี ขุนบางกลางหาวจึงมีพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ได้เล่าเรื่องของท่านเองตั้งแต่เยาว์จนถึงหนุ่ม ได้ออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระยาคำแหงพระรามผู้เป็นบิดา ครั้นสุดท้ายรบชนะขุนยี่ แล้วมองเห็นความทุกข์ความไม่เที่ยงในโลกียวิสัย จึงละสมบัตินอกบวชแล้วเดินธุดงค์ไปเที่ยวทุกแห่ง เข้าไปสู่อินเดียตอนใต้ แล้วไปถึงลังกาทวีป พบเห็นมหิยังคณะมหาเจดีย์ที่ประดิษฐานพระทันตธาตุของพระพุทธเจ้า ปรี๊ดหักพัง เกิดศรัทธา จึงได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ เมื่อพระองค์ได้กระทำสักการบูชาพระมหาธาตุเจดีย์ ก็เกิดปาฏิหาริย์เป็นที่ประจักษ์แก่พระองค์และชาวสิงหล พระองค์จึงได้รับการยกย่องเทิดทูนจากชาวสิงหล สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระศรีศรัทธาฯ พระองค์ประทับอยู่ที่ลังกาเป็นเวลาพอสมควรแล้วจึง

เดินทางกลับสุโขทัย และได้ัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพร้อมทั้งพระศรีมหาโพธิมาด้วย เมื่อมาถึงสุโขทัยก็ได้ัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และกิ่งพระศรีมหาโพธิ ประดิษฐาน ณ นครสุโขทัย บางครั้งศรีสังขนาโลย เพื่อให้เป็นเมืองธรรมจึงได้ก่อพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ปลุกคั่นพระศรีมหาโพธิ สร้างพิหารเจ้าอาวาส สร้างพระพุทธรูปอันงามพิจิตร

ท่านได้ไปเที่ยวโปรกสัตว์ ไปพบพระมหาธาตุเจดีย์ปรักหักพังอยู่กึ่งกลางนครพระกริส จึงอธิษฐานบารมีจนพบแหล่งปูน ท่านได้นำมาก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ จากเดิมที่สูง ๕๕ วาไม้ เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วได้ความสูง ๑๐๒ วา พระมหาธาตุเจดีย์องค์นี้ขอมเรียกว่า พระธม ส่วนปูนที่เหลือท่านได้นำไปซ่อมแซมพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง

จารึกภาษาไทยหลักที่ ๑ เรียกว่า จารึกหลักที่ ๕ ทำด้วยหินทราย หลักเป็นรูปสี่เหลี่ยม ทรงกระโจม หรือทรงยอ กว้างด้านละ ๒๘ เซนติเมตร สองด้าน กว้างด้านละ ๒๕ เซนติเมตร สองด้าน สูง ๑๑๕ เซนติเมตร พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) พบที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๘ จารึกด้วยอักษร ไทยสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ข้อความที่จารึกบอกให้ทราบว่าบริเวณวัดป่ามะม่วง เป็นรมณียสถานที่พ่อนขุนรามคำแหงมหาราช ทรงปลุกมะม่วงไว้เป็นจำนวนมาก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ได้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช และเป็นพัทธสีมาที่ทรงผนวชของสมเด็จพระศรีสุริยพงศ์รามมหาราชราชาราช ก่อนถึงกาลทรงผนวชได้กล่าวถึงอดีตว่า เมื่อพรณาลือไท ผู้รู้พระไตรปิฎกขึ้นเสวยราชย์ ท้าวพระยาทั้งหลายอภิเษกขึ้นชื่อ ศรีสุริยพงศ์รามมหาราชราชาราช เสวยราชย์ชอบด้วยทศพิธราชธรรม ในปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชลังกาวงศ์ จากนครพันมาจำพรรษา ณ กรุงสุโขทัย ทรงหล่อพระพุทธรูปด้วยเนื้อทองสำริดองค์ใหญ่ ประดิษฐานด้านตะวันออกของคัมมหาธาตุเจดีย์กลางเมืองสุโขทัย เมื่อออกพรรษาแล้วทรงสมาทานทศศีลเป็นคาบศ... หน้าพระพุทธรูปทอง อันประดิษฐานไว้เหนือราชมณเฑียร อาราธนาพระมหาสามีพร้อมคณะสงฆ์ขึ้นสู่ราชมณเฑียร ทรงบรรพชาเป็นสามเณร แล้วเสด็จไปทรงผนวช ณ พัทธสีมาวัดป่ามะม่วงในที่สุด

จารึกภาษาไทยหลักที่ ๒ เรียกว่า จารึกหลักที่ ๗ ทำด้วยหินทรายแปร หลักเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ ๒๘ เซนติเมตร สองด้าน กว้างด้านละ ๑๒.๕ เซนติเมตร สองด้าน สูง ๑๓๒ เซนติเมตร พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมภ์) ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย พบที่วัดป่ามะม่วง เมืองเก่าสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ จารึกด้วยอักษร ไทยสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

จากจารึกหลักนี้ชำรุดมาก ด้านที่หนึ่งกับด้านที่สามอ่านจับความไม่ได้ ด้านที่สองกับด้านที่สี่พออ่านได้บ้าง เป็นการจารึกเรื่องราวของการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในป่ามะม่วง เช่น ภูมิ พินา สิมาระลา อุโบสถ และการทรงผนวชของสมเด็จพระศรีสุริยพงศ์รามมหาราชราชาราช

จารึกภาษาเขมร เรียกว่า จารึกหลักที่ ๔ ทำด้วยหินแปร เป็นหลักสี่เหลี่ยมกระโจม หรือ ทรงขอก กว้าง ๓๐ เซนติเมตร สูง ๒๐๐ เซนติเมตร หนา ๒๕ เซนติเมตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพบที่โคกปราสาทร้างเมื่อคราวเสด็จถึงสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ จารึกด้วยอักษรไทย ภาษาเขมร เมื่อปี พ.ศ. ๑๕๐๔ ปัจจุบันอยู่ที่หอสมุดวชิรญาณ ภายในหอสมุดแห่งชาติพระนคร

ข้อความในจารึกเป็นเรื่องราวคล้ายจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทยหลักที่หนึ่ง คือ พระยาสิทธิพรธรรมาธิราช ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพื่อทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการทรงผนวชของพระองค์ และเล่าเรื่องพระยาสิทธิพรธรรมาธิราช ยกพลจากศรีสัตนาคนหุตขุขันธ์ขึ้นเสวยราชย์ตามสิทธิอันชอบธรรม

จารึกภาษาบาลี เรียกว่า จารึกหลักที่ ๖ ทำด้วยหินแปรรูปสี่เหลี่ยมทรงกระโจม หรือ ทรงขอก กว้างด้านละ ๓๓ เซนติเมตร สองด้าน กว้างด้านละ ๒๗ เซนติเมตร สองด้าน สูง ๑๓๐ เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลี เมื่อปี พ.ศ. ๑๕๐๔ พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีถัมภ์) ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย พบที่วัดป่ามะม่วง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ข้อความที่จารึกเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกข้อความสรรเสริญพระมหาธรรมราชา ที่ทรงผนวชด้วยพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

ทำจากหินทรายแป้ง ลักษณะเป็นหลักสี่เหลี่ยมด้านเท่าทรงกระโจม หรือ ทรงขอก กว้างด้านละ ๓๕ เซนติเมตร สูง ๑๑๑ เซนติเมตร จารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย ปี พ.ศ. ๑๘๓๕ เรียกศิลาจารึกหลักนี้ว่า จารึกหลักที่ ๑ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ขณะทรงผนวชได้เสด็จจาริกหัวเมืองฝ่ายเหนือ ถึงเมืองเก่าสุโขทัย ทรงพบศิลาจารึกหลักนี้พร้อมพระแท่นมนังคศิลาบาตร ณ โคกปราสาทร้าง จึงได้โปรดให้นำเข้ากรุงเทพฯ ฯ ในชั้นแรกเก็บรักษาไว้ที่วัดราชโอรส เพราะทรงประทับอยู่ ณ ที่วัดนั้น ต่อมาเมื่อทรงย้ายไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร จึงโปรดให้ย้ายไปไว้ที่วัดบวร ฯ

ศิลาจารึกนครชุม

เรียกว่า จารึกหลักที่ ๓ ทำด้วยหินทรายแป้งเป็นรูปใบเสมา กว้าง ๔๗ เซนติเมตร สูง ๑๕๓ เซนติเมตร หนา ๖ เซนติเมตร จารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทยด้านที่หนึ่งมี ๑๘ บรรทัด ด้านที่สองมี ๕๘ บรรทัด สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๕๐๐ สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงเสวยราชย์ ณ เมืองนครชุม เมืองกำแพงเพชร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ปัจจุบันอยู่ที่หอสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ฯ

สาระสำคัญของจารึกหลักนี้ บอกให้ทราบในเบื้องต้นว่า พระยาสิทธิพรธรรมาธิราช พระ

นัคคาพระยารามราช เสวยราชที่เมืองศรีสัตนาแลขุโขทัย ประมาณปี พ.ศ.๑๔๕๐ เมื่อเสวยราชย์แล้ว ท้าวพระยาทั้งหลายแต่งกระยาคงวาช ของฝักหมากปลามาไหวอันชัชฌายุกนิเยก เป็นท้าวเป็นพระญา ชื่อ ศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช ทรงได้พระบรมสารีริกธาตุพร้อมทั้งพระศรีมหาโพธิ จากลังกาทวีปใน ปี พ.ศ.๑๕๐๐ จึงทรงนำไปประดิษฐานในเมืองนครชุม และทรงจารึกไว้ว่า "...ผิผู้ใดได้ไหว้นบกระทำบูชา พระศรีรัตนมหาธาตุ และพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่าไซ้ มีผลอนิสงส์พราเสมอคงได้นบคนพระเป็นเจ้าบ้าง แล..."

พระมหาธรรมราชาลิไททรงเชื่อว่าพระพุทธศาสนา จะมีอายุดำรงอยู่ในโลกนี้ได้ห้าพันปี จึงทรงจารึกไว้ว่า "...ผิมีคนมาตามศาสนาพระเป็นเจ้ายังเท่าใดจักสิ้นอันให้แก้ว่าดังนี้ แต่ปีอันสถาปนาพระมหาธาตุนี้เมื่อหน้าได้สามพันเก้าสิบเก้าปีจึงจักสิ้นพระศาสนาพระเป็นเจ้า..." และยังได้ตรัสถึงสัทธรรมอันตรธานห้าประการ คือ ประมาณพระพุทธศาสนายุกาลได้ ๑๕๕๕ ปี พระโคตมปิฎกจักหาย หากคนรู้แท้มิได้ มีคนรู้เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น พระธรรมเทศนามหาชาติหากคนสวดมิได้ หากคนมีคั่นหาปลายมิได้ พระอภิธรรมนั้น พระปิฎฐานและพระขมกหายไปก่อน เมื่อพระพุทธศาสนายุกาลประมาณได้ ๒๕๕๕ ปี "...ผุ่กิกษุสงฆ์จำศีลตถิกขาบทสี่อันยังมีตถิกขาบทอันหนักหนาหามิได้เลย " เมื่อพระพุทธศาสนายุกาลประมาณได้ ๓๕๕๕ "...ผุ่ชิจักทรงผ้าจีวรหามิได้เลย เท่ายังมีผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บใบหู และรู้จักศาสนาพระเป็นเจ้าคา..." เมื่อพระพุทธศาสนายุกาลประมาณได้ ๔๕๕๕ ปี "...อันว่าจักรู้จักผ้าจีวรจักรู้จักสมณะน้อยหนึ่งหามิได้เลย..." เมื่อสิ้นอายุพระศาสนานั้นทรงพรรณนาไว้ว่า

"...เมื่อปีอันจักสิ้นศาสนา พระพุทธเป็นเจ้าที่สุดทั้งหลายอัน ปีชวด เดือนหก บุรณมี วันเสาร์ วันไทยวันระราชสันวันไพสาขฤกษ์ ถึงเมื่อวันคังนั้น แต่พระธาตุทั้งหลายอันมีในแผ่นดินนี้ก็ดี ในเทพโลกก็ดี ในนาคโลกก็ดี เหาะไปในกลางหาว และไปประชุมกันนในลังกาทวีป แล้วจักเหาะไปอยู่ในคันพระศรีมหาโพธิ ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่สรรพเทษญคณาณ เป็นพระพุทธแต่ก่อนอัน จึงจักกาลไฟไหม้พระธาตุทั้งอันสิ้นแล เปลวไฟพุ่งขึ้นคองพรหมโลกศาสนาพระพุทธจักสิ้น ในวันคังกล่าวอันแล "

ประวัติของการลอยกระทง

เดิมเชื่อกันว่าประเพณีลอยกระทงเริ่มมีมาแต่สมัยสุโขทัย ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยมีนางนพมาศ เป็นผู้ประดิษฐ์กระทงขึ้นครั้งแรก โดยแต่เดิมเรียกว่าพิธีจองเปรียง ที่ลอยเทียนประทีป และนางนพมาศได้นำดอกโคทม ซึ่งเป็นดอกบัวที่บานเฉพาะวันเพ็ญเดือนสิบสองมาใช้ใส่เทียนประทีป แต่ปัจจุบันมีหลักฐานว่าไม่น่าจะเก่ากว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยอ้างอิงหลักฐานจากภาพจิตรกรรมการสร้างกระทงแบบต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 3

ปัจจุบันวันลอยกระทงเป็นเทศกาลที่สำคัญของไทย ที่มีการท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาเที่ยวปีละมากๆ ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวมักจะเป็นช่วงคืนฤดูหนาว และมีอากาศดี

ในวันลอยกระทง ยังนิยมจัดประกวดนางงาม เรียกว่า "นางนพมาศ"

ไตรภูมิิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง

เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกสมัยกรุงสุโขทัยนับเป็นวรรณคดีเรื่องแรกของไทย เป็นพระราชนิพนธ์ใน สมเด็จพระศรีสุริเยศรามาธิบดีมหาธรรมราชาธิราช หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย เป็นวรรณคดีไทยที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน เพราะได้รวบรวมเอาคติความเชื่อทุกแง่ทุกมุมของทุกชนชั้นหลายเผ่าพันธุ์มาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวให้ผู้อ่านผู้ฟังยำเกรงในการทำบาปทุจริต และเกิดความปิติยินดีในการทำบุญทำกุศล อาจหาญมุ่งมั่นในการทำคุณงามความดี

พระมหาธรรมราชาลิไทย มีพระปรีชารอบรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาอนุฎีกา และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ พระองค์ยังเชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์ คาราศาสตร์ และไสยศาสตร์จนถึงขั้นทรงบัญญัติคัมภีร์ศาสตราคมเป็นปฐมธรรมเนรมิตสืบต่อมา จนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.๑๘๘๘ พระยาลิไทย อุปราชผู้ครองนครศรีธรรมราช ได้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิิกถาขึ้น มีสาระสำคัญ คือ ทรงพรรณนาถึงเรื่องการเกิด การตาย ของสัตว์ทั้งหลายว่า การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิทั้งสามคือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ด้วยอำนาจของบุญและบาปที่คนได้กระทำแล้ว

3. ด้านความเชื่อประเพณี

ความเชื่อประเพณี คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ซึ่งในจังหวัดสุโขทัยมีรายละเอียดเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

กาฬกัณฑ์

เด็กชายหรือเด็กหญิง จำนวนไม่น้อยกว่า 3 คน อุปกรณ์ในการเล่นไม้ขนาคยาประมาณสัก 1 ฟุต สมมติเป็นไข้ ทำจำนวนผู้เล่นหรือมากกว่าแล้วแต่จะตกลงกัน ไข้นั้นอาจใช้สิ่งของอื่นๆ แทนได้แล้วแต่สะดวก เล่นบนพื้นดินกลางแจ้ง โดยขีดเส้นเป็นวงกลมบนพื้นกว้างพอสมควร นำเอาไข้ของทุกคนไปรวมกันในกลางวง แล้วหาผู้เล่น 1 คนไปเป็นกา "กา" นี้มีหน้าที่ดูแลรักษาไข้อย่าให้ผู้เล่นคนอื่นเข้ามาแย่งไข้ไปได้ โดยผู้เป็นกาจะใช้มือหรือเท้าป้องไข้ไว้ เมื่อมีผู้หลอกล่อและเข้าไปแย่งไข้ในวงกาจะต้องจับไล่ให้ออกไปและวิ่งจับไข้ได้อยู่ได้ภายในวง จะออกนอกวงไม่ได้ ส่วนผู้แย่งไข้จะต้องระวังอย่าให้มือหรือเท้าของกามาถูกคนได้ ถ้าไปถูกใครเข้าคนนั้นจะต้องเข้าไปเป็นกาแทนทันที แล้วเริ่มเล่นกันใหม่ ไข้ที่แย่งไปได้ต้องกินหมด แต่ถ้าถูกกาแย่งไข้ไปได้หมด ผู้เป็นกาจะต้องปิดตาแล้วผู้เล่นคนอื่นๆ ก็จะเอาไข้ไปซ่อนตามสถานที่ใกล้ๆ นั้น หลังจากนั้น กาก็ต้องออกค้นหาไข้ให้ได้ครบจำนวน ถ้าหาอยู่เป็นเวลานานแล้วและได้ไม่ครบจำนวนจนยอมแพ้แล้ว ก็จะถูกผู้ซ่อนไข้ชิงหนีไปหาที่ซ่อนไข้จนครบ และต้องเป็นกาต่อไป แต่ถ้ากาหาไข้ได้หมด เจ้าของไข้ที่ถูกกาหาพบคนแรกจะต้องมาเป็นกาแทนต่อไป

การคลอคุบุตรและการอยู่ไฟ

เป็นวิธีการที่ช่วยให้ระบบภายในร่างกายของหญิงที่คลอดบุตรเป็นปกติเร็วขึ้นทั้งยังช่วยสมานแผลและบำรุงผิวด้วย ผู้เป็นพ่อต้องเตรียมของที่ต้องใช้ในระหว่างอยู่ไฟ คือ หาฟืนที่ต้องเป็นไม้ตระกูลส้มทั้ง 5 คือ ไม้มะขาม ไม้ตะคร้อ ส้มซ่า ส้มมะกรูด ส้มมะจั่ว จากนั้นก็จะนำมาประชุมเป็นกระโจมตากแดดไว้

การทำขวัญข้าวในนา

การทำขวัญข้าวเป็นประเพณีหรือความเชื่อของคนสมัยโบราณที่เชื่อว่าข้าวเป็นผู้มีพระคุณในฐานะที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ การเคารพผู้มีพระคุณถือว่าเป็นมงคล และจะเรียกข้าวว่า "แม่โพสพ" เชื่อกันว่าแม่โพสพจะเป็นเทพที่ทำให้ผลผลิตคือข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ โดยกำหนดจะทำพิธีในวันสารทไทย หรือวันออกพรรษา หรือวันเพ็ญเดือน 12

การทำขวัญข้าวในทุ่งฉาง

การทำขวัญข้าวเป็นประเพณีหรือความเชื่อของคนสมัยโบราณที่เชื่อว่าข้าวเป็นผู้มีพระคุณในฐานะที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ การเคารพผู้มีพระคุณถือว่าเป็นมงคล และจะเรียกข้าวว่า

“แม่โพสพ” เชื่อกันว่าแม่โพสพจะเป็นเทพที่ทำให้ผลผลิตคือข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ โดยกำหนดจะทำพิธีในวันสารทไทย หรือวันออกพรรษา หรือวันเพ็ญเดือน 12

การทำขวัญข้าวในฉาน

การทำขวัญข้าวเป็นประเพณีหรือความเชื่อของคนสมัยโบราณที่เชื่อว่าข้าวเป็นผู้มีพระคุณในฐานะที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ การเคารพผู้มีพระคุณถือว่าเป็นมงคล และจะเรียกข้าวว่า “แม่โพสพ” เชื่อกันว่าแม่โพสพจะเป็นเทพที่ทำให้ผลผลิตคือข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ โดยกำหนดจะทำพิธีในวันสารทไทย หรือวันออกพรรษา หรือวันเพ็ญเดือน 12

เคยหรือคาล่อง

จำนวนผู้เล่น ประมาณ 6 - 8 คน วิถีเล่น ชิคเส้นกำหนดบริเวณเป็นเส้นขนาน 3 เส้น เส้นขวางตามยาวอีก 1 เส้น เส้นขวางคดขวาง 2 เส้น ซึ่งจะกำหนดบริเวณไม่ให้วิ่งออกไปข้าง กว้างเกินไป จับไม้สั้น ไม้ยาวว่าใครจะเป็นผู้กัน ใครจะเป็นผู้ล่อง ผู้กันขึ้นประจำเส้นของคน คอยกันไม่ให้ผู้ล่องผ่านไป ผู้ล่องต้อง พยายามหลอกล่อให้เผลอแล้ววิ่งผ่านไปให้ได้ การวิ่งต้องวิ่งผ่านด่านจนครบทุกด่าน แล้ววิ่งกลับไปจุดตั้งต้น ถ้าผ่านได้ ต้องร้องว่า “เคย” หรือ “คาล่อง” หมายความว่า ชนะแล้ว แม้เพียงคนเดียวก็ถือว่าจบเกม เริ่มใหม่ แล่ถ้าโดนแตะก่อน แม้เพียงคนเดียวก็ถือว่า คาย ต้องเปลี่ยนข้างกัน

ทำขวัญข้าว

มนุษย์มีสัญชาตญาณแห่งความกลัวคั้งนั้นเพื่อให้เกิดความอบอุ่นทางใจ จึงหาที่พึ่งทางใจ เชื่อว่ามีผี มีภูเขเทวดาสังสถิตอยู่ เช่น ต้นไม้ใหญ่ พืชสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อนี้เป็นที่มาแห่งการทำขวัญเพื่อความเป็นสิริมงคล คำว่า “ขวัญ” นั้น หมายถึง สิ่งที่ไม่มีความอดทนกันมาแต่โบราณว่ามีประจำอยู่ในตัวคนมาแต่เกิดถ้าขวัญยังอยู่กับตัวใครก็ทำให้คนนั้นอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านจะให้ความเคารพผู้มีวิชาความรู้ทางด้านเรียกขวัญ เรียกว่า หมอทำขวัญ ในการทำพิธีหมอทำขวัญ เป็นผู้กล่าวคำเชิญขวัญให้มีเนื้อความตรงกับสิ่งที่กำลังทำพิธีอยู่ เช่น เรียกขวัญเด็กทารก ก็จะกล่าวเชิญแม่เชื้อให้มารักษาตัวเด็กไม่ให้เจ็บไข้ หากทำขวัญคู่บ่าวสาวก็ให้อยู่รักกันนานๆ ไม่บาดหมางใจกัน ถ้ามีบุตรก็ขอให้เลี้ยงง่าย โตเร็วเป็นเด็กดี ถ้าทำนา ก็จะบิบทเรียกขวัญข้าว ทุกชั้นทุกตอนการทำนา ตั้งแต่แรกนาขวัญ จนกระทั่งนำข้าวเข้ายุ้งฉาง ลักษณะคำประพันธ์ที่แต่งส่วนใหญ่จะแต่งทำนองเดียวกับ ร่ายยาวเทศมหาชาติทั้งทำนองเดินและขึ้น บททำขวัญของสุโขทัย แบ่งเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ ทำขวัญคน ทำขวัญข้าว และทำขวัญกระบือ

ประเพณี การแต่งงานชาวไทยพวน

หมายถึงประเพณีที่ชายหนุ่มหญิงสาวบอกรักกัน

การเจาะสาว การให้ผู้เคารพนับถือในหมู่บ้านไปทาบทามฝ่ายหญิง แล้วจึงนัดหมายจัดพิธีแต่งงานต่อไป

การถามห่อชา ให้หญิงสาวบริสุทธิ์ 4 คน หาบห่อชาแจกญาติสนิทมิตรสหาย เพื่อเป็นเคล็ดเสริมสิริมงคลให้แก่คู่บ่าวสาว ผู้ได้รับบอจให้ของที่เป็นเลขคู่แก่คู่บ่าวสาว การถามห่อชาจึงเหมือนกับการแจกการ์ดเชิญไปงานแต่งงานนั่นเอง

มือแฉ่ง คือวันแต่งงานหรือวันแต่งงาน ต้องมีเงินใส่ขันหมากเป็นเงิน 42.50 บาท ซึ่งเงินนี้ยังถือเป็นเคล็ดมาจนทุกวันนี้

ประเพณีการทำขวัญผึ้ง

เป็นประเพณีที่จัดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย สืบเนื่องมาจากการส่งส่วยผึ้งแทนแรงงานราษฎรของชาวตำบลศรีทรีมาส อำเภอทรีมาส จังหวัดสุโขทัย โดยเหตุที่ชาวศรีทรีมาสต้องส่งส่วยน้ำผึ้ง ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จึงต้องการหารังผึ้ง การตีผึ้ง ทำน้ำผึ้ง โดยให้มีผึ้งมาทำรังมาก ๆ จึงทำพิธีทำขวัญผึ้ง เพื่ออันเชิญผึ้งให้มาทำรังบนต้นไม้ที่ผึ้งเคยมาเกาะต้นไม้เยอะๆ เพื่อจะได้น้ำผึ้งไปส่งส่วยแทนแรงงานต่อไป

ประเพณีการสลากภัตผ้าห่ม

เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวล้านนา เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากอำเภอเงิน จังหวัดลำปาง ได้นำประเพณีนี้มาด้วย มีพิธีกินข้าวสลาก มี ๒ ชั้นตอน คือ วันคาสลากกับวันถวายข้าวสลาก

วันคา คือ วันที่เตรียมของที่จะถวาย เตรียมสร้างภาชนะที่จะใช้เป็นถ้วย เช่น สานชะลอม หรือซื้อถังพลาสติก เมื่อเตรียมของเสร็จแล้ว จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ทั้งวันบางท้องที่จะมีการงานฉลองในตอนกลางคืนของวันคา เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว วันรุ่งขึ้น เป็นวันถวายทานข้าวสลาก เจ้าของจะนำสลากภัต ไปจับสลากที่วัดเมื่อได้พระสงฆ์องค์ใดก็จะถวายพระสงฆ์องค์นั้น

ประเพณีนี้จะจัดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ (ตรงกับเดือน ๑๒ ของทางเหนือ) ไปจนถึง วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ก่อนออกพรรษา ปกติจะจัดในวันพระ

ประเพณีการสลากภัตผ้าห่ม

เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวล้านนา เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากอำเภอเงิน จังหวัดลำปาง ได้นำประเพณีนี้มาด้วย มีพิธีกินข้าวสลาก มี ๒ ชั้นตอน คือ วันคาสลากกับวันถวายข้าวสลาก

วันคา คือ วันที่เตรียมของที่จะถวาย เตรียมสร้างภาชนะที่จะใช้เป็นถ้วย เช่น สานชะลอม หรือซื้อถังพลาสติก เมื่อเตรียมของเสร็จแล้ว จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ทั้งวันบางท้องที่จะมีการงานฉลองในตอนกลางคืนของวันคา เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว วันรุ่งขึ้น เป็นวันถวายทานข้าวสลาก เจ้าของจะนำสลากภัต ไปจับสลากที่วัดเมื่อได้พระสงฆ์องค์ใดก็จะถวายพระสงฆ์องค์นั้น

ประเพณีนี้จะจัดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ (ตรงกับเดือน ๑๒ ของทางเหนือ) ไปจนถึง วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ก่อนออกพรรษา ปกติจะจัดในวันพระ

ประเพณีการแห่นางแมว

ความสำคัญ

การประกอบอาชีพทางเกษตรในสมัยก่อน ต้องพึ่งพาสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ถ้าปีไหนฝนดีข้าวกล้าในนาที่เจริญงอกงาม หากปีใดฝนแล้ง หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาที่จะเสียหาย ไม่มีน้ำจะทำนา ชาวบ้านไม่มีวิธีการอื่นใดที่จะช่วยได้ จึงพึ่งพาสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ เป็นต้นว่าทำพิธีขอฝนโดยการแห่นางแมว เชื่อว่าหากกระทำเช่นนั้นแล้วจะช่วยให้ฝนตกลงมาได้

พิธีกรรม

นำชลอมมาดกแต่งให้สวยงาม ใส่แมวไว้ข้างในมัดผูกให้เรียบร้อยหลังใส่คานหามหัวท้ายสองคนแห่ไปรอบๆ หมู่บ้าน โดยมีกลองยาวนำขบวนพร้อมกับร้องเพลงแห่นางแมว ผ่านหน้าบ้านใคร เจ้าของบ้านก็จะเอากะบวยดกน้ำมาสาครดแมว พร้อมทั้งให้รางวัลแก่พวกแห่ เช่น เหล้า ข้าวปลา หรือของกินอื่น ๆ แล้วเคลื่อนต่อไปเรื่อยๆ จนหมดเขตหมู่บ้านก็นำของนั้นมาเลี้ยงกัน กระทำดังนี้จนกว่าฝนจะตก เมื่อร้องเพลงแห่นางแมวมีดังต่อไปนี้

นางแมวเอ๋ย ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์รดแมวข้ามัง

คำเบี่ยคำจ้าง คำหาแมวมา ถ้าไม่ให้กินปลา ขอให้ปลุกข้าว

ถ้าไม่ให้กินข้าว ขอให้ข้าวตาฝอย ถ้าไม่ให้กินอ้อย ขอให้อ้อยเป็นเมง

ถ้าไม่ให้กินแดง ขอให้แดงคอกคอด ถ้าไม่ให้นอนกอด ขอให้มอดเจาะเรือน

ถ้าไม่ให้นอนเพื่อน ขอให้เรือนทลาย แม่ยายหอยเอ๋ย กะฟุ้งไข่ลูก

ลูกไม้จะถูกลูกไม้จะแพง ฝนตกพรา ๆ มาล่ากระแซง

ฝนตกเขาน้อย มาอ้อยชาชคา ฝนตกเขาหลวง เป็นพวงระย้า

ไ้เล่ เหล เล่ ฝนก็เทลงมา เอ้า ฝนก็เทลงมา เอ้า ฝนก็เทลงมา ๆ ๆ ๆ

ประเพณีกำฟ้า

เป็นประเพณีสำคัญที่ชาวไทยพวนทุกแห่งได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ คำว่า "ประเพณีกำฟ้า" มีความหมายดังนี้

คำว่า "กำ" ในภาษาพวน หมายถึง การนับถือสักการะ

คำว่า "ฟ้า" หมายถึงเจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน หรือผู้ที่อยู่สูงเทียมฟ้า คือเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม้อาจมองเห็นได้

คำว่า "กำฟ้า" หมายถึงการนับถือฟ้า สักการบูชาฟ้า เป็นงานบุญพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชาวไทยพวนโดยเชื่อกันว่า เมื่อได้มีการทำบุญประกอบพิธีกรรมดังบายศรีและประกาศขอพรจากเทวดาผู้รักษารักษาฟ้าแล้วเทวดาจะบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

สาเหตุที่เกิดประเพณีกำฟ้า เพราะชาวไทยพวนมีอาชีพทำนาจึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับฟ้า ไม่กล้าทำให้ฟ้าพิโรธ เพราะกลัวว่าฟ้าจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือฟ้าจะผ่าคนตาย เพื่อผีฟ้าเทวดามีความ

พึงพอใจ ยังเป็นการแสดงความขอบคุณผีฟ้าที่ประทานฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งหมายถึงความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ ความมีชีวิตของคน สัตว์และพืชต่างๆ จึงเกิดเป็นประเพณีกำฟ้าขึ้น แต่เดิมวันกำฟ้าถือกำหนดเอาวันที่มีผู้ได้อินเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือน 3 เป็นวันเริ่มประเพณีกำฟ้า เพราะถือกันว่าเป็นวันที่ฟ้าเปิดประตูน้ำ แต่การยึดถือในวันดังกล่าวมักมีข้อผิดพลาดเกิดการโต้แย้งกัน เนื่องจากบางคนไม่ได้ยินเสียงฟ้าร้อง ต่อมาได้กำหนดเอาวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันเตรียมงาน วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันกำฟ้า สัตว์เลี้ยงที่เคยใช้งานก็จะให้หยุดการทำงาน ในวันนี้ถ้าใครทำงานชาวไทยทวนเชื่อว่าจะเกิดพิบัติต่างๆ ฟ้าจะลงโทษโดยถูกฟ้าผ่า ห้ามไม่ให้พูดคำหยาบคาย ในช่วงเวลากำฟ้าผู้สูงอายุในครอบครัวจะคอยฟังฟ้าร้อง เพื่อพยากรณ์ความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน

ประเพณีกินสีด้วย (การแต่งงาน)

ประเพณีกินสีด้วยเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตอย่างแท้จริง คือการเริ่มต้นชีวิตของคนสองคนที่ตัดสินใจมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ประเพณีกินสีด้วยเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับชีวิตของคู่สามีภรรยา และสมาชิกใหม่ที่จะเกิดมาใน ไม่อีกกี่เดือนข้างหน้า

ประเพณีข้าวขวัญวันเล่นไฟ

ประเพณีข้าวขวัญวันเล่นไฟ จึงได้ถือกำเนิดขึ้นด้วยเหตุผลและความเป็นมาดังกล่าวชื่อประเพณี “ข้าวขวัญวันเล่นไฟ” มีความหมายว่า การกินให้เป็นมิ่งขวัญสิริมงคล ทำให้เกิดความสุข ความเจริญตลอดทั้งปีเป็นการรับประทานอาหารร่วมกันของผู้นำเขื่อนเมืองสุโขทัย ในโอกาสงานประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ จัดขึ้นเพื่อเป็นมิ่งขวัญและสิริมงคลแก่ผู้นำเขื่อน สร้างความรักสามัคคีและให้ถูกรรรมเนียมต้อนรับแขก

ประเพณีตักบาตรเทโว

คำว่า เทโว ย่อมาจาก เทโวโรหณะ หมายถึง การหยั่งลงมาจากเทวโลก ซึ่งหมายถึง พระพุทธองค์เสด็จลงมาจากเทวโลกตามตำนานเล่าว่าเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้ประกาศพระศาสนาตั้งแต่ตอนเหนือของประเทศอินเดียมาจนถึงตอนล่าง และได้เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นปิตุภูมิ ได้ทรงแสดงเทศนาโปรดพระบิดา พระมารดา พระนางพิมพาและพระราหุล ตลอดจนพระประยูรญาติทั้งหลาย แล้วได้เสด็จขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อทรงแสดงธรรมเทศนาพระอภิธรรมแก่พระพุทธมารดาและปวงเทวดาทั้งหลายตลอดพรรษา จึงเสด็จมายังมนุษยโลกในวันที่เสด็จกลับมานั้นมีประชาชนไปถวายการต้อนรับพระองค์เป็นจำนวนมาก ประชาชนเหล่านั้นต่างปิตินคี่ด้วยการนำจุปัจจัยใส่บาตร

ประเพณีตักบาตรเทโวของสุโขทัย มีการจัดงานประเพณีตักบาตรเทโวหลายแห่งเท่าที่ปรากฏและมีชื่อเสียงคือ งานตักบาตรเทโวของวัดราชธานี อำเภอเมืองสุโขทัย และวัดน้ำชุม อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย วัดราชธานีมีการจัดงานตักบาตรเทโวมาแล้วไม่ต่ำกว่า

๔๐ ปี มีการทำบุญดักบาตร ใส่บาตรข้าวต้มมัด หรือข้าวต้มลูกโยน เพราะความเชื่อที่ว่า
พระพุทธรองค์เสด็จลงมาจาก

เทวโลกมีผู้มาต้อนรับมากมายทำให้ไม่สามารถเข้าใกล้พระพุทธรองค์ได้ ต้องโยนอาหารลงในบาตร
มีกีฬาทางน้ำคือการแข่งเรือในแม่น้ำยม โดยเชิญเรือจากหลายแหล่งมาร่วมแข่งขันบางปีได้เชิญเรือ
จากต่างจังหวัดมาร่วมแข่งด้วย

ประเพณีทอดผ้าป่าข้าวสุก

จัดกันในตำบลต่างๆ ตอนเหนือของอำเภอสุวรรณภูมิ มีความเชื่อว่ามีถึงฤดูเก็บเกี่ยว
ชาวบ้านจากถิ่นอื่นจะนำเรือมาทอดผ้าป่าตามวัดที่ตั้งอยู่ริมน้ำยม ชาวบ้านจะนำข้าวสุกห่อด้วย
ใบตอง กับข้าว ขนมมวนเนยใส่ลงไปให้เสร็จก่อนพระอาทิตย์ขึ้น แล้วพระสงฆ์ก็จะมารับ
ผ้าป่าตามพิธีทางศาสนา

ประเพณีการทำขวัญผึ้ง

สืบเนื่องมาจากการส่งส่วยผึ้งแทนแรงงานราษฎรของชาวตำบล ศรีศิริมาศ
อำเภอศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย ประเพณีมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชายไทยที่เป็น
ไพร่หลวงต้องเข้ารับราชการ ในช่วงอายุ 18-60 ปี โดยการเข้ารับราชการปีละ ๖ เดือน
เข้าเดือนเว้นเดือนสลับกันไป หรือที่เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน”

ครั้งเมื่อถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้ลดหย่อนให้ไพร่หลวงที่เกินความต้องการการใช้
แรงงานซึ่งไม่ต้องการรับราชการ เสียส่วยแทนแรงงานในการรับราชการได้ในหัวเมืองที่ห่างไกล
เมืองหลวง และชาวตำบลศรีศิริมาศอาศัยอยู่บริเวณเชิงเขาหลวง ซึ่งอุดมด้วยป่าไม้และรังผึ้ง
มากมาย จึงถูกกำหนดให้มีการส่งส่วยน้ำผึ้งแทนแรงงาน

ปัจจุบันการทำขวัญผึ้ง จะตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ทุกปีการทำขวัญผึ้งและพิธีการ
ต่างๆ ในการแสดงการเคารพสักการะในองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมิให้สูญ
หายไปตามกาลเวลา และกระทำขึ้นคอนทุกอย่างในพิธีเพื่อนำน้ำผึ้งไปเป็นส่วยเช่นในอดีต แต่เป็น
ที่อัครราชว่าขณะที่ประกอบพิธีกรรมนั้นจะมีผึ้งจำนวนมากได้บินมาเกาะที่ค้ายสีแดงที่เตรียม
ไว้ และบินวนรอบๆ บริเวณพิธีนับเป็นเหตุการณ์ที่น่าประหลาดเป็นอย่างยิ่ง

ประเพณีทำศพ

เมื่อมีผู้ตายในหมู่บ้านญาติพี่น้องจะทำการอาบน้ำศพแต่งตัวศพด้วยเสื้อคลุมสีดำ พร้อมเอา
เงินเหรียญติดที่หน้าอกเสื้อ เพื่อเป็นค่าผ่านทางขึ้นสวรรค์ ญาติจะเก็บศพไว้ประมาณ 2-3 วัน
จากนั้นจะนำศพไปเผาที่ป่าช้า หลังจากเผาไปแล้ว 7 วัน ก็จะทำพิธีเชิญผู้ตายไปอยู่ที่บ้าน

ประเพณีบวชช้าง

เป็นประเพณีการอุปสมบทเป็นพระภิกษุของชาวบ้านหาคีเขว อ.สีสชลาลัย จ.สุโขทัย ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีในวันที่ ๗ - ๘ เมษายน ลักษณะที่แตกต่างไปจากการอุปสมบทของท้องถิ่นอื่นๆ คือ จะเป็นการอุปสมบทหมู่ ตอนน่านาคไปวัดนั้นจะนำขึ้นขึ้นบนหลังช้างและ จัดเป็นขบวนแห่ตกแต่งอย่างสวยงามทั้งนาคและช้าง แห่ด้วยช้างประมาณ ๒๐ - ๓๐ เชือก ที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือนาคจะสวมแว่นตา สีดำเพื่อแสดงว่าตอนนี้ยังอยู่ในโลกมืดหรือยังไม่ล่วงพ้นวิญญูสงสาร ค่อแต่นี้จะบวชเป็นพระภิกษุแสดงว่าจะเข้าสู่โลกสว่างแล้วนั่นเอง

ประเพณีสลากภัตหรือตานก๋วยสลาก

ประเพณีการทำบุญตานก๋วยสลากของชาวเหนือ นับเป็นประเพณีทำบุญกลางบ้านที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญยังเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มาจนทุกวันนี้ เป็นประเพณีที่คึงคองควรที่จะได้ช่วยรักษา และอนุรักษ์ไว้ เป็นประเพณีที่มีคติธรรมมาจากศาสนาพุทธที่มีแก่นสารที่สำคัญ คือ เป็นการสั่งสอนใจคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ สอนให้สร้างสติในชาตินี้เพื่อผลบุญในชาติหน้า สอนให้ลูกหลานมีความกตัญญูคุณเวทาคือพ่อแม่ ปู่ย่าตายายผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยการตานก๋วยสลากสลาก และสามารถอุทิศผลานิสงส์นี้ไปเป็นนื่อนาบุญแก่ผู้ตานก๋วยสลากเองเมื่อถึงแก่กรรมแล้ว พิธีกรรมในวันก่อนพิธี 1 วันที่เรียกว่า วันคาสลาก เป็นวันพวกผู้หญิงจะจัดเตรียมสิ่งของปัจจัยเครื่องไทยทานเพื่อบรรจุในก๋วย (ตะกร้าไม้ไผ่) ที่พวกผู้ชายสานเตรียมเอาไว้ ด้านหน้าก๋วยสลากจะมี "เส้นสลาก" หรือข้อความจารึกชื่อผู้ถวาย พร้อมระบุด้วยว่า เพื่ออะไร สำหรับผู้ใด

ในวันทานสลาก พระภิกษุคามวัดต่างๆจะได้รับนิมนต์ให้มาร่วมรับการถวายทาน ชาวบ้านที่เป็นศรัทธาว่าวัดที่ได้นิมนต์ก็จะนำก๋วย สลากด้วย กรรมการวัดมีหน้าที่จัดเตรียมสลากอีกชุดหนึ่งเท่ากับจำนวนก๋วยสลากที่ชาวบ้านจะถวาย เมื่อถึงเวลาก็นิมนต์พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีทุก รูปจับสลาก เมื่อแต่ละรูปได้เบอร์ใดก็จะออกเดินค้นหาต้นสลากที่วางไว้ เมื่อพบแล้วชาวบ้านก็จะถวายทานต้นสลาก หรือบางทีพระสงฆ์อาจ อ่านชื่อศรัทธาตามเส้นสลาก เพื่อเรียกให้ศรัทธานำเอาก๋วยสลากไปถวาย พระสงฆ์จะให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีสวดมนต์ปลาช่อน

จะจัดทำเมื่อเกิดฝนแล้ง ในช่วงเดือน 7-8-9 เพื่อขอฝนและแจ้งให้เทวดาฟ้าดินรู้ว่าขณะนี้โลกมนุษย์กำลังเดือดร้อน จะทำพิธีติดต่อกัน 3 วัน มีพิธีสงฆ์ทั้งเช้าและเย็น โดยชาวบ้านจะบูชาธูปเทียนดอกไม้ ปั้นรูปปลาช่อน และสัตว์น้ำอื่นๆเพื่อให้เทวดารู้ว่าสัตว์เหล่านี้กำลังจะขาดน้ำตาย

ประเพณีแสนเอือน

เป็นประเพณีเช่นเดียวกับบุญ ให้มาประจำอยู่ที่บ้าน โดยมีหมอสีเป็นผู้ทำพิธี ตะทำเมื่อคายไปแล้ว 3-7 วัน

ประเพณีอยู่เฮือนดี

ประเพณีอยู่เฮือนดีเป็นประเพณีทำศพของชาวไทยพวน บ้านหาดเสี้ยว จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการระลึกคุณความดีของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ให้เป็นที่ปรากฏและให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูสนองคุณเป็นครั้งสุดท้าย และเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายได้อานิสงส์ ไปจุติบนสวรรค์

พิธีกรรมการปิดรังความเสียหาย

เป็นพิธีขับไล่ปีศาจ สิ่งชั่วร้าย และเป็นการสร้างขวัญให้กับผู้ป่วย เพื่อที่ผู้ป่วยจะได้มีกำลังใจและกำลังใจกาย พร้อมทั้งจะต่อสู้กับโรคภัย เนื่องจากมีความเชื่อว่าการปิดรังความให้สิ่งชั่วร้ายหลบหนีหายไป จากตัวแล้ว ค่อยไปผู้ป่วยก็จะหายวันหายคืน

พิธีบนเบ๊

เป็นพิธีที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของผีและวิญญาณ ลักษณะจะคล้ายกับพิธีพ่อเกิดแม่เกิดของอำเภอทุ่งเสลี่ยม จะต่างกันตรงที่ใช้ในการขจัดปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ กล่าวคือ ครั้งหนึ่งคราวใดที่คนบ้านใดเกิดเจ็บป่วยลง รักษาด้วยวิธีใดก็ไม่หาย ญาติพี่น้องจะคิดไปว่าเป็นเพราะผีบ้านผีเรือนทำโดยให้ผู้ป่วยถือเบ๊ไว้ เมื่อเรียกชื่อถูกว่าวิญญาณใดมารบกวนเบ๊ที่ถือจะแกว่งไปมา ให้สอบถามว่าวิญญาณต้องการอะไรจะได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ และขอให้วิญญาณหยุดรบกวนผู้ป่วยเสีย

พิธีเรียกขวัญชาวศรีสำโรง

เป็นพิธีที่ใช้เรียกขวัญเด็กที่เกิดอาการสะดุ้ง ตกใจ ร้องไห้กลัวสิ่งหนึ่งอย่างไม่มีสาเหตุ โดยใช้เบ๊จันสีขาวสดางค์แดงผูกมัดกันกับด้ายสีขาว ใส่ไว้ในขันลงหินและผ้าขาวคลุมไว้และนำไปวางไว้บนหน้าอกเด็ก ถ้าเด็กร้องไห้แสดงว่าการเรียกขวัญมีความขลัง หลังจากนั้นนำเด็กไปอาบน้ำทาแป้ง ทานข้าว เด็กก็จะหายจากอาการตกใจหรือหวาดกลัว

พิธีเรียกขวัญเชิญขวัญและซ่อนขวัญ

พิธีนี้เป็นการเชิญขวัญของผู้ป่วยให้กลับมาเป็นมิ่งขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว สร้างกำลังใจให้ผู้ป่วยต่อสู้ ให้กินข้าวได้

ลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ

งานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ เป็นงานประเพณีที่จังหวัดจัดขึ้น ในวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี ณ บริเวณอุทยานประวัติ ศาสตร์สุโขทัย ลักษณะของงานประกอบด้วยการลอยกระทง จุดประทีปโคมไฟจุดตะไลไฟพะเนียง การละเล่นพื้นบ้าน ขบวนแห่ต่างๆ และระบำโบราณคดีชุดสุโขทัย แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชาวสุโขทัยตามศิลาจารึกในบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมของโบราณสถาน เมืองเก่าสุโขทัย

4. จักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลและธรรมชาติ คือความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบวนเกษตรในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับความรู้เกี่ยวกับจักรวาลเป็นระบบความเชื่อด้านรากหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละเผ่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นปรัมปราคติ เช่นการกำเนิดโลก ชะตาชีวิต และโชคชะตา ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตของคนในสังคม ซึ่งในจังหวัดสุโขทัยมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ภูมิปัญญาอาหารการกิน

แกงจืดเหล็กกับปลาอย่าง

ส่วนประกอบ จืดเหล็กขูดอ่อนและคอก มะพร้าวขูด ปลาอย่าง เครื่องแกงประกอบด้วย พริกขี้หนูแห้ง กระเทียม หอมแดง ข่า ตะไคร้ เกลือ กะปิ น้ำตาล

แกงหัวตาล

เป็นอาหารคาวประเภทแกงส้ม นำหัวตาลอ่อนมาปอกเปลือกจนเหลือแต่ที่ อ่อนๆ ฝานเป็นชิ้นบางๆ แช่น้ำที่ละลายมะขามเปียก เพื่อไม่ให้ดำ เตรียมเครื่องแกงส้มประกอบด้วย ตะไคร้ หอมกระชาย พริกแดง ถั่วเขียวเอาเปลือกออกบดละเอียด เกลือ โขลกให้ละเอียด แล้วเทใส่หม้อน้ำต้มเดือด ใส่หัวตาล ปลาอย่างฉีกเป็นชิ้นๆ ชะอม น้ำตาลทราย น้ำปลา น้ำมะขามเปียกคั้น ชิมรสตามชอบ นับเป็นแกง ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น นิยมกันมากทางแถบสุโขทัย

ขนมเกลียวทอง

แป้งสาลีคร่าวๆ เกลือป่น น้ำ พริกไทย น้ำมันพืช ครีมเทียม น้ำตาล

ขนมตาล

มะพร้าวขูด น้ำตาลทราย แป้งข้าวเจ้า เนื้อลูกตาลสุกที่ขี้และพักน้ำแล้ว มะพร้าวทึนทึกขูดด้วยกระด้างจีน

ขนมทองม้วนทองพับ

ส่วนประกอบ แป้งมัน มะพร้าว ไข่ เกลือ งา น้ำตาล กะทิ

ขนมเทียน

แป้งข้าวเหนียวขาว แป้งข้าวเหนียวดำ น้ำมัน น้ำตาลปีบ น้ำลอยดอกมะลิ น้ำมันสำหรับทา

ใบดอง

ข้าวต้มมัด

ข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำตาลทราย เกลือป่น กลัวย่น้ำหว่า ถั่วดำต้มสุกนุ่ม

ไข่น้ำ

ไข่น้ำ เป็นภาษาท้องถิ่นแถบสุโขทัย คือ พืชน้ำจำพวกแห่น มีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ เล็กมาก สีเขียว ลอยอยู่ตามผิวน้ำ ชาวบ้านจะใช้ตะแกรงคาะเอื้ดๆ ช้อนคักขึ้นมามานำมาทำเป็นอาหาร คาวแบบแกงเผ็ด วิธีทำ เตรียมเครื่องปรุงแกงเผ็ด คือ ตะไคร้ ใบมะกรูด หอม กระเทียม พริกแดง เกลือ พริกไทย โขลกให้ละเอียด ปลาย่างฉีกเป็นชิ้นๆ นำกระทะใส่น้ำมันแล้วตั้งไฟจนร้อน ใส่น้ำพริกที่โขลกไว้ใช้ตะหลิวคนไปมาจนเหลือง หอม ได้ที่คิแล้วจึงใส่ไข่น้ำ ปลาย่าง น้ำปลา น้ำตาล จิมรสตามชอบ นับเป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง นิยมรับประทานกันมาก ทางแถบชนบทสุโขทัย

คัมโจ้

คัมโจ้ เป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษของชาวสุโขทัย ปรุงรสเปรี้ยวด้วยมะขาม ทั้งนี้ เพราะสุโขทัยเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ว่า มีหมากม่วง หมากกร้าว หมากขาม ก็หลายในเมืองนี้ มะขามจึงเป็นพืชมีมากโดยเฉพาะทาง แถบอำเภอศรีสัชนาลัย สองฟากข้างทางของถนนพระร่วง

ถั่วทอดสองร้อยปี

ประกอบด้วยแป้งข้าวเจ้า แป้งหมี่ เกลือ น้ำตาล กะทิ ไข่ไก่ กลอยหั่น ถั่วลิสง และน้ำมันพืช

น้ำกล้วยหอม

ใช้ทำเป็นเครื่องคัม เติมน้ำแข็งสำหรับคัม ส่วนผสม เนื้อมีกล้วย น้ำ น้ำเชื่อม เกลือ น้ำใบเตยหวาน

ใช้ทำเป็นเครื่องคัม เติมน้ำแข็งสำหรับคัม ส่วนผสม ใบเตย น้ำสะอาด น้ำเชื่อม เกลือ น้ำพริกกะปิ

ส่วนประกอบมี กะปิย่างไฟให้หอม กระเทียม พริกขี้หนู มะอึ้กสุกหั่นฝอย มะนาว น้ำปลา น้ำตาลปีบ มะเขือพวง มะเขือเปราะ รับประทานกับผักคัม เช่น มะระขี้นก ถั่วพลู ถั่วฝักยาว หรือผักสด เช่น แดงกวา มะเขือเทศ ผักบุ้ง เครื่องจิ้มแนมกับน้ำพริกคือ ปลาทุทอด ปลาตุกทอด ปลาช่อนทอด อาจใช้มะม่วงคิบ มะคันทขอย หรือมะขามอ่อนแทนมะนาวได้ตามฤดูกาลที่มี ไม่ผลเหล่านั้ น้ำพริกขี้กา

ส่วนประกอบ พริกขี้ฟ้าเขียวเผา หอมแดงเผา กระเทียมเผา ปลาช่อนย่าง กะปิ มะเขือพวง น้ำปลา น้ำมะนาวมะเขือเทศสิดาเผา รับประทานกับผักสด เช่น มะเขือ ถั่วฝักยาว คันทหอม แดงกวา หรือผักคัมได้ทุกชนิด

น้ำทุทรา

ใช้ทำเป็นเครื่องคัมสำหรับคัม ส่วนผสม ทุทรา น้ำเชื่อม เกลือ

น้ำพริกปลาช่อนมะขามเปียก

กับผักสด เช่น มะเขือ ถั่วฝักยาว ต้นหอม หรือผักคัมได้ทุชนิด

ส่วนประกอบ ปลาช่อนแกะเอาแต่เนื้อ กะปิ พริกแห้ง กระเทียม น้ำปลา น้ำตาลปีบ ส้มมะขามเปียก
รับประทาน

น้ำมะขาม

น้ำมะขามใช้ทำเป็นเครื่องคั้น ผสมกับน้ำ เติมน้ำแข็งสำหรับคั้น ส่วนผสมประกอบด้วย น้ำ
มะขาม น้ำตาลทราย

น้ำมะตูมหวาน

ใช้ทำเป็นเครื่องคั้น เติมน้ำแข็งสำหรับคั้น ส่วนผสม เนื้อมะตูมสุก น้ำสะอาด น้ำเชื่อม เกลือ

น้ำมะนาว

ใช้เป็นเครื่องคั้นผสมกับน้ำ เติมน้ำแข็งสำหรับคั้น น้ำมะนาว น้ำเชื่อม เกลือ

น้ำมะยม

น้ำมะยมใช้ทำเป็นเครื่องคั้น ผสมกับน้ำ เติมน้ำแข็ง สำหรับคั้นแก้กระหาย ส่วนผสม
ประกอบด้วยมะยม น้ำ

น้ำตะมุค

ใช้ทำเป็นเครื่องคั้นสำหรับคั้น ส่วนผสม เนื้อตะมุค น้ำ น้ำเชื่อม เกลือ

ลอดช่องน้ำกะทิ

ลอดช่องน้ำกะทิ น้ำปูนใส น้ำใบเตยคั้น กะทิขุ่นๆ น้ำตาลปีบ เกลือ

ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ

กระเจี๊ยบแดง

ช่วยขับปัสสาวะ และมีฤทธิ์เป็นยาระบายอ่อนๆ น้ำกระเจี๊ยบแดงมีฤทธิ์ขับปัสสาวะได้ดี
เชื่อว่าไม่ทำให้หินปูนจับเป็นก้อน จึงรักษาและป้องกันโรคนี้ได้

กระชาย

เป็นยาแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ขับลมแก้ท้องร่วง ท้องเดินช่วยเจริญอาหาร บำรุงกำลัง บำรุง
กระดูก กระฉุน เปลือกคัมมีรสฝาด เป็นยาสมานแผลห้ามเลือด รากรสฝาดแก้ไอเสบ ฝัหนอง ปวดข้อ
กระเทียม

รักษาโรคเบืออาหาร ขับลมแก้ท้องอืด

กระเทียม

ใช้เป็นยาขับเหงื่อ ขับปัสสาวะและขับเสมหะ กลีบกระเทียมสดใช้แก้กลาก เกลื้อน ขับลม
ในลำไส้ แก้ท้องขึ้นปวดท้อง จุกเสียด ท้องอืด ท้องเฟ้อ ใช้แก้หืด อัมพาต ลมเข้าท้อง

กระเพรา

ใช้เป็นยาขับลมบำรุงธาตุ แก้กท้องอืด ท้องเฟ้อ คลื่นไส้ อาเจียน ขับเหงื่อ ขับน้ำนมสำหรับหญิงแม่ลูกอ่อน
กลัวยน้ำว่า

กลัวยมีสรรพคุณทางยามากมาย คือใช้ห้ามเลือด แก้กโรคท้องเสีย โรคในกระเพาะอาหาร และโรคอาหารไม่ย่อย ผลดิบเป็นยาสมานแผล ผลสุกเป็นยาระบาย หัวปลีใช้แก้กโรคโลหิตจาง โรคเกี่ยวกับลำไส้

ขมิ้น

แก้กโรคผื่นคัน รักษาแผลพุพอง แก้กอาการแพ้เนื่องจากแมลงกัดต่อย หรือแก้กท้องอืด

ท้องเฟ้อ

ข่า

ช่วยขับลม แก้กท้องอืด ท้องเฟ้อ และโรคผิวหนัง

ข้าว

นิยมนำมาทำเป็นยาแก้ร้อนใน กระหายน้ำ ข้าวสารดิบช่วยถอนพิษ เป็นยารักษา

บำรุงกำลัง

น้อยหน่า

มีคุณสมบัติ แก้กโรคท้องร่วง และบำรุงกำลัง เป็นยาสมานแผล และห้ามเลือด เป็นยาฆ่าแมลง ฆ่าเหา ฆ่าเห็บ

บอระเพ็ด

เป็นยาแก้ไข้ ขับเหงื่อ แก้กร้อนใน กระหายน้ำ เป็นยาช่วยเจริญอาหาร เป็นยาอายุวัฒนะ

บัวหลวง

เป็นยารักษาแผล แก้ร้อนใน ลดไข้ และกระหายน้ำ ลดความดันโลหิต

มะกรูด

เป็นยาฟอกโลหิตสตรี ทำลายเชื้อราบนหนังศีรษะ

แมงลัก

ช่วยระบายและลดความอ้วน ขับลม แก้กจุกเสียด

สะเดา

ใช้กำจัดศัตรูพืช ระงับการกินอาหารของแมลง ทำให้แมลงเป็นหมัน

รูปแบบและขั้นตอนของการทำนา

ประเภทของการทำนาคือ นาไร่ นาหว่าน นาคำ นาปรัง พันธุ์ข้าวที่ปลูกในท้องถื่นคือ ข้าวเหนียว ข้าวเบา ข้าวกลางปี

การจัดการทรัพยากร

กล้วย

กล้วยเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีลำต้นใต้ดิน มีกาบใบซ้อนเกกันเป็นท่อน ตั้งอยู่เหนือดิน ขึ้นมาคลุมลำต้น ใบแต่ละใบเป็นแผ่นขนาดใหญ่เรียกว่า ใบดอง ผลออกมาเป็นเกลียว ประกอบด้วยกล้วยหลายหวี หวีละ หลายผล สามารถให้ผลได้ตลอดปี

ข้าวคอกพระร่วง

ข้าวคอกพระร่วง คือ แร่ชนิดหนึ่งเป็นแร่ LIMONITE คือออกไซด์ของเหล็กชนิดหนึ่ง ($2\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$) เนื่องจากแร่ไม่มี crystal form มีลักษณะเป็น colloid จึงสามารถเกิดเป็นผลึกโดยอาศัยรูปผลึกของแร่อื่นได้ ในกรณีของข้าวคอกพระร่วงนี้อาศัยรูปผลึกของแร่ PYRITE (FeS_2) จึงเรียกว่า Limonite Pseudomorphed after Pyrite แร่นี้มีพบมากที่จังหวัดสุโขทัยพบฝังอยู่ในหินผุตามเชิงเขาพระบาทใหญ่ เมื่อทุบให้แผ่นหินผุแตกจะพบหินเป็นรูปสี่เหลี่ยมคล้ายลูกเต๋าสี่เหลี่ยมเล็ก หรือสี่น้ำตาลไหม้เล็กบ้างใหญ่บ้าง ก้อนใหญ่หน้าราบขนาดราว 2-3 เซนติเมตร ก้อนเล็กราวครึ่ง เซนติเมตร และก้อนใหญ่บางก้อนนั้น ถ้าทุบให้แตกอีกก็จะแตกเป็นก้อนย่อย ๆ รูปสี่เหลี่ยมอีกเหมือนกัน แต่บางก้อนเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวก็มี ชาวบ้านเรียกหินชนิดนี้ว่า ข้าวคอกพระร่วง เชื่อกันว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันอสรพิษได้ ถ้าถูกแมลงมีพิษกัดต่อยให้เอาหินก้อนนั้นกดทับตรงบาดแผลจะระงับพิษได้ บางคนก็เอามาเลี่ยมทำเครื่องประดับใช้เป็นเครื่องราง

ไม้ขำระพระร่วง

อาจารย์ชนิด อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้เล่าว่า เมื่อเด็ก ๆ เคยเที่ยวป่าเป็นครั้งคราว และได้ตัดเอาไม้ชนิดหนึ่งมาทำค้ำขวาน เป็น ไม้เหนียวและทนทานดี แต่เวลาเมื่อเป็นเห็บแล้วจับค้ำขวาน หรือค้ำขวานนั้นถูกน้ำก็เกิดมีกลิ่นเหม็นคล้ายกลิ่นอุจจาระ สอบถามผู้ใหญ่ก็บอกชื่อไม้ชนิดนั้นว่า ไม้ขำระกันพระร่วง และเล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งพระร่วงประพาสป่าเสด็จไปลงพระบังคน เสร็จแล้วทรงหยิบไม้ไผ่ ๆ พระองค์มาชำระแล้วโยนทิ้งไป ไม้ไผ่นั้นก็เกิดเป็นค้ำ มีพรรณแพรวหลายมาจนทุกวันนี้ ค่อมาท่านอาจารย์ชนิด อยู่โพธิ์ได้สอบถามอาจารย์คิด สุวรรณสิทธิ ผู้เชี่ยวชาญกระทรวงเกษตร ท่านได้กรุณาอธิบายว่า ไม้นี้มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Celtis cinnamomea* ปัจจุบันเรียกว่า *Celtis timorensis* ชื่อพื้นเมืองในภาคเหนือที่ลำปางเรียกว่า แก้งขี้พระร่วง ชื่อพื้นเมืองที่เรียกกันตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยไม่ปรากฏว่าเป็น ไม้ขำระกันพระร่วง ชื่อที่ใกล้เคียงคือชื่อทางลำปาง ไม้ชนิดนี้มีทั่วไปตามป่าดิบในประเทศไทย ไม่ค่อยมีมากเหมือนไม้ชนิดอื่น ๆ มีในประเทศอินโดนีเซีย เช่น พม่า (เมียนมาร์) มลายู (มาเลเซีย) ลังกา อินเดีย

ลักษณะทั่วไป เส้นใบข้าง 1-2 เส้น โกล่ขอด เส้นใบย่อยคล้ายชั้นบันไดเชื่อม เส้นใบหลัก 3 เส้น กิ่งก้านอ่อนและก้านดอกมีขนละเอียดสีน้ำตาลอมส้ม ดอกสมบูรณ์เพศและผลอยู่ในซอกที่แตกสาขา ขาวถึง 6 เซนติเมตร ก้านดอกยาว 2-3 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงและเกสรตัวผู้ย่อยละ 5 อัน

5. การแสดงและเพลง

การแสดงและเพลงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งในจังหวัดสุโขทัยมีรายละเอียดของเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

รำวงแบบบท

รำวงแบบบทมีกำเนิดมาจากรำไท่น แต่เดิมการรำไท่นเป็นการเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งของไทยที่นิยมเล่นกันในเทศกาลของท้องถิ่น คำว่า รำไท่น สันนิษฐานว่าเรียกชื่อเลียนเสียงตามเครื่องดนตรีประกอบจังหวะเป็นหลัก คือ ไท่น ที่ตีเป็นลำนำเสียง เครื่องดนตรีที่ใช้ในการรำไท่นได้แก่ ฉิ่ง กรับ และไท่น

ระบำสุโขทัย

นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้แสดงถวายทอดพระเนตรครั้งแรกเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2510 สร้างขึ้นตามความรู้สึกรักจากแนวสำเนียงของถ้อยคำไทยในศิลาจารึก และลีลาภาพปั้นหล่อ สมัยสุโขทัย การแต่งการสมัยสุโขทัยได้จากลายเส้นรอบพระพุทธรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย ทรงผมได้จากลายเส้นวัดศรีชุม

ระบำลายสังคโลก

วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย สถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร กิจประดิษฐ์ทำรำและดนตรี ในปี พ.ศ. 2541 เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงความล้ำค่าของเครื่องถ้วยขามสังคโลกอันมีความโดดเด่นที่สีเคลือบ และลวดลายที่สวยงามแปลกตา เพื่อเผยแพร่ความล้ำค่าของเครื่องถ้วยขามสังคโลกให้แก่ประชาชนทั่วไปได้ทราบ

ระบำเทวีศรีธรรมาลัย

วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย ได้ประดิษฐ์ทำรำเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดี กระบวนท่ารำได้ดัดแปลงมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เจดีย์รายวัดเจดีย์ 7 แถว ภาพแกะสลักบนบานประตูไม้ประดับจากวัดพระศรีมหาธาตุเมืองเชลียง ลวดลายปั้นพระโพธิสัตว์ รูปนางอัปสรแสดงท่ารำรำประดับยอด ส่วนลักษณะรำรำของการแสดงชุดนี้ จะโน้มเอียงไปทางศิลปะการรำแบบเขมร หรือขอมตามหลักฐานทางโบราณคดี

ระบำทอจันทินจก

วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ระบำทอจันทินจก เมื่อปี พ.ศ. 2531 การแสดงชุดนี้มุ่งเน้นให้เห็นวิถีชีวิตการประกอบอาชีพทอผ้าของชาวไทพวน คำบลาคเสี้ยว อ.ศรีธรรมาลัย

ม้งกละ

อุปกรณ์

๑. กลองม้งกละ เป็นกลองหนังหน้าเดียวขนาดเล็กทำจากไม้ขนุน หน้ากลองมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๕ นิ้ว หุ้มด้วยหนัง กลองยาวประมาณ ๑๐ นิ้ว
๒. ปี่ มีลักษณะคล้ายปี่ขวา ๑ เลา
๓. กลองสองหน้า ๒ ขนาด ขนาดใหญ่ เรียกว่ากลองฮีน ขนาดเล็กเรียกว่า กลองหลอน คือ จังหวะขัดล้อกัน
๔. เครื่องประกอบจังหวะ ได้แก่ ฉิ่ง ๓ ใบ แขวนอยู่บนคานหาม ฉิ่ง และฉาบใหญ่ ๒

วิธีการเล่น

มีผู้ถือหรือสะพายกลองไว้เบื้องหลัง ให้ผู้เล่นอีกคนถือหาวยาวประมาณ ๑๑ นิ้ว ๒ อัน แล้วเดินตี กลองไปตามจังหวะเมื่อตีจะเกิดเสียงดัง โกร๊ก ๆ

โอกาส

ม้งกละ มักนิยมเล่นในงานมงคลต่างๆเพื่อความสนุกสนานครื้นเครง เช่น งานแห่ นาค แห่ กรฐิน งาน กลางแจ้งต่าง ๆ

พืชนาคัน

ตะคัน คือด้วยคันทันขนาดเล็ก ในด้วยหล่อเทียนขี้ผึ้ง ใส้เทียน โผล่ออกมา มีมาตั้งแต่สุโขทัยเป็นราชธานี สันนิษฐานว่าใช้บูชาพระรัตนตรัย วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย จึงได้นำตะคัน มาเป็นอุปกรณ์ในการแสดงเพื่อเป็นสื่อแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย แลภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย

เพลงโละเห่

โละเห่	โละหุด
ลูกเขยกินข้าวบูด	ดลให้แม่ชายฟัง
แม่ชายชอบใจ	ร้องซะเฮ้ย
ว่าลูกเขยคดคัง	

เพลงหัวโล้น

หัวโล้นโกนใหม่ใหม่	ควักขี้ไก่
มาใส่หัวโล้น	
หัวโล้นโกนนานนาน	คกคะพาน
หัวล้านจุ่มขี้	

เพลงเรไร

เรไรเออ	ชายมีเมียสอง
รักน้องไม่เท่ากัน	ตีเมียหลวงด้วยท่อนอ้อย

คือเมียน้อยด้วยท่อนจันทร์
เป็นจะนั้น

รักไม่เท่ากัน
นะพ่อคุณ

เพลงโยกเยก

โยกเยกเอช
กระด่ำดลยคอ
จี้คอ โยกเยก

น้ำท่วมเมฆ
หมาหางงอ

เพลงขี้มโย

เพลงขี้มโยเป็นเพลงพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชาวสุโขทัย เชื่อว่าเป็นเพลงที่เก่าแก่มีมา
ช้านานถ่ายทอดกันมาด้วยวิธีการจดจำต่อๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ไม่มีการจด
บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพลงขี้มโยเป็นเพลงที่มีการร้องสนุกสนาน เดิมมี
สำเนียงการร้องเป็นสำเนียงท้องถิ่น ยุคแรกๆ ไม่มีดนตรีประกอบ เพียงใช้การ
ปรบมือให้เข้าจังหวะหรือใช้ไม้สองอันมาตีเรียกว่า กรับ หรือบางทีใช้กะลาตีกัน
เข้าสองใบ มากระทบกันให้ได้จังหวะ เสียงก็จะทำให้เกิดความไพเราะ เร้าใจน่า
ร้อง น่ารำเป็นที่สนุกสนานครื้นเครงยิ่งนัก

เพลงแม่เนื้ออุ่น

แม่เนื้ออุ่นเอช	เก็บดอกพิกุลและบานเย็น
เก็บมาได้ใส่พก	นั้นชกเข้าไว้
ร้อยพวงมาลัย	ให้เจ้าเล่น
แม่เนื้อเย็นเอช	จะร้องตาม

เพลงมอญซ่อนผ้า

จำนวนผู้เล่น ไม่จำกัดจำนวน วิธีเล่น มีผ้า 1 ผืน เป็นอุปกรณ์การเล่น จับไม้สั้นไม้
ยาว เลือกคนที่เล่นมอญคนอื่น ๆ นั่งล้อมวง คนที่เป็นมอญถือผ้าไว้ในมือเดินวนอยู่นอก วง
จะร้องเพลง ระหว่างนั้นจะทิ้งผ้าไว้หลังใครก็ได้ แล้วต้องพรางไว้ทำเป็นว่ายังถือผ้าอยู่เมื่อ
เดินกลับมาผ้ายังอยู่ที่เดิม ก็หยิบผ้าได้ ดีผู้นั้น ผู้เล่นนั้นต้องวิ่งหนีไปรอบ ๆ วง แล้วจึงนั่งได้
ผู้เป็นมอญจะเดินวนต่อไปหาทางวางผ้าให้ผู้อื่นใหม่ ถ้าใครรู้สึกตัวล้าพจะ วิ่งไล่ตีมอญ
ไปรอบวง 1 รอบ มอญต้องรีบวิ่งหนีมานั่งแทนที่ คนไล่ก็ต้องเป็นมอญแทน บทร้อง มอญ
ซ่อนผ้า คู้กคาอยู่ข้างหลัง ไว้โน่นไว้นี้ ฉันจะตีกันเธอ

มอญซ่อนผ้า
ไครนั่งไม่ดี

คู้กคาอยู่ข้างหลัง
ฉันจะตีคุณเธอ

เพลงมดตะนอย

มดตะนอย	ค่อยคันพริก
คนไหนหยุดหยิก	คนนั้นต้องคด

เพลงฟันหัก

ฟันหักปากกะตุคผี	กินข้าวกันยุ่ง
กินผักบึงจุ่มขี้	

เพลงโพงทาง

โพงทางเอ	ปลาเข้าลอด
ปลาคาบอด	เข้าลอดโพงทาง

เพลงบัววัง

บัดนี้ข้าพเจ้าหมอละมุด ทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย อายุ 72 นามสกุล โพธิ์แจ้ง
ก็จะบรรยายความเพลง เรื่องเพลงเรื่องอิบัววัง เพลงเก่า เป็นเพลงชิงช้า เป็นเพลงเมืงมิชู้

เพลงเทพทอง

เพลงเทพทองเป็นเพลงพื้นบ้านที่เก่าแก่มาก เรียกอีกอย่างว่า “เพลงสุโขทัย”
สันนิษฐานกันว่าเพลงเทพทองเป็นเพลงที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ปราภ
หลักฐานในหนังสือขุนไฉวาทคำฉันท์ ของมหานาควัดท่าพรหมมีการกล่าวถึงการเล่นเทพทอง แต่
ไม่มีหลักฐานเนื้อร้องหลงเหลืออยู่ คงมีแต่เพียงทำนองเท่านั้น

เพลงทับทิมริมคลอง

ทับทิมริมคลอง	ขอคอนสักกิ่งเอาไว้ทำพันธ์
ทับทิมไม่ตาย	ก็ไม่ว่าชรักกัน

เพลงดูคนนำดูคนนอน

ดูคนนำดูคนนอน	พระอินทร์สั่งสอน
จี้ม้าไล่กัน	ควงจันทร์ด้นป้อ
ขบปึงข่างป้อ	ชักสายรุคุดแดงแจ๋

เพลงคั้งไข่ม

คั้งไข่ม	คัมไข่ม
ไข่มกดิน	อดกินไข่ม

เพลงเคชิละโค

เคชิละโค	สิงคโปร์จะกลับคืนมา
ผู้ปู้กับไทยร่วมคิด	มารบอังกฤษอเมริกา

เพลงอุยฉาย

อุยฉายเอช	เอื้องย่างทางกราบ
ลอยชายไปข้างวัด	มือก็เค็ดใบบอน
มือก็ช้อนปลากัด	ตัวโคดนัดมันน่ากลัวเอช

เพลงจำปออยู่บนฟ้า

จำปออยู่บนฟ้า	จำปออยู่บนสวรรค์
เก็บดอกพิกุล	เอามาทำบุญร่วมกัน

เพลงจับเรียงเคียงคู่

(สร้อย) จับเรียงกระไรเคียงคู่	กรูชุกกรูหาคู่มาครอง
ส่งเสียงร้อง	ไพละเสนาะใจ
เลื่อนลอยไปตามสายลม	ขึ้นชมแม่สร้าใจ
นกเขาไฟจับขอกฎเขาทอง (สร้อย)	

เพลงจับปูดำ

จับปูดำ	ขำปูนา
คนบ้าบ้า	กัวกมื่อมือหยอยหยอย

เพลงคำแล้ว

คำแล้วแว่วเสียงเพลง	ใครเขามาบรรเลง
เพลงของฉันเลื่อนลอย	นึกถึงคู่เคยรา
ไร้อ่อนมาทำ	ทำให้ใจละห้อย
ป้านี่เรอคงคอย (จ๋า)	ใจละห้อยคอยหาเธอ

เพลงแห่นางแมว

พิธีแห่นางแมวคือพิธีขอฝนของชาวบ้านในท้องถิ่นสุโขทัย ทั้งนี้เพราะในฤดูฝนช่วงเดือนกรกฎาคม-เดือนสิงหาคม ฝนมักทิ้งช่วง ชาวกล้าในนาขาดน้ำ หากได้นำแมวมาแห่และร้องป่าวเพื่อขอฝนแล้วเทพดาจะช่วยคลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ได้เพลงทำขวัญข้าวในนา การทำขวัญข้าวเป็นประเพณีหรือความเชื่อของคนสมัยโบราณที่เชื่อว่าข้าวเป็นผู้มีพระคุณในฐานะที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ การเคารพผู้มีพระคุณถือว่าเป็นมงคล และจะเรียกข้าวว่า “แม่โพสพ” เชื่อกันว่าแม่โพสพจะเป็นเทพที่ทำให้ผลผลิตคือข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ โดยกำหนดจะทำพิธีในวันสารทไทย หรือวันออกพรรษา หรือวันเพ็ญเดือน 12

บทสรุป

ภาคเหนือตอนบน

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบนมีจำนวนทั้งสิ้น 444 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 196 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 193 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 41 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่องและ ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบนมีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ ประกอบด้วยด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 196 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 193 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 41 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่องและด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ ภาคเหนือตอนบนของ 8 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แพร่ พะเยา น่าน ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของภาคเหนือตอนบนมีสถานที่จกเก็บข้อมูลคั้งนี้คือไม่ได้ระบุสถานที่จกเก็บมากที่สุด 346 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 193 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 98 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 41 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง

และสถานที่จกเก็บที่ข้อมูลสถานที่ของหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 98 เรื่อง ประกอบด้วยด้านงานช่างดั้งเดิม 98 เรื่อง

ภาคเหนือตอนล่าง

คณะผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ประกอบไปด้วย

- พื้นที่จังหวัดตาก อุทัยธานี และกำแพงเพชร
- พื้นที่จังหวัดพิจิตร เพชรบูรณ์ สุโขทัย
- พื้นที่จังหวัด นครสวรรค์ พิจนุโลก อุตรดิตถ์

จังหวัดตาก

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก มีจำนวนทั้งสิ้น 274 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 178 เรื่อง รองลงมามี 3 ด้านเท่ากัน คือด้านมุขปาฐะ 25 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 25 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 25 เรื่อง ส่วน ด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 42 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตาก มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 172 เรื่อง รองลงมื 3 ด้านเท่ากันคือด้านมุขปาฐะ 25 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 25 เรื่อง และด้านจักรวาลและธรรมชาติ 25 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านการแสดงและเพลงจำนวน 21 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดตาก ที่รองลงมาคือ งานวิจัยที่พบคือด้านงานช่างดั้งเดิม 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านการช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง นอกจากนั้นยังพบในอินเทอร์เน็ตคือ ด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดตาก ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 268 เรื่อง งานวิจัย 4 เรื่อง บทความ 1 เรื่อง และในอินเทอร์เน็ต 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดตากมีสถานที่จกเก็บข้อมูลดังนี้ คือ มหาวิทยาลัยนเรศวร 274 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิม 178 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ ด้านมุขปาฐะ ด้านความเชื่อประเพณีอย่างละเท่ากันคือ 25 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 21 เรื่อง

จังหวัดกำแพงเพชร

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนทั้งสิ้น 134 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 79 เรื่อง รองลงมาก็คือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 10 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 5 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 111 เรื่องประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 69 เรื่อง รองลงมาก็คือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 6 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงจำนวน 5 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดกำแพงเพชรที่รองลงมาก็คืออินเทอร์เน็ต 20 เรื่องประกอบด้วยงานช่างดั้งเดิม 9 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง ด้านการช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 111 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่องและบทความ 3 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดกำแพงเพชรมีสถานที่จกเก็บดังนี้คือ มหาวิทยาลัยนเรศวร 134 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิม 79 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ

28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 10 เรื่อง ด้านการ
แสดงและเพลง 5 เรื่อง

จังหวัดอุทัยธานี

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานี มีจำนวนทั้งสิ้น 114
เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 34 เรื่อง รองลงมาคือด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 25 เรื่อง
ด้านความเชื่อและประเพณี 23 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 18 เรื่อง ส่วนด้านการแสดง
และเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 14 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัด
อุทัยธานี มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือ จำนวนทั้งสิ้น 91 เรื่อง ประกอบด้วย คือด้านมุขปาฐะ
34 เรื่อง รองลงมามี ด้านความเชื่อและประเพณี 22 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลงจำนวน
14 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 12 เรื่อง และส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ
9 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดอุทัยธานี ที่รองลงมา
คือ อินเทอร์เน็ตมีจำนวนทั้งสิ้น 23 เรื่องประกอบด้งานช่างดั้งเดิม 13 เรื่อง ด้านจักรวาลและ
ธรรมชาติ 9 เรื่อง และความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วยมีข้อมูล
เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 114 เรื่อง ในอินเทอร์เน็ต 23 เรื่องงาน

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุทัยธานีมีสถานที่จัดเก็บข้อมูล
คือ มหาวิทยาลัยนเรศวร 114 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านมุขปาฐะ 34 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 25
เรื่อง ด้านความเชื่อประเพณี 23 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 18 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง
14 เรื่อง

จังหวัดพิจิตร

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร มีจำนวนทั้งสิ้น 271 เรื่อง
จำแนกออกเป็นด้านจักรวาลและธรรมชาติ 219 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 23
เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 17 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 8 เรื่อง และน้อยที่สุดคือ
ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 4 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร มี
จำนวนมากที่สุดคือ งานวิจัยจำนวน 149 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 102 เรื่อง
และด้านความเชื่อและประเพณี 20 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 15 ด้านการแสดงและเพลง 8 เรื่อง

ด้านงานช่างดั้งเดิม 4 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดพิจิตร ที่รองลงมาคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 108 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 105 เรื่อง รองลงมาคือ ด้านมุขปาฐะ 2 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านด้านความเชื่อและประเพณี 1 เรื่อง

ส่วนหนังสือที่พบ 8 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่องด้านความเชื่อและประเพณี 1 เรื่อง

วิทยานิพนธ์ที่พบ 4 เรื่อง ประกอบด้วย จักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง ความเชื่อและประเพณี 1 เรื่อง ส่วนบทความจำนวน 2 เรื่องประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 1 เรื่อง ความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดพิจิตร ที่น้อยที่สุดคือ VCO ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดพิจิตร ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากงานวิจัย 149 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 108 เรื่อง หนังสือ 8 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 4 เรื่อง บทความ 2 เรื่อง และ VDO 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิจิตร มีสถานที่ที่จกเก็บคือ มหาวิทยาลัยนเรศวร 262 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรม 212 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 22 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 17 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 8 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 3 เรื่อง

และหอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร 9 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมและด้านความเชื่อประเพณีด้านละ 1 เรื่อง

จังหวัดเพชรบูรณ์

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนทั้งสิ้น 156 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านจักรวาลและธรรมชาติ 157 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 15 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 11 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 9 เรื่อง และการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 4 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนมากที่สุดคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 133 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 103 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 15 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 10 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านแสดงและเพลง 1 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่รองลงมา คืองานวิจัย 51 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และด้านความเชื่อและ ประเพณี 4 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 3 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม คือ 1 เรื่อง ส่วน หนังสือที่พบ 7 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่น้อยที่สุดคือ วิทยานิพนธ์ที่พบคือด้านจักรวาลและธรรมชาติ 4 เรื่อง ด้านความเชื่อประเพณี 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วยมี ข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากอินเทอร์เน็ต 133 เรื่อง งานวิจัย 51 เรื่อง หนังสือ 7 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 5 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดเพชรบูรณ์มีสถานที่จกเก็บข้อมูล คือมหาวิทยาลัย 193 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 155 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 15 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 11 เรื่อง ด้านความเชื่อประเพณี 8 เรื่อง ด้านการแสดง 4 เรื่อง ที่หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร 2 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง และสำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม 1 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านความเชื่อ ประเพณี 1 เรื่อง

จังหวัดอุดรดิคด

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุดรดิคด มีจำนวนทั้งสิ้น 143 เรื่อง จำแนกออกเป็น ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 114 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 20 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 5 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 3 เรื่อง และการแสดง และเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 1 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัด อุดรดิคด มีจำนวนมากที่สุดคือ อินเทอร์เน็ต จำนวน 118 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและ ธรรมชาติ 93 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 20 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 3 เรื่อง ส่วนที่ พบน้อยที่สุด ความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดอุดรดิคดที่รองลงมา คือวิทยานิพนธ์ 12 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 9 เรื่อง และด้านงานช่าง ดั้งเดิม ด้านความเชื่อและประเพณี ด้านการแสดงและเพลงด้านละเท่ากัน คือ 1 เรื่อง ส่วน หนังสือที่พบ 8 เรื่อง คือด้านจักรวาลและธรรมชาติ 8 เรื่อง

และรูปแบบข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดอุดรดิคดที่น้อยที่สุดคือการวิจัย 5 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 4 เรื่อง และด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดอุดรดิต์ ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากอินเทอร์เน็ต 118 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 12 เรื่อง หนังสือ 8 เรื่อง งานวิจัย 5 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดอุดรดิต์มีสถานที่จัดเก็บคือ มหาวิทยาลัยนเรศวร เรื่องประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 110 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 20 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 5 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 3 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 1 เรื่อง และหอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร 4 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 4 เรื่อง

จังหวัดนครสวรรค์

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวนทั้งสิ้น 437 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 289 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 50 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และการแสดงและเพลง 37 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวนน้อยที่สุดคือจำนวน 18 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์คือ หนังสือจำนวน 437 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 289 เรื่อง รองลงมาคือด้านความเชื่อและประเพณี 50 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 43 เรื่อง และการแสดงและเพลง 37 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวนน้อยที่สุดคือจำนวน 18 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดนครสวรรค์ประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 437 เรื่อง

ข้อมูลการวัฒนธรรมที่การเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดนครสวรรค์มีสถานที่จัดเก็บคือ สำนักงานวัฒนธรรมนครสวรรค์ 229 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านมุขปาฐะ 81 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 50 เรื่อง ด้านจักรวาลธรรมชาติ 43 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 37 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 18 เรื่อง สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ 184 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 184 เรื่อง และคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 24 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านมุขปาฐะ 24 เรื่อง

จังหวัดพิษณุโลก

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนทั้งสิ้น

726 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านมุขปาฐะ 619 จำนวน เรื่อง รองลงมาคือด้านจักรวาลและ
 ธรรมชาติ 49 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 36 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 12 เรื่อง และน้อย
 ที่สุดคือด้านการแสดงและเพลงจำนวน 10 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัด
 พิษณุโลก มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 631 เรื่อง ประกอบ ด้วยด้านมุขปาฐะ 592 เรื่อง
 รองลงมาคือ ด้านความเชื่อและประเพณี 24 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 8 เรื่อง ด้าน
 งานช่างดั้งเดิมจำนวน 6 เรื่อง และส่วนที่พบน้อยที่สุด ด้านการแสดงและเพลงจำนวน 1 เรื่อง
 นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจัดเก็บของจังหวัดพิษณุโลกที่รองลงมาคือ
 ฐานข้อมูล 61 เรื่อง ประกอบด้วยด้านจักรวาลและธรรมชาติ 40 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 16 เรื่อง
 และส่วนที่น้อยที่สุดคือด้านงานช่างดั้งเดิม 5 เรื่อง

ส่วนอินเทอร์เน็ตที่พบ 28 เรื่องประกอบด้วยด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้าน
 การแสดงและเพลง 9 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 9 เรื่อง และส่วนที่น้อยที่สุดคือ ด้านงานช่างดั้งเดิม
 และด้านจักรวาลและธรรมชาติอย่างละ 1 เรื่อง ส่วนวิทยานิพนธ์ที่พบคือด้านมุขปาฐะ 6 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดพิษณุโลกประกอบด้วยมีข้อมูล
 ที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่อง และบทความ 3 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจัดเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดพิษณุโลกมีสถานที่จัดเก็บคือ
 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยนเรศวร 587 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 562 เรื่อง ด้านความ
 เชื่อและประเพณี 24 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 1 เรื่อง หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยกลาง
 มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม 65 เรื่อง ประกอบด้วย มุขปาฐะ 16 เรื่อง ด้านจักรวาลและ
 ธรรมชาติ 42 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 8 เรื่อง กระทรวงวัฒนธรรม 25 เรื่อง ประกอบด้วยด้าน
 มุขปาฐะ 25 เรื่อง ส่วนสถานที่หอสมุดโรงเรียนสำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน
 21 เรื่อง ประกอบด้วยความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 9 เรื่อง
 คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 20 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 10 เรื่อง
 ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 6 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 4 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 3 เรื่อง
 ประกอบด้วย ด้านมุขปาฐะ 3 เรื่อง ศูนย์ศิลปและวัฒนธรรม 2 เรื่อง ประกอบด้วยด้าน
 มุขปาฐะ 2 เรื่อง โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี 2 เรื่อง ประกอบด้วยด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง
 ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 1 เรื่อง สำนักงานจังหวัดพิษณุโลก 1 เรื่อง ประกอบด้วยด้าน
 มุขปาฐะ 1 เรื่อง

จังหวัดสุโขทัย

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย มีจำนวนทั้งสิ้น

134 เรื่อง จำแนกออกเป็นด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 79 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 12 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 10 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงน้อยที่สุดคือจำนวน 5 เรื่อง

สำหรับรูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัย มีจำนวนมากที่สุดคือ หนังสือจำนวน 111 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านงานช่างดั้งเดิมจำนวน 69 เรื่อง รองลงมาคือด้านมุขปาฐะ 28 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 6 เรื่อง และด้านการแสดงและเพลงจำนวน 5 เรื่อง ส่วนที่พบน้อยที่สุดด้านจักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง

นอกจากนี้รูปแบบของข้อมูลที่พบวัฒนธรรมที่การจกเก็บของจังหวัดสุโขทัยที่รองลงมาคือ อินเทอร์เน็ต 20 เรื่อง ประกอบด้วยงานช่างดั้งเดิม 9 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 7 เรื่อง และด้านความเชื่อและประเพณี 4 เรื่อง ส่วนบทความที่พบคือด้านความเชื่อและประเพณี 2 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของ จังหวัดสุโขทัยประกอบด้วยมีข้อมูลที่เป็นเนื้อหาจากหนังสือ 111 เรื่อง อินเทอร์เน็ต 20 เรื่องและบทความ 3 เรื่อง

ข้อมูลวัฒนธรรมที่การจกเก็บในแต่ละรูปแบบของจังหวัดสุโขทัยมีสถานที่จกเก็บคือ หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร 937 เรื่อง ประกอบด้วยด้านมุขปาฐะ 917 เรื่อง ด้านประเพณีและความเชื่อ 7 เรื่อง ด้านงานช่างดั้งเดิม 7 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 6 เรื่อง

คณะห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ 39 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรม 39 เรื่อง คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 35 เรื่อง ประกอบด้วยด้านความเชื่อและประเพณี 16 เรื่อง ด้านมุขปาฐะ 13 เรื่อง ด้านการแสดงและเพลง 6 เรื่อง เว็บไซต์ 26 เรื่อง ประกอบด้วยด้านการแสดงและเพลง 18 เรื่อง ด้านความเชื่อและประเพณี 5 เรื่อง ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 3 เรื่อง สำนักงานกระทรวงวัฒนธรรม 4 เรื่อง ประกอบด้วยด้านความเชื่อประเพณี 4 เรื่อง สารสนเทศจังหวัดที่คังสาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2 เรื่อง ประกอบด้วย ด้านจักรวาลและธรรมชาติ 2 เรื่อง และ ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปกร 1 เรื่องประกอบด้วยด้านงานช่างดั้งเดิม 1 เรื่อง

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ท่องเที่ยว 5 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง เพชรบูรณ์ พิษณุโลก

สุโขทัย อุตรดิตถ์ ตาก. กรุงเทพฯ: 2547

กรมศิลปากร. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ:

กระทรวงศึกษาธิการ, 2532

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ

ปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร, กรุงเทพฯ: 2542

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ

ปัญญาจังหวัดตาก. กรุงเทพฯ ๑, 2542

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ

ปัญญาจังหวัดอุทัยธานี. กรุงเทพฯ: 2542

จิรวัดน์ หิระสันต์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. การสืบค้นข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอเมือง

จังหวัดพิจิตร(รายงานการวิจัย) พิจิตร : สภาวัฒนธรรม อำเภอเมืองพิจิตร, 2549

พรรณบุพา นพรัก และนฤกุล บำรุงไทย. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบ

พึ่งตนเองของจังหวัดตาก. (รายงานการวิจัย) พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร , 2543

รัตนะ บัวสนธ์. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น :

กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนล่าง. (วิทยานิพนธ์) กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535

สนั่น หลอดแก้วทองแดง. ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดตาก (รายงานการวิจัย) พิษณุโลก:

มหาวิทยาลัยนเรศวร , 2543

สนม ครุฑเมือง .สารานุกรม ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต . พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร

วิโรฒ พิษณุโลก , 2530

สมบูรณ์ บำรุงเมือง. วิเคราะห์นิทานตลกจากจังหวัดกำแพงเพชร พิษณุโลก และสุโขทัย.

(วิทยานิพนธ์) พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก , 2529

ตำรวจ น้ากระมล. เพลงพื้นบ้านจากตำบลดาดกอกไม้: วิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับความรัก.

(วิทยานิพนธ์) พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก , 2530

ส่วนที่ 9

ประวัตินักวิจัย

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. กาญจนา เจริญศรี

สังกัด ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อ. เมือง จ.พิษณุโลก

คุณวุฒิทางการศึกษา

2506 อักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2506 พ.บ. (ประกาศนียบัตร) กระทรวงศึกษาธิการ

2512 M.A. in Linguistics, University of Hawaii, USA

2523 PhD in Linguistics, University of Copenhagen,

Denmark

ผลงานวิจัย

- 1) ภาษาและวัฒนธรรมหาคีเขว, ศรีสะเกษ จ.สุโขทัย 2515
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาพระร่วงกับศิลาจารึกหลักที่ 1 2515
- 3) ภาษาถิ่นออนหลวย, เชียงใหม่ 2520
- 4) การวิเคราะห์ข้อคิดของวิชาการแปลในระดับอุดมศึกษา 2525
- 5) แผนที่ภาษาจังหวัดพิษณุโลก 2528
- 6) บทประพันธ์ในภาษาไทยไคญ่า 2528
- 7) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทขององค์กรสตรี: กรณีจังหวัดพิษณุโลก 2529
- 8) การศึกษาคำพื้นฐานและลำดับขั้นเรียนรู้ของนักเรียนระดับประถมศึกษา 2530
- 9) แผนที่ภาษาเขตภาคเหนือตอนล่าง 2534
- 10) พจนานุกรมภาษากลุ่มชาติพันธุ์ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง 2540-2541
- 11) การศึกษาพัฒนาจังหวัดที่ตั้งวิชาเขตสารสนเทศเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว:
กรณีศึกษาจังหวัดพะเยา 2541
- 12) การสังเคราะห์ผลงานวิจัยทางการศึกษา ปี พ.ศ. 2539-2541,
สำนักงานคณะกรรมการ สภาวิจัยแห่งชาติ 2543
- 13) การสังเคราะห์นวัตกรรมการสอนจากผลงานวิจัย กลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์
และภาษาอังกฤษ 2547

รองศาสตราจารย์ ดร. พัชรินทร์ สิริสุนทร

สังกัด สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

คุณวุฒิทางการศึกษา

สส.บ. (จิตวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สคม. (สังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข)

มหาวิทยาลัยมหิดล

Ph.D. (Planning and Development) The University of Queensland,
Australia

ผลงานวิจัย

- The Development of Traditional Wisdom Network in the North of Thailand
(1999)
- Socio-cultural Perspectives of Women in Development: A Case of Thailand
(2000)
- A Study of the Relationship between Thai Wisdom and Rural Development
(2001)
- Social Capital for Sustainable Development (2002)
- The Problems of Modern Society: A Comparative Study between Thailand and
Japan (2003)
- Local Wisdom and Knowledge Management (2004)
- The Best Practice of an Integrated Development of Municipality: A Case of
Nakornban Phetchaboon 2004 – 2008
- A Study of Consequences and Impacts of the Community's Empowerment
Project (SML) 2005

รองศาสตราจารย์ ดร.จิรวัดน์ พิระฉันท์

สังกัด ภาควิชาศิลปะและการออกแบบ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ประวัติการศึกษา

กศ.ค. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร

กศ.ม. (ศิลปศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

กศ.บ. (ศิลปศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน

ผลงานวิจัย

- วิเคราะห์ศิลปกรรมแนวประเพณีไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2507-2533
- คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทย ตามการรับรู้ของนักเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7
- วัฒนธรรมของชาวไทยที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังไทย กรณี ภาคเหนือตอนล่าง
- การพัฒนาการรูปแบบภารกิจของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาศิลปกรรมท้องถิ่น : กรณีมหาวิทยาลัยนเรศวร
- ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมท้องถิ่นกับความผูกพันของชุมชนภาคเหนือตอนล่าง
- การวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีทางด้านวิถีชุมชนศิลปกรรมท้องถิ่น
- The Best Practice of an Integrated Development of Municipality: A Case of Nakornban Phetchaboon 2004 – 2008
- A Study of Consequences and Impacts of the Community's Empowerment Project (SML) 2005
- การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์ โดยระบบ CISST: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนล่าง
- การจัดการองค์ความรู้และบทเรียนจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก
- การสืบค้นข้อมูลทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา: กรณีกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เรณู อรรฐาเมศรี

สังกัด อาจารย์พิเศษโปรแกรมภาษาไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ที่อยู่ปัจจุบัน 8 ซอยจันทร์ศัพท์ ถนนห้วยแก้ว

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

คุณวุฒิทางการศึกษา

ศศ.บ. (การสอนภาษาไทย) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กศ.ม. (ภาษา และวรรณคดีไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร

PG, Dip.Prof.EdSt. (HES), The University of Queensland

ผลงานวิจัย

- 2000 Life Skill of community for requesting of Qualified Services from Drugstore in Mae Rim district and Mae Tang district (together with Busabong Jamreandararusami and Porntip Cheamanochan and Peungpich Jakping: WHO)
- 1998-2000 The study and model development on student centered Learning process by using life skills and livelihood skill education concepts. Together with Kreangkrai Chaimeangdi: (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ)
- 2000 Alternative Choices for Sexual Education base on cultural perspective): Action Research (Ford Foundation & UNICEF)
- 2000 The Urban Life Network (Life-net) Approach to Sexuality Education in Rajabhat Institute Chiangmai Thailand. Together with Kathrin C,Bond and Anuchon Huansong: Ford Foundation.).
- 2000 ผ้าไทใหญ่จากมวโหลง(ชายแดนจีน-พม่า)สู่ล้านนาในบริบทของ การเปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ)
- 2544-- 2546 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนไทใหญ่ลุ่มน้ำแม่มว แม่สาว และแม่กก อำเภอฝาง และแม่อาข จังหวัด เชียงใหม่ (สกว.)
- 2547 ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมบ้านสันตันคู๋ (ลาหู่ ไทใหญ่และคนเมือง) ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาข จังหวัดเชียงใหม่ (สวช).
- 2547-2548 รานกโตสื่อสายสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ (สสส.)
- 2548 สังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษาที่ขอรับการสนับสนุนจาก สกว. ภาค (สกว.ภาค)

ดร. พีรธร บุญวรัตน์

สังกัด สาขาวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี วิทยาศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 ทางวิทยาการ

คอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

ปริญญาโท พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต ทางรัฐประศาสนศาสตร์

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

ปริญญาเอก รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานวิจัย

- การศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างองค์การของสถาบันราชภัฏจันทรเกษม พ.ศ.2540
- การแปรสภาพกิจกรรมของรัฐเป็นเอกชนตามกรอบธรรมาภิบาล ของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย พ.ศ.2542
- การประเมินผลโครงการประสานบทบาทของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท จังหวัดกาญจนบุรี พ.ศ.2543
- ระบบราชการในสหัสวรรษใหม่ ของการปกครองและการบริหารที่ดีภายใต้ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงระหว่างสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2543
- การวิเคราะห์องค์การเชิงนิเวศวิทยาและการสังเคราะห์แนวทางการปรับปรุงองค์การที่เหมาะสม ของ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท พ.ศ.2543
- การประเมินประสิทธิผลขององค์การบริหารส่วนตำบล ภายใต้โครงการถ่ายโอนภารกิจของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท พ.ศ.2543
- การศึกษาศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการรับถ่ายโอนภารกิจจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท พ.ศ.2543
- A Study of Consequences and Impacts of the Community's Empowerment Project (SML) 2005
- การศึกษาการใช้ทุนเงินกู้เพื่อการศึกษาเป็นกลไกเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์ สำหรับเป็นฐานการพัฒนาอุตสาหกรรมตามแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาประเทศของรัฐบาล 2549

ดร. สูดากาญจน์ ปัทมดิลก

สังกัด สาขาวิชาภาษาอังกฤษ ภาควิชาภาษาตะวันตก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อ. เมือง จ.พิษณุโลก 6500

ประวัติการศึกษา

2539 อักษรศาสตรบัณฑิต (ฝรั่งเศส-อังกฤษ) จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

2541 M.A. in Linguistics for TESOL

University of Newcastle upon Tyne, UK

2545 PhD in Linguistics for TESOL

(Teaching English Literature for Non-native
Speakers), University of Newcastle, UK

ผลงานวิจัย

1) Patamadilok, Sudakarn. *Developing Language, Cultural and Textual Awareness of L2 Literature Students: A Case Study of Undergraduates Majoring in English at a Provincial Public University in Thailand*. Thesis. Newcastle: University of Newcastle upon Tyne, 2002.

2) สูดากาญจน์ ปัทมดิลก และคณะ. การสังเคราะห์นวัตกรรมการเรียนการสอนจากผลงานวิจัย กลุ่มวิชาภาษาอังกฤษ: *What Research Says in English*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2547.

3) สูดากาญจน์ ปัทมดิลก. การศึกษาวรรณคดีตะวันตกในระดับปริญญาตรี โดยการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษานิสิตสาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยนเรศวร: *The Study of Western Literature at Undergraduate Level by Using Cultural Analysis Approach: A Case Study of Students Majoring in English at Naresuan University*. พิษณุโลก: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2549.

4) สูดากาญจน์ ปัทมดิลก และคณะ. *ภูมิไทย ชุดไทย: Prestigious Thai Dress*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2549.

5) สูดากาญจน์ ปัทมดิลก และคณะ. *ฐานข้อมูลวัฒนธรรมเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2550 (กำลังจัดพิมพ์)